

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΠΕΤΗΡΙΣ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ
ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ

(ΠΡΩΗΝ: ΕΠΕΤΗΡΙΣ ΛΑΟΓΡΑΦ. ΑΡΧΕΙΟΥ)

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:

ΤΟΥ ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ

ΤΟΜ. ΙΗ' - ΙΘ'

(ΕΤΗ 1965 - 1966)

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

1967

ACADÉMIE D'ATHÈNES

ANNUAIRE DU CENTRE DE RECHERCHES
DU FOLKLORE HELLÉNIQUE

(EX ARCHIVES DE FOLKLORE)

DIRECTEUR: PROF. DR GEORGIOS SPYRIDAKIS

TOM. XVIII-XIX (1965-66)

ATHÈNES 1967

Adresse:

Centre de Recherches du Folklore Hellénique,
rue Anagnostopoulou 14
Athènes, 136. Grèce.

ΠΕΡΙ ΤΑ ΔΗΜΩΔΗ ΑΙΣΜΑΤΑ ΤΩΝ ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΥ ΚΑΙ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΔΟΥΚΑ

(ΝΕΑ ΠΑΡΑΛΛΑΓΗ ΕΚ ΝΑΞΟΥ)*

Υ Π Ο

ΓΕΩΡΓ. Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΗ

Αἱ γνώσεις ἡμῶν σήμερον περὶ τῶν διὰ τῆς προφορικῆς παραδόσεως περι-
σωθέντων εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαὸν ἐπικῶν τραγουδιῶν ἐκ τῶν Βυζαντινῶν χρόνων
ἔχουν ἐπαυξηθῆ σημαντικῶς, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἱστορικὴν τούτων ἀρχήν, τοὺς
ἥρωας ἢ τὰ γεγονότα, τὰ ὁποῖα ἔχουν ὡς περιεχόμενον, τὴν σχέσιν τῶν ἐν λόγῳ
τραγουδιῶν πρὸς τὸ ἐκ τῆς λογίας παραδόσεως ἔπος τοῦ Διγενῆ Ἄκροῖτου
καὶ ἄλλα ζητήματα. Ἡ συστηματικὴ ὁμως περισυναγωγὴ τῶν ἑσμάτων τούτων ἐκ
τοῦ στόματος τοῦ λαοῦ, ἢ ἐξέτασις αὐτῶν ὡς πρὸς τὰ θεματικά των στοιχεῖα καὶ
ἢ ἔκδοσις εἰς σῶμα (corpus) ἀποτελεῖ ἔργον, τὸ ὁποῖον δὲν ἔχει ἀκόμη ἐκτελεσθῆ.

Οἱ μελετηταὶ μέχρι τοῦδε τῶν ἀκροικῶν ἑσμάτων ἐπεξήτησαν νὰ ταυτίσουν
πολλοὺς ἥρωας αὐτῶν πρὸς γνωστὰ ἐκ τῶν βυζαντινῶν χρονογράφων καὶ ἄλλων
πηγῶν ἱστορικὰ πρόσωπα τῶν μέσων χρόνων. Οὕτω περὶ τοῦ τραγουδιοῦ τοῦ υἱοῦ
τοῦ Ἄνδρονίκου ὑπεστήριξεν ὁ Η. Grégoire ὅτι τοῦτο ἀναφέρεται εἰς τὸν στρατηγὸν
Ἄνδρόνικον Δούκα ἐπὶ αὐτοκράτορος Λέοντος Στ', εἰδικῶς δὲ εἰς τὰ γεγονότα
μετὰ τὸ 906, ὅτε ὁ Ἄνδρόνικος, περιπεσὼν εἰς τὴν δυσμένειάν του αὐτοκράτορος
ἔνεκα συκοφαντιῶν κατ' αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Σαμωνᾶ, παρακοιμωμένου τοῦ βασιλέως,
κατέφυγε μετὰ τῆς οἰκογενείας του εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ καλῖφου τῆς Βαγδάτης, ὅπου
τελικῶς, πεισθεὶς, ἠσπάσθη τὸν μωαμεθανισμόν. Ὁ υἱὸς του ὁμως Κωνσταντῖνος,
δραπετεύσας ἐκεῖθεν ἐπανήλθεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἐγένετο δεκτὸς
μετὰ τιμῶν ὑπὸ τοῦ Λέοντος Στ', ἀργότερον δὲ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ καὶ τοῦ
ἀδελφοῦ του Ἀλεξάνδρου εὐρίσκετο κατέχων τὸ ἀξίωμα τοῦ δομestikou τῶν σχο-
λῶν τῆς Ἀνατολῆς.

* Ἀνεκοινώθη εἰς τὸ XIII Διεθνὲς Βυζαντινολογικὸν Συνέδριον εἰς Ὁξφόρδην (5-11
Σεπτεμ. 1966).

Τὸν Κωνσταντῖνον τοῦτον, ὁ ὁποῖος φαίνεται ὅτι ἦτο δημοφιλὴς εἰς τὸν λαὸν καὶ τὸν ὁποῖον ἐξετίμων οἱ τὰ πρῶτα φέροντες εἰς Κωνσταντινούπολιν, «ὡς ἀνδρεῖον καὶ νουνεχῆ καὶ καλῶς δυνάμενον τὴν βασιλείαν κυβερνᾶν» (Οἱ συνεχ. τὸν Θεοφ., σελ. 381, στ. 16-17. Βόνν.), προσεκάλεσαν οὗτοι μεθ' ὧν καὶ ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης Νικόλαος ὁ Μυστικός, νὰ καταλάβῃ τὴν ἀρχήν, οὕτω δὲ ἀντικαταστήσῃ εἰς τὸν θρόνον τὸν ὑπὸ ἐπιτροπείαν ἀνήλικον υἱὸν τοῦ Λέοντος Στ', Κωνσταντῖνον τὸν Πορφυρογέννητον.

Ὁ Κωνσταντῖνος Δούκας, περὶ τοῦ ὁποῖου καὶ προηγουμένως ἦτο γνωστόν, ὅτι ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἀνάρρησιν εἰς τὸν θρόνον καὶ τὴν στέψιν του ὡς αὐτοκράτορος, ἔσπευσεν εἰς Κωνσταντινούπολιν μετὰ τοῦ περὶ αὐτὸν στρατεύματος, εἰσήλθε δὲ διὰ νυκτὸς ἐντὸς τῆς πόλεως.

Τὴν πρωΐαν, ἐνῶ ἐπευφημεῖτο οὗτος ὑπὸ τοῦ λαοῦ ὡς βασιλεὺς καὶ ἐβράδιζε πρὸς τὰ ἀνάκτορα, συγκρουσθεὶς μετὰ τῆς ἐκεῖ φρουρᾶς, κατέπεσεν ἐξ ὀλισθήματος τοῦ ἵππου του ἐπὶ τοῦ ἐδάφους καὶ ἐφρονεύθη ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων.

Τὸν θάνατον τοῦ Κωνσταντῖνου Δούκα ἐπηκολούθησεν ἀνηλεὴς καταδίωξις καὶ σφαγὴ τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας του καὶ τῶν ὄπαδῶν του. Σημειώονμεν εἰδικῶς ὅτι τὴν γυναῖκα του, ἀφοῦ τὴν ἀπέκειραν, τὴν ἀπέστειλαν εἰς τὸν οἶκον τῆς εἰς Παφλαγονίαν, ὡς καὶ τὸν υἱὸν του Στέφανον, ἀφοῦ προηγουμένως τὸν ἠνούχισαν¹.

Ἡ ἐπιζήτησις ὑπὸ τοῦ Κωνσταντῖνου Δούκα τῆς καταλήψεως τοῦ θρόνου φαίνεται, ἐξ ὧσων ἀναφέρονται περὶ αὐτοῦ εἰς τὰς βυζαντινὰς πηγὰς, ὅτι ἐστηρίζετο εἰς εὐρεΐαν λαϊκὴν βάσιν. Δηλαδὴ ὑπῆρχε φήμη, διαδεδομένη εἰς τὸν λαὸν περὶ αὐτοῦ, ὡς μέλλοντος βασιλέως, ἡ ὁποία μάλιστα ἐβασίλειτο ἐπὶ σχετικῶν προφητειῶν καὶ οἰωνῶν. Ταύτην δὲ ἔχων ὑπ' ὄψιν του ὁ Λέων Στ', εἶπεν ἀπειλητικῶς εἰς τὸν Κωνσταντῖνον, ὅτε τὸν ὑπεδέχθη ἐπανελθόντα ἐκ Βαγδάτης: «μὴ πεπλάνησο καθ' ἑαυτὸν τῷ παρὰ πολλοῖς εἶναι ἀδόμιμον Κωνσταντῖνον βασιλεύσοντα Ρωμαίων ὄμνυμί σοι εἰς τὴν παντέφορον δίκην καὶ εἰς τὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν εἰκόνα ὅτι οὔτε ἔστι σὸν τὸ βασίλειον διὰ τὸ κατονομασθῆναί σε Κωνσταντῖνον, ἀλλὰ τῷ φιλιάτῳ μου νῖῳ θεόθεν διὰ προγόνων δωδῶρηται, καθὼς καὶ παρὰ πολλῶν ἁγίων ἀνδρῶν πεπληροφόρημαι· εἰ γὰρ πειραθείης τοῦτον διαχειρίσασθαι, τῇ πύλῃ ταύτῃ ἢ κεφαλῇ σου σώματος ἐκτὸς εἰσελεύσεται.» (Οἱ συνεχ. τὸν Θεοφ., σελ. 373, στ. 16-23. Βόνν).

¹ τὴν τοῦ Δουκὸς οὖν γυναῖκα ἀποκείραντες εἰς τὸν ἐν Παφλαγονίᾳ οἶκον αὐτῆς ἐξαπέστειλαν, ἐνδουχίσαντες καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Στέφανον». (Οἱ συνεχ. τὸν Θεοφ., σελ. 385, στ. 2-4 (Βόνν.). Βλ. καὶ Γεωργίου Μοναχοῦ, Χρονικόν, σελ. 877 στ. 9-11 (Βόνν.) (κεφ. 5).

Χαρακτηριστικὸν δ' ἔτι περὶ τοῦ πόσον ὁ Κωνσταντῖνος Δούκας ἦτο ἀγαπητὸς καὶ πόσῃν φήμῃν εἶχεν ὡς ἥρωας εἶναι ὅτι ὁ θάνατός του δὲν ἐγένετο πιστευτὸς ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Οὕτω μόνον ἐξηγεῖται τὸ γεγονός ὅτι μετὰ τὸν φόνον του, ὀλίγα ἔτι ἀργότερον, τυχοδιώκτης τις ἐκ Μακεδονίας, ὀνόματι Βασίλειος, ἐμφανισθεὶς ὡς ὁ υἱὸς τοῦ Ἀνδρονίκου Δούκα, προσεῖλκυσε πολλοὺς ὀπαδοὺς καὶ ἐκίνησε μεγάλην ἀνταρσίαν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἐπὶ τῆς συμβασιλείας τοῦ Ρωμανοῦ Λακαπηνοῦ¹.

Ἡ μαρτυρία αὕτη ἐμφαίνει ὅτι εἰς τὴν ἰδιαιτέραν πατρίδα τοῦ Κωνσταντίνου Δούκα, τὴν Παφλαγονίαν, θὰ εἶχον δημιουργηθῆ κατὰ τὴν δευτέραν δεκαετίαν τοῦ 10ου αἰῶνος (913-920), ἦτοι ἀμέσως μετὰ τὸν τραγικὸν θάνατόν του, μυθικαὶ διηγήσεις περὶ τὸ πρόσωπόν του, ἀσφαλῶς θὰ ἤδοντο ἔτι καὶ εἰς δημώδη ἔξσηματα τὰ κατορθώματά του, μεταξὺ δὲ τούτων καὶ τὸ δραματικὸν ἐπεισόδιον τῆς ἀνταρσίας καὶ ἐπιδιώξεώς του νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὸν θρόνον. Οὕτως, ἀντιστοίχως πρὸς τὰς διηγήσεις ταύτας τοῦ λαοῦ περὶ αὐτοῦ καὶ τοῦ πατρὸς του Ἀνδρονίκου, θὰ ὑπῆρχον εἰς τὸν λαὸν καὶ ἐπικά ἔξσηματα περὶ τοὺς ἥρωας τούτους. Εἰς τὸν κύκλον τῶν τραγουδιῶν τούτων ἔχει ὑποστηριχθῆ ἤδη ὅτι ἀνήκει ἐκ τῶν σωζομένων διὰ τῆς προφορικῆς παραδόσεως ἀκριτικῶν τραγουδιῶν, ὡς καλοῦνται σήμερον τὰ ἠρωϊκὰ τραγούδια ἐκ τῶν Βυζαντινῶν χρόνων, πλὴν τοῦ μνημονευθέντος ἤδη ἔξσηματος τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀνδρονίκου, καὶ τὸ τραγούδι τοῦ Πορφύρη ἢ Προσφύρη κ.ά.

Μὲ τὴν παροῦσαν μελέτην προσθέτομεν ἐν ἀκόμῃ δημῶδες ἔξσημα ἐκ τῶν Βυζαντινῶν χρόνων, τὸ ὁποῖον πιστεύομεν ὅτι ἀνήκει εἰς τὸν ἐπικὸν τοῦτον κύκλον τῶν Δουκῶν, εἶναι δὲ τοῦτο γνωστὸν ἐκ μιᾶς μόνον καταγραφῆς, προερχομένης ἐξ Ἀπειράνθου τῆς Νάξου. Τὸ τραγούδι τοῦτο, καταγραφὴν ἐνταῦθα τῷ 1937 ἐκ γραΐας 87 ἐτῶν, ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον τῷ 1958 ὑπὸ τοῦ συλλογέως Νικ. Β. Σφυρόερα², τὸ δεύτερον δὲ τῷ 1962³, ὑπὸ τὸν τίτλον: «Ὁ Κωνσταντῆς καὶ ὁ βασιλιάς».

Συμφώνως πρὸς τὸ περιεχόμενον τοῦ ἔξσηματος, ὁ βασιλεὺς ἐξῆλθεν εἰς κυνήγιον, συνοδευόμενος ὑπὸ ἐξήκοντα πέντε ἀρχόντων, ὀγδοήκοντα παλληκαριῶν, πρὸς δὲ καὶ ὑπὸ τῶν υἱῶν τοῦ Πεπάνου καὶ ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου. Ὅλιγον πρὸ τῆς

¹ «Βασίλειος δὲ τις Μακεδῶν, πλάνος, Κωνσταντῖνον Δούκα ἐαυτὸν ἐπιφημίσας, πολλοὺς μεθ' ἑαυτοῦ συνεπήγετο. Οὗτος οὐσχεθεὶς ὑπὸ Ἐλεφαντίνου τουρμάρχου, ἐκ τοῦ Ὀγκικίου ὄντος, ἤχθη ἐν Κωνσταντινουπόλει..... πλανῶν αὐθις τῶν ἀγρυπνεόντων πολλοὺς ὡς εἶη αὐτὸς Κωνσταντῖνος ὁ τοῦ Δουκῆ· οὗς καὶ συνεφελκόμενος μεγάλην κατὰ Ρωμανοῦ ἀνταρσίαν κινεῖ...» (Οἱ συνεχ. τὸν Θεοφ., σελ. 421, στ. 7-16. Βόνν.).

² Βλ. εἰς περ. Κυκλαδικά, τόμ. Β' (1957-58). τευχ. 7, σ. 81.

³ Βλ. Δημ. Β. Οἰκονομίδου. Τὰ ἀκριτικὰ ἔξσηματα ἐν Νάξῳ. Ἑπετ. Ἑταιρ. Κυκλαδ. Μελετῶν, τόμ. Β' (1962), σελ. 687-688.

δύσεως τοῦ ἡλίου, ὁ βασιλεὺς, συναντήσας λέοντα, προτρέπει τὸν Κωνσταντῖνον νὰ καταδιώξῃ τὸ θηρίον· οὗτος ὅμως ἀρνεῖται, δικαιολογούμενος εἰς τὸν βασιλέα ὅτι θὰ φονευθῆ ὑπ' αὐτοῦ. Ὁ βασιλεὺς ὀρκίζεται ἀμέσως ὅτι δὲν σκέπτεται κακὸν ἐναντίον του, οὕτω δὲ ὁ Κωνσταντῖνος πεισθεὶς ἐπῆλθε κατὰ τοῦ λέοντος, ἐπάλαισε μετ' αὐτοῦ καὶ τὸν ἐφόνευσεν.

Οἱ παριστάμενοι ἄρχοντες, φθονήσαντες τὸν Κωνσταντῖνον διὰ τὸ κατόρθωμά του, ὑπέβαλον εἰς τὸν βασιλέα τὴν ἰδέαν, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος κάποτε μέλλει νὰ καταλάβῃ τὴν βασιλείαν.

«Θωρεῖς, ἀφέντη βασιλιά, εὐτὸ τὸν Κωνσταντῖνο,
καμμιὰ βολὰ κ' ἔναν καιρὸ μέλλει νὰ βασιλέῃ».

Ὁ βασιλεὺς, ὁ ὁποῖος, ὡς φέρεται εἰς τὸ ἄσμα, ὑπωπτεύετο τὸν Κωνσταντῖνον, διέταξε ἀμέσως νὰ τὸν συλλάβουν καὶ τὸν ἐγκλείσουν εἰς σιδηρόκλειστον πύργον. Ὁ πατὴρ του, γευματίζων εἰς Βαβυλῶνα, παρετήρησεν ὅτι τὸ κρασί εἰς τὸ ποτήρι του ἦτο θολόν. Τὸ φαινόμενον τοῦτο ἠρμήνευσεν ὡς σημεῖον ὅτι εἶχε φυλακισθῆ ὁ υἱός του.

Ἴππεύει ἀμέσως τὸν ἵππον του καὶ ἔρχεται δρομαίως εἰς τὸν πύργον, ὅπου οὗτος εἶχεν ἐγκλεισθῆ. Τὸν ἐλευθερώνει καὶ ἐν συνεχείᾳ, παρουσιασθεὶς εἰς τὸν βασιλέα, ἐκτοξεύει κατ' αὐτοῦ καὶ τῆς βασιλείσεως βαρεῖαν ἀπειλήν, ἐὰν τυχὸν ἤθελεν εἶχε πάθει κακόν τι ὁ υἱός του.

Ὁ βασιλιάς ἐθέλησε νὰ πάῃ στὸ κνήμῃ
μ' ἐξηνταπέντε δυ' ἄρχοντες, μ' ὀγδόντα παλληκάρια,
μὲ τοῦ Πεπάνου¹ τὰ παιδιὰ καὶ μὲ τὸν Κωνσταντῖνο.

Ὁλημερῆς ἔρριζονσι, κνήμῃ δὲν εὐρῆκα

Ὡ κ' ἐκεῖ στὰ ν-ἡλιοέρωματα, δυ' ὄρες ἰὰ νὰ βραδυάξῃ,
ἀκοῦν ἰονιάρει κ' ἤρχοντα, λιονιάρει κατεβαίνει
κ' ἤλαμπεν ἡ μουτσούνα ντου σὰ νιὸ λαμπρὸ φεγγάρι
κι ἀπίσω ἡ νορίτσα ντου σαράντα κόμποι κάνει
κι ὁ κάθε κόμπος ν-ἡγραφε: «Σαράντα δὲ φοβᾶται»².

¹ Βλ. περὶ τῆς λέξεως ὡς ἐπιθέτου πέπανος ἢ πεπανός: Δ.Α. Πετροπούλου, «Γλωτταὶ δημοτικῶν τραγουδιῶν, Ἀφιέρωμα στὴ μνήμη τοῦ Μανόλη Τριανταφυλλίδη, Ἀθήνα 1960, σελ. 342-344.

² Οἱ στίχοι 8-9, ἀποτελοῦντες ἐμφανῶς μεταγενεστέραν προσθήκην εἰς τὸ ἄσμα, νομίζω ὅτι συνετέθησαν κατ' ἐπίδρασιν τοῦ εἰς τὸ παραμῦθι τοῦ τεμπέλη καὶ τῶν δράκων (ΑαTh. 1640) θεματικοῦ στοιχείου: ἐπιγραφή ἐπὶ τῆς σπάθης τοῦ σπανοῦ (ἢ ραφτακιοῦ, μπαλωματῆ

- 10 Πρὸς τὴ μεριά τοῦ Κωνσταντῆ χλιμιντηρῶ¹ καὶ πάει.
 — «Μόλα, Κώστα, τὸ μαῦρο σου, πρὸς τὸ λιοντάρι σῦρε».
 — Δὲ μπά,² ἀφέντη βασιλιά, ἵατὶ θὰ μὲ χαλάσης»³.
 — «Μὰ τ' αἴιο γκόρφι⁴ πὸν βαστῶ, μὰ τὸ χαϊμαλί μου,
 μὰ τὴν Κωνσταντινόπολι, Κώστα μου, μὴ φοβᾶσαι».
- 15 Μὲ τέσσερα τὸ ζούλησε⁵, μὲ πέντ' ἐσοκότωσέ ντο.
 Κι ὄσ' ἄρχοντες τὸν εἶδασι ν-ἐντιζηλέψασί ντου.
 — «Θωρεῖς, ἀφέντη βασιλιά, εὐτὸν τὸν Κωσταντῖνο ;
 καμμιὰ βολὰ κ' ἕναν καιρὸ μέλλει νὰ βασιλέψη».
 — «Ἀγάλι' ἀγάλια πκιάστε το κι ἀγάλια δέσετέ το
- 20 κι ἀγάλι' ἀμέτε⁶, βάρτε το σὲ πύργο σιδερένιο,
 σὲ πύργο ὄλο σίδερα, βολυμοσκεπασμένο»⁷.
 — Καὶ μιὰ Λαμπρή, μιὰν Κυριακή, μιὰν ὄμορφη ν-ἡμέρα
 ἀγάλι' ἀγάλια πκιάνουν ντο κι ἀγάλια δένουσί ντο
 κι ἀγάλια πάν' καὶ βάνουν ντο σὲ πύργο σιδερένιο
- 25 σὲ πύργο ὄλο σίδερα, βολυμοσκεπασμένο.
 Κι ἀφέντης του προσγεύουντα⁸ κάτω στὴ Βαβυλῶνα
 καὶ τὸ κρασι ν-ὄπού' πινε πολὺ θολὸ τὸφάνη :
 — «Σήμερον τὸ φαρκόνι⁹ μου, σήμερον τὸν νόον μου
 σὲ βρόχια τὸν ἐβάλασι, σὲ σίδερα μεγάλα,
- 30 σὲ βρόχια¹⁰ καὶ σὲ σίδερα, σὲ φυλακὲς μεγάλες.
 Τὸ μαῦρο ντο ὄνάτισε¹¹, πηδᾷ, καβαλλικεύγει.
 Δώνει βεργιὰ τοῦ μαύρου ντου κι ἀμπρὸς στὸν πύργο βγαίνει.
 Δώνει τοῦ πύργου μιὰ γκλωτσά¹² καὶ πάει μέσα κι ὄξω.
 Κι ἀ' τὸ χεράκι τὸν ἀρπᾷ¹³, στοῦ βασιλιᾶ προφταίνει.
- 35 — Θωρεῖς τονε, βρὲ βασιλιά, εὐτὸ ντὸν Κωσταντῖνο ;

κ.ἀ.) ἢ ἀπειλὴ ὅτι μὲ ἓνα κτύπημα δύναται οὗτος νὰ φονεύσῃ σαράντα δράκους. Βλ. παραλλ. εἰς *J. Pto*, *Contes populaires grecs*, Copenhagen 1879, σ. 34. Βλ. ἄλλην βιβλιογραφίαν εἰς περ. Λαογραφ., τόμ. 17 (1957), σελ. 169-173 (σημειώσεις ὑπὸ Γ. Ἀ. Μέγα).

¹ χλιμιντηρῶ.

² δὲν πάω. ³ θὰ μὲ φονεύσης. ⁴ ἐγκόλιον, δηλ. περιάπτων.

⁵ μὲ τέσσαρα κτυπήματα τὸ συνέθλιψε.

⁶ μετὰ προσοχῆς πηγαίνετε, δηλ. ἐπιχειρήσατε.

⁷ ἐστεγασμένον διὰ μολύβδου. ⁸ ἐγευματίζε. ⁹ φαρκόνι, γεράκι.

¹⁰ βρόχος, θηλειά. ¹¹ τὸν ἵππον του ἐγονάτισε. ¹² λάκτισμα,

¹³ ἀπὸ τὴν χεῖρα τὴν ἀρπάζει.

*Ἦθε¹ ντοῦ κάμης τίοτα, ἦθε ντόνε χαλάσης,
 ἐσὲ καὶ τῆ βασιλίσα ἦθελε νὰ βορθίσω²
 καὶ τὴν Κωνσταντινόπολι ἴουρούνια νὰ ἔμώσω³.*

Τὸ ἔσσημα τοῦτο, καίτοι περιέχει στοιχεῖα συνθέσεως ὁμοιάζοντα πρὸς τὰ εἰς τὰ ἔσσηματα: τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἄνδρονίκου, τοῦ Πορφύρη καὶ τῶν ἑννέα υἱῶν τοῦ Ἄνδρονίκου, ἔξοντωθέντων ὑπὸ τοῦ Συγροπούλου⁴, ἀποτελεῖ σύνθεσιν αὐτοτελῆ. Παρατηρεῖται εἰς αὐτὸ ἐμφανὲς τὸ πνεῦμα ἀνταρσίας τοῦ ἥρωος κατὰ τοῦ βασιλέως, ὡς καὶ εἰς τὸ τραγοῦδι τοῦ Πορφύρη ἔκεινο ὅμως τὸ ὁποῖον ἔχει εἰς αὐτὸ ἰδιαιτέραν σημασίαν εἶναι ἡ καταγγελία πρὸς τὸν βασιλέα ὑπὸ τῶν ἀρχόντων (στ. 17-18), ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος μέλλει κάποτε νὰ καταλάβῃ τὸν θρόνον. Τὸ στοιχεῖον τοῦτο πιστευόμενον ὅτι προέρχεται ἐκ τῆς ἀρχετύπου μορφῆς τοῦ ἔσσηματος, διότι ἀποτελεῖ ὀργανικὸν μέρος αὐτοῦ, θὰ παρελήφθη δὲ ὑπὸ τοῦ πρώτου συνθέτου του ἐκ σχετικῶν λαϊκῶν διηγήσεων περὶ τοῦ Κωνσταντίνου Δούκα, ὡς μέλλοντος βασιλέως. Ὁ θρῦλος οὗτος θὰ ὑπῆρχε τότε εὐρέως διαδεδομένος, ἀφοῦ ἐγνώριζε περὶ τούτου, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Λέων Στ', ὅστις, ἐπιστῶν τὴν προσοχὴν τοῦ Κωνσταντίνου Δούκα ἐπὶ τούτου, δηλ. «τῷ παρὰ πολλοῖς εἶναι ἠδόμενον Κωνσταντῖνον βασιλεύσοντα Ρωμαίων», παρετήρησεν εἰς αὐτὸν ὅτι ὁ χρησμός δὲν ὑπονοεῖ αὐτόν, δηλ. τὸν Κωνσταντῖνον Δούκαν, ἀλλ' ἄλλον Κωνσταντῖνον, τὸν υἱόν του.

Ἔχομεν οὕτως εἰς τὸ ἔξεταζόμενον ἔσσημα ἓν νέον κείμενον, τὸ ὁποῖον εὐρίσκειται περισσότερον πλησίον πρὸς τὰ ἱστορικὰ γεγονότα εἰς τὰ ὁποῖα ἀναφέρεται.

Ὁ Στίλπων Κυριακίδης τῷ 1933 ἐξέφρασε τὴν γνώμην ὅτι αἱ εἰς τὸ σχόλιον τοῦ Ἀρέθα, ἐπισκόπου Καισαρείας τῆς Καππαδοκίας, ἀναφερόμεναι ᾠδαὶ (ἔσσηματα), αἱ ὁποῖαι εἶχον ὡς ὑπόθεσιν «πάθη ἐνδόξων ἀνδρῶν» καὶ ἠδοντο ὑπὸ Παφλαγόνων αἰοιδῶν, θὰ ἀνεφέροντο εἰς τὰ κατορθώματα ὡς καὶ τὰ γεγονότα τὰ σχετικὰ πρὸς τὰς τραγικὰς τύχας τῶν ἡρώων τούτων, δηλ. τοῦ Ἄνδρονίκου καὶ Κωνσταντίνου τῶν Δουκῶν⁵, οἱ ὁποῖοι, σημειωθῆτω, ἦσαν σύγχρονοὶ του⁶.

Ἡ πιθανωτάτη ὑπόθεσις αὕτη τοῦ Στίλπ. Κυριακίδου, ἡ ὁποία δὲν φαίνεται νὰ ἔτυχεν ἔκτοτε τῆς δεούσης προσοχῆς ὑπὸ τῶν ἀσχολουμένων περὶ τὰ ἀκριτικὰ

¹ ἔάν ἦθελε. ² θὰ ἔρριπτον εἰς βόθρον.

³ γουρούνια, χοίρους, νὰ πληρώσω.

⁴ Ἐπὶ παραδ. βλ. εἰς τὸν στίχ. 28 ἐν παραβολῇ πρὸς τὸ εἰς ἔσσημα μὲ τὸ Συγροπούλον ἐν Δελ. Ἰστ. Ἐθν. Ἐταιρ. Α' (1883) σελ. 718 ἀρ. 2.

⁵ Βλ. ἐν τῷ περιοδ. Λαογραφία, τόμ. 10 (1929/30), σελ. 640-641.

⁶ Τὸ σχόλιον ἐγράφη ὑπὸ τοῦ Ἀρέθα κατὰ τὸ πρῶτον τέταρτον τοῦ δεκάτου αἰῶνος.

τραγουδία, ἐνισχύεται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι οἱ ἐν λόγῳ Δοῦκαι προήρχοντο ἐκ Παφλαγονίας, ἥτοι ἐκ τῆς περιφερείας εἰς ἣν ἔδρων οἱ ραψῳδοὶ οὗτοι, πρὸς δέ, καὶ ἐκ τῆς ἀνωτέρω παρατεθείσης πληροφορίας καθ' ἣν Βασιλείος τις ἐκ Μακεδονίας, ἐμφανισθεὶς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κωνσταντίνου Δούκα καὶ τὴν ἐπακολουθήσασαν ἐξολόθρευσιν τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας του, ὡς ὁ Κωνσταντῖνος Δούκας, προσεῖλκυσε περὶ ἑαυτὸν πλῆθος ὀπαδῶν, κινήσας ἀνταρσίαν κατὰ τοῦ βασιλέως.

Ἡ μαρτυρία αὕτη εἶναι ἰδιαιτέρως ἀποδεικτικὴ περὶ ὅτι πράγματι θὰ εἶχε διαμορφωθῆ εἰς τὸν λαὸν τῆς ἰδιαιτέρας πατρίδος τοῦ Κωνσταντίνου Δούκα, τὴν Παφλαγονίαν, ἐπικὸς κύκλος τραγουδιῶν καὶ μυθικῶν διηγήσεων περὶ αὐτοῦ. Τὴν ὑπαρξιν τούτων, ἔχει παρατηρηθῆ ἤδη ὅτι προϋποθέτουν τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ συγγραφέως τοῦ βίου Βασιλείου τοῦ νέου (Migne, P.G. 109, στ. 657) «ὅταν οὗτος (ὁ Κωνσταντῖνος Δούκας) εἰς πόλεμον ἐκπορεύηται, πῦρ ἐκ τῶν ὀπλῶν αὐτοῦ κατὰ στόμα ἡμῶν (δηλ. τῆς ἐχθροῦς) ἀπαντιᾷ ὡσαύτως καὶ ἐκ τοῦ ἄσθματος τοῦ ἵππου αὐτοῦ, καὶ καῖον ἡμᾶς ἐδαφίζει»¹.

R É S U M É

A propos des chansons acritiques d'Andronic et de Constantin Ducas. Une nouvelle variante de l'île de Naxos *

par Georgios Spyridakis

L'auteur traite dans cet article d'une chanson épique, qui a été enregistrée une seule fois dans l'île de Naxos en 1937 (voir le texte ci-dessus). Il suppose qu'elle appartient au cycle acritique et que les héros de cette chanson sont Andronic et Constantin, identifiés avec les célèbres généraux, du règne de Léon VI, Andronic Ducas et son fils Constantin, qui ont eu une destinée tragique entre les années 906-913.

Andronic tomba en disgrâce sous l'empereur Léon VI et fut forcé de s'enfuir avec sa famille à Bagdad, chez les Sarrasins, où il dut, obligé par ceux-ci, se convertir à l'islamisme.

Constantin, étant retourné à Constantinople, tenta de conquérir le trône après la mort de Léon VI et de son frère Alexandre (913) et fut tué en combattant.

¹ Πρὸβλ. καὶ Στίλπ. Κυριακίδου, ἔνθ' ἀν., σελ. 640.

* L'étude a été présentée au XIII^eème Congrès International d'études byzantines, Oxford, 5 - 10 septembre 1966.

A ces héros et surtout à Constantin, qui échoua dans sa tentative et sur lequel circulaient dans le peuple certaines prophéties qui prédisaient qu'il deviendrait un jour empereur, se rapportent, selon certains auteurs deux chansons conservées par le peuple jusqu'aujourd'hui : 1) La chanson du fils d'Andronic et 2) la chanson de Porphyris.

La chanson de l'île de Naxos, que l'auteur examine dans la présente étude, se rapporte par son sujet à la chanson du fils d'Andronic, c. à. d. Constantin Ducas, mais elle présente des différences si importantes avec les deux chansons précitées qu'elle doit être considérée selon lui comme une autre chanson, indépendante, provenant d'un archétype perdu.

Dans la chanson de Naxos, Constantin est présenté comme faisant partie du cortège du roi qui allait à la chasse. Le cortège rencontre un lion, que Constantin, sur ordre du Roi, poursuit et terrasse après s'être battu avec lui. Les gens du roi, jaloux, disent, alors à ce dernier, que Constantin est destiné un jour monter sur le trône.

Le roi croit cette accusation et ordonne d'emprisonner Constantin dans une tour.

Le père de Constantin qui se trouve à Babylone remarque pendant son dîner que le vin qu'il devait boire est devenu trouble et interprète ce signe comme un présage signifiant, que son fils doit être en prison. Il court à Constantinople pour le libérer et menace même le roi pour son acte.

En examinant cette chanson on remarque qu'elle contient un esprit de révolte contre le roi. C'est pourquoi les vers 17 - 18, où les courtisans accusent Constantin devant le roi de s'apprêter à monter un jour sur le trône prennent une signification spéciale.

L'auteur croit que cet élément provient d'un archétype de la chanson, parce qu'il en constitue une partie organique. En outre la chanson est conforme aux prophéties populaires de cette époque, qui prédisaient l'évènement au trône de Constantin Ducas.

Il fait remarquer, que le témoignage d'Aréthas, métropolite de Césarée en Cappadoce d'Asie Mineure (ca 925), sur les rhapsodes qui chantaient en Paphlagonie les exploits des hommes célèbres de leur époque, devait se rapporter sûrement aux chansons de ces deux Ducas, qui étaient originaires de cette région et qu'il est très naturel que leur fin tragique ait ému le peuple de Paphlagonie.

Ο ΘΡΗΝΟΣ ΤΟΥ ΝΕΚΡΟΥ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ

(ΤΟ ΜΟΙΡΟΛΟΓΙ ΚΑΙ Η ΕΘΙΜΟΤΥΠΙΑ ΤΟΥ)*

Υ Π Ο

ΔΗΜΗΤΡ. Β. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ

Ἡ ἀπώλεια προσφιλοῦς ὑπάρξεως ἀνέκαθεν ἀπετέλει καὶ πάντοτε θ' ἀποτελῆ συμφορὰν, τῆς ὁποίας ἐκδήλωσις εἶναι ὁ θρήνος καὶ τὸ μοιρολόγι¹, ποῦ ἀπαντᾷ εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς τοῦ κόσμου, πρωτογόνους καὶ πολιτισμένους, ἀρχαίους καὶ νεωτέρους², εἶναι δὲ στενωῶς συνδεδεμένος πρὸς τὰ ἑκασταχοῦ ἔθιμα τῆς τελευτῆς.

Ὁ νέος ἑλληνικὸς λαός, καίτοι πιστεύει εἰς τὴν μετὰ θάνατον ὑπαρξίν τῆς ψυχῆς κατὰ τὰς χριστιανικὰς ἀντιλήψεις, ὅμως μὲ θλίψιν καὶ θρήνους ἀντιμετωπίζει πάντοτε τὸν θάνατον. Τὸ δὲ μέγεθος τοῦ θρήνου καὶ τῆς θλίψεως ἐξαρθῶνται ἀπὸ τὸν συναισθηματισμὸν τῶν ἐπιζώντων, ἀπὸ τὰ χαρίσματα τοῦ νεκροῦ, τὴν ἡλικίαν του³ καὶ ἀπὸ ἄλλας διαφορῶς περιστάσεις. Ἡ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας

* Ἡ ἐργασία αὕτη ἀποτελεῖ ἐπιτομὴν ἐκτενεστέρας μελέτης. Ταύτης συντομοτάτη περίληψιν ἀνεκοίνωσα εἰς τὸ συνέλθον ἐν Σόφειᾳ Α' Διεθνὲς Συνέδριον Σπουδῶν τῆς Βαλκανικῆς καὶ τῆς Νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης τὸν Αὐγούστου τοῦ 1966.

¹ Εἰς τὰ περισσότερα μέρη τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῆς ἐννοίας τοῦ θρηνώ, θρήνος, ἀπαντᾷ τὸ ρ. *μοιρολογῶ* καὶ τὸ οὐσ. *μοιρολόγι* ἢ *μοιρολόγημα*. Ἐν Νισύρῳ λέγεται *ξόδι*, ἐν Καλύμῳ *ξόι*, ἐν Αἰτωλίᾳ *μοιρονλόι*, ἐν Ἡπειρῷ *μοιρογιόλι* ἢ *μερογιόλι*, ἐν Ἀραχόβῃ Παρνασσίδος *ἀγκώμι* καὶ ἐν Κύπρῳ ἀκούεται τὸ ρ. *μοιρολοῦμαι*. Ἡ μοιρολόγος λέγεται εἰς τὰς νήσους *μοιρολογίστρα*, *μοιρολοῖστρα*, *κλαύτροσσα*, *καταλογίστρα*, καὶ εἰς τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα *μοιρολουίστρα*. Βλ. *Maria Joannidou*, Untersuchungen zur Form der neugriechischen Klagelieder (Moirologien), München, 1938, σ. 13, σημ. 13. Θ. Ποταμιάνου, Ἡ μοιρολογίστρα. Ἡ Ἡχώ, Ἀθῆναι, 1938, τευχ. 68, σ. 3. Τὰ μοιρολόγια ποτὲ δὲν λέγονται ὑπὸ τοῦ λαοῦ τραγούδια. Οὐδεὶς π.χ. λέγει: *ἡ μάνα κλαίει καὶ τραγουδεῖ τὸ γιὼ της*, ἀλλὰ τὸν μοιρολογεῖ. Βλ. Σίμου Μενάρδου, Ἱστορία τῶν λέξεων τραγῳδῶν καὶ τραγῳδία. Ἀφιέρωμα εἰς Γ.Ν. Χατζιδάκι, Ἀθῆναι, 1921, σ. 16.

² *Fr. Boehm*, Die neugriechische Totenklage, Berlin, 1947, σ. 5.

³ Π.χ. ἐν Ἀραχόβῃ Παρνασσίδος «*στὶς νέες λένε ἀγκώμια, ποῦ ἀξάζουνε. Στὸς γέροντες δὲν λένε ἀγκώμια, γιατί παρεξηγοῦν. Τὸς γέροντες μόνο οἱ πολὺ στενοὶ (συγγενεῖς) τοὺς κλαῖνε*» π.χ. ἢ

διὰ τὴν ματαιότητα τῶν ἀνθρωπίνων καὶ τὴν μέλλουσαν ζωὴν, «τὴν μόνην ἀληθινὴν καὶ αἰώνιαν», δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐξαλείψῃ τὸν θρῆνον, ὁ ὁποῖος καὶ σήμερον ἀκόμη συνηθίζεται εἰς πολλὰ χωρία τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν πρόθεσιν τοῦ νεκροῦ, τὴν κηδείαν, τὸν ἐνταφιασμόν καὶ τὰ μνημόσυνα. Εἰς τὸ διάστημα τῆς νυκτὸς δὲν λέγονται μοιρολόγια, «διὰ νὰ μὴ ταράσσεται ἡ ψυχὴ τοῦ νεκροῦ»¹.

Εἷς τινὰς ἑλληνικοὺς τόπους, ὅπως π.χ. εἰς τὴν Ἡπειρον καὶ τὴν Θεσσαλίαν, ἀπαντᾷ ἡ δοξασία ὅτι ὁ Χάρος «ὁδηγεῖ μὲ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου τὶς ψυχὰς νὰ ποῦν νερὸ καὶ τοὺς τὸ θολώνουν τὰ κλάματα». Διὰ τοῦτο μετὰ τὸ ἡλιοβασίλεμα διακόπτεται τὸ μοιρολόγι. Τὴν ἐπομένην ἡμέραν τῆς ταφῆς τοῦ νεκροῦ εἰς τὸ Νεστόριον τῆς Καστοριάς «πᾶνε τὸ πρωὶ οἱ πλησιέστεροι συγγενεῖς νὰ ξυπνήσουν τὸν πεθαμένο. Πᾶνε, μοιρολογοῦν καὶ γυρίζουν στὸ σπίτι»². Τὸ αὐτὸ ἔθιμον συνηθίζεται καὶ εἰς τοὺς Ἑλληνας τοῦ Πόντου λεγόμενον «καλημέρισμα». Εἰς πλεῖστα μέρη τῆς Ἑλλάδος τὰ μοιρολόγια ἐπαναλαμβάνονται ἔπειτα κατὰ διαφόρους περιστάσεις διαρκοῦντος τοῦ πρώτου ἔτους τοῦ πένθους ἢ καὶ ἐπὶ μακρότερον χρόνον. Οὕτω π.χ. ἐν Μπάφρα Ἰωαννίνων «τῇ Μεγάλῃ Πέμπτῃ τὸ πρωὶ πηγαίνουν στὰ μνήματα, παίρνουν τὶς μοιρολογίστρες καὶ μοιρολογᾶνε στοὺς τάφους»³. Ἐν Μάνη «καὶ σήμερα ἀκόμη μορεῖτε νὰ συναντήσετε γυναῖκα νὰ σκάβῃ στὸ χωράφι, νὰ ὑφαίνη στὸν ἀργαλειό, νὰ ἀλέθῃ στὸ χερόμυλο καὶ συγχρόνως νὰ μοιρολογῇ ἀγαπημένο της νεκρό, ποὺ ἴσως νὰ ἔχῃ πεθάνει πάρα πολλὰ χρόνια (πρίν)»⁴. Ἐν Ἀπειράνθῳ Νάξου μία γυναῖκα, ποὺ ἐχίρευσε πολὺ νέα, ἔλεγεν ἕως εἰς τὰ γηρατεῖα τῆς τὸ μοιρολόγι: ὦ, καμένη, κακομοῖρα, | ποὺ σαράντα χρόνια χήρα! Ἐνταῦθα ἐπίσης, ὡς καὶ εἰς ἄλλα μέρη, ἐὰν κάποιος ἀποθάνῃ εἰς τὴν ξενιτειάν, συνηθίζουν νὰ τοποθετοῦν ἐπὶ καθίσματος τὴν φωτογραφίαν του καὶ μερικὰ ἐνδύματά του καὶ ν' ἀπευθύνουν πρὸς

χήρα τοῦ γέρον... Τοὺς γέροντας δὲν τοὺς μοιρολογοῦν, ἐκτός ἂν ἔπαθαν πολλὰ βάσανα στὴ ζωὴ (ἔχασαν παιδιὰ κτλ.). Τοὺς κλαίνει καὶ τοὺς λένε τὰ βασανά τους». Κέντρον Ἐρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (πρόφην Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον), ἀριθ. χ/φου 1153 Α', σ. 42. (Συλλογὴ Μαρίας Ἰωαννίδου, Ἀράχοβα, 1938). (Ἐφεξῆς ΚΕΕΛ = Κέντρον Ἐρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας).

¹ Εἰς πολλοὺς λαοὺς ὑπάρχει ἡ πίστις ὅτι ὁ νεκρὸς ταράσσεται ἀπὸ τοὺς θρήνους τῶν ζώντων καὶ ἀναγκάζεται νὰ ἐξέλθῃ τοῦ τάφου του. Βλ. Ἰ. Θ. Καριδῆ, Ἀραί, ἐν Ἀθήναις, 1929, σ. 71.

² ΚΕΕΛ, ἀριθ. 2459, σ. 48. (Συλλ. Χαράλ. Χατζῆ, Νεστόριον Καστοριάς, 1962).

³ ΚΕΕΛ, ἀρ. 1768, σ. 105. (Συλλ. Δημ. Πετροπούλου, Ἰωάννινα (Μπάφρα), 1952).

⁴ Βασ. Πετρούνια, Μανιάτικα μοιρολόγια, Ἀθήνα, 1934, σ. 6. Τὸ αὐτὸ συνηθίζεται καὶ ἐν Κρήτῃ. Βλ. Στανρούλιας Τράντα, Τὸ Κρητικὸ μοιρολόγι, Λαογραφία, τ. ΚΑ', ἐν Ἀθήναις, 1963/1964, σ. 515.

αὐτὰ τοὺς αὐτοὺς θρήνους, πὺθ θὰ ἀπηύθυναν πρὸς αὐτὸν τὸν νεκρὸν¹. Διὰ τὴν συνήθειαν ταύτην ἔγραψε κατὰ τὸ 1824 καὶ ὁ C. Fauriel².

Τὸ ἔθιμον τοῦ μοιρολογήματος ἦτο σύνηθες παλαιότερον τοῦ 1920 καὶ εἰς τὰς λαϊκὰς συνοικίας μεγαλοπόλεων, ὅπως π.χ. τῶν Ἀθηνῶν, τῆς Θεσσαλονίκης, τῶν Πατρῶν κ.ἄ., σήμερον ἐξέλιπεν ἐντελῶς εἰς αὐτάς, ὁσημέραι δὲ τείνει νὰ ἐξαφανισθῇ καὶ εἰς τὴν ὑπαιθρον. Μόνον δ' εἰς χωρία τῆς Μάνης, τῆς Κρήτης, τῆς Ἡπείρου, τῆς Μακεδονίας, τῆς Θράκης, τῆς Δωδεκανήσου, τῶν Κυκλάδων, τῆς Κύπρου καὶ ἄλλων τόπων τῆς Ἑλλάδος, ἀκούεται ἀκόμη, ἀλλ' ἐντονώτερον ἐπιχωριάζει εἰς τὴν Μάνην.

Εἰς τὸν θρήνον τοῦ νεκροῦ λαμβάνουν μέρος κυρίως αἱ γυναῖκες, αἱ ὁποῖαι κόφονται, θρηνηιοῦνται, ρίχνουν τὰ μάγουλά τους, μαγουλοσέρονται, τρανομαγουλίζονται, στηθοδέρονται, σκοτιώνουν τὰ γόνατά τους κτλ.³. Ταῦτα ἐνθυμίζον τὰ ὑπὸ τοῦ Λουκιανοῦ λεγόμενα: «Οἰμωγαὶ δὲ ἐπὶ τούτοις καὶ κωκυτὸς γυναικῶν καὶ παρὰ πάντων δάκρυα καὶ στέρνα τυπτόμενα καὶ σπαραττομένη κόμη καὶ φοινισσόμενα παρειαί' καὶ που καὶ ἐσθῆς καταρρήγνυται καὶ κόνις ἐπὶ τῇ κεφαλῇ πάσσεται καὶ οἱ ζῶντες οἰκτρότεροι τοῦ νεκροῦ' οἱ μὲν γὰρ χαμαὶ κυλινδοῦνται πολλὰκις καὶ τὰς παρειαὶ ἀράττουσι πρὸς τὸ ἔδαφος»⁴.

Ἐπὶ τῆς ἐνάραξως τοῦ θρήνου εἰς τινὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος λέγεται: ἀρχινῶ ἢ σιωῶ τὸ μοιρολόι, πιάνω ἢ παίρνω ἢ λέω τὸ μοιρολόι⁵ ἢ καταλόγι⁶ ἢ ἀνακάλημα⁷

¹ Π. γ. εἰς τὰ Τελώνια Λέσβου, «ὅταν πεθάν' κανεὶς μακριά, βάζουν τὰ ροῦχα του καὶ τὴ φωτογραφία του καὶ τὸν καταλογιάζουν». Ὁμοίως ἐν Μάνη «τὸ ἔχουνε συνήθειο, σὰν πεθάνη κανεὶς στὴν ξενιτιά, ὅταν θὰ τοῦ κάμουν τὰ σαράντα, νὰ βάλουνε τὰ ροῦχα του κάτω, νὰ τὰ στολίσουνε καὶ νὰ τὰ μοιρολογήσουνε, σὰν νὰ ἔχουνε τὸν ἴδιο τὸν πεθαμῆνο μπροστά τους». Βλ. Γ. Ἀ. Μέγαν, ἐν Ἐπετηρ. τοῦ Λαογραφ. Ἀρχείου, ἐτ. Β', ἐν Ἀθήναις, 1940, σ. 205.

² C. Fauriel, Chants populaires de la Grèce moderne, τόμ. I, Paris, 1824, σ. XL-XLI.

³ ΚΕΕΛ, ἀρ. 36, σ. 144. (Δημ. Σάρρου, Ἡπείρου δημοτικὰ ποιήματα, 1888-1893), ἀρ. 1975, σ. 44. (Συλλ. Ἀθ. Παπανικολάου, Λυκούδι Ἐλασσόνας, 1953).

⁴ Λουκιανῶ, Περὶ πένθους, 12.

⁵ Maria Joannίδου, Untersuchungen zur Form der neugriechischen Klagelieder (Moirologien), München, 1938, σ. 13, σημ. 14. ΚΕΕΛ, ἀρ. 1768, σ. 36. (Συλλ. Δημ. Πετροπούλου, Ἰωάννινα, 1952).

⁶ Maria Joannίδου, ἐνθ' ἄν., σ. 13, σημ. 13.

⁷ Ὡς λέγεται ἐν Κύπρῳ, Ἡπείρῳ καὶ Κρήτῃ. Φ. Ἰ. Κονκοπέ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμὸς, τόμ. Δ', ἐν Ἀθήναις, 1951, σ. 168, σημ. 7. Βλ. καὶ Γ. Ζώρα, Ἀνακάλημα τῆς Κων/πόλεως, Νέα Ἐστία, 57, 1955, σ. 727-731. Κ. Ρωμαίου, Τὸ «ἀνακάλημα» τῶν νεκρῶν, Νέα Ἐστία, 58, 1955, σ. 1007 κ.ἑξ., ἐνθα καὶ προγενεστέρα βιβλιογραφία. Βλ. Τοῦ Ἀντοῦ, Κοντὰ στὶς ρίζες, Ἀθήνα, 1959, σ. 370 κ.ἑξ. Ἐμμ. Κριαρῶ, Ἀνακάλημα τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Θεσσαλονίκη, 1965². Ἐν Κύπρῳ λέγεται καὶ «θρηνοῦριν». ΚΕΕΛ, ἀρ. 720, σ. 56. (Σ. Φαρμακίδου, Συναγωγή Κυπριακῶν λέξεων, 1918).

ἢ *Χάρο*¹ ἢ *σύθρηνο*². Εἰς τὴν Ἐραχίδου Παρνασσίδος χρησιμοποιοῦν τὴν φράσιν: *λέει τὰ ἄγκωμια του, εἰς δὲ τὸν Σκοπὸν Ἐραχίδου. Ἐραχίδου λέγει: ἀρχίζου νὰ ἄγκωμιάζῃς*³.

Ὁ τρόπος τοῦ μοιρολογήματος ποικίλλει κατὰ τόπους. Οὕτως εἰς τὸ Γρίζι Πυλίας, «*διὰ μοιρολογῶν, μπαμπουλόωνται σφιχτά, νὰ μὴ φαίνονται οὔτε τὰ μάτια τους. Τὸ ἴδιο μοιρολόγι τὸ λένε ὅλοι. Πιάνει πρῶτα μιὰ καὶ τὸ λέει καὶ ὕστερα τὸ πιάνουν καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι μαζί. Ὑστερα πιάνει ἄλλος καὶ λέει ἄλλο, καθέννας μὲ τὴ σειρά του*»⁴. Εἰς τὴν Σαλαμίνα «*πίσω ἀπὸ τὸ λείψανο κάθεται ἡ μητέρα ἢ ἡ γυναῖκα ἢ ἡ ἀδερφή καὶ κάθε πὸν παίρνει νὰ μοιρολογήσῃ περιβάλλει τὴν κεφαλὴ τοῦ νεκροῦ μὲ τὰ δυνὸ της χέρια*»⁵. Εἰς τὸ Ξηρόμερον τῆς Ἀκαρνανίας «*οἱ γυναῖκες σχηματίζουν κύκλο γύρω ἀπὸ τὸ λείψανο καθισμένες μὲ μαῦρες μαντιῆδες. Ἀποτελοῦν ἓνα χορὸ καὶ κάποτε δύο ἡμιχόρια. Ἄλλοτε πάλι ἐκείνη πὸν παίρνει τὸ μοιρολόγι τὴ βοηθοῦν οἱ διπλανές. Ἀρχίζου πρῶτες οἱ γυναῖκες τοῦ σπιτιοῦ. Τὸ μοιρολόγι συνοδεύεται ἀπὸ ἐπιφωνήματα ὦι ὦι, κραυγές, σκούξιμο, ρυθμικὲς κινήσεις τῶν χειρῶν, τοῦ κορμοῦ καὶ τῆς κεφαλῆς, σύμφωνα μὲ τὸ ρυθμὸ τοῦ μοιρολογιοῦ, τραγῆγμα τῶν μαλλιών, σθηθοκόπημα καὶ γρατσοῦνισμα ἀκόμη τοῦ προσώπου. Ὅλα αὐτὰ τὰ φέρνει ὁ πόνος καὶ τίποτε δὲν εἶναι συνήθεια ἢ προσποίηση. Σὲ ἔνδειξη συμμετοχῆς στὸν πόνον, ἀλληλεγγύης ἢ ὁμοιοπάθειας πιάνονται χέρι μὲ χέρι ἢ πιάνουν τὸ χέρι τῆς μάνας, τῆς ἀδερφῆς ἢ τῆς γυναῖκας*»⁶. Εἰς τὴν Σάμην Κεφαλληνίας αἱ μοιρολογοῦσαι κρατοῦμεναι ἀπὸ τὰς χεῖρας σχηματίζουν ἄλυσιν⁷. Ἐν Μπάφρα Ἰωαννίνων «*οἱ μοιρολογίστριες, πὸν μοιρολογοῦν γύρω ἀπὸ τὸ νεκρὸ, πιάνονται ἀπὸ τὰ χέρια καὶ τὰ κουνοῦν ρυθμικὰ ἀνάλογα μὲ τὴ μελωδίαν τοῦ μοιρολογιοῦ. Ἀπὸ*

¹ Εἰς τὸ Γιαννίτσι Μεσσηνίας. ΚΕΕΛ, ἀρ. 762, σ. 28. (Δ. Λουκάκη, Παροιμίαι διαφόρων μερῶν καὶ λέξεις διαφόρων τόπων, 1920 ;).

² Ἐν Νάξῳ (Ἀπειράνθῳ), ἰδιαίτερον μου πατριδί.

³ Βλ. Γ. Ἀ. Μέγαν, ἔνθ' ἀν., σ. 176.

⁴ Βλ. Γ. Ἀ. Μέγαν, ἔνθ' ἀν., σ. 176. Καὶ εἰς τὴν Κορώνην «*ὅσοι πάνε γιὰ νὰ μοιρολογήσουν, θὰ πάνε μπαμπουλωμένες, δηλαδή μὲ τσεμπέρι σκοῦρο, ριχτὸ στὸ κεφάλι καὶ σταυρωμένο κάτω ἀπὸ τὴ μύτη. Στὸ κεφάλι τοῦ πεθαμένου θὰ κάτσουν τὰ παιδιά του, ἢ γυναῖκα του καὶ ἀπὸ τὴ μιὰ μπάντια καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη οἱ μοιρολογίστριες. Θ' ἀρχίσῃ ἢ μιὰ νὰ λέῃ καὶ θὰ τὸ πᾶρουν οἱ ἄλλες ἀπὸ τὴ μπάντια της. Ὑστερα θ' ἀρχίσῃ ἢ ἄλλη ἀπὸ τὴν ἄλλη μπάντια. Ὅταν πέσῃ ὁ ἥλιος δὲν μοιρολογῶνε πιά». ΚΕΕΛ, ἀρ. 1378 Γ', σ. 64. (Συλλ. Γεωργίας Ταρσοῦλη, Κορώνη Πυλίας, 1939).*

⁵ Γ. Θ. Κακρῖδης, Ὀμηρικὲς ἔρευνες, Ἀθήνα, 1944, σ. 89.

⁶ ΚΕΕΛ, ἀρ. 2293, σ. 82-83. (Συλλ. Γεωργ. Παπατρέχα, Ξηρόμερον Ἀκαρνανίας, 1957).

⁷ Βλ. Γ. Ἀ. Μέγαν, ἔνθ' ἀν., σ. 176.

καιρὸ σὲ καιρὸ ἀποσποῦν τὰ χέρια καὶ χτυποῦν τὰ γόνατα»¹. Ἐν Καρπάθῳ, ὡς γράφει ὁ Ἐμμ. Μανωλακάκης τῷ 1896, «προτίθεται (ὁ νεκρὸς) ἐν τῷ μέσῳ τῆς οἰκίας εἰς θρήνον τῶν οἰκείων γυναικῶν, αἵτινες θρηνηθοῦσι γοερῶς (δέρονται) ἐκτινάσσουσαι τὴν κόμην εἰς τήρησιν τοῦ ρυθμοῦ τῆς θρηνηδίας, μάσσουσαι τὰς παρειὰς ἐνίοτε καὶ καταμωλωπίζουσαι τὸ στήθος καὶ τὰ γόνατα διὰ τῶν χειρῶν των, θρήνον ἐπὶ θρήνου προκαλοῦσαι, ἡ δὲ σπαραξικαρδίας αὕτη σκηνὴ παρατείνεται ἐπὶ δύο ἐνίοτε καὶ πλείονας ὥρας μέχρι τῆς ἐκφορᾶς τοῦ νεκροῦ, συνεπαγούσης συχνάκις σπαραξικαρδίους κραυγὰς σὺν τῇ βαρείᾳ καὶ μονοτόνῳ ψαλμωδίᾳ τῶν ἱερέων, ὧν προπορεύονται ἀσκεπῆ παιδιὰ φέροντα τὸν σταυρὸν μετὰ ἐξαπτερυγῶν, πρὸ τῶν ὁποίων πᾶσα κεφαλὴ ἀποκαλύπτεται καὶ πᾶσα χεὶρ ποιεῖ τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ»². Εἰς δὲ τὰ Βρέστενα τῆς Λακωνίας οἱ μοιρολογίστρες διαιροῦνται εἰς δύο ἡμιχορία, ἕκαστον τῶν ὁποίων ἔχει μίαν ἑξαρχον τοῦ θρήνου. Ἡ ἑξαρχὸς τοῦ ἡμιχορίου ἀρχίζει τὸ μοιρολόγι, τὸ ὁποῖον ἐπαναλαμβάνεται πρῶτον μὲν ἀπὸ τὰς γυναῖκας τοῦ ἡμιχορίου τῆς, ἔπειτα δὲ ἀπὸ ὅλας μαζί τὰς γυναῖκας τοῦ ἄλλου ἡμιχορίου³. Ἀλλαχοῦ, ὡς ἐν Νάξῳ, ἡ πλησιεσττέρα συγγενὴς λέγει συνήθως τὸ μοιρολόγι. Μετ' αὐτὴν ἔδουν ἄλλα μοιρολόγια — συνήθως δίστιχα — αἱ ἄλλαι συγγενεῖς, αἱ φίλαι, αἱ γειτόνισσαι, ὅλαι ἐκεῖναι μὲ μίαν λέξιν αἱ παρευρισκόμεναι γυναῖκες, αἱ δυνάμεναι νὰ προσφέρουν εἰς τὸν νεκρὸν τὴν τελευταίαν ἐκδήλωσιν τῆς στοργῆς των⁴. Κάποτε μεταξὺ τῶν παρευρισκομένων εἶναι καὶ γυναῖκες ξέναι πρὸς τὴν οἰκογένειαν, αἱ ὅποιαί μὲν πρὸ ὀλίγου χρόνου ἔχασαν κάποιον ἰδικόν των, εἶναι διὰ τοῦτο λυπημένα καὶ ἔχουν κάτι νὰ εἶπουν. Ὁ θρηνούμενος θὰ μεταφέρῃ εἰς τοὺς ἰδικούς των νεκρούς τὰς παραγγελίας καὶ τοὺς χαιρετισμούς των. Ἐν Ἄραχῳβη Παρνασσίδος «τὸ μοιρολόγι λέει ἢ μόνη τῆς ἢ λυπημένη ἢ ἂν εἶναι περισσότε-

¹ ΚΕΕΑ, ἀρ. 1768, σ. 105. (Συλλ. Δημ. Πετροπούλου, Ἰωάννινα, 1952). «Σκύλινη καρδιά νὰ 'ναι θὰ κλάγη, νὰ 'ναι γυναῖκα «νὰ κλαίη» καλά, δηλαδὴ νὰ μοιρολογᾷ» λέγουν ἐν Καστοριᾷ. ΚΕΕΑ, ἀρ. 1100 Γ', σ. 77. (Συλλ. Μαρίας Ἰωαννίδου, Καστοριά, 1937).

² Ἐμμ. Μανωλακάκη, Καρπαθιακά, ἐν Ἀθήναις, 1896, σ. 122. Βλ. καὶ τὸ ἄρθρον τοῦ Ἡλ. Φτραγαῖ, Πῶς κλαῖνε στὸ Καστελλόριζο τοὺς νεκρούς των. Καστελλοριζιακά Νέα, ἔτ. 2, 1950/51, φύλλον 11-12, σ. 6. Πρβλ. καὶ Μιχ. Μιχαηλίδου Νουάρου, Λαογραφικὰ Σύμμεικτα Καρπάθου, τ. Α', Ἀθήναι, 1932, σ. 121.

³ Φ. Ἰ. Κουκουλέ, Οἰνοντυακά, ἐν Χανίοις, 1908, σ. 64.

⁴ Ὁ C. Fauriel (ἐνθ' ἂν., σ. XXXIX) γράφει σχετικῶς: «Ordinairement c'est la plus proche parente qui prononce la première: après elles, les autres parents, les amies, les simples voisines, toutes celles, en un mot, des femmes présentes qui peuvent payer au défunt ce dernier tribut d'affection, s'en acquittent l'une après l'autre, et parfois plusieurs ensemble».

ρες παρτιόες-παρτιόές, δηλαδή αρχίζουν π.χ. οί τρεῖς, πὸν κάθονται στὸ ἐπάνω μέρος τοῦ νεκροῦ, τὸ ἐπαναλαμβάνουν οἱ τρεῖς ἢ περισσότερες, πὸν βρίσκονται κάτω κ.ο.κ.»¹. Ἐν Μάνη, ὅπου ἀκμάζει εἰσέτι τὸ μοιρολόγι, ἐπικρατεῖ ὁλόκληρος δι' αὐτὸ ἐθιμοτυπία. Κατὰ τὸ κλάμμα ἢ κλάψιμο ἢ κἀθισμα ἢ περικάθισμα ἢ παράπονο ἐπιβάλλεται ἡ παρουσία οὐχὶ μόνον τῶν συγγενῶν ἢ φίλων, ἀλλὰ καὶ τῶν χωριανῶν. Κάθηνται γύρω γύρω εἰς τὸν νεκρὸν χαϊδοσκελωτά, δηλαδή μὲ ἀνοικτὰ τὰ σκέλη, καὶ ἀρχίζουν ἐν εἶδος ἑμμέτρου διαλόγου, εἰς τὸν ὁποῖον τονίζουν, ὅτι ἀκριβῶς θὰ εἶχον νὰ εἶπουν εἰς τὸν πεζὸν λόγον. Αἱ συγγενεῖς ἐπαινοῦν τὰς ἀρετὰς τοῦ θανόντος, διηγοῦνται τὰ τοῦ θανάτου του, πρὸ πάντων ἕαν ἀπέθανε φονευθεῖς, καὶ ὁμιλοῦν περὶ ἐκδικήσεως, αἱ δὲ παριστάμεναι, λαμβάνουσαι καὶ αὐταὶ μέρος κατὰ διαδοχὴν εἰς τὸ μοιρολόγι, παρηγοροῦν, συμβουλεύουν ἢ λαμβάνουν ἀφορμὴν νὰ ἐνθυμηθοῦν τὰς ἰδικὰς τῶν συμφορὰς. Κανεὶς δὲν ἠμπορεῖ νὰ διακόψῃ τὴν μοιρολογοῦσαν χωρὶς ἄδειαν. Ἡ ἄδεια ζητεῖται κατὰ τὸν ἑξῆς τρόπον: α) ἡ ἐπιθυμοῦσα νὰ μοιρολογήσῃ, ἂν παρακάθηται παρὰ τὴν μοιρολογοῦσαν, φέρεי ἠρέμα τὴν κεφαλὴν της ἐπὶ τοῦ προσώπου αὐτῆς β) ἂν εὐρίσκωνται εἰς ἀπόστασιν, λαμβάνει τὴν χεῖρα της καὶ γ) ζητεῖ τὴν ἄδειαν δι' αὐτοσχεδίου μοιρολογίου, εἰς τὸ ὁποῖον ἀπαντᾷ ἡ μοιρολογοῦσα δι' ἑτέρου, παρέχουσα τὴν ζητουμένην ἄδειαν². Ὁ Σταῦρ. Τζουμελέας, περιγράφων τὴν ἐθιμοτυπίαν τοῦμανιατικῶν μοιρολογοῦ, λέγει: «*Στὴ Μάνη παλαιότερα καὶ τώρα ἀκόμη σὲ μερικὰ χωριὰ μοιρολογοῦν καὶ οἱ ἄνδρες τοὺς πεθαμένους καὶ μάλιστα ἐκείνους, πὸν σκοτώνοντο στοὺς ἐμφυλίους πολέμους ἢ σκοτιώνοντο ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς πρὸς ἀντεκδικησαν... Στὴ Μάνη, ὅταν πεθάνῃ κάποιος ἀπὸ τὴ γενιά τους, τρέχουν ὅλοι νὰ τὸν μοιρολογήσουν, ἄνδρες καὶ γυναῖκες, νὰ τοῦ ποῦν τίς χάρες του καὶ τὰ προτερήματά*

¹ ΚΕΕΑ, ἀρ. 1153 Β', σ. 82. (Συλλ. *Μαρίας Ἰωαννίδου*, Ἀράχοβα, 1938).

² Στίλπ. Π. *Κυριακίδου*, Αἱ γυναῖκες εἰς τὴν λαογραφίαν, ἐν Ἀθήναις, [1921], σ. 61. *Τοῦ Ἀντοῦ*, Ἑλληνικὴ Λαογραφία. Μέρ. Α', ἐκδ. 2^α, ἐν Ἀθήναις, 1965, σ. 88. Βλ. πλείονα εἰς τὰς μελέτας: *Μαρία Ἰωαννίδου*, Untersuchungen..., σ. 40-41. *Α. Mirambel*, Les caractères de la poésie populaire du Magne. Εἰς μνήμην Σπυριδῶνος Λάμπρου, Ἀθήναι, 1935, σ. 68-76. *Β. Δ. Πατριαρχέα*, Λαϊκὴ ποίησις καὶ ἱστορία. Ὁ ἑμμέτρος λόγος ἐν Μάνη καὶ τὰ μυρολόγια. Νέον Κράτος, ἔτ. 4, 1940, ἀρ. φ. 31, σ. 469-478, ἀρ. 32-33, σ. 574-588. *Τοῦ Ἀντοῦ*, Ὁ θρηνὸς τοῦ νεκροῦ. Νέον Κράτος, ἔτ. 4, 1940, ἀρ. 38-39, σ. 979-988, ἀρ. 40, σ. 1040-1049. *Δικ. Βαγιακάκου*, Γύρω στὸ μυρολόγι τῆς Μέσα Μάνης. Σπαρτιατικὰ Χρονικά, ἔτ. 5 (1941/42), ἀρ. 57-58, σ. 68-70, ἀρ. 59-60, σ. 81-82, ἔτ. 6 (1942/43), ἀρ. 61-63, σ. 93-96, ἀρ. 67-68, σ. 127-132, ἀρ. 69-70, σ. 137-139. Βλ. αὐτόθι, περίοδ. Β', ἔτ. 8 (1945/46), ἀρ. 1 (74), σ. 6-8, ἀρ. 2 (75), σ. 29-31. *Τοῦ Ἀντοῦ*, Ἡ Ληγορού. Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχ., τ. 9-10 (1955/57), ἐν Ἀθήναις, 1958, σ. 39-64.

του, ἂν τυχὸν δὲ ἔχη φονευθῆ ἀπὸ ἐχθρόν, νὰ τοῦ ὑποσχεθοῦν πὼς θὰ τὸν δικιω-
σουν, θὰ ἐκδικηθοῦν δηλαδὴ τὸν θάνατόν του. Οἱ γυναῖκες εἶναι λυσίκομες, σύρουν
τὰ μαλλιά τους, κτυποῦν δυνατὰ τὰ στήθη καὶ τὴν κεφαλὴν καὶ σπαράσσουν μέχρως
αἵματος τὰ μάγουλά. Οἱ ἄνδρες, μόλις μποῦν στὴν αὐτὴ τῆς οἰκίας τοῦ πεθαμένου,
φωνάζουν δυνατὰ: ἀδέρφι, Νικόλα, ἀδέρφι...»¹. Ἡ αὐτὴ συνήθεια ἐπεκρατεῖ καὶ
ἐπικρατεῖ ἀκόμη καὶ εἰς τοὺς ἀπογόνους τῶν Μανιατῶν ἐν Κορσικῇ. Ὁ Ν. Φαρδὺς
ἔγραφε κατὰ τὸ 1888: «...Ὅταν ἀπέθνησκέ τις (παρὰ τοῖς Ἑλλησι τῆς Κορσικῆς),
τὸν ἐξήπλωνον κατὰ γῆς ἐπὶ τινος τάπητος εἰς τὸ ἰσόγειον τῆς οἰκίας καὶ ἐκεῖ αἱ
γυναῖκες, περὶ τὸν νεκρὸν ὀλοφυρόμεναι, τὸν ἐμοιρολόγουν. Τὸ ἔθιμον τοῦτο ὑπάρ-
χει καὶ παρὰ τοῖς Κορσικανοῖς ἀπαράλλακτα, ὡς καὶ παρὰ τοῖς Ἑλλησι πολλῶν με-
ρῶν τῆς Ἀνατολῆς»². Καὶ τοῦτο διότι οἱ Κορσικανοί, κατὰ τὸν J. Marcuzzi, ἀπὸ
παλαιῶν χρόνων ὕφισταντο κλοπὰς καὶ φόνους παρὰ διαφόρων λαῶν καὶ τοὺς
ἀπεδεκάτιζεν ἢ πείνα καὶ ἢ χολέρα. Οὗτοι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐπιβάλουν μίαν
ὄργανωμένην δικαιοσύνην, ἀλλὰ κατέφυγον εἰς τὴν βεντέτταν³. Αἱ στατιστικαὶ δει-
κνύουσιν ὅτι ἀπὸ τοῦ 1682 μέχρι τοῦ 1714 ἔγιναν 28.000 φόνοι. Οἱ ἄνδρες ἠγωνί-
ζοντο καὶ ἔπιπτον. Αἱ γυναῖκες τοὺς ἐμοιρολογοῦσαν ἐν πνεύματι ἐκδικήσεως. Δὲν
εἶναι ὑπερβολὴ ὅτι ὁ Jules Michelet βεβαιώνει ἐν τῷ ἔργῳ του «Histoire de
France» ὅτι κατὰ τὸν 18^{ον} αἰ. ἡ Κορσικὴ δὲν ἦτο παρὰ ἓνας βράχος, ποὺ ἔστα-
ζεν αἶμα⁴.

Τὸ κορσικανικὸν μοιρολόγι συνοδεύεται μὲ ἰσχυρὰς χειρονομίας. Αἱ γυ-
ναῖκες παρέχουν θέαμα φρικτόν. Αὗται μοιρολογοῦν κατὰ σειρὰν: ἀρχίζει ἡ πη-
σειεστέρα τοῦ νεκροῦ συγγενῆς, μητέρα, σύζυγος, ἀδελφὴ ἢ θυγάτηρ. Ἀμέσως
μετὰ τὸν θάνατον κάθε γυναῖκα βγάζει φρικώδεις φωνάς, ξερορίζωνε τὰ μαλλιά της,
δέρει τὸ πρόσωπον, ἐναγκαλίζεται τὸν νεκρὸν, εἶτα δ' ἠσυχάζουσα κάπως ἀρχίζει
τὸ μοιρολόγι, ἐπαινοῦσα τὰ χαρίσματα τοῦ θανόντος. Ἄν δ' ὁ θάνατός του ὑπῆρξε
βίαιος, τότε τὸ μοιρολόγι μεταβάλλεται εἰς τρικυμίαν ἀπειλητικῶν καὶ ἐκδικητικῶν
λόγων⁵. Τὰ μοιρολόγια εἰς τὴν Κορσικὴν καλοῦνται *lamenti* ἢ *voceri*. Ἡ τελευ-
ταία ὄνομασία χρησιμοποιεῖται πρὸ πάντων κατὰ τὸν θρῆνον τοῦ βιαιοθανάτου.
Εἷς τινὰς περιοχὰς τῆς νήσου τὰ μοιρολόγια ὀνομάζονται καὶ *ballati* (= ᾠσματα

¹ ΚΕΕΛ, ἀρ. 1485, σ. 17. (Συλλ. Στ. Τζουμειέα, Μάνη, 1943).

² Ν. Φαρδύ, Ἱστορία τῆς ἐν Κορσικῇ ἐλληνικῆς ἀποικίας, Ἀθήναι, 1888, σ. 98-99.

³ Ἡ λ. βεντέττα εἶναι ἄγνωστος ἐν Μάνη. Περὶ τοῦ ἐθίμου τοῦ γδικιωμοῦ βλ. πλήρη
βιβλιογραφίαν ὑπὸ Δικ. Βαγιακάκου, Ἡ Ληγορού, ἐνθ' ἄν., σ. 39, σημ. 2.

⁴ J. B. Marcuzzi, *Lamenti, voceri, chansons populaires de la Corse*, Ajaccio, 1926,
σ. 34 κ.ἑξ.

⁵ J. B. Marcuzzi, ἐνθ' ἄν., σ. 186.

χορικὰ) διατηροῦντα εἰς τὸ ὄνομά των τοῦτο τὸ ἔθιμον τοῦ παλαιοῦ ἑνταφιασμοῦ, κατὰ τὸ ὁποῖον αἱ μοιρολογοῦσαι ἐτραγουδοῦσαν χορεύουσαι περὶ τὸν νεκρὸν¹.

Εἰς τὴν ἔθιμοτυπίαν τοῦ μοιρολογήματος ἀνήκει ἐπίσης ἡ συνήθεια ἡ ἐπικρατοῦσα εἰς τινὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος νὰ προσλαμβάνεναι ξένη γυναῖκα, διὰ νὰ κλαύσῃ καὶ μοιρολογήσῃ τὸν νεκρὸν. Οὕτω π.χ. ἐν Μπάφρα Ἰωαννίνων «*ὑπάρχουν εἰδικὲς γυναῖκες, οἱ μοιρολογίστρες, ποὺ συνθέτουν τὸ μοιρολόγι καὶ τὸ τραγουδᾶνε. Οἱ μοιρολογίστρες πληρώνονται σήμερα μὲ 20, 30, 50 δραχμὲς*»². Εἰς τὸ Σουφλί τῆς Θράκης κατὰ τὸ 1893 «ἔξ γνωστὰ ἐπὶ ποιήσει κοράσια, κατὰ τὸν Κων. Κουρτίδην, προσεκαλοῦντο ὑπὸ τῶν γυναικῶν καὶ τῶν συγγενῶν τῶν ἀποθανόντων ἐκτάκτως, διὰ νὰ ἀναλάβουν καὶ ἐξυμνήσουν τὸν νεκρὸν»³. Ἐν Λήμνῳ ὑπάρχουν ἐπαγγελματικαὶ μοιρολογίστριαι⁴. Εἰς τὰς Κυδωνίας τῆς Μ. Ἀσίας τὴν μοιρολογίστρα «*τὴν πλήρωναν καὶ τραγουδοῦσε μὲ ξέπλεκα μαλλιά*»⁵. Αἱ γυναῖκες αὐταί, ἔχουσαι ἀπομνημονεύσει ἀρκετὰ μοιρολόγια καὶ στίχους ἐκ μοιρολογίων καὶ συγχρόνως τὴν ἰκανότητα νὰ τὰ διασκευάζουν καὶ ἐν ἀνάγκῃ νὰ δημιουργοῦν νέα κατὰ τὴν περίστασιν, ἀνελάμβανον ἐπ' ἀμοιβῆ τὸ μοιρολόγι.

Τὰ μοιρολόγια ὡς ἄσματα παρουσιάζουν εἰς τὰς λεπτομερείας των τὰ λαμπρότερα χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τοῦ ἐθνικοῦ χαρακτήρος καὶ τοῦ πνεύματος τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ⁶. Ταῦτα εἶναι ἐκ τῶν λυρικοτέρων καὶ παθητικωτέρων δημιουργημάτων τῆς δημώδους μουσικῆς. Ἡ τραγικότης καὶ ἡ στοχαστικότης τοῦ περιεχομένου των συνδυάζεται μὲ ὠραιότητάς ποιητικὰς εἰκόνας. Ὁ Fauriel τὰ χαρακτηριστικὰ ὡς τὸ πλουσιώτερον τμήμα τῆς νεοελληνικῆς δημώδους ποιήσεως⁷.

Τὰ περισσότερα τῶν μοιρολογίων, λόγῳ τῆς φύσεως καὶ τοῦ τρόπου τῆς ποιήσεώς των, εἶναι αὐτοσχέδια, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, δίστιχα, τὰ ὁποῖα εἶναι περι-

¹ Ἐνθ' ἀν., σελ. 5. Περὶ τῶν «νεκρικῶν χορῶν» βλ. κατωτέρω.

² ΚΕΕΛ, ἀρ. 1768, σ. 105. (Συλλ. Δημ. Πετροπούλου, Ἰωάννινα, 1952). Ὁ C. Fauriel (ἐνθ' ἀν., σ. XLII) ἔγραφε: «Dans la Grèce asiatique et dans les îles, il y a des femmes myriologues de profession, que l'on appelle, au besoin, moyennement un salaire déterminé, pour faire et chanter les myriologues, ou, pour mieux dire, ce qui en tient lieu».

³ ΚΕΕΛ, ἀρ. 177, σ. θ'-ι'. (Κ. Κουρτίδου, Συλλογὴ πενήκοντα ἄσμάτων Ροδοπέου Θράκης, 1893).

⁴ ΚΕΕΛ, ἀρ. 1160 Β', σ. 173. (Συλλ. Γ. Ἀ. Μέγα, Λήμνος (Φυσίνη), 1938).

⁵ Βλ. Γ. Ἀ. Μέγα, ἐν Ἑπετηρ. τοῦ Λαογρ. Ἀρχ., ἔτος Β', ἐν Ἀθήναις, 1940, σ. 177.

⁶ «(Les myriologues) offrent des particularités par lesquelles ils tiennent à quelques-uns des traits les plus saillants du caractère et du génie national». Cl. Fauriel, ἐνθ' ἀν., σ. XXXVIII.

⁷ Cl. Fauriel, ἐνθ' ἀν., σελ. CXXXV.

στατικά και δὲν ἐπιζοῦν εἰς τὴν λαϊκὴν μνήμην. Διατηροῦνται μόνον ὅσα ἐξ αὐτῶν συνεκίνησαν τὴν λαϊκὴν ψυχὴν καὶ ἔκαμαν ἰδιαιτέραν ἐντύπωσιν¹ διὰ τὸ νόημα, τὴν πρωτοτυπίαν καὶ τὴν ποιητικὴν τῶν ἀξίαν. Ἐκεῖνο δὲ πού οὐσιωδῶς διακρίνεται ἓνα μοιρολόγι ἀπὸ τὰ ἄλλα δημοτικὰ τραγούδια εἶναι ὅτι δὲν στιχουργεῖται ἐκ τῶν προτέρων καὶ μὲ ἄνεσιν, ἀλλὰ πάντοτε αὐτοσχεδιάζεται, τὴν στιγμὴν μάλιστα κατὰ τὴν ὁποίαν ἄδεται καὶ πάντοτε προσαρμόζεται εἰς ἐκεῖνον, πρὸς τὸν ὁποῖον ἀπευθύνεται². Εἶναι ἓν ποιητικὸν ἐπικήδειον αὐτοσχεδίασμα ἐμπνευσμένον ἀπὸ τὸν πόνον³.

Εἶναι φυσικὸν νὰ μὴ διαθέτουν ὅλαι αἱ γυναῖκες τὴν αὐτὴν πρὸς αὐτοσχεδισμὸν⁴ ποιητικὴν ἰκανότητα. Διὰ τοῦτο μερिकाί, λέγει ὁ Fauriel, ἀσκοῦνται συχνὰ κατὰ τὰς ὑπαιθροῖους ἀγροτικὰς τῶν ἀσχολίας εἰς τὴν σύνθεσιν φανταστικῶν μοιρολογίων⁵. Ἡ εὐχέρεια τῆς στιχοπλοκῆς εἶναι φαινόμενον, πού ἀπαντᾷ περισσότερον εἰς τὰς νήσους. Οὕτω π.χ. «ἐν Καρπάθῳ ὅλαι αἱ γυναῖκες κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον πρέπει νὰ ἤξεύρουν νὰ μοιρολογοῦνται»⁶. Τὰ δίστιχα μοιρολόγια τῶν νήσων ὀφείλουν νὰ εἶναι ὁμοιοκατάληκτα. Ἐν Ἀπειρανθῳ Νάξου προσέχουν τόσον πολὺ εἰς τὴν ὁμοιοκαταληξίαν, ὥστε, ὅταν τὸ δίστιχον μοιρολόγι ἢ τὸ τραγούδι γενικῶς δὲν τηρῇ αὐτὸν τὸν κανόνα, οἱ ἀκούοντες τὸ ἀποκαλοῦν εἰρωνικῶς «καδουνᾶτο»⁷.

Εἰς τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα τὸ μοιρολόγι δὲν ἔχει ὁμοιοκαταληξίαν εἰμὴ

¹ Στίλπ. Π. Κυριακίδου, Ἑλληνικὴ Λαογραφία, Μέρ. Α', ἔκδ. 2α, ἐν Ἀθήναις, 1965, σ. 89.

² G. Weigand, Die Aromunen, II, Leipzig, 1894, σ. 201.

³ Cl. Fauriel, ἔνθ' ἄν., σελ. CXXXIII.

⁴ «Ἰδιαιτέρως ἀξία μεγίστης προσοχῆς εἶναι καὶ τὰ αὐτοσχεδία καὶ πρὸ παντὸς τὴν ὄραν, κατὰ τὴν ὁποίαν ποιοῦνται, διότι τότε εἰς αὐτὰ συλλαμβάνομεν τὸ ἕσμα ἐν τῇ γενέσει του, συλλαμβάνομεν τὸν τρόπον, καθ' ὃν ὁ λαὸς ἐργάζεται εἰς τὴν δημιουργίαν τῶν ἠσμάτων του, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον μεγίστην ἔχει σημασίαν διὰ τὴν κατανόησιν τῆς ὅλης δημοτικῆς ποιήσεως καὶ τῆς τεχνουργίας αὐτῆς». Στίλπ. Π. Κυριακίδου, Ἑλληνικὴ Λαογραφία, Μέρ. Α', ἔκδ. 2α, ἐν Ἀθήναις, 1965, σ. 90.

⁵ «Les villageoises de certains endroits de la Grèce s'exercent fréquemment, en plein air et dans les travaux des champs, à composer des myriologues de fantaisie, c'est-à-dire non obligés pour elles». Cl. Fauriel, ἔνθ' ἄν., σ. CXXXV. Ἐν Μάνη «τὰ κορίτσια ἀπὸ μικρὰ μαθαίνουν μαζὶ μὲ τὰ τραγούδια καὶ μοιρολόγια καὶ οἱ γυναῖκες στὸ θέρο καὶ στὸ ἡλιομάζωμα περισσότερα μοιρολογοῦν παρὰ τραγουδοῦν». ΚΕΕΛ, ἀρ. 1485, σ. 17. (Συλλ. Στ. Τζουμελέα, Μάνη, 1943). Βλ. καὶ Σταυρούλαν Τράντα, ἔνθ' ἄν., σ. 515 κ.εξ.

⁶ Μιχ. Μιχαηλίδου Νουάρου, Δημοτικὰ τραγούδια Καρπάθου, Ἀθήναι, 1928, σ. 250.

⁷ ΚΕΕΛ, ἀρ. 1449, σ. 150. (Συλλ. Διαλεχτῆς Ζευγώλη, Ἀπειρανθος Νάξου, 1926).

Ἡ λ. καδουνᾶτο σημαίνει τὸ ἔχον πολλὰ καδούνια (=γωνίας) π.χ. οπίτι καδουνᾶτο.

σπανίως. Τὰ τυποποιημένα μοιρολόγια ἢ τραγούδια τοῦ Χάρου, «πὺν εἶναι σὰν ἀπρόσωπο, φιλοσοφημένο ἐπιβλητικὸ σχόλιο πάνω στὴ ματαιότητα τῶν ἀνθρωπίνων», ὅπως παρατηρεῖ ἡ Εἰρήνη Σπανδωνίδη¹, δὲν ἔχουν πολλές φορές ὁμοιοκαταληξίαν ἀλλὰ εἶναι ἄψογα μετρικῶς, ἐνῶ τὰ αὐτοσχέδια μοιρολόγια ἐνταῦθα εἶναι πεζοὺς λόγους, λαμβάνων διὰ τῆς μελωδίας κάποιαν ποιητικὴν μορφήν. Αἱ ἀναφωνήσεις, αἱ προσφωνήσεις, αἱ παραγγελίαι, οἱ κοπετοί, παρουσιάζουν τὸ μοιρολόγι ἰδίᾳ ἐν Ἡπείρῳ καὶ Μακεδονίᾳ ὡς «ἓνα διακομμένο ἀπὸ ἀναφυλλητὰ κλάψιμο»², ἀλλὰ μὲ κάποιον ρυθμὸν³.

Συνήθως τὰ μοιρολόγια χωρίζονται εἰς δύο κατηγορίας: τὰ κυρίως μοιρολόγια, δηλαδὴ τὰ θρηνώδη διὰ τὸν νεκρὸν ἕσματα, καὶ τὰ λεγόμενα «τραγούδια τοῦ Χάρου»⁴. Εἰς τὴν πρώτην κατηγορίαν δὲν περιλαμβάνονται μόνον οἱ θρηνοὶ διὰ τοὺς νεκρούς, ἀλλὰ καὶ τὰ θλιβερὰ ἕσματα, τὰ ὁποῖα λέγει δῆθεν αὐτὸς οὗτος ὁ νεκρὸς, θρηνῶν διὰ τὸν χωρισμὸν του ἀπὸ τὴν ζωὴν καὶ τὰ βάσανα, πὺν περνᾷ εἰς τὸν Κάτω Κόσμον. Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ἀνήκουν οἱ διάφοροι τύποι μοιρολογίων⁵, πὺν θρηνοῦν τὸν θάνατον τοῦ πατρός, τῆς μητρός, τοῦ νιοῦ, τῆς θυγατρὸς, τοῦ ἀδελφοῦ, τοῦ ἱερέως, τοῦ ξενιτεμένου κτ⁶. Ἐδῶ ἐπίσης ἀνήκουν καὶ αἱ ἀλληγορίαι, αἱ προσερχόμεναι ἐκ παρομοιώσεων τοῦ ἀποθανόντος πρὸς κριάρι, πὺν ἄρπαξε ὁ λύκος, πρὸς μηλιάν ἢ ἄλλο δένδρον, πὺν πῆρε τὸ ποτάμι καὶ ἐμαράθηκε ἢ ἐξεροϊζώθηκε, πρὸς καράβι, πὺν ἐξεκίνησε νὰ φύγη, πρὸς πουλί, πὺν ἔφυγε ἀπὸ τὸ κλουβί, πρὸς ἀετόν, πὺν ἐπέταξε, πρὸς ἀσῆμι ἢ μάλαμα, πὺν ἐχάθηκε, κ.τ.δ.⁷

¹ Εἰρήνης Σπανδωνίδη, Τραγούδια τῆς Ἀγόριανης, Ἀθήνα, 1939, σ. 363.

² Εἰρήνης Σπανδωνίδη, ἔνθ' ἄν., σ. 363.

³ «Auf die Frage der Melodie der Totenklage genügt es mit weniger Worten hinzuweisen: sie bewegt sich in langsamen Tempo auf ganz wenigen auf- und absteigenden Tönen, die in beständiger Wiederholung psalmodierend vorgetragen werden». Fr. Boehm, ἔνθ' ἄν., σ. 32.

⁴ Fr. Boehm, ἔνθ' ἄν., σ. 6-7.

⁵ Fr. Boehm, ἔνθ' ἄν., σ. 6.

⁶ Ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν καὶ οἱ τυπικοὶ στίχοι ἢ τὰ προοίμια μοιρολογίων εἰς ὠρισμένους νεκρούς, τὸν σύζυγον, τὸ τέκνον, τὸν ἀδελφόν, τὸν γέρον, τὴν νέαν, τὸν ἀδικοσκοτωμένον κτλ. Σταυρούλας Ραζέλου, Προοίμια μοιρολογίων Λακωνικῶν, ἐν Ἀθήναις, 1870.

⁷ «Dans les chants de deuil, quand on s'adresse au défunt, on remplace ordinairement son nom par celui d'une plante, d'une fleur, d'un oiseau, et on parle ainsi de la destruction d'une plante, de la mort d'un oiseau, etc.». D. Pétropoulos, La comparaison dans la chanson populaire grecque, Athènes, 1954, σ. 6-7. Τοῦ Αὐτοῦ, Ἑλληνικὰ δημοτικὰ τραγούδια, τ. Β', Ἀθήναι, 1959, σ. κε'.

Αί ἐν λόγῳ ἀλληγορίαί¹, αἱ ὁποῖαι, ὅτε μὲν διατυπῶνται εἰς δίστιχα, ὅτε δὲ εἰς τετράστιχα ἢ καὶ σπανίως εἰς ἓνα μόνον στίχον, ζωγραφίζουσι μὲ λίτὰ μέσα καὶ ἀνεπιτήδευτον τρόπον ἐξόχως ὠραίας καὶ παραστατικὰς εἰκόνας.

Εἰς τὴν δευτέραν κατηγορίαν ἀνήκουν τὰ λεγόμενα «τραγούδια τοῦ Χάρου καὶ τοῦ Κάτω Κόσμου»· εἶναι καὶ αὐτὰ μοιρολόγια, τὰ ὁποῖα εἶναι ἐν χρήσει εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν κυρίως Ἑλλάδα κατὰ τὸν θρῆνον τοῦ νεκροῦ, διακρίνονται δὲ διὰ τὴν ἀφηγηματικὴν των μορφὴν καὶ τὰ γενικώτερα νοήματά των τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ματαιότητα τοῦ βίου, τὴν σκληρότητα τοῦ Χάρου καὶ τὰς εἰδωλολατρικὰς δοξασίας περὶ τοῦ Κάτω Κόσμου, πού ἐπιζοῦν ἐκ τῆς ἀρχαιότητος εἰς τὴν μνήμην τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Εἰς τὴν Μάνην τὸ ἔθιμον τοῦ μοιρολογήματος καὶ τὸ μοιρολόγι ὡς τραγούδι ἐσημείωσαν ἰδιαιτέραν ἀκμὴν καὶ ἐξαίρετον ἀντοχήν, λόγῳ τῶν ἰδιαζουσῶν εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην κοινωνικῶν καὶ ἱστορικῶν συνθηκῶν τοῦ βίου². Ἀξιοσημείωτος εἶναι ὁ δραματικὸς τόνος τοῦ μανιάτικου μοιρολογιοῦ³ καὶ ἡ ἀρρενωπὴ μορφὴ του. Κάποτε εἰς ἓνα καὶ μόνον στίχον, ὡς ὁ ἀκόλουθος, περιλαμβάνεται μὲ ἀλληγορικὸν τρόπον ὁ θρῆνος μιᾶς οἰκογενείας, ἡ ὁποία ἔχασε τὸν τελευταῖον ἀρρενα βλαστόν της.

Μικρὸ κανόνι κρέπαρε καὶ ξαρματώθη κάστρο.

Ἰδιαίτῳσαν πρωτοτυπίαν, δραματικότητα καὶ δωρικὴν ἐκφραστικότητα ἔχονσι οἱ μανιάτικοι θρῆνοι οἱ ἀπευθυνόμενοι εἰς πρόσωπα θανόντα εἰς τοὺς πολέμους⁴. Γενικῶς τὸ μανιάτικο μοιρολόγι, κατὰ τὸν Γιάννη Ἀποστολάκη, «χαρκτηρίζει πλημύρα συναισθημάτων καὶ ἔλλειψη φαντασίας· γιὰ κεῖνο εἶναι τὸ βαρύτερον ἀπὸ τὰ δημοτικὰ μας τραγούδια.... Ἡ χαρὰ καὶ ἡ λύπη, τὸ πάθος μ' ἓνα λόγο, βγαίνει ἀπὸ κάθε ὄριο, καθὼς ὅμως δὲ βοηθᾷ ἡ φαντασία, τὸ τραγούδι φανερῶνεται βαρὺ καὶ ὠμό»⁵. Καὶ εἶναι μὲν τὰ περισσότερα μανιάτικα μοιρολόγια αὐτοσχέδια στιχοργήματα, τὰ ὁποῖα περιορίζονται κυρίως εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ τρό-

¹ «Ce genre est évidemment très ancien, et on pourrait le faire remonter à l'époque où les conceptions des tabous étaient encore vivaces». D. Petropoulos, ἔνθ' ἄν., σ. 7.

² Κ. Πασιγιάννη, Μανιάτικα μοιρολόγια καὶ τραγούδια, ἐν Ἀθήναις, 1928, σ. ζ'.

³ Μ. Joannidou, Untersuchungen..., σ. 23 κ.ἐξ.

rologien),

⁴ Ν. Γ. Πολίτου, Γνωστοὶ ποιηταὶ δημοτικῶν ἁσμάτων. Λαογραφία, τόμ. Β', ἐν Ἀθήναις, 1915, σ. 516. Τοῦ Ἀντοῦ, Μοιρολόγια εἰς πολεμιστὴν... Λαογραφικὰ Σύμμεικτα, τ. Α', ἐν Ἀθήναις, 1920, σ. 263-271.

⁵ Γιάννη Ἀποστολάκη, Τὸ κλέφτικο τραγούδι, Ἀθήναι, 1950, σ. 99.

που τοῦ θανάτου τοῦ νεκροῦ, ὑπάρχουν ὅμως εἰς κάθε χωρίον τῆς Μάνης δύο τρεῖς ἀνεγνωρισμένοι μοιρολογίστριαι, πού συγκρατοῦν ἐκ παραδόσεως στοιχεῖα ἀπὸ τὰ καλύτερα παλαιὰ μοιρολόγια. Τὰ μοιρολόγια τους συγκινοῦν βαθύτατα μὲ τὴν ἀπλότητα, τὴν ἐπιγραμματικότητα καὶ τὴν εἰλικρίνειαν τοῦ αἰσθήματος, ὅπως π.χ. τὸ κατωτέρω :

*Δὲ σοῦ ᾗπρεπε, δὲ σοῦ ᾗμοιαζε χάμου στῆ γῆ νὰ πέσης,
μόν σοῦ ᾗπρεπε, μόν σοῦ ᾗμοιαζε στὸ περιβόλι μέσα,
νὰ πέφτουν τ' ἄνθια πάνω σου, τὰ μῆλα στὴν ποδιά σου,
τὰ κόκκινα τριαντάφυλλα στὰ ροδομάγουλά σου¹.*

Καὶ ἐν Ἀπειράνθῳ τῆς Νάξου κατὰ τὸν θρῆνον τοῦ νεκροῦ ἀκούονται πολ-
λάκις ἐξαίρετα δίστιχα μοιρολόγια², γεννήματα πηγαίας ἐμπνεύσεως καὶ πλουσίας
ποιητικῆς διαθέσεως. Οὕτω π.χ. μιὰ μάννα πού κλαίει τὸ πεθαμένο παιδί της λέγει :

*Πὸ ν-εἶχες, Χάρ', ἕνα βαιδι ν-ὸ Χάρος του νὰ γίνω,
νὰ δῆς τί βάρως ἔχουσι δὰ δάκρυα πὸν χύνω.*

Ἡ δυστυχὴς δὲν ἤμπορεῖ νὰ ἐκδικηθῆ τὸν Χάρον παρὰ μόνον εἰς τὴν περι-
πτωσιν, πού θὰ εὐρίσκετο κάποιος νὰ τὸν σκοτώσῃ ἢ νὰ τοῦ πάρῃ τὰ πλεόν ἀγα-
πημένα του πρόσωπα :

*Πὼς δὲ θὰ ξεχωρίσωμε ν-ἐνόμιζα κ' ἐθάρρου,
νὰ το γανεῖς νὰ τοῦ ᾗδωνε μιὰ δουφεικιά τοῦ Χάρου.
Νὰ ᾗβόρου θὲ νὰ τοῦ ᾗπαιρνα τσοὶ πύὸ δου ἀγαπημένοι,
νὰ δῆ τί πίκρα καὶ φωθιά ν-ἀφήνει ὅπου δαίνει³.*

Εἰς τὴν Κρήτην ἐπίσης εἶναι λίαν συνήθη τὰ δίστιχα μοιρολόγια, πού χαρα-
κτηρίζονται διὰ τὴν τραγικότητα καὶ τὸν ρεαλισμὸν των. Εἰς τὰ Σφακιά καὶ εἰς
ἄλλα χωρία τῆς νήσου ταύτης ἰδιαίτερος θρηνοῦν καὶ τοὺς προκρίτους⁴. Ἄν ὁ
θρηνούμενος εἶναι γέρον σεβαστός, τοῦ παραγγέλλουν νὰ συμβουλευῆ τοὺς προαπο-

¹ Κ. Πασαγιάννη, ἔνθ' ἄν., σ. 19. Βασ. Πετρούνια, ἔνθ' ἄν., σ. 7.

² Δ. Β. Οἰκονομίδου, Τὸ «σύγχρονο λαϊκὸ τραγούδι» τῆς Ἀπειράνθου Νάξου, περιοδ.
«Εργασία», ἔτ. Ζ', Ἀθῆναι, 1936, τευχ. 326, σ. 309-310, τευχ. 327, σ. 333-334.

³ Γ. Α. Ζενγώλη, Ὁ Χάρος στ' Ἀπεραθίτικα μοιρολόγια. Ναξιακὸν Ἀρχεῖον, ἔτ. Α',
τευχ. 2-3, Νάξος 1947, σ. 34. Γενικῶς διὰ τὸν Χάρον, πού ἀρπάζει τοὺς ἀνθρώπους, βλ.
Ν. Γ. Πολίτου, Νεοελλ. Μυθολογία, μέρ. Β', 1874, σ. 237 - 301. Κ. Dieterich, Geschichte
der byzantinischen und neugriechischen Literatur, Leipzig, 1909, σ. 137 κ. ἐξ. G. Mo-
ravsčik, Il Caronte Bizantino, Roma, 1930, σ. 3 κ. ἐξ. Στέλ. Ἐ. Χιλιαδάκη, Ἡ κάτω γῆς κ' ὁ
Χάρος. Παραδόσεις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, Ἀθῆναι, 1930, σ. 26 κ. ἐξ.

⁴ Γ. Παλαδοπετράκη, Ἱστορία τῶν Σφακίων, Ἀθῆναι, 1888, σ. 70.

δημήσαντας νέους συγγενεῖς¹. Ἴδιαιτέρως πρέπει νὰ μνημονεύσωμεν ἐνταῦθα τὰ μοιρολόγια, πού ἐξαίριασαν εἰς τὴν Κρήτην ἄνδρες καὶ γυναῖκες, ὅταν ἐθρήνησαν τὸ 1936 τὸν νεκρὸν τοῦ μεγάλου πολιτικοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου.

Εἰς τὸ νεκροταφεῖον τῆς Μυτιλήνης «ἐπάνω στοὺς σταυροὺς, ἰδίως τοὺς ἄσπρους, εἶναι γραμμένα μὲ μολύβι ἢ σὲ καρφισσωμένα χαρτιά ἐπάνω δίστιχα μοιρολόγια, ἐπιτάφια, συνθεμένα ἀπὸ διάφορους συγγενεῖς ἢ γνωστοὺς»². Ἐνταῦθα ὅλα σχεδὸν τὰ μοιρολόγια ἀρχίζουν μὲ τὴν τυπικὴν φράσιν: «*μουρέλλι μ' ἔιχουριστό*», πού προτάσσεται χαϊδευτικῶς ἀπευθυνομένη εἰς πᾶν προσφιλὲς πρόσωπον³. Καὶ ἐν Πόντῳ (εἰς τὰ χωρία τῆς Νικοπόλεως) οἱ θρηνοῦντες τὸν ἄνδρα τελευτήσαντα ἔλεγον: «*ἦλγε μ', ἦλγε μ'*»⁴. Ἐν Βογατσικῷ τῆς Μακεδονίας «*γαμπριάτικα τραγοῦδια μοιρολογοῦν στοὺς νέους, πού πέθαναν ἀνύπαντροι*»⁵. Τὸ αὐτὸ συνηθίζετο καὶ εἰς τὰ Βούρβουρα τῆς Κυνουρίας παλαιότερον· ἐκεῖ μάλιστα τὸ μοιρολόγι κάποτε συνωδεύετο καὶ ὑπὸ μουσικῶν ὀργάνων, ὅταν ὁ θανὼν ἦτο νέος ἢ νέα ἀνύπανδρος⁶. Ἐν Ἡπειρῷ, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς συνηθισμένους θρήνους πρὸς τὸν νεκρὸν καὶ τὰ «*τραγοῦδια τοῦ Χάρου*», συνηθίζον καὶ τὸ «*μεργιολόι πού τραγουδεῖται σὰν τραγοῦδι τραπεζοῦ σὲ κάθε περίσταση καὶ σιτὸ γάμο*». Εἶδη τοιούτων μοιρολογίων εἶναι «*τὸ μέρκο, τ' ἀρβανίτικο καὶ τ' Ἀργυροκαστριτικό*· αὐτὰ τὰ μοιρολόγια δὲν ἔχον λόγια»⁷. Ἰκανὸς ἀριθμὸς ἐκλεκτῶν ἠπειρωτικῶν μοιρολογίων ἐδημοσιεύθη τελευταίως⁸. Ἴδου π.χ. ἐν ἑξ' αὐτῶν, πού λέγεται, «*ὅταν παίρνη καὶ ξαναπαίρνη ὁ Χάρος ἀπὸ τὸ ἴδιο σπίτι*»:

*Ἐγὼ ν - ἦ μαύρη τό παθα σὰν τὰ βοννά ἀπ' τὰ χιόνια
ὄσο νὰ λειώσουν τὰ παλιά, μᾶς ἔρχονται καινούργια!
Δὲν στοῦ πα, Χάρε μ', μιὰ φορά, δὲν στοῦ πα τρεῖς καὶ πέντε,*

¹ Γ. Παλαδοπειράκη, ἔνθ' ἄν., σ. 70. Βλ. καὶ Σταυροῦλαν Τράντα, ἔνθ' ἄν., σ. 515-521.

² ΚΕΕΛ, ἀρ. 1446 Β', σ. 27. (Συλλ. Α. Λουκάτου, Λέσβος, 1940).

³ ΚΕΕΛ, ἀρ. 1525, σ. 11. (Συλλ. Π. Κοιτάρα, Πάμφιλιας Λέσβου, 1929). Γενικῶς περὶ τῶν τυπικῶν ἐνάρξεων καὶ κατακλείδων τοῦ Νεοελληνικοῦ μοιρολογίου βλ. *María Joannidou, Untersuchungen...*, σ. 23-26.

⁴ ΚΕΕΛ, ἀρ. 31, σ. 74. (*Ι. Βαλαβάνη*, Παροιμίαι καὶ παροιμιώδεις φράσεις Κερασσοῦντος, 1911;).

⁵ ΚΕΕΛ, ἀρ. 1100 Ε', σ. 27. (Συλλ. *Μαρίας Ἰωαννίδου*, Βογατσικόν, 1937).

⁶ Πληροφορία τοῦ ἐκεῖθεν καταγομένου συναδέλφου κ. Κ. Ρωμαίου.

⁷ Πληροφορίαί τὰς ὁποίας ἔλαβον ἀπὸ τοὺς Ἡπειρωτὰς ὀργανοπαίκτης ἀδελφοὺς Χαλκιᾶ. Βλ. καὶ τὰ ὡς μοιρολόγια ὁμοιάζοντα γαμήλια ἕσματα ἐν *María Joannidou, Untersuchungen...*, σ. 62-64.

⁸ Ν. Κοσμά, Τὰ μοιρολόγια τῶν Πραμάντων, Λαογραφία, ΙΘ', 1960/61, σ. 366-378.

στήν πόρτα μου νὰ μὴ διαβῆς, μηδὲ σὴν γειτονία μου,
 κ' ἐσὺ γινάτι τό βαλες κι ὄλο μὲ μαχαϊρώνεις¹.

Εἰς ὅλα τὰ μοιρολόγια ὁ Ἐπάνω κόσμος εἶναι ὁ καλός, ὁ δὲ Κάτω κόσμος σκοτεινός, ἔρημος καὶ ἄραχνιασμένος:

Ποῦ πᾶς, γαῖτάνι, νὰ σαπῆς, γκόλφι μου, ν' ἀραχνιάσης,
 γαρούφαλο βενέτικο, ν' ἀλλαξομουσουδιάσης;²

Παιδάκι μου, τὸν πόνο σου ποῦ νὰ τὸν ἀπιθώσω;
 Νὰ τόνε ρίξω τρίστρατα, τὸν παίρνουν τὰ πουλάκια.
 Θὰ τόνε βάλω σὴν καρδιά, νὰ τὸν καταριζώσω,
 νὰ περβατῶ νὰ μὲ πονῆ, νὰ στέκω νὰ μὲ σφάζῃ³.

Ἐκ τῆς Τριφυλίας ἔχομεν τὸ ἐξῆς παθητικώτατον μοιρολόγι:

Νὰ ἤξερα πότε θὰ ρθῆς ἀπὸ τὸ μαῦρον Ἄδη,
 γὰ νὰ σαρώσω τὴν ἀλλή και νὰ τὴ βολυμώσω,
 νὰ γίνω γῆς νὰ μὲ πατῆς, γιοφύρι νὰ περάσης,
 νὰ γίνω και γλυκομηλιά, στὸν ἥσκιο μου νὰ κάτσης,
 νὰ ρίχνω τ' ἄνθη ἀπάνω σου, τὰ μῆλα σὴν ποδιά σου,
 νὰ ρίχνω και τοὺς κλώνους μου, νὰ σὲ χαϊδολογοῦνε⁴.

Μὲ μοιρολόγι θρηνεῖ καὶ ἡ Παναγία τὸν μονογενῆ της καὶ ὁ θρῆνος της ἴδτετο παλαιότερον εἰς τὰς ἐκκλησίας κατὰ τὴν Μεγάλην Παρασκευὴν εἰς ὅλα σχεδὸν τὰ χωρία τῆς Ἑλλάδος⁵. Κατὰ δὲ τὴν περίοδον τῆς Τουρκοκρατίας ὕφος μοιρολογίου εἶχον και πολλά ἀπὸ τὰ ἱστορικά και κλέφτικα τραγούδια. Οἱ Ἕλληνες ἐθρήνουν μὲ αὐτὰ γενικωτέρας συμφοράς.

Πολλά ἀπὸ τὰ Νεοελληνικά ἔθιμα τῆς τελευτῆς, μεταξὺ τῶν ὁποίων και ὁ θρῆνος τοῦ νεκροῦ, ἔχουν τὰς ρίζας των εἰς τὴν ἀρχαιότητα⁶ και τοὺς βυζαντινοὺς

¹ Ν. Κοσμᾶ, ἐνθ' ἄν., σ. 370, ἀρ. 13.

² Λέγεται και: Ποῦ πᾶς, ἀσήμι, νὰ κρυφτῆς, μάλαμα νὰ σκουριάσης,
 ποῦ πᾶς, ἀσημομάχαιρο, τὸ χῶμα νὰ σὲ φάη;

Π. Παπαζαφειροπούλου, Περισυναγωγή..., ἐν Πάτραις, 1887, σ. 194.

³ Π. Παπαζαφειροπούλου, ἐνθ' ἄν., σ. 205.

⁴ Βλ. Σ. Καραβίτην, ἐν Δελτ. Ἰστ. και Ἐθνολ. Ἐταιρ., τόμ. Β', 1885/88, σ. 143.

⁵ Βλ. *Maria Joannidou*, Untersuchungen..., σ. 66-67. *Κ. Ρωμαίου*, Τὸ μοιρολόγι τῆς Παναγίας. Ἀρχ. Πόντου, τ. 19, ἐν Ἀθήναις, 1954, σ. 188 κ.ἐξ. *Α. Β. Οικονομίδου*, Τὸ δημῶδες ἄσμα: «Ὀνειρο τῆς Παναγίας». Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχείου, τ. 13 και 14 (1960/61), σ. 45-50.

⁶ «... ὁμως δ' ἀνάγκη τοῖς ἀρχαίοις ἔθεσι χρῆσθαι και θεραπεύοντας τὸν πάτριον νόμον ὀλοφύρεσθαι τοὺς θαπτομένους». *Δυσίου*, Ἐπιτάφιος τοῖς Κορινθίων βοηθοῖς, 81. «Les

χρόνου¹. Αἱ γυναῖκες καὶ τότε ἔμοιρολόγουν καὶ τότε ἐξέσχιζον τὸ πρόσωπον, ἐξερορίζωναν τὰ μαλλιά τῆς κεφαλῆς των καὶ ἐκτυποῦσαν τὸ στήθος καὶ τὰ γόνατα. Κατὰ τοὺς Ὀμηρικούς χρόνους ὁ θρήνος φέρεται ὑπὸ τὸ ὄνομα γόο².

Εἰς τὴν Ἰλιάδα οἱ Ἄχαιοὶ

*παννύχιοι Πάτροκλον ἀνεστενάχοντο βοῶντες*³,

ὁ δὲ Ἄχιλλεὺς «ἀδινῶ ἐξῆρχε γόοιο»⁴ καὶ ὑπεσχέθη εἰς τὸν νεκρὸν τοῦ φίλου ὅτι θὰ τὸν θρηνήσουν καὶ αἱ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων αἰχμαλωτισθεῖσαι Τρωαὶ καὶ Δαρδανίδες:

*ἀμφὶ δὲ σὲ Τρωαὶ καὶ Δαρδανίδες βαθύκολποι
κλαύσονται νύκτας τε καὶ ἡμέματα δάκρυ χέουσαι*⁵.

Αὗται, ὅταν ἤκουσαν ἀπὸ τὸν Ἀντίλοχον διὰ τὸν φόνον τοῦ Πατρόκλου, «σιγήθεα πεπλήγοντο»⁶. Τώρα ἀποτελοῦν τὸν χορὸν τῶν γυναικῶν. Τὸ μοιρολόγι ὅμως ἀρχίζει ἡ Βρισηίς, τὴν ὁποίαν ὁ Ἀγαμέμνων ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸν Ἄχιλλέα. Τὴν στιγμήν, κατὰ τὴν ὁποίαν αὕτη εἰσέρχεται εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ Ἄχιλλεως, ἀντικρῶζει νεκρὸν τὸν Πάτροκλον. Καὶ τὸν κλαίει εἰλικρινῶς, διότι ἐκεῖνος, ὅταν ἐξοῦσε, τῆς ὑπέσχετο ὅτι θὰ ἔπειθε τὸν φίλον τοῦ Ἄχιλλέα νὰ τὴν νυμφευθῇ.

*... ἀλλὰ μὲ ἔφασκες Ἄχιλλῆος θεῖοιο
κουριδίην ἄλοχον θήσειν*⁷

Καὶ αἱ σκλάβες παρασύρονται καὶ συνοδεύουν μὲ τὸν θρήνον των τὸ μοιρολόγι τῆς Βρισηίδος, «ἐπιστενάχονται», κατὰ τὸν Ὀμηρον, ἐν τῇ πραγματικότητι δὲ κλαίουσιν τὰ ἰδικά των βάσανα:

... ἐπὶ δὲ στενάχοντο γυναῖκες,

*Πάτροκλον πρόφασιν, σφῶν δ' αὐτῶν κήδε' ἐκάστη*⁸.

Καὶ σήμερον πολλαχοῦ, ὡς π.χ. ἐν Καρπάθῳ, «κατὰ τὸ τέλος ἐκάστου διστί-

chants funèbres aujourd'hui nommés myriologues se retrouvent chez les anciens Grecs sous la dénomination équivalente d'olophrymes». C. Fauriel, ἐνθ' ἀν., τ. I, σ. CX. Βλ. καὶ D. A. Petrakakos, Die Toten im Recht, Leipzig, 1905, σ. 19 κ.ἐξ.

¹ Φ. Ἰ. Κουκουλέ, Βυζαντινῶν νεκρικά ἔθιμα. Ἑπει. Ἑταιρ. Βυζ., Σπουδ., τ. 16, σ. 20 κ.ἐξ. (= Βυζαντ. βίος καὶ πολιτισμός, τόμ. Α' II, Ἀθήναι, 1948, σ. 33 κ.ἐξ.).

² Ἡ λ. γόος (* γόφος) εἶναι συγγενὴς πρὸς τὴν λ. βοή, ἐκ ρ. gveu- (κραυγάζειν), τοῦ-γ- προερχομένου ἐκ τοῦ συνεσταλμένου τύπου γν-· πρβλ. σανσρκ. ρήμα gu- (καὶ κατ' ἀναδίτλωσιν gōgu) = ἠχεῖν. Ἰ. Σταματάκου, Λεξικὸν ἀρχαίας ἐλληνικῆς γλώσσης, Ἀθήναι, (1949), ἐν λ.

³ Σ 315

⁴ Σ 316

⁵ Σ 339-340

⁶ Σ 31

⁷ T 297-298

⁸ T 301-302. Βλ. καὶ Ἰ. Θ. Κακριδῆ, Ὀμηρικά θέματα, Ἀθήνα, 1965, σ. 72-74.

χου μοιρολογίου ὀλολύζουν ὄλαι αἱ πενθοῦσαι καὶ αἱ παριστάμεναι»¹. Συμμετοχὴν ἐχθρῶν εἰς τὸν θρήνον ἀπαντῶμεν καὶ εἰς τὴν Σπάρτην, ὅπου οἱ εἴλωτες μετὰ τῶν γυναικῶν τῶν ἐθρήνουν τὸν βασιλέα τῶν². Σημειωτέον δ' ὅτι καὶ οἱ ὑπήκοοι τῶν Ἑρυθραίων τυράννων ἐθρήνουν διὰ τῆς βίας τοὺς νεκροὺς τῆς τυραννικῆς Ἑταιρείας³. Ἐκ τοῦ ἐθίμου τούτου φαίνεται κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ὁ τυπικὸς καὶ κοινωνικὸς χαρακτὴρ τοῦ θρήνου.

Ἄλλ' ἄς ἐπανεέλθωμεν εἰς τὴν Ἰλιάδα. Εἰς τὸ Ψ ὁ Ἀχιλλεὺς μετὰ τὴν ταφὴν τοῦ φίλου του προτρέπει τοὺς Μυρμιδῶνας νὰ κλαύσουν τὸν Πάτροκλον καὶ ὀργανῶναι ἄθλα (ἀγῶνας) πρὸς τιμὴν τοῦ νεκροῦ:

Μυρμιδόνες, ταχύπωλοι, ἔμοι ἐρήρηες ἐταῖροι.

*Πάτροκλον κλαίωμεν· ὁ γὰρ γέρας ἐστὶ θανάτων*⁴.

Ὁ θρήνος ἐξηκολούθησεν ὅλην τὴν νύκτα ἕως τὴν αὐγὴν⁵.

Τὸν ἕτερον ἥρωα τῆς Ἰλιάδος, τὸν Ἔκτορα, τὸν θρηνοῦν οἱ ἰδικοὶ του. Ἡ μητέρα του ἡ Ἑκάβη, ὅταν εἶδε συρόμενον νεκρὸν ὑπὸ τοῦ Ἀχιλλέως τὸν υἱόν της,

*τίλλε κόμην, ἀπὸ δὲ λιπαρὴν ἔρριψε καλύπτειν
τηλόσε, κώκυσεν δὲ μάλα μέγα παῖδ' ἔσιδοῦσα*⁶.

Συγχρόνως ὠδύρευτο ὁ Πρίαμος μετὰ τοῦ λαοῦ του:

*ῥμοξεν δ' ἔλεινὰ πατὴρ φίλος, ἀμφὶ δὲ λαοὶ
κωκυτῶ τ' εἴχοντο καὶ οἴμωγῇ κατὰ ἄστυ*⁷.

Πρώτη ἡ Ἑκάβη ἤρξατο τοῦ θρήνου:

*τέκνον, ἐγὼ δειλή· τί νυ βείομαι, αἰνὰ παθοῦσα,
σεῦ ἀποτεθνηῶτος;*⁸.

¹ Μ. Μιχαηλίδου Νουάρου, Λαογραφικὰ Σύμμεικτα Καρπάθου, τ. Α', Ἀθήναι, 1932, σ. 121.

² «τούτων ὧν καὶ τῶν εἰλωτέων καὶ αὐτῶν Σπαρτιητέων ἐπέαν συλλεχθέωσι ἐς τούτου πολλὰ χιλιάδες σύμμιγα τῆσι γυναιξὶ κόπτονται τε τὰ μέτωπα προθύμως καὶ οἴμωγῇ διαχρῶνται ἀπλέτω...». Ἡροδ. 6, 58. Βλ. καὶ Πaus. 4, 14, 5.

³ «Εἰ δέ τις τῶν ἐκ τῆς Ἑταιρείας αὐτῶν ἀποθάνοι, συνάγοντες τοὺς πολίτας μετὰ γυναικῶν καὶ τέκνων ἠνάγκαζον θρηνεῖν τοὺς ἀποθανόντας καὶ στερνοτυπεῖσθαι μετὰ βίας καὶ βοᾶν ὄξυ καὶ μέγα ταῖς φωναῖς, ἐφεστηκότος μαστιγοφόρου τοῦ ταῦτα ποιεῖν ἀναγκάζοντος». Ἀθήναιος 6, 259 e.

⁴ Ψ 6-9

⁵ Ψ 109

⁶ X 406-407

⁷ X 408-409

⁸ X 431-432

Θρηνεῖ ἐπίσης τὸν Ἔκτορα ἢ σύζυγός του Ἄνδρομάχη, ὃ δὲ θρῆνος της εἶναι διὰ τὴν μοῖραν τὴν ἰδικήν της καὶ τὴν ὀρφάνια τοῦ παιδιοῦ της¹

*νῦν δὲ σὺ μὲν Ἄϊδαο δόμους ὑπὸ κεύθει γαίης
ἔρχεαι, αὐτὰρ ἐμὲ στυγερῶ ἐνὶ πένθει λείπεις
χῆρην ἐν μεγάροισι πάϊς δ' ἔτι νήπιος αὐτως,
· · · · ·
ἤμαρ δ' ὀρφανικὸν παναφήλικα παῖδα τίθησιν¹.*

Συγκινητικὸν καὶ ὅμοιον μὲ σημερινὰ εἶναι ἐπίσης τὸ μοιρολόγι της εἰς τὸ Ω 725-745, ὅταν πιάνη τὸ κεφάλι τοῦ νεκροῦ ἀνδρός της², συμφώνως πρὸς ἔθιμον, ποῦ διατηρεῖται ἔτι καὶ σήμερον εἰς τὴν Σαλαμίνα³.

*Οἱ μὲν δὴ θρήνεον, ἐπὶ δὲ στενάχοντο γυναῖκες
τῆσιν δ' Ἄνδρομάχη λευκώλενος ἦρχε γόοιο,
Ἔκτορος ἀνδροφόνοιο κάρη μετὰ χερσὶν ἔχουσα
«ἄνερ, ἀπ' αἰῶνος νέος ὄλεο, κὰδ δέ με χῆρην
λείπεις ἐν μεγάροισι πάϊς δ' ἔτι νήπιος αὐτως⁴».*

Ἀκολουθεῖ τὸ μοιρολόγι τῆς μητέρας του⁵ καὶ τὸ μοιρολόγι τῆς Ἑλένης⁶. «*Γυναῖκα, μάννα καὶ νύφη*, γράφει ὁ Ἰ. Κακριδῆς, *κάθε μιά τους ἔχει καὶ κάτι ἄλλο νὰ πεῖ ἀποχαιρετώνας τὸν ἀγαπημένον νεκρό, κάτι ἄλλο νὰ τοῦ θυμηθεῖ, γιὰ κάτι ἄλλο νὰ τὸν κλάψει. Τῆ μοναξιά τῆς χηριᾶς θρηνεῖ ἢ Ἄνδρομάχη, τῆ μοναξιά τῆς μισημένης γυναῖκας ἢ Ἑλένη. Κάθε μιά βυθισμένη στὸν πόνο της, τὰ λόγια τους δὲν βρίσκονται σὲ ἀντιπόκριση μεταξὺ τους. Καὶ μόνο ὁ καθολικὸς θρῆνος τοῦ κόσμου, ποῦ συνοδεύει καὶ τῶν τριῶν τὸ μοιρολόι, μόνο αὐτὸς δένει τὴ σκηνὴ σὲ ἓνα σύνολο⁷.*

Ἄλλ' ἐκτὸς τῶν συγγενῶν, τὸν νεκρὸν τοῦ Ἔκτορος ἐθρήνησαν καὶ αἰοδοί· οἱ δ' ἐπεὶ εἰσήγαγον κλυτὰ δώματα, τὸν μὲν ἔπειτα τρητοῖς ἐν λεχέσει θέσαν, παρὰ δ' εἶσαν αἰοδοὺς θρήνων ἐξάρχους⁸

Εἰς τὸν Ὀμηρικὸν θρῆνον τοῦ νεκροῦ, ὅπως βλέπομεν, δὲν ἀπουσιάζουν βεβαίως οἱ ἄνδρες, ἀλλ' οὗτος κατὰ κανόνα ἐκτελεῖται ἀπὸ γυναῖκας. Τοῦτο καταφαίνεται καὶ ἀπὸ τὰς ἀγγειογραφίας καὶ τὴν κλασσικὴν τραγωδίαν. Ὁ Περικλῆς

¹ X 482-490 ² Ω 724

³ Ἰ. Θ. Κακριδῆ, Ὀμηρικὲς ἔρευνες, Ἀθήνα, 1944, σ. 89.

⁴ Ω 722-726 ⁵ Ω 748-759 ⁶ Ω 761-775.

⁷ Ἰ. Κακριδῆ, Ὀμηρικὰ θέματα, Ἀθήνα, 1965, σ. 76-77. ⁸ Ω 719-721.

ἐν τῷ Ἐπιταφίῳ του ὁμιλεῖ περὶ «ἀπολοφρυμοῦ»¹, ὁ δὲ Πολυδεύκης λέγει: «εἵποισ δ' ἂν ὅτι τὸ γυναικεῖον γένος ἐστὶ θρηνώδες καὶ φιλόθρηνον»². Εἰς τοὺς Λοκροὺς καὶ τοὺς Κᾶρας μόνον αἱ γυναῖκες ἐθρήνουν, εἰς δὲ τοὺς Λυκίους, ὅταν οἱ ἄνδρες ἐπένθουν, ἐνεδύνοντο μὲ γυναικεῖα φορέματα³. Τὸ ἔργον τῆς μοιρολογιστρίας ἀνελάμβανον ἰδίως γυναῖκες ἐκ Καρίας προερχόμεναι, αἵτινες Καρῖναι⁴ ὠνομάζοντο. Ἡ παναρχαία ἀντίληψις ὅτι πολλοὶ θρηνοὶ ἀνακουφίζουν τοὺς νεκροὺς ἐδημιούργησε τὴν τάξιν τῶν ἐπαγγελματιῶν θρηνωδῶν, πρὸς περιορισθῆ βραδύτερον μόνον εἰς τὰς γυναῖκας. Αὗται χωρίζονται συνήθως κατὰ τὴν πρόθεσιν τοῦ νεκροῦ ἢ κατὰ τὴν κηδεῖαν εἰς δύο ἡμιχόρια ὀπίσθεν — γίνεται καὶ σήμερον εἰς τινὰ χωρία τῆς Ἑλλάδος —, τῶν ὁποίων προεξάρχουν αἱ κορυφαῖαι μεταξὺ τούτων. Ὡς εἶδομεν, κατὰ τὴν ὁμηρικὴν ἐποχὴν, αἱ μὲν γίνονται «γούου ἔξαρχοι», αἱ δὲ ἄλλαι — ὁ χορὸς — «ἐπιστενάχονται». Καὶ ὁ Λουκιανὸς κάμνει λόγον περὶ τοῦ «ἐξάρχοντος»⁵ τοῦ θρήνου.

Κατὰ τὸν Πίνδαρον κάποτε ὀλόκληρος ἡ φύσις παρίσταται θρηνοῦσα τὴν ἀπώλειαν προσφιλοῦς ὑπάρξεως⁶.

Ὁ θρήνος τοῦ νεκροῦ συνωδεύετο πολλάκις καὶ ἀπὸ ἐπιφωνήματα πάθους, κτυπήματα τοῦ στήθους, ξεσχίσματα τοῦ προσώπου καὶ ἀποκοπὴν τῆς κόμης⁷. Ὁ Πλούταρχος λέγει: «Ὁδυρμὸς ἦν διὰ νυκτὸς οὐ κλαυθμοῖς οὐδὲ στεναγμοῖς ἀνθρώπων εἰκότως, ἀλλὰ θηρομυγῆς ὠρυγῆ καὶ βρῦχημα μεμειγμένον ἀπειλαῖς καὶ θρήνοις»⁸. Στοιχεῖα τοῦ ἀνάρθρου θρήνου ὑπῆρχον πάντοτε παραλλήλως πρὸς στοιχεῖα τοῦ ἐμέτρου θρήνου ἢ ὡς ἐπιφωνήματα ἐντὸς τοῦ δευτέρου. Σήμερον ἀκόμη, ὡς εἶδομεν, τὸ φαινόμενον τοῦτο ἐπιχωριάζει ἰδίᾳ ἐν τῇ ἠπειρωτικῇ Ἑλ-

¹ «... νῦν δὲ ἀπολοφρυάμενοι ὄν προσήκει ἕκαστος ἀποχωρεῖτε». *Θουκυδ.* 2, 46.

² *Πολυδεύκης* 6, 202.

³ «Τῶν δὲ Λυκίων νομοθέτην φασὶ προστάξει τοῖς αὐτοῦ πολίταις, ἐπὶ πένθῳσι, γυναικεῖαν ἡμφιεσμένους ἐσθῆτα πενθεῖν» ἐμφαίνειν βουληθέντα, ὅτι γυναικῶδες τὸ πάθος ἐστὶ, καὶ οὐχ ἀριόττον ἀνδράσι κοσμίαις καὶ παιδείας ἐλευθέρου μεταπεποιημένοις». *Πλουτάρχου*, *Παρσமுθητικὸς* εἰς Ἄπολλώνιον, 113A.

⁴ Βλ. λ. παρ' Ἡσυχίου.

⁵ *Λουκιανῶν*, *Περὶ πένθους*, 20.

⁶ *Πίνδαρον*, Ἄποσπ. 136a. Τὴν αὐτὴν περίπτου ἔννοιαν ἐκφράζει καὶ εἰς Ἀσσυριακὸς θρήνος. Βλ. *E. Ebeling*, *Tod und Leben nach den Vorstellungen der Babylonier*. I. Teil: *Texte*. Berlin/Leipzig, 1931, σ. 48.

⁷ «... ἐν δὲ μέσοισι φέρον Πάτροκλον ἐταῖρον
θριξὶ δὲ πάντα νέκυν καταείνυσαν, ὡς ἐπέβαλλον
κειομένοι...». Ψ 134-136.

⁸ *Πλουτάρχου*, *Μάρ.* 20, 2.

λάδι. Ἄλλὰ καὶ παρ' Ἑβραίοις ἀπαντᾷ ὁ θρήνος *misped*, ἦτοι ὁ κοπετός, καὶ ὁ *g'ina*, ἦτοι ὁ ἔμμετρος θρήνος¹.

Τὴν ὑπερβολὴν τοῦ θρήνου θέλει νὰ περιορίσῃ ὁ Πλάτων λέγων: «Τῷ δὲ πολιτικῷ νόμῳ νομοθετοῦντι παραχωρεῖν χρῆ τὰ τοιαῦτα δακρῦειν μὲν τὸν τελευτηκότα ἐπιτάττειν ἢ μὴ ἄμορφον, θρηνεῖν δὲ καὶ ἔξω τῆς οἰκίας φωνὴν ἐξαγγέλλειν ἀπαγορεύειν»². Ὁ Σόλων ὡσαύτως ἀπηγόρευε τὸ «θρηνεῖν πεποιημένα», δηλαδὴ τοὺς ἑμμέτρους θρήνους, καὶ ἀνέθηκεν εἰς τοὺς γυναικονόμους νὰ τιμωροῦν τοὺς ἀνάνδρους καὶ γυναικώδεις τοὺς περὶ τὰ πένθη πάθει καὶ ἁμαρτήμασιν ἐνεχομένους»³. Παρὰ ταῦτα, ὅπως φαίνεται ἐκ χωρίων τῶν τραγικῶν ποιητῶν⁴, τ' ἀποτελέσματα τῶν ἀπαγορεύσεων τῶν θρήνων δὲν ἦσαν σπουδαῖα. Γενικῶς ὁ ὑπέμετρος θρήνος ἐθεωρεῖτο στοιχεῖον βαρβαρικόν⁵. Καὶ ὁ Εὐριπίδης ἐθεώρει τοῦτον ἄσιατικόν⁶. Κατὰ δὲ τὸν Στοβαῖον «λύπη ὑπὲρ τὸ δέον χωροῦσα ἀχαριστία ἐστὶ πρὸς δαίμονας χθονίους»⁷. Οἱ νεκροὶ ἐν τῷ «Μενεξένῳ» τοῦ Πλάτωνος δέονται «πατέρων καὶ μητέρων εἰδέναι ὅτι οὐ θρηνοῦντες οὐδὲ ὀλοφυρόμενοι ἡμᾶς ἡμῖν μάλιστα χαριοῦνται»⁸. Καὶ ὁ Λουκιανὸς γράφει βραδύτερον: «Τί δέ με ὁ κωκυτὸς ὑμῶν ὀνίνησι καὶ ἡ πρὸς τὸν αὐλὸν αὐτῆ στερνοτυπία καὶ ἡ τῶν γυναικῶν περὶ τὸν θρήνον ἀμετρία;»⁹.

Παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις συνώδευον τὸν νεκρὸν καὶ ἐθρήνον ἐπαγγελματικῶς αἱ *praeficae*, ἀπαγγέλλουσαι τὰ *mortualia*. Ἐπίσης καὶ εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην ἀπαντῶμεν γυναῖκας θρηνοῦσας¹⁰.

Κατὰ τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ἐστρέφετο ἐναντίον τῶν ὑπερβολῶν τοῦ θρήνου, καταγγέλλων αὐτὸν ὡς ἔθιμον τῶν Ἑλλήνων (εἰδωλολατρῶν) μὴ χριστιανικόν¹¹. Ἐν τῷ «περὶ ὑπομονῆς» (*Migne*, 60, 726) λέγει:

¹ «Ἐνεκεν τούτου κόψεται καὶ θρηνήσει, πορεύεται ἀνυπόδετος, καὶ γυμνὴ ποιήσεται κοπετὸν ὡς δρακόντων...». *Μιχαίας*, Α, 8.

² *Πλάτωνος*, Νόμοι, 12.

³ *Πλουτάρχου*, Σόλ., 21, 5. Ὁ Σόλων περιώρισε καὶ τὸν κύκλον τῶν θρηνοῦσῶν. *Δημοσθ.*, 43, 62.

⁴ Βλ. π.χ. *Αἰσχύλου*, Χορηφοροί 24. *Εὐριπίδου*, Ἐκάβη 655, Ἑλένη 1089.

⁵ *Πλουτάρχου*, Σόλ., 12, 8: «τὸ σκληρὸν καὶ βαρβαρικόν».

⁶ «Ἀσῆταν σοὶ βάρβαρον ἰαχὰν ἐξανδάσω, | τὰν ἐν θρήνοισι Μοῦσαν», Ἰφιγ. ἐν Ταύρ. 180.

⁷ *Στοβαῖου*, Ἀνθολόγ., 44, 40. Πρβλ. καὶ *W. Becker*, *Charikles 3*² (1854), σ. 83 κ.ἑξ.

⁸ *Πλάτωνος*, *Μενέξενος*, 248 b.

⁹ *Λουκιανοῦ*, *Περὶ πένθους*, 19.

¹⁰ Ἰερεμ. Θ' 17, 21.

¹¹ Βλ. *Δημ. Λουκάτου*, Λαογραφικαὶ περὶ τελευτῆς ἐνδείξεις παρὰ Ἰωάννη τῷ Χρυσόστομῳ. Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχ., ἔτ. Β', ἐν Ἀθήναις, 1940, σ. 56-58.

«Μὴ οὕτως ἀσχημονῶμεν ἐπὶ τοῖς κεκοιμημένοις, παρακαλῶ... μὴ τοὺς χιτῶνας ἡμῶν διαρρήξωμεν... μὴ τοὺς βραχίονας τύψωμεν, ἵνα μὴ τοὺς Ἑλληνας ζηλώσωμεν... μὴ τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς γυμνώσωμεν...». Καὶ εἰς τὴν «πρὸς Φιλίππη. γ'» (*Migne*, 62, 203): «Κλαίωμεν τοὺς οὕτως ἀπερχομένους, οὐ κωλύω, κλαίωμεν, ἀλλὰ μὴ ἀσχημόνως, μὴ τρίχας τίλλοντες, μὴ βραχίονας γυμνοῦντες, μὴ ὄψιν σπαράττοντες...». Πολλὰ ἀπὸ τὰ μοιρολόγια τῶν βυζαντινῶν, τοῦλάχιστον κατὰ τὸ νόημα, δύνανται τις νὰ συλλάβῃ ἐκ διαφόρων μονωδιῶν, ἐκ τῶν ἐπυλλίων, τοῦ ἔπους τοῦ Διγενῆ, τοῦ δράματος «Χριστὸς πάσχω», καὶ ἐξ ἀγιολογικῶν¹ καὶ ἄλλων κειμένων. «Κατὰ τὰ μυρολόγια ταῦτα, γράφει ὁ Φ. Κουκουλές, τὰ ὁποῖα ἐψάλλοντο ἢ μονωδικῶς ἢ συνθρηνοῦντων τῶν παρισταμένων, ὁ νεκρὸς προσηγορεύετο φῶς τῶν ὀφθαλμῶν, ψυχὴ, καρδιά, παρηγορία, πνοή, ἀνάλογως δὲ τῆς ἡλικίας, τοῦ βαθμοῦ τῆς συγγενείας ἢ τῶν περιστάσεων, ὑφ' ἃς ἀπέθανε, τοῦ ἀπηυθύνοντο σχετικοὶ θρηνητικοὶ λόγοι, δι' ὧν ἐξεφράζετο παράπονον, διατί δὲν ὀμιλεῖ πρὸς τοὺς οἰκείους, διατί τόσον ἐνωρὶς καταλείπει τὴν ζωὴν χωρὶς νὰ παράσχῃ τὴν ἀναμενομένην ἀνακούφισιν ἢ προστασίαν εἰς τοὺς γονεῖς, ἂν δ' ἦτο ἔγγαμος, καὶ διατί ἀφίνει χήραν ἀπροστάτευτον καὶ ὀρφανὰ»². Ἀνάλογον περιγραφὴν θρήνου πατρὸς πρὸς υἱὸν ἀπευθυνομένου παρέχει ὁ Λουκιανός: «Τέκνον ἡδιστον, οἴχη μοι καὶ τέθνηκας καὶ πρὸ ὥρας ἀνηρπάσθης μόνον ἐμὲ τὸν ἄθλιον καταλιπών, οὐ γαμήσας, οὐ παιδοποιησάμενος, οὐ στρατευσάμενος, οὐ γεωργήσας, οὐκ ἐς γῆρας ἐλθών· οὐ κωμάσῃ πάλιν οὐδ' ἐρασθήσῃ, τέκνον, οὐδ' ἐν συμποσίοις μετὰ τῶν ἡλικιωτῶν μεθυσθήσῃ»³. Καὶ οἱ χοροὶ τῶν γυναικῶν (τῶν μοιρολογιστριῶν) κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους εἶναι ἀνάλογοι πρὸς τοὺς τῶν ἀρχαιοτέρων χρόνων καὶ τῶν σημερινῶν, ὅπως οὗτοι διατηροῦνται π.χ. εἰς τὴν Λακωνικὴν καὶ τὴν Πυλίαν⁴.

* *

Ὅπως ἐν Ἑλλάδι, οὕτω καὶ εἰς τὴν γειτονικὴν Βουλγαρίαν τὸ μοιρολόγι εἶναι, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, αὐτοσχέδιον. Ἐπίσης δὲν λείπουν ἀπὸ αὐτὸ αἱ τυπικαὶ ἐκφράσεις. Ὁ νεκρὸς μοιρολογεῖται ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς, τὶς γειτόνισσες καὶ τοὺς πλέον γνωρίμους. Μόνον αἱ βαθέως τεθλιμμέναι λαμβάνουν μέρος εἰς αὐτό, ἐξαιρέσει τῶν ἐξ ἐπαγγέλματος μοιρολογιστριῶν. Οὕτω κατὰ τὸν θάνατον μιᾶς κόρης,

¹ Βλ. Γ. Κ. Σπυριδάκη, Τὰ κατὰ τὴν τελευταίαν ἔθιμα τῶν Βυζαντινῶν ἐκ τῶν ἀγιολογικῶν πηγῶν. Ἐπετ. Ἐταιρ. Βυζ. Σπουδ., τόμ. Κ', Ἀθήναι, 1950, σ. 126-167.

² Φ. Ἰ. Κουκουλές, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμὸς, τόμ. Α' II, ἐν Ἀθήναις, 1948, σ. 33. Δ. Λουκάτου, ἔνθ' ἄν., σ. 59-62.

³ Λουκιανῶ, Περὶ πένθους, 13.

⁴ Δ. Λουκάτου, ἔνθ' ἄν., σ. 62-64, ἔνθα καὶ αἱ σχετικαὶ παραπομπαί.

δνόματι Razdelina, ἔχομεν δλόκληρον σειρὰν μοιρολογίων. Τὴν «κλαίει» κατὰ πρῶτον ἢ μητέρα της Angelina. Τὸ μοιρολόγι της σύγκειται ἐξ 106 στίχων. Ἐπειτα αὕτη ἀπευθύνεται πρὸς τὴν ἀδελφὴν της Bosilka, παραχωροῦσα εἰς αὐτὴν τὴν θέσιν της ὡς «ἐξάρχου» τοῦ θρήνου. Ἐκείνη ἐρωτᾷ, μοιρολογοῦσα, τὴν νεκρὰν ἀνεψιάν της διατί θλίβει τόσον πολὺ τοὺς γονεῖς της καὶ δὲν θέλει πλέον νὰ τοὺς ὀμιλήσῃ; Ἡ μητέρα μετὰ ταῦτα «κλαίει» ἐκ νέου, θρηνεῖ τὴν θυγατέρα της. Εἰς τὸ μοιρολόγι της τώρα ἔχομεν μίαν ἀλληγορίαν, εἰς τὴν ὁποίαν γίνεται λόγος, διὰ τὸν γάμον τῆς κόρης μὲ τὴν μαύρην γῆν¹.

Ἐρχεται κατόπιν ἡ σειρὰ τῆς γιαιγιᾶς Mita, διὰ νὰ τὴν μοιρολογήσῃ. Αὕτη λέγει ὅτι δὲν γνωρίζει τί νὰ πρωτοκλαύσῃ, τὴν ὁμορφιάν τῆς νεαρᾶς ἐγγονῆς, τὰ χαμένα νιάτα της ἢ τὴν θλίψιν καὶ τὴν συμφορὰν τῶν γονέων της! Σὺ, τῆς λέγει, φεύγεις νέα. ἐνῶ ἐγώ, ἡ γριά, μένω ἀκόμη!²

Γενικῶς τὰ βουλγαρικὰ μοιρολόγια διακρίνονται εἰς διαφόρους τύπους, ὅπως καὶ τὰ νεοελληνικά, ἀναλόγως τοῦ προσώπου τοῦ νεκροῦ, εἰς τὸν ὁποῖον ἀπευθύνονται³. Παρὰ τὸν ἔντονον ρεαλισμὸν των, οὐδόλως στεροῦνται συναισθηματισμοῦ καὶ ποιητικῆς ἀξίας. Ὁμοιάζουν δὲ ταῦτα ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον πρὸς τὰ ἑλληνικά, διότι οἱ λαϊκοὶ ποιηταὶ ἀναχωροῦν ἀπὸ τὴν ἰδίαν περίπτου κοινωνικὴν πραγματικότητα, τὰς αὐτὰς ψυχολογικὰς καταστάσεις καὶ τὰ αὐτὰ περιστατικά. Ὅπως δὲ τὰ ἑλληνικά, οὕτω καὶ τὰ βουλγαρικὰ εἶναι δημιουργήματα τοῦ πόνου καὶ πληροῦνται παθητικῶν ἐκφράσεων, συγκινητικῶν περιγραφῶν καὶ δραματικῶν ποιητικῶν εἰκόνων. Ἄς σημειωθῇ ἔτι ὅτι καὶ ἐν Βουλγαρίᾳ, ὅπως παρ' ἡμῶν, τοποθετοῦν τὰ ἐνδύματα τοῦ εἰς τὴν ξένην ἀποθανόντος κάτω εἰς τὸ ἔδαφος καὶ τὰ μοιρολογοῦν, καὶ ὅτι εἰς τὰ μνημόσυνα καὶ εἰς ὠρισμένας ἡμέρας τοῦ ἔτους, ὡς π.χ. κατὰ τὴν Μεγάλην Παρασκευὴν, μοιρολογοῦν τοὺς νεκροὺς των εἰς τὰ νεκροταφεῖα.

Ἐν Γιουγκοσλαβίᾳ αἱ λέξεις καὶ φράσεις διὰ τὰ μοιρολόγια εἶναι ποικίλαι, ὡς καὶ παρ' ἡμῶν. Ταῦτα λέγονται ἐκεῖ *naricati*, *nabrajati* κτλ. Εἰς τὸ μοιρολόγι κάποτε λαμβάνουν μέρος καὶ ἄνδρες, ὅπως εἰς τὴν Μάνην, κατὰ κανόνα ὅμως κυ-

¹ Τὸ θέμα τοῦτο τοῦ γάμου τῆς κόρης μὲ τὴν μαύρην γῆν ἀπαντᾷ εἰς στίχους ἡμετέρων δημοτικῶν τραγουδιῶν, ὡς ὁ γνωστός: «πῆρα τὴν πλάκα πιθερά, τὴ μαύρη γῆς γυναικα», ἀλλ' ἀπαντᾷ καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Οὕτως ὁ *Εὐριπίδης*, εἰς τὸν Ἡρακλ. μαινόμενον, στ. 484, λέγει: "Αἶδην νομίζων πενθερόν, κῆδος πικρόν. Πρβλ. καὶ Ἰφιγ. ἐν Αὐλίδι, στ. 461. Βλ. *N. Γ. Πολίτου*, ἔνθ' ἀν., σελ. 288. Πρβλ. *D. Pétropoulos*, *La comparaison ἐνθ' ἀν.*, σελ. 14.

² *Ad. Strauss*, *Bulgarische Volksdichtungen*, Leipzig 1895, σ. 481-487.

³ *Ad. Strauss*, ἔνθ' ἀν., σ. 488-500. Βλ. καὶ *B. Anghelov* καὶ *M. Arnaoudov*, *Βουλγαρικὰ δημοδὴ ἄσματα* (βουλγαριστί), Sofia, ἀν. ἔτ. ἐκδ., σελ. 35-37.

ρίως αἱ γυναῖκες μοιρολογοῦν τὸν νεκρὸν. Ὁ αὐτοσπαραγμὸς μὲ τὰ κτυπήματα τοῦ στήθους, τὸ ξερορίζωμα τῶν μαλλιῶν καὶ τὸ σχίσιμον τοῦ προσώπου, ἦτο συνήθης παλαιότερον. Σήμερον ἔχει ἐκλείψει. Τα μοιρολόγια εἶναι, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, αὐτοσχέδια, συντίθενται δὲ ἐπὶ τῇ βάσει παλαιότερων προτύπων μὲ προσαρμογὴν εἰς τὰς περιστάσεις¹. Ἐν Ἑρζεγοβίνῃ, Ὅτοκ, Μπόκα κ.ά. οἱ στίχοι τῶν εἶναι δεκασύλλαβοι, ἀλλαγοῦ ὀκτασύλλαβοι καὶ ἀλλαγοῦ ἀνάμεικτοι δεκασύλλαβοι καὶ ὀκτασύλλαβοι. Ἡ μοιρολογίστρια ἐν Uzice εἶναι λυσίκομος, ὡς καὶ παρ' ἡμῖν. Κατὰ τὴν νύκτα δὲν λέγονται μοιρολόγια, διὰ νὰ μὴ προσελκύωνται οἱ δαίμονες².

Καὶ τὰ παλαιὰ Σλαβικὰ ἔθνη εἶχον ἐπίσης μοιρολόγια διὰ τοὺς τεθνεῶτας. Εἰς τὸ ἱστορικὸν του μυθιστόρημα *Stara basn* (Παλαιὰ Διήγησις) ὁ Πολωνὸς συγγραφεὺς Ἰωσήφ Ἰγνάτιος Kraszewski (1812-1887) ἀνασυνέταξε ἐν μοιρολόγι, ἀναγόμενον εἰς τὸν 9^{ον} αἰ. καὶ λεγόμενον ἀπὸ μοιρολογίστριαν πρὸς ἥρωα πεσόντα εἰς τὸ πεδίου τῆς μάχης³. Τὸ παλαιὸν μοιρολόγι τῶν Σλάβων καὶ ἄλλων τινῶν συγγενῶν λαῶν ὁμοιάζει πρὸς κραυγὴν ἀγανακτήσεως ἐναντίον τοῦ θανάτου καὶ ἐνδεχομένης ἐκδικήσεως τοῦ νεκροῦ ἐναντίον τοῦ φονέως του. Αἱ γυναῖκες ἐκριζώνουν τὰ μαλλιά των, ξεσχίζον τὸ πρόσωπον, στηθοδέρνονται καὶ κουρελιάζουν τὰ ἐνδύματά των. Ὅπως εἶδομεν, τοῦτο γίνεται ἀκόμη εἰς τινὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος καὶ εἰς τὴν Κορσικὴν. Δυνάμεθα δὲ νὰ γνωρίζωμεν ὅτι τὸ αὐτὸ ἔθιμον συνηθίζετο παλαιότερον καὶ εἰς τὴν Σικελίαν. Αἱ μοιρολογοῦσαι (*le reputatrici*) καὶ ἐδῶ συμπεριεφέροντο ὅπως καὶ αἱ Κορσικαναί: ξερορίζωναν τὰ μαλλιά των, ἐξέσχίζαν τὰ μάγουλά των καὶ ἔπειτα ἤρχιζαν νὰ θρηνοῦν μὲ ρυθμὸν τὰ ἔργα καὶ τὰς ἀρετὰς τοῦ τεθνεῶτος, κατηγοροῦσαι τὸν σκληρὸν θάνατον, ποῦ ἤρπασε τὸν νεκρὸν ἀπὸ τοὺς οἰκείους του. «Πολλὰ εἰκόνας περιεχόμεναι εἰς τὰ μοιρολόγια τῆς Σικελίας, λέγει ὁ G. Pitré, εἰσῆλθον εἰς ἄλλα φιλολογικὰ δημιουργήματα»⁴. Τὸ Σικελικὸν μοιρολόγι, λεγόμενον *nenia*, κατὰ τὸν παλαιὸν λατινικὸν ὄρον, ἀναφέρεται εἰς τὰ διάφορα μέλη τῆς οἰκο-

¹ «Was den Inhalt der Lieder betrifft so werden sie mit Zugrundlegung gewisser Schenen und unter Verwendung der gebräuchlichen Epiteta improvisiert. Si enthalten das Lob des Toten, Episoden aus seinem Leben. Vorwürfe wegen des plötzlichen Verlassens, Schilderung der Treuer der Hinterbliebenen, Grüße an früher Verstorbene u.ä.». *Ed. Schneeweis*, Grundriss der Volksglaubens und Volksbrauchs der Serbokroaten, 1935, σ. 128. Βλ. *Τοῦ Ἀύτιου*, ἔκδοσις 2^α, Βerlin 1961, σ. 92-93.

² *Ed. Schneeweis*, ἐνθ' ἀν., ἔκδ. 2^α, σ. 93.

³ *J. Jgn. Kraszewski*, *Stara basn*, Katowice, 1953, σ. 101.

⁴ *G. Pitré*, *Usi e costumi. Credenze i pregiudici del popolo Siciliano*, τ. II, Palermo, 1899, σ. 215-6.

γενείας. Ἐξαιρετικῆς τρυφερότητος εἶναι τὸ ἀπευθυνόμενον πρὸς τὰ παιδιὰ¹. Γενικῶς τὸ Σικελικὸν εἶναι ἠπιώτερον τοῦ Κορσικανικοῦ καὶ τοῦ Μανιάτικου, ἀλλὰ στερεῖται τῆς θερμότητος καὶ τῆς ἐμπνεύσεως ἐκείνων. Ἡ Ἐκκλησία κατεπολέμησε τὸ ἔθιμον, παρὰ ταῦτα ὅμως τοῦτο ἀντέστη μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων. Σήμερον ὅμως δὲν ὑπάρχει πλέον.

Σημαντικὴν θέσιν εἰς τὴν ἔθιμοτυπίαν τοῦ ἑνταφιασμοῦ παρὰ τοῖς Ρώσοις κατελάμβανε καὶ τὸ μοιρολόγι, τὸ ὁποῖον ἔγινε γνωστὸν καὶ ἔκτος τῆς Ρωσίας μὲ σχετικὴν ἐργασίαν τοῦ Daskon τὸ ἔτος 1842. Βραδύτερον ὁ Barsov ἐδημοσίευσε πολυάριθμα μοιρολόγια ἀπὸ στόματος τῆς μοιρολογιστρίας Εἰρήνης Ἀντρέεβνας Φεντόσοβα (1831-1899), ἡ ὁποία συνεκράτει εἰς τὴν μνήμην της περὶ τοὺς 30.000 στίχους². Μοιρολογίστριαι μὲ ταλέντον ὑπάρχουν ἀκόμη ἐν Ρωσίᾳ καὶ εἰς τὰς ἡμέρας μας, ὅπως π.χ. ἡ Ἀναστασία Μπογνιάνοβα³. Ἀξιόλογον συμβολὴν εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ ρωσικοῦ μοιρολογίου παρουσίασε πρὸ τριακονταετίας ἡ Elsa Mahler⁴.

Ἀξιομνημόνευτον ἐνταῦθα νομίζω ὅτι εἶναι τὸ ἐν Οὐκρανίᾳ ἔθιμον νὰ ἑνταφιάζουσι τὸ ἀνύπαντρο κορίτσι σὺν νύφῃ καὶ νὰ τοῦ τραγουδοῦν γαμήλια τραγούδια⁵, πὺ ἐνθυμίζουσι «τὰ γαμπριάτικα» κατὰ τὴν τελευταίαν νέου μοιρολόγια εἰς τὸ Βογατοικὸν τῆς Μακεδονίας καὶ εἰς τὰ Βούρβουρα τῆς Κυνουρίας.

Ἐν Ρουμανίᾳ οἱ κάτοικοι τοῦ Μαραμουῦρες, τῆς Μπουκοβίνης καὶ τῆς Μολδαβίας μοιρολογοῦν μὲ τὸν bucium (μακρὸν ποιμενικὸν αὐλὸν) κατὰ τὸν ἑνταφιασμόν. Δύο, σπανίως εἷς, ἄλλοτε τέσσαρες ἢ καὶ ἕξ νέοι φέροντες τὸ μουσικὸν τοῦτο ὄργανον συνοδεύουσι τὸ «νεκρικὸ ξόδι» καὶ μοιρολογοῦν τὴν πρωίαν, τὴν μεσημβρίαν, τὸ ἑσπέρας καὶ κάποτε τὴν νύκτα, ὅταν γίνεται ἡ φύλαξις τοῦ νεκροῦ εἰς τὸ σπῆτι. Ὅμοίως μοιρολογοῦν εἰς τὸν δρόμον πρὸς τὸ νεκροταφεῖον, ἐπάνω ἀπὸ τὸν τάφον καὶ ἀφοῦ τὸ φέρετρον σκεπασθῆ ἀπὸ τὸ χῶμα⁶. Σημειωτέον δὲ ὅτι εἰς τὸ χωρίον Nereju οἱ φυλάσσοντες τὸν νεκρὸν μεταμφιέζονται μὲ προσωπίδας, κατασκευαζομένας ἀπὸ ξύλον ἢ δέρμα προβάτου, πρὸς ἀποδιοπόμπησιν τῶν κακοποιῶν πνευμάτων. Τὸ αὐτὸ ἔθιζεται καὶ εἰς τὸ χωρίον Torrești. Καὶ ἐκεῖ οἱ ἐπαγρυπνοῦντες χορεύουσι διαφόρους τοπικοὺς χοροὺς πέραξ πυρᾶς κατὰ τὴν νύκτα μὲ

¹ G. Pitré, ἔνθ' ἄν., σ. 212.

² Jouri Sokolov, Le folklore russe, Paris, 1945, σ. 120 κ.εξ.

³ Jouri Sokolov, ἔνθ' ἄν., σ. 123.

⁴ Elsa Mahler, Die russische Totenklage, Leipzig, 1936.

⁵ Fr. Boehm, ἔνθ' ἄν., σ. 23.

⁶ T. Alexandru, Instrumentele muzicale ale poporului român, București, 1956, σ. 39-40. Βλ. καὶ Δ. Β. Οἰκονομίδην, ἐν Λαογραφ., ΙΗ', ἐν Ἀθήναις, 1959, σελ. 587-588.

σκοπὸν τὴν διασκέδασιν αὐτῶν καὶ τοῦ νεκροῦ. Ἐξετάσας τὸ θέμα τῶν «νεκρικῶν χορῶν» παρὰ τοῖς σλαβικοῖς λαοῖς ὁ Μ. Nilsson λέγει ὅτι ὡς βάσις τούτων ὑπόκειται ἡ ἰδέα τῆς ἀνάγκης νὰ δοκιμάσουν οἱ ζῶντες κατὰ τὴν τελευταίαν στιγμὴν ὁμοῦ μετὰ τοῦ νεκροῦ τὴν χαρὰν τῶν ζωικῶν ἀπολαύσεων. Τὸ αὐτὸ δ' ἀκριβῶς συνέβαινε, προσθέτει, εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνας καὶ τοὺς Ἑτρούσκους¹.

Ἀξιόλογον ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἐν Ρουμανίᾳ καὶ τὸ ἔθιμον - μοιρολόγι - «τοῦ ἐλάτου», τὸ ὁποῖον ἀνεκαλύφθη ὑπὸ τοῦ T. Burada ἐν Hunedoară κατὰ τὸ τελευταῖον τέταρτον τοῦ παρελθόντος αἰῶνος². Ἰχνη αὐτοῦ ἀνεκαλύφθησαν κατόπιν εἰς τὸ Μπανάτ³, εἰς τὰ Λυτικά Ὀρη⁴ καὶ ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ Γκόρζ⁵. Εἰς τὸ ἐν λόγῳ ἔθιμον - μοιρολόγι - , πὺ ἀπευθύνεται εἰς ἀγάμους νέους καὶ νέας, ἔχομεν τὸν μὴ πραγματοποιηθέντα εἰς τὴν ζωὴν γάμον. Τὸ ἔλατον συμβολίζει τὸν θανόντα. Ἡ ζωὴ του εἶναι ὡς ἡ τοῦ ἐλάτου, ἡ δὲ θλιψίς του εἶναι ἡ θλιψίς τοῦ δένδρου τούτου, τὸ ὁποῖον ἔπεσεν ἀπὸ τὰ ὑπερήφανα ὄρη εἰς τόπους χαμηλοῦς, ὅπου θὰ σαπίσῃ μέσα εἰς τέλματα⁶. Εἰς τὴν Hunedoară, ὅταν ἀποθάνῃ ἓνας νέος, 9 ὁμήλικές του πηγαίνουν εἰς τὸ βουνόν, κόπτουν δύο ἔλατα, τὸ ἐν μεγαλύτερον τοῦ ἄλλου, διέρχονται μὲ αὐτὰ ἀπὸ ἕν χωρίον καὶ τὰ κορίτσια τοῦ χωρίου τούτου ἄδουν «τὸ μοιρολόγι τοῦ ἐλάτου». Ὅταν κατόπιν ἔρχονται εἰς τὸ χωρίον, ὅπου εὐρίσκεται ὁ νεκρός, στολίζονται τὰ ἔλατα ἀπὸ τὰ κορίτσια τοῦ χωρίου, τὰ ὁποῖα λέγουν πάλιν τὸ σχετικὸν μοιρολόγι, πὺ ἐπαναλαμβάνεται κατὰ τὸν ἐνταφιασμόν⁷. Ὅπου δὲν ὑπάρχουν ἔλατα, ἀντὶ τούτων χρησιμοποιοῦν δένδρα μηλέας. Εἰς τὴν Κλοποτιίβα τοῦ Hațeg τὸ σύνθηδες ἐκεῖ «μοιρολόγι τῆς αὐγῆς» ἀκούεται μόνον κατὰ τὸν ἐνταφιασμόν νέου ἢ νέας. Αἱ μοιρολογίστριαι, ἰστάμεναι ἔξω τοῦ παραθύρου τῆς οἰκίας, ἔνθα ὁ νεκρός, μοιρολογοῦν κατὰ μέτωπον πρὸς τὸν ἥλιον. Εἰς τὸ Μπανάτ εἶναι χωρισμέναι εἰς δύο ὁμάδας. Ἡ μία ἀντιπροσωπεύει τὴν αὐγὴν, ἡ ὁποία παίρνει τὸν νεκρόν, ἡ δὲ ἄλλη τοὺς οἰκείους του, πὺ ματαιῶς ἐπιζητοῦν τὴν ἐπιστροφὴν

¹ Βλ. *Martin Nilsson*, *Der Ursprung der Tragödie*, *Opuscula Selecta*, I, Lund, 1951, σ. 106.

² *T. Burada*, *Datinele poporului român la înmormintari*, ἐν *Convorbiri Literare*, 16 (1882/1883), σ. 8 κ.έξ. (Καὶ ἀνατ., Iasi, 1882, σ. 28 κ.έξ.).

³ *Simeon Mangiuca*, *Călindariru pe anul 1882*, Brașov, 1881 σ. 121.

⁴ *T. Frincu și G. Candrea*, *Români din Munți Apuseni*, București, 1888, σ. 175.

⁵ *C. Brailoiu*, *Ale mortului din Gorj*, București 1936, σ. 52 κ.έξ.

⁶ *I. C. Chitimia*, *Cîntece funerare populare de... Studii și Cercetări de Istorie Literară și Folclor*, ἔτ. VIII, Bucuresti, 1959, nr. 3-4, σ. 643.

⁷ Ἐνθ' ἀν., σ. 643-647. Τὸ ἔθιμον τοῦ ἐλάτου, κατὰ τὸν I. Chitimia, ἔχει ἀνιμιστικὸν χαρακτῆρα. Ἐνθ' ἀν., σ. 664.

του. Κάποτε ἄδουν λυσίκομοι¹. Εἰς τὴν Ὀλτενίαν καὶ εἰς τοὺς Σάσους τῆς Τρανσυλβανίας, ὡς συμβαίνει παρ' ἡμῖν εἰς πολλὰ χωρία τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς Μακεδονίας, «αἱ μοιρολογοῦσαι ἐκφράζονται ρυθμικῶς ἐν τῷ πεζῷ λόγῳ»².

Ὅπως παρ' ἡμῖν, οὕτω καὶ ἐν Ρουμανίᾳ πολλὰ τῶν μοιρολογίων εἶναι αὐτοσχέδια, πού λέγονται κατὰ τὰς κηδεῖας καὶ κατὰ τὰ μνημόσυνα. Τὰ περισσότερα τούτων εἶναι περιστατικὰ καὶ λησμονοῦνται. Ὅσα εἶναι ὠραῖα καὶ συγκινοῦν τὴν ψυχὴν τοῦ λαοῦ διατηροῦνται εἰς τὴν λαϊκὴν μνήμην³.

Ἐὰν τώρα ρίψωμεν βλέμμα καὶ εἰς τὴν λαογραφίαν τῶν πρωτογόνων καὶ κατὰ φύσιν ζώντων λαῶν, θὰ ἴδωμεν ὅτι καὶ εἰς ἐκείνους ὁ θρῆνος τοῦ νεκροῦ εἶναι λίαν συνήθης καὶ διαδεδομένος. Ὁ C. le Gobien κατὰ τὰ τέλη τοῦ 17^{ου} αἰ. σημειώνει τὸ ἐξῆς μοιρολόγι τῶν νήσων Mariannes τοῦ ΒΔ. Εἰρηνικοῦ: «Τὸ φεγγάρι, πού με φώτιζε, | ἔσκοτεινίασε. | Τὸ ἄστρο, πού μου ὠδηγοῦσε τὰ βήματα, | ἔσβησε. | Ὁ ἥλιος, πού μου δίνει ζωὴ, ἐκρύφτηκε. | Ἀπὸ τώρα θὰ με συντροφεύῃ | μόνο μὰ νύκτα βαθείᾳ»⁴.

Ὁ Godefroy Loyer εἰς ἓνα ταξίδι του, γενόμενον τὸ ἔτος 1702 εἰς τὴν Ἀφρικανικὴν Γουϊνέαν, παρετήρησε καὶ περιέγραψε λεπτομερῶς τὴν ἐθιμοτυπίαν τοῦ μοιρολογίου παρὰ τοῖς Νέγροις. Περὶ τὰς ἑκατὸν γυναῖκες, λέγει, συγκεντροῦνται εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ τεθνεῶτος καὶ μὲ ὀξεῖς κοπετοὺς ἀρχίζουν νὰ τὸν ἀναζητοῦν παντοῦ εἰς ὅλας τὰς γωνίας τῆς οἰκίας, ἐρωτῶσαι ὅσους συναντοῦν μήπως οὗτος ἐφάνη κάπου. Οὗτοι ἀπαντοῦν εἰς αὐτὰς «ἀουρού», δηλαδὴ δὲν ὑπάρχει πλέον. Τότε αὐταὶ τρέχουν καὶ τὸν ζητοῦν μακρὰν τῆς οἰκίας, ἐνῶ ἄλλαι γυναῖκες ἀρχίζουν νὰ περιποιοῦνται τὸν νεκρὸν, νὰ τὸν καθαρίζουν, νὰ τὸν κτενίζουν καὶ νὰ τὸν στολίζουν μὲ πρωτόγονα κοσμήματα. Κατόπιν τὸν μοιρολογοῦν ρυθμικῶς καὶ ἠσύχως ἐξαίρουσαι τὰ τῆς συμπεριφορᾶς καὶ τῶν ἔργων του ἐν τῇ ζωῇ. Ἐπειτα παρουσιάζονται καὶ ἄλλαι γυναῖκες, αἱ ὁποῖαι τὸν ἐρωτοῦν, διατὶ ἀφῆκε τὸν κόσμον, μήπως δὲν εἶχε μὲ τί νὰ ζήσῃ, μήπως δὲν ἦτο ἀγαπητός, τί τοῦ ἔλειπε καὶ φεύγει;⁵.

Κατὰ τὴν αὐτὴν περίπτωσιν καὶ ὁ Muret κάμνει λόγον διὰ τὸ μοιρο-

¹ Ἐνθ' ἄν., σ. 648. Περὶ τοῦ «μοιρολογίου τῆς Αὐγῆς» βλ. καὶ τὴν πρόσφατον μελέτην τοῦ Nicolae Both, Contribuții la cîntecul zorilor. Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei pe anii 1962-1964, Cluj, 1966, σ. 465-487.

² I. C. Chitimia, ἔνθ' ἄν., σ. 665.

³ Ἐνθ' ἄν., σ. 665.

⁴ Charles le Gobien, Histoire des îles Mariannes, Paris, 1700, σελ. 69.

⁵ Godefroy Loyer, Relation au voyage au royaume d'Issyny, côte d'or, pays de Guinée en Afrique, Paris, 1714, σ. 237 κ. ἔξ.

λόγι εις τὰς Καραϊβικὰς νήσους¹, τὰ αὐτὰ δὲ χαρακτηριστικὰ ἔχει τὸ μοιρολόγι καὶ εἰς τὰς φυλάς τοῦ Περού².

Εἷς τινὰς ἄλλους πρωτογόνους λαοὺς ὁ θρῆνος ἀρχίζει πρὸ τοῦ θανάτου. Οἱ Ὅττεντότοι π.χ. τριγυρίζουν τὸν ἑτοιμοθάνατον καὶ ἀρχίζουν τὰ ξεφωνητὰ καὶ τοὺς θρῆνους³. Μετὰ τῶν θρῆνων συνδέονται καὶ οἱ σπαραγμοί. Εἰς τοὺς Ἄρράντα τῆς Κεντρικῆς Αὐστραλίας αἱ γυναῖκες καταξοχίζουσιν τὸ σῶμα τῶν μετὰ θρῆνων⁴. Εἰς ἄλλους πρωτογόνους λαοὺς οἱ ἄνδρες καταπληγόνονται μὲ μαχαίρας, αἱ δὲ γυναῖκες καρφώνουν καλὶμία εἰς τὰς κεφαλὰς τῶν⁵. Ἄλλαχού κόπτουν τοὺς λοβοὺς τῶν ὠτων ἢ ξοχίζουσιν τὸ στήθος τῶν καὶ ἀφήνουν αἷμα νὰ κυλᾷ ἐπὶ τοῦ λειψάνου. Ὁ Frazer ἔχει συγκεντρώσει πολλὰς εἰδήσεις ἐπὶ τοῦ θέματος⁶.

Ἡ συνήθεια τοῦ αὐτοσπαραγμοῦ ἦτο βαθέως ἐξοριζωμένη καὶ εἰς τοὺς Ἑβραίους. Ἐπίσης οἱ Σκύθαι, ὅταν ἀπέθνησκεν ὁ βασιλεὺς τῶν, «τοῦ ὧτος ἀποτάμνονται, τρίχας περικείρονται, βραχίονας περιτάμνονται, μέτωπον καὶ ὄϊνα καταμύσσονται, διὰ τῆς ἀριστερῆς χειρὸς οἰστοὺς διαβυνέονται»⁷. Εἰς τοὺς Αἴγυπτίους ἐτύπτοντο καὶ αἱ γυναῖκες καὶ οἱ ἄνδρες. Ὁ Ἡρόδοτος λέγει: «θρῆνοι δὲ καὶ ταφαί σφρων εἰσι αἶδε· τοῖσι ἂν ἀπογένηται ἐκ τῶν οἰκίων ἄνθρωπος, τοῦ τις καὶ λόγος ἦ, τὸ θῆλυ γένος πᾶν τὸ ἐκ τῶν οἰκίων τούτων κατ' ὧν ἐπλάσατο τὴν κεφαλὴν πηλῶ ἢ καὶ τὸ πρόσωπον, κᾶπειτα ἐν τοῖσι οἰκίοισι λιποῦσαι τὸν νεκρὸν αὐταὶ ἀνά τὴν πόλιν στρωφώμεναι τύπτονται ἐπεξωσμένοι καὶ φαίνουσαι τοὺς μαζοὺς, σὺν δὲ σφι αἱ προσήκουσαι πᾶσαι. ἐτέρωθεν δὲ οἱ ἄνδρες τύπτονται, ἐπεξωσμένοι καὶ οὔτοι»⁸. Εἶδομεν ὅτι καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας ἦτο συνήθης ὁ αὐτοσπαραγμός, ὅπως παραστατικώτατα τὸν περιγράφει ὁ Λουκιανός⁹. Παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις ὁ Δωδεκάδελτος ἀπηγόρευε τὸ σχίσμιον τοῦ προσώπου, ἀλλ' ἡ συνήθεια δὲν ἐξηλείφθη ὄλο-

¹ A. Muret, Cerimonie funebri di tutte le nazioni del mondo, Venezia, 1722, σ. 108.

² V. Blaise Cendar, Anthologie nègre, Paris 1947, σ. 323.

³ Βλ. E. Hartland ἐν τῇ Encyclop. of Relig. and Ethics, τόμ. 4, σ. 416 α.

⁴ B. Spencer and F. Gillen, The Native Tribes of Central Australia, London 1895/1938, σ. 510.

⁵ Ἐνθ' ἄν., σ. 509.

⁶ J. G. Frazer, The Belief in immortality and the Worship of the dead, τόμ. I, London, 1913, σ. 134, 154 κ.έξ., 158, 159, 196, τόμ. II, 1922, σ. 19, 113, 133 κ.έξ. Περβλ. καὶ Παν. Δεκατοῦ, Ἡ Ψυχὴ, Ἀθήνα, [1957], σ. 130 κ.έξ.

⁷ Ἡροδότου, 4, 71.

⁸ Ἡροδότου, 2, 85. Βλ. καὶ Fr. Boehm, ἔνθ' ἄν., σ. 5, ἐνθα καὶ βιβλιογραφία.

⁹ Λουκιανού, Περὶ πένθους, 12. Οἱ Ἕλληνες τὸν δαρμόν τοῦ στήθους καὶ τὸν θρῆνον ἐκάλουν καὶ κολετόν.

σχερῶς, ὡς ἔγραφεν ὁ Propertius¹. Ὁ Οὐάροων, θέλων νὰ ἐξηγήσῃ τὸ ἔθιμον, λέγει: «... ut sanguine ostenso inferis satisfaciunt²». Πανταχοῦ καὶ πάντοτε αἱ γυναῖκες ἔχουν κατὰ τὸν θρηῖνον τὸν κυριώτερον λόγον. Εἰς ὠρισμένας Αὐστραλιανὰς φυλάς αὐταὶ σκάπτουν τοὺς τάφους³. Εἰς τὴν νῆσον Μούρουα (Μελανησία) ἡ ταφή εἶναι χρέος τῶν γυναικῶν. Αὐταὶ ἀνοίγουν μίαν τάφρον πλησίον τοῦ χωρίου καὶ αὐταὶ πάλιν ξεθάπτουν τὰ ὀστέα τοῦ νεκροῦ κατὰ τὴν ἀνακομιδὴν⁴. Εἰς πολλὰς ἐπίσης πρωτογόνους φυλάς, ὅπως καὶ εἰς τοὺς Ἑλληνας⁵, ἡ περιποίηση τοῦ λειψάνου γίνεται ἀποκλειστικῶς ἀπὸ γυναικας. Καὶ μεταξὺ τῶν Ῥωμαίων ἡ μητέρα καὶ ἡ ἀδελφὴ ἀναφέρονται ὡς *personnae funerae*⁶.

Ὅπως εἶδομεν, εἰς πλείστους λαοὺς, ἀρχαίους καὶ σημερινούς, πρωτογόνους καὶ πολιτισμένους, ὁ θρηῖνος τοῦ νεκροῦ ὑπῆρξε καὶ ὑπάρχει ὡς ἐπακόλουθον τοῦ θανάτου. Ὁσημέραι μὲ τὴν ἐλικράτησιν ἀνωτέρων θρησκευτικῶν καὶ φιλοσοφικῶν περὶ ζωῆς καὶ θανάτου ἀντιλήψεων, μὲ τὴν ἀστικοποίησιν μερίδος τῶν χωρικῶν τῆς ὑπαίθρου καὶ τὴν βαθμιαίαν ἐξημέρωσιν τῶν ἠθῶν, ὁ θρηῖνος τοῦ νεκροῦ ὀλοννὲν καὶ περιορίζεται ἢ καὶ ἐξαφανίζεται ἢ γίνεται ἠπιώτερος μεταβάλλον τὴν παλαιότεραν ἀγρίαν καὶ σκληρὰν του ὄψιν. Ὁ δὲ αὐτοσπαραγμὸς, ποὺ διατηρεῖται ἐντονώτερος ἀκόμη εἰς πρωτογόνους κοινωνίας καὶ εἰς νησιῶδας πεπολιτισμένους λαῶν⁷ ἐρμηνεύεται ὑπὸ τῶν ἐθνολόγων καὶ λαογράφων ὅτι ὀφείλεται εἰς τὸν λόγον, ὅπως πραγματοποιηθῆ ἡ σύνδεσμος ἢ μεταθανάτιος ἀδελφοποίησις τοῦ νεκροῦ μετὰ τῶν ζώντων. Τελικῶς οὗτος ἀποβλέπει εἰς τὴν ἀποφυγὴν τῆς ἐκ τοῦ νεκροῦ βλάβης, τῆς ἀπειλούσης τοὺς ζῶντας. Τὸ αἷμα, τὸ ὄπιον ρέει ἀπὸ τὰς ξεσχιζόμενας παρεϊὰς ἢ ἀπὸ τὰ ἄλλα μέρη τοῦ σώματος, τονώνει τὸν νεκρὸν, κατὰ τὰς ἀντιλήψεις τῶν πρωτογόνων, μὲ σκοπὸν τὴν ἐπανάδὸν του εἰς τὴν ζωὴν ἢ τὴν ἐνδυνάμωσίν του πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν πολυειδῶν δοκιμασιῶν καὶ παθημάτων, ποὺ τὸν περιμένουν. Ὁ σπαραγμὸς ἐπίσης δὲν εἶναι μόνον αὐτοτιμωρία, αὐτοτυραννῆσις καὶ ἐξέσπασμα ἀφάτου λύπης, ἀλλὰ καὶ ἕνας συμβολικὸς, οὕτως εἰπεῖν, θάνατος τῶν ζώντων. Οὗτος, κυριαρχῶν τοῦ συνειδότης, ἀποτελεῖ πολλάκις διὰ τὸν θρηνοῦντα θέσιν

¹ Propertius, 2, 13, 27.

² Servius, In Verg. Aen. 3, 67.

³ E. Bendann, Death Customs. An analytical Study of Burial Rites, London 1930, σ. 239.

⁴ Ἐνθ' ἄν., σ. 238 κ.εξ.

⁵ E. Rohde, Psyche, γαλλικὴ μετάφρ., Paris, 1952, σ. 180.

⁶ Servius, In Verg. Aen. 9, 486.

⁷ Βλ. Γ. Κ. Σπυριδάκη, ἔνθ' ἄν., σελ. 122-125.

ἀρνήσεως τῆς ζωῆς. Τέλος ἀρχικός σκοπὸς τῆς καθιερώσεως τοῦ θρήνου ὑπῆρξε πρῶτον ἢ ἀποδιώξις τῆς ὑποψίας ὅτι αἴτιοι τοῦ θανάτου ἦσαν οἱ ζῶντες καὶ δεύτερον ὁ ἐξευμενισμὸς τοῦ νεκροῦ. Παραλλήλως ὅμως ἔβαινε πάντοτε ἡ ἐκ μέρους τῶν οἰκείων εἰλικρινὴς ἐκδήλωσις τοῦ πόνου ὃ τελευταῖος αὐτὸς λόγος τῆς δημιουργίας τοῦ θρήνου μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πολιτισμοῦ ἐκυριαρχήσῃ τῶν ἄλλων καὶ ἀπέβη μοναδικός.

R É S U M É

**Thrènes funèbres en Grèce
(Le mirologue et son cérémonial)**

par D. B. Economidès

Dans l'introduction de son étude, l'auteur mentionne les différents mots et phrases que le peuple grec emploie pour désigner le mirologue et les circonstances pendant lesquelles il le chante.

Par la suite il examine: a) les lieux de la Grèce où sont chantés les mirologues à ce jour. b) la façon dont on dit les mirologues à quelqu'un qui est mort à l'étranger loin des siens. c) quel est le cérémonial du thrène dans les différentes régions de la Grèce.

Voici quelques exemples: dans le village de Grizi de la province de Pylie (Péloponèse) les femmes couvrent leur tête et leur visage avec un mouchoir noir de façon à ce qu'on ne voie même pas leurs yeux. D'habitude une femme commence le mirologue et les autres reprennent en chœur.

Dans le village de Xirómeron en Acarnanie les femmes qui se lamentent font un cercle autour du cercueil du mort en se divisant en deux chœurs. Le mirologue est accompagné par des exclamations, des cris stridents et des mouvements du corps, des mains, de la tête et des coups sur la poitrine et les genoux en suivant le rythme de la mélodie. Dans la région du Magne le mirologue est le plus souvent un dialogue en vers où l'on expose tout ce qu'on aurait pu dire au mort, pour louer ses vertus, souligner le vide qu'il laisse et lui promettre qu'on le vengera s'il a été assassiné par un ennemi.

Par la suite l'auteur mentionne le cérémonial du mirologue des colons maniates de Corse, en faisant une comparaison entre le mirologue de

ceux-ci et le mirologue des indigènes. Il examine également quelles personnes chantent d'habitude les mirologues, et dans quelles régions on engage des pleureuses professionnelles contre paiement.

L'auteur décrit les principales caractéristiques des mirologues comme chants funèbres, et il les vante comme spécimens de la poésie populaire grecque.

Les mirologues se divisent en deux grandes catégories :

- a) Les mirologues improvisés, parmi lesquels ceux qui ont fait une impression spéciale se maintiennent dans la mémoire du peuple avec ceux qui par leur contenu et leur forme peuvent émouvoir toujours son âme.
- b) Ceux qui sont devenus des types modèles et les mirologues qui proviennent de la tradition, dénommés τοῦ Χάρου (de Charon). Dans les vers de ces derniers revivent des croyances des anciens Hellènes sur l'au-delà.

Parallèlement et tout particulièrement sont examinés les distiques des mirologues des îles ainsi que les mirologues de certaines régions de la Grèce continentale qui sont en prose et qui prennent une forme poétique par les interjections et autres lamentations, ainsi que par la prosodie.

Les allégories contenues dans les mirologues sont du point de vue esthétique très intéressantes. Ainsi le mort est comparé à un pommier ou à un autre arbre que le fleuve emporte ou qui est desséché ou déraciné, à un oiseau qui s'est échappé de sa cage, à un aigle qui s'est envolé, à une brebis que le loup a emportée, à un voilier qui s'en va avec de l'or, ou de l'argent qu'on a perdu etc. Les images poétiques de ces allégories sont parmi les plus expressives et les plus belles de la poésie populaire néo-hellénique.

Dans la deuxième partie de son étude l'auteur se rapporte à l'antiquité hellénique et à l'époque Byzantine où il examine en lignes générales le thrène des morts en le comparant aux mirologues actuels du peuple grec.

Outre la mention des thrènes et de la manière dont ces thrènes sont décrits dans Homère, l'auteur relate la conception que les anciens Hellènes et les Byzantins avaient des thrènes funèbres et renvoie au passages relatifs d'Hérodote, de Platon, de Plutarque, de Lucien, de St. Jean Chrysostome etc.

Dans la troisième et dernière partie de son étude, l'auteur entreprend une recherche comparative du thrène funèbre grec avec celui des peuples

voisins de la Grèce, de la Péninsule Balkanique, Bulgares, Serbes et Roumains.

En comparant le mirologue grec à celui des peuples précités l'auteur trouve certaines ressemblances, mais aussi des différences sensibles quant au cérémonial, à la composition et au contenu. Un grand nombre de mirologues en Bulgarie et en Yougoslavie sont, comme en Grèce, improvisés. Là aussi ce sont les femmes qui en majeure partie expriment presque comme chez nous leur douleur en se frappant la poitrine et les genoux et en se déchirant le visage avec les ongles.

Les différences les plus sensibles apparaissent dans le chant funèbre roumain et tout particulièrement dans les mirologues originaux a) du sapin (bradului) et b) de l'aube avec les danses que dansent ceux qui veillent le mort pendant la nuit autour du feu qu'on allume près du cercueil.

En terminant l'auteur mentionne certaines coutumes relatives au thrène funèbre, dont celle de l'autodéchirement, qui sont propres à certains peuples primitifs et semicivilisés, et conclut que les thrènes qui s'accompagnent d'autodéchirement ont leur origine dans la croyance primitive selon laquelle on peut empêcher les maux que le mort est susceptible de causer aux vivants. Par ces actes les vivants combattent le soupçon que le mort pourrait avoir qu'ils sont responsables de son décès. Parallèlement à cette conception, continue l'auteur, le mirologue a été et demeure l'expression de la douleur causée par la perte d'une personne chère. Cette conception a dominé toutes les autres idées et manifestations au cours des diverses étapes évolutives de la civilisation humaine.

ΣΥΜΒΟΛΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑΝ ΤΩΝ ΛΑΪΚΩΝ ΜΟΥΣΙΚΩΝ ΟΡΓΑΝΩΝ
(ΟΡΓΑΝΟΛΟΓΙΚΗ ΚΑΙ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ)

ΥΠΟ
ΣΤ. ΚΑΡΑΚΑΣΗ

*Μανόλη Καλομοίρη
μνήμη*

Ἡ λαϊκὴ ὀργανικὴ μουσικὴ μὲ τὴν ποικιλίαν τῶν ἐν χρήσει μουσικῶν ὀργάνων ἀποτελεῖ, ὡς γνωστόν, σπουδαῖον μέρος τοῦ ἐκ παραδόσεως πολιτισμοῦ τοῦ λαοῦ. Ἡ ἐξέτασις τῆς ἐν λόγῳ μουσικῆς εἶναι δύσκολον νὰ ἐπιχειρηθῇ ἐπιτυχῶς ἄνευ τῆς μελέτης ἀντιστοίχως τῶν μουσικῶν ὀργάνων διὰ τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῆς, τόσον εἰς τοὺς χορούς, ὅσον καὶ εἰς τὴν συνοδείαν τῶν τραγουδιῶν καὶ εἰς ἄλλας κοινωνικὰς ἐκδηλώσεις.

Περὶ τῶν ἐν γένει λαϊκῶν ὀργάνων εἰς τὴν νεωτέραν Ἑλληνικὴν περίοδον, τῶν ἐξεταζομένων εἰς τὴν παροῦσαν μελέτην, ἥς δημοσιεύομεν ἐνταῦθα τὸ πρῶτον μέρος, παρατηροῦμεν ἐξ ἀρχῆς ὅτι ἐκ τούτων τινὰ διασφύζονται ἐκ παραδόσεως ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα, ἄλλα δὲ εἶναι τῶν μεταγενεστέρων χρόνων. Ἐκ τῶν τῆς πρώτης κατηγορίας τινὰ ἐπεβίωσαν ὑπὸ τὴν πρωτόγονον αὐτῶν μορφήν, ἄλλα ὅμως ὑπέστησαν βελτιώσεις ἢ ἐξευλίχθησαν εἰς μορφὰς τελειότερας.

Ἐκ τῆς διαμορφώσεως σήμερον νέων κοινωνικῶν καὶ οἰκονομικῶν συνθηκῶν παρατηρεῖται σταθερῶς βαθμιαία ἐξαφάνισις τῶν μουσικῶν τούτων ὀργάνων ἢ ὅποια προέρχεται, τὸ μὲν ἐκ τῆς ἐγκαταλείψεως τῶν ἐκ παραδόσεως λαϊκῶν ἐορταστικῶν ἐκδηλώσεων, π.χ. κατὰ τὸν γάμον, ὅστις ἐωρτάζετο παλαιότερον ἐπὶ 3-6 ἡμέρας, εἶτα κατὰ τὰς πανηγύρεις καὶ ἄλλας περιστάσεις, συμφώνως πρὸς τὸ παραδιδόμενον τυπικόν, τὸ δὲ ἐκ τῆς διαδόσεως διὰ τῶν δίσκων γραμμοφώνου καὶ τοῦ ραδιοφώνου καὶ εἰς τὰς πλέον ἀπομεμακρυσμένας περιοχὰς τοῦ Ἑλληνικοῦ χώρου τῆς νέας λαϊκῆς ἀστικῆς μουσικῆς, ἢ ὅποια ὄχι μόνον ἠλλοίωσε τὸν χαρακτῆρα τῆς δημοτικῆς μουσικῆς, ἀλλὰ συντελεῖ καὶ εἰς τὴν ἐξαφάνισιν αὐτῆς.

Ἡ φλογέρα π.χ. ἀπὸ χιλιετηρίδων λίαν προσηφίλις εἰς τοὺς ποιμένας μουσικὸν ὄργανον, δὲν ἀπαντᾷται πλέον εἰς πολλὰ μέρη. Ἡ λύρα, ἢ ὅποια ἦτο τὸ κατ' ἐξοχὴν λαϊκὸν ὄργανον εἰς τὴν Κρήτην, τὴν Δωδεκάνησον, τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου καὶ τὴν Θράκην, βαίνει πρὸς ἐγκατάλειψιν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ βιο-

λιού, τοῦ ὁποίου ἡ χρῆσις ἔχει ἐπικρατήσει πρὸ πολλοῦ.

Μέχρι πρὸ τινος ὑπῆρχον, θὰ ὑπάρχουν ἴσως καὶ σήμερον ἀκόμη, λυρά-ρηδες, οἱ ὅποιοι παίζον τὸ βιολί κρατοῦντες τοῦτο ὄρθιον ἐπὶ τοῦ γόνατος ὡς τὴν λύραν. Ἡ χρῆσις ἐπίσης τοῦ σαντουριοῦ εὐρίσκεται εἰς συνεχῆ ὑποχώρησιν. Τὸ κανόνι καθὼς καὶ τὸ οὔτι ἐπιζοῦν ἀκόμη εἰς Ἀθήνας, Πειραιᾶ καὶ Θεσσαλονίκην, καθὼς καὶ εἰς τινὰς ἄλλας περιοχάς, χρησιμοποιούμενα ὑπὸ προσφύγων ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας καὶ Κωνσταντινουπόλεως.

Τὸ φαινόμενον τοῦτο τῆς βαθμιαίας ἐκτοπίσεως τῶν λαϊκῶν ὀργάνων ἔχει ἀπὸ πολλοῦ ἐπισημανθῆ ὑπὸ μουσικολόγων καὶ εἰς ἄλλας προηγμένας χώρας. Ὁ Claude Marcel Dubois παρατήρησεν ὅτι ἡ σημερινὴ διάδοσις τοῦ ἀκκορντεόν, τῶν δίσκων, τῶν ραδιοφωνικῶν σταθμῶν εὐνοεῖ τὴν ἐγκατάλειψιν τῶν λαϊκῶν ἐκ παραδόσεως μουσικῶν ὀργάνων τῆς Γαλλίας. Ἡ ἐπικράτησις αὕτη τοῦ ἐνοργάνου ὑλικοῦ εἶναι τοιαύτη, ὥστε νὰ διερωτᾶται τις, ποῖον θὰ εἶναι τὸ μέλλον. του καὶ νὰ ἐπιθυμῆ νὰ ἀναχαιτίσῃ τὴν πορείαν ταύτην πρὸς τὴν καταστροφὴν τῶν λαϊκῶν μουσικῶν ὀργάνων τῆς παραδόσεως, ἡ ὁποία λαμβάνει χώραν ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς μηχανικῆς καὶ βιομηχανικῆς προόδου¹.

Κατὰ τὸ παρελθὸν ὁ ὀργανοπαϊκτῆς ἦτο συγχρόνως καὶ ὁ κατασκευαστῆς τοῦ ὀργάνου του (φλογέρας, ζουρνᾶ, τσαμπούνας, λύρας, κεμεντζὲ κ.ἄ.), τοῦ ὁποίου ἐγνώριζεν ὅλα τὰ μυστικά, οὔτω δὲ ἔδιδεν εἰς αὐτὸ τὴν σφραγιδα τῆς προσωπικότητός του.

Τὴν λεπτὴν καλαισθησίαν ἐπὶ τῆς ἀποδόσεως τοῦ μουσικοῦ του ὀργάνου ἀπέκτα ὁ λαϊκὸς τεχνίτης διὰ τῆς ὑπομονῆς, ἐπιμονῆς καὶ πείρας, ἐκτὸς τοῦ ἐμφύτου καλλιτεχνικοῦ του ταλάντου.

Τὰ παλαιὰ λαϊκὰ μουσικὰ συγκροτήματα ἀπετελοῦντο συνήθως ἀπὸ 2-4 τὸ πολὺ ἄτομα, μουσικοὺς καὶ τραγουδιστάς, ὡς ζουρνὰς-νταούλι (ζυγιά), λύρα ἢ βιολί καὶ λαοῦτο, βιολί, κλαρίνο, σαντούρι ἢ λαοῦτο, βιολί, οὔτι, ντέφι κλπ. Πολλάκις εἰς τὰ ἀγροτικά κέντρα καὶ ἓνα μόνον ὄργανον, λύρα ἢ τσαμπούνα ἢ γκάιντα ἤρκει πρὸ τοῦ 1940 διὰ νὰ κρατήσῃ ὀλόκληρον τὸ βῆρος τοῦ πολυημέρου ἑορτασμοῦ τοῦ γάμου ἢ λαϊκῆς πανηγύρεως.

Οἱ νεώτεροι ὀργανοπαϊκται, προσαρμοζόμενοι εἰς τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς ἀντικατέστησαν ἐν μέρει τὰ παλαιὰ μουσικὰ ὄργανα μὲ νεώτερα βιομηχανοποιημένα, προερχόμενα ἐκ τῆς Δύσεως, οὔτω δὲ ἐσημάτισαν νέους συνδυασμούς, Ὅσοι π.χ.

¹ Βλ. *Claude Marcel Dubois, L'instrument musical en France. Travaux du 1er Congrès International de Folklore, Paris 1937, σελ. 376.*

ἔπαιζαν λαούτο, τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι σήμερον ἀνεκτὸν εἰς ἓνα σύγχρονον λαϊκὸν συγκροτήμα, τὸ «γύρισαν» στὴν κιθάρα, τὴν ὁποίαν χορδίζουν, ὅπως χορδίζεται τὸ λαούτο (λά, ρέ, σόλ, ντό) καὶ χωρὶς καμμίαν ἀνάγκην εἰδικῆς μελέτης παίζουν τὸ νόθον αὐτὸ μουσικὸν ὄργανον τῆς ἐποχῆς μας τὴν «λαουτοκιθάρα». Ἄλλοι ὀργανοπαῖκται ἀπὸ τοὺς παλαιούς ἀντικατέστησαν τὸ οὔτι ἢ τὸ μαντολίνο μὲ τὸ μπουζούκι, ἐνῶ τὸ ντέφι ἢ τὸ νταούλι τὸ ἀντικατέστησεν ἢ «τζάζ» (ἢ *grossecaille*). Οἱ ζουρντζήδες ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἔχουν ἀντικαταστήσει τὸν ζουρνὰν διὰ τοῦ κλαρίνου, τὸ ὁποῖον ἐνέχει μεγάλας μουσικὰς δυνατότητες καὶ υἰοθετήθη ἀμέσως ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη προσετέθη καὶ νέον μουσικὸν ὄργανον, τὸ ἀκκορντεόν, τὸ ὁποῖον διεδόθη ταχύτατα καὶ μὲ τὸν τρόπον ποῦ παίζεται κατέστη λαϊκόν.

Εἰς τὰς πανηγύρεις καὶ τὰς διαφόρους ἐορτὰς εἰς τὴν ὑπαιθρον τὰ λαϊκὰ συγκροτήματα ἀποτελοῦνται σήμερον συνήθως ἀπὸ βιολί, κλαρίνο ἢ καὶ σαξόφωνο, κορνέτα, λαουτοκιθάρα ἢ καὶ κιθάρα, τζάζ. Συνοδεύονται δὲ ἀπαραιτήτως ἀπὸ ἓνα ἢ περισσοτέρους τραγουδιστάς. Ὁ συνδυασμὸς οὗτος τῶν συγκροτημάτων καθιστᾷ δυνατὴν τὴν ἐκτέλεσιν συγχρόνων εὐρωπαϊκῶν χορῶν, οἱ ὁποῖοι ἔχουν εἰσχωρήσει καὶ εἰς τὴν ὑπαιθρον, ὡς καὶ συνθέσεων ὑπὸ συγχρόνων Ἑλλήνων συνθετῶν ἐλαφροῦς μουσικῆς, τέλος δὲ ἂν χρειασθῇ (συνήθως πρὸς τὸ τέλος τῆς ἐορτῆς) καὶ δημοτικῶν τραγουδιῶν καὶ λαϊκῶν χορῶν.

Ὁ σύγχρονος ὅμως λαϊκὸς ὀργανοπαῖκτης, κλαριντζῆς ἢ βιολιτζῆς, ὁ ὁποῖος ἐκτελεῖ εἰς τὸ ὄργανόν του καὶ δημοτικὰ τραγούδια καὶ λαϊκοὺς χορούς, δὲν «λαλεῖ» (δὲν παίζει) τὸ ὄργανόν του, ὅπως παλαιότερον ὁ συνάδελφός του, ὅτε εὐρίσκετο ἐν ἀκμῇ ἀκόμη τὸ δημοτικὸν τραγούδι.

Ἡ ἐπικράτησις τῆς ἀστικῆς λαϊκῆς μουσικῆς τῶν μπουζουκιῶν καὶ ἄλλων ὀργάνων ἔχει ἐπιδράσει μεταξὺ ἄλλων πολιτιστικῶν παραγόντων καὶ εἰς τὴν ἀλλοίωσιν τῆς μουσικῆς τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ.

Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη παρουσιάζονται νέα μουσικὰ συγκροτήματα μπουζουκιῶν, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦνται συνήθως ἀπὸ δύο ἢ τρία μπουζούκια, σπανιώτερον καὶ μὲ ἓνα μπαγλαμά, λαουτοκιθάραν, κιθάρες, ἀκκορντεόν, τζάζ ἢ ντέφια. Τὰ τελευταῖα ὄργανα παίζουν συνήθως αἱ γυναῖκες ποῦ τραγουδοῦν. Σημειωτέον ὅτι καὶ αὐτὰ τὰ συγκροτήματα ἐκτελοῦν ἐνίοτε δημοτικὰ τραγούδια, ὅταν διαθέτουν κλαρίνο ἢ βιολί.

Οἱ νέοι σήμερον ὀργανοπαῖκται προσπαθοῦν νὰ ἀποκτήσουν στοιχεῖα μουσικῶν γνώσεων (σολφέζ, θεωρίαν), τὰ ὁποῖα ἐπιτρέπουν εἰς αὐτοὺς νὰ ἐκμανθάνουν τὰς ἐκάστοτε νέας συνθέσεις. Οἱ λαϊκοὶ ὀργανοπαῖκται, οἱ ὁποῖοι ἐξεμάνθανον τοὺς σκοποὺς «μὲ τὸ αὐτί» καὶ τοὺς ἐξετέλουν μὲ τόσην ἐκφραστικό-

τητα, γίνονται όλονὲν καὶ πιὸ σπάνιοι, οὕτω δὲ μὲ αὐτοὺς ἐξαφανίζεται σημαντική μουσικὴ ὄργανικὴ παράδοσις, διότι οὗτοι ἐκμανθάνοντες τὸ ὄργανόν των ἀπὸ κάποιον γεροντότερον, ἐμάνθανον ταυτοχρόνως καὶ τὰς παλαιὰς μελωδίας καὶ λαϊκοὺς χορούς, πὺν ἐγνώριζεν ὁ διδάσκαλός των, τὰς ὁποίας μετέδιδεν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους.

Εἰς τὴν παροῦσαν μελέτην ἐξετάζομεν, ὡς εἵπομεν ἀνωτέρω, μουσικὰ ὄργανα ἐν χρήσει εἰς τὸν Ἑλληνικὸν χῶρον, πρὸς δὲ καὶ ὠρισμένα βιομηχανοποιημένα, προελεύσεως Δυτ. Εὐρώπης, τὰ ὁποῖα ἔχουν υἱοθετηθῆ ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Τὰ τελευταῖα, ἂν καὶ εἶναι γνωστὴ ἢ ἀστικὴ των προέλευσις καὶ ἡ ἐκμάθησίς των γίνεται διὰ συστηματικῆς διδασκαλίας, ἐν τούτοις μὲ τὸν τρόπον πὺν ὁ λαὸς τὰ ἐκμανθάνει καὶ τὰ παίζει ἀποτελοῦν λαϊκὰ ὄργανα.

Ι. ΑΕΡΟΦΩΝΑ

Α) *Οἱ αὐλοὶ* (ιδιόφωνα)

Ὁ αὐλὸς εἶναι ἀερόφωνον ὄργανον, τὸ ὁποῖον ἀπαντᾶται εὐρέως διαδεδομένον, ἴδια ὡς ποιμενικόν, οὐ μόνον εἰς τὸν Ἑλληνικὸν ἀλλὰ καὶ εἰς ὅλους τοὺς ἄλλους λαούς. Εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ αὐλὸς εἶναι γνωστὸς ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων ὡς αὐλός, πλαγιάυλος, διάυλος κ.ἄ., συνεχίζεται δὲ ἡ χρῆσις του μέχρι σήμερον ὑπὸ διάφορα ὀνόματα, οἷον σουραύλι, φλογέρα ἢ φλουέρα, καλάμι νταρβίρα, τζαμάρα, περνιαύλι, κτλ.

Κατὰ τὴν πρώτην βυζαντινὴν περίοδον ἀναφέρεται τὸ ὄργανον τοῦτο μὲ τὰ ἴδια ὀνόματα, ὡς καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, δηλ. σύριγξ, αὐλὸς κτλ.¹ ἤτο δὲ ἐν χρήσει καὶ ὡς ὄργανον χοροῦ «καὶ εἰς ὀργιαστικὰς τελετάς»². Ἀργότερον, ἀπὸ τῆς μέσης βυζαντινῆς ἐποχῆς καὶ κατόπιν, ἀναφέρεται καὶ ὡς πλαγιαύλι, σουραύλι καὶ καλάμι³.

¹ Βλ. *Φαίδ. Κουκουλέ*, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμός, τόμ. Ε', 1952, σελ. 239. *Τοῦ αὐτοῦ*, Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου τὰ λαογραφικά, τόμ. Β', 1950, σελ. 370.

² Βλ. *Egon Wellesz*, A history of Byzantine music and hymnography, Oxford 1954, σελ. 81.

³ Βλ. *J. A. Lambert*, Le roman de Libistros et Rhodamné, Amsterdam, 1935, σ. 207, στ. 1350 καὶ 1352.

ἄλλος ἐκ μηχανήματος νὰ παίξῃ τὸ καλάμι ν

καὶ τάχα ὡς πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ καλαμίου νὰ παίξῃ.

Βλ. Ἀθ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Δημῶδες Βυζαντινὸν ᾠσμα, Λαογραφία τόμ. Α', 1909/10, σελ. 571, στ. 103.

Οι αὐλοί, ἀναλόγως τῆς κατασκευῆς των καὶ τοῦ τρόπου διὰ τοῦ ὁποίου πα-
ράγεται ὁ ἦχος, ἀπαντῶνται ὑπὸ τούς κατωτέρω τύπους:

α) Ἐπλοῦς σωλῆν ἀνοικτὸς ἐκ τῶν δύο ἄκρων μὲ ὀπάς, ὡς ἡ κοινὴ φλογέρα
ἢ τὸ καλάμι. Κατὰ τὸ παίξιμον κρατεῖται πλαγίως.

β) Ραμφοειδῆς μετὰ βύσματος εἰς τὸ ἄνω μέρος καὶ μὲ ὀπάς. Παίζεται καθέ-
τως ὡς τὸ σουραύλι, τοῦ ὁποίου ὁ ἦχος παράγεται δίχως προσπάθειαν καὶ εἶναι
περισσότερον καθαρὸς καὶ διαυγῆς ἀπὸ τὸν τῆς φλογέρας.

γ) Σωλῆν μὲ γλωσσίδα εἰς τὸ ἔμπροσθεν καὶ κλειστὸς πρὸς τὸ ἄνω μέρος,
μὲ ὀπάς, ὡς ἡ μαντούρα τῆς Κρήτης ἢ τὰ μπιμπίκια τῆς τσαμπούνας. Κατὰ
τὸ παίξιμον κρατεῖται οὗτος καθέτως. Τὸ ἄνω μέρος εἰσέρχεται εἰς τὸ στόμα τοῦ
ἐκτελεστοῦ, τὸ ὁποῖον καλύπτει τὴν γλωσσίδα. Ὁ τύπος οὗτος τῶν αὐλῶν ἀνήκει
ὄργανολογικῶς εἰς ἄλλην κατηγορίαν· δεδομένου ὅμως ὅτι πρόκειται περὶ ὄργάνου
ἀπὸ καλάμι ὃ λαὸς τούς περιλαμβάνει εἰς τὴν οἰκογένειαν τῶν αὐλῶν.

Οἱ δύο πρῶτοι τύποι τῶν αὐλῶν ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὰ κάτωθι σύγχρονα εὐρω-
παϊκὰ μουσικὰ ὄργανα: α) ἡ φλογέρα πρὸς τὸ φλάουτο, β) ἡ μαντούρα μὲ τὸ κλα-
ρίνο καὶ τὰ ἀνάλογα ὄργανα ποὺ παίζονται μετὰ γλωσσίδος (Anche). Ὑπάρχει
τρίτος τύπος αὐλοῦ, ὃ ζουρνᾶς, ποὺ ἀντιστοιχεῖ μὲ τὸ ὄμποε.

Οἱ ὡς ἄνω αὐλοὶ διακρίνονται ἔτι:

α) Ἐκ τῆς ὕλης ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἔχουν κατασκευασθῆ (καλάμι, ξύλον, σίδη-
ρος ἢ κόκκαλον, συνήθως γυπὸς ἢ ἀετοῦ).

β) Ἐκ τοῦ μήκους τοῦ σωλῆνος. γ) Τοῦ πάχους (τῆς διαμέτρου τοῦ σωλῆνος),
καὶ δ) τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ὀπῶν διὰ τῶν ὁποίων παράγονται οἱ φθόγγοι.

Εἰς ὠρισμένας νήσους παίζουν μὲ δύο σουραύλια συγχρόνως. Εἰς Κύπρον μὲ
δύο πιδκιαύλια εἰς σχῆμα ὀξείας γωνίας. Εἰς Νάξον μὲ δύο σουραύλια δεμένα πα-
ράλληλα, τὸ ἓνα πλαῖ εἰς τὸ ἄλλο, τὸ δισάυλι. Ἐπίσης δυὸ σουραύλια παράλ-
ληλα, κατεσκευασμένα ὅμως ἀπὸ μονοκόμματο ξύλο, ἦσαν καὶ τὸ μπουλπουὺλ ἢ
βουργάρα τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς Μακεδονίας¹.

Ὅπως ἀνεφέραμεν ἀνωτέρω, οἱ αὐλοὶ ἀπαντῶνται μὲ διάφορα ὀνόματα, ἢ
ποικιλία τῶν ὁποίων σχετίζεται πρὸς τὸν τόπον ἢ τὸν χρόνον τῆς κατασκευῆς των.
Ἐπὶ τουρκοκρατίας εἶς τινὰς περιοχὰς ἡ φλογέρα ἐκαλεῖτο καὶ μὲ τὴν τουρκικὴν
ὀνομασίαν τῆς «Νάι» ἢ «Νέι». Ὁ Χρῦσανθος ἀναφέρει σχετικῶς. «Ὁ ἀραβικὸς
πλαγιάουλος, ὅστις λέγεται «Νέι» καὶ ὃ εὐρωπαϊκός, ὅστις λέγεται «Flûte Traver-

¹ Βλ. Φ. Ἀνογειανᾶκη, Ἑλληνικὰ μουσικὰ ὄργανα (ἔκδ. Ὑπουργείου Ἐθνικῆς Παι-
δείας καὶ Θρησκευμάτων), 1965, σελ. 27.

sière. Ὁ μὲν ἀραβικὸς βομβεῖ τὸ Νῆ (ντό), ὁ δὲ εὐρωπαϊκὸς τὸ Δι (σόλ), ὥστε ὁ ἀραβικὸς βομβεῖ κατὰ μίαν πέμπτην βαρύτερον τοῦ εὐρωπαϊκοῦ»¹.

Εἰς τὰ δημοτικὰ τραγούδια τῆς Ρούμελης ὁ αὐλὸς ἀπαντᾶται μὲ τὸ ὄνομα φλογέρα (εἰκ. 1) ἢ φλουέρα², εἰς δὲ τὸ Λιγουριὸ (Ναυπλίας) μὲ τὸ ὑποκοριστικὸν φλογερίτσα³, ἀλλαχοῦ δὲ καλάμι⁴.

Εἰς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα ἀπαντοῦν τέσσαρες τύποι αὐλῶν: τὸ καλάμι, ἡ νταβίρα, ἡ φλογέρα καὶ ἡ τζαμάρα⁵.

α) Τὸ καλάμι. Ὁ κατασκευαστὴς «παίρνει ἓνα πιανούμενο ξερὸ νεροκάλαμο καὶ χωρὶς δυσκολία κόβει ὡς μιὰ πιθαμὴ τὸ μᾶκρος τεμάχιο. Ἐνοίγει μὲ τὸ τρυπητήρι ἐξ μικρὰς τρυπίτσες στὴν ἀράδα ἀπὸ μπρὸς καὶ μιὰ στὸ πίσω μέρος. Πιάνει τὸ ἓνα ἄνοιγμα τοῦ καλαμιοῦ ἀνάμεσα στὰ χεῖλια του· κ' ἐκεῖ κρατῶντας το, φυσάει μὲ τρόπο πού δὲ λέγεται· βγάνει τὸ σφύριγμα. Βουλλώνει μὲ τὰ μῆλα ἀπ' τὰ τρία δάχτυλα τοῦ ζερβιοῦ καὶ τὰ τρία τοῦ δεξιοῦ χεροῦ τὶς ἐξ μπροστινὰς τρυπίτσες, καὶ μὲ τὸ μεγάλο τὴν πσινή. Βγάζει ἔτσι τὶς πρῶτες νότες, σηκώνοντας, πότε τὸ ἓνα καὶ πότε τὸ ἄλλο, τὰ δάχτυλα»⁶.

Ἐνίοτε κατασκευάζονται καὶ πρόχειροι αὐλοὶ ἀπὸ ξύλο ἀφροξυλιάς. «Κόβουν ἀπὸ φροξυλιά χοντρὰς ὀπωσοῦν βέργες τὰ τσοπανόπουλα, τὶς κοντένουν γιὰ νὰ πάρουν μᾶκρος ὅσο χρειάζεται τὸ καλάμι καὶ μὲ ξύλινο σουβλάκι ἔπειτα βγάζουν ἀπὸ μέσα τὴν ψίχα. Ἐνοίγουν τελευταῖα μὲ πυρακτωμένο σίδερο τὶς τρυπίτσες καὶ τὸ καλάμι εἶναι ἔτοιμο... Φτιάνουν καὶ ἀπὸ ἴσια βαστανερά ξύλα σὰ νὰ ποῦμε ἀπὸ καρυά, ἀπὸ κιστανιά, ἀπὸ μηλιά. Τὰ τρυποῦν μὲ πυρακτωμένη σιδερένια βέργα κατὰ τὸ μᾶκρος τους καὶ φτιάνουν ἓνα ξυλένιο σωλῆνα, τὸ ξυλένιο καλάμι εἶναι χωρὶς σύγκριση καλλίτερο ἀπὸ τὰ καλαμιδένια καὶ φροξυλίσια»⁷.

¹ Βλ. Χρυσάνθου Ἀρχιεπισκόπου, Θεωρητικὸν μέγα τῆς μουσικῆς, ἐκδοθὲν ὑπὸ Παναγιώτου Πελοποννησίου, Τεργέστη 1832 (βλ. εἰς κεφ. Περὶ μουσικῶν ὀργάνων, σελ. 192-196).

² Γιάννη μ', σὲ ράχη μὴ διαβῆς, σὲ δένδρο μὴ σταλιάσης
καὶ σὲ κορφοῦλα τοῦ βουνοῦ φλοῦερα μὴ λαλήσης...

Ἐἶθ. Σπανδωνίδη, Τραγούδια τῆς Ἀγόριανης, 1939, σελ. 56, ἀρ. 89α, στ. 6-7.

³ Βρίσκει μιὰ φλογερίτσα
μὴ σταροκαλαμίτσα (Κ.Ε.Ε.Α, ἀρ. χειρ. 2157, σ. 24).

⁴ Γιάννη μ', σὰ θέλεις τὴν εὐχή, σὰ θέλεις νὰ προκόρης
καὶ στὰ Νεραϊδολίθαρα καλάμι μὴ βαρέσης...

(Μιχ. Σ. Λελέκου, Δημοτικὴ ἀνθολογία, 1886, σελ. 79, στ. 6-8).

⁵ Βλ. Δ. Λουκοπούλου, Ποιμενικά τῆς Ρούμελης, ἐν Ἀθήναις 1930, σ. 180 κ.εξ..

⁶ Ἐνθ' ἀν.

⁷ Αὐτόθι.

Ὁ ποιμενικός αὐλός, ὁ κατεσκευασμένος ἀπὸ καλάμι, καλεῖται εἰς τὴν Ἀχαΐαν τζουρλάς, εἰς τὴν Κορινθίαν δ' ὁμοίως τζουρλάς ἢ σουραύλι.

Ἡ νταρβίρα, ὡς ἀναφέρει ὁ Δ. Λουκόπουλος, διαφέρει ἀπὸ τὸ καλάμι κατὰ τὸ μῆκος. «Τὸ καλάμι εἶναι μακρὸν ἕως μιάμιση πιθαμή. Ἡ νταρβίρα φτάνει τὸ μισὸ μέτρο. Παίζει πιὸ χοντρὰ καὶ πιὸ βραχνὰ ἀπὸ τὸ καλάμι».

Εἰκ. 1. Φλογέρα.

Εἰκ. 2. Τζαμάρα.

Συγκρίνων ὁ Λουκόπουλος τὴν νταρβίρα μὲ τὴν φλογέραν λέγει ὅτι ἡ τελευταία ἔχει μῆκος ἐνίστε ἐνὸς μέτρου καὶ πλέον¹.

Κατὰ πληροφορίας τοῦ Στάθου Σταθάκη, ἐτῶν 79, καταγομένου ἐξ Ἄγ. Κοσμᾶ Κυνουρίας, φλογέρα εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην ἐκαλεῖτο ἡ νταρβίρα, ἡ ὁποία κατεσκευάζετο ἀπὸ ξύλον κουμαριάς. «Ἔιχε ἕξη τρυῖπες καὶ ἦτο διπλασία σὲ μῆκος ἀπὸ τὸ τσαφλιάρι (κοινῶς φλογέρα) καὶ τὸ κάτω μέρος εἶχε μικρὰν καμπύλην. Ἐπαίζετο ὅπως τὸ φλάουτο, δηλαδή ὁ ὄργανοπαίκτης φουσοῦσε στὸ ἐπάνω μέρος ὅπου ὑπῆρχε μιὰ ὀπή. Ἦτανε χοντρώτερη ἀπὸ τὸ καλάμι καὶ παρῆγε ἦχους

¹ Βλ. Δ. Λουκοπούλου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 180 κ.ἑξ.

βαρείς (βαθύφωνους). «Όταν δὲν τὴν μετεχειρίζετο, δηλαδή δὲν ἔπαιζε, ἔβαζε μέσα στὸν αὐλὸ μιὰ λεπτὴ βέργα τυλιγμένη μὲ πρόβειο μαλλί, βουτηγμένο στὸ βούτυρο. Αὐτὸ ἐγίνετο, γιὰ νὰ μὴ ξεραίνεται τὸ ἔσωτερικὸ τοῦ αὐλοῦ καὶ νὰ μὴ κινδυνεύη νὰ σκάσῃ τὸ ξύλο. Ἡ νταρβίρα ἦτανε πρὸ δύσκολη στὸ παίξιμο ἀπὸ τὴν φλογέρα. Στὸν Κοσμᾶ Κυνουρίας τὴν ἔπαιζε ὁ Τσέλιγκας Παναγιώτης Τραϊφόρος, γύρω στὰ 1900».

γ) Φλογέρα - Τζαμάρα: Οἱ νταρβίρες καὶ οἱ τζαμάρες, σημειώνει ὁ Δ. Λουκοπούλος, γίνονται ἀπὸ ἴσια καὶ στερεὰ ξύλα, τὰ ὁποῖα κουφαίνουν μὲ σιδερένια σούβλα, κοκκινισμένη στὴ φωτιά. Τζαμάρα φκειάνουν καὶ μὲ λαμνὶ ἀπὸ καριοφύλλι ἢ παλιὰ φυσίττα (μαντζακάσσα-μονόκανο ὄπλο) ἢ ἀγοράζουν μπρούτζινους σωληνες¹.

Κατ' εἰδήσεις καὶ ἐξ ἄλλων διαφορῶν περιοχῶν τζαμάρα καλεῖται ὁ αὐλός, ὁ κατεσκευασμένος ἐκ μετάλλου (σιδήρου, χαλκοῦ) ἢ κοκκάλου, ὡς λ.χ. εἰς εἰς τὴν Ἡπειρον², ὅπου ἡ μεταλλίνη τζαμάρα ἔχει 9 ὀπὰς ἔμπροσθεν καὶ μίαν εἰς τὰ πλάγια (εἰκ. 2).

Ἐπάροχει ἡ πίστις εἰς τὸν λαόν, ὅτι ὠρισμένα μουσικὰ ὄργανα ἔχουν μαγικὰς ιδιότητας ἢ ὅτι παίζονται ὑπὸ τοῦ διαβόλου, τῶν μαγισσῶν ἢ τῶν Καλικαντζάρων. Οὕτως εἰς τὴν Ἡπειρον ὁ Καλικάντζαρος φέρεται νὰ παίξῃ τρία ὄργανα: ντέφι, βιολὶ καὶ ὄργανο, δηλαδή νταούλι. Μ' αὐτὰ παρουσιάζεται ὀρχούμενος ψηλὰ στὰ κεραμίδια τῶν σπιτιῶν, στὶς ἀκροποταμιές, στὶς βρύσες καὶ τὰ πηγάδια³.

Ἐκ τῆς Ἀχαΐας προέρχεται ἡ ἀκόλουθος παράδοσις, σχετιζομένη μὲ τὴν κατασκευὴν τοῦ τζουρλά (ποιμενικοῦ αὐλοῦ): «Τὸν τζουρλὰ τὸν ἔφτιασε ὁ διάβολος, γιὰ νὰ διασκεδάξῃ, ἀπὸ καλάμι καὶ δὲν πρέπει γι' αὐτὸ νὰ τὸν βαροῦν τὰ μεσάνυχτα, γιατί μαζώνονται οἱ διαβόλοι καὶ χορεύουν. Ὁ Χριστὸς τότε γιὰ νὰ ταπεινώσῃ τὸν διάβολο ἔφτιασε τὴν τζαμάρα (εἶδος φλογέρας, μήκους μέτρου περίπου, ἐκ διατρήτου βλαστοῦ κουμαριάς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ) μὲ πολὺ δυνατώτερη φωνὴ ἀπὸ τὸν τζουρλὰ. Ὁ διάβολος ἔφτόνεσε καὶ γιὰ νὰ τοῦ χαλάσῃ τὴ φωνὴ ἔκαμε κρυφὰ μιὰ τροῦπα στὴν κάτω μεριά, τὸ πίσω μέρος, ἀλλὰ τότες ἡ τζαμάρα ἔβγαλε καλύτερη φωνὴ καὶ ἔτσι ἔσκασε ὁ διάβολος ἀπ' τὸ κακό του. Τὴ τζαμάρα ὅ,τι ὦρα κι ἂν τὴ βαρῆς, δὲν φοβᾶσαι»⁴.

¹ Βλ. Δ. Λουκοπούλου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 183.

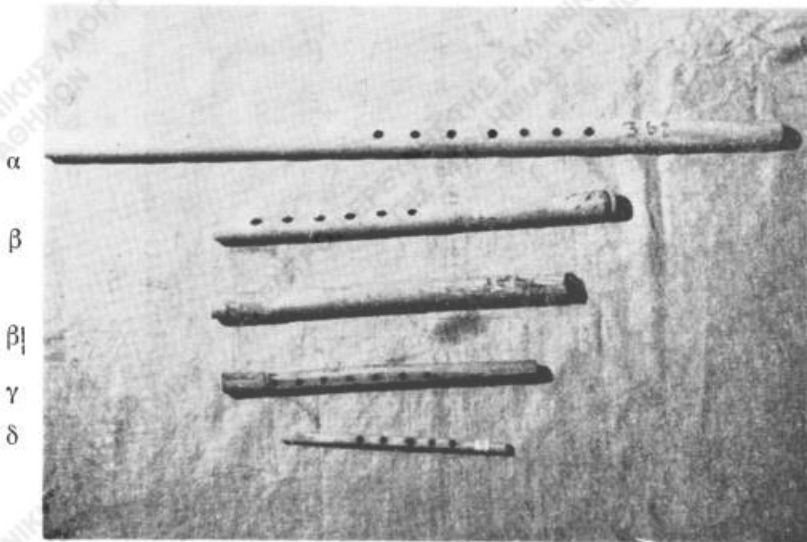
² Κ.Ε.Ε.Α. χειρ., ἀρ. 2277 Α, σ. 125 (σουλ. Δ. Β. Οἰκονομίδου, 1958).

³ Κ.Ε.Ε.Α. χειρ., ἀρ. 2265, σελ. 8. (Ἡπειρος, σουλ. Δ. Οἰκονομίδου 1951).

⁴ Κ.Ε.Ε.Α. χειρ., ἀρ. 2268, σελ. 795, (σουλ. Χ. Κορύλου).

Εἰς τὸ Μεγανήσι (Λευκάδος) ὑπάρχει ἐν χρήσει ἡ φράσις: «βαρεῖ τζαμάρα», δηλ. εἶναι κουτός¹. Εἰς τὴν Καρδίτσαν καλεῖται β α ρ β ά γ κ α (εἰκ. 3) φλογέρα μήκους 44 ἑκατ., κατεσκευασμένη ἐκ ξύλου, καὶ τ ζ α μ ά ρ α ἡ βραχυτέρα, μήκους 41 ἑκατ. Καὶ αἱ δύο ἔχουν 7 ὀπὰς ἔμπροσθεν καὶ 1 ὀπισθεν.

Ἄλλοι ἐξ ὁστοῦ γυπός: Ὑπὸ τῶν ποιμένων ἐπιζητεῖται ἰδιαίτερος ἡ ἀπόκτη-

Εἰκ. 3. α) Βαρβάγκα. β) Σουραύλια. γ) Φλογέρα. δ) Καλάμι.

σις αὐλοῦ «ἀπὸ φτεροῦγα ὄρνιου», διότι, ὡς πιστεύεται, ὁ κοκκάλινος αὐλὸς ἰχεῖ γλυκύτερον ἀπὸ τὴν φλογέραν ἐκ ξύλου ἢ μετάλλου. Ἡ κατασκευὴ τῆς γίνεται μὲ εἰδικὸν τρόπον καὶ σχετικὴν τελετουργίαν . . . «ἀφοῦ ἀποχτήσῃ τὴν φτεροῦγα τοῦ ὄρνιου, ἀναφέρει ὁ Δ. Λουκόπουλος², καὶ τὴν θάψῃ μέσα στὸ χῶμα γιὰ κάμποσο καιρὸν, ὥσπου νὰ σαπίσουν τὰ κρέατα ποὺ σκεπάζουν τὸ κόκκαλο, πρέπει νὰ πάῃ στὴν ἐκκλησιά, νὰ τὴν ἀφίσῃ κάτου στὸ ἅγιο βῆμα μέσα, νὰ λειτουργηθῇ σαράντα μέρες». Καὶ ἐν Κρῆτῃ ὁμοίως οἱ ἐξ ὁστοῦ αὐλοὶ θεωροῦνται ὡς οἱ καλύτεροι. Οὕτως εἰς τὸ Λασιθί³ πιστεύεται ὅτι καλὰ θιαμπόλια γίνονται ἀπὸ κόκκαλο βιτσιλάς (εἶδος γυπαστοῦ).

Εἰς τὴν Ἀσῆ Γωνιὰν (χωρίον εἰς τὸν νομὸν Χανίων) κατασκευάζονται ἐπί-

¹ Κ.Ε.Ε.Α. χειρ., ἀρ. 2276, σελ. 359 (συλλ. Δ. Λουκάτου).

² Βλ. Δ. Λουκοπούλου, ἔνθ' ἀν., σελ. 183.

³ Κ.Ε.Ε.Α. χειρ., ἀρ. 1380, σελ. 47 (συλλ. Μαρίας Λιουδάκι, 1939).

σης «μπαμπιόλια» ἐκ κοκκάλου κανάβου (= γυπὸς)¹. Εἰς τὸν νομὸν Δράμας καλεῖται «σφυρίγλα» αὐλός, ὁ ὁποῖος παλαιότερον κατασκευάζετο ἀπὸ τὸ κανάρι (τὸ φτερό) ὄρνιου ἀπὸ καρτάλι (εἰκ. 4) πρὸς δὲ εἰς τοὺς Πύργους (Δράμας) ἢ ἀπὸ καρτάλι (κόκκαλο) φλογέρα καλεῖται «πιστιάλα»². Σημειωτέον ὅτι αὐλοὶ ἐκ κοκκάλου ὀρνέου ἦσαν γνωστοὶ καὶ εἰς τὴν ἀρχαιότητα. Ὁ Πο-

Εἰκ. 4. Σφυρίγλα (σουραύλι).

λυδεύκης μαρτυρεῖ ὅτι «Σκύθαι δέ, καὶ μάλιστα τούτων οἱ Ἄνδροφάγοι, καὶ Μεγάγλαινοι καὶ Ἄριμασποί, αἰετῶν καὶ γυπῶν ὁστοῖς ἀθλητικῶς ἐμπνέουσιν»³.

Εἰς τὴν Κρήτην ἐκ τῶν χρόνων τῆς Ἐνετοκρατίας ἀναφέρονται οἱ αὐλοὶ μὲ διάφορα ὀνόματα ἀπὸ ἐκεῖνα τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος· οὕτως ἔχομεν εἰς τὴν νῆσον τὰ ὀνόματα: «παντούρα» ἢ «μαντούρα», δηλαδὴ πανδοῦριον, ἦτοι αὐλός. Ἐπίσης τὸ «φιαμπιόλι» (λέξις ἰταλική, ἐκ τοῦ λατινι-

¹ Κ.Ε.Ε.Α. χειρ., ἀρ. 2799, σ. 27 (συλλ. Γ. Αἰκατερινίδου, 1964).

² Κ.Ε.Ε.Α. χειρ., ἀρ. 2896, σ. 34 (συλλ. Γ. Αἰκατερινίδου, 1964).

³ Ὄνομ. IV, 76.

κοῦ Flautiola)¹. Τὸ ὄργανον τοῦτο καλεῖται σήμερον ἑνταῦτα « θ ι α μ π ὀ λ ι », (εἶκ 5), παράγει δὲ τὸν ἦχον μὲ βύσμα καὶ ἔχει 5 ὄπας. Τὸ μήκος του εἶναι περὶ τὰ 40 ἑκατ. περίπου, κατασκευάζεται δὲ ἀπὸ καλάμι καὶ σφάκα, δηλ. ξύλον πικροδάφνης².

Εἰς τὴν Δυτ. Κρήτην τὸ θιαμπόλι καλεῖται « χ α μ π ι ὀ λ ι », εἰδικῶς δὲ εἰς τὸ ὄροπέδιον Ὀμαλοῦ Χανίων « μ π α μ π ι ὀ λ ι »³.

Εἶκ. 5. Θιαμπόλι.

Ἡ « μ α ν τ ο ὑ ρ α » κατασκευάζεται ἐξ ἑνὸς γόνατος καλάμιου, ἥτοι ἐνὸς κονδύλου. Εἰς τὸ μήκος δὲν ὑπερβαίνει αὕτη τὰ 20 ἑκατ. καὶ ὁ σωλὴν αὐτῆς

¹ Βλ. Φαίδ. Κουκουλιέ, Συμβολή εἰς τὴν Κρητικὴν λαογραφίαν ἐπὶ Βενετοκρατίας, Ἔπετ. Ἐταιρ. Κρητ. Σπουδῶν, τόμ. 3 (1940), σελ. 20-21.

² Προμηθ. ὁ Πυρφ., ἔτ. Γ' (1927), ἀρ. φύλλ. 59, σ. 7.

³ Διὰ τὴν σατυρίσιν ὁ λαὸς εἰς τὴν Κρήτην τὰς πολὺ λεπτὰς κνήμας τῶν γυναικῶν τὰς παρομοιάζει μὲ τὸ θιαμπόλι :

*Τὰ πόδια σου 'ν' ἀχιμαδιάς, τ' ἀτζά σου 'ναι θιαμπόλι (συλλ. Μαργ. Λιουδάκη),
(ἀτζι λέγεται τὸ σαρκῶδες μέρος τῆς κνήμης).*

είναι λεπτότερος τοῦ θιαμπολιού. Ἔχει γλωσσίδα εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς ἄνω ὄψεως, ἢ ὅποια παλλομένη δημιουργεῖ τὸν ἦχον. Ἔχει 5 ὀπές, αἱ ὅποια, κατὰ πληροφωρίας ἀπὸ τὸν Κρουσῶνα Μαλεβιζίου (Κρήτης) πρέπει νὰ ἀνοίγωνται «μὲ σίδερο καυτό, γιὰ νὰ παίξῃ καλά»¹.

Εἰς τὴν Νάξον οἱ αὐλοὶ καλοῦνται: σουβλιάρκι ὁ μικρότερος, σουβλιάρκι ὁ μεσαῖος, σουβλιάρκα ὁ μεγαλύτερος, πῖρος δὲ τὸ στρογγυλὸ ξυλαράκι πὺν ἔχουνε χώσει στὸ στόμα τοῦ σουβλιarioῦ². Ἄλλαι ὀνομασίαι τοῦ αὐλοῦ τούτου εἶναι: σουβριάλι, συλιαύρι, σουραύλι, σουραυ-

Εἰκ. 6. Μαντούρα.

λάκι, σουρναύλι, σουλιαύριν, καθὼς καὶ σφολίστρα καὶ σουργάλ.

Ἐκ τοῦ «πλαγιάυλος» προέρχονται οἱ τύποι: παγιαύλι (Χίος)

«καὶ στὸν ὄργιων τὸν ποταμὸ μὴν παίξῃς τὸ παγιαύλι»³,

παγιαύλιν καὶ πιδικιαύλιν (Κύπρος), πιδιαύλι (Ἰακρία), πι-νιαύλι (Σάμος, Κῶς), περνιαύλι (Κάρπαθος):

¹ Κ.Ε.Ε.Λ. χειρ., ἀρ. 2884, σελ. 406 (συλλ. Γ. Αἰκατερινίδου, 1964).

² Κ.Ε.Ε.Λ. χειρ., ἀρ. 228, σελ. 23 (συλλ. Δ. Ζευγώλη).

³ Βλ. Philip P. Argenti and H. J. Rose, The Folk-Lore of Chios, τόμ. 2, Cambridge 1949, σελ. 738, ἀρ. 10, στ. 6.

«και στον επάνω ποταμό μη παίξης το περνιαύλι»¹.

Παρά τὰ ὀνόματα αὐτὰ τοῦ αὐλοῦ ἀπαντῶνται καὶ ἕτερα κατὰ τόπους, οἶον: φ λ ε β ο ὄ ρ α (ἦ) διὰ τὴν φλογέραν εἰς Χίον, σ ο υ ρ τ ᾶ ς εἰς τοὺς ἐκ Καππαδοκίας Ἑλληνας· ἐνταῦθα λέγεται ἐπίσης ν τ ο υ ν τ ο ὕ κ α καὶ τ ο υ τ ο ὕ κ ι ν, εἰς τὴν Ἴμβρον ὀ λ ι α ὕ ρ ι ἢ ὀ λ ι α β ῖ ρ ι καὶ ἀλλαχοῦ σ φ ο λ ῖ σ τ ρ α, τ σ ι α φ λ ι ᾶ ρ ² (Θάσος) καὶ τ σ ι α φ λ ι ᾶ ρ ι (Χαλκιδική),² τ σ α φ ᾶ ρ δὲ εἰς τὴν Θράκην λέγεται ὁ μικρὸς αὐλὸς καὶ φλογέρα ὁ μέγας ποιμενικός. Εἰς τὰ Καλάβρυτα ὁ αὐλὸς λέγεται ζ ο υ ρ λ ᾶ ς καὶ ἀλλαχοῦ τ ζ ο υ ρ λ ᾶ ς. Εἰς τὴν Ἰθάκην καλεῖται τ σ α μ π ο ὕ ν α ἢ φ λ ο γ ῆ ρ α. Εἰς τοὺς Ἑλληνας ἐξ Αἴνου (Ἄναι, Θράκης) ἀπαντᾶται ὑπὸ τὸ ὄνομα ζ α μ π ο ὕ ν α, ἐννοεῖται δὲ εἶδος εὐτελεστάτου προχείρου αὐλοῦ ἐκ καλάμου, ἔχοντος τὴν μίαν ὀπὴν σκεπασμένην διὰ σιγαροχάρτου καὶ πλησίον τούτου ἑτέραν, εἰς ἣν ἐμφυσοῦν καὶ δημιουργεῖται ἦχος τραχὺς διὰ τοῦ σιγαροχάρτου. Εἶδος αὐλοῦ εἶναι καὶ ἡ κ α τ σ α μ π ο ὕ ν α, μὲ πολὺν ὄξυν ἦχον.

Οἱ πρόσφυγες ἐκ Πόντου διὰ τὸν ποιμενικὸν αὐλὸν ἔχουν τὸ ὄνομα γ α β ᾶ λ ι ἢ καὶ κ α β ᾶ λ ι. Εἰς τὴν περιοχὴν Σερρών (Μικρὸ Σούλι) καλεῖται γ κ α β ᾶ λ, κατασκευάζεται δὲ ἀπὸ ξύλο φρουξελιάς. Ἔχει μῆκος περίπου ἑνὸς μέτρου καὶ ἀποτελεῖται ἐκ πέντε τεμαχίων, ἑκάστου μήκους 20 ἐκ. περίπου³. Περὶ τῆς γκαβάλ, παρατηρεῖ ὁ ρουμάνος Τιβέριος Ἀλεξάνδρου, ὅτι ὑπάρχει ὄργανον μὲ τὸ ἴδιον ὄνομα καὶ εἰς τὴν Ρουμανίαν⁴ καὶ ὁ γιουγκοσλάβος Βασίλ Χατζημάνωφ ἀφίερωσεν εἰς τὸ ὄργανον τοῦτο εἰδικὴν πραγματείαν, ὅπου τὸ περιγράφει λεπτομερῶς, ἀναφέρων τρία μεγέθη, τῶν 65, 75 καὶ 85 ἐκ. μ.⁵

Παραθέτομεν τὰς διαστάσεις μερικῶν αὐλῶν ἐκ τῆς συλλογῆς τοῦ Κέντρου Ἑρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

Φλογέρα: μῆκος 0,245, 0,29 καὶ 0,30 μὲ 6 ὀπᾶς.

Σουβλιάρι 0,275 μὲ 6 ὀπᾶς. *Πινιαύλι* 0,30 μὲ 5 ὀπᾶς. *Πιδκιανλί* 0,30 καὶ 0,35 μὲ 6 ὀπᾶς. *Μαντούρα* 0,19 καὶ 0,21 μὲ 5 ὀπᾶς. *Θιαμπόλι* 0,40 καὶ 0,35 μὲ 5 ὀπᾶς. *Τζαμάρα* (σιδερένια) 0,45.

¹ *Arn. Passow*, Τραγοῦδια Ρωμαῖκα, Leipzig 1860, σελ. 402, ἀρ. 8.

² Εἰς τὴν Μεγάλην Παναγίαν τὸ τσαφλάρι εἶχε μῆκος 40 ἐκ. μὲ 5 ὀπᾶς. Ὑπάρχει δὲ καὶ τὸ ἐπίθετον «Τσιφλιαράς».

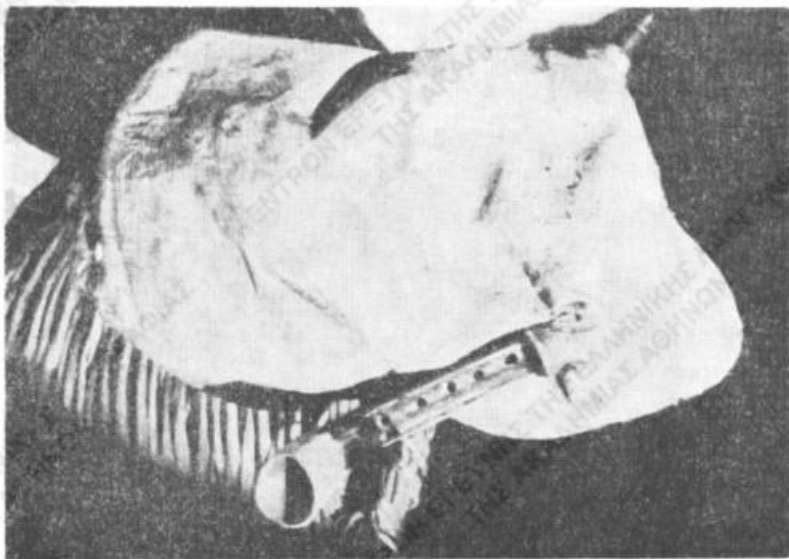
³ Κ.Ε.Ε.Α. χειρ., ἀρ. 2762, σελ. 36 (σουλ. Γ. Αἰκατερινίδου, 1963).

⁴ *Tiberiu Alexandru*, Instrumentele muzicale ale poporului Român, București 1956, σελ. 59.

⁵ *Vasil Hadzimanov*, Instruments folkloriques en Macedoine «Kavalis», Journal of the International Folk Music Council, vol. XII (1960), σελ. 21-22.

B) Η ΤΣΑΜΠΟΥΝΑ (ΑΣΚΑΥΛΟΣ)

Ἡ τσαμπούνα (εἰκ. 7), ποιμενικὸν κατ' ἔξοχὴν ὄργανον, ἀπαντᾶται ἰδίᾳ εἰς τὸν νησιωτικὸν χῶρον. Πολλαχοῦ τῆς Δωδεκανήσου καὶ εἰς νήσους τοῦ Αἰγαίου ἦτο ἐν χρῆσει παλαιότερον ὡς τὸ μοναδικὸν ὄργανον, τὸ ὁποῖον συνώδευεν ἐνταῦθα τὰ τραγούδια καὶ τοὺς χοροὺς κατὰ τὰς πανηγύρεις καὶ ἄλλας ἐορταστικὰς ἐκδηλώσεις. Ἐνίοτε συνοδεύεται αὕτη ὑπὸ ἑνὸς μικροῦ τυμπάνου (τουμπλί) (εἰκ. 8), τὸ ὁποῖον κρούεται μὲ δύο λεπτὰς ράβδους. Εἰς Κάρπαθον ἀναφέρονται

Εἰκ. 7. Τσαμπούνα.

μουσικὰ συγκροτήματα, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦνται ἀπὸ ὄργανοπαίκτης τσαμπούνας, λύρας καὶ λαούτου.

Τὸ ὄργανον τοῦτο ἀποτελεῖται κυρίως ἐκ τοῦ ἀσκοῦ καὶ τοῦ διπλοῦ αὐλοῦ. Ὁ ἀσκὸς κατασκευάζεται ἐκ δέρματος αἰγὸς ἢ ἐριφίου, ὡς περισσότερον στερεοῦ ἀπὸ τὸ δέγμα τοῦ προβάτου, γίνεται δὲ ἡ κατεργασία του μὲ διάφορον κατὰ τόπους τρόπον. Κατὰ πληροφορίας τοῦ τσαμπουνιάρη Φώτη Κόχυλα, ἐτῶν 50, ἀπὸ τὴν Ἰκαριαν¹ διὰ τὸ τουλούμι, τὸν ἀσκόν, χρησιμοποιεῖται κατσικοτόμαρο. «Τὸ δέγμα τὸ ἀλατίζομε καλὰ καὶ τ' ἀφίνομε καμμιά δεκαριά μέρες καὶ πίνει τ' ἀλάτι. Ὕστερα τὸ κουρεύομε μὲ τὸ ψαλίδι. Τὸ γυρίζομε καὶ τὸ φουσκώνομε. Τὸ τρίβομε ἀπ' ἔξω καλὰ μὲ ξίδι, γιὰ νὰ κρατᾶ ἡ μαλακὸ. Στὸ ἕνα πόδι τοποθε-

¹ Βλ. Κ.Ε.Ε.Λ. χειρ., ἀρ. 2449, σελ. 509 (συλλ. Γ. Κ. Σπυριδάκη, 1962).

τοῦμε τὴν τσαμπουνοφυλάκα (δηλαδή τὸ σύστημα τῶν αὐλῶν ποὺ παράγει τοὺς ἤχους) καὶ στὸ ἄλλο τὸ φουσερὸ (τὸ ἐπιστόμιον). Τὸ κατασκευάζομε ἀπὸ ξύλο¹. Ἐσωτερικῶς, διὰ νὰ μὴ φεύγη ὁ ἀέρας, βάζομε ἓνα κρεμμυδόφυλλο».

Ἐπιπλέον τοποθετοῦν τὸ δέριμα ἐντὸς ἐοβεσμένης ἀσβέστου ἢ τὸ περιβρέχουν διὰ ζέοντος ὕδατος. Κατὰ πληροφορίας ἐκ Σάμου ὁ κατασκευαστὴς τοῦ ὄργάνου

Εἰκ. 8. Τὸ τουμπὶ (ἀριστερά) ἢ τσαμπούνα (δεξιά).

πλύνει τὸ δέριμα μὲ στίψι, ἢ ὁποῖα τὸ κρατεῖ μαλακὸ καὶ διευκολύνει τὴν ἀποτρίχωσίν του². Εἰς τὴν νῆσον Σίκινον ἠχογραφήθη τῷ 1966 δημῶδης μουσική, ἐκτελεσθεῖσα εἰς τσαμπούναν, τῆς ὁποίας ὁ ἀσκὸς ἦτο κατασκευασμένος ἀπὸ νάυλον³ (εἰκ. 9). Ἀπὸ αἰσθητικῆς ἀπόψεως ὁ ἀσκὸς οὗτος μειονεκτεῖ, ἀπὸ πρακτικῆς πλευρᾶς ὅμως εἶναι ἐξυπηρετικὸς, διότι ἀντικαθιστᾷ πλήρως τὸν ἐκ δέριματος ἀσκόν, τοῦ ὁποίου ἡ κατασκευὴ ἀπαιτεῖ κόπον καὶ χρόνον.

Ὁ ἤχος τῆς τσαμπούνας παράγεται διὰ δύο μιμικιῶν, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦνται ἐκ δύο ἐπίσης μικρῶν καλαμένιων αὐλῶν, μήκους 8-9 ἑκατ. Τούτων τὸ ἐν ἄκρον, τὸ πρὸς τὸν ἀσκόν, εἶναι κλειστόν, τὸ δὲ ἕτερον ἀνοικτόν. Ἐπὶ τῆς προ-

¹ Ἐπιπλέον κατασκευάζονται ἐκ καλάμου ἢ ὄστοῦ.

² Κ.Ε.Ε.Α. χειρ., ἀρ. 3038 σ. 141 (συνλ. Στ. Καρακάση, 1966).

³ Βλ. Κ.Ε.Ε.Α. χειρ., ἀρ. ταιν. 1392, 12-16 (συνλ. Στ. Ἡμέλλου, 1966).

σθίας επιφανείας τῶν μπιμπικιῶν ὀλίγον κάτωθεν τοῦ κλειστοῦ ἄκρου τοῦ αὐλοῦ ἢ καὶ ἀντιθέτως κατασκευάζεται ἐπιγλωττίς. Ἐκ τῆς ἐξόδου τοῦ ἀέρος ἐκ τοῦ ἄσκου ἢ ἐπιγλωττίς πάλεται καὶ δημιουργεῖ τοὺς μουσικούς φθόγγους, καλεῖται δὲ αὕτη «γλῶσσα» ἢ «φτερούγα». Τὰ μπιμπίκια τοποθετοῦνται εἰς δύο ἰσομεγέθεις αὐλοὺς «τὶς μπιμπικομάννες», μήκους περίπου 20-22 ἑκατ. Ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ αὐλοῦ κατασκευάζονται πέντε ὄπαί, ἐπὶ δὲ τοῦ ἀριστεροῦ, κατὰ τόπους, μία, τρεῖς ἢ πέντε.

Ἡ μπιμπικομάννα μὲ τὰ μπιμπίκια προσηρμοσμένα ἐπάνω εἰς αὐτὴν τοπο-

Εἰκ. 9. Τσαμπούνα μὲ ἄσκον ἀπὸ νάυλον.

θετεῖται εἰς συσκευὴν, ἢ ὁποία ἀποτελεῖται ἀπὸ ἐπιμήκη αὐλακωτὴν βᾶσιν ἐκ ξύλου ἐλαίας, πικροδάφνης ἢ καλάμου, μήκους 27-30 ἑκατ., πὸν καταλήγει ἔμπροσθεν εἰς χοάνην καμπύλην ἢ εὐθειᾶν.

Ὅταν ἡ συσκευὴ εἶναι κατεσκευασμένη ἐκ καλάμου¹, ἡ χοάνη ἀποτελεῖ πρόσθετον ἐξάρτημα ἀπὸ κέρασ βοός, τὸ ὁποῖον τοποθετεῖται εἰς τὸ κάτω ἄκρον αὐτῆς, καὶ εἰσχωρεῖ εἰς τὸ εἰδικὸν ἄνοιγμα τοῦ κέρατος. Ἡ συσκευὴ αὕτη λέγεται: «μάρθα» εἰς Κάλυμνον καὶ Ψέριμον (τῆς Δωδεκανήσου), «ποταμὸς» εἰς Σαντορίνην, «ἄφουλκας» εἰς Νάξον, «ἀγαθὸς» εἰς Σῦρον, «βόθρα» κ.ἄ.

¹ Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην τὸ καλάμι πρέπει, κατὰ τὴν λαϊκὴν πίστιν, ν' ἀποκοπῆ κατὰ τὴν «χάση τοῦ φεγγαριοῦ, γιὰ νὰ μὴ σαπίσῃ».

Ἡ τσαμπούνα φέρεται μὲ διάφορα κατὰ τόπους ὀνόματα, οἷον: «θυλακούρι», «ἀσκή», «τουλούμ», «ἀγγεῖον», καὶ «ἀγκοπὸν» (Πόντος), «ἀσκοζαμπούνα» (Αἶνος), «τσαμπουνοφύλακας» (Γκαρία), «σκορτσάμπουνο» (Κεφαλληνία), «μποσκοτσάμπουνο» (Μάνη), «τσαμπουνάσκιο» (Νάξος), «παμπούνα» (Ἄνδρος), «διπλοσάμπ'νο» καὶ «σαμπούνια» (Κύμη), «ζαμπούνα» (Σῦρος), «σαμπούνα» (Μύκονος), καὶ «ντζαμπούνι» (Σουδενὰ Καλαβρύτων).

Περὶ τοῦ ὄργανου τούτου ἔχει δημοσιεύσει εἰδικὴν μελέτην ὁ Σπ. Περισιτέρης¹, ἐκ τῆς ὁποίας καὶ παρελάβομεν σχετικὰς πληροφορίας ὡς πρὸς τὴν τεχνικὴν τῆς κατασκευῆς καὶ τῆς λειτουργίας του. Παλαιότερον ἠσχολήθη μὲ τὸν ἄσκαυλον ὁ Θ. Πολυκράτης², ὅστις ὑπεστήριξεν ὅτι τὸ ὄργανον τοῦτο ἦτο ἄγνωστον εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνας. «Οὐδὲν ἔχομεν μαρτύριον», γράφει, «ἂν ὑπῆρξε γνωστὸς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλησι». Κατὰ τὸν Πολύβιον — συνεχίζει ὁ ἴδιος — ἡ «συμφωνία» ἢ «ὁ ἄσκαυλος», ἐχρησιμοποιεῖτο παρὰ τοῖς ἐν Ἀσίᾳ Ἑλλησι τῶν τελευταίων Ἑλληνικῶν χρόνων καὶ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις, ἔνθα ἔλαβε καὶ ἐπιχώριον χαρακτῆρα. Ἡ «συμφωνία» ἢ «σαμπόνια» εἶναι ἀναγραμματισμὸς τοῦ παρὰ Χαλδαίοις, Ἀσσυρίοις καὶ Ἑβραίοις ὄργανου ὀνομαζομένου «Sompriach», δηλοῦντος βουκολικὸν ὄργανον. . . . Παρ' ἡμῶν ἡ Cornemuse σώζεται ὑπὸ τὸ ὄνομα: γκαΐδα, καραμούζα, τσαμπούνα. . . .»

Κατὰ τὴν γνώμην ἡμῶν αἱ ἀπόψεις αὗται τοῦ Πολυκράτους δὲν εὐσταθοῦν σήμερον, διότι ἔχομεν μαρτυρίας ὅτι ὁ ἄσκαυλος ἦτο γνωστὸς εἰς τὸν ἑλληνικὸν χῶρον τῆς ἀρχαιότητος ὡς ἀσκὸς τοῦ Διονύσου καὶ ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Δίωνος τοῦ Χρυσοστόμου καὶ τοῦ Πολυβίου³. Κατ' ἄλλους ἦτο γνωστὸς ἀπὸ τοῦ 5ου αἰ. π.Χ. μὲ τὸ ὄνομα «φυσαλλίς» καὶ σχῆμα πιθανῶς κύστεως⁴.

Κατὰ νεωτέρας ἐρεῦνας, ὡς ὑποστηρίζουν μουσικολόγοι μελετηταὶ τῆς Βίβλου, οἱ Carl H. Ersling καὶ Lucetta Moury, ἡ ὀνοματολογία τῶν μουσικῶν ὀργάνων, τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται εἰς τὴν Παλ. Διαθήκην εἰς τοὺς μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν τῶν Ἑβραίων χρόνους, προσέρχεται ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς, ὡς ἐπὶ παραδ. ἡ λέξις «Kitharos» ἐκ τῆς λ. κιθάρα, ἢ λέξις Pesanterim ἐκ τῆς λ. Ψαλιτή-

¹ Βλ. Σπ. Περισιτέρη, Ὁ ἄσκαυλος (τσαμπούνα) εἰς τὴν νησιωτικὴν Ἑλλάδα, Ἑπετ. Λαογρ. Ἀρχ., τόμ. ΙΓ-ΙΔ (1960-1961), σελ. 52-72.

² Βλ. Θ. Πολυκράτους, Πραγματεία περὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ὄργανου ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, Φόρμυξ, ἀρ. 11-12, σελ. 3, ἐν Ἀθήναις 1909.

³ Βλ. Σπ. Περισιτέρη, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 52.

⁴ F. Galpin, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 203-205.

ριον και ἡ λέξις *Sumponyah* ἐκ τῆς λ. συμφωνία (= τσαμπούνα) ¹.

Νομίζομεν ὅτι θὰ ἦτο δύσκολον, ἂν μὴ ἀδύνατον, νὰ ὑπῆρχε τὸ ὄνομα τοῦ ποιμενικοῦ τούτου μουσικοῦ ὄργάνου ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων καὶ νὰ ἦτο ἄγνωστον εἰς τὸν Ἑλληνικὸν λαόν, μάλιστα δὲ νὰ ἔχη δώσει καὶ τὴν ὀνομασίαν εἰς μουσικὸν ὄργανον τῶν Ἑβραίων. Ἐπίσης ὑπάρχουν καὶ οὐσιώδεις διαφοραὶ μεταξὺ τῶν μουσικῶν ὄργάνων : γκαΐδας, τσαμπούνας καὶ καραμούζας, τὰ ὁποῖα ὁ Πολυκράτης ταυτίζει εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ μουσικὸν ὄργανον, δηλ τὸν ἄσκαλον.

Γ) Η ΓΚΑΪΝΤΑ

Ἡ γκαΐντα, τύπος ἄσκαύλου, τῆς ἰδίας μορφῆς καὶ κατασκευῆς πρὸς τὴν τσαμπούναν, διαφέρει αὐτῆς ὡς πρὸς τὰ δύο μπιμπλίκια, διὰ τῶν ὁποίων παράγονται οἱ μουσικοὶ φθόγγοι. Ταῦτα δὲν εἶναι ἠνωμένα εἰς ἓνα σύστημα, ὅπως εἰς τὴν τσαμπούναν, ἀλλ' ὁ κάθε αὐλὸς εἶναι ἀνεξάρτητος τοῦ ἄλλου, πρὸς δὲ ὁ σωλὴν ὁ ἐκτελῶν τὸ ἰσοκράτημα εἶναι κατὰ πολὺ μακρύτερος τοῦ πρώτου μὲ τὸν ὁποῖον ἐκτελεῖται ἡ μελωδία.

Παραθέτομεν περιγραφὴν τοῦ ὄργάνου τούτου κατὰ πληροφορίας τοῦ ἐκ Καραωτῆς Διδυμοεῖχου Κ. Κωνσταντινίδου, ἐπαγγελματίου ὄργανοπαίκτη, ὁ ὁποῖος παίζει γκαΐνταν καὶ ταραμπούκα ².

Ἡ γκαΐντα ἀποτελεῖται ἐκ τῶν ἑξαρτημάτων : α) «τοῦ ἄσκού», ὁ ὁποῖος καλεῖται κοινῶς «τουλούμι», εἶναι δὲ συνήθως μεγαλύτερος τοῦ τῆς τσαμπούνας. β) ἀπὸ τὸ «φυσάρι» ἢ καὶ «στόπι», πού εἶναι τὸ γλωσσίδι ἐκ δέρματος διὰ νὰ ἐμποδίξῃ τὴν ἔξοδον τοῦ ἀέρος, ὅταν ὁ γκαΐτανιζῆς διακόπτῃ τὴν ἐμφύσησιν διὰ νὰ ξεκουρασθῇ. γ) τῶν σημείων τοῦ ἄσκού, ὅπου εἶναι ἐνσφηνωμένοι οἱ σωλῆνες, καλούμενοι «κεφαλάρια». δ) τοῦ μικροῦ σωλῆνος μὲ 7 ὀπὰς ἔμπροσθεν καὶ μίαν «τυφλὴν» ὀπισθεν, ὁ ὁποῖος παράγει τοὺς φθόγγους τῆς μελωδίας, καλεῖται καὶ «γκαΐτανίτσα». Ὁ μεγάλος σωλὴν, πού κρατεῖ τὸ ἴσον, ἀποτελεῖται συνήθως ἀπὸ τρία τεμάχια καλῶς προσηρμοσμένα τὸ ἓν ἐντὸς τοῦ ἄλλου, καλεῖται δὲ «μπάσο» ἢ «μουρι» ἢ «ζουμάρ», ἀλλαγοῦ «ἀγκαρά» καὶ «μπόκαλο». Τὸ μουρι οὐδεμίαν ἔχει ὀπήν, κρατεῖ δὲ τὸ ἴσον μὲ ἓνα μόνον φθόγγον, ὁ ὁποῖος εἶναι ἡ τονικὴ εἰς μίαν ὀγδόην χαμηλότερον.

¹ Βλ. *The New Oxford History of Music*, 1 (1960), κεφ. *Music in the Bible*, σελ. 296 καὶ 300-301.

² Κ.Ε.Ε.Α. χειρ., ἀρ. 2343, σελ. 83 καὶ 147 (συλλ. Δ. Πετροπούλου - Στ. Καρακάση, 1960).

Εἰς ὄρισμένες χώρας τῆς Εὐρώπης ὑπάρχουν γκάϊντες μὲ περισσοτέρους τοῦ ἐνὸς ἰσοκράτας (μπουριά), ἐκ τούτου δὲ δύναται νὰ συνοδεύουν μελωδίας εἰς διαφόρους τονικότητας.

Εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ γκάϊντα εἶναι διαδεδομένη εἰς τὴν βόρειον Ἑλλάδα (Μακεδονίαν καὶ Θράκην), πρὸς δὲ καὶ εἰς τοὺς γειτονικοὺς βαλκανικοὺς λαούς,

Εἰκ. 10. Γκάϊντα. (Μακεδονία).

ὡς καὶ τὴν λοιπὴν Εὐρώπην, μὲ τὰς ὀνομασίας. Corne-muse, Musette, Bagpipes, Volynka, Zampogna, Dudesack κ.ἄ.¹

Ἡ γκάϊντα δύναται νὰ παίζεται μόνη ἢ μὲ συνοδείαν νταουλιῶ ἑνὸς ἢ δύο νταχερέδων (ντεφιῶν) (εἰκ. 10) ἢ καὶ ταραμπούκας.

Δ) ΖΟΥΡΝΑΔΕΣ

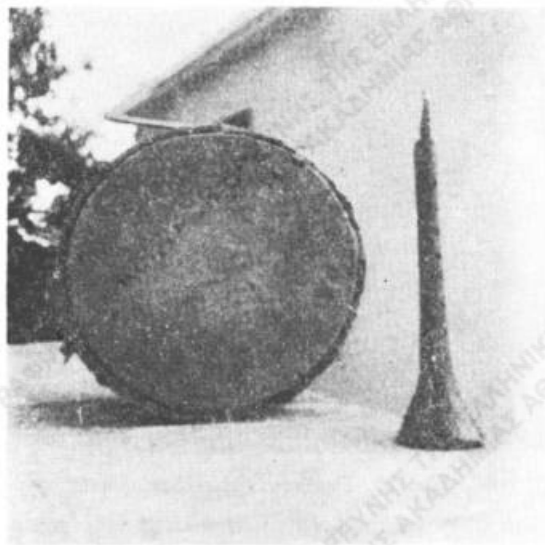
Ὁ ζουρνὰς ἀπαντᾶται εἰς τρία μεγέθη, ἐκάστου τούτων διακρινομένου δι' ἰδιαιτέρου ὀνόματος: α) ζουρνάς, μήκους 20 ἑκατ. β) πίπιζα, μήκους περίπου 32 ἑκατ. καὶ γ) καρμούζα, μήκους περίπου διπλασίου τῆς πίπιζας.

Τὰ δύο πρῶτα εἶδη ἀπαντῶνται διαδεδομένα εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ τὴν Ρούμελην, τὸ δὲ τρίτον εἰς τὴν Μακεδονίαν. Συνήθως οἱ ὄργανοπαῖκται, οἱ ζουρνατζῆδες, εἶναι γύφτοι. Ὁ λαὸς ὀνομάζει ἀδιακρίτως ζουρνάδες καὶ τὰς τρεῖς αὐτὰς κατηγορίας.

¹ Βλ. *F. Galpin, European Musical Instruments, London 1937, σελ. 203-208.*

Εἰς τὴν Ζάκυνθον ἡ πίπιζα καλεῖται ν ι ά κ α ρ ο , ἐπειδὴ δὲ συνοδεύεται πάντοτε ὑπὸ ἐνὸς μικροῦ ταμπουρλου, τὸ συγκρότημα τοῦτο καλεῖται «ταμπουρλονιάκαρο» (εἰκ. 11).

Ὁ ζουρνὰς κατασκευάζεται ἀπὸ σκληρὸν καὶ ξηρὸν ξύλον φράξου, καρυδιάς, ἢ ὀξυᾶς. Ἐπὶ τοῦ κυρίου σωλήνος ὁ ὁποῖος καταλήγει εἰς χοάνην, καλουμένην «καμπάναν», διανοίγονται 15 ὀπαί, ἐκ τῶν ὁποίων αἱ 8 χρησιμεύουν διὰ τὴν πα-

Εἰκ. 11. Ταμπουρλονιάκαρο. (Ζάκυνθος).

ραγωγὴν τῶν ἤχων, αἱ δὲ λοιπαὶ ἑπτὰ «γιὰ τὴν ἀρμονία καὶ τὴν γλύκα τοῦ ἤχου. Θεωροῦνται ἀπαραίτητες καὶ χωρὶς αὐτὲς γλυκὸ παίξιμο δὲν κατορθώνεται»¹. Ἐξαριτήματα τοῦ ζουρνᾶ εἶναι: α) ὁ «φάσουλας», μικρὸν κυλινδρικὸν ξύλον, μήκος 4,5 ἑκατ., διατρυπημένον καὶ σχιστόν, τὸ ὁποῖον χωρίζεται εἰς δύο δίχαλα. Δι' αὐτοῦ διοχετεύεται ὁ ἀῆρ εἰς τὸν ἐσωτερικὸν κύλινδρον τοῦ αὐλοῦ, ὅποτε διὰ τῶν ὀπῶν παράγεται ὁ ἤχος. β) τὸ «κανέλι», κωνικὸς μικρὸς σωλὴν ἐκ φύλλον μπρούντζου, ὁ ὁποῖος φέρει κολημένην ὀριζοντίως μίαν «ροδέλλαν» ἀπὸ τὸ ἴδιον μέταλλον. «Τὸ κανέλι ἐφαρμόζεται ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ φάσουλα, ἐνῶ εἰς τὸ ἐπάνω μέρος τοῦ κανελιοῦ ποῦ ἐξέχει ἀπὸ τὸν ζουρνᾶν δένεται τὸ «τσαμποῦνι», τὸ ὁποῖον κατασκευάζεται ἀπὸ ἄγριο καλάμι, μήκος 1,5 ἑκατ.². Ἀπαιτεῖται εἰδικὴ ἐπεξεργασία τοῦ καλάμιου, διὰ τοῦ ὁποίου κατασκευάζεται τὸ τσαμποῦνι, ἵνα πα-

¹ Βλ. Κ. Κώνστα, Ἡ ζυγιά στὴ Δ. Ρούμελη, Λαογρ., τόμ. 19 (1961), σελ. 325-359.

² Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 344-345 καὶ 347.

ράγη μὲ τὸ φύσημα τοὺς ἤχους· τοῦτο διαφέρει ἀπὸ τὰ μιμπίκια τῆς τσαμπούνας, διότι δὲν παραύεται ὁ ἤχος μὲ γλωσσίδα, ἀλλὰ μὲ τὰ ἄκρα τοῦ καλαμιοῦ, τὰ ὁποῖα συμπιέζονται καταλλήλως. Τὰ μιμπίκια τῆς τσαμπούνας εἶναι τὸ πρότυπον τῶν ὀργάνων τῆς οἰκογενείας τοῦ κλαρίνου, ἐνῶ τὸ «τσαμποῦνι» τοῦ ζουρνᾶ, τῆς οἰκογενείας τῶν ὄμποε.

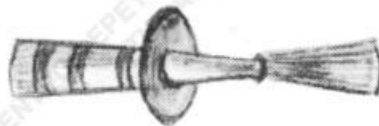
Ἐξαιρετικὸν τέλος ἐξάρτημα τοῦ ζουρνᾶ εἶναι ἡ «φούρλα», μία κοκαλίνη

Εἰκ. 12. Ζουρνάς.

Εἰκ. 13. Καμπάνα.

Εἰκ. 14. Τσαμποῦνι καὶ φούρλα.

ροδέλλα, διαμέτρου 4 ἑκατ. Εἰς τὸ κέντρον αὐτῆς ὑπάρχει ὀπή, δι' ἧς διαπερᾶται τὸ κανέλι μὲ τὸ προσηρμοσμένον τσαμποῦνι. Ἐπάνω εἰς τὴν φούρλαν ὁ ζουρνᾶτῆς συμπιέζει τὰ χεῖλη του, ὥστε οὕτω νὰ διοχετεύη τὸν ἀέρα διὰ τοῦ τσαμποῦνιοῦ εἰς τὸν ζουρνᾶ (εἰκ. 12, 13, 14).¹

Οἱ πίπιζες καὶ οἱ καραμουῖζες (εἰκ. 15) φέρουν τὰ αὐτὰ ἐξαρτήματα, ἡ ἐπεξεργασία δ' αὐτῶν εἶναι ἡ αὐτὴ πρὸς τὴν τῶν ζουρνάδων, καθὼς καὶ ὁ καμπᾶτζουρνᾶς, τὸ μεγαλύτερον ὄργανον τῆς οἰκογενείας τῶν ζουρνάδων, τὸ ὁποῖον σπανίως ἀπαντᾶται.

Τὰ ὀνόματα τῶν ζουρνάδων παραλλάσσουν ὡσαύτως κατὰ τόπους οὕτως

¹ Βλ. Κ. Κώνσταν, ἔνθ' ἄν.

εις Κύπρον καλεῖται «ζορνές», εις Μεγανήσι (Λευκάδος) «τζουρνάς», εις Καλάβρυτα «ζουρλάς», εις τὴν Κοζάνην «ζορνάς». Εἰς τὴν Ρούμελην καλεῖται καὶ καλάμι ἢ καλέμι. Ἡ πίπιζα καλεῖται καὶ «πίπιτσα» ἢ «πίπιντζα».

Τὸ συγκρότημα τῶν ζουρνάδων εἰς τὴν Ρούμελην ὀνομάζεται «ζυγιά», ἀποτελεῖται δὲ ἀπὸ τὸν 1ον ζουρνάν, ποῦ ἐκτελεῖ τὴν μελωδίαν καὶ καλεῖται «μάστορης» «προμαδόρος». Ὁ 2ος ζουρνάς κρατεῖ τὸ ἴσον, ἐκ τούτου δὲ ὁ παίκτης του λέγεται «μπασσαδόρος». Οἱ δύο ζουρνάδες συνοδεύονται ἀπαραιτήτως ἀπὸ τὸ ντα(γ)ούλι,

Εἰκ. 15. Καραμουζες καὶ νταούλι. (Μακεδονία).

μικρὸν τύμπανον πρὸς τήρησιν τοῦ ρυθμοῦ. Ἡ ζυγιά εἰς τὴν Ρούμελην λέγεται καὶ «ψιλὰ ζουρνάδια»¹.

Μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου τὰ μουσικὰ αὐτὰ ὄργανα ἐξαφανίζονται ἀπὸ τὰς περιοχὰς ὅπου ἄλλοτε ἤκμαζον. Τὴν θέσιν των καταλαμβάνει τὸ κλαρίνον, τὸ ὁποῖον ἔχει ἀσυγκρίτως μεγαλύτερας τεχνικὰς δυνατοτήτας καὶ μελωδικώτερον ἦχον.

Ε) ΤΟ ΚΛΑΡΙΝΟΝ

Τὸ κλαρίνον, ὡς γνωστόν, δὲν ἀνήκει εἰς τὴν μουσικὴν ὀργανολογίαν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Εἰσήχθη εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐκ τῆς Δυτ. Εὐρώπης ὀλίγον πρὸ τῶν μέσων τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, τὸ πρῶτον εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ Ἡπειρον

¹ Βλ. Κ. Κώνστα, ἐνθ' ἀν., σελ. 350.

μέσω τῶν τουρκικῶν στρατιωτικῶν ὄρχηστρῶν, εἶτα δὲ εἰς τὴν ἐλευθέραν Ἑλλάδα, εἶτε διὰ τῶν Ἑλληνικῶν στρατιωτικῶν μουσικῶν, εἶτε μέσω τῶν Φιλαρμονικῶν αἰ ὁποῖαι ἦσαν γνωσταὶ ἀπὸ μακροῦ εἰς τὴν Ἑπτάνησον¹.

Τὸ κλαρίνον, ὡς καὶ τὸ βιολί, πρὸς δὲ καὶ τὸ ἀκκορντεόν, δέον νὰ θεωρηθοῦν σήμερον ὡς λαϊκὰ ὄργανα, μὲ τὸν τρόπον πὸν παίζουν εἰς αὐτὰ τὴν δημῶδη μουσικὴν οἱ λαϊκοὶ ὀργανοπαῖκται. Οὗτοι ἐφαρμόζουσι πρὸς τοῦτο προσωπικὴν τεχνικὴν, ἢ ὁποῖα διαφέρει ριζικῶς ἀπὸ τὴν κλασσικὴν ἐκτέλεσιν. Ἡ διαφορὰ ἔγκειται εἰς τὰ ἐκφραστικὰ μέσα πὸν μεταχειρίζονται, εἰς τὰ μελίσματα, τὰ Glissando, τὸ βιμπράτο, καὶ εἰς τοὺς αὐτοσχεδιασμούς των. Αἱ ἰδιότητες αὗται προσέρχονται ἀπὸ μίαν ὀργανικὴν παράδοσιν, ἢ ὁποῖα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ διδαχθῇ εἰς μὴ λαϊκὸν ἐκτελεστήν.

Οἱ κλαριντζήδες μεταχειρίζονται σήμερον ὄργανα εὐρωπαϊκῆς προελεύσεως παλαιότερον ὅμως κατεσκευάζουσι οἱ ἴδιοι τὸ ὄργανον τοῦτο, εἶδος πρωτογόνου κλαρίνου, χωρὶς κλειδιά ἢ μὲ ὀλίγα καὶ τοῦτο, διότι δὲν εἶχον ὅλοι οἱ ὀργανοπαῖκται τὴν οικονομικὴν εὐχέρειαν νὰ ἀποκτήσουσι ὄργανον ἐργοστασίου, τὸ ὁποῖον ἦτο καὶ δυσσεύρετον εἰς τὴν ὑπαιθρον.

Ἔχομεν οὖτω μίαν περίοδον πρωτογόνων λαϊκῶν κλαριντζήδων, οἱ ὁποῖοι προητοίμασαν τὴν κυρίαν περίοδον τοῦ κλαρίνου εἰς τὴν Ἑλλάδα, κατασκευάζοντες οἱ ἴδιοι τὰ ὄργανά των. Οἱ πρῶτοι αὐτοὶ κλαριντζήδες -- ὅσοι δὲν προῆλθον ἐκ τῶν τάξεων τοῦ στρατοῦ -- μετεπήδησαν εἰς τὸ κλαρίνον ἀπὸ τὸν ζουρνά ἢ τὴν καραμούζα. Ἄλλοι πάλιν, ἀπὸ τὴν φλογέραν ἔμαθον πίπιζαν καὶ ἐν συνεχείᾳ κλαρίνον.

Παραθέτομεν πληροφορίας τινάς, ἀφορώσας εἰς τὴν κατασκευὴν τῶν ἐγγωρίων κλαρίνων. «Παλιότερα ἐφκειάναμε κλαρίνα σὰ μεγάλες φλογέρες. Ὅταν πρωτοῆρθαν τὰ κλαρίνα ἀπ' ἔξω καὶ τὰ εἶδαν, ἐφκειασαν ντόπια τέτοια στὸν τύπον τῆς φλογέρας, ἀλλὰ πιὸ μεγάλα. Τὰ κλαρίνα αὐτὰ τὰ ντόπια τὰ χειροποίητα εἶχαν στὴν ἀρχὴ τὸ σχῆμα τοῦ φερτοῦ κλαρίνου ἀλλὰ χωρὶς κλειδιά ὕστερα βύβαν καὶ κλειδιά, ξύλινα, λίγα. Ἀφοῦ πέρασαν μερικὰ χρόνια καὶ μπῆκαν περισσότερα κλαρίνα, ἐφκειαναν κλαρίνα ὅμοια μὲ τὰ φερτά².

Ἄλλος ὀργανοπαῖκτης ἀναφέρει τὰ ἑξῆς: «Παλιότερα ἔπαιζα φλογέρα. Ἦτανε φκειασμένη ἀπὸ ξύλον κουμαριάς. . . Τὴν φλογέρα τὴν λέγανε καὶ καλάμι καὶ τζουρλά καὶ σουραύλι. Οἱ τσοπάνηδες ἔχουν ἀκόμη τζουρλάδες, ἀλλὰ οἱ περισ-

¹ Βλ. Δέσπ. Μαζαράκη, Τὸ λαϊκὸν κλαρίνον στὴν Ἑλλάδα, Ἀθήνα 1959.

² Ἀνακοίνωσις Χριστοῦ Οἰκονόμου, ἐτῶν 43, ἐκ Φιλίων Καλαβρῶτων (1953).

σότεροι αγοράζουν κλαρίνα. Τὸ κλαρίνο στὸ Μωριά θὰ εἶναι 80 χρόνια. Ὁ γέρο Φέκας, πέθανε 2—3 χρόνια τώρα σὲ ἡλικία 95 χρονῶν, μοῦ εἶπε ὅτι στὴ μικρὴ του ἡλικία, 18 χρονῶν, ἄρχισε νὰ παίζει κλαρίνο, ποῦ ἔφεραν τότε οἱ ταξιδεμένοι. Εἴχαμε τότε σύνορα στὴ Λαμία. Κάποιος Σουλεϊμάνης ποῦ ἦρθε τότε ἐκεῖ ἀπὸ τὸ Τούρκικο ἔφερε καὶ κλαρίνο . . . »¹. Καὶ οἱ γνωστοὶ Ἠπειρωτὰι ὀργανοπαίχται, οἱ ἀδελφοὶ Χαλκιᾶ εἰς προφορικὴν των ἀνακοίνωσιν εἰς τὸ Λαογραφικὸν Ἐργεῖον ἐν Ἀθήναις, τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1953, ἀνέφερον τὰ ἑξῆς: «Ὁ παποῦς μας πέθανε 91 χρονῶ, στὰ 1890. Ἀπὸ μικρὸς ἔπαιζε κλαρίνο ποῦ τὸ ἔλεγαν τότε *καρνέττο*. Ἐπαιζε στοῦ μπέη ὁ παποῦς μας. Ὁ θεῖος μας πέθανε στὰ 1922 σὲ ἡλικία 65 χρονῶν. Ἐπαιζε καὶ ἐκεῖνος καρνέττο ἀπὸ μικρὸς. Πέρσι πέθανε ἓνας στὴν Ἀμφιλοχία σὲ ἡλικία 107 χρονῶν. Κ' ἐκεῖνος ἔπαιζε ἀπὸ μικρὸς κλαρίνο. Παλιότερα ἔπαιζαν φλογέρα στοὺς γάμους. Ἀπὸ τὴ φλογέρα βγήκε ἡ καραμούζα καὶ ἀπὸ τὴν καραμούζα τὸ κλαρίνο. Ὁ τζουρᾶς εἶναι εἶδος κλαρίνου. Μικρὸ ὀξύφωνο κλαρίνο»².

Ὁ ὀργανοπαίχτης ἐκ Σουλίου Γ. Σταύρου ἐπέδειξεν εἰς τὸν συντάκτην τοῦ Κ.Ε.Ε.Α. Δημ. Οἰκονομίδην⁴ κλαρίνον, τὸ ὁποῖον εἶχε κατασκευάσει ὁ ἴδιος ἀπὸ ξύλον συκῆς. Τοῦτο ἀπηρτίζετο ἀπὸ τρία τεμάχια συνηρμοσμένα καλῶς διὰ κηροῦ καὶ εἶχεν ἔμπροσθεν 6 ὀπὰς καὶ μίαν ὀπισθεν χωρὶς κλειδιά.

Εἰς τὴν Σιάτισταν ἀναφέρει ὁ καθ. Γ. Μέγας⁵ ὅτι τὸ κλαρίνον ἐλέγετο «*τζουρᾶς*». Τὸ ἔφτειανεν ὁ χρυσοκὸς Π. Σιάσος μὲ ἑξ κλειδιά ἀπὸ μολύβι».

Διὰ τὰ πρῶτα κλαρίνα ἐγχωρίου κατασκευῆς παραθέτει σχετικὰς πληροφορίας ἡ Δέσποινα Μαζαράκη εἰς τὸ βιβλίον της «Τὸ λαϊκὸν κλαρίνον ἐν Ἑλλάδι»⁶.

Θεωροῦμεν περιττὸν νὰ παραθέσωμεν ὀργανολογικὰς πληροφορίας περὶ τοῦ βιομηχανοποιημένου κλαρίνου, διότι τοῦτο εἶναι διαδεδομένον πανταχοῦ. Σημειοῦμεν μόνον ὅτι οἱ λαϊκοὶ κλαριντζήδες παίζουν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, εἰς κλαρίνα παλαιοῦ τύπου μὲ 13 κλειδιά *in do*, καὶ ὅτι ἐλάχιστοι ἐπαγγελματῆαι ἔχουν κλαρίνα συστήματος Boehm.

ΣΗΜ. Αἱ παρατιθέμεναι ἐπ' ἀρ. 2, 4, 5, 6, 10 καὶ 15 εἰκόνες προέρχονται ἐκ τοῦ φωτογραφικοῦ ἔλικου λαογραφικῶν ἀποστολῶν τοῦ συντάκτη τοῦ Κ.Ε.Ε.Α. Γ. Αἰκατερινίδου, αἱ δὲ λοιπαί, ἐξ ἀναλόγου ἔλικου τοῦ συγγραφέως καὶ ἄλλων συντακτῶν τοῦ Κ.Ε.Ε.Α., πρὸς δὲ ἐκ φωτογραφίσεως μουσικῶν ὀργάνων τῆς μουσειακῆς συλλογῆς αὐτοῦ.

¹ Νικόλ Ρέλλιας, ἐτῶν 61, ἀπὸ τὴν Γκούραν Κορινθίας, 1953.

² Ἀλλαχοῦ λέγεται «*γκαρνέττου*» καὶ «*γλαρουνέτου*».

³ Βλ. Κ.Ε.Ε.Α. χειρ., ἀρ. 1908 σ. 455 (συλλ. Δ. Β. Οἰκονομίδου, 1953).

⁴ Κ.Ε.Ε.Α. χειρ., ἀρ. 2277 Β'. σ. 33 (συλλ. Δ. Β. Οἰκονομίδου, 1958).

⁵ Βλ. Γ. Α. Μέγας, Σιάτιστα, Ἀθήνα 1959, σελ. 40-41.

⁶ Βλ. Δέσπ. Μαζαράκη, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 61 ἑξ.

RÉSUMÉ

Contribution à l'histoire des instruments populaires grecs¹*(Étude organologique et folklorique)*

par St. Caracassis

Dans son introduction (pp. 41-44) l'auteur mentionne les divers noms sous lesquels les instruments populaires traditionnels sont connus dans les différentes régions du pays, ainsi que les procédés de fabrication de chaque instrument, puisés directement par les facteurs populaires.

Examinant l'état actuel de ces instruments il constate la disparition graduelle de ceux-ci sous la pression des nouvelles conditions économiques et autres de la civilisation moderne et surtout de la diffusion de la musique par les disques et la radio.

Cette musique influence négativement non seulement la musique et le chant folklorique eux-mêmes, mais aussi les instruments qui sont remplacés par d'autres plus modernes et fabriqués en série, d'après des modèles locaux ou étrangers et cela contrairement à la tradition où le joueur était aussi et le facteur de son instrument. Par ce fait la formation des groupes musicaux populaires est transformée, selon les exigences du présent et sont adoptés des instruments modernes comme l'accordéon, la guitare, le saxophone ou le jazz etc.

Autrefois, une tsambouna (cornemuse des îles grecques) ou une lyra tenaient toute la soirée de danse ou toute les festivités d'une noce. Aujourd'hui, les jeunes instrumentalistes tâchent d'apprendre un peu de solfège et de théorie de la musique pour pouvoir apprendre les morceaux à la mode et ainsi une tradition musicale est encore en voie de disparition, parce que dans le passé, comme on apprenait l'instrument par «l'oreille», ainsi que les mélodies et les danses par un vieux joueur, on apprenait en même temps aussi les vieux airs et danses traditionnels.

¹ Ce chapitre fait partie d'une étude complète des instruments populaires.

Instruments Aerophones

I. Les flûtes des bergers (Αὔλοί, pp. 44-53).

Sous le nom de floyera on désigne habituellement tous les types de flûtes champêtres et de pipeaux et cela malgré qu'ils existent des noms qui distinguent chaque type et qui varient selon les régions où ils sont en usage. Il y a deux catégories principales de flûtes champêtres :

a) La floyera est faite d'un simple tuyau de roseau ou de bois ouvert aux deux bouts, munie de 5 à 7 trous, dont l'un sur le paroi de derrière. Le joueur produit le son en soufflant à l'embouchure supérieure et en la tenant obliquement (Photo n° 1).

b) Le souravli se fait en roseau ou en bois ayant l'embouchure supérieure, taillée en biseau où est ajusté un bouchon (tempon) qui forme un bec avec une mince entaille. Il est joué verticalement (Photo n° 4).

La floyera correspond à la flûte et est répandue dans la Grèce continentale; le souravli correspond au type de la flûte à bec ou aux pipeaux et est répandu en Macédoine, Thrace et dans toutes les îles.

Le peuple comprend dans cette catégorie d'instruments aussi deux autres types des flûtes en roseau d'une facture différente :

c) La madoùra de Crète est formée d'un tuyau de roseau ayant l'extrémité supérieure bouchée et sur la surface du devant une languette taillée à même la paroi. Ce bout de roseau entre dans la bouche du joueur qui en soufflant fait vibrer la mince lame, comme l'anche de la clarinette, et produit le son (Photo n° 6).

Du même type sont et les bibikia qu'on place dans la tsambouna (la cornemuse) et la gaïda qui produisent les sons. Ces divers types de flûtes champêtres diffèrent entre eux a) selon la matière dont ils sont fait: roseau, bois, métal (bronze ou fer) ou os b) selon la longueur et le diamètre c) et selon le nombre des trous qui produisent les sons. Ainsi le timbre de chaque instrument change selon ces propriétés.

Nous donnons ci-dessous quelques uns des principaux types de floyera avec leur dénominations :

a) Kalámi (roseau) formé d'un morceau de roseau long environ de 20 cms, pourvu de 6 trous et d'un autre sur la paroi de derrière.

b) La Darvira est longue d'un demi mètre et plus. Elle est confectionnée avec du bois dur. On évide le morceau de la branche qu'on a choisi

sie avec une broche en fer, rougit au feu. Elle comporte 6 trous, plus un au dos.

c) La djamàra, se fait en bois ou plus généralement en métal (bronze ou fer) elle comporte 6 trous plus un au dos. Elle est longue de 65 cms à un mètre (Photo n° 2).

d) Le Yavàli ou Kavali (Pontus) et le Caval (Macédoine - Thrace) se fait en cinq pièces de tuyaux en bois de 20 cms chaque surajustés et dont les jointures sont enduis avec de la cire pour que l'air ne s'échappe pas.

Mais pour le peuple c'est la floyera fabriquée avec l'aile de l'os de l'aigle ou de l'épervier, qui constitue l'instrument idéal que chaque berger a l'ambition de posséder.

Il y a tout un cérémonial a operer avant de procéder à sa fabrication. Il faut enterrer l'aile de l'oiseau abattu, jusqu'à ce que les chairs se pourrissent et ensuite on porte l'os à l'Eglise où on le laisse pendant 40 jours sous l'autel et ce n'est qu'après que l'on procède à sa fabrication.

Même les anciens hellènes connaissaient les «avloi» (αἰλοὶ) en os d'aigles. Ils existent d'autres noms encore de floyera, comme tsafàri, tsourlas, payàvli, djiradi etc.

Le souravli tuyau à bec en bois on en roseau qui est répandu surtout dans les îles, est connu également avec plusieurs dénominations comme : souvliari, sournavli, pidiavli, piniavli, thiaboli, (Photo n° 5) babioli etc.

Dans certains îles (Chypre, Naxos, Anafi) on joue avec deux souravlia à la fois liés parallèlement. L'un a six trous et joue la mélodie, l'autre plus étroit l'accompagne à l'aigüe d'un son unique comme un issokratima (bourdon). (voir photos n° 3, α) = Varvanga, β) = Souravlia, γ) = Floyera et δ) Kalami).

II. La Tsambouna (Cornemuse des îles grecques) (p. 54)

Il s'agit d'un instrument pastoral diffusé dans les îles ainsi que chez les réfugiés de Pontus de l'Asie Mineur. Cet instrument est confondu souvent avec la gaïda, avec laquelle pourtant elle diffère.

La fabrication se fait comme suit: Après l'écorchement d'un mouton ou d'une chèvre on prend la peau qui formera le sac à air (ἀσκός, τουλούμι) et on la soupoudre de sel. On la laisse une dizaine de jours pour s'impré-

gner bien et ensuite on coupe les poils avec un ciseaux et on frotte la peau fortement avec du vinaigre pour qu'elle devient molle. Par la suite on la renverse en mettant la face intérieur de la peau à l'extérieur et on lie fortement les deux pieds de derrière de façon à ce que l'air ne s'échappe pas du sac lorsqu'il sera gonflé.

Dans l'un de pieds du devant on pose un petit tuyau, long de 12 à 15 cms en bois, roseau ou en os (le fissitari), par lequel on insuffle l'air dans le sac. Sur l'embouchure du tuyau qui se trouve dans le sac on place une feuille desséchée d'oignon ou un petit morceau de cuir qui joue le rôle d'une soupape et empêche l'air de sortir, lorsque le joueur cesse de souffler. Dans l'autre pied on place un appareil en bois dur long de 30 - 35 cms se terminant en pavillon qui sert de support a deux tuyaux de roseau, long de 20 cms dont l'un à 5 trous et l'autre un, trois ou cinq. Sur chaque tuyau on pose un chalumeau de 4-5 cms (bibikia ou tsambounes) d'un diamètre de 8-9 m/m. Sur chaque bibiki on taille une languette (type d'anche de clarinette) qui en vibrant produit le son.

Le tuyau a cinq trous sert à jouer la mélodie et l'autre à produire par une technique spéciale un accompagnement diaphonique très original.

Ils existent d'autres procédés de fabrications de la tsambouna plus ou moins compliquées, comme aussi différentes dénominations selon les régions, comme «askozambouna», «sambounia», «touloum», «anguion», «angopon» (ces trois derniers noms sont employés par les grecs de Pontus), «askomadoura», «tsambounofilakas» etc.

La tsambouna est jouée seule ou accompagnée par un petit daouli, nommé «toubi» (voir photos n° 7, 8 et 9).

III. La gaïda (p. 58).

Cet instrument qui est répandu en Macédoine du Nord et en Thrace, ne diffère point du même instrument qui est en usage aux Balkans et en Europe.

On la fabrique avec les mêmes procédés que la tsambouna. La seule différence consiste aux tuyaux de la production du son dont, l'un long de 20 cm et plus (la gaïtanitsa) avec 7 trous et un au dos produit la mélodie et un grand, long de 60-80 cms en trois pièces sans trous (le bouri ou basso), qui accompagne la mélodie à la tonique inférieure comme un isso-

kratima (bourdon) par consequant la gaïda ne possède pas la variété des sons de la tsambouna.

La gaïda est jouée seule ou accompagnée d'un ou de deux dahéré (tambourins) (Photo n° 10) ou d'un toumbeléki (tambour en poterie) ou d'un grand daouli (grosse-caisse).

IV. Les journa s (Pipiza, caramouza) (p. 59)

De cet instrument existent trois types: Le journa-type ou journalia est répandu en Grèce du Sud. Il est long environ de 20 cms et on le fait avec un bois dur. Le tuyau est cylindrique finissant en cloche (la Cambana) ayant 15 trous, dont les 7 plus un au dos produisent les sons et les autres 7 sont «pour l'harmonie et la douceur du son» dit le peuple, malgré que le son soit très aigu et strident.

Le journa se compose des pièces suivantes: a) De l'embouchure nommée «Klephitis» (le voleur), b) d'un mince tube conique en bronze, en étain ou en bois, le «caneli», c) du «tsambouni» qui est un chalumeau qui se fait avec un mince roseau sauvage gros, comme un macaroni, dont on presse l'une des extrémités de façon à l'applatir en double évantail comme l'anche du hautbois (voir photo 12-14). Le «tsambouni» est lié sur le caneli, dont la moitié entre dans le journa et l'autre moitié qui le dépasse sert d'embouchure. Le caneli est posé sur le «fassoula», petit morceau de bois cylindrique avec un trou au milieu.

Un disque en os ou en métal la «fourla» enfilé sur le caneli sert au «journalji» à poser les lèvres et à tenir la double anche au centre de la bouche.

Dans la Grèce du Sud, il y a des ensembles, nommés «zighià» composés de 2 joueurs de journa s et un petit daouli: Le premier «zournadji» qui joue la mélodie est nommé «Mastoris» (le maître), le second qui est nommé «bassadoros» (celui qui tient la basse) joue le continuo sans arrêt, en respirant d'une façon qui demande une technique difficile à acquérir.

La pipiza est longue d'environ 33 cms et est du même type que le journa. Elle est répandue dans la Grèce Centrale et le Peloponnèse. En Zakynthos (Zante) la pipiza est appelée «niakaro» (Photo n° 11).

La «caramouza» a la grandeur d'une clarinette et elle est répandue en Macédoine du Nord et en Thrace. Elle est accompagnée par un ou deux dahirès (tambourins), un daouli ou une tarabouka. Souvent on joue deux

Caramouzas ensembles, de la même façon que la «zighia» de la Grèce du Sud (Photo n° 45).

Le journa disparaît de jour en jour, les joueurs préférant la clarinette qui a des possibilités incomparables.

V. La clarinette n'est pas un instrument traditionnel (p. 62). Elle a été introduite en Grèce Continentale après sa libération (1830) mais de la manière qui est jouée, imitant les chanteurs populaires qui emploient les intervalles naturels et des glissandi et vibrato caractéristiques ou en improvisant dans un style typiquement hellénique, pleine de fougue qui demande une technique avancée, on peut la considérer comme un instrument populaire.

Au temps de sa première apparition ceux qui n'avaient pas la possibilité d'en acquérir une de fabrication Européenne, la fabriquaient en copiant le modèle étranger. Au début la clarinette de fabrication locale n'avait pas de clés puis on a ajoutés 6 clés en bois et plus tard en plomb. Elle était faite en deux ou trois pièces. Les jointures étaient bouchées avec de la cire.

Dans certains régions de l'Epire on trouve jusqu'à ce jour de ces clarinettes primitives.

La clarinette était appelée en Macédoine du Sud «djournas» ou «djournas», ailleurs «garnette» ou «glarounetto». Aujourd'hui elle est connue généralement par les noms clarino ou clarinette.

Les clarinettistes populaires emploient de préférence la clarinette in do.

ΜΑΓΙΚΑ ΚΑΙ ΙΑΤΡΟΣΟΦΙΚΑ ΕΡΑΝΙΣΜΑΤΑ ΕΚ ΘΕΣΣΑΛΙΚΟΥ ΚΩΔΙΚΟΣ

ΥΠΟ

Β. ΣΚΟΥΒΑΡΑ

Εἰς τὴν συλλογὴν χειρογράφων κωδίκων τῆς Βιβλιοθήκης τῆς μονῆς Ὀλυμπιώτισσης Ἐλασσόνας ἀπόκειται καὶ ὁ ὑπ' ἀριθ. 97 ἰατροσοφικὸς κώδιξ¹. Τὸ χειρόγραφον τοῦτο παρουσιάζει πολὺ ἐνδιαφέρον, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν δημόδη θεραπευτικὴν, τὴν μαγείαν καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς ἰατρικῆς κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας. Πολύτιμον ἐπίσης εἶναι τὸ περιεχόμενον του καὶ σχετικῶς μὲ τὴν ἔρευαν τῆς δημώδους ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τῆς λαϊκῆς βοτανικῆς ὀνοματολογίας.

Ὁ κώδιξ εἶναι χαρτῶος, διαστ. 0,210×0,150. Ἔχει φύλλα η' + σελ. 698, στάχωσιν χαρτοδερματίνην, διατηρεῖται εἰς καλὴν κατάστασιν καὶ ἐγράφη ὑπὸ πολλῶν χειρῶν, χρονολογουμένων ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ΙΖ' μέχρι καὶ τῶν πρώτων δεκαετιῶν τοῦ ΙΗ' αἰ.

Ὅπως ὅλα σχεδὸν τὰ ἰατροσόφια τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, ἔτσι καὶ ὁ κώδιξ οὗτος ἀποτελεῖ ἄτακτον συμπύλημα θεραπευτικῆς καὶ ἰατροσοφικῆς ὕλης ἐκ συναφῶν ἐπωνύμων ἔργων ἢ ἀνωνύμων συνταγολογιῶν, τὰ ὁποῖα ἐχρησιμοποιοῦν βασικῶς καὶ ἐν ἐκτάσει οἱ τὰ ἀστικά κέντρα καὶ τὴν ὑπαιθρον περιτρέχοντες ἐμπειρικοὶ θεραπευταί, οἱ γνωστοὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα καλογογιατροί, κομπογιανῖτες, σακουλιαραῖοι, ματζουκάδες κ.ἄ.²

¹ Βλ. Β. Σκουβαρά, Ὀλυμπιώτισσα, Ἀθήναι 1966, σελ. 308-309.

² Περὶ τῆς λαϊκῆς ἰατρικῆς ἐν Ἑλλάδι βλ. Ἡλ. Ροντζεράκη, Γιατροσοφία, περ. «Δρηρός», 3 (1939-40), σελ. 764-765. Ἀγῆσ. Σγοροῖτσα, Φάρμακα τοῦ λαοῦ, «Σπαρτιατικὰ Χρονικά», 3 (1939-1940), ἀριθ. 27-28, σελ. 13. Γ. Ἰωακείμογλου, Φαρμακολογία καὶ λαϊκὴ βοτανικὴ, περ. «Πειραϊκὰ Γράμματα», 1 (1940), τευχ. 2, σελ. 117-118. Κύπρου Χρυσάνθη, Θηριακὰ τῆς Κύπρου, «Κυπριακαὶ Σπουδαί», 4 (1940), σελ. 39-63. Σόλ. Βέρα, Ἡ ἰατρικὴ τοῦ λαοῦ, «Ὀρίζοντες», 2 (1943), σελ. 679-683. Στίλπ. Κυριακίδου, Ἡ σημασία τῆς σπουδῆς τῆς δημώδους ἰατρικῆς, περ. «Κλινικὴ», ἔτ. 1925, τευχ. 1, σελ. 35-37. Κ. Καιροφύλα, Τὰ ἰατροσόφια, περ. «Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ», Α-Δ (1927), ἀρ. 77-78, σελ. 3-4. Π. Πασχάλη, Οἱ παλαιοὶ ἰατροὶ τῆς Ἀνδρου, «Ἀνδριακὸν Ἡμερολόγιον», 4 (1929), σελ. 129-153. Κ. Ἀμάντου, Ἰατροσοφικὸς κώδιξ, «Ἀθηνα», τόμ. 43 (1931), σελ. 148-170. Σπ. Λυμπεράτου-Ἀρδαβάνη,

Καί ἐκ μὲν τῶν παλαιότερων καὶ νεωτέρων γνωστῶν ἰατρῶν ἀντιπροσωπεύονται εἰς τὸν κώδικα οἱ: Διοσκορίδης (σελ. 29 κέξ.), Ὁρειβάσιος, Δαμασκηνὸς καὶ Νικόλαος (σελ. 38 κέξ.), ὁ Γαληνός, ὁ Ἴπποκράτης καὶ ὁ Μελέτιος (σελ. 81 κέξ. καὶ σελ. 525 κέξ.), ὁ Μαργαρίτης (σελ. 541 κέξ.). Εἰς τὰς σελ. 429 κέξ. ἐπίσης κατεχωρίσθη «ἰατροσόφιον ἐκλελεγμένον ὑπὸ πολλῶν ἰατρικῶν βιβλίων καὶ μεταγλωττισμένον ἀπὸ τὴν ἰταλικὴν γλῶσσαν εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν», καὶ εἰς τὰς σελ. 557 κέξ. βοτανολόγιον μεταφρασμένον ἐκ τῆς λατινικῆς. Τὰ ὑπόλοιπα κεφάλαια φέρονται ἄνωνύμως.

Τὸ ἰατροσόφιον τοῦτο ἀνήκειν εἰς τὸν ἐξ Ἰωαννίνων ἰατρὸν Χριστόδουλον, ὡς φαίνεται ἐξ αὐτογράφου σημειώματός του εἰς τὴν φῶν τῆς σελ. 76 (εἰκ. 1). Τὸ πλεῖστον τῶν περιεχομένων ἔχει γράψει ὁ ἴδιος, καθ' ὑπαγόρευσιν μάλιστα, ὡς τοῦτο συνάγεται ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐκ τοῦ πλήθους τῶν ὀρθογραφικῶν σφαλμάτων, ἀφ' ἑτέρου δ' ἐξ ἀκουστικῶν παρανοήσεων λέξεων καὶ φραστικῶν ἀλλοιώσεων ἐκ τῆς συμπροφορᾶς. Ἐκ τῆς πληθύσεως τῶν ἀναγραφομένων εἰς τὸν κώδικα φαρμακευτικῶν, ἰατρικῶν, βοτανικῶν καὶ μαγικῶν περιπτώσεων, φαίνεται ἡ ἐπιμέλεια καὶ προσπάθεια τοῦ θεραπευτοῦ τούτου νὰ καταρτίσῃ ἐν πλήρει θεραπευτικὸν ἐγχειρίδιον, ἐπαρκὲς καὶ χρήσιμον εἰς τὸ ἐπιτήδευμά του.

Περὶ τὸ τέλος τοῦ ἔτους 1756 καὶ μὴ εὑρισκομένου τοῦ Χριστοδούλου ἐν ζωῇ, ἡ χήρα του, ἐγκατεστημένη εἰς Τίρναβον ἢ Τσαρίτσανην, τὸ ἐπώλησεν εἰς τὸν ἡγούμενον τῆς μονῆς Ὀλυμπιωτίσσης Ἱερομόναχον Διονύσιον, ὡς τοῦτο ἐξάγεται ἐκ τῆς ἀκολουθοῦσης σημειώσεως ἐπὶ τῆς φῶς τῆς σελ. 76 (εἰκ. 2): «Τὸ ἀγώρασα ἀπὸ τὴν γυναῖκα του ἕνα καρὰ γρόσι¹. Ὁ ἡγούμενος τῆς ἐν Ἐλασ-

¹ Ἡ ἰατρικὴ εἰς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὸν ΙΗ' αἰ., «Νεοελληνικά Γράμματα», Β' (1936), ἀρ. 43, σελ. 2, 15. Ἀρ. Π. Κούζη, Μεγ. Ἑλλ. Ἐγκυκλ. ἐν λ. ἰατροσόφιον, κομπογιαννίτης, ἰατρικὴ δημώδης. Δ. Β. Οἰκονομίδου, Δημώδης ἰατρικὴ ἐν Θράκῃ, «Ἀρχεῖον Θρακικοῦ Θεσαυροῦ» 16 (1951), σελ. 181-228. Χρ. Σολομωνίδου, Ἡ ἰατρικὴ στὴ Σμύρνη, Ἀθήνα 1955, σελ. 84-95. Γ. Ἀ. Μέγα, Ζητήματα Ἑλληνικῆς Λαογραφίας, Δημώδης ἰατρικὴ, «Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχείου», ἔτ. Γ'-Δ' (1941-42), σελ. 163-195. κ.ά.

¹ Cara grus) καραγρόσου· πρόσβαρον γρόσι· τουρκ. νόμισμα. (Βλ. Σ. Βυζαντινῶν, Ἡ Κωνσταντινούπολις, Ἀθήναι 1862, τόμ. Γ', σελ. 269).

σώνι ἁγίας μονῆς τῆς Θεοτόκου Διονύσιος»¹.

Ὁ ἱερομόναχος Διονύσιος² εἶναι ἐκ τῶν ὀνομαστοτέρων μοναστῶν τῆς Ὀλυμπιωτίσης κατὰ τὸν ΙΗ' αἰ., χρηματίσας δὲ αὐτόθι ἡγούμενος, διώκησεν εὐσυνειδήτως τὸ καθίδρυμα, καταλιπὼν φήμην ἀγαθὴν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους. Οἱ γονεῖς του κατήγοντο ἐξ Ἀσπροποτάμου Τρικάλων, εἶχον δὲ μετοικήσει εἰς τὸν Θεσσαλικὸν Τίρναβον. Ἄτεκνοι ὄντες καὶ ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ των νὰ ἀποκτήσουν τέκνον, ἐναπέθεντο τὴν ἐλπίδα των εἰς τὴν Παναγίαν Ὀλυμπιώτισσαν, ὑποσχεθέντες τὸ τεχνησόμενον τέκνον νὰ ἀφιερῶσουν ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων εἰς τὴν μονήν. Οὕτως ὁ μικρὸς Δημήτριος Στεργίου Ἀκριβος, γεννηθεὶς τὸ ἔτος 1695, ὠδηγήθη εἰς τὸ μοναστήριον τὸ 1703, ἔνθα καὶ παρέμεινε, χειροτονηθεὶς ἀργότερον ἱερομόναχος ὑπὸ τὸ ὄνομα Διονύσιος. Περὶ τὸ 1720 ἀπεδήμησεν εἰς Κεσσεμὲτ τῆς Οὐγγαρίας, τοποθετηθεὶς ὡς ἐφημέριος τῆς αὐτόθι ἑλληνικῆς παροικίας. Εἰς τὴν Ὀλυμπιώτισσαν ἐπανέκαμψε τὸ 1736, διαθέσας τὰς οἰκονομίας του ὑπὲρ τῆς μονῆς, εἰς τὴν ὁποίαν καὶ ἡγουμένευσε μέχρι τοῦ θανάτου του (1 Ἰανουαρίου 1763).

Ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἐποχὴν του, χρόνους παχυλῆς ἀμαθείας ἰδιαίτατα εἰς τὴν περιοχὴν Ἐλασσόνος, ἡ μόρφωσις τοῦ Διονυσίου δὲν ἦτο εὐκαταφρόνητος. Τὰ σωζόμενα εἰσέτι ἔντυπα βιβλία του εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Ὀλυμπιωτίσης μαρτυροῦν τὴν παιδείαν καὶ τὰ πνευματικὰ διαφέροντα τοῦ ἀνδρός. Ὁ διάδοχός του, λόγιος ἡγούμενος τῆς Ὀλυμπιωτίσης Ἀνθιμος ὁ ἐκ Λιβαδίου, ἀναφέρει εὐφρόμως περὶ τοῦ Διονυσίου ὅτι «ἦτον ἄνθρωπος πολλὰ ἀγχίνους καὶ ἐχωροῦσεν εἰς ὅλα τὰ βιβλία, ἐκκλησιαστικὰ καὶ ἐξωτερικὰ (= τῆς θύραθεν γραμματείας) καὶ θεολογικά...»³. Ἰδιαίτερον ἐπίδοσιν εἶχεν εἰς τὴν θεραπευτικὴν. Δέκτης παλαιότερας ἴσως μοναστικῆς παραδόσεως ἐν σχέσει πρὸς τὴν πρακτικὴν ἰατρικὴν, ἐπλούτισε τὰς γνώσεις του μελετῶν συναφῆ ἔργα καὶ εἰς ἔντυπα καὶ εἰς χειρόγραφα βιβλία. Ἡ ἐπίδοσίς του εἰς τὴν ἰατρικὴν μαρτυρεῖται ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς

¹ Ἀπὸ τὴν χήραν τοῦ Χριστοδούλου, ἠγόρασεν ἐπίσης καὶ τὸ ὑπ' ἀριθ. 520 ἔντυπον τῆς Βιβλιοθήκης Ὀλυμπιωτίσης, τὸ ὑπὸ τὸν τίτλον : «Παύλου Αἰγηνίου, ἱατροῦ ἀρίστου, βιβλία ἑπτὰ... Venetiis M.D.XXVIII», ὡς μανθάνομεν ἐκ τῆς κάτωθι ἐπ' αὐτοῦ σημειώσεως : «Τὸ παρὸν βιβλίον ὑπάρχον ποτὲ τοῦ μακαρίτου Χριστοδούλου τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων θανόντος δὲ αὐτοῦ ἐξωνίσθη παρ' ἐμοῦ Διονυσίου ἱερομονάχου...». (Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Κατάλογος ἐντύπων Βιβλιοθήκης Ὀλυμπιωτίσης, Ἀθῆναι 1964, σελ. 200).

² Περὶ τοῦ Διονυσίου βλ. χρῆφ. ὑπ' ἀριθ. 220 Βιβλιοθήκης Ὀλυμπιωτίσης, σελ. 200 κέξ. Β. Σκουβαρά, Ἀνθιμος Ὀλυμπιώτης, Βόλος 1958, σελ. 19, 23, 25, 27. Τοῦ ἰδίου, Ὀλυμπιώτισσα, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 93, 95, 97, 98, 100, 101, 102, 103, 104, 106, 108, 109, 515, 520 καὶ 530.

³ Χρῆφ. ὑπ' ἀριθ. 220 Βιβλιοθήκης Ὀλυμπιωτίσης, σελ. 220.

παραμονῆς του εἰς τὴν Οὐγγαρίαν. Εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Μονῆς καὶ ὑπ' ἀριθ. 132 εὐρίσκεται τὸ ἔντυπον: «Antidotarium Generale a Io. Iacobo Wec-kerro... Basileae M.D.LXXVI», ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀναγινώσκωμεν τὴν σημείωσιν: «Ἐκ τῶν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς μονῆς τῆς ἀγίας τῆς ἐν Ἐλασσώνει ἐκ τῶν τοῦ Διονυσίου ἐξωνήθη καὶ τόδε»¹. Εἰς τὸν Διονύσιον ἐπίσης ἀνῆκε καὶ τὸ ὑπ' ἀριθ. 576 ἔντυπον τῆς αὐτῆς Βιβλιοθήκης: «Christ. Godofr. Stentzelii... De somno praestantissimo sanitatis et morborum praesidio, veroque huius usu, et fero abusu Diatriba, Francof. et Lipsiae...»².

Ἐξ ἄλλου, πολὺ ἐνδιαφέρουσα καὶ διαφωτιστικὴ διὰ τὰς ἰατροσοφικὰς ἐπιδόσεις τοῦ Διονυσίου εἰς τὴν Οὐγγαρίαν εἶναι ἡ ἀκόλουθος ἰδιόχειρος σημείωσις του εἰς τὴν σελ. 523 τοῦ ὑπὸ μελέτην χειρογράφου τοῦ Χριστοδούλου:

«Ὁρκισμὸς ἂν ἔμβη εἰς τινος κοιλίαν ὄφρις ἢ ἄλον τι ἀπὸ οὐγκαρικὸν ἐξηγη-
μένων. Ἐὰν τύχει καὶ ἔμβη εἰς τὸν ἀνθρώπον ὄφρις, ἢ ἄλον τι πῖρις ἢ καὶ σκόλικες
ὅπου γίνονται μέσα εἰς τὰ ἐντόσθια τῶν ἀνθρώπων καὶ πάσχουσι εἰς θάνατον, ὀρκι-
σμός. Τὸ ἔτυχα εἰς τὴν οὐγκαρίαν, ὅπου ἰατρεύθη ἕνας πραγματευτῆς καὶ τὸ ἐξή-
γησα ἀπὸ τὰ οὐγκρικά. Κάμνει τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ εἰς τὸν πόνον καὶ λέγει
οὕτως: «Ὅταν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν τῇ γῆ ἐβάδιζεν, ἐκεῖνο τὸ ἀνε-
λεήμωνον γένος τῶν Ἑβραίων ἐν τῷ κίωκι τὸν ἔδεσαν καὶ χολὴν τὸν ἐπότισαν πι-
κροτάτην. Εἰς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τὸ ἅγιον σῶμα καὶ τὸ ἅγιον αἷμα
ὀρκίζω σας ἀνελεήμονες σκόλικες ἢ βάρθρακας ἐστὶ ἢ ὄφρις ἢ ἄλον τι τῶν βλαπι-
κῶν, ἵνα μὴν βλάψηται τὸ σῶμα τοῦ Ὁδεῖνος, ὁμοίως καὶ τὰ ἐντόσθια καὶ τὸν στό-
μαχον. Εἰς τὸ ἅγιον σῶμα προστάζω σας, προστάζω σας, προστάζω σας. Καὶ τὸ
κάμνει τρεῖς βολαῖς τὸ ταχὶ καὶ τρεῖς τὸ βράδι. Καὶ μοναχὸς του ὁ ἀσθενεὶς ἤμπορεῖ
να τὸ λέγει καὶ να σταυρόνεται ὅταν θέλει. Οὕτως ἔλαβα καὶ οὕτως ἔγραψα».

Ἐγκατασταθεὶς μονίμως εἰς τὴν μονὴν τῆς μετανοίας του ὁ Διονύσιος καὶ ἠγουμενεύων μέχρι τοῦ θανάτου του, παραλλήλως πρὸς τὸν μοναστικὸν βίον καὶ τὰ διοικητικὰ χρέη του, ἐπεδόθη μετ' ἴσης καρποφορίας καὶ εἰς τὴν θεραπευτικὴν. Ἐμελέτησε μετὰ προσοχῆς τὴν γλωσσίδα τῆς παρολυμπίου ταύτης περιοχῆς, ἐπεσή-
μανε τὰ ἱαματικὰ βότανα καί, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐντύπων ἢ χειρογράφων συνταγολο-
γίων του, κατεσκεύαζε διάφορα φάρμακα καὶ ἀντίδοτα, χρήσιμα καὶ ἀνακουφιστικὰ
διὰ τοὺς ἀσθενεῖς τῆς πόλεως Ἐλασσόνος, τῆς Τσαριτσάνης καὶ τῶν περὶ χωρίων.
Διὰ τὴν συλλογὴν τῶν βοτάνων καὶ τὴν ἐπεξεργασίαν των εἶχεν ἐπιστρατεύσει τοὺς

¹ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, ἐνθ' ἀν., σελ. 61-62.

² Αὐτόθι, σελ. 218.

νεωτέρους μοναστάς τῆς ἀδελφότητος τῆς Ὀλυμπιωτίσσης. Ἐχων ὡς γνώμονα τὴν χριστιανικὴν ρήτρην: «Δωρεὰν ἐλάβετε, δωρεὰν δότε...», παρεῖχε τὰς γνώσεις του ἀνιδιοτελῶς, ἀμισθὶ καὶ εἰς πάντας, χριστιανούς, μωαμεθανούς καὶ ἔβραίους. Ἐνωρίτατα ἀπέκτησε φήμην ἱκανωτάτου θεραπευτοῦ. Εἰς τὰ φῶτα του προσέτρεξαν καὶ ἀξιωματοῦχοι μπεγλερμπέδες, πασιάδες καὶ ἀγάδες. Πολὺ χαρακτηριστικὰ εἶναι ὅσα σημειώνει ὁ Ἄνθιμος Ὀλυμπιώτης διὰ τὰς ἱατρικὰς ἐπιδόσεις τοῦ Διονυσίου¹:

«Ἦτον αὐτὸς ὁ μακαρίτης ἱατρὸς σοφώτατος καθὼς τὸν ἐγγώρισα καὶ ἐγὼ καὶ ὅλος ὁ κόσμος, καθὼς τὸν μαρτυροῦν καὶ τὰ βιβλία ὅπου μᾶς ἄφησε περὶ τῆς ἱατρικῆς. Τὸν ἔλαβον πολλάκις πασιάδες, μπεγλερμπέδες διὰ ἱατρὸν τους. Τὴν δὲ ἱατρικὴν αὐτὸς ὁ μακαρίτης τὴν ἐδιδάχθηκεν ἀπὸ τὸν Θεόν, χωρὶς γὰρ ἔχη τινὰ διδάσκαλον ἀλλὰ μὲ τὴν φύσειν ὅπου τὸν ἔδωκεν ὁ Θεός, μὲ τοὺς κόπους του, μὲ τὴν ἄσκησίν του, ἔγινε πολλὸς εἰς τὴν ἱατρικὴν, τόσον, ὅπου δὲν ἦτον κανένα πάθος ἀνθρώπινον, ὅπου γὰρ μὴν τὸ ἱατρεύση. Καὶ τὰ βότανα μόνος του τὰ ἐσύναζεν ἀπὸ διαφόρους τόπους καὶ τὰ ἐκατασκεύαζεν. Εἴμασθον ἡμεῖς τότε παιδία καὶ ἱεροδιάκονοι καὶ ὅλοι συναγωνίζονταν, τρίβοντας εἰς τὰ χαβάνια τὰ βότανα».

Τὸ ἀγορασθὲν ὑπὸ τοῦ Διονυσίου ἱατροσόφιον τοῦ θανόντος Ἡπειρώτου ἱατροῦ Χριστοδοῦλου, χρήσιμον διὰ τὴν ποικιλίαν καὶ τὸν πλοῦτον τοῦ περιεχομένου του, ὁ Διονύσιος ἔκαμεν ἀκόμη εὐχρηστότερον. Ἀποτελούμενον ἐκ λυτῶν φυλλαδίων, τὸ ἐστάχωσεν ὁ ἴδιος, ἔμπειρος ὢν καὶ περὶ τὴν βιβλιοδετικὴν. Ἡ σπουδαιότερα ἐν τούτοις βελτίωσις συνίσταται εἰς τὴν σύνταξιν ἀναλυτικοῦ ἀλφαβητικοῦ εὐρετηρίου τῶν νόσων, τῶν βοτάνων, τῶν ζώων καὶ τῶν φαρμάκων, καταχωρισθὲν εἰς τὰ φύλλα β'-ζ' καὶ σελ. 695-698 τοῦ χειρογράφου. Τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ἐργασίαν αὐτὴν, πληροφοροῦμεθα ἐξ ἰδιοχείρου τοῦ Διονυσίου σημειώματος (φ. α^v):

«1756: Δεκεμβρίου 23: (Τ)ὸ παρὸν Ἱατρικὸν βιβλίον ἠγοράσθη ἐξ ἐμοῦ Διονυσίου Ἱερομονάχου (καὶ) τὸ ἐσύμασα καὶ τὸ ἔδεσα διὰ γὰρ μὴν χαθουν τα φύλλα του, ὅτι (ἔ)χει πολλὰ μαζόμενα ἀπὸ πολλοὺς ἐκεῖνος ὅπου τὸ ἐγραψεν (ἄλ)α ἀληθεί, καὶ ἄλα ψεύματα. πλὴν μὲ τὴν δοκιμὴν ἐγνωρίζονται, καὶ ἐγὼ ἔκαμα πολὴν κόπον διὰ γὰρ διορθώσω τὸν (πίν)ακα ὅτι δὲν ἔχει ὅτι εἶναι καὶ συγχισμένον ἐπειδὴ εἶναι μαζό(μα)τα, καὶ μίαν ἐρμηνίαν τὴν ἔχει εἰς πολλαῖς μεριαῖς, ὅμως ἐγὼ (κα)θῶς εἶναι τὸ ἀφίνω, μόνον ἂν ἔχει σφάλμα εἰς τὸν πίνακα, (ὅπο)ις διαβάσει ἂς με συγχωρέσει τὸ σφάλμα παρακαλῶ».

¹ Χρῆφ. ὑπ' ἀριθ. 220, σελ. 220 Βιβλιοθήκης Ὀλυμπιωτίσσης.

Ἐπιπροσέτι τὰ «ψεύματα», τὰ ὁποῖα ἀναφέρει εἰς τὸ ἀνωτέρω σημείωμα τοῦ ὁ Διονύσιος, εἶναι τὰ μαγικὰ τμήματα τοῦ ἱατροσοφίου.

Τὰ περιεχόμενα μαγικὰ² στοιχεῖα εἰς τὸ ἐν λόγῳ χειρόγραφον εἶναι πολλὰ καὶ ποικίλα. Ἀδρομερῶς θὰ ἠδύνατο ὁ μελετητὴς νὰ τὰ κατατάξῃ ὡς ἀκολουθῶς, παραπέμπων εἰς τοὺς ἀριθμούς, ὑπὸ τοὺς ὁποίους δημοσιεύονται κατωτέρω:

α') *Φυσιολογικά*: Τεκνογονία (58, 97, 132), ἀρρενογονία (59, 146), καταμήνια (73, 74), ὠκυτόκια (2, 12, 13, 110, 111), ἀντισυλληπτικά (114), ἀτεκνία (9), ἀνθυπνωτικά (143, 144).

β') *Θεραπευτικά νόσων*: Ὀφθαλμίας (101), φλογώσεως σωθικῶν (40), μακρονοσίας (42, 43), ὠταλγίας (44), καχεξίας (46), στομαχικῶν νόσων (48), πόνων γονάτων (49), πόνων λαγόνων (62), εἰς δῆγμα ὄφρα καὶ σκορπίου (68), δι' αἱμοστασίαν (72, 100), πόνου ὀστέων (79), ρευματισμῶν (92, 94), πόνου κοιλίας (93), φλεβοτομίας (95), σπληνός (1), εἰς ἀκράτειαν οὖρον (107), ποδαλγίας (113), ἡμικρανίας (3), ἐρυσιπέλατος (112), κυστολίθων (4), ρινορραγίας (8, 100), ἐπιληψίας (14, 96, 156), κεφαλαλγίας (22), καρδίας (24, 51), ἐλονοσίας (29, 30, 31, 32, 33, 70, 106, 136, 137, 150, 158), παροξυσμοῦ (140), ὀδονταλγίας (141), ἰσχνότητος (157).

γ') *Ζωδιακὰ βότανα*: (87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101).

δ') *Ζῶα*: Ἀλώπηξ (82), ἀετὸς (83), κορώνη (84), χελιδὼν (85, 150).

ε') *Ριζοτομικά*: πιγονία (66, 78, 80), μανδραγόρας (67), βριονία (79), ἡλίανθος (86), ἀγλάφωτη (99), ἀκινάκης (100), πενταδάκτυλον (101).

ς') *Προορατικά*: Ἰάσεως ἢ θανάτου ἀσθενοῦς (27, 28, 69, 109), προφητικῆς χάριτος (96), διαγνώσεως ὑδάτων (108).

ζ') *Ἐξακριβωτικά*: Παρθενίας γυναικὸς (37), πράξεων γυναικὸς (56), ἐκπορνεύσεως γυναικὸς (57), φύλου ἐμβρύου (10, 11, 38).

² Περὶ μαγικῶν κειμένων καὶ συναφῶν πράξεων βλ. *A. Delatte, Anecdota Atheniensia*, Paris 1927. *Τοῦ αὐτοῦ, Études sur la magie grecque* (Bulletin de Correspondance Hellénique, τόμ. 37, 38 καὶ Musée Belge τόμ. 17, 18 καὶ 21). *Τοῦ αὐτοῦ, Herbarius*, Bruxelles 1961. *Τοῦ αὐτοῦ, Un nouveau témoin de la littérature solomonique, le codex Genepadianus 45 d'Athènes*, Bruxelles 1959. *Γ. Κ. Σπυριδάκη, Ἐξορτισμοὶ καὶ μαγικοὶ κατὰ δεσμοὶ ἐκ Κρητικῶν χειρογράφων, Ἔπετ. Λαογραφ. Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημ. Ἀθηνῶν, ἔτ. 3-4 (1941-1942) σελ. 60-76. Φ. Κογκουλέ, Βυζαντινῶν Βίος καὶ Πολιτισμὸς, τόμ. ΣΤ', Ἀθῆναι 1957, σελ. 167-261. Δ. Οἰκονομίδου, Ἐξορτισμοὶ καὶ ἱατροσοφία ἐξ Ἑπειρωτικοῦ χειρογράφου, Ἔπετ. Λαογραφ. Ἀρχείου τῆς Ἀκαδ. Ἀθηνῶν, τόμ. Η', Ἀθῆναι 1956, σελ. 14-40. κ.ἄ.*

η') *Ἐπιτεγµατικά*: Ἐλιείας (91), εὐρέσεως θησαυροῦ (61), ἀνακαλύψεως κλέπτου (75), εὐρέσεως ἀπολεσθέντος ἀντικειµένου (116).

θ') *Βλαπτικά*: Μαγικοί κατάδεσμοί (21, 34, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 130, 131), ἀκουσία ἐπάνοδος τινός (10), φθορὰ ἐχθρικής περιουσίας (99).

ι') *Φυλακτικά*: Εἰς δίκας (52, 53, 54), προκλήσεως συμπαθείας (76, 90, 101), κατὰ βασιλέων, δυναστῶν καὶ κριτῶν (95), παντοδυναµίας (99), κυριαρχίας (99), κατὰ ληστῶν καὶ κακοποιῶν (100).

ια') *Ἐρωτικά φίλτρα* (16, 17, 18, 19, 21, 39, 60).

ιβ') *Ἀλεξιτήρια*: Ἐχθρῶν (58, 92, 100), δαιµόνων (93), κυνῶν (94, 101, 149), θηρίων (96), ἀκαθάρτων πνευµάτων (103), κερανοῦ (103).

ιγ') *Ἀποτρόπαια*: Μοιχείας (36) καὶ αἰφνηδίου θανάτου (103).

ιδ') *Σολωµονικά* (23).

ιε') *Σηµασία γραµµάτων τοῦ ἀλφαβήτου* (138, 139).

ις') *Συναπαντήµατα* (102).

ιζ') *Παίγνια συναναστροφῶν* (115, 147, 148, 152, 153, 154, 155).

ιη') *Ὀϊνοφλυγίας ἀντίδοτα* (113, 151).

ιθ') *Θεραπεία δαιµονιζοµένου* (15, 93).

κ') *Συζυγικά σχέσεις*: Ἀσυµφωνία (65, 128, 129), διαζύγιον (45).

κα') *Ποικίλα*: Εἰς αὐπνίαν (5, 6, 41, 50, 105), εἰς παραµιλητὸν καθ' ὕπνου (7), εἰς πανώλη (134), εἰς ἐπιδηµίαν (135), εἰς ἐφιάλτας (142), εἰς ἀλαφροῦσκιωτον (20), εἰς ἀστέρα (77), εἰς δυσουρίαν ἵππου (81).

Τ Α Κ Ε Ι Μ Ε Ν Α

(Ἐκδίδονται μετὰ ὀρθογραφικῆς μεταγραφῆς).

[Σελίς 8]

1. » Περὶ σπλήνας, ἕτερον.

Νὰ κάμῃς τρία χαρτιά ὡσὰν αὐτὸ ὁποῦ εἶναι κάτωθεν καὶ νὰ γράψῃς τὰ σηµεῖα ὅπου ἔχει μέσα καὶ τότε νὰ βάλῃς εἰς χουλιάρι κάρβουνα 3 καὶ νὰ θέσῃς τὸ χουλιάρι ἀπάνω εἰς τὸν τόπον ὁποῦ εἶναι ἡ σπλήνα ἀπὸ πάνου εἰς τὰ ροῦχα καὶ φύσα τὰ κάρβουνα καὶ κάψε τὰ χαρτία ἕνα πρὸς ἕνα καὶ ὑγιαίνει.

2. » Περί γυναίκα όπου δὲν ἠμπορεῖ νὰ γεννήσῃ.

Ὅταν ἡ γυναίκα κάθεται εἰς τὸ σκαμνὶ καὶ δὲν ἠμπορεῖ νὰ γεννήσῃ, στάσου εἰς τὴν δεξιάν της μερέαν καὶ λέγε οὕτως: Ὑβγα, βρέφος· καλεῖ σε ἡ γῆ. Ὑβγα, βρέφος· καλεῖ σε τὸ βάπτισμα. Ὑβγα βρέφος· καλεῖ σε ὁ Χριστός. Ὑβγα, βρέφος· καλεῖ σε ἡ Θεοτόκος, ὡς τὸν Χριστὸν ἐγέννησεν. Καὶ πάρε κεραμίδι ἀπὸ ἐκκλησίαν καὶ γράφον ταῦτα τὰ σημεῖα καὶ βάλον νὰ τὰ πατήσῃ ἡ γυναίκα ἀπάνω μὲ τὸ δεξιὸν της ποδᾶρι καὶ νὰ λέγῃς οὕτως: Ὑξελθε, βρέφος· σὲ κράζει ὁ Χριστός, Ὑξελθε! Καὶ νὰ τὸ εἰπῆς τρεῖς φορὲς καὶ ἐλευθερώνεται ἐκ τὸ βρέφος.

[σελ. 9 - 10]

3. » Περί πόνον μισοκέφαλον.

Τοῦ καλαμίον τὴν φλοῦδα βράσον μὲ ξεῖδι καὶ καταπῶς εἶναι ζεστά, ὅσον ἂν δέχεται, τότε ἢ ἄλειφε τὴν κεφαλὴν. Καὶ νὰ γράψῃς τὸ στερόπεφτο αὐτὸ εἰς χαρτὶ: Τοὺς ἤλους ὑπέμεινας, Χριστέ ὁ Θεός, καὶ τὴν ἄχραντὸν σου κεφαλὴν ὑποκλίνας καὶ ἔσωσας τὸν πιστὸν σου ληστήν, παῦσον τοῦ κρανίου καὶ τὸ μικρανον ἀπὸ τὸν δοῦλον σου Ὑδεῖνα. Ἅγιοι ἄγγελοι οἱ κρατοῦντες ὄλους τοὺς ποταμοὺς τοῦ Παραδείσου, Τίγρης καὶ Ὑφράτης, Γεῶν, Φησῶν, κρατήσατε τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ τὴν κεφαλὴν Ὑδεῖνα, εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

ς μ κ λ ς μ μ τ φ β θ ου ἀμήν.

4. » Περί όπου ἔχει πέτρα εἰς τὸν αὐλὸν του καὶ δὲν ἠμπορεῖ νὰ κατουρήσῃ. Ὑτερον.

Σουπίας κόκκαλον καῦσον καὶ ποιήσον στάκτην καὶ σὺν οἴνῳ δίδου πιεῖν. Καὶ τῆς παραβίδας τὰ μάτια ὁμοίως νὰ τὰ πιῇ αὐτὰ ἀπὸ τρεῖς ταχινάδες πᾶσα ἕνα. Γράφον εἰς χαρτὶ μὲ κόκκινα γράμματα εἰς τὴν πέτσα τοῦ ὑποκοιλίου αὐτοῦ — ἂν εἶναι μικρὸν παιδί εἰς τὸ χαρτὶ — καὶ κόλλησον τὸ χαρτὶ εἰς τὸ ὑπογάστριον αὐτοῦ: Εἶπεν ὁ Κύριος· Ὑ πιστεύων εἰς ἐμέ, ποταμοὶ ῥεύσουσιν ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ. Καὶ κόλλησον εἰς τὸ ὑπογάστριον καὶ μὲ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ ἔβγαίνει ἡ πέτρα.

[σελ. 11]

5. » Περὶ ἀσθενῆ ὅπου δέν ἤμπορεῖ νὰ κοιμηθῆ.

Ἔπαρε κεραμίδιν ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν καὶ γράψε ἀπάνου μὲ τὴν ἀγίαν λόγχην οὕτως: Ὁ Θεὸς ὁ ἅγιος, ὁ τὸν Ἀδὰμ ὑπνώσας ἐν τῷ Παραδείσῳ καὶ τὸν Ἀβιμέλεχ ἐν τῇ συκῇ καὶ τοὺς ἀγίου(ς) τρεῖς παῖδας τοὺς ἐν Ἐφέσῳ ἐν τῷ σπηλαίῳ, κοιμήσον καὶ τὸν δοῦλον σου Ὅδεῖνα ὑπνον ζωῆς. Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν. Ὡσὰν νὰ τὸ γράψῃς νὰ τὸ βάλῃς ἀπὸ κάτω εἰς τὸ προσκέφαλον τοῦ ἀσθενῆ καὶ μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ κοιμᾶται.

6. » Ἔτερον.

Μὲ περδικίον κόπρον κάπνισον τὸν ἀσθενῆ καὶ κοιμᾶται. Γράψον εἰς φύλλα δάφνης τὰ κάτωθεν στοιχεῖα καὶ βάλον εἰς τὸ προσκέφαλον αὐτοῦ, μὴν ἡξεύροντας:

$$\xi \quad \sigma \quad \chi \quad \upsilon \quad \varphi \quad \kappa \quad \theta.$$

7. » Περὶ παραλαλητὸν τοῦ ἀσθενῆ.

Βάλε νερὸν εἰς κανχὶ καὶ βάλε το εἰς τὸ προσκέφαλόν του ἀπὸ κάτω, νὰ μὴν τὸ ἡξεύρῃ, καὶ πλέον δέν παραλαλεῖ.

[σελ. 14]

8. » Περὶ ἄνθρωπον ὅπου τρέχει ἡ μύτη του αἷμα πολὺ.

Ἔπαρε ἀπὸ τὸ αἷμα ὅπου τρέχει ἀπὸ τὴν μύτην τοῦ ἀνθρώπου καὶ βάλ' το εἰς ἀγγεῖον καὶ βάλε καὶ λιανολίθαρα τρία ἀπὸ τὴν γῆν μέσα εἰς τὸ ἀγγεῖον ὅπου ἔχει τὸ αἷμα καὶ νὰ γράψῃς εἰς τὸ μέτωπον τοῦ ἀνθρώπου οὕτως: Ζαχαρίας ἐσφάγη ἐν ναῶ Κυρίου καὶ τὸ αἷμα αὐτοῦ πέπηγεν ὡς λίθος ἐν τῇ γῇ καὶ οὐκ ἐξαιεφθήσεται ἕως οὗ νὰ ἔλθῃ ὁ ἔκδικος αὐτοῦ, ἀμήν. Καὶ νὰ γράψῃς καί: Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος.

$$\varsigma \quad \mu \quad \kappa \quad \lambda \quad \varsigma \quad \mu \quad \mu \quad \tau \quad \varphi \quad \beta \quad \theta \quad \text{ἀμήν.}$$

[σελ. 27 - 28]

9. Περὶ γυναικὸς ὅπου δέν κάνει παιδί, τὴν ἱατρείαν νὰ κάμῃ παιδί. Ἔτερον.

Ἔπαρε ἀβδέλλες τρεῖς καὶ δέσε τες ἀπὸ τὴν μέσην καὶ κρέμασέ τες ἀπάνωθεν τῆς φωτίας ἕως νὰ ξηρανθοῦν καὶ νὰ τρίβονται καλά || καὶ τότες νὰ τες τρίψῃς

να τὲς κάμης στάκτην. Καὶ αὐτὴν τὴν στάκτην να τὴν βάλῃς εἰς φαγὴν καὶ εἰς καν-
χὴν ὁποῦ να ἔχῃ κρασὶν καὶ να τὸ πῆν ἢ γυναικα. Καὶ να τὸ ὀνοματῆς, ἤγουν να
εἰπῆς οὕτως, οὐ: Καθὼς κολλοῦν οἱ ἀβδέλλες εἰς τὸν ἄνθρωπον, οὕτως να κολλή-
ση καὶ παιδί ἀπὸ τὴν γυναικα ὅπου τὸ πίνει, τὸ ὄνομά της Ὀδεῖνα. Καὶ να τὸ πιῆ
τὸ βράδι, ὅταν θέλῃ να πέση εἰς τὸ στῶμα της μὲ τὸν ἄνδρα της καὶ ἄς σμείξῃ μὲ
μὲ ταῦτον καὶ ἔγκαστρώνεται.

10. » **Περὶ γυναικα ὅπου εἶναι ἐγκαστρωμένη να ἰδῆς
τὸ παιδί ἀρσενικὸν εἶναι ἢ θηλυκόν.**

Εἰ μὲν εἶναι τὸ ζερόν βυζὶ τῆς γυναικὸς ἀχαμνὸν καὶ μαυρίζει, ἔναι τὸ παιδί
θηλυκόν· εἰδὲ καὶ εἶναι δυνατὸν καὶ ἀσπρίζει, ἔναι ἀρσενικόν.

11. **Ἔτερον δοκίμι.**

Ἐπαρε ποτήριον καὶ βάλε νερόν καθάριον μέσα καὶ ἄς στάξῃ ἀπὸ τὸ δεξιόν
της βυζὶ μίαν σταλαγματιάν γάλα. Καὶ εἰ μὲν καθήσει κάτω εἰς τὸν πάτον τοῦ πο-
τηρίου καὶ ἂν σταματήσῃ ὡσὰν κουμπί, ἔναι ἀρσενικὸν τὸ παιδί· εἰδὲ καὶ σκορπίσει,
ἔναι θηλυκόν. Καὶ τοῦτο να τὸ κάμη ὅταν δὲν σμείξῃ μὲ τὸν ἄνδρα της καὶ να ἔναι
νηστική.

12. » **Περὶ λεχούσας γυναικὸς ὅπου να κοιλοπονᾷ
καὶ δὲν ἔμπορεῖ να γεννήσῃ.**

Ὅταν ἡ γυναικα κοιλοπονᾷ, να λέγῃς οὕτως ἀπάνω της, εἰς τὸ δεξιόν μέρος
τοῦ κορμίου: Ἐβγα, βρέφος· καλεῖ σε ἡ γῆς, καλεῖ σε τὸ βάπτισμα. Ἐβγα, βρέφος·
καλεῖ σε ὁ Βαπτιστὴς Ἰωάννης. Ἐβγα, βρέφος· καλεῖ σε ὁ Χριστός. Ἐβγα, βρέ-
φος· καλεῖ σε ἡ Θεοτόκος, ἢ καὶ τὸν Χριστὸν ἐγέννησεν.

13. Ἐπαρον κόπρον περισσεῶς, κάπνισον αὐτὴν ἐκεῖ ὅπου κοιλοπονᾷ καὶ
εἰπέ της: Λάζαρε, δεῦρο ἔξω! Καὶ θελήματι Θεοῦ γεννᾶται. Ἐκεῖ ὅπου κοιλο-
πονᾷ να διαβάσῃς ἀπάνω της οὕτως: Μνήσθητι, Κύριε, τῶν νιῶν Ἐδὲμ τὴν ἡμέ-
ραν Ἱερουσαλήμ τῶν λεγόντων· Ἐκκενοῦτε, ἐκκενοῦτε, ἕως τῶν θεμελιῶν αὐτῆς,
ὡς ἐξῆλθεν ὁ Λάζαρος ἐκ τοῦ μνημείου καὶ ὁ Ἰωανᾶς (sic) ἐκ τοῦ κήτους.

[σελ. 84-87]

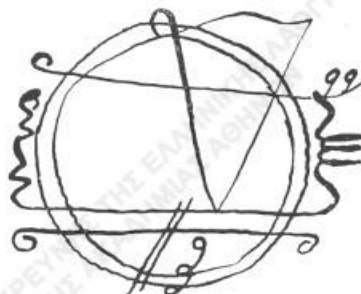
14. » **Εἰς ἄνθρωπον σεληνιαζόμενον.**

Τὴν Μεγάλην Παρασκευὴν να πιᾶσῃς λαγόν, να τὸν σφάξῃς καὶ να πάρῃς
παντὶ να τὸ ματώσῃς μὲ τὸ αἷμα τοῦ λαγοῦ καὶ μὲ τῆς καρδιάς του τὸ αἷμα μαζί.

Εἶτα ἔπαρον ἀγίασμα τῶν ἀγίων Θεοφανείων καὶ βρέξε πάλε τὸ παννὶ εἰς τὸ ἀγίασμα καθὼς εἶναι μὲ τὸ αἷμα. Καὶ ὅποτε χρειαστῆς, κόψε ἀπὸ κεῖνο τὸ παννὶ καὶ βρέχε το εἰς τὸ νερὸν καὶ πότιζε τὸν σεληνιασμένον καὶ ἴαται μόνον νὰ εἶναι νησιτικός.

15. > Περὶ δαιμονιάρην.

*Ἐπαρον αὐτὸν τὸν δαιμονιζόμενον καὶ σῦρε εἰς βρύσην καὶ χύσε ἐπάνω του δώδεκα ποτήρια νερὸ καὶ δὸς του καὶ κλειδωμένη κλειδωνιὰ νὰ τὴν ἀνοίξη μὲ τὸ κλειδί της. Εἶτα ἔπαρον ἀπὸ χιλιδόνι κεφαλὴν καὶ [κη]κίδια καὶ καῦσον αὐτὰ ὡσερ στάχτη. Εἶτα νὰ πάρῃς καὶ καστορχίου ὑρχίδι καὶ ἀπὸ καμῆλας καρδιά. Εἰδὲ καὶ δὲν εὔρεις ἀπὸ τὴν καρδιάν, νὰ λάβῃς ἀπὸ τὸν κόπρον της καὶ νὰ βάλῃς καὶ ῥίζα τριφυλλίου νὰ τρώῃς καὶ αὐτὰ ὡσερ ἀλεύρι καὶ νὰ τὰ ἐνώσῃς ὁμοῦ μετὰ ἄλλων, ἦγουν μὲ τοῦ χιλιδονίου καὶ τοῦ κηκιδίου τὴν στάκτη, καὶ βάλον αὐτὰ μέσα εἰς σὲ μέγα ἀγίασμα καὶ πότισέ τον, καὶ νὰ βαστᾶ ἀπὸ τὴν ῥίζαν τοῦ τριφυλλίου καὶ νὰ καπνιστῇ καὶ ἀπὸ αὐτὴν καὶ νὰ εἰ-
πῇ καὶ || τὸ Πατερημῶν. Καὶ ἂν δὲν τὸ(ν) ἤξεύρη αὐτός, ἄς στὸν (sic) εἰπῇ ἄλλος δι' αὐτόν. Εἶτα ἄς γυρί-
σῃ εἰς τὸ σπίτι του τὸ συντομώτερον καὶ ἄς βαστάξῃ καὶ τοῦ Σολομῶν-
τος τὴν βούλλα. Καὶ νὰ βάλῃς καὶ
νερὸν σὲ μία κοῦπα καὶ νὰ τὴν βάλῃς ἀπὸ κάτω εἰς τὸ κρεββάτιν του νὰ στέκῃ τὴν νύκτα, καὶ τὸ πουρνὸ νὰ τὸ χύνης. *Ἐτζι νὰ βάνῃς τὸ νερὸν μὲ τὴν κοῦπα πέντ' ἕξη νύκτες, ἀμὴ ἐκεῖνος νὰ μὴν τὸ ἤξεύρη, καὶ ἴαται. *Ἴδου καὶ τοῦ πανσόφου Σολο-
μῶντος ἡ βούλλα.

16. > Περὶ ἀγάπης γυναικός.

Λαβὼν ἀστρακὸν (sic) ὁμὸν καὶ γράφων τὸ ὄνομα τῆς κόρης καὶ τὰς χαρα-
κτῆρας ὁμοῦ καὶ ἄς τὰ διακιλήσῃ (sic).

17. » Περί αγάπην γυναικός.

Ἐπαρον λουλάκι καὶ γράψον τούτους τοὺς στίχους χαρακτηῖρας εἰς τὸ χέρι σου καὶ πιάσε ἂν θέλης γυναῖκα ἀπὸ τὸν σφύ(ν)τυλον καὶ νὰ ἰδῆς τί θέλει ποιῆσειν.

18. » Περί αγάπης.

Γράφε εἰς τρία φύλλα δάφνης: καιρομενη. και εάλ τε να γωρ. Καὶ ἄς τὰ διασκελίῃ εἰς τὴν ὄραν τοῦ Ἀφροδίτη.

19. » Περί αγάπης.

Λάβε ματραγόνας φύλλον καὶ ῥίζαν μολοχίου, τὸν ζουμὸν σμίξας, ποιήσον μελάνη καὶ γράψον εἰς λευκὸ παννὶ τούτους τοὺς χαρακτηῖρας καὶ τὸ ὄνομά σου καὶ καὶ τὸ ὄνομα ὁποίας θέλεις. Εἶτα πλύνον τὰ γράμματα καὶ πότισον αὐτὴν καὶ θανάσεις εἰς τοῦτο.

20. » Περί ὅταν φαντάζεται ἄνθρωπος, γράψον καὶ βάστα.

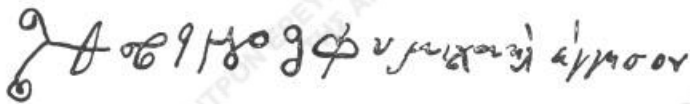
Εἰςφάν
ἐν βρα

εβ	α	τ	ο	ρ
α	ρ	α	θ	ω
τ	ψα	γν	ζε	νπ
ω	ωπ	εε	αρ	εη
ρ	θω	βτ	ρα	σ
λαουδς ἰι βλομεδς γν				

21. » Περί μαγείας βάστα αυτά να μην φοβάσαι.

22. » Περί πονο(ν)κέφαλον γράψον και βάστα εις τὸ κεφάλι σου και σὲ παύει ὁ πόνος.

23. » Ἡ βούλλα τοῦ Σολομῶντος ἡ δεκατρίτη (sic).

	Ι	Κ	Χ	Σ
	η	τ	κ	α
Δ	Ρ	Ζ	Π	Θ
Τ	Ε	Υ	Ψ	Τ
Ο	Π	Ε	Ρ	Ω
Ρ	Ο	Τ	Α	Λ

24. » Περί καρδίας, περί δαίμων δυσμενής· γράψον εις γαστέραν και πότισον ἡμέρα Τετάρτη μετὰ ἀγιάσματος Παρασκευῆς και ἰᾶται.

[σελ. 87]

25. » Περί πῶς νὰ φέρης ἄνθρωπον ἀπὸ μακρῆα, κᾶν τε ἄνδρα κᾶν τε γυναῖκα.

Νὰ πάρης ἓνα πρόβατον ἀρσενικόν, ἂν εἶναι ἄνδρας· εἰ δὲ καὶ εἶναι γυναῖκα, νὰ πάρης θηλυκόν και νὰ τὸ σφάζης εις τὸ ὄνομα ἐκείνου τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ ὅποτε θέλεις σύρεις τὸ μαχαίρι νὰ εἰπῆς: Σφάζω εις τὸ ὄνομα τοῦ Ὀδεῖνος ἢ τῆς Ὀδείνης. Καὶ ὅταν τὸ ἐγδάρῃς νὰ τὸ κτυπᾷς μετὰ τὸ μαχαίρι και νὰ τὸ ὀνοματίζης νὰ λέγῃς: Κτυπῶ μαχαίρι εις τὸν Ὀδεῖνα νὰ τὸν σφάζῃ τὸ κορμί. Εἶτα νὰ ἐβγάλης

τὸ σκώτι του μὲ κάκηταν μεγάλη καὶ νὰ λέγῃς, ὅταν τὸ ἐβγάζῃς: Ἐβγάζω τὸ σκώτι τοῦ Ὀδεῖνος ἢ τῆς Ὀδείνης. Καὶ τότε νὰ ἀρπάξῃς τὴν καρδίαν του μὲ μάνητα καὶ μάνητας καὶ ἀπάδας νὰ τὴν κόψῃς καὶ νὰ εἰπῆς: Ἐβγάζω τὴν καρδίαν τοῦ Ὀδεῖνος ἢ τῆς Ὀδείνης. Καὶ τότε ἔπαρον πιπέρια 49 καὶ καρούφαλα 49 καὶ σουλεμὰ δράμια 20 καὶ τρίφρον ὄλα ὁμοῦ καὶ βάλον ἀπὸ τὲς φλέβες καὶ νὰ βάλῃς ἀπὸ τὲς δύο μεριὲς καρφοβέλονα μὲ κεφάλαια καὶ νὰ τὰ μπήγῃς ἕως μέσα. Εἶτα νὰ δπάγῃς σὲ χαλκεὰ νὰ τὸν εἰπῆς: Κάμε με ἓνα καρφὶ διὰ τὸν Ὀδεῖνα. Καὶ νὰ κάτῃς ἐκεῖ νὰ σὲ τὸ κάμη. Καὶ ὅσον κάθῃσαι ἐκεῖ νὰ μὴν συντύχῃς καθόλου. Καὶ ἂν σὲ χαιρετήσῃ κανεὶς νὰ μὴν ἀπηλογηθῆς. Καὶ ὡσὸν γυρίσῃς πέ τα αὐτὰ τὰ ὀνόματα καὶ κάρφωσον τὸ καρφί: Σανχόρας, Δευτερὰς, Ἐλαχμάρ, Σαρκάν, Ἐλοπικ δαιμονικόν, ὀρκίζω σας νὰ πᾶτε εἰς τὸν Ὀδεῖνα ἄνθρωπον νὰ ἐμπῆτε σιὰς 72 (σιὰς) φλέβας του, νὰ ἐμπῆτε εἰς τὴν καρδίαν του, νὰ τὸν φέρετε γλήγορα. Καὶ οὕτω εἶναι καὶ νὰ θαυμάσῃς.

26. » Περὶ νὰ ἀγαπήσῃς γυναῖκα.

Ἄπὸ τρεῖς πρωτοστέφανες νὰ πάρῃς ἀλεύρι μὲ τὰ τρία δάκτυλα καὶ ἀπὸ τρία πρωτάρικα γάλα ἀρσενικὰ παιδία καὶ νὰ τὸ ζυμώσῃς τὸ ἀλεύρι καὶ νὰ τὸ δώσῃς νὰ τὸ φάγῃ καὶ ἀγαπᾷς τὴν.

[Σελ. 90 - 91]

27. » Περὶ ἀρώστου, ζῆ ἢ ὄχι.

Ὑπαγε εἰς τὸ στῶμα καὶ θεώρει πρὸς αὐτὸν καὶ λέγε ταῦτα μυστικῶς: Ἥχόνθα, θαροῦ, προσκοχβαρί. Καὶ εἰ μὲν ἐπιστρέφει πρὸς σὲ καὶ ἰδεῖν σε, ζήσεται· εἰ δὲ πρὸς τύχην ἐπιστρέφει, τελευτᾷ· εἰ δὲ πτύσει μακρονομήσει.

28. » Ἔτερον περὶ αὐτοῦ.

Ταῦτα τὰ ψηφία τὰ ἕνδεκα γράφων: $\eta \beta \alpha \parallel \theta \lambda \beta \alpha \epsilon \iota \theta \lambda$, γράφων εἰς τὸν ἀσθενῆ ὅπου φοβᾶσαι νὰ ἀποθάνῃ καὶ βάλε αὐτὰ εἰς τὸ προσκέφαλόν του ἀπὸ κάτω νὰ μὴν τὸ ἤξεύρῃ. Καὶ εἰ μὲν τρομάξῃ τὴν νύκτα ὁ ἀσθενής, ἰᾶται· εἰ δὲ καὶ δὲν τρομάξῃ, ἀποθαίνει.

[Σελ. 92]

29. » Περὶ ρῖγος καὶ θέρμης.

Τρίφρον μασίχη καὶ βάλε ἀγίασμα τῶν ἁγίων Θεοφανείων καὶ πίνε το ὁ ἀσθενής.

30. » *Λέγουν τινές δοκίμι, ὅτι τὸ κόκκαλον τοῦ χοίρου γὰ τὸ κρεμάσῃ ἀπάνου εἰς ἐκεινοὺς ὅπου θερμαίνονται, περνάει ἢ θερμασία.*

31. » **Ἔτερον θαυμαστόν.**

Νὰ πιάσῃς τὸν σφάλαγκα, γὰ τὸν τρίψῃς μὲ λάδι καὶ ὅποιος ἔχει θέρμη κάθε δύο καὶ τρεῖς τὸν ὠφελᾷ πολλά.

32. » **Ἔτερον.**

Τὸ πουκάμισον τοῦ ὀφιδίου γὰ τὸ θυμαστῆ τινὰς πρὶν τὸν πιάσῃ ἢ θέρμη καὶ τὸν ὠφελᾷ πολλά.

33. » **Ἔτερον.**

Νὰ πιάσῃς ἕναν ποτικὸν ζωντανόν, γὰ κόψῃς τὰ αὐτιά του καὶ τὴν μύτην του καὶ τὴν οὐράν του καὶ γὰ τὸν ἐνδύσῃς μὲ τίποτες ἔνδυμα καὶ τότε βάλῃς γὰ τονε βαστᾶς διώχῃ καθε λογῆς θέρμην διὰ λόγου σου καὶ εἶναι θαυμάσιον. Καὶ γὰ περάσῃς ἕνα ῥάμμα ἀπὸ τὸ στόμα ἕως τὸν πάτον του, τοῦ ποτικοῦ, καὶ γὰ δώσῃς ἕναν ὅπου πονοῦν τὰ κόκκαλά του καὶ ὑγιαίνει.

[σελ. 93]

34 » **Περὶ γὰ χαλάσῃς μάγια.**

Νὰ πάρῃς μαγιολύτη καὶ διάγγυρον καὶ πελεκάνου κόπρον καὶ σπόρον ἀπὸ τασταγάνη καὶ γὰ τὰ βάλῃς σὲ καινούργιον τζουκάλι καὶ ἄς βράσουν καλὰ μὲ νερόν. Ἐἶτα συγκέρασε τὸ νερόν καὶ ἄς κολυμπήσῃ με τ' ἐκεῖνο, ἀμὴ γὰ βάλῃ καὶ ὀλίγο μέγα ἀγίασμα καὶ τὸν ἀφίνουν τὰ μάγια.

35. » **Περὶ τοῦ κλαίειν παιδί.**

Κόψε ἀπὸ τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς τοῦ παιδίου καὶ κάπνισέ το καὶ πλέον δὲν κλαίει.

[σελ. 94 - 95]

36. » **Περὶ ἀνδρὸς γὰ μὴν πηγαίνει εἰς ἄλλην γυναῖκα.**

Ἔνας ἄνδρας ὅπου ἀφίνει τὴν γυναῖκα του καὶ πηγαίνει σὲ ἄλλη, πόρνη, ἢ γὰ πάρῃς ἀπὸ τὸν κόπρον τῆς γυναικὸς ἐκείνης τῆς πόρνης, γὰ καπνίσῃς τὰ ῥοῦχα του καὶ τὸ πουκάμισο, βρακίον του ἐκείνου τοῦ ἀνδρὸς καὶ πλέον δὲν πηγαίνει εἰς ἐκείνην τὴν πόρνην.

37. » **Περὶ γινῶναι παρθένον.**

Μαγνήτην λίθον θὲς ἀπάνω στὸ στήθος ταύτης ὑπνοῦσα, λάθρα. Καὶ εἰ μὲν παρθένος ἐστὶν εὐθέως γελάσας. Εἰ δὲ ἐφθαρμένη, εὐθὺς κλαύσας.

38. » Εἰς τὸ γνῶσαι ἔμβρουον.

Λάβε γάλα τῆς γυναικὸς καὶ βάλε εἰς σὲ ὕδωρ. Καὶ εἰ μὲν πλέει, ἐστὶν ἄρσεν· εἰ δὲ πέσει κάτω, ἐστὶ θῆλυ.

39. » Περὶ ἀγαπεῖσται (= ἀγαπᾶσθαι) παρὰ πάντων.

Βότανον λεγόμενον ζωονύχιον ἔχει δακτύλους χωρισμένους δύο φυλλάρια, τὸ δὲ μῆκος ἔχον δακτύλων 4, εἰς δὲ τὴν ῥίζαν κάτω ἔχοντα ὡσπερ μαλλίον προβάτου. Ἐπάνω δὲ εἰς τὴν κορυφὴν ἐστὶ διηρημένον εἰς δύο καὶ ἔχει ἄνθη μαῦρα καὶ καρπὸν χαννόν, ἡ δὲ ῥίζα του ἐστὶ πικρά· καὶ εἴ τις βασιτῆ ταύτην ἀγαπᾶται ὑπὸ πάντων.

40. » Ἀρχὴ ἑτέρα τοῦ σοφοῦ Σολομῶντος.

ὁποῦ ἐξέταξε τοὺς δαίμονας καὶ ἀπόκρισις τῶν δαιμόνων.

» Εἰς σὲ ζέσην καὶ πύρωσιν σπλάγχ(ν)ων.

Ἐάν τις γράψῃ: ἀραρά, χαραρί, εὐθέως ἀναχωρῶ.

[Σελ. 96]

41. » Εἰς ἀγρουπνίαν μεγίστην.

Ἐάν τις γράψῃ εἰς τρία φύλλα δάφνης: καὶ φηγιδις μόν, καὶ περιγράψῃ τοῖς κροτάφοις, εὐθέως ἀναχωρῶ.

42. » Εἰς μακρονοσίαν.

Ἐάν τις βάλῃ ἄλας εἰς ἔλαιον καὶ ἀπαλείψῃ (sic) λέγων: Χερουβιμ καὶ Σεραφεῖμ βοηθήσατε, ποιεῖ με ἀναχωρῶ. Σάρκας ἀφανίζω καὶ μὴ φθόμενος ἡκουέριμ.

43. » Ἐάν τις γράψῃ ἐν τοῖς παραθύροις οἰκίας: Μέλπω ἀράδ, φεύγω ἀπὸ τὸν τόπον ἐκεῖνο.

44 » Εἰς ὠτίων πόνον καὶ πιστοπόνους.

Ἐάν τις γράψῃ: Οὐρηήλ, ἔγγισον ῥίζαν, οὐδάλον, ποιεῖ με ἀναχωρῶ.

45. » Εἰς τὸ χωρίζειν ἀνδρόγυνα.

Ἐάν τις γράψῃ τῶν ἑξῆ πνευμάτων τὰ ὀνόματα: Μιχαήλ, Γαβριήλ, Οὐρηήλ, Ῥαφαήλ, Ἀρηήλ, Καραήλ, καὶ θέσῃ ἐν προσθύροις, εὐθέως ἀναχωρῶ.

46. » Δύναμιν ἐλαττώνει καὶ νεῦρα παραλύει.

Ἐάν τις γράψῃ: Ἄραήλ ἔγγισον σφενδορόν, εὐθέως ἀναχωρῶ.

47. » Καρδίας πόνους καὶ γνῶσιν διαστ(ρ)έφει.

Ἐάν τις γράψῃ: Καραήλ, Βέλ, Βήλ, εὐθέως ἀναχωρῶ.

48. » Ψῦχος καὶ ρίγος καὶ στομάχου [...? ...]

Ἐάν τις γράψῃ: Ἰαλμή, Ἐμμεναῖς, Λεροήλ, εὐθέως ἀναχωρῶ. Εἰς στόμαχον ἀνθρώπου καθίζομαι καὶ ποιῶ ἀσπασμούς. Ἐν βαλανείῳ καὶ ἐν ὕδῳ εὐρίσκω τὸν ἄνθρωπον καὶ παραστοματίζω. Ὁς δ' ἂν εἰπῇ εἰς τὸ δεξιό(ς) οὓς τινὸς πάσχοντα ἐκ τρίτου: ηουδαζαβή, ἐκδιώκομαι.

49. » Εἰς τὰ δύο γόνατα.

Ἐάν τις γράψῃ εἰς χαρτὶ καὶ θέσῃ εἰς γόνατα: Βονίβεηλ, εὐθέως ἀναχωρῶ.

[σελ. 97]

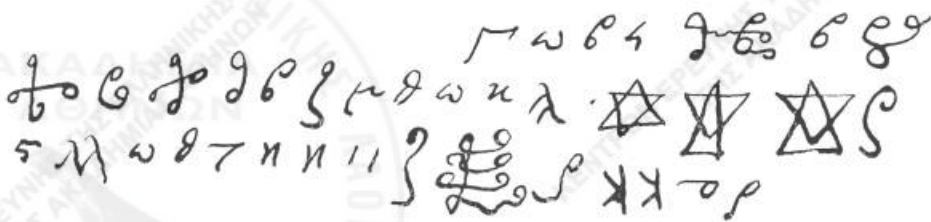
50. » Εἰς ἀϋπνίαν νηπίων γράψων καὶ θές ἐν τῷ τραχήλῳ: Ῥαδερής, ποιῶ με ἀναχωρῶ.

51. » Εἰς καρδίαν πόνον.

Ἐάν τις γράψῃ εἰς χαρτὶν καὶ βαστάζῃ(ν): Ῥαιζόβ, ποιῶ με ἀναχωρῶ.

52. » Ὅταν θέλῃς ὑπάγει εἰς κρίσιν.

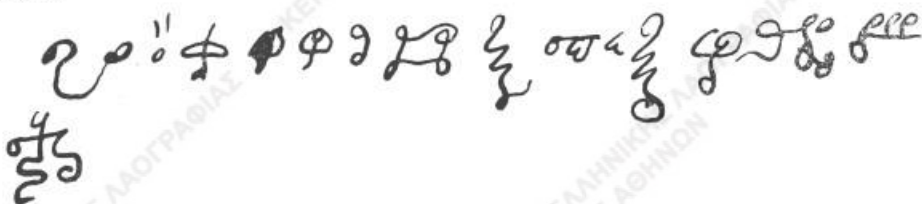
Ὅταν θέλῃς νὰ ὑπάγῃς εἰς κρίσιν μετὰ τὸν ἐχθρόν σου, γράψων τούτους τοὺς χαρακτῆρας καὶ τοῦ κριτοῦ τὸ ὄνομα ἐξανάστροφα καὶ θές το ὑποκάτω τὴν πατοῦνα σου νὰ τὲς πατῆς καὶ δὲν φοβᾶσαι. Μόνον τὲς χαρακτῆρες γράψε τες μὲ μελάνη κόκκινη.

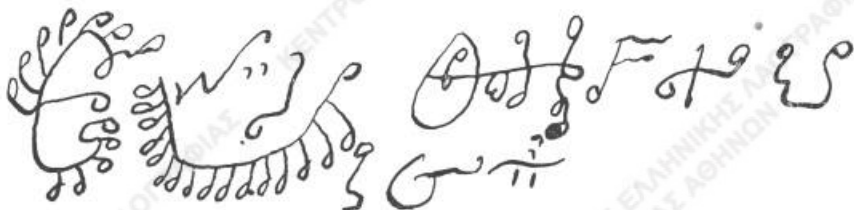
53. » Ἐτερον.

Πάλε εἰς κριτὰ βάστα εἰς τὸ σιῆθος σου. Ὅποταν εἰς κριτὰ γράψων τοὺς

χαρακτηῖρας ταῦτα μὲ μελάνη κόκκινη καὶ βάστα εἰς τὸ στήθος σου καὶ δὲν φοβᾶσαι κανέναν.

54. » Πάλιν γράψε τούτους τοὺς χαρακτηῖρας καὶ βάσταξέ τον εἰς τὸ ζερόβον σου τὸ χέρι κατάσαρκα ἀπάνον εἰς τὸν ἀγκῶνα καὶ νικᾶς τοὺς ἐχθρούς σου εἰς κρίσιν ἅπασαν.

55. » Περὶ ἐχθροῦ σου.

Εἰς τοὺς ἐχθρούς σου γράφον τὸν ψαλμὸν τοῦ Ψαλτηρίου τό: Γνωστὸν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ὁ Θεός. Εἶτα ἀνάλυσέ το εἰς νερόν τὸ χαρτί καὶ δὸς ποιεῖν καὶ θέλει εὐρηγεύσει.

[σελ 98]

56. » Εἰς τὸ γνωρίσαι γυναῖκα τί ἔκαμεν.

Ἐπαρε βατράχου γλῶτταν καὶ ξήρανέ τη καὶ γράψε ταῦτα τὰ σημεῖα μὲ κόκκινη μελάνη τὰ ἀπάνον¹ καὶ θές τα εἰς τὴν καρδίαν ἀπάνω ὅταν κοιμᾶται καὶ πάντα ὅσα ἔχει ὁμολογήσει σοι.

57. » Περὶ θέλεις γυναῖκα γνῶναι ὑπὸ [πό]σων ἀνδρῶν ἐμάνθη.

Ἐπαρε ἀμμωνιακὸν βάλον εἰς ληχῶν (sic) ὁπόταν πέση κοιμηθῆ καὶ ἀπελθὼν ἐρώτησον αὐτήν καὶ θέλει ὁμολογήσει σοι πάντας τοῦ(ς) πορνεύσαντας αὐτήν.

¹ Εἰς τὸ κείμενον δὲν ἀναγράφονται τὰ σημεῖα.

58. » Περί τοῦ ποιῆσαι παιδίον.

Γράφον εἰς χαρτὴν δευρηγὸν καὶ κρέμασον αὐτὸ εἰς τὸ(ν) δεξιὸν τῆς βραχίονα αὐτὰ τὰ γράμματα : Κροξ ζηρε ρίαι ιδιξ δοι αι γι δους, καὶ εὐθέως τίκει.

59. » Εἰς τὸ κυῆσαι ὄλο ἀρσενικὰ παιδιά.

Τῆς ἐλάφου τὸ κόκκαλον ὁποῦ ἔχει εἰς τὴν καρδίαν τῆς νὰ τὸ δένη ἢ γυναίκα εἰς τὰ μαλλιά τῆς ὀπίσω, νὰ τὸ φορῆ καὶ ποιῆ ὄλα ἀρσενικὰ παιδιά.

[σελ. 99]

60. » Περί ἀγάπης.

Τοῦ ὄφεως τὸ δέγμα νὰ τὸ καύσης νὰ γένη στάκτη καὶ βάλε αὐτὴν εἰς ἢ τὸ(ν) δεξιὸν σου πόδα μὲ παννὶ δεμένο καὶ ἔχε αὐτὴ ἀσφαλῶς καὶ ὑπαγε σύντυχε μὲ εἶτιναν θέλεις.

61. » Περί εὔρης θησαυρόν.

Γράφον τὰ ὀνόματα ταῦτα εἰς πινακίδιον καρέας καὶ βάλε τα εἰς τὸ προσκέφαλον σου καὶ ἄς εἶναι καινούργια, γραμμένα μετὰ κρόκον καὶ μόσκον καὶ ἡοδόσταμα καὶ θέλεις ἰδεῖ εἰς τὸν ὕπνον σου θησαυρόν καὶ ἐκεῖ ἔσται ὁ μελετήσας : μπελάκ, μπλαδιούντι, τζιμπόζ τη σταγορία, απερρέρ, δροσοίντοι ερόμμεχ. τεκαδοὲλ ἱακαθα ἦλ ἱαδιθοῦ ἠλάμ αλληλούϊα, ἦ καὶ μετὰ μελάνη κοκκίνην. Ἐπειτα ἔπαρε πετεινὸν ἀσπρον καὶ κράτησέ τον νὰ μὴν κάμη πορνεία ἡμέρας ὀκτὼ καὶ ἔχε μαύρον σκύλον αἷμα καὶ φώκιας δέγμα καὶ γράφον τοὺς χαρακτῆρας ταύτας μὲ τὸ αἷμα τοῦ σκύλου : ασεγιόν, πεζαίπ κορεστή.

62. » Περί πόνον λαγκόνου.

Ὅστις ἔχει λαγκόνι, νὰ κόψη ἀπὸ τοῦ μικροῦ παιδίου τὸν ὀφθαλόν, ὄντας τὸ κόπτη ἢ μαμὴ καὶ νὰ κάμη ἓνα πασβάνι ἀσημένιο καὶ νὰ τὸ βάλῃ μέσα καμπόσο ἄλλας διὰ νὰ μὴν βρωμῆση καὶ νὰ τὸ ἔχη ζωσμένος ἐκεῖ ὁποῦ ἔχει τὸν πόνον. Καὶ νὰ κάμη καὶ ἓνα δακτυλίδι ἀπὸ σίδηρον καὶ νὰ ἔχη ἀγκωνές ὀκτὼ καὶ ὀλόγυρα νὰ γράφῃ οὕτως : φεῦγε φω. γείον χολή. η κορδαλός. ἔζιτι. Καὶ εἰς τὴν μέσην νὰ ἔχη τὸ σημάδι αὐτὸ ὁποῦ εἶναι κάτωθεν γραμμένο καὶ ὀφέλου.

μετὰ βάλει
δα δελφί

[Σελ. 100]

63. » **Περὶ ἀποδεμένον ἄνθρωπον.**

Ἔπαρον μαγνήτην, ὄρεομπάρμπαρον, χιλιδονέαν, ἀπιγο||νίαν, ἀντιμόνι, μαγνι-
λύτην καὶ ἄς τὰ βαστάει ἀπάνω του.

64. » **Περὶ ἐμποδεμένον ἀνδρόγυνον.**

Νὰ τὸ διαβάσῃ ὁ ἱερεὺς ἀπὸ λειτουργίαν τὸν ἐναποδεμένον καὶ τοὺς οἷδαμεν
καὶ οὐκ οἷδαμεν ἄγιε Ἰωάννη, ἐμποδίστε, λύσατε τὸν Δεῖνα καὶ ἔβγαλε καὶ ἐξεκα-
θάρισε τὴν στράταν Ὀδεῖναν τῶν σκυλίων της καὶ τὰ καρτζουκλά του καὶ τὰ δίκτυά
του καὶ πᾶσαν κακὸν δαιμονικὸν καὶ ἀστρονόμον λύσατε ἄγιε Πέτρε ἀπὸ τὴν Ρώ-
μην, φθάσατε συντόμως καὶ λύσατε τῆς ταπεινῆς ψυχῆς τὰ αἰτήματα. Ὁρκίζω σε
εἰς τὴν ἁγίαν Ἀναστασίαν τὴν Φαρμακολύτριαν λῦσον τὸν δοῦλον σου τοῦ Θεοῦ
Ὀδεῖνα ὀρκίζω σε εἰς τοὺς ἁγίους Πάντας, λύσατε τὸν δοῦλον τοῦ Θεοῦ τάδε
ὀρκίζω σε εἰς τὰ εἴκοσι γράμματα ὅπου κρατεῖ ὁ Χριστὸς καὶ οὐδεὶς γινώσκει αὐτά,
εἰμὴ αὐτὸς μόνος· λύσε τὸν δοῦλον σου Ὀδεῖνα μὲ τὴν δούλην σου Τάδε τὴν ὄραν
αὐτήν· ὀρκίζω σε εἰς τοὺς θεοφόρους Πατέρας, ἵνα λυθῶσιν τὰ μάγια τοῦ δούλου
τοῦ Θεοῦ Τάδε καὶ τῆς δούλης τοῦ Θεοῦ Τάδε ἀπὸ ὅ,τι καὶ ἂν εἶναι, ἢ ἀνθρώπου
μαλλιά ἢ σκυλοκέφαλον ἢ βελόνη ἢ κατίνα ἢ μονοπέρων καρφία ἢ χάλκωμα ἢ
ἄργυρον ἢ μολύβι λυθήτω, ἢ κανάβι ἢ λινάρι ἢ λουρὶ ἀναβηστὸν ἢ κλειδωνία
κλεισμένη, ἀπ' ὅ,τι καὶ ἂν εἶναι ἢ κομποδεμένον ἀπὸ τὰς οὐβ' μαγεῖες λύσε το ὁ Ἰη-
σοῦς Χριστὸς ὡς καὶ οἰκοδόμησας, Κύριε, τὸν δοῦλον σου Ἰωακείμ μὲ τὴν δούλην
σου Ἄνναν καὶ ἔτεκαν θυγατέραν τὴν ὑπεραγίαν σου μητέραν οὕτως, Δέσποτα παντο-
κράτορ, εὐλόγησον τὸν δοῦλον σου Τάδε, ἵνα δοξαστῇ τὸ πανάγιόν σου ὄνομα τοῦ
Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἀμήν, ἀμήν, ἀμήν ς μ κ λ ς μ
μ τ φ β θ ο υ ἀμήν, ἀμήν, ἀμήν.

[Σελ. 101]

65. » **Περὶ ὅταν μισοῦνται τὸ ἀνδρόγυνον.**

Ἔπαρον μαγνήτην λίθον καὶ κοπάνισσον καὶ ἔνωσον μετὰ οἴνου καὶ δὸς νὰ
πίουν καὶ ἀγαπιοῦνται.

[Σελ. 107 - 8]

66. » **Ἑρμηνεία τῆς πιγονίας.**

Ἐκβαλε τὴν πιγονίαν ἀπὸ τὰς δεκαπέντε τοῦ μηνὸς Αὐγούστου ἕως τὰς εἴκο-
σι δύο. Καὶ ὅταν θέλῃς νὰ τὴν ἐβγάλῃς Σαββάτο, νὰ εἶσαι νηστικὸς καὶ καθαρὸς,
νὰ λέγῃς: Δι' εὐχῶν τῶν ἁγίων Πατέρων.

Καί τινα γράφω περισσά. Ὅποιος βασιτάζει ἐπάνω τον τὴν ῥίζαν της, σπόρον, φύλλα, ἔναι κοντολογίαν σὲ ὄλες τὲς ἀσθένειες καὶ εἰς σὲ//λοιμικὴν καὶ εἰς μάγια καὶ εἰς φαρμάκι καὶ νὰ πίνῃ τὸ σπόρον μετὰ οἶνον εἶναι πολλὰ καλὸν καὶ λέγε τὴν εὐχὴν ταύτην : Χαλδὰ ηκὶ χουῖδ ουχᾶρ ἰᾶπ ἰαφοαμ αιλᾶχ σερῆφ μονχτῖμ λιᾶρ συ-
χοῦ ἀφῆπι λησχᾶμ συροῦφ ταλὰ ἀμήν, ἀμήν, ἀμήν.

67. » Περὶ τῆς μανδραγόνας.

Ἡ μανδραγόνα, διὰν θέλῃς νὰ τὴν ἐβγάλῃς, νὰ ψάλῃς παράκλησιν καὶ ἀγιασμὸν καὶ ὕστερον πιάνεις καὶ σκάπτεις ἀπὸ μακρὰ νὰ μὴν ἐγγίξῃς τὸ βοτάνι, ἤγουν τὴν μανδραγόνα. Καὶ ἐκεῖ ὁποῦ σκάπτεις δὲν μιλεῖς. Καὶ ἀφοῦ φανῆ ἡ ῥίζα ὀνομα-
τίζεις ὅ,τι θέλεις. Καὶ ἀφοῦ ὀνοματίζῃς, δένεις τὴν ῥίζαν της μὲ σκοινὶ καὶ δένεις σκύλον ἐκ τοῦ λαιμοῦ καὶ μαύλα τον μὲ ψωμί καὶ ἔρχεται εἰς τὸ ψωμί καὶ ταυρεῖ καὶ ξερριζώνει τὴν. Διὰτὶ ὁ ἄνθρωπος, ἂν τὴν πιᾶσῃ νὰ τὴν ἐβγάλλῃ, ξεραίνεται τὸ χέρι του. Καὶ αὐτὸ τὸ βοτάνι ἐμπαίνει εἰς ἰατρικὰ καὶ εἰς ἄλλα πολλὰ καλά.

[σελ. 120]

68. » Περὶ δάγκαμα φιδίου καὶ σκορπίου.

Ὅποιον δαγκάσει φίδι ἢ σκορπίος, τὴν ὄραν αὐτὴν νὰ εὔρη ζωχία νὰ τὰ βάλῃ<ς> ὡς καθὼς εἶναι ἐπάνου εἰς μίαν πέτραν καὶ ἄς τὰ κοπανήσῃ μὲ ἄλλην πέ-
τραν καὶ ὄχι ἄλλον καὶ ἄς τὸ βάλῃ πολλὰς βολὰς φορὰς ἐκεῖ ὁποῦ τὸν ἐδάγκασεν τὸ φίδι ἢ ὁ σκορπίος καὶ ὑγιαίνει. Ὅμοίως, ὡσὰν δαγκάσῃ τὸ φίδι τὸν ἄνθρωπον ἢ σκορπίος, ὅσο νὰ εὔρεθῶν τὰ ζωχία νὰ βάλῃς ψίχα ψωμίου μὲ κρούον νερὸν ἀπά-
νου εἰς τὴν καπανίαν καὶ νὰ σταυρώσῃς τὴν δομὴν τρεῖς φορὰς καὶ εἰς πᾶσαν φορὰν ὅπου σταυρώσῃς νὰ λέγῃς τὸ παρὸν τροπάριον : Ἀνέβηκε Μωσῆς ἐπὶ στήλης, ἄκος φθοροποιόν, λυτήριον καὶ ἰοβόλου δῆγματος καὶ ξύλου τοῦ Σταυροῦ τὸν πρὸς γῆν
συρόμενον ὄφιν προσέδωκεν ἐν γὰρ ἐν τούτῳ ἀμβεύσας τὸ πῆμα διὸ Χριστῷ ἄσω-
μεν τῷ Θεῷ ἡμῶν ὅτι δεδόξασται. Καὶ ὡσὰν τὸ εἰπῆς τρεῖς φορὰς τὸ τροπάριον καὶ
τότες βάνεις τὴν ψίχαν τοῦ ψωμίου μὲ τὸ νερὸν νὰ δέσῃς τὴν δομὴν καὶ ὑγιαίνει.

[σελ. 132]

69. » Περὶ πῶς νὰ ἐγνωρίσῃς τὸν ἀστενῆ σηκώνεται ἢ ὄχι, ἢ ὀλίγον ἀστενεῖ ἢ πολὺ.

Μάθε πότε ἔπεσεν ὁ ἄρρωστος καὶ λογαρίασε πόσες ἡμέρες ἔχει τὸ φεγγάρι,
ἰδὲ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἀρρώστου πόσα στοιχεῖα ἔχει, ἰδὲ καὶ τοῦ ἡλίου κύκλον πόσον
ἔστι καὶ στὰ στοιχεῖα τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀρρώστου καὶ λογαρίασε τα ὅλα ἀντάμα καὶ
ἐβγαλε ἀπὸ τριάντα καὶ ὅσα ἀπομείνουν τήρησον τὸ ὄργανον. Καὶ εἰ μὲν εἶναι εἰς

Και όταν θέλη νὰ λυθῆ, ἐτοῦτο :

[σελ. 136]

72. » Εἰς τὸ σταματῆσαι αἷμα.

Γράψον ταῦτα τὰ σημεῖα καὶ κρέμασον εἰς τὸ σιῆθος τοῦ νοσοῦντος ἢ δομή-
γράφον εἰς τὸ μέτωπον αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ αἵματος τοῦ ἐκχυθέντος. Εἰ δὲ ἐπιστήσεις,
γράφον αὐτὰ εἰς μαχαίρι καὶ σφάξον ὄρνιθα καὶ οὐκ[κ ἐ]ξέλεθαι αἷμα.

73. » Εἰς μήτραν ἀναθάλουσαν (sic)

Ἀχαήλ. ενχαλοχαήλ. οχαήλ. Μιχαήλ μενδὲ ἀνερήλ. ζαχαήλ. Ἀνοιχθήτωσαν
αἱ ὀπὲς αὐτῶν καὶ καρδία καὶ τὸ ἥπαρ καὶ ἄς ἔλθουσι τὰ ἅγια γράμματα αὐτῆς εἰς
τὰ ἔγκατα αὐτοῦ ὡσεὶ ὕδωρ καὶ ὡσεὶ ἔλαιος (sic) ἐν τοῖς ὀστέοις αὐτοῦ καὶ ὡσεὶ
βρώματα ἐν τοῖς κοιλίους (sic) αὐτῆς. Καὶ γράψον τοὺς χαρακτῆρας αὐτοῦς.

74. » Τὸ ἐλθεῖν αὐτὰ¹ λέγε τονάμαι (sic) ταυτον: Ναπομπία μωράτζια λεμί.
Ρίξον δὲ αὐτὰ εἰς τὸν δίσκον ἱερέως καὶ διὰ τὸ γράψης νὰ λέγῃς τὸν πεντηκοστὸν
καὶ νὰ λειτουργηθῶν ἡμέρες ζ'. Καὶ μετὰ τὲς ἐπτὰ λειτουργίες λῦσε αὐτὰ μετὰ ἀγί-
ασμα τῶν ἁγίων Θεοφανείων καὶ νὰ πῆ τρεῖς ταχινὲς νηστικὸς καὶ θαυμάσεις τοῦ
Θεοῦ ἢ δύναμις : — ι ω θ ζ θ κ β ν.

Ἐπαρον γάλα δανναρίας (sic) θηλαζούσης ἄρρεν πουλάριον καὶ σμείξον μετὰ
αἵματος προβάτου καὶ γράψον εἰς προσωπίδα παιδίου τὰς χαρακτῆρας ταύτας.

75. » Περὶ κλέπτην νὰ εὔρης.

Δάβε ἄρτον τῆς Μεγάλης Πέμπτης καὶ τυρὸν καὶ γράψον εἰς τὸ ψωμίν :
Σαρά αμοῦν καὶ εἰς τὸ τυρί : Σφαήλ. Καὶ ἄς λειτουργηθῶν ἡμέρα Σαββάτο καὶ
ἄς τὸ φάγουν, καὶ ὁ κλέπτης εὐρίσκειται, ἤγουν [ὁ] αἴτιος τοῦ κακοῦ.

¹ Δηλ. ἡ ἔμμηνος ρύσις.

[σελ. 137 - 8]

76. » **Νὰ σὲ ἀγαποῦν πάντες.**

*Ἐχε ἀλεποῦς καρδιά καὶ κοράκου καρδιά καὶ γράφων τοὺς χαρακτηῖρας ταύ-
τας (sic) καὶ καπνίζου μὲ ἄρτον καὶ θνυμίαμα ἀρσενικόν.

77. » **Εἰς τὸν ἀστέρα.**

Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀμήν.
Ἄστέρας, εἶσαι πικρὸς καὶ μεμελανωμένος καὶ ἔχεις ὀνύχια ὀρε' καὶ νὰ ποῦ σὲ δένω
ἀπὸ τὴν σήμερον ἡμέραν νὰ ἀπέχῃς ἀπὸ τὸν δοῦλον τοῦ Θεοῦ Τάδε, νὰ μὴν τὸν
τρῶγῃς, νὰ μὴν πίνῃς, ὅτι εἶναι βαπτισμένος, μυρωμένος, τοῦ Θεοῦ παραδομένος.
Ἄπεχε ἀπ' αὐτόν, ὅτι στέλλει ὁ Κύριος ἀόρατος τὸν ἀρχάγγελον Γαβριὴλ καὶ σὲ
κατακαίει καὶ σὲ καταφλογίζει καὶ σὲ ξεριζώνει τὰ δόντια σου. Δὲν ἠμπορεῖ νὰ σὲ
βαστάξῃ, νὰ σὲ ὑπομένῃ, ἀμὴ σῶρε εἰς τὰ βουνά, εἰς τὰ ἄγρια ζῶα. Ἐκεῖ εἶναι μία
μεγάλη πέτρα καὶ σῶρε ἀπὸ κάτω καὶ φάγε ἀπ' αὐτήν. Αὕτη σὲ βαστάζει, αὕτη σὲ
ὑπομένει Ἄμήν: ς μ κ λ ς μ μ τ φ β θ ἀμήν.

78. » **Περὶ τῆς πηγονίας τὸ βοτάνι.**

Αὕτη ἡ πηγονία ἐστὶ μήτηρ πάντων τῶν βοτάνων. Γίνεται δὲ εἰς ὄρος ὑψη-
λὸν καὶ ἀπάνεμον τόπον ὑποκάτω εἰς πέτραν ἢ ὡς λιθόστρωτον. Τὸ φύλλον αὐτῆς
κάτω βλέπει καὶ τὸ ἄνθος αὐτῆς λευκόν. Καὶ ἡ ρίζα αὐτῆς ὡς δάκτυλον ἀνθρώπου.
Αὕτη ἡ βοτάνη ὠφελεῖ εἰς πᾶν πρᾶγμα. Εἰς πάθη καὶ νόσους ἀνθρώπων. Ὁ βαστά-
ζων τὴν ρίζαν αὐτῆς οὐ φοβηθήσεται μαγείας καὶ ὄφιν καὶ πᾶν θηρίον καὶ οὐ μὴ
φοβηθῆ ἴλυμν ὁδοῦ ἀπὸ σιρατηγούς. Ὁ δεθεις τὴν γλῶτταν καπνιζέτω ὑπ' αὐτῆς
καὶ λύεται ὁ δεσμός. Ὁ πίνων τὴν ρίζαν καὶ τὸν σπόρον φυλαχθήσεται ἀπὸ παντός
πονηροῦ συναντήματος καὶ ἀπὸ κακὸν ὀφθαλμόν. Ὁ σπόρος αὐτῆς ὑποκάτω τῆς
γλῶσσης αὔξει τὴν διάνοιαν. Ὁ θνυμιάσας τὴν ρίζαν καὶ τὰ φύλλα εἰς τὸν οἶκον
αὐτοῦ, οὐ μὴ εἰσέλθῃ πνεῦμα πονηρὸν εἰς αὐτούς. Ὁ σπόρος αὐτῆς δεθεις εἰς τὸ
δεξιὸν γόνατο ὠφελεῖ εἰς τὴν σπλῆνα καὶ εἰς τὰ ἥπατα. Ὁ βαστάζων τὴν ρίζαν καὶ
τὰ φύλλα καὶ τὸν σπόρον, εἰ ἔλθῃ εἰς βασιλεῖς καὶ ἄρχοντας, καλῶς κατενοδοθήσε-
ται. Καὶ τὸ σπόρον αὐτῆς [εἰ] θέσεις εἰς τὸ κατώφλιον ἐν καιρῷ θανατικοῦ, οὐ μὴ
εἰσελεύσεται πνεῦμα ἀκάθαρτον καὶ πονηρὸν, καὶ θάνατος εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ οὐ

μὴ γενήσεται. Καὶ πιεῖν οὐ μὴ βλαβήσεται. Ὁμοίως καὶ ἡ γυνὴ ἔξει γάλα πολλὰ πολὺ. Ἐὰν [θέ]σης σπόρον ἐπὶ τὸν δεξιὸν βραχίονα, λογισμοὺς καταργήσει. Ἀλλὰ καὶ δαιμονιζόμενός τις τὴν ρίζαν αὐτῆς φαγεῖν καὶ καπνισθήσεται ὁμοῦ ἐν δύο (sic) γεννήσει τῆς Σελήνης, εὐθὺς το[ῦ] πάθους ἀπαλλαγήσεται. Ἐὰν κεκρατημένον τὸ ἀδελφικὸν αὐτοῦ ἐστί, ὁμοίως φάγη τὴν ρίζαν αὐτῆς καὶ νὰ κρεμάσῃ ἐπὶ τὸν τραχιλὸν αὐτοῦ. Γεννηθὲν παιδίον μικρόν, πότισε αὐτὸ[ν] πρῶτον ἀρχὴ τὴν ρίζαν αὐτὴν σὺν γάλα (sic) τῆς μητρὸς αὐτοῦ, νὰ εἶναι ἡμέρα καὶ νύκτα γαληνὸ καὶ μερωμένο, διότι δὲν πλησιάζει τίποτες πνεῦμα πονηρὸν πλησίον αὐτοῦ.

[σελ. 143 - 6]

79. » Εἰς πόνον κορμίου καὶ κοκκάλου.

Βότανον λεγόμενον ἢ βριονία καὶ τὸ κλωνάριον τῆς ὡσάν σκοινὶ καὶ κάμνει σπυρία κόκκινα εἰς τοὺς κόμπους αὐτῆς. Καὶ ὅταν ὑπάγῃς νὰ τὴν σκάψῃς νὰ βασιστῆς ψωμί καὶ κρασί καὶ ὄρνιθι καὶ τρία καρφία καινούργια. Ἐπειτα νὰ σκάψῃς τὴν ρίζαν ἀπὸ μακρὰν νὰ μὴν τὴν ἐγγίσης, ὅτι φεύγει μέσα. Καὶ ὡσάν τὴν ἐβγάλῃς νὰ βάλῃς τὸ ψωμί καὶ τὸ κρασί καὶ τὰ καρφία καὶ τὴν ὄρνιθα καὶ παράχῃσον αὐτὰ ὅλα ὁμοῦ. Ἐπειτα φεῦγα ἀπὸ κεῖ ὀγλήγορα. Εἶτα βράσον αὐτὰ ἀπὸ μακρῆα τὴν φωτίαν//νὰ μὴν τὸ ἐγγίσης καὶ ὡσάν βράσῃ, μάλαξον αὐτὰ καὶ κάλυψε τὸν πονοῦντα δύο καὶ τρεῖς φορὲς καὶ ὑγιαίνει.

80. » Ἐρμηνεία πῶς ἀνασπάται τῆς πηγονίας τὸ βοτάνι.

Βλέπε τὸν ἥλιον ὅταν ἔρῃη εἰς τὸν Παρθένον καὶ πρῶτον ἀνάσπασε αὐτὴν ἡμέρα Σαββάτο εἰς τὰ (;) τὸ πρῶτὸ καὶ λέγε τὰ χαλδαϊκῶς, καὶ οὕτως ἀνάσπα: Λούτ, ἀχάφ, λάπ, λάφ, πλάχ, σουλφαμ, μοχτήμ, λιάρο, ἀχροναφάτ, λιρχάμ, συρφοῦ, τάλχα ἀμὴν, ἀμὴν, ἀμὴν. Καὶ ὅταν θέλῃς ν' ἀποσκάψῃς τὴν ρίζαν καὶ τὸν κλώνον αὐτῆς, νὰ πάρῃς ἄρτον καὶ μολύβι καὶ ἄλας ἔπαρον καὶ χῶμα μέρος τοῦ ἁγίου Βήματος μετὰ τριῶν δακτύλων τῆς δεξιᾶς χειρὸς. Καὶ ὅταν ἀνασπάσῃς αὐτὴν βάλον αὐτὰ ἐν τῷ βόθρῳ ἐκείνῳ, καὶ ὅταν τήνε βγάξῃς ὀνομάτισέ την ὡς τὰ ἄνωθεν γεγραμμένα. Εἶτα ἀπόστρεφε (sic) εἰς τὸν οἶκον σου τὸ συντομώτερον.

81. » Περὶ ἀλόγου ὅπου δὲν ἠμπορεῖ νὰ κατουρήσῃ.

Γράφον εἰς τὰ τέσσερα ποδάρια τοῦ ἀλόγου στὰ ὀνύχια: Φησόν, Γεών, Τίγρης καὶ Ἐφράτης.

82. » Περὶ ἀλώπεκος.

Ἡ ἀλούπηξ τετράποδον ἐστὶν ζῷον γνωστὸν ἅπασι, δεινότατόν τε καὶ πανουρ-

γότατον και σοφόν. Ταύτην, ἐὰν ζῶσαν ἀγρεύσης και ἐμβάλης εἰς παλαιότατον ἔλαιον και ἔψη ἕως οὗ εἰς τὸ τέλος τακῆ και καθίσας εἰς || ἀγγεῖον ἔχον ἔλαιον και ἔξ αὐτοῦ ἀλείψης ποδαλγούς, ἀρθρῖτικόν και παρεμμένον εἶχοντας ἐπὶ πολλὰ τὰ πάθη, θεραπεύει παραδόξως. Ὁ δὲ δεξιὸς αὐτοῦ ὄρχις ξηρανθεὶς και [. . .] ἐν πόσει δοθεὶς, φίλτρον γίνεται πρόξενον γυναιξίν ὁ δὲ εὐώνυμός του εἰς ἄνδραν.

83. » Περὶ αἵτου.

Ἐὐαὶτος μέγιστος ἐστὶν ὄρχεον, βασιλεὺς πάντων τῶν πετεινῶν. Τούτου ἡ χολὴ σὺν χυλῶν πρασίον και ὑπὸ βάλσαμον και μέλιτι λυθηθεῖσα και ἐπιχρισθεῖσα ἀπὸ χύσιν ὀφθαλμῶν ἰαταί. Ἡ δὲ καρδία αὐτοῦ ὀπηθηθεῖσα και γυναικὶ λάθρα δοθεῖσα ἐν πόσει, ἐν βρώσει, φίλτρον ἐργάζεται αὐτὴ πρὸς τὸν ἄνδρα. Πολλὰ δὲ οἱ πόδες αὐτοῦ βασιαζόμενοι πρὸς κατ' ἐχθρῶν νίκην μεγάλως ὠφελοῦσιν. Ὁ δὲ μυαλὸς τοῦ ὄρχεου τούτου ἐὰν πῆν ἡ γυνὴ και ὀλίγον τούτου, ἐπίθες [εἰς] τὸ τῆς μήτρας στόμιον, ἀσύλληπτη γίνεται.

84. » Περὶ κουρούνας.

Βορὸν ὄρχεον ἐστὶ μέλαν, πᾶσι γνωστόν, ὃ κουρούναν ὀνομάζουσιν πάντες. Ἡ καρδία τῆς ὀπηθηθεῖσα και γυναικὶ λάθρα δοθεῖσα ἐν βρώσει ἢ ἐν πόσει, φίλτρον ἐργάζεται αὐτὴ πρὸς τὸν ἄνδρα. Πολλὰ δὲ ἡ κόπρος αὐτῆς σὺν οἴνῳ πωθηθεῖσα εἰς βήχαν ἰαταί.

85. » Περὶ χιλιδόνας.

Ἡ χιλιδὼν στρουθίον ἐστὶν πᾶσι γνωστόν, ἔχον δυνάμεις τοιαύτας. Ἐὰν τις τοὺς νεοσοὺς || ἐμβάλη εἰς χύτραν και προσηλώσας ὀπηθήσῃ, ἔπειτα ἀνοίξας τὴν χύτραν και κανονίση, τοὺς μὲν δύο νεοσοὺς καταφιλοῦντας ἀλλήλους τοὺς δὲ δύο ἐκστρεφόμενους ἀλλήλων και οὐ φιλούμενοι οἱ νεοσοὶ και καιόμενοι και κόνης γενομένης και μετὰ πόσεως ἢ βρώσεως διδόμενοι λάθρα γυναικί, διεγείρουσιν πρὸς τὸν ἄνδρα φίλτρον πολλὰ.

[σελ. 148]

86. » Ἀρχὴ τοῦ ἡλίου τὸ βοτάνι.

Τὸ βοτάνι ἐστὶν ὁ ἡλιοσκοπός· και ὅταν ἀνατείλῃ ὁ ἡλιος κλίνει τὴν κορυφὴν του κατὰ τὸν ἡλιον. Και ὅταν θέλῃς νὰ ἐβγάλης, νὰ εἶναι εἰς τὴν πρώτην ὥρα τῆς Κυριακῆς, ὅταν χαράξῃ ἡ μέρα, και νὰ εἴπῃς τὸν ὄρχισμὸν τοῦ ἡλίου τρεῖς φορές. Ἐἴτα νὰ τὸ σκάψῃς μετὰ τὴν ρίζαν, ὅταν ἔχῃ τὸν καρπὸν και τὰ λουλούδια. Και ἔπαρον αὐτοῦ ἀπὸ τὸ δέγμα και τύλιξον τὸν καρπὸν και ἀπὸ τὰ λουλούδια του καμπόσον και βάστα το ἀπάνω σου. Και φύλλα του τὰ χλωρὰ ἔπαρον και κοπάνισον αὐτὰ

καὶ στράγγισον αὐτὰ καὶ ἔνωσον αὐτὸ μὲ ῥοδόσταμο· εἶτα βάλε το εἰς μίαν ἀμούλαν καὶ κρύψε το. Καὶ ὅποτε ὑπάγεις σὲ βασιλεῖς καὶ σὲ ἄρχοντας ἢ εἰς ἐχθρούς σου ἢ σὲ χαραμῆδες, ἄλειψον τὸ πρόσωπόν σου ἀπὸ [τὸ] κεῖνο τὸ ζουμί καὶ ὅσοι σὲ ἰδοῦν ὄλοι σὲ ἀγαποῦν. Καὶ ἂν ἤξεύρης καὶ πουθενὰ βίον παραχωμένον, πέρασον ἀπ' ἐκεῖ καὶ ἀνοίγει ὁ τόπος καὶ φαίνεται καὶ πάλιν παραχώνεται. Καὶ σημάδεψε τὸν τόπον ἐκεῖνον καὶ εἰς σὲ τρεῖς ἡμέρας νὰ πάρης μαῦρον πετεινὸν καὶ ἄμε εἰς τὸν τόπον ἐκεῖνον· εἶτα σφάξε τὸ πετεινάρει καὶ τότες ἔβγαλε τὸν θησαυρόν ἀμὴ καὶ τότες νὰ εἶναι τὸ πρόσωπόν σου ἀλειμμένον ἀπὸ τὸ ζουμί. Καὶ μὴ σὲ θεωρήσῃ τις ὅταν ἐβγάξῃς τὸν θησαυρόν. Καὶ ἡ ρίζα τοῦ βοτάνου ἔχει πολλὴν χάριν. Νὰ πάρης ἀπὸ γαϊδάρου πετζί καὶ ξούρισέ το καλά νὰ γένη ψιλὸ ὡσὰν χαρτὶ καὶ τύλιξον μέσα εἰς αὐτὸ ἀπὸ τὴν ρίζαν ἐκεῖνον τοῦ βοτάνου καὶ βάσταζέ το ἀπάνου σου· καὶ σῦρε εἰς ἀφεντάδες ὅπου βούλονται νὰ σὲ χαλάσουν ἢ σὲ χαραμῆδες καὶ ὄλοι σὲ ἀγαποῦν ἀπὸ τοῦ βοτάνου τὴν χάριν.

87. » Ἔτερον τοῦ Κριοῦ.

Τὸ βοτάνι ἐστὶν τὸ μυριόφυλλον. Κοπάνισον αὐτὸ καὶ στράγγισον τὸν ζωμόν καὶ ἔνωσον αὐτὸ μὲ ροδόλαιον καὶ ἄλειψε πληγὰς ἀπὸ σιδέρον καὶ ὑγιαίνει. Ἴδὲ τὸ ροδόλαδον πῶς γίνεται. Βάνουν λάδι καὶ τριαντάφυλλα σὲ μίαν ἀμούλαν καὶ τὸ κρεμοῦν στὸν ἥλιον καὶ στέκεται πάντοτε. Οὕτως γίνεται τὸ ροδόλαδον. Τὴν δὲ ρίζαν τοῦ βοτάνου βάστα την εἰς σιὸ δεξιὸν βραχίονα καὶ χάνονται διὰ τ' ἐσένα.

88. » Ἔτερον τοῦ Ταύρου.

Τὸ βοτάνι ἐστὶν τὸ τριφύλλιον. Καὶ ἔπαρον τὰ ἄνθη καὶ τύλιξον αὐτὰ εἰς δέγμα βοδίου, μοσχαρίου ἀγεννήτου καὶ βάστα το ἀπάνου σου. Καὶ σῦρε εἰς βασιλεῖς, σὲ πασιάδες, σὲ ἄρχοντας καὶ ἔχεις πολλὴν τιμὴν ἀπὸ αὐτουνοῦς. Τὴν δὲ ρίζαν αὐτοῦ νὰ τὴν βαστοῦν οἱ ἄνθρωποι οἱ δαίμονιζόμενοι φεύγουν οἱ δαίμονες ἀπ' αὐτὸν καὶ οἱ Γελλοῦδες καὶ ὑγιαίνει.

89. » Τῶν Διδύμων.

Τὸ βοτάνι ἐστὶν ἡ ματραγκόνα καὶ ὅποιος βαστᾷ ἀπὸ τὴν ρίζαν αὐτῆς ἔχει πολλὴν τιμὴν καὶ χάριν καὶ δαίμονες φεύγονται. Εἰ δὲ καὶ καπνιστῆς ἀπὸ τὴν ρίζαν αὐτῶν τρέχει πολλά.

90. » Τοῦ Καρκίνου καὶ τῶν Διδύμων.

[Σελ. 149]

Τὸ βοτάνιν τῶν Διδύμων ἐστὶν τὸ ἐξίφυλλον. Ἀπὸ αὐτὸ τὸ βοτάνιν εἰς κήταρον (sic) γυναικὸς ὅταν γεννήσῃ παιδίον καὶ βάσταζέ το ἀπάνου σου καὶ ἀγαπιέσαι

ὑπὸ μικρῶν καὶ μεγάλων, ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν. Τὰ δὲ φύλλα τοῦ βοτανίου αὐτοῦ νὰ φάγη ὁ δαιμονισμένος καὶ νὰ βαστάη καὶ ἀπ' αὐτό, φεύγουν οἱ δαίμονες καὶ υγιαίνει. Τὴν δὲ ρίζαν αὐτοῦ νὰ τὴν ταΐσῃς ἀνθρώπων ἢ ζῶον, σὲ ἀγαπάει.

91. » Τοῦ Λέων.

Τὸ βοτάνι ἐστὶν ἡ βαλόπζη. Τὰ φύλλα τῆς βοτάνου τζάκισον καὶ ἄλειψον τὰ τζακισμένα κόκκαλα τοῦ ἀνθρώπου δύο καὶ τρεῖς βολές καὶ υγιαίνει. Τὴν δὲ ρίζαν βάσια ἀπάνου σου ὅταν πηγαίνῃς νὰ κνηγήσῃς ψάρια καὶ πιάνεις πολλά.

92. » Τοῦ Παρθένου.

Τὸ βοτάνι ἐστὶν τὸ τριχοβότανον. Τὰ φύλλα αὐτῆς κοπάνισον μετὰ ἀρκούδας κόκκαλα καὶ ἄλειψον πόρους ἀπὸ ρευματοπόνον δύο καὶ τρεῖς βολές καὶ υγιαίνει. Τοὺς δὲ κλάδους αὐτοῦ τύλιξον εἰς δέρμα λύκου καὶ βάστα το καὶ νικᾷς τοὺς ἐχθρούς σου. Καὶ εἰς στένωσιν βραζόμενον μετὰ ὕδατος καὶ ζαχάρεως, πινόμενον ὠφελεῖ.

93. » Τοῦ Ζυγοῦ.

Τὸ βοτάνιν ἐστὶν ἡ πετόνικα. Τὸν καρπὸν αὐτῆς ἕς πίνῃ ὁ δαιμονιζόμενος καὶ υγιαίνει. Ὅμοίως καὶ εἰς κοιλίας πόνον ὠφελεῖ. Τὰ δὲ φύλλα τῆς (ἄν) φάγη ὁ ἀνθρώπος, ἀπὸ ὅ,τι πόνον ἔχει γαίνει. Τὴν δὲ ρίζαν αὐτοῦ τύλιξον εἰς δέρμα ἀλοπούς καὶ δέσον αὐτὸ εἰς τὸν δεξιόν σου βραχίονα καὶ δὲν φοβᾶσαι ἀπὸ δαιμόνων.

94. » Τοῦ Σκορπίου.

Τὸ βοτάνιν ἐστὶν τὸ κυνόγλωσσον. Τὸν σπόρον αὐτοῦ τύλιξον εἰς δέρμα ἐλάφου καὶ δὲν φοβᾶσαι ἀπὸ παντὸς πονηροῦ πράγματος καὶ φανῆς φοβεροῦ καὶ ἐνδοξοῦ καὶ ὡς Θεὸν σὲ προσκυνοῦν. Τὰ δὲ φύλλα κοπάνισον καὶ σμίξον αὐτοῦ τὸν ζουμόν μετὰ κρίνου ἔλαιον καὶ ἄλειψε μετ' αὐτοῦ πᾶσαν πληγὴν σιδήρου καὶ ἰᾶται. Τὴν δὲ ρίζαν αὐτοῦ βάστα εἰς τὸν δεξιόν σου βραχίονα καὶ δὲν σὲ γανγίξει σκύλος καθόλου. Καὶ ἂν δώσης αὐτηνὴ τὴν ρίζαν καὶ φάγη ζῶον ἀνήμερον, ἡμερώνεται. Καὶ ἄλλο: Τὸ βοτάνι αὐτὸ κοπάνισον μετὰ ἀρκούδας ἄλειμμα καὶ ν' ἀλείψῃς ἀνθρώπους ὅπου ἔχουν ρευματοπόνον εἰς τὸ κορμὴν δύο καὶ τρεῖς φορὲς καὶ υγιαίνει.

95. » Τοῦ Τοξότη.

Τὸ βοτάνιον ἐστὶν ἡ ἐγκάρδιος· καὶ ἔχει τὰ λουλούδια ὡσάν λουλάκι εἶναι καὶ ψηλὸν μιὰ πῆχυ. Καὶ τύλιξον αὐτὸ μὲ δέγμα ἀλεποῦς καὶ βάσταζέ το κατὰ κεφαλῆς καὶ νικᾶς βασιλεῖς καὶ κριτάδες καὶ δυνάστας. Τὰ δὲ φύλλα αὐτοῦ ποιήσον ἀλοιφήν μὲ κερὶν καὶ ἔλαιον καὶ ἄλειφε φλεβοτομίαν καὶ ὑγιαίνει. Τὴν δὲ ρίζαν θές εἰς κρυφὸν τόπον εἰς τὸν οἶκον σου καὶ εὐτυχεῖ τὸ σπύρι σου ἀπὸ πᾶσαν καλὸ καὶ θαναμάσης τί ὠφέλειαν ἔχει τὸ βοτάνι αὐτό.

96. » Τοῦ Αἰγοκέρου.

Τὸ βοτάνι ἐστὶν τὸ τράγιον· καὶ ἔπαρον τὸν καρπὸν αὐτοῦ, δὸς γυναικός· ἐὰν φάγη ὀλίγας ἡμέρας, ζήσεται. Τὰ δὲ φύλλα αὐτῆς τρίφρας καὶ βάστα καὶ πάντα τὰ θηρία φεύγουν ἀπὸ σοῦ καὶ ὡς βασιλέα σὲ προσκυνοῦν τὰ θηρία καὶ δὲν σὲ ἐγγίξει κανένα ποσῶς· καὶ ἂν κοιμηθῆς καὶ μετὰ ταῦτα, φόβον δὲν ἔχεις. Τὴν δὲ ρίζαν (ἐὰν) δώσης ἐπιληπτικὸν φαγεῖν μετὰ ἐπτὰ ὀκτὼ ἡμέρας ὑγιαίνει ἀπὸ πᾶσαν ἀσθένειαν. Εἰδὲ ἂν βασιτῆς τὴν ρίζαν αὐτήν, ὡς Προφήτην ἔχεις χάριν ἐκ τοῦ λαοῦ καὶ ἀπὸ Θεοῦ βοήθειαν ἐν παντὶ τόπῳ.

97. » Τοῦ ηδορχίου (=τοῦ ὑδροχόου.)

Τὸ βοτάνι ἐστὶν τὸ βατράχιον. Τὰ φύλλα αὐτοῦ τρίφρον ὡσάν ἀλεύρι καὶ ἔνωσον αὐτὰ μετὰ ἢ οἶνον καὶ δὸς μίας γυναικός ἄτεκνης νὰ πῆη, ἡ ὁποία δὲν κάνει παιδί, διὰ νὰ κάμη. Εἶτα βάστα ἀπὸ αὐτὰ τὰ φύλλα ἀπάνω σου καὶ δὲν φοβᾶσαι ἀπὸ ἐχθρούς.

98. » Τοῦ Ἰχθύα.

Τὸ βοτάνι ἐστὶν τὸ ἀριστολόγιον· τὸ λέν καὶ τριχήλιον, ἧγουν τὸ τράχιον. Νὰ τὸ φάγη ἄνθρωπος καὶ νὰ βαστάη καὶ ἀπ' ἐκεῖνο, εἶναι διὰ πολὺν καλόν.

99. » Τῆς σελήνης.

Τὸ βοτάνιον ἐστὶ ἡ ἀγλάφωτη. Μερικοὶ ἄνθρωποι τὸ λέν λουνάρι, ἄλλοι τὸ λέν

δλήκημον (sic) και κάμνει τὰ φύλλα του ὡσὸν ρεβίθι. Καὶ νὰ τὸ ἐβγάλης τὴν Δευτέρα εἰς τὴν πρώτην ὥρα, ὅταν χαράζῃ ἢ μέρα. Καὶ νὰ πῆς πρῶτα τὸν ὀρκισμὸν τῆς σελήνης τρεῖς φορές· εἶτα νὰ τὴν ἐβγάλης μὲ τὴν ρίζαν ὁμοῦ. Καὶ ἔχει τὸ βοτάνι αὐτὸ ἐνέργειαν τοιαύτη. Νὰ βάλῃς ἀπὸ τὴν κορυφὴν τουτουνοῦ τοῦ βοτανίου μέσα εἰς κεφαλὴν πετεινοῦ καὶ νὰ τὸ κρατῆς ἀπάνω σου. Καὶ εἴ τι πρῶγμα γυρρεύεις καὶ θέλεις γίνεται ὁ λόγος σου. Καὶ εἴ τι πραγματεία πράξεις, ὅλη κέρδος σὲ φέρει[ν]. Τὰ δὲ δροσερά[ν] της φύλλα σμίξας μετὰ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, μεγάλως χαρῆς. Καὶ βάσταξέ το σιμά σου καὶ κάμνε τὰ αὐτὰ εἰς αὔξησιν τῆς σελήνης, διὰ νὰ αὐξάνῃ τὸ πρῶγμα σου, νὰ γίνεται τὸ ὀλίγον πολὺ καὶ γίνεσαι καὶ κυρὸς πολλῶν πραγμάτων. Τὰ δὲ ψημέ(να) της φύλλα βάλε εἰς τοῦ ἐχθροῦ σου τὰ ἄσπρα καὶ εἰς τὸν βίον του καὶ σκορπᾷ καὶ χάνει τα. Εἶδὲ καὶ θέλεις πάλε νὰ ἔρθῃ ὁ βίος του, δόσε τον καὶ ἀπὸ τὰ δροσερὰ φύλλα νὰ φάγῃ καὶ ἔρχεται ὁ βίος του πάλιν εἰς προκοπὴν. Καὶ πάλιν αὐτὸ τὸ βοτάνι [αὐτὸ] νὰ τὸ βάλῃς σὲ ἀργύριον σὲ κόρφον ἔχων ἐνκαιρίαν καὶ εὐρης αὐτὸν δόκιμος χρυσοῦ καὶ ἀργυρίου.

100. » Τοῦ Ἄρη θεοῦ τὸ βοτάνι.

Ἔστιν ὁ πεντασίτης· λέγεται καὶ ἀκινάκης. Καὶ νὰ τὸ ἐβγάλης μέρα Τρίτη, τὴν πρώτην ὥραν, ὅταν χαράζῃ ἢ μέρα. Πρῶτα νὰ πῆς τὸν ὀρκισμὸν τοῦ Ἄρη τρεῖς φορές. Εἶτα νὰ τὸ ἐβγάλης μὲ τὴν ρίζαν. Καὶ ὅποιος ἄνθρωπος βασιῶ ἀπὸ ἐχθροῦς καὶ ληστὰς καὶ ἀβάνηδες δὲν φοβᾶται ὅπου καὶ ἂν πάγῃ. Καὶ πάλιν ξέρανε τὰ φύλλα του καὶ τρίψον ὡς ἀλεύρι καὶ δὸς ἀνθρώπου ὅπου χύνει αἷμα ἀπὸ τὴν μύτην ἢ ἐκ τοῦ σώματος. Ἄς τὸ ρουφήσῃ μὲ αὐγὸ καὶ τὸν κοπάξει τὸ αἷμα. Εἰ δὲ βασιάζει ἀπὸ τὴν ρίζαν του ἀπάνω σου (sic), ὅλοι οἱ ἄνθρωποι τὸν ζηλεύουν.

[σελ. 151]

101. » Τοῦ Ἑρμῆ τὸ βοτάνι.

Ἔστιν τὸ πενταδάκτυλον, ἤγουν πέντε βάλον, καὶ ἄλλοι τὸ λέν τοῦ Χριστοῦ τὸ χέρι. Καὶ ἔβγαλον αὐτὸ ἡμέρα Τετάρτη εἰς τὴν πρώτην ὥρα ὅταν χαράζῃ ἢ μέρα. Πρῶτον νὰ εἰπῆς τὸν ὀρκισμὸν τρεῖς φορές. Εἶτα νὰ τὸ ἐβγάλης μὲ τὴν ρίζαν. Καὶ ἔχει ἐνέργειαν τοιαύτην. Ἐπαρον τὰ ἄνθη καὶ τὸν καρπὸν αὐτοῦ καὶ τύλιξον αὐτὰ μὲ ἡμερης γάτας καρδίαν καὶ βάστα το ἀπάνω σου καὶ σὲ ἀγαποῦν πάντες, βασιλεῖς καὶ ἄρχοντες ἢ καὶ εἴ τι κάμνεις δὲν σὲ ἀγροικᾷ, μηδὲ σκυλί σὲ γαυγίζει καθόλου. Τὰ φύλλα του ξήρανέ τα καὶ ἔνωσον αὐτὰ μὲ ἔλαιον καὶ ἄλειφε πᾶσαν πληγὴν καὶ θυγαίνει. Καὶ εἰς σὲ ματιόπονον ἀλειφόμενα ὠφελεῖ. Εἰ δὲ φάγῃ ἀπὸ

104. » Περὶ τὰ μὴν φοβᾶσαι ὅπου ἂν ὑπάγῃς, κἄν τε ἄνδρας κἄν γυναῖκα.

[σελ. 152]

105. » Προσευχὴ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ θαυματουργοῦ.

Ἐν τῷ δοθῆναι με, Δέσποτα Κύριε ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν καὶ τῶν Πατέρων ἐπάκουσέ μου τοῦ δούλου σου τοῦ ταπεινοῦ Γρηγορίου καὶ δεῖξον μοι τοῦ[ς] ἀγγέλου[ς] τοῦ ἔχοντος τὴν ἐξουσίαν ἡμέραν τε καὶ νύκτα. Καὶ εἰσήκουσεν αὐτὸν Κύριος ὁ Θεὸς καὶ ἔστειλεν τὸν ἄγγελον αὐτοῦ Μιχαὴλ καὶ εἶπεν αὐτόν: Χαίροις ἐν Κυρίῳ, Γρηγόριε θεράπον Χριστοῦ, ὅτι ἔστειλέ με Κύριος ἢ τοῦ δεῖξαι σοι τοὺς ἀγγέλους τῆς ἐξουσίας τῆς εἰρήνης πρὸς ὠφέλειαν τῶν ἀνθρώπων. Καὶ ὁ μέγας Γρηγόριος: Ἐπάκουσόν μου, Κύριε, τοῦ ἁμαρτωλοῦ καὶ δεῖξον μοι τὴν ἀγγελικὴν βοήθειαν. Καὶ εἶπεν ὁ ἄρχων Μιχαὴλ: Ὁ ἄγγελος ὁ ἔχων τὴν ἐξουσίαν τῶν ὁρέων καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ Σαρὰ σαήλ, καὶ εἴ τις περιπατεῖ εἰς τὰ ὄρη ἐπικαλεῖται αὐτὸν καὶ οὐ φοβεῖται. Ὁ ἄγγελος οἴκου ὁ ἔχων τὴν ἐξουσίαν καλεῖται Ἀφεμεὴλ καὶ γράφον τὸ ὄνομα αὐτοῦ σταυρὸν καὶ σώζει σε. Ὁ ἄγγελος τοῦ ρῆγος πυρετοῦ καλεῖται Σαμαὴλ καὶ γράφον τὸ ὄνομα αὐτοῦ καὶ οὐ φοβεῖσαι γὰρ τὸ βασίς καθαρὸς. Ὁ ἄγγελος ὑπνου καλεῖται Ἡσὴλ καὶ γράφον τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἰς φύλλον ἐλαίας καὶ θές το ἀπάνου εἰς ἐκεῖνον ὅπου δὲν ὑπνοῖ καὶ κοιμᾶται. Ὁ ἄγγελος τῆς εἰρήνης καὶ τῆς χαρᾶς καλεῖται Ἀγαθοὴλ καὶ γράφον τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἰς χαρτὴν καὶ ὡς τὸ βαστάει κρυφίως καὶ οὐ φοβεῖται ποτὲ καὶ καθαρὸς. Ὁ ἄγγελος τῆς ἀστραπῆς καλεῖται Ἐμιήλ, καὶ γράφον τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἰς χαρτὴν καὶ κρατεῖ αὐτὸ καὶ οὐ φοβεῖσαι.

106. » Ἔτερον διὰ τὴν θέρμην.

Νὰ γράψῃς τὰ τροπάρια τοῦ τιμίου Προδρόμου: Μνήμη δικαίου μετ' ἐγκωμίων. Ἔτερον: Ἐκ γῆς ἀνατείλασα ἡ τοῦ Προδρόμου κεφαλὴ. Ἔτερον: Ὡς θεῖον θησαύρισμα ἐγκεκρυμμένον τῇ γῆ. Καὶ γράφεις καὶ τοῦτο: Τίμιε Ἰωάννη Προφῆτα καὶ Πρόδρομε καὶ βαπτιστὰ τοῦ Χριστοῦ, ἡ τιμία σου κἄρα ἐπὶ πίνακος κειμένη, ὡς κύργιος (sic) τις ἄσαμένη, ἰδέ τριταῖος, τεταρταῖος, καθη(με)ρινός, φύγε ραμὰ ἀπὸ

τὸν δοῦλον τοῦ Θεοῦ τάδε. Στῶμεν καλῶς, στῶμεν μετὰ φόβον Θεοῦ, ἀμήν,
 Ὁρί, Ὁρί, λαμὰ σαβαθθανή, τουτέστι, Θεέ μου, Θεέ μου, ἵνατὶ με ἐγκατέλιπες;

[σελ. 350]

107. » Περί ὅταν κατουριέται κανεὶς εἰς τὸ στρώμα.

Ἐπαρε τὴν φούσκαν τοῦ χοίρου, κάμε τὴν σκόνῃ καὶ πίνε τὴν με ἀγίασμα.

[σελ. 423]

108. » Διάγνωσις ὑδάτων.

Γίνωσκε δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι ὅταν ἔχη τὸ φεγγάρι ἡμέρας 7 τὰ νερά εἶναι ἀδύ-
 ναμα καὶ εἶναι πολλὴ ξέρη καὶ κρατοῦν ἕως τὰς 10. Καὶ ἀπὸ τὰς 10 τοῦ φεγγα-
 ρίου ἀρχίζουσι τὰ νερά νὰ ἀβγατίζουσι ἕως τὰς 19. Καὶ ἀπὸ τὰς 19 ἕως τὰς 21 πάλ-
 λιν τὰ νερά ὀλιγοστεύουσι καὶ εἶναι ξέρη ἕως τὰς 24. Καὶ ἀπὸ τὰς 24 ἀβγατίζουσι
 πάλιν τὰ νερά ἕως νὰ πάρῃ γύρῃσι τὸ φεγγάρι. Καὶ οὕτως νὰ γινώσκῃ τινὰς διὰ
 τὰ νερά.

[σελ. 428]

109. » Πρόγνωσις τοῦ ἀνθρώπου ὅπου εἶναι ἄρρωστος.

Μάθε πότε ἔπεσεν ὁ ἄρρωστος καὶ νὰ λογαριάσῃς πόσες ἡμέρες ἔχει τὸ φεγ-
 γάρι καὶ ἴδε καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἀρρώστου ὀρθογραφία, πόσα στοιχεῖα ἔχει. Ἴδὲ καὶ
 τοῦ ἡλίου τὸν κύκλον, πόσον ἐστὶ καὶ τὰ στοιχεῖα τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀρρώστου καὶ
 λογάριασέ τα ὅλα ἀντάμα καὶ ἔβγαλε ὅλα τὰ τριάντα. Καὶ ὅσα ἀπομείνουσι τήρησον
 ἐν τῷ ὀργάνῳ. Καὶ εἰ μὲν εὔρης ἐκ τῶν ὑπέργειων ἄνω, ζήσεται· εἰ δὲ εὔρης κάτω
 κινδυνεύει.

1	7	13	13	21	28 ζωή'
2	7	14	17	23	
3	11	16	20	26	
4	12	22	27	25 θανάτος	
5	15	24	25		
6	16	25	30		
8					

[σελ. 457]

110. » Για να μην σκοτωθῆ γυναίκα.

Ἔπαρε βάτου ρίζαν καὶ κυμίνου ρίζαν καὶ μολόχας ρίζαν καὶ δέσε τα εἰς παννὴν καὶ κρέμασέ τα εἰς τὸν τράχηλόν της, διὰ να μην σκοτωθῆ, μόνον να γεννήσῃ καλά.

111. Ἔτερον.

Ἔπαρε κερὶ καὶ κόπρον ἀπὸ φοράδας καὶ ζύμωσε τα ὁμάδι καὶ ἄς τὰ βαστάῃ ἢ γυναίκα ἀπάνου της καὶ δὲν φοβᾶται να σκοτώσῃ τὸ παιδί.

[σελ. 458]

112. » Περὶ ἀνεμοπύρωμα.

Γράψε ἐτοῦτο τὸ τροπάριον : Ἀνέθηκε Μωϋσῆς ἐπὶ στήλης οἶκος φθοροποιοῦν λυτήριον καὶ ἰοβόλου δῆγματος καὶ τύπω ξύλω ἢ σταυροῦ τὸν πρὸς γῆς συρόμενον ὄφιν προσέδησεν ἐγκάρσιον ἐν τούτῳ θριαμβεύσας τὸ πῆμα· διὸ Χριστῶ ἴσωμεν τῷ Θεῷ ἡμῶν, ὅτι δεδόξασται. Καὶ ὡσὰν τὸ γράψῃς, διάβασέ το τρεῖς φορὰς καὶ βάλε νερὸν μέσα εἰς ἓνα ἀγγεῖο να ἀναλύσουν τὰ γράμματα. Ἐπειτα βάλε ψίχα ψωμίου μέσα εἰς τὸ νερὸν καὶ ἀνάδυσέ το καὶ βάλ' το ἀπάνω εἰς τὸ ἀνεμοπύρωμα καὶ δέσε το, καὶ Θεοῦ οἰκονομία ὑγιαίνει.

113. » Περὶ πόνου ποδαρίου.

Ἐτοῦτον τὸν ψαλμὸν τὸν ἑβδομηκοστὸν τέταρτον, να βάλῃς ἓνα ποτήρι κρασί γεμᾶτο καὶ να τὸ διαβάσῃς ἀνάνω εἰς τὸ γναλὶ ὅπου ἔχει τὸ κρασί τρεῖς βολὰς καὶ τότε να τὸ πιῇς. Καὶ ὅσον κρασί καὶ ἂν πιῇς ἐκείνην τὴν ἡμέρα δὲν μεθῆς. Ἰδοὺ οὕτως καὶ ὁ ψαλμὸς : Ἐλομολογηθᾶ σοι (sic) ὁ Θεός, ἐξομολογησόμεθά σοι καὶ ἐπικαλεσόμεθα.

[σελ. 459]

114. » Περὶ ὅποιος πέφτει με γυναίκα διὰ να μην ἐγγαστρωθῆ.

Ὅταν ὁ ἄνδρας πηγαίη εἰς γυναίκα, ἄς βαστάει ἀπάνω του ἓνα βότανον τὸ ὁποῖον εἶναι ἐκεῖνο ὅπου ἀσπρίζουν τὸν χαλβὰ καὶ ὀνοματίζεται χαλβάνι. Καὶ ἄς βαστάει καὶ ἢ γυναίκα καὶ δὲν ἐγγαστριώνεται.

[σελ. 469] (δι' ἄλλης χειρός)

115. » Διὰ νὰ φανοῦν φίδια μέσα στὸ σπίτι.

Εὔρε φίδι σκοτωμένον καὶ σχίσε τὴν κοιλίαν του ἄκρη εἰς ἄκρη καὶ χῶσε το εἰς τὴν γῆν ὄχι βαθέα καὶ ἄνωθεν ρίξε χῶμα φιλὸν καὶ σπεῖρε λινόκουκκον. Καὶ διαν φθάση, μάσε τὸν σπόρον καὶ κάμε φυτίλι καὶ τὸ ἀργὰ ἀναφέ το εἰς τὴν τραπέζαν καὶ θέλει ἰδεῖ πόσα φίδια μαζώνονται ἐκεῦ καὶ σὰν τὸ ζβήσης χάνονται.

116. » Ἐὰν τινὰς χάση τίποτε καὶ θέλη νὰ τὸ εὔρη.

Α:(άβε) τοῦ λύκου τὸ ποδάρι καὶ κρέμασέ το εἰς τὸν καπνόν. Καὶ διαν θέλης νὰ εὔρης τὸν κλέπτην, βάλε το εἰς χλιὸν νερὸν καὶ νὰ ἐπιῆς: Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ πάντων τῶν ἁγίων καθὼς πρῆσκειται ἐτοῦτο τὸ ποδάρι τοῦ λύκου, ἔτσι νὰ πρησθῆ καὶ ἐκεῖνος ὁ κλέπτης ὅπου μοῦ ἔκλεψε τὸ ὄδεινα. Καὶ πρῆσκειται ἐκεῖνος καὶ διαν σοῦ δώση ὅ, τι ἐπῆρεν καὶ θέλεις νὰ ξεπρησθῆ, βάλε πάλιν τὸν πόδα εἰς τὸν καπνόν καὶ ξεπρησκειται οὕτως ἄφρω.

117. » Εἰς λύσιμον ἀνδρογύνου

Ὁ Χριστὸς ἐγεννήθη, ὁ Χριστὸς ἐπεριμήθη, ὁ Χριστὸς ἐβαπίσθη εἰς τὸν Ἰορδάνην ποταμὸν καὶ συνέτριψε τὰς κεφαλὰς τῶν δρακόντων. Ὁ Χριστὸς ἐτάφη, ὁ Χριστὸς ἀνέστη καὶ ἔβγαλε τὸν Ἀδὰμ καὶ τὴν Εὐάν. Αὐτὸς Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ αἰτοῦμαι τοῦ ζῶντος, σύντριψον καὶ λύσον πᾶν δέμα καὶ ἀπόδεμα ἀπὸ τὸν δοῦλον σου Ὁδεῖνα ς ς ο ο ς ς μ μ γ γ α α λ τ ς· αὐτὰ γράψε τα εἰς 3 χαρτία, καὶ τὸ ἓνα νὰ τὸ λειώσης μὲ νερὸν εἰς ἀφόριον ἀγγεῖο νὰ τὸ πῖον τὸ μισὸν ὁ ἀνὴρ καὶ τὸ μισὸν ἢ γυνή καὶ τὸ ἄλλον νὰ τὸ δέση ὁ ἀνὴρ εἰς τὸ δεξιὸν του μερὶ καὶ τὸ τρίτον νὰ τὸ βάλουν ἀπὸ κάτω εἰς τὸ προσκέφαλόν τους καὶ λύονται.

118. » Ἔτερον.

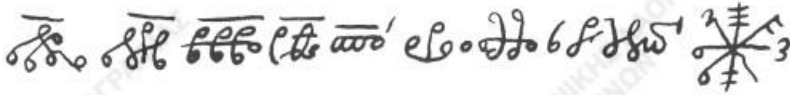
Ὁ κατεβάς (sic) εἰς τὸν Ἄδην καὶ λύσας αὐτοῦ τὸ κατάκριμα, λύσον καὶ τὸν δοῦλον σου Ὁδεῖνα: ς ς ο ο μ μ ε ε γ γ α α· αὐτὰ γράψε τα εἰς 2 μῆλα νὰ τὰ φάγουσι τὸ ἀργὰ τὴν Κυριακὴν τὸ ἓν ὁ ἀνὴρ καὶ τὸ ἕτερον ἢ γυνή καὶ νὰ συμχοῦν. Πλὴν ἐκεῖνος ὅπου τὸ γράφει νὰ εἶναι καθαρὸς δυνατά.

119. » Ἔτερον

Μαγνήτην λίθον, ὠρεοβάρβαρον, πήγανον καὶ ἀντιγόνην, μαγιολύτην, νὰ βαστῆ εἰς τὸ ζωνάρι του καὶ λύεται.

120. » "Έτερον.

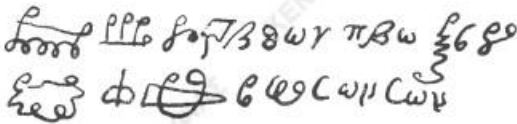
Γράφον τὰς χαρακτῆρας ταύτας ἡμέρα Σαββάτον εἰς γέμωσιν σελήνης εἰς καινούργιον χαρτί καὶ ἄς τὸ δέση εἰς τὸ δεξιὸν του ποδάρι καὶ λύονται.

121. » "Έτερον.

Γράφε τὰς χαρακτῆρας ταύτας εἰς γυάλινο ποτήρι ἀφόριον καὶ ἄς τὰ πίνουν καὶ οἱ δύο τους μὲ νερὸν καὶ λύονται καὶ γράφε τες μὲ κιννάβαριν.

ΓΡΒ ΕΩ ΘΟΒΗ ΘΟΛΕ

[σελ. 470]

122. » "Όταν μαγεύουν τινὰ καὶ κακοπαθῆ.

Βάλε τὲς ἀρραβῶνες των εἰς τὰ σανδάλιά τους μὲ νερὸν νὰ μείνουν μέσα καὶ τὸ ταχὺ ἄς τὸ πίνουν εἰς λίγωσιν σελήνης καὶ τὸ βράδι ἄς διαβάσουν τό: Λύει τὰ δεομά, ὄλον. Ἐπειτα ἄς βάλουν τὲς ἀρραβῶνες εἰς τὴν μέσην τους καὶ λύονται.

123. » "Έτερον.

Νὰ λυθοῦν καὶ οἱ ἀποδεμένοι γράφε τὰ παρόντα γράμματα εἰς πρωμὴν καὶ ἄς τὸ φάγουν καὶ λύονται σ α τ ο κ ρ ε π ο τ ε ν ε τ ο π ε ρ ο τ α α .

124. » "Έτερον.

"Ας γράψη οὕτως εἰς τὸν αὐλὸν του καὶ λύεται.

125. » "Έτερον.

Γράφε μὲ ροδόσταμα κρόκον καὶ μόσχον ἀναλῶντας τα εἰς ἀγγεῖον καινούριον: Ἡνοίγησάν σοι, Κύριε, φόβω πύλαι θανάτου, ὄλον τὸ τροπάριον εἰς 3 χαρτιά

Και τὸ ἓνα νὰ τὸ ἀναλύσουν μὲ νερόν και ἄς τὸ πίνουν. Τὸ δεύτερον νὰ τὸ δέση ὁ ἀνὴρ εἰς τὸ δεξιόν του μηρί. Τὸ τρίτον νὰ τὸ βάλουν ἀπὸ κάτου εἰς τὸ στοῦμα ἢ εἰς τὸ προσκέφαλον.

126. » Ἔτερον.

Τὰ ὀνύχια τοῦ ἀετοῦ νὰ τὰ κάψης νὰ γένουν στάκτη και νὰ τὴν πίνουν μὲ κρασί και λύνται.

127. » Ἔτερον.

Γράφον εἰς τὸ ζουνάρι τοῦ ἀνδρός και ἄς τὸ ζωστή κατὰσαρκα και ἄς κοιμηθῆ ἡμέρας 5 και γράφε και τὰ ὀνόματά τους. Ὁ Κύριος παρεδόθη ὑπὸ Ἰουδαίους διὰ τὸ σῶσαι τὸν ἄνθρωπον, ἐσταυρώθη και ἐτάφη. Και τῆ τρίτη ἡμέρα τοὺς μοχλοὺς τοῦ Ἄδου συντρίψας, τὸν Ἀδάμ και τὴν Εὖαν ἠλευθέρωσεν ἐκ τῆς δουλείας τοῦ Ἄδου και τῶν δεσμῶν ἐρρύσατο και ἐδωρήσατο ζωὴν αἰώνιον. Και γράφε τὰς χαρακτῆρας εἰς δέβρινον χαρτὶ και νὰ τὲς δέση ὁ ἀνὴρ εἰς τὸ δεξιόν του μηρί και λύνται.

Και τῆς γυναικὸς γράφε τὰς χαρακτῆρας ταύτας και ἄς τὰς δέση εἰς τὴν δεξιὰν πλευρίδα της και λύνται.

128. » Εἰς ἀνδρόγυνον νὰ ἀγαπηθοῦν.

Εἰς ἄσπρο παννὶ γράφον τὰς χαρακτῆρας, καῦσον και πότισον.

129. » Ἔτερον.

Εἰς χαρτὶ γράφον τὰς χαρακτῆρας και τὸ ὄνομα και κρέμασον εἰς τὸν δεξιὸν βραχίονα.

[σελ. 485]

138. Δηλοῖ τὸ α ζωὴν καὶ ἐξουσίαν· τὸ β ἐξουσία πολέμου· τὸ γ θάνατός τινος· τὸ δ σείγησες καὶ θάνατος· τὸ ε χαρὰν καὶ ἐξουσίαν· τὸ ζ ἔκχυσις αἵματος ἄρχοντος· τὸ η ἀφορμαὶ τινὸς ἀνθρώπου· τὸ θ οὔτε θάνατος οὔτε σφαγή· τὸ ι καλὴν ζωὴν· τὸ κ μεγάλην χαρὰν· τὸ λ χαρὰν καὶ εὐφροσύνην· τὸ μ μέγαν κακόν· τὸ ν εἰς φίλον καλὸν στερεώνεται· τὸ ξ ἐπιθυμία γονέων· τὸ ο ἐξουσίαν· τὸ π σωτηρίαν· τὸ ρ ἀνδρογὰς (?). τὸ σ φίλων ἐπίσκεψις· τὸ τ θυμὸν [...]. τὸ υ σημεῖον ζωῆς· τὸ φ ἐπιθυμία [...]. τὸ χ ὅτι θελήσεις ποιήσον· τὸ ψ ποσότητα δηναρίων κέρδος· τὸ π σφραγίς καὶ στερέωμα παντὸς ἀγαθοῦ.

139. » Διάγνωσις παιδίου ὅταν κλαίγη.

Οὕτως δίδει φωνὴν κατὰ τὰ φωνήεντα τὰ γραφόμενα, ἤγουν τὸν ἀ'ον χρόνον α, τὸν 2 ε, τὸν 3 οι, τὸν 4 ὦ, τὸν 5 οὔ. Καὶ δοκίμασον τὴν φωνὴν καὶ ἐρεύνησον καὶ εὐρήσεις τὴν ἀλήθειαν.

140. » Εἰς παροξυσμόν.

Νὰ πιᾶσῃς φίδι καὶ νὰ περάσῃς μίαν βελόνα μὲ μαῦρον μετάξι ἀπὸ τὸ μάτι του εἰς τὸ ἄλλον 3 βολὰς καὶ νὰ τὸ δέσῃ ὁ πάσχων εἰς τὸν τράχηλόν του (καὶ) ὑγιαίνει.

141. » Εἰς πόνον ὀδόντος.

Τῆς χελώνης τὴν κουτάλαν ἔγγισον εἰς τὸν πόνον καὶ κόφτει τον.

142. » Ὅταν κοιμᾶται ὁ ἄνθρωπος νὰ μὴν φαντάζεται.

Νὰ ἔχη δενδρολίβανον εἰς τὸ προσκέφαλόν του.

[σελ. 486]

143. » Διὰ νὰ ἀγρυσπνᾶ [τινάς].

Νὰ βασιᾶ λύκον καὶ ἄλουποῦς καρδίαν.

144. » Ἔτερον.

Τοῦ χαλκοπετεινοῦ τὴν κατζίουλα νὰ βάλῃ εἰς τὸ προσκέφαλόν του.

145. » Ὅταν κλαίῃ τὸ παιδί.

Γράψον τὸν ψαλμὸν κέ': Κύριε ὁ Κύριος ἡμῶν, ὡς θαυμαστόν: ἔδλον τὸν ψαλμὸν καὶ δέσε τον εἰς τὴν δεξιὰν χεῖρα τοῦ παιδός.

146. » Εἰς τὸ νὰ ποιήσῃ ἡ γυνὴ υἷόν.

Τὸ κόκκαλον τῆς καρδίας τοῦ ἐλάφου βράσον, πότισον τὸν ζωμὸν καὶ θαναμάσῃς.

[σελ. 487]

147. » Νὰ μὴν σὲ βλέπῃ τινὰς ὄθεν περιπατεῖς.

Χέρω ἀγεννήτου παιδὸς δεξιὸν νὰ βασιῶς.

148. » Νὰ περιπατῆς καὶ νὰ μὴν σὲ βλέπουν.

Εὔρε κοράκου ὀφθαλμὸν καὶ σῦρε εἰς τὴν φωλεάν του νὰ σημαδέψῃς ἓνα πουλὶ μὲ μετὰξί καὶ νὰ τὸ φοφήσῃς νὰ μὴν ἐβγάλῃς αἷμα, νὰ τὸ ἀφήσῃς εἰς τὴν φωλεάν καὶ μετὰ 15 ἡμέρες νὰ τὸ γυρέψῃς· καὶ εἰ μὲν τὸ εὔρης ζωντανόν, σκίσε τὴν κοιλίαν του, θέλεις εὔρει πέτραν καὶ βάστα την καὶ θαναμάσεις.

149. » Οἱ σκύλοι νὰ μὴν σὲ βαβύζουν.

Βότανον ὁποῦ λέγεται φράγκικα κρεσόνι, νὰ τὸ βασιῶς.

150. » Περὶ τοῦ χελιδονίου.

Ἐπαρον ἓνα χελιδονόπουλο, ἔβγαλε τὰ ὀμμάτιά του ἡμέρα Πέμπτη καὶ δέσε το μὲ μετὰξί. Καὶ τὸ Σαββάτο πάλιν γύρεψέ το εἰς τὴν φωλεάν του καὶ εὔρησεις τὰ μάτια του γερά. Καὶ σκίσε το ἀπὸ τὴν ράχιν νὰ εὔρης εἰς τὴν κοιλίαν του ἢ εἰς τὸν στόμαχόν του 3 πέτρες, ὁποῦ τὲς ἐτάγισεν ἡ μάνα του νὰ λατρευθῆ, ἄσπρην, κόκκινην καὶ πράσινην. Τὴν κόκκινην ἂν τὴν βάλῃ ὁ ἄνθρωπος εἰς τὸ στόμα του, διώχνει τὴν θερμὴν καὶ τὴν ψύχραν καὶ γίνεται εὐκρατος· ἢ ἂν βάλῃ τὴν ἄσπρην καὶ φιλήσῃ γυναῖκα, τὸν ἀγατῶ λίαν. Τὴν πράσινην, ἂν τὴν βασιῶ ἢ γυνή, δὲν ἀπορρίχνει ἐγγαστρωμένη, ἀλλὰ εὐκολα γεννᾷ.

[σελ. 488]

151. » Νὰ μισήσῃ ὁ ἄνθρωπος τὸ κρασί μερικῶς καὶ οὐχὶ τελείως.

Ἐπαρον μῆλον, δὸς εἰς τὸ χέρι τοῦ ἀρρώστου ὅταν ψυχομαχῶ, νὰ ἀπομένῃ εἰς τὸ χέρι τοῦ ὅταν ψυχομαχῆσῃ καὶ λάβε το καὶ λέγε: Καθὼς παίρνει ὁ Θεὸς τοῦ Ὀδεῖνα ἀποθαμένου τὸν νοῦν καὶ τὴν λαλίαν, ἔτσι καὶ τοῦτο τὸ μῆλον νὰ πάρῃ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ κρασίου κάθε ἀνθρώπου ὅστις ἴ φάγῃ. Καὶ ὅσον (γρ. ὅταν) δώσῃς πᾶσα ἓνα, μιῶ τὸ κρασί. Εἰδὲ καὶ θέλεις τελείως νὰ τὸ μισήσῃ, ὅταν τὸ παίρῃς ἀπὸ τὸν νεκρόν, νὰ ὀνομάσῃς μόνον ἐκεῖνον μοναχὰ ὁποῦ θέλει νὰ τὸ φάγῃ.

152. » Νὰ κάμῃς ἄνθρωπον νὰ κοιμηθῇ εἰς τὸ τραπέζι ὁποῦ κάθεται.

Λάβε βελόνια καινούργια ὁποῦ νὰ μὴν ἔρραφαν τίποτες, νὰ τὰ περάσῃς ἀπὸ

αὐτὶ ἀνθρώπου, νὰ εἰπῆς τὸ Πάτερ ἡμῶν 3 βολές καὶ νὰ εἰπῆς: Καθὼς ἔχασεν ὁ νεκρὸς τὴν αἰσθησίαν του καὶ τὴν λαλιάν του καὶ τὴν ὄρασίν του, οὕτω νὰ ποιήσουν καὶ τὰ βελόνια τοῦτα τὴν ὄρεξίν μου, ἐκεῖνο ὅπου θέλω ἐγώ. Καὶ νὰ τὸ κρύβῃς εἰς μίαν τάβλαν, νὰ τὰ ἐμπήγῃ(ς) εἰς τὰ 2 κεφάλια τῆς τάβλας κρυφίως καὶ κοιμοῦνται.

153. » **Νὰ φανοῦν εἰς τὸ σπίτι μέσα οἱ ἄνθρωποι ὅλοι φίδια.**

Σκότωσε φίδι, βάλε το εἰς ἄμουλαν καὶ γέμισέ την λάδι καὶ βάλε το εἰς τὸν θ νὰ βράσῃ καὶ ἄναψον κανδήλαν ἐξ αὐτοῦ τὸ ἀργὰ καὶ ἄλλο φῶς νὰ μὴν εἶναι καὶ δείχνουν οἱ ἄνθρωποι ὅλοι φίδια,

154. » **Νὰ φανοῦν ὅλοι γαιδάροι.**

Κροῦξε μὲ τίποιτας τὸν γαῖδαρον εἰς τὸ μάτι καὶ τὸ δάκρυον ὅπου τρέχει ἔνωσον μετὰ ἐλαίου καὶ ἄναψον ὡς ἄνωθεν καὶ δείχνουν γαιδάροι.

155. » **Νὰ φανοῦν οἱ ἄνθρωποι σταφύλια.**

Όταν ἀνθοῦν τὰ κλήματα βάλε εἰς μίαν ἄμουλαν ἕνα σταφύλι καὶ γέμισε τὴν ἄμουλαν λάδι καὶ δέσε την εἰς τὸ κλήμα καὶ ἀναθρέφεται μέσα. Καὶ ὅταν ὠριμάσῃ νὰ τὸ κόψῃς καὶ νὰ πάρῃς τὴν ἄμουλαν νὰ τὴν βάλῃς εἰς ἕνα τόπον νὰ σαπήσῃ τὸ σταφύλι καὶ ἄναπτε ἐξ αὐτοῦ ὡς ἄνωθεν καὶ δείχνει ὅλον τὸ σπίτι σταφύλια.

[σελ. 493]

156. » **Εἰς σεληνιασμένον.**

Νὰ πιάσῃς μίαν χουβάγιαν ὅταν κλωσσᾷ τὰ ἀγὰ της, νὰ τὴν σφάξῃς, νὰ πάρῃς τὸν μυελόν της νὰ τὸν στεγνώσῃς καὶ νὰ ποιίξῃς τὸν ἄσθενῆν ἀπὸ ὀλίγον μετὰ λιγούσας σελήνης καὶ ὠφελεῖται.

[σελ. 494]

157. » **Εἰς ἰσχυραδικὸν ἄνθρωπον.**

Όταν φεύγῃ ὁ λύκος ἔχει τὴν συνήθειαν καὶ κοπρίζει ἀπάνω εἰς πέτραν, καὶ μέσα εἰς τὴν κόπρον εὐρίσκεται κόκκαλον· νὰ τὸ βαστᾷ, εἶναι καλόν.

[σελ. 495]

158. » **Εἰς ρῖγον.**

Γράφον εἰς μῆλον κόκκινον: Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἐλθὼν ὁ Ἰησοῦς εἰς τὴν οὐλίαν Πέτρου, εἶδε τὴν πενθερὰν αὐτοῦ βεβλημένην καὶ πυρέσσουσαν καὶ ἦψατο τῆς χειρὸς αὐτῆς καὶ ἀφήκεν αὐτὴν ὁ πυρετὸς καὶ ἠγέρθη καὶ διηκόνει αὐτόν. Καὶ δὸς τοῦ πάσχοντος φαγεῖν.

R É S U M É

**Textes magiques et recettes de médecine pratique
tirés d'un manuscrit du couvent «Olympiotissa» en Thessalie**

par V. Scouvaras

Le manuscrit sub. n° 97 (fin du XVIIe et début du XVIIIe siècles) se trouvant à la bibliothèque du couvent de la Vierge «Olympiotissa», près d'Ellasson en Thessalie, contient entre des fragments, provenant des diverses oeuvres des médecins: Dioscorides, Orivassios, Jeans Damaskinos, Nicolaos, Galenos, Hippocrates, Melétios et Margarites, et des recettes de médecine traditionnelle, aussi des textes de magie sur différentes maladies et circonstances de la vie du peuple¹. Ce manuscrit est aussi intéressant et du point de vue linguistique, par le matériel précieux qui fournit sur la langue populaire de cette époque, et pour la nomenclature de la botanique populaire.

Dans la présente édition (pp. 71 - 112) sont publiés des textes magiques et des recettes de la médecine pratique dans l'ordre des pages du manuscrit et qui peuvent être classés comme suit; (la numération est de l'édition présente):

1. P h y s i o l o g i e: Naissance (58, 97, 132); engendrement des enfants mâles (59, 146); les menstrues (73, 74); pour l'accouchement facile (2, 12, 13, 110, 111); les anticonceptionnels (114); la stérilité (9); contre le sommeil (143 - 144).

2. T r a i t e m e n t s d e s m a l a d i e s: Ophtalmie (101); inflammation des intestins (40); des maladies chroniques (42, 43); maux d'oreilles (44); cachexie (46); maladies de l'estomac (48); maux de genoux (49); maux des côtes (62); contre la morsure des serpents et des scorpions (68); contre l'hémorragie (72, 100); maux des os (79); rhumatismes (92, 94); maux du ventre (93); la saignée (95); la râte (1); incontinence des urines (107); maladie de la goutte (113); la migraine (3); erysipèle (112); pierres de la vésicule (4); hémorragie du nez (8, 100); épilepsie (14, 96, 156);

¹ Ce manuscrit appartenait au médecin praticien Christodoulos de Jannina (Epire) et a été vendu en 1756, après son décès, par sa femme, au dit Couvent.

maux de la tête (22); maladies du coeur (24,51; paludisme (29, 30, 31, 32, 33, 70, 106, 136, 137, 150, 158); paroxysme (140); maux de dents (141); amaigrissement (157).

3. Herbes zodiacales: (87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101).

4. Animaux: Renard (82); aigle (83); corneille (84); hirondelle (85, 100).

5. Herborisation des racines: Pivoine (66, 78, 88); Mandragore (67); bryon (79); helianthus (68); aglaophotis (99); glaïeul (100); potentille (101).

6. Divination: Guérison ou décès du malade (27, 28, 69, 109); de la grâce prophétique (96); pour découvrir des eaux (108).

7. Elucidation: de la virginité de la femme (37), des actes de la femme (56); du sexe du foetus (10, 11, 38); de la prostitution de la femme (57).

8. Pour réussir: à la pêche (91); à découvrir un trésor (61); à découvrir un voleur (75); à retrouver un objet perdu (116).

9. Actions nuisibles: Incantations magiques (21, 34, 122; 123, 124, 125, 126, 127, 130, 131); retour involontaire de quelqu'un (10), destruction de la fortune d'un ennemi (99).

10. Amulettes: à des procès (52, 53, 54); à provoquer la sympathie (76, 90, 101); contre les rois; les potentats et les juges (95); pour devenir tout puissant (99); pour dominer (99); contre les brigands et les mal-fauteurs (100).

11. Philtres d'amour: (16, 17, 18, 19, 21, 39, 60).

12. Préventifs: contre les ennemis (55, 92, 100); les démons (93); les chiens (94, 101, 149); les animaux sauvages (96); les esprits malins (103); la foudre (103).

13. Pour empêcher: l'adultère (36) et la mort soudain (103).

14. Solomonique (traité de magie attribué à Solomon) (23).

15. Signification magique des lettres de l'alphabet (138, 139).

16. Rencontres des démons (102).

17. Jeux de société (115, 147, 148, 152, 153, 154, 155).

18. *Andidotes contre l'ivresse* (113, 151).

19. *Guérison du possédé par le démon* (15, 93).

20. *Relations conjugales: désaccord* (65, 128, 129); *divorce* (45).

21. *Miscellanea*: *contre l'insomie* (5, 6, 41, 50, 105); *la divagation pendant le sommeil* (7); *la peste* (134); *l'épidémie* (135); *les cauchemars* (142), *qui peut voir les esprits* (20); *à l'étoile* (77); *retention des urines du cheval* (81).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ ΤΩΝ ΕΤΩΝ 1964 - 1965

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓ. ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΙΔΟΥ ΚΑΙ ΑΓΓ. ΔΕΥΤΕΡΑΙΟΥ

Τὴν δημοσιευομένην κατωτέρω λαογραφικὴν βιβλιογραφίαν διὰ τὰ ἔτη 1964 καὶ 1965 συντάξαν, κατόπιν ἐντολῆς ἡμῶν, ὁ συντ. Γεώργ. Αἰκατερινίδης καὶ ὁ ἔκτ. συντ. Ἄγγελος Δευτεραῖος ὑπὸ τὴν ἀμεσον καθοδήγησιν τοῦ συντ. Δημ. Οἰκονομίδου.

Εἰς τὴν σύνταξιν τῆς βιβλιογραφίας ταύτης ἠκολουθήθη τὸ αὐτό, ὡς καὶ εἰς τὰς προηγουμένας σύστημα, ὡς τοῦτο ἐκτίθεται εἰς τὸν τόμον 9/10 (1955/57), ἐν Ἀθήναις 1958, σελ. 135 τῆς Ἑπετηρίδος.

ΓΕΩΡΓ. Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΗΣ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ ΕΡΕΥΝΗΘΕΝΤΑ ΔΙΑ ΤΗΝ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΝ ΚΑΙ ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΑΙ ΑΥΤΩΝ

- Ἀθηνᾶ** Σύγγραμμα περιοδικὸν τῆς ἐν Ἀθήναις Ἐπιστημονικῆς Ἑταιρείας, τόμ. 68, ἐν Ἀθήναις 1965.
- Ἀθηναϊκά** Τὰ Ἀθηναϊκά. Περιοδικὴ ἔκδοσις τοῦ Συλλόγου τῶν Ἀθηναίων. Ἀθῆναι. Τεύχη 31-32 (1965).
- Αἰτωλοακ Χρον** Αἰτωλοακαρνανικὰ Χρονικά. Ὅργανον τῆς νομαρχίας Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας. Ἔτ. Α' (1956), ἀρ. 1-4.
- Ἀργέντης** Ἀργέντης. Περιοδικὸν τοῦ ἐν Χίῳ συλλόγου Ἀργέντη. Ἰδρυτής: Φίλιππος Παντ. Ἀργέντης. Διευθυντής: Στέφανος Δ. Καββάδας, τόμ. 6, τεύχη 1-2, Χίος 1964.
- Ἀρχ Εὐβ Μελ** Ἀρχεῖον Εὐβοϊκῶν Μελετῶν. (Ἑταιρεία Εὐβοϊκῶν Μελετῶν). Ἀθῆναι, τόμ. 11 (1964), 12 (1965).
- Ἀρχ Θρ Θησ** Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ λαογραφικοῦ καὶ γλωσσικοῦ θησαυροῦ. Διευθυντής: Πολ. Παπαχριστοδούλου. Ἐν Ἀθήναις, τόμ. 30 (1964), 31 (1965).
- Ἀρχιτεκτονική** [Τεχνικόν] περιοδικὸν ἐκδιδόμενον ἀνά δίμηνον. Ἰδρυτής - Ἐκδότης: ἀρχιτέκτων Ἀντώνης Κ. Κιτσίκης. Ἀθῆναι. Ἔτ. Η' (1964), Θ' (1965).
- Ἀρχ Πόντ** Ἀρχεῖον Πόντου. Σύγγραμμα περιοδικόν, ἐκδιδόμενον ὑπὸ τῆς Ἐπιτροπῆς Ποντιακῶν Μελετῶν. Ἐν Ἀθήναις, τόμ. 26 (1964).

- Δελτ 'Αγροτ Τραπ* Δελτίον 'Αγροτικής Τραπέζης. 'Αθήναι, έτ. 1964-1965, άρ. 136-147.
- Δελ Τστ 'Εθν 'Εταιρ* Δελτίον τής 'Ιστορικής καί 'Εθνολογικής 'Εταιρείας τής 'Ελλάδος. Διευθυντής: Ν.Β. Τωμαδάκης, έν 'Αθήναις 1964, τόμ. 17 (1963-1964).
- Διαλεκτική* Μηνιαία έκδοση. Δ. Στερεολλ/κης Πνευματικής Καλλιέργειας. Τόμ. Α' (1965-1966), τεύχη 1-10.
- Δωδωναϊον Φως* Περιοδική 'Επιθεώρηση. "Έκδοση Διδασκαλικού Συλλόγου 'Ιωαννίνων. 'Ιωάννινα, έτ. Β'-Γ' (1964-1965), τεύχη 8-10.
- 'Εκκλησία* 'Επίσημον Δελτίον τής 'Εκκλησίας τής 'Ελλάδος. Διευθυντής: Θεοδόσιος Κ. Σπεράντσας. 'Εν 'Αθήναις, έτ. ΜΑ' (1964), ΜΒ' (1965).
- 'Επ Βυξ Σπ* 'Επετηρίς 'Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών, τόμ. 33 (1964), 34 (1965).
- 'Επ 'Εταιρ Κυκλ Μελ* 'Επετηρίς 'Εταιρείας Κυκλαδικών Μελετών. Διευθυντής: Στυλιανός Γ. Κορρές. 'Εν 'Αθήναις, τόμ. Δ' (1964).
- 'Επ 'Επ Φιλ Σχ 'Αθ* 'Επιστημονική 'Επετηρίς τής Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου 'Αθηνών. Διευθυντής: Γεώργιος Θ. Ζώρας. Περίοδος Δευτέρα. Τόμ. ΙΣΤ' 'Εν 'Αθήναις 1965-1966.
- 'Επ 'Επ Φιλ Σχ Θεο/κης* 'Επιστημονική 'Επετηρίς έκδομένη υπό τής Φιλοσοφικής Σχολής του 'Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Τόμ. 9ος. 'Εν Θεσσαλονίκη 1965.
- 'Επετ Λαογρ 'Αρχ* 'Επετηρίς του Λαογραφικού 'Αρχείου, έκδομένη έπιμελεία του Διευθυντού του 'Αρχείου, τόμ. ΙΖ' (1964). 'Εν 'Αθήναις 1965.
- 'Επετ Πολυτεχν* 'Επιστημονική 'Επετηρίς τής Πολυτεχνιακής Σχολής. 'Αριστοτέλειον Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης. Διευθυντής: Καθηγ. Νικόλ. Κ. Μουτσόπουλος. Τόμ. Α' (1961-1964). Θεσσαλονίκη 1964.
- 'Ερασιστής* "Έκδοση του «'Ομίλου Μελέτης του 'Ελληνικού Διαφωτισμού» (ΟΜΕΔ). Συνακτική 'Επιτροπή: Κ. Θ. Δημαράς, Στέφ. Μακρυμύχαλος, 'Αλκης 'Αγγέλου. 'Αθήναι, έτ. Β' (1964), τεύχη 7-12.
- Ζυγός* Μηνιαίο καλλιτεχνικό περιοδικό. "Ετ. 9 (1964), άρ.98-104. Περίοδ. Β', Φεβρουάριος - Δεκέμβριος 1965.
- 'Ηπειρ 'Εστ* 'Ηπειρωτική 'Εστία. Μηνιαία 'Επιθεώρησης. 'Εν 'Ιωαννίνοις. 'Ιδιοκτῆται - Διευθυνταί: Χ. Μάνος, Δημοσθ. Κόκκινος. "Ετ. ΙΓ' (1964), ΙΔ' (1965).
- 'Ηώς* Μηνιαία εικονογραφημένη έπιθεώρησης, έκδομένη έν 'Αθήναις, Περιοδ. Γ', έτ. 7 (1964), άρ. 73-85. "Ετ. 8 (1965), άρ. 86-90.
- Θέατρο* Δίμηνη Θεατρική 'Επιθεώρηση. Διευθυντής: Κώστας Νίτσος. Χρόν. Γ' (1964), τεύχη 13-18, χρόν. Δ' (1965), τεύχη 19-24.
- Θεολογία* Σύγγραμμα περιοδικόν, έκδιδόμενον κατά τρίμηνιαν. 'Εν 'Αθήναις, τόμ. 33 (1962), τόμ. 35 (1964), τόμ. 36 (1965) τεύχ. Γ'.
- Θησαυρίσματα* Θησαυρίσματα του 'Ελληνικού 'Ινστιτούτου Βυζαντινών καί Μεταβυζαντινών Σπουδών. Βενετία, τόμ. 3 (1964).
- Θρακικά* Σύγγραμμα περιοδικόν, έκδιδόμενον υπό του έν 'Αθήναις «Θρακικού Κέντρου», 'Αθήναι, τόμ. 38 (1964) καί 39 (1965).
- Θρακ Χρον* Θρακικά Χρονικά. Τρίμηνο περιοδικό. "Ερευνα - 'Επιστήμη - Τέχνη. 'Εκδίδεται

- στην Ξάνθη. Διευθυντής: Στέφανος Ίωαννίδης, τόμ. Δ' (1964), τεύχ. 13-16 και τόμ. Ε' (1965), τεύχη 17-19.
- Ίκαριακά** Περιοδική έκδοση τῆς «Πανικαριακῆς ἀδελφότητος Ἀθηνῶν», τεύχη 34-36 (1965-1966).
- Ίόν Ἠχώ** Ίόνιος Ἠχώ. Μηνιαῖον περιοδικόν. Ὅργανον μελέτης καὶ προβολῆς τῶν Ἑπτανησιακῶν ζητημάτων. Ἀθῆναι, περίοδ. Γ', ἔτ. 19(33) - 20(34) (1964), τεύχη 210-221, καὶ ἔτ. 20(34) - 21(35) (1965), τεύχη 222-233.
- Κερκυρ Χρον** Κερκυραϊκὰ Χρονικά. Ἐκδότης: Κώστας Δαφνῆς. Κέρκυρα. Τόμ. ΙΑ' (1965).
- Κνωσός** Περιοδική έκδοσις τοῦ Συλλόγου Κρητῶν ἢ «Κνωσός», ἐν Ἀθήναις, ἔτ. 11-12 (1964-1965), τεύχη 42-44.
- Κρητ Ἔστ** Κρητικὴ Ἔστία. Διευθυντής: Ἰδ. Παπαγρηγοράκης. Χανιά. Χρόν. ΙΣΤ' (1964), τεύχη 142-153, χρόν. ΙΖ' (1965), τεύχη 154-159.
- Κρητ Πρωτ** Κρητικὴ Πρωτοχρονιά. (Διευθυντής: Γ. Βαγιάκης). Ἀθῆναι, ἔτ. Δ' (1964), ἔτ. Ε' (1965).
- Κρητ Χρον** Κρητικὰ Χρονικά. Τετραμηνιαία ἐπιστημονικὴ έκδοσις. Ἐκδότης: Ἀνδρέας Γ. Καλοκαιρινός. Ἡράκλειον Κρήτης, ἔτ. ΙΖ' (1963), ἔτ. ΙΗ' (1964).
- Κρίκος** Ὁ Κρίκος. Μηνιαία έκδοσις τοῦ ἀποδήμου Ἑλληνισμοῦ, χρόν. 15 (1964), τεύχη 157-168, χρόν. 16 (1965), τεύχη 169-180.
- Κυκλ Ἡμερολ** Κυκλαδικὸν Ἡμερολόγιον 1965. Ἔτος ἰδρύσεως 1924, περίοδος Γ', ἔτος Α', (Ἐκδότης) Μιχαὴλ Π. Στεφάνου. Ἀθῆναι. 1965.
- Κυπρ Σπ** Κυπριακαὶ Σπουδαί. Δελτίον τῆς Ἑταιρείας Κυπριακῶν Σπουδῶν. Ἐν Λευκωσίᾳ Κύπρου, τόμ. ΚΗ' (1964) καὶ ΚΘ' (1965).
- Κυπρ Χρον** Κυπριακὰ Χρονικά. Μηνιαῖο πνευματικὸ περιοδικόν. Λευκωσία Κύπρου. Χρόν. Δ' (1964), τεύχη 39-44.
- Λακωνικά** Διμηνιαία ἐπιθεώρησις. Ὅργανον τοῦ Συνδέσμου τῶν ἐν Ἀττικῇ Λακεδαιμονίων. Ἀθῆναι, ἔτ. Α' - Β' (1964-1965), τεύχη 1-12.
- Λαογρ** Λαογραφία. Δελτίον τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφικῆς Ἑταιρείας, τόμ. ΚΒ' (XXII): 1965. IV International Congress for Folk-Narrative Research in Athens (1.9-6.9.1964). Lectures and Reports. Editor: Georgios A. Megas. Athens 1965.
- Μαθ Φωνή** Μαθητικὴ Φωνή. Περιοδικὸν τῶν μαθητῶν τοῦ Παγκυπρίου Γυμνασίου Θηλέων Κύκκου. Σχολικὸν ἔτος 1964-1965. Λευκωσία-Κύπρου. Ἔτ. Α', ἀρ. 1.
- Μαθ Ἔστ** Μαθητικὴ Ἔστία. Περιοδικὸν τῶν μαθητῶν καὶ μαθητῶν τοῦ «Παγκυπρίου Γυμνασίου». Λευκωσία - Κύπρου. Ἔτ. ΙΔ' - ΙΣΤ' (1963-1966), ἀρ. 36-40.
- Μακεδονικά** Σύγγραμμα περιοδικὸν τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν, ἐπιμελεῖα Ἀ. Βακαλοπούλου - Γ. Θεοχαρίδου - Γ. Κανατσούλη, τόμ. ΣΤ' (1964-1965). Ἐν Θεσσαλονίκῃ 1965.
- Μικρ Χρον** Μικρασιατικὰ Χρονικά. Σύγγραμμα περιοδικὸν ἐκδιδόμενον ὑπὸ τοῦ τμήματος Μικρασιατικῶν Μελετῶν τῆς Ἐνώσεως Σμυρναίων. Ἀθῆναι, τόμ. 11 (1964), 12 (1965).
- Ν Ἔστ** Νέα Ἔστία. Ἐκδίδεται τὴν 1ην καὶ 15ην ἐκάστου μηνός. Διευθυντής: Πέτρος Χάρης. Ἀθῆναι, τόμ. 75-76 (1964), 77-78 (1965).

- Νισουριακά** Ἐκδοσις τῆς Ἑταιρείας Νισουριακῶν μελετῶν, Ἀθῆναι τόμ. 2 (1965).
- Ὁ Προβολεὺς** Μηνιαία εἰκονογραφημένη ἔκδοσις. Ἀθῆναι, ἔτ. Δ' (1963), τεύχη 35-46 καὶ ἔτ. Ε' (1964), τεύχη 47, 49-53, 55-56, 58.
- Πάν** Ὁ Πάν. Φυσιολατρικὸ περιοδικό, Ἀθῆναι, ἔτ. 36 (1963), τεύχη 347-348, ἔτ. 37 (1964), τεύχη 349-351, ἔτ. 38 (1965), τεύχη 353-355.
- Παργασσός** Περιοδικὸν σύγγραμμα κατὰ τριμηνίαν ἐκδιδόμενον. Ἀθῆναι, περίοδος δευτέρα, τόμ. ΣΤ' (1964), τόμ. Ζ' (1965).
- Πειραιϊκὴ - Πατραϊκὴ** Ἡ «Πειραιϊκὴ-Πατραϊκὴ», Ἀθῆναι, ἔτ. 10 (1964), ἀρ. 101-111 καὶ ἔτ. 11 (1965), ἀρ. 112-122.
- Πελοπ. Πρωτ.** Πελοποννησιακὴ Πρωτοχρονιά. Ἱστορία - Λαογραφία - Τέχνη - Ἐπιστήμη. Ἐτησίαι ἔκδοσις. Διευθυντής: Μίμης Παπαχριστοφίλου, Ἀθήνα, τόμ. Η' (1964).
- Περιηγητικὴ** Μηνιαῖο περιοδικὸ τουρισμοῦ, τέχνης καὶ διαφωτίσεως. Ὄργανο τῆς Ἑλληνικῆς Περιηγητικῆς Λέσχης. Διευθυντής: Εὐθύφρων Ἡλιάδης. Ἀθῆναι 1964, ἀρ. 61-72 καὶ 1965, ἀρ. 73-84.
- Πλάτων** Δελτίον τῆς Ἑταιρείας Ἑλλήνων Φιλολόγων. Ἀθῆναι, ἔτ. ΙΣ' (1964), ΙΖ' (1965)
- Πνευμ. Κύπρος** Πνευματικὴ Κύπρος [Μηνιαία περιοδικὴ ἔκδοσις]. Πνευματικὴ ομάδα: Φρ. Βράχας, Κ. Μόντης, Γ. Φυλακτοῦ, Α. Χριστοφίδης, Κ. Χρυσάνθης. Χρον. Ε' (1964-1965), τεύχη 49-60.
- Ρουμ. Ἡμερολ.** Ρουμελιώτικο Ἡμερολόγιο. Ἐτησίαι Φιλολογικὴ - Ἱστορικὴ καὶ Λαογραφικὴ ἔκδοσις. Ἀθήνα. Διευθυντής: Δ. Χ. Σταμέλος, χρόν. Θ' (1965).
- Ρουμελιώτικη Τέχνη** Ἱστορία - Γράμματα - Ἐπιστήμη - Τουρισμὸς - Ζωή. Διευθυντής: Χρῆστος Ν. Κουλούρης. [Μηνιαία ἔκδοσις]. Ἀθῆναι. Ἐτ. Ε' (1965), ἀρ. 47-54.
- Σκουφᾶς** Τριμηνιαία ἔκδοσις τοῦ συλλόγου «Σκουφᾶς» Ἀρτης. Διευθύνεται ὑπὸ Συντακτικῆς Ἐπιτροπῆς. Ἄρτα, ἔτ. Θ' (1964-1965), τεύχη 27-31.
- Στασινός** Δελτίον τοῦ Συνδέσμου Ἑλλήνων Φιλολόγων Κύπρου «Στασινός». Ἐν Λευκωσίᾳ Κύπρου, τόμ. Α' (1963), τόμ. Β' (1964-65).
- Τὸ Μέλλον τῆς Ὑδρας** Μηνιαῖον περιοδικὸν τῶν καλῶν Ὑδραίων καὶ τῶν Φιλυδραίων. Ἰδιοκτήτης - Διευθυντής: Ἄντ. Ν. Μανίκης. Πειραιεύς, ἔτ. 24 (1964), 25 (1965).
- Φιλολογ. Κύπρος** Φιλολογικὴ Κύπρος. 1964, 1965. [Ἐκδοσις] τοῦ Ἑλληνικοῦ Πνευματικοῦ Ὁμίλου Κύπρου. Λευκωσία.
- Φιλ. Πρωτοχρ.** Φιλολογικὴ Πρωτοχρονιά. Ἐτησίαι λογοτεχνικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ ἔκδοσις. Διευθυντής: Ἀριστ. Ν. Μαυρίδης. Ἀθῆναι, χρόν. 21 (1964), χρόν. 22 (1965).
- Χιακὴ Ἐπιθεώρ.** Χιακὴ Ἐπιθεώρησις. Περιοδικὴ ἔκδοσις. Ἐκδόται: Δημ. Ἀ. Μαγγανᾶς - Κ. Δ. Φαφαλιός - Κ. Ν. Χαβιαρᾶς. τόμ. 2 (1964), τεύχη 4-6 καὶ τόμ. 3 (1965), τεύχη 7-9.
- Χρον. Χαλκ.** Χρονικά τῆς Χαλκιδικῆς. Περιοδικὴ ἔκδοσις Ἱστορικῆς - Λαογραφικῆς Ἑταιρείας Χαλκιδικῆς. Διευθύνεται ὑπὸ Συντακτικῆς Ἐπιτροπῆς. [Υπεύθ. ὕλης: Β. Ἀ. Καλογεράς]. Θεσσαλονίκη, τεύχ. 7 (1964), τεύχ. 8-10 (1965).
- Zeitschrift für Balkanologie**, herausgegeben von Franz Dölger - Günter Reichenkron - Alois Schmaus. Jahrgang II (1963/64), Heft 1/2. Wiesbaden, 1964.

I. ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ

Α'. Βιβλιογραφία.

1. Βιβλία καὶ περιοδικὰ ληφθέντα κατὰ τὸ 1963 καὶ 1964. Θησαυρίσματα, 3 (1964) 166-178.
Ἐν σελ. 175 εὐρίσκονται λαογραφικὰ λήμματα.
2. Bulletin Analytique de Bibliographie Hellénique. Tome XXII. Année Bibliographique 1961. Athènes 1964. 8ον, σελ. 675. (Collection de l'Institut. Français d'Athènes).
Ἐν σελ. 337-345 εὐρίσκονται ἀρκετὰ λαογραφικὰ λήμματα.
3. **Ζώρας Γ. Θ. - Μπουμπουλίδης Φ. Κ.** Βιβλιογραφικὸν Δελτίον Νεοελληνικῆς Φιλολογίας κατὰ τὸ ἔτος 1963, ἐπιμελεία —. Παρνασσός, τόμ. ΣΤ' (1964) 624-665.
Ἐν σελ. 636-639, ἀρ. λημμ. 104-130, δημοσ. βιβλιογρ. δημοδῶν ᾠσμάτων καὶ μνημείων τοῦ λόγου τοῦ λαοῦ.
4. **Ζώρας Γ. Θ. - Μπουμπουλίδης Φ. Κ.** Βιβλιογραφικὸν Δελτίον Νεοελληνικῆς Φιλολογίας Ε' 1963, ἐπιμελεία —. Ἀθῆναι 1964, 8ον, σελ. 657. (Σπουδαστήριον Βυζαντινῆς καὶ Νεοελληνικῆς Φιλολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν).
Ἀνατύποις εἰς αὐτοτελὲς τεῦχος τοῦ ὡς ἄνω ὑπ' ἀρ. 3 δημοσιεύματος.
5. **Καραβουρνιώτου Κυριακῆ - Διαλησιμᾶς Στέφ.** Βιβλιογραφία περιέχουσα τὰς ὑπὸ Ἑλλήνων δημοσιευθεῖσας μελέτας κατὰ τὰ ἔτη 1963 (κυρίως) καὶ 1964. Ἐπ Βυζ Σπ 33 (1964) 337-356.
Ἐν σελ. 353-54 λαογραφικὴ βιβλιογραφία.
6. **Μανούσκακος Μ. Ἰ.** Κριτικὴ βιβλιογραφία τοῦ Κρητικοῦ Θεάτρου. Ἡώς, ἔτ. 7 (1964), ἀρ. 76-85, σ. 275-302.
Εἰς ἴδια κεφάλαια βιβλιογραφία δημοδῶν ᾠσμάτων καὶ ἄλλων μνημείων τοῦ λόγου τοῦ λαοῦ.
7. **Στεφάνου Κώστ. Δ.** Κυπριακὴ βιβλιογραφία: Βιβλιογραφικὸν Δελτίον τοῦ ἔτους 1963. Φιλολογὸν Κύπρος 1964, σ. 231-240.
Ἐν σελ. 232, 234-235, 238, 239 λαογραφικὴ βιβλιογραφία.
8. ——— Κυπριακὴ βιβλιογραφία. Βιβλιογραφικὸν Δελτίον τοῦ ἔτους 1964. Φιλολογὸν Κύπρος 1965, σ. 103-114.
Ἐν σελ. 105-107, 109 λαογραφικὴ βιβλιογραφία.
9. **Βαγιακάκος Δικ. Β.** Γλωσσικὴ βιβλιογραφία τῶν ἐτῶν 1960-1964. Ἀθηνᾶ 68 (1965) 262-332.
Ἐνδιαφέρει καὶ εἰς τὴν λαογραφικὴν ἔρευναν

10. **Δευτεραῖος Ἄγγ. Ν.** Βιβλιογραφία τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας τοῦ ἔτους 1963. Ἐπετ Λαογρ Ἀρχ τόμ ΙΖ' (1964), Ἐν Ἀθήναις 1965, σ. 115-171.
11. **Μαυροῦς Νικ. Γ.** Δωδεκανησιακὴ βιβλιογραφία. Τόμ. Α' Ἀθήναι 1965, 8ον, σελ. ξγ' + 2 ἄνευ ἀριθμ. + 323. (Δωδεκανησιακὴ Ἱστορικὴ καὶ Λαογραφικὴ Ἑταιρεία, Δημοσίευμα, ἀρ. 1).
Ἐν σελ. 9, 148-232, 243-249, 276-278 καὶ εἰς τὴν 2αν σελ. τοῦ μεταξὺ τῶν σελ. λδ' καὶ λε' ἄνευ ἀριθ. σελ. φύλλου, λαογραφικὴ βιβλιογραφία.
- 11α. — Νισυριακὴ βιβλιογραφία. Νισυριακά, τόμ. 2 (1965), 228-259. Ἐνδιαφ. κυρίως λαογραφικῶς αἱ σελ. 237-249.
12. **Δοῦς Ἀνδρέας Μ.** Εὔρετήριον τοῦ περιοδικοῦ «Πάφος». Φιλολογ Κύπρου 1965, 171-214.
Ἐνδιαφέρουν λαογραφικῶς τὰ περιεχόμενα ἐν σελ. 206 καὶ 214.
13. **Μαρκόπουλος Ἀθαν.** Βιβλιογραφία 1965-1966. Ἐπ Βυζ Σπ 34 (1965) 391-411.
Ἐν σελ. 409-410 λαογραφικὴ βιβλιογραφία.
14. **Σουλογιάννης Εὐθ.** Μικρασιατικὴ Βιβλιογραφία. Α' Τὸ περιοδικὸν «Ἀνατολὴ» ἐπιμελεία — Μικρ Χρον ΙΒ' (1965) 231-302. [Καὶ ἀνατύπ. Ἀθήναι 1965].
Ἐν σελ. 243, 245, 247, 249, 251, 258, 259, 264, 268, 272, 273, 278 περιλαμβάνονται καὶ λαογραφικὰ λήμματα.

Β'. Γενικὰ καὶ Σύμμεικτα.

α') Γενικὰ.

15. **Βρανόπουλος Ἐπαμ.** Ἡ δύναμις τῆς παραδόσεως στὴ Σκύρο. Ἡώς, ἔτ. 7 (1964), ἀρ 73-75, 61-62.
Ἐκτὸς τῶν γενικῶν περὶ παραδόσεως εἰδήσεων δημοσ. καὶ πληροφορίαί σχετικαὶ πρὸς τὰς Ἀπόκροας καὶ τὸν ἔορτασμόν τοῦ Ἁγίου Μάμαντος.
16. **Γρίσπος Πάνος** Ἐρευνα φυτωνομικῆ τῶν Κυκλάδων νήσων. Ἐπ Ἐταιο. Κυκλ Μελ Δ' (1964) 543-594.
Πλὴν τῶν δημοδῶν ὀνομάτων τῶν φυτῶν δημοσ. εἰδήσεις περὶ μαγείας, μαντικῆς ὡς καὶ παραδ. 2, ἐπφοδαί 2, δίστιχα 3 καὶ ἐν τετραστίχον.
17. **Δουκάτος Δημ. Σ.** Στίλπων Π. Κυριακίδης. (Νεκρολογία). Ν Ἐστ 75 (1964) 480-83.— Διεθνὲς Συνέδριον γιὰ τὴν ἔρευνα τῶν λαϊκῶν διηγήσεων (Ἀθήναι 1-6 Σεπτ. 1964). Αὐτόθι 76 (1964), 1434-1436.— «Ἡ Διεθνὴς Ἐπιτροπεία Λαϊκῶν Τεχνῶν καὶ παραδόσεων» (C.I.A.P.) Γενικὴ Συνέλευση, νέα ὀνομα-

- σία καὶ νέο Δ. Συμβούλιο (Ἀθήναι 7-8 Σεπτ. 1964). Αὐτόθι 76 (1964) 1436.— Ἑπτανήσιοι Λαογράφοι πρὶν ἀπὸ τὴν Ἑνωση. Αὐτόθι 76 (1964), τεῦχ. 899, σ. 197-209.
18. ——— Οἱ Κεφαλονῖτες στὸ Πανελλήνιο. (Ἐθνικὴ ἐκτίμηση καὶ ἀνεκδοτολογία). Πειραϊκὴ-Πατραϊκὴ, ἔτ. 10 (1964), ἀρ. 108, σ. 8-9.
19. **Μαζαράκης Ε. Δ.** Ἡ λαογραφικὴ ἔρευνα καὶ ἡ συστηματικὴ ὁργάνωσή της. Ἀθήναι 1964, 8ον, σελ. η' + 214.
 Ὁ συγγο. ἐκθέτει τὰς ἀπόψεις του σχετικῶς μὲ τοὺς διαφοροὺς τρόπους ὁργανώσεως τῆς ἐρεῦνης, τῆς περισυλλογῆς τῶν λαογρ. στοιχείων κλπ.
 Κρίσις: Ἄρχ Θεσ 30 (1964) 440-443 (Δημ. Β. Οἰκονομίδης).
20. **Μάνεσης Σταῦρος.** Τὸ μουσεῖο τῆς λαογραφικῆς συλλογῆς Μυκόνου καὶ ἡ Κρήτη. Ἡώς, ἔτ. 7 (1964), ἀρ. 76-85, σ. 458-59.
21. **Παπάζογλου Χ. Ἰ.** Στίλπον Π. Κυριακίδης. [Νεκρολογία]. Ἀθηνᾶ 67 (1963-64) 385-389.
22. **Παπαθανασόπουλος Θαν.** Σύγχρονα λαογραφικὰ τοῦ χωριοῦ. Ν Ἔστ 76 (1964) 1245-1248.
 Ἐξετάζεται ἡ ἐπίδρασις τοῦ συγχρόνου πολιτισμοῦ εἰς τὰ παλαιὰ ἔθιμα λατρείας, γεννήσεως, γάμου, κοινων. ὁργανώσεως κ.ά.
23. **Πετρόπουλος Δημ. Ἀ.** Παιδευτικὴ σημασία καὶ προβλήματα τῆς Λαογραφίας. Ἡπειρ Ἔστ Π' (1964) 33-41, 118-123.
 Ἐναρκτήριος λόγος ἐν τῷ Πανεπιστ. Θεσσαλονίκης [Ἀνατύπωσις].
24. **Σιούρας Κώστ.** Ἐνας φίλος καὶ στενὸς συγγενὴς τῶν Παπαδιαμάντη καὶ Μωραϊτίδη. Ὁ Παπαγιώργης Ρήγας καὶ ἡ λαογραφία τῆς Σκιάθου. Ἀθόρυβο καὶ πολύτιμο ἔργο ζωῆς. Πειραϊκὴ-Πατραϊκὴ ἔτ. 10 (1964), ἀρ. 103, σ. 14.
25. Τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον (1963-1964). Ἐπ Βυζ Σπ 33 (1964) 367-370.
 Ἐκθεσις περὶ τῆς ἐπιστημ. δραστηριότητος τοῦ Λαογρ. Ἀρχ. κατὰ τὰ ἔτη 1963-1964.
26. **Ἀδαμαντίου Γ.** Ἀγγελικὴ Χατζημιχάλη. Ἡ Ἑλληνίδα πού ἐλάτρευε καὶ ἀναβίωσε τὴν ἑλληνικὴ λαϊκὴ τέχνη. Κρίκος, χρ. 16 (1965), ἀρ. 173, σ. 22.
27. **Ἀλεξίου Ν.** Ἀγγελικὴ Χατζημιχάλη [Νεκρολογία]. Ζυγός, Ἀπρίλιος 1965, σ. 15-20.
28. **Ἀστεριάδης Ἀ.** Ἀγγελικὴ Χατζημιχάλη [Νεκρολογία]. Ζυγός, Ἀπρίλιος 1965, σ. 21-22.
29. **Βακαλὸ Ἑλένη** Ἀγγελικὴ Χατζημιχάλη [Νεκρολογία]. Ζυγός, Ἀπρίλιος 1965, σ. 22.
30. Ἑορταὶ λόγου καὶ τέχνης Λευκάδος μέσα εἰς τὸ πλαίσιον τῆς ἑκατονταετηρίδος

- τῆς Ἐνώσεως, Ἡώς, ἔτ. 8 (1961), ἀρ. 86, σ. 32.
31. International Congress for Folk-Narrative Research in Athens (1.9-6.9 1964). Λαογρ. ΚΒ' (1965) σελ. V-XIII. (Foreword σ. V-VI. Adress of the Rector of the University, Professor *Constantin Papaioannou* to the Members of the VI International Congress for Folk-Narrative Research, σ. VII.—Begrüßungsansprache des Präsidenten des Organisations comitees, Prof. Dr. *Georgios Megas*, an die Kongressteilnehmer, σ. VIII-X.—Begrüßungsansprache des Präsidenten der International Society for Folk-Narrative Research, Professors *Kurt Ranke*, σ. X-XI.—Inaugural Adress of the Minister of National Education Mr. *Loukis Akritas* (+) to the Members of the Congress, σ. XI-XII.—Einleitende Worte in voller Sitzung, Mittwoch 2.9.64 von Prof. Dr. *Georgios Megas*, σ. XII-XIII.)
32. **Kavadias Georges B.** Pasteurs - Nomades Méditerranéens. Les Saracatsans de Grèce. Photographies et dessins de l'auteur. Paris 1965. 8ον, X + 444. +σ. 1 ἐκτός κειμένου + 1 χάρτης.
Μελέτη περὶ Σαρακατσάνων, ἐξετάζουσα τὴν κοινωνικὴν ὀργάνωσιν, τὸ ἔνδυμα, τὴν τροφήν, τὰ ἐργαλεῖα, τὴν λαϊκὴν κατοικίαν, τὰς δευσιδαίμονας δοξασίας, τὴν μαγειρίαν, τὴν γέννησιν, γάμον, τελευτήν, λαϊκὴν λατρείαν καὶ λαϊκὴν μυθολογίαν αὐτῶν.
33. Κινηματογραφῆσεις μορφῶν τοῦ λαϊκοῦ βίου κατὰ τὰ ἔτη 1962-1964. Ἔπετ Λαογρ Ἄρχ τόμ. IZ' (1964), ἐν Ἀθήναις 1965, σ. 251-254.
34. **Κολυβά Θάλεια** Ἡ Χατζημιχάλη κ' ἔμεις. Ζυγός, Ἰούnius 1965, σ. 49-50.
35. Λαογραφικαὶ συλλογαὶ κατατεθεῖσαι εἰς τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον κατὰ τὸ ἔτος 1964. Ἔπετ Λαογρ Ἄρχ. τόμ. IZ' (1964), ἐν Ἀθήναις 1965, σ. 241-250.
36. **Λουκάτος Δημ. Σ.** Ἀγγελικὴ Χατζημιχάλη. [Νεκρολογία]. Ν Ἔστ 77 (1965) 355-357.
37. **Μαμμόπουλος Ἀλέξ. Χ.** Χρήστος Χρηστοβασίλης. Ὁ διηγηματογράφος, ὁ λαογράφος, ὁ ποιητής. Ἐν Ἀθήναις 1965, 8ον, σελ. 33. (Βιβλιοθήκη Ἡπειρωτικῆς Ἐταιρείας Ἀθηνῶν, ἀρ. 8).
Πλὴν τῶν βιογραφικῶν στοιχείων καὶ τῶν ἀφορώντων εἰς τὰς λαογραφικὰς αὐτοῦ συλλογὰς, δημοσ. καὶ εἰδήσ. περὶ λαϊκοῦ δικαίου κ.ἄ.
38. **Marinatos Sp.** On the track of folklore elements in bronze age art and literature. Λαογρ. ΚΒ' (1965) 262-273.
39. **Συγγρόπουλος Ἀνδρ.** Ἀγγελικὴ Χατζημιχάλη. [Νεκρολογία]. Ζυγός, Ἀπρίλιος 1965, σ. 10, 12.
40. **Παπασταματίου-Μπαμπαλίτης Χρ.** «Ἡ Λαογραφία» καὶ ἡ συμβολὴ τῶν

- διδασκάλων εἰς τὸ ἔργον αὐτῆς. *Θρακικά* 39 (1965) 279-293.
 Διάλεξις τοῦ συγγραφέως, γενομένη ἐν Διδυμοτείχῳ κατὰ τὴν 20.9.1965.
41. *Mazarakis E. D.* Comment recueillir les éléments de la tradition orale: le rôle de l'informateur. *Λαογρ. ΚΒ'* (1965) 287-289.
42. *Παπαχριστοδούλου Πολύδ.* Ὁ Γ. Βιζυηνός, Λαογράφος. *Θρακ Χρον. τόμ Ε'* (1965), τεύχ 17-18, σ. 104.
43. *Πιερίδου Ἀγγελικῆ* Ἀγγελικὴ Χατζημιχάλη. [Νεκρολογία]. *Πνευμ Κύπρος*, χρ. Ε' (1964-65), ἀρ. 55, σ. 200-201.
44. *Πικιώνης Δημ.* Ἀγγελικὴ Χατζημιχάλη. [Νεκρολογία]. *Ζυγός*, Ἀπρίλιος 1965, σ. 14.
45. *Σαραντιῆς Ἀντίοχ.* Ἡ λαογραφία μας καὶ οἱ διδάσκαλοι. Ἴόν Ἠχώ, ἔτ. 21 (35) (1935), Τεύχη 230-231, σ. 5 (41)-6 (42).
46. *Σιφναίου Ἐλένη* Ἀγγελικὴ Χατζημιχάλη. [Νεκρολογία]. *Περιηγητικῆ*, ἀρ. 77 (1965) σ. 20-21.
47. *Σπυριδάκης Γεώργ. Κ.* Ἐκθεσις πεπραγμένων τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου κατὰ τὸ ἔτος 1964. Ἐπ Λαογρ Ἀρχ τόμ. ΙΖ' (1964) σ. 255-260.
- 47α. ——— Ἡ ἐπιστημονικὴ θεμελίωσις τῶν λαογραφικῶν σπουδῶν ἐν Ἑλλάδι. Ἐπ Ἐπ Φιλ Σχ Ἀθ ΙΣΤ' (1965-1966) 473-495. [Ἐναρκτήριος λόγος ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ]
- 47β. ——— Ὁ Παῦλος Βλαστός (1836-1926) καὶ ἡ λαογραφία τῆς Κρήτης. *Κρητ Πρωτ Ε'* (1965) 12-15.
48. *Σπυρόπουλος Ἀπόστ. Γ.* Γιὰ νὰ γνωρίσουμε τὸν τόπο μας. Οἱ γνωστοὶ Καραγκούνηδες τῆς Ἀκαρνανίας. *Διαλεκτικῆ*, τόμ. Α', τεύχ. 2 (1965), σ. 32-34. Γίνεται λόγος περὶ τοῦ ἐτύμου τῆς λ. καραγκούνης καὶ δημοσ. γενικαὶ πληροφορίαι περὶ τοῦ βίου τῶν Καραγκούνηδων.
49. *Ταρσοῦλη Ἀθηνᾶ* Ἀγγελικὴ Χατζημιχάλη. [Νεκρολογία] *Ν Ἔστ* 77 (1965) 788-790.
- 49α. ——— Ἡ Χατζημιχάλη κ' ἔμεῖς. *Ζυγός*, Ἰούνιος 1965, σ. 50-51.
50. Τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον. Ἐπ Βυζ Σπ 34 (1935) 420-421.
 Ἐκθεσις περὶ τῆς ἐπιστημ. δραστηριότητος τοῦ Λαογρ. Ἀρχ. κατὰ τὸ ἔτος 1965.
51. *Τσαρούχης Γιάνν.* Ἀγγελικὴ Χατζημιχάλη. [Νεκρολογία]. *Ζυγός*, Ἀπρίλ. 1965, σ. 23.
52. *Χατζηδάκη Ἐθγγελία* Ἡ Χατζημιχάλη κ' ἔμεῖς. *Ζυγός*, Ἰούνιος 1965, σ. 51-54.
53. *Χατζημιχάλη Ἐρση* Ἡ Χατζημιχάλη κ' ἔμεῖς. *Ζυγός*, Ἰούνιος 1965, σ. 54-55, 78-79.
54. *Ω* Ὁ Δημήτριος Λουκάτος στὰ Γιάννενα. *Ν Ἔστ* 78 (1965) 1588-1589.
 Ἀρθρον τοῦ *R. Lecotté* δημοσιευθὲν εἰς τὸ «Bulletin Folklorique de l'île de France», année 24, No. 31, 1965, σ. 930. [Ἀναδημοσιεύεται ἐν μεταφράσει].

β') Σύμμεικτα.

1. Συλλογαί.

55. **Μπελλαράς Νικ. Κ.** Τὸ Ἑλύμνιον. (Πειραιεύς) 1940, 8ον, σελ. 230.
Ἐν σελ. 58, 101, 108-115, 133, 155-156 δημοσ. ᾠσμ. 11, ἐν σελ. 100-115 εἰδήσεις ἀναφερόμεναι εἰς τὴν λαϊκὴν λατρείαν, τὰς τροφάς, τὴν κοιν. ὄργάν., τὸν γάμον, τὰς παιδίας κ.ἄ., ἐν σελ. 90 περὶ ἐνδυμασίας, 93 παροιμ. καὶ ἐν σελ. 82-83, 88-89, 97-100, 125-126, 129-131, 167-168, 188-191, ὀνόματα καὶ ἐπώνυμα.
56. **Δουκάτος Δημ.** Σύγχρονα Λαογραφικά (Folklorica Contemporanea). Ἀθήναι 1963, 8ον μικρ., σελ. 142.
Κρίσις : Ἴόν Ἡχώ ἔτ. 19 (33) (1964), τεύχ. 212, σ. 16 (40) (Γρηγόριος Μοσχόπουλος).
57. **Παπαδογιαννάκης Γεώργ. Νικ.** Τὰ Ἀκούμια Ἀγίου Βασιλείου Ρεθύμνης. (Κοινωνιογράφημα). [Πολυγραφημένον]. Ἀθήναι 1963, 8ον, σελ. 91.
Δημοσ. πληροφορία περὶ κοιν. ὁργανώσεως, ἐνδυμασίας, παιδίου, γάμου, τελευτῆς ὡς καὶ ἐθίμων λαϊκῆς λατρείας.
58. **Ἀλευράς Νάσης Μ'** εἰπὶν ἢ μάννα μ'. Ἱστορίες στὴν παλιὰ Κοζανίτικη διάλεκτο. Κοζάνη 1964, 8ον, σελ. 97.
Εἰδήσεις περὶ γεωργικοῦ καὶ κυνηγετικοῦ βίου, κυρίως δὲ σύγχρονα λαογραφικά, ὡς ἢ Ἐκθεσις Θεσσαλονίκης, «οἱ γοργόνες», «ζήτου ἢ μπάλλα», «τί ἐστὶ γάμος», κ.ἄ.
59. **Ἀποστολάκης Σταμ.** Λαογραφικά Καμπανοῦ (τὸ κυνήγιον). Κρητ Ἔστ χρόν. ΙΣΤ' (1964), τεύχ. 151, σ. 244-248, χρόν. ΙΣΤ' (1965) τεύχ. 153, σ. 340-341.
Πλὴν τῆς ὕλης περὶ τοῦ κυνηγετ. βίου δημοσ. : 16 προλήψεις, 11 δίστιχα (μαντινάδες), ᾠσματα (ριζίτικα) 5, παροιμίαι 18, καὶ 1 ἐπὶδὴ. Τὰ ᾠσματα ἀναδημοσ. ἐκ τοῦ βιβλίου : Ἰδομ. Παπαγεωργιάκη, Τὰ κρητικὰ Ριζίτικα τραγούδια, τόμ. Α', Χανιά 1956-57, σ. 152 (ἀρ. 287), σ. 25 (ἀρ. 2), σ. 48 (ἀρ. 54), σ. 43-44 (ἀρ. 41), σ. 28 (ἀρ. 5).
60. **Βανδῶρος Βάσ. Γ.** Λαογραφικά τῆς Κεφαλονιάς. Ἡ κεφαλονίτικη λαϊκὴ μούσα, οἱ παροιμίαι, τὰ γνωμικά καὶ αἱ σχέσεις Νομπιλιῶν καὶ Ποπολάρων. Ἴόν Ἡχώ, ἔτ. 20 (34) (1964), τεύχ. 220-221, σ. 9 (205) — 16 (212).
Ἔσματα 7, ἐν δίστιχον καὶ 21 παροιμίαι καὶ γνωμικά, «ποὺ ἀναφέρονται στὴ σχέση ἀγρότη, ἀφέντη καὶ γαιοκτήμονα».
61. **Βραχᾶς Γιάνν.** Ἔτσι ζοῦμε στὸ χωριό μας Ψιανὰ ἕνα χωριουδάκι τῆς Εὐρυτανίας. Ἱστορία—Λαογραφία. (Βιβλιοθήκη «Πανελευρτανικῆς Ἐνώσεως») Ἀθήναι 1964, 8ον, σελ. 91. ἀρ. 2).
Περιλαμβ. πληροφορία περὶ μαγείας καὶ δεισιδαιμόνων συνθηδῶν, γεωργικοῦ, κτηνοτροφικοῦ καὶ κυνηγετικοῦ βίου, γάμου, λαϊκῆς λατρείας ὡς καὶ ἐν ᾠσμα.
62. **Βεΐκου-Σεραμέτη Κατίνα** Ἡ θάλασσα στὸ χωριό μου. Θρακ Χρον τόμ. Δ' (1964), τεύχ. 14, σ. 115-124.

- Δημοσ. ειδήσεις περί λαϊκ. λατρείας, γάμου, ναυτικού και άλιευτικού βίου, μετεωρολογίας και άστρολογίας, δεισιδαιμόνων δοξασιών, παρ. 1 περί τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου, 1 παροιμ., δίστιχα 7, ἐν ἔξομα, εὐχαι 3 καὶ παροιμ. 6.
63. **Γιαννόπουλος Χρ.** Τὸ Πράγγιον τοῦ Νοτίου Ἐβρου. Κοινωνιογραφικὴ καὶ λαογραφικὴ μελέτη. (Ἐκ τοῦ Ἀρχείου συγχρόνων γεγονότων τῆς Ἑταιρείας Θεωρητικῶν μελετῶν). Ἀρχ Θε Θησ 30 (1964) 345-408.
 Δημοσ. ειδήσεις περί λαϊκῆς κατοικίας, οἰκιακῶν σκευῶν, τροφῶν, ποτῶν, κοιν. ὄργανώσεως, οἰκογενείας, γεωργικοῦ, ποιμενικοῦ καὶ ἀλιευτικοῦ βίου, λαϊκῆς τέχνης, ὑφαντικῆς, ἐνδυμασίας, λαϊκοῦ δικαίου, λατρείας, γάμου, γεννήσεως, βαπτίσεως, τελευτῆς, δημόδους ἰατρικῆς, λαϊκῶν χορῶν, μαντικῆς, ὄνειρομαντείας, μετεωρολογίας καὶ ἀστρολογίας, μαγείας καὶ δεισιδαιμόνων συνηθειῶν, εὐτράπελοι διηγήσεις 3, παραμῦθια 7, ὡς καὶ 7 ἔξομα.
64. **Γκλέκας Γ. Δ.** Ἀπὸ τὰ ἔθιμα καὶ τὶς παραδόσεις τῆς Λακωνίας. Ἡ πόρτα. Λακωνικά Α' (1964) 145.
 Δημοσ. δεισιδαιμονία τινές καὶ ειδήσεις περί λαϊκῆς λατρείας καὶ γάμου.
65. **Ἐπιφανίου-Πετρούκη Στέλλα** Λαογραφικά τῆς Σμύρνης. [Ἀθήναι 1964], 8ον, σελ. ζ' + 111.
 Περιεχόμενα: Εἰδήσεις περί παιδικοῦ βίου, γεννήσεως, δημόδους ἰατρικῆς, λαϊκ. λατρείας, ἐπφδαί 5, παρ. 4, παροιμ. 66, εὐχαι 6, ἀραι 8, προσευχαι 4, παιδιαί 7, δίστ. 26, ὡς καὶ 40 ἔξομα ἤτοι 2 νανουρίσματα, 20 παιδικά, 10 λατρευτικά καὶ 8 διάφορα.
66. **Ζερζελίδης Γ.** Ὁ ἥλιος στὰ μνημεῖα τοῦ λόγου τῆς Ἄνω Ματσούκας. Ἀρχ Πόντ 26 (1964) 117-130.
 Δημοσ. 16 παροιμ. καὶ παροιμ. ἐκφράσεις, 2 ὄρκοι, 3 ἀραι, 3 αἰνίγμ., 1 παρ. 1, 1 τοπων. καὶ 13 ἔξομα.
67. **Καλλιάνης Δημ.** Λαογραφικά καὶ ἄλλα Λακωνικά. Α' (1964). 26.
 Δημοσ.: 1 αἰτιολ. παράδοσις, ἐν προικοσύμφωνον καὶ γαμήλιον ἔθιμον.
68. **Καραῶς Νικ.** Τὸ Σεβντίκιοῦ. Τὸ λεβέντικο χωριὸ τῆς Σμύρνης. Ἡ ἱστορία του, ἡ ζωὴ του. Ἀθήνα 1964, 8ον, σελ. 190. (Ἐκδόσεις «Ἐνώσεως Συμυρναίων».)
 Δημοσ. ειδήσεις περί κοιν. ὄργανώσεως, οἰκογενείας, ἐπαγγελματικοῦ βίου, ἐνδυμασίας λαϊκῆς λατρείας, γάμου, ἔξομα ἀκριτικά 3, δίστιχα 10 (ἔξ ὧν 7 ἐρωτικά), γνωμικά 38, τοπωνύμια 44, ὡς καὶ πλῆθος ὀνομάτων ἐξ ὧν τινὰ παρωνύμια.
69. **Κεφαλληνιάδης Ν. Α.** Παρατρέχος, τὸ παραδείσιον περιβόλι τῆς Νάξου τὸ ὑπὸ Ἰωσήφ Βρυενίου ἐξυμνηθέν. Ἀθήναι 1964, 8ον, σελ. 24.
 Δημοσ. 1 παρ. 1, καὶ τινὰ τοπωνύμια.
 Κρίσις: Ἐπ Ἑταιρ Κυκλ Μελετῶν Δ' (1964) 642-643. (Δ. Β. Οἰκονομίδης).
70. ——— Δυὸ κάστρα τῆς Νάξου, τ' Ἀπαλίου καὶ τ' Ἀπάνω κάστρου. Ἐπ Ἑταιρ Κυκλ Μελ Δ' (1964) 155-230.
 Ἐν σελ. 170-189 καὶ 214-215 δημοσ. 34 παραδόσεις ὡς καὶ πλῆθος τοπωνυμίων.

71. **Κλουρίνας Γιάνν.** Λαογραφικά τῆς Ἡλείας. Πύργος Ἡλείας 1964, 8ον, σελ. 62.

Περιλαμβάνει εἰδήσεις περὶ ποιμενικοῦ, κτηνοτροφικοῦ καὶ γεωργικοῦ βίου, λαϊκ. λατρείας, γάμου, παιδίου, τελευτῆς, γητειῶν καὶ προλήψεων ὡς καὶ 48 παροιμ., 19 αἰνίγματα καὶ πλῆθος ὀνομάτων.

72. **Κουγέας Σωκρ. Β.** Νικήτα Νηφάκη (1748-1818 περίπου), Μανιάτικα Ἱστορικά Στιχοῦργήματα ἐκδιδόμενα ἐκ χειρογράφων μὲ προλεγόμενα καὶ σημειώσεις ὑπὸ—. Ἀθήναι 1964, 8ον, σελ. 243.

Εἰς τὰς «σημειώσεις» τῶν σελ. 45-58, 67, 112-113, 145-146, 155-156, 171-172, 188-189, 199-200 καὶ 215-218 δημοσ. πλεῖσται ποικίλαι εἰδήσεις περὶ κοινων. ὀργανώσεως, δικαίου, παιδίου ὡς καὶ ἐν μοιρολόγι.

Κρίσις: Ἀθηνᾶ 68 (1965) 348-350 (Ν. Β. Τομαδάκης).

73. **Λαμέρας Κ. Γ.** Ἡ Μάκρη καὶ τὸ Λυδῆσι. Λαογραφικὴ μελέτη. Βραβεῖον Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ἔτους 1945. Ἐπιμέλεια ἐκδόσεως Ἰωάννου Κ. Λαμέρα. Ἀθήναι 1964, 8ον, σελ. ιδ' + 157 + 2 εἰκ. ἐκτὸς κειμένου + 1 χάρτης.

Δημοσ. εἰδήσεις περὶ ἐπαγγελματικοῦ βίου, λαϊκῆς κατοικίας, γεννήσεως, βαπτίσεως, ἀρραβῶνος, γάμου, τελευτῆς, λαϊκῆς λατρείας· παιδιὰ 23, προλήψεις καὶ δεισιδαιμονία 13, χαρῆτεςμοὶ 7, εὐχαὶ 44, προπώσεις 3, ὄρκοι 17, ἀπειλαὶ 7, ἀραὶ 85, αἰνίγματα 9, εὐτράπελοι διηγήσεις 9, ᾠσμα 1, δίστιχα 11, τετράστ. 1 καὶ 1 ἐπωδὴ.

74. **Μαμμόπουλος Ἀλέξ. Χ.** Ἡπειρος. Λαογραφικὰ-Ἡθογραφικὰ-Ἐθνογραφικὰ. Πρόλογος Παν. Ἡλ. Πουλίτσα. Τόμ. Β' Ἀθήναι 1964, 8ον, σ. 295 + 22 εἰκόνες ἐκτὸς κειμένου.

Περιλαμβάνει πληροφορίας περὶ λαϊκῆς κατοικίας, ἐνδυμασίας, ὑποδέσεως, γεωργίας, ἀμπελοργίας, ἐθίμων συνεργασίας καὶ ἀλληλοβοθηθείας, ὕφαντικῆς, πλεκτικῆς, μεταλλουργίας, γεννήσεως, παιδικοῦ βίου, γάμου, τελευτῆς, τοῦ τρόπου ὀργανώσεως τῆς κοινότητος, οἰκογενείας, ἐθιμικοῦ δικαίου, λαϊκῆς λατρείας (ἔθιμα Δωδεκαήμερου καὶ Λαζάρου), φιλοξενίας, μαγειρίας καὶ σχετικῶν μὲ αὐτὴν δεισιδαιμονιῶν, καὶ ᾠσματα 113, ἐξ ὧν 80 ἱστορικά, 5 λατρευτικά, 11 ξενιτείας, 2 παιδικὰ, 2 γαμήλια, 5 μοιρολόγια, 8 διάφορα, δίστιχα 9, τετράστιχα 4, τρίστιχα 3, παραδ. 12, παροιμ. 59, παρωνύμια 50, ἀραὶ 2 καὶ εὐχαὶ 1.

Κρίσις: Ἡὼς ἔτ 8ον (1965), ἀρ. 87, σελ. 61. (Παῦλ. Κυριαζῆς), Ν. Ἔστ 78 (1965) 1591 (Γ.Π.).

75. **Μουσελίμης Σπύρ.** Τὸ Πόποβο (ἱστορικὴ μονογραφία). Ἡπειρ Ἔστ Π' (1964) 727-730, 829-836, 948-955, ΙΔ' (1965), σ. 24-33, 100-106, 220-227 καὶ 366-371.

Δημοσ. πληροφορία περὶ κοινων. ὀργανώσεως, λαϊκῆς κατοικίας, ἐνδυμασίας, ἐπαγγελματικοῦ καὶ κτηνοτρ. βίου, γάμου, λατρείας, μοιρολόγια 1, ᾠσματα 11, δίστιχα 1, παραδ. 1 καὶ πλῆθος τοπωνυμίων.

76. **Μπόγνας Εὐάγγ. Ἀθ.** Ἡ Μηχανιώνα τῆς Κυζίκου. Ἱστορικά, γλωσσικὰ

καὶ λαογραφικὰ στοιχεῖα. (*Ἐκδοσις Συλλόγου Μηχανιωτῶν «Ἡ Μηχανιώνα»). Ἀθήναι 1964, 8ον, σελ. 173 + 1 χάρτης.

Δημοσ. πληροφορίες περὶ δημόδους ἰατρικῆς, γεννήσεως, βαπτίσεως, γάμου, λατρείας ὡς καὶ ἕσματα 29, παροιμίαι 15, παιδιαὶ 9, ἀνέκδοτα 12 καθὼς καὶ πλῆθος ὀνομάτων καὶ παρωνυμίων.

77. *Νησιώτου Μαρία* Πῶς πῆρε τὸ ὄνομά του τὸ χωριὸ Ἀκανθοῦ. Μαθ Ἐστ ἔτ. ΙΔ' (1964), ἀρ 37, σ. 168.

Δημοσ.: 1 παραδ., 1 τετράστ. ἕσμα καὶ τινὰ τοπωνύμια.

78. *Πάγκαλος Γεώργ. Ἐμμ.* Περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος τῆς Κρήτης. Τόμος Α' (Ἐισαγωγή - Γραμματική), Ἐν Ἀθήναις 1955, 8ον, σελ. 478.— Τόμ. Β'. (Γλωσσάριον Α-Κ), αὐτόθι 1960, 8ον, σελ. 559. — Τόμ. Γ' (Γλωσσάριον Λ-Σ), αὐτόθι 1961, 8ον, σελ. 528.— Τόμ. Δ' (Α + Β ἡμίτ.). (Γλωσσάριον Τ-Ω. Συμπλήρωμα Γλωσσαρίου. Λαογραφικὰ σύμμεικτα. Λαογραφικὰ κείμενα), αὐτόθι 1964, 8ον, σελ. 714.

Εἰς τὸν Δ' τόμον, ἀπὸ τῆς σελ. 377-706 δημοσιεύονται τὰ εἰς τοὺς προηγουμένους τόμους τῆς Γραμματικῆς καὶ τοῦ γλωσσαρίου ἐγκατεσπαρμένα λαογραφικὰ κείμενα, ἧτοι: παροιμίαι καὶ παροιμ. ἐκφράσεις 749, δίστιχα, ἐξ ὧν τινὰ εἶναι παροιμ. ἔκφρ., 225, αἰνίγματα 25, λογοπαίγνια 7, εὐχαὶ 19, ἀραὶ 66, παιδιαὶ 9, ὄρκοι 5, ἀνέκδοτα 2, 1 παραμῦθι, 1 παράδοσις, 1 βλασφημία, 1 ἐποδὴ καὶ στίχοι τινὲς ἐτέρων ἐποδῶν, 1 ρίμα, 1 μοιρολόγι, ὡς καὶ προλήψεις καὶ δεισιδαίμονες δοξασίαι καὶ νόσοι καὶ δημῶδεις θεραπείαι αὐτῶν.

79. *Παλαιολόγου - Βρεττοῦ Κατερίνα* Μάρτης-Περιηγητικῆ, ἀρ. 63 (1964) σ. 29.— Ψωμί. Αὐτόθι, ἀρ. 66 (1964) σ. 26.

Δημοσ. 1 ἕσμα, 3 παραδ. καὶ τινὲς παροιμ. καὶ παροιμ. ἐκφράσεις.

80. *Παπαδάκης Ν.* Τὸ κρασί στὴν ἑλληνικὴ ζωὴ καὶ τέχνη. Περιηγητικῆ, ἀρ. 69 (1964), σ. 18-20.

Δημοσ. παροιμ. τινὲς ἐκφράσεις καὶ 1 ἕσμα.

81. *Παπαδόπουλος Ἄντ.* Σύμμεικτα Ροδοπόλεως (Ματσούκας). Ἄρχ Πόντ 26 (1964) 234-249.

Περιλαμβάνονται: 93 δεισιδαιμονίαι, ἀναφερόμεναι εἰς διαφόρους ἐκδηλώσεις τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ, δοξασίαι καὶ διὰ τοὺς δώδεκα μῆνας τοῦ ἔτους, πληροφορίες διὰ 4 χοροῦς ἕθιμα γεννήσεως, βαπτίσεως, γάμου καὶ τελευτῆς.

82. *Παπαδόπουλος Δημ. Κ.* Λαογραφικὰ Σταυρί. Ἄρχ Πόντ 26 (1964) 95-116.

Περιλαμβ. ὀνόματα βαπτιστικὰ ἀνδρῶν, βαπτιστικὰ ὀνόματα γυναικῶν, ἐπώνυμα, παρωνύμια, γλωσσοδέται καὶ 51 παροιμίαι.

83. *Παπαδόπουλος Θεοχ.* Λαογραφικὰ Δορκάδος. Ἄρχ Θρ Θησ 30 (1964) 273-344.

Δημοσ. πληροφορίες σχετικαὶ μὲ τὴν λαϊκὴν ἐνδυμασίαν, τροφάς, δημῶδη ἰατρικὴν,

λατρείαν (Δωδεκαήμερον και Ἀπόκρως), λαϊκὴν τέχνην, γάμον, βάπτισιν, τελευτήν, μετεωρολογίαν ὡς καὶ 10 γαμήλια ἔξομα.

84. **Παπανικολάου Μιχ.** Ἱστορικά-Λαογραφικά. Ἱστορία-ἡθιο-ἔθιομα-παραδόσεις κ.λ.π. τοῦ χωρίου Μαλακασίου Καλαμπάκας. ἄ. ἔ. [1964], 8ον, σελ. 24.
Περιλαμβάνονται εἰδήσεις περὶ κοιν. ὀργανώσεως, ξενιτείας, γεωργικοῦ καὶ ποιμενικοῦ βίου, μαγειρίας, παιδίου, γάμου, λαϊκῆς λατρείας ὡς καὶ 12 ἔξομα.
85. **Παπαντωνίου Κ. Δ.** Τὸ χωριὸ μας Δάρα-Ἀρκαδίας. Ἱστορία-Λαογραφία. Ἀθήνα: 1964, 8ον, σελ. 128.
Δημ. εἰδήσεις περὶ κοιν. ὀργανώσεως, ποιμενικοῦ καὶ γεωργικοῦ βίου, γάμου, τελευτῆς, προλήψεων, ὡς καὶ ἔξομα 29, μοιρολόγια 3, παραδόσ. 3, παροιμ. 69, ἀνέκδοτα 12 καὶ τοπων. 39.
86. **Παυλίδης Βασ. Π.** Κοινωνικὲς σχέσεις καὶ ἐθιμοτυπία στὴν περιοχὴ Παραμυθιάς. Ἡπειρ Ἔστ ΙΓ' (1964), σ. 739-746, 842-851.
Δημ. ἔθιομα κοιν. ὀργανώσεως, γάμου, λαϊκῆς λατρείας ὡς καὶ ἔξομα 3.
87. **Σαμαρᾶς Ἡλίας Κ.** Λαογραφία Κλειστοῦ Εὐρυτανίας Ἀθήνα 1964, 8ον, σελ. 108. (Βιβλιοθήκη «Πανευρυτανικῆς Ἐνώσεως» ἀρ. 3).
Περιλ. εἰδήσεις γεωργικοῦ, ποιμενικοῦ, κτηνοτροφικοῦ καὶ μελισσοκομικοῦ βίου, δημόδου ἰατρικῆς, ξενιτείας, μαντικῆς, ὄνειρομαντείας, μετεωρολογίας, μαγειρίας καὶ δεισιδαιμόνων συνθητιῶν, γεννήσεως, γάμου, τελευτῆς, λαϊκ. λατρείας ἔξομα γαμήλια 41, λατρευτικά 15, μοιρολόγια 3, νανουρίσματα 2, εὐχαὶ 12, ἀραὶ, 35 φράσεις στερεότυποι αἱ ὅποια ἔχουν τὴν θέσιν ὄρκου 20 καὶ ὕβρεις 23.
88. **Σκαφιδᾶς Βασίλ. Κυρ.** Ἱστορία τοῦ Μετσόβου. Ἡπειρ Ἔστ ΙΓ' (1964), σ. 19-26, 112-117, 204-211, 313-320.
Ἐκτὸς τῆς ἄλλης ὕλης δημ. καὶ πληροφορ. περὶ λαϊκῆς ἐνδυμασίας, κοιν. ὀργανώσεως, γάμου, λαϊκῶν ὀργάνων καὶ χορῶν, λαϊκ. λατρείας ἔξομα 14, δίστιχα 3, τρίστιχα 2.
89. **Στεφάνου Ἀντ. Π.** Τὰ σπήλαια τῆς Χίου. Χιακὴ Ἐπιθεώρ τόμ. 2 (1964), τεύχ 4, σ. 54-70.
Δημ.: Τοπωνύμια ὡς καὶ τινες παραδόσεις.
90. **Τσάκας Νικ. Χρ.** Πάργα-Θάλασσα. (Λαογραφικὴ μελέτη). Ἡπειρ Ἔστ ΙΓ' (1964), 51-54, 124-127, 224-228, 336-339, 545-548, 626-629.
Δημ.: ὀνοματολογία τῶν «ψαριῶν καὶ τῶν θαλασσιῶν φυτῶν», τῶν πλωτῶν μέσων, τῶν μερῶν καὶ ἐξαρτημάτων αὐτῶν ὡς καὶ πληθὸς «θαλασσιῶν καὶ στεργιανῶν» τοπωνυμίων τῆς Πάργας.
91. **Φίστας Νικόλ. Γ.** Φεύγει ἢ Νεβέσκα. Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην τῶν Βλάχων. (Σύνδεσμος τῶν ἀπανταχοῦ Νυμφαιωτῶν «ὁ Ἅγιος Νικόλαος»). Θεσσαλονίκη 1964, 8ον, σελ. 160.
Δημ. εἰδήσεις περὶ κοιν. ὀργανώσεως, λαϊκ. ἐνδυμασίας, γάμου, γεννήσεως, τελευτῆς, λαϊκ. χορῶν, λαϊκῆς λατρείας ἔξομα γαμήλια 3 ὡς καὶ πληθὸς ἐπωνύμων.

92. **Χαβιαράς Νικήτας Δ.** Λαογραφία τῆς νήσου Σύμης. Τόμος 1ος, τεύχ. Α'. Παιδική ζωή. Ἐν Ἀθήναις 1964, 8ον, σελ. 78.
Δημοσ. εἰδήσεις περὶ γεννήσεως, δημ. ἰατρικῆς, δεισιδαιμ. δοξασιῶν, ποινῶν, παιδ. 13, ξόρκια 3, παραμύθ. 2, ναουρίσματα 63, τετράστιχα 3 καὶ ᾄσματα 19.
93. **Χατζηγάκης Ἀλέξ. Κ.** Τ' Ἀσπροπόταμο Πίνδου. Τραγούδια καὶ ποιήματα. Ἀθήναι 1964, 8ον, σελ. 78 + 1 εἰκῶν + 1 χάρτης.
Δημοσ.: ᾄσματα ἀκριτικά 2, ἱστορικά 19, κλέφτικα 6, ληστρικά 5, παραλογές 4, διάφορα 5, Κουτσοβλαχικά μὲ ἀπόδοσιν εἰς τὴν ἑλληνικὴν 13, ὡς καὶ τινες πληροφορίες περὶ Νεραΐδων καὶ ἔν παραμύθι. Εἰς συντεθέντα ποιήματα ὑπὸ τοῦ συγγραφέως εὐρηγται εἰδήσεις περὶ λαϊκῆς τέχνης καὶ λαϊκῶν παραδόσεων.
94. ——— Λαογραφικά Ἀσπροποτάμου (Πίνδου Τρικάλων). Φιλ. Πρωτοχρ. ἔτ. 21 (1964) 269-272.
Δημοσ. εἰδήσεις περὶ λαϊκοῦ δικαίου, μαθητικῶν ποινῶν, χορῶν ὡς καὶ γαμηλίων ἐθίμων.
95. **Χατζηλιάνης Ἰορδ.** Λαογραφικά κείμενα Νικοπόλεως. Α' Ἐκ τοῦ χωρίου Μπάλτζανα. Β' Ἐκ τοῦ χωρίου Ἐσολα. Γ' Ἐκ τοῦ χωρίου Ἀλούτζια. Ἀρχ Πόντ 26 (1964) 257-264.
Δημοσ.: παραδ. 2, ᾄσματα 5, ἀνέκδ. 1 ὡς καὶ μία εὐτράτ. διήγησις εἰς τὸ τοπικὸν γλωσσικὸν ἰδίωμα.
96. **Χορμόβας Εὐάγγ. Κ.** Ἡ Μακρακώμη Φθιώτιδος. Κοινωνιογραφικὴ-λαογραφικὴ-ἱστορικὴ μελέτη. Δυνατότητες βελτιώσεως βιοτικοῦ καὶ πνευματικοῦ ἐπιπέδου. Ἀθήναι 1964, 8ον, σελ. 66.
Δημοσ. εἰδήσεις ἐπαγγελμ. βίου, κοιν. ὀργανώσεως, κατοικίας, ἐνδυμασίας, τέχνης, λαϊκ. λατρείας, ᾄσματα λατρευτικά 6, παραμ. 3, αἰνίγματα 4 καὶ γλωσσοδέται 3.
97. **Χωραφᾶς Ἰω. Α.** Μιὰ ματιὰ στὸ παρελθόν. Ἱστορία-Λαογραφία Πέδου Ναυπακτίας. Ἀθήναι 1964, 8ον, σελ. 218 + 7 εἰκ. [πολυγραφημένον].
Δημοσ.: εἰδήσεις περὶ κληρον. δικαίου, μαντικῆς, δημ. ἰατρικῆς, μετεωρολογίας καὶ ἀστρολογίας, λαϊκ. λατρείας, γάμου, παιδίου, τελευτῆς, παιδιαὶ 9, αἰνίγμ. 21, παραδ. 4, γνωμικά καὶ παροιμ. 61 ὡς καὶ 25 ᾄσματα, ἤτοι 10 γαμήλια, 3 μοιρολ. καὶ 12 διάφορα.
98. **Ἀθανασιάδης Παρ.** Χωρίον Βαΐριον (Μπάρκιοι) Θρακίας. Ἀρχ Θρ Θησ 31 (1965) 312-322.
Δημοσ.: ἔθιμα γάμου, τοπωνύμιον 3 ὡς καὶ πληροφ. περὶ λαϊκῆς λατρείας καὶ κοινων. ὀργανώσεως.
99. **Βουκελάτος Γιάνν. Π.** Λαογραφικά Λευκάδος. Σῦβρος: Θρηῖλοι, Ἱστορίες, Παραδόσεις. Ἴον Ἠχώ, ἔτ. 20 (34) 1964, τεύχ. 214-216, σελ. 62 (134)-63 (135), τεύχ. 217-219, σ. 23 (187)-24 (188), τεύχ. 220-221, σ. 24 (220)-25 (221), ἔτ. 20 (34) 1965, τεύχ. 222-223, σ. 25 (57)-26 (58), τεύχ. 224-225, σ. 26 (58)-27 (59) καὶ τεύχη 226-227, σ. 16 (80)-17 (81).

Δημοσ.: ειδήσ. περί λαϊκ. λατρείας, χορῶν, ὡς καὶ παραδ. 12, τοπων. 14, δίστιχα 1 καὶ τινὰ παρωνύμια.

100. **Γκρόζας Ἀθαν. Κ.** Εἰδικὴ διδασκτικὴ τῆς τρίτης δημοτικοῦ..., Ἀθήναι (1965), 8ον, σελ. 206.
Πλὴν τῆς ἄλλης ὕλης, δημοσ. ἐν σελ. 161-198 παραδ. 8, ἕσμ. 1, παροιμ. 330, παροιμ. ἐκφρ. 32, αἰνίγμ. 58, εὐχαὶ 23, χαιρετισμοὶ τινες, ἀνέκδοτα 4, καὶ εἰδήσ. περί κυνηγετικοῦ βίου, ἐνδυμασίας, χορῶν, γαμηλ. ἐθίμ., λαϊκ. λατρ., δημ. ἰατρ. καὶ λεξιλόγιον.
101. **Κοσμάς Νικ. Β.** Λαογραφικὰ τῆς Μπαλάφτσας. Μακεδονικὰ 6 (1964-65) 211-236.
Δημοσ. εἰδήσ. σχετικαὶ πρὸς τὴν κοιν. ὀργάνωσιν, τὸ λαϊκ. δίκαιον, τὸ παιδίον, τὸν γάμον, τὴν τελευταίην, τὴν λαϊκ. λατρείαν ὡς καὶ ἕσματα 7 (4 γαμήλια καὶ 3 λατρευτικὰ), τοπων. 48 καὶ παροιμ. 39.
- 102 **Κυριάκος Δημήτρ. Ν.** Ἄνδρος. Ἱστορία καὶ πολιτισμός. Ἀθήναι 1965, 8ον, σελ. 284 + Ε' πίν. + 3 χάρτ + 27 εἰκ.
Ἐν σελ. 194-225 δημοσ. εἰδήσεις περί λαϊκῆς ἰατρικῆς, μαντικῆς, χορῶν, παραδ. 6, δεσποδαιμονίαι, ἐπιφθ. 4, παροιμ. καὶ παροιμ. ἐκφράσεις 5, δίστ. 35, ἕσματα 5, ἀραὶ, αἰνίγμ. 22, λαϊκὰ στιχοῦργήματα 7 κ.ἄ.
- 103 **Κωνσταντινίδης Ἰω. Σ.** Ἡ Ἀραδίππου ἄλλοτε καὶ τώρα. Θρύλοι καὶ παραδόσεις. Ἐν Λευκωσίᾳ Κύπρου 1965, 8ον, σελ. 122 + 7.
Δημοσ. ἐν σελ. 73-77: τοπων., 83-85: ἡ σκευὴ τῶν οἰκιῶν, σ. 85 : εἰδήσεις περί ἐνδυμασ., 85-87: περί γάμου, 87-89: περί γεννήσεως μετὰ 3 ναυουρισμάτων, 89-91: προλήψ. καὶ δεσποδ., 91-94: παροιμίαι 39 μετὰ τινων ἐθίμων, 94-103: ἐπιφθ. 12 μετὰ 1 παραδ., 103-105: προπόσεις 8, εὐχαὶ 7, ἀραὶ 22, ὄρκοι 10, 105-110: ἕσμ. 3, δίστ. 7, 110-117: εἰδήσεις περί ποιητάρηδων καὶ κείμενα τῶν ἕσμάτων αὐτῶν.
104. **Δάππας Β.** Ἀπὸ τῆ λαογραφία τοῦ τόπου μας. Καραγκούνηδες. Πειραιϊκῆ-Πατραϊκῆ, ἔτ. 11 (1965), ἀρ. 116, σ. 22-23.
Δημοσ.: γενικὰ περί τοῦ ὀνόμ., τῶν ἀσχολιῶν αὐτῶν, περί χορῶν, ἐνδύματος, λαϊκοῦ δικ., καὶ γάμου.
105. **Δώλης Νικ. Β.** Τὸ «Δωδεκαήμερο» στὴν Ἡπειρο. Ἔθιμα καὶ παραδόσεις τῶν Χριστουγέννων, τῆς Πρωτοχρονιάς καὶ τῶν Φώτων. Ἀθήναι 1965, 8ον, σελ. 27.
Δημοσ. Δεισοδαιμονίαι, εἰδήσεις περί λαϊκῆς λατρ., τροφῶν, μαντικῆς, 1 ἐπιφθ., 1 παροιμ., 3 ἕσματα ὡς καὶ τινες στίχοι δημ. ἕσμάτων.
106. **Μαλουτῆς Μην. Ἐμμ.** Τὰ Σέρβια. Συμπλήρωμα ἐκδόσεως 1956. Θεσσαλονίκη 1965, 8ον, σελ. 127.
Δημοσ. ἐν σελ. 60-64, 67-71: παιδιὰ 3, παροιμ. 45, 1 ἕσμα, εἰδήσ. περί λαϊκοῦ δικαίου
107. **Μαμαλάκης Ἰω. Π.** Τὸ τελευταῖο ξεριζώωμα τοῦ Ροδακίνου. Κρητ Πρωτ Ε' (1965) 177-180.
Δημοσ.: τοπων., κύρια ὀνόμ., 2 παραδ. κ.ἄ.

108. **Μάνεσης Σταυρ.** Τροπή τῶν συμφώνων τσ καὶ τς εἰς σ καὶ ζ εἰς τὰ νότια ἰδιώματα τῆς Νέας Ἑλληνικῆς. Ἐναίσιμος ἐπὶ διδακτορία διατριβὴ ὑποβληθεῖσα εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Ἐν Ἀθήναις 1965, 8ον, σελ. 180.
Ἐκτὸς τῆς γλωσσικῆς ὕλης δημοσ. καὶ στίχοι δημ. ἄσμ., ὄνομ., καὶ ἐπίθετα.
109. **Μαρίνης Κώστ.** Λαϊκὲς δημιουργίαι τῆς Μακεδονίας. Ἡώς, ἔτ. 8 (1965), ἀρ. 88, σελ. 49-50.
Δημοσ. μία παράδ. περὶ τοῦ ἀλόγου τοῦ Μεγ. Ἀλεξάνδρου ὡς καὶ ἓν ἄσμα.
110. **Μηλιώρης Νικ.** Ἐ. Τὰ Βουρλά τῆς Μ. Ἀσίας. Μέρους Β'. Λαογραφικά. Ἀθήναι 1965, 8ον, σελ. 400. (Ἐκδόσεις «Ἐνώσεως Σμυρναίων».)
Δημοσ.: εἰδήσεις περὶ λαϊκῆς οἰκίας, σκευῶν, οἰκιακῶν ἀσχολιῶν, τροφῶν, ἀνδρικῆς καὶ γυναικείας ἐνδυμασίας, γάμου, μαντικῆς, γεννήσεως, βαπτίσεως, παιδικοῦ βίου, τελευτῆς, λαϊκῆς λατρείας, δεισιδαιμονιῶν, ἀστρολογίας καὶ μετεωρολογίας, λαϊκῆς ἰατρικῆς, ἀμπελοφυλακίας κ.ἄ. γεωργ. ἀσχολιῶν. Ἐπίσης δημοσ. ἄσματα τινά, παιδιὰ 42, παραμῦθια 7 καὶ γλωσσάριον.
111. **Ντόβας Ἰω. Ν.** Οἱ Ντοθαῖοι (στὸ Μεσολόγγι). Λησημονημένοι Ζυγιῶτες ἀγωνιστές. Ἀθήναι 1965, 8ον, σελ. 158.
Ἐκτὸς τῶν ὀνομάτων (βαπτιστ. καὶ ἑπων.) δημοσ. ἐν σελ. 22, 24-25, 127, 129, 130, 144 ἄσματα τινά καὶ στίχοι ἄσματων μετὰ 1 μουσ. καταγραφῆς εἰς βυζαντ. παρασημαντ. ὑπὸ Κ. Σ. Κώνστα καὶ μεταφορᾶς αὐτῆς εἰς εὐρωπ. μουσικ. γραφὴν ὑπὸ Σπ. Περισιτέρη.
112. **Παπαθανασόπουλος Ἡλ.** Λαμπρογιόρτια στὸ Γεωργίτσι. Γραφικὰ ἔθιμα τοῦ παλίου καιροῦ. Λακωνικά Β' (1965) 56-57.
Δημοσ. εἰδήσεις περὶ λαϊκῆς λατρείας καὶ 1 ἀνέκδοτον.
- 112α. ——— Γιατροὶ καὶ γιαιτροσόφια. Λακωνικά Β' (1965) 83-84, 96.
Δημοσ. εἰδήσεις περὶ λαϊκῆς ἰατρικῆς, 1 παροιμ., 1 ἐπὶδ. καὶ τινες δεισιδαιμονίαι.
113. **Παπαθανασόπουλος Θαν.** Λαογραφικά τῆς στρατιωτικῆς ζωῆς. Ν Ἐστ 77 (1965) 256-261.
Δημοσ. γενικὰ περὶ τοῦ στρατιωτ. βίου, συνθημ. γλωσσάριον καὶ 3 ρίμες ἐκ 51 τετραστ.
- 113α. ——— Ἡ ζωὴ καὶ τὰ στιχάκια τῶν φαντάρων. Ν Ἐστ 78 (1965) 1276-1278
Δημοσ.: περὶ ἄσματα, ἀνέκδοτα, δίστιχα 21, τετραστ. 4 καὶ βιβλιογραφία τῆς στρατιωτικῆς λαογραφίας.
114. **Παπασταματίου-Μπαμπαλίτης Χρ.** Λαογραφικά Σουφλίου. Θρακικά 39 (1965) 121-204.
Δημοσ. πληροφ.: περὶ γάμου (διεσκευασμένα εἰς θεατρικὸν ἔργον εἰς τὸ τοπικὸν γλωσσικὸν ἰδίωμα), λαϊκ. λατρείας, λαϊκ. κατοικίας παραδόσ. 13, ἄσματα γαμήλια 10, καὶ τοπων. 11.
115. **Παπαχαραλάμπους Γ. Χ.** Κυπριακὰ ἤθη καὶ ἔθιμα. Ἐν Λευκωσίᾳ Κύπρου

1965, 8ον, σελ. 293 + 1 χάρτης. (Δημοσιεύματα 'Εταιρείας Κυπριακών Σπουδών, άρ. 3).

Δημοσ.: παιδιαί 15, ειδήσεις περί γεννήσεως, βαπτίσεως, παιδικού βίου, γάμου, τελευ-
της, λαϊκ. λατρείας, προλήψεις και δεισιδαιμονίαι, πλείστα ἔξματα, ἡ μουσική κατα-
γραφή 5 ἔξμάτων, λεξιλόγιον κ.ά.

116. **Παππᾶς Παν. Γ.** Τὸ Καλεσμένο Εὐρυτανίας ('Η Φύση - οἱ ἄνθρωποι - ἡ
προσπάθεια). Ἄγρίνιο 1965, 8ον, σελ. 74.

Ἐν σελ. 28-37 καὶ 41-50 δημοσ. ειδήσεις περί λαϊκῆς λατρείας, γάμου, ἔξματα 3·
ἀνέκδ. 2, παραδ. 5.

117. **Πηλιόπουλος Βασ. Ἀ. - Δώλης Νικόλ. Β.** Τὸ Τεράχιον ὅπως τὸ ζήσαμε.
Ἄθῆναι 1965, 8ον, σελ. 190.

Ἐν σελ. 47-48, 74-80, 103-116 δημοσ. τοπωνυμῖαι, δεισιδαιμονίαι, ἔξματα 28, δίστιχα
7 καὶ ειδήσεις περί λαϊκῆς οἰκίας, λατρείας καὶ ἐνδυμασίας.

118. **Σιόντης Κωνστ. Χρ.** «Λαογραφικὰ Ἡπείρου». Ἡπειρ 'Εστ ἸΔ' (1965)
243-255, 385-392, 503-523.

Δημοσ. ειδήσ. περί ἀστρολ. καὶ μετεωρολ., γεννήσεως, τελευτῆς, μαγείας, δεισιδαιμ.
δοξασιῶν, λατρείας, λαϊκ. κατοικίας, θρύλοι 4, ἔξματα λατρευτ 39, ὡς καὶ παιδικὰ
ἔξματα 12.

119. **Σκανδαλίδης Μιχ.** Ἡ Χάλκη τῆς Δωδεκανήσου (Κοινωνιογραφία - Ἡθιο-
γραφία). Ἄθῆναι 1965, 8ον, σελ. 89.

Ἐν σελ. 30-33, 48-78, δημοσ. ειδήσεις περί λαϊκῆς κατοικίας, ἐνδυμασίας, λατρείας
γεννήσεως, γάμου, ἀγροτικῶν ἐθίμων, δεισιδαιμ. δοξασιῶν, 20 δίστιχ., 1 ἔσμα.

120. **Σπηλιόπουλος Θέμ. Ἰ.** Τὸ κρασὶ στὴν ἑλληνικὴ λαογραφία. Περιηγητικὴ
(1965), ἀρ. 75, σ. 34-35, ἀρ. 81, σ. 30-31, ἀρ. 82, σ. 20-21.

Δημοσ. παραδόσεις, παροιμ. ἔκφρ., ἀνέκδ., δίστιχα καὶ στίχοι δημοδ., ἔξμάτων.

121. **Σπυρόπουλος Ἀπόστ.** Μεταξὺ θρύλου καὶ ἱστορίας. Λαογραφικὰ διάφορα
τοῦ Βασιλοπούλου-Ερημομέρου. Διαλεκτικὴ, τόμ. Α' (1965-66), τεῦχ. 1, σ. 34-35.
Δημοσ. τοπωνυμῖα τινὰ καὶ παραδόσεις 5.

122. **Σπυρόπουλος Παν. Ν.** Τὸ Σκορτσινού τῆς Ἀρχαδίας. Ἱστορία-Λαογραφία.
Παλιὰ καὶ σύγχρονη ζωὴ. Τεῦχος Α'. Ἄθῆναι 1965, 8ον, σελ. 252.

Λογοτεχνικὴ περιγραφή τοῦ βίου μὲ παρεμβαλλομένας ἐνιαχοῦ λαογραφικὰς πληροφο-
ρίας περί τοπων., ποιμην. βίου, εὐτραπ. διηγήσεων κ.ά.

123. **Στεφάνου Μιχ. Π.** Λαογραφικὰ. Κυκλ Ἡμερ Α' (1965) 27, 63-73.

Δημοσ. τοπωνυμῖα τινὰ καὶ ειδήσ. περί φυτῶν, λαϊκ. κατοικ. καὶ 1 παράδοσις.

124. **Τσιότρας Δημ.** Λαογραφικὰ καὶ Ἱστορικὰ Παλαιοχώρας. Χρον Χαλκ τεῦχ.
7 (1964), σ. 3-112, τεῦχ. 8 (1965), σ. 155-223.

Δημοσ.: παραδ. 1, ἔξματα 59, παροιμῖαι καὶ παροιμ. ἔκφρ. 364, δεισιδαιμ. 48, μῦθο
3, αἰνίγμ. 10, ἀνέκδ. 15, παιδιαί 55, κύρια ὀνόματα (ἐπίθετα), γλῶσσα (γρμμ.), τοπω-

- νύμια, λεξιλόγιον καὶ εἰδήσεις περὶ λαϊκοῦ δικαίου, τροφῶν, δημ. ἰατρικῆς, λαϊκῆς οἰκίας, ἐνδυμασίας, ὑποδέσεως, γεωργικοῦ καὶ κτηνοτρ. βίου, λαϊκῆς λατρείας, γάμου (μετὰ τινων γαμηλ. ἔσμ.), γεννήσεως, τελευτῆς κ.ἄ.
125. *Τσιρλιγκάνη - Κιναλῆ Ἄννα* Γύρω ἀπὸ τὴν Ἀπολλωνιάδα τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. I Ἀναμνήσεις τῶν Ἀπολλωνιατῶν ἀπὸ τὴν παλιά τους πατρίδα. II Γαμήλια ἔθιμα στὴν Ἀπολλωνιάδα. Μικρ Χρον 12 (1965) 195-206.
Πλὴν τῶν γαμηλίων ἔθιμων δημοσ. 2 γαμήλια ἔσματα καὶ 3 δίστιχα, ὡς καὶ εἰδήσεις περὶ κοινωνικῆς ὀργανώσεως.
126. *Χατζηδάκις Γεώργ.* Ἰ. Καϊτηδες ἀπὸ τὸ Μαλεβούζι. Παλμέτης καὶ Βλάχος. Κρητ Πρωτ Ε' (1965) 72-83.
Πλὴν τῶν ἱστορ. στοιχείων δημοσ. καὶ τινες στίχοι δημ. ἔσμάτων, δεισιδαιμονία καὶ εἰδήσεις περὶ λαϊκοῦ δικαίου.

2. Μελέται.

127. *Δευτεραῖος Ἄγγ. Ν.* Ἐκθεσις λαογραφικῆς ἀποστολῆς εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ νομοῦ Φλωρίνης (13 Αὐγ. - 14 Σεπτ. 1964). Ἐπετ Λαογρ Ἀρχ τόμ. ΙΖ' (1964), ἐν Ἀθήναις 1965, σ. 230-240.
128. *Friedl Ernestine.* Vasilika. A village in Modern Greece. New York (1965), 8ον, σελ. XIII + 109 + 5 εἰκ. + 1 χάρτ. (Case Studies in Cultural Anthropology general editors, George and Louise Spindler. Stanford University).
Περιλαμβ. εἰδήσ. περὶ κοινων. ὀργανώσεως, οἰκογενείας, ἐνδυμασίας ὡς καὶ πληροφ. περὶ γαμηλίων ἔθιμων (προῖξ).
129. *Ἡμελλος Στέφ. Δ.* Ἐκθεσις λαογραφικῆς ἀποστολῆς εἰς Σάμον (13 Ἰουλ. - 11 Αὐγ. 1964). Ἐπετ Λαογρ Ἀρχ τόμ. ΙΖ' (1964), ἐν Ἀθήναις 1965, σ. 190-203.
130. *Κυριακίδης Στίλπ. Π.* Ἑλληνικὴ Λαογραφία. Μέρος Α'. Μνημεῖα τοῦ λόγου. Ἐκδόσεις Β'. Ἐν Ἀθήναις 1965, 8ον, σελ. 434. (Ἀκαδημία Ἀθηνῶν. Δημοσιεύματα τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου ἀρ. 8).
Ἐπανέκδοσις ὑπὸ βελτιωμένην μορφήν τοῦ κατὰ τὸ ἔτος 1922 ἐκδοθέντος βιβλίου.
131. *Παπαμιχαήλ Ἄννα* Ἐκθεσις λαογραφικῆς ἐρεῦνης εἰς Χάλκην καὶ Νίσυρον (13 Αὐγ. - 13 Σεπτ. 1964). Ἐπετ Λαογρ Ἀρχ τόμ. ΙΖ' (1964), ἐν Ἀθήναις 1965, σ. 217-230.
132. *Ρωμαῖος Κ.* Ἐκθεσις λαογραφικῆς ἐρεῦνης εἰς τὴν περιοχὴν Τυροῦ Κυνουρίας (28 Ἰουλ. - 8 Αὐγ. 1964). Ἐπετ Λαογρ Ἀρχ τόμ. ΙΖ' (1964), ἐν Ἀθήναις 1965, σ. 185-189.

133. **Σπυριδάκης Γεώργ. Κ.** Λαογραφική έρευνα εις τὸ Ἄρχεϊον Παύλου Βλαστοῦ ἐν τῷ Ἱστορικῷ Ἀρχεΐῳ Κρήτης. Ἐπετ Λαογρ. Ἀρχ. τόμ. ΙΖ' (1964), ἐν Ἀθήναις 1965, σ. 172-173.
134. ——— Λαογραφικὰ τῆς Κιμώλου. Ἐπ. Ἐταιρ Κυκλ. Μελ. Δ' (1964) 482-498. Ἀναδημοσίευσις ἐκ τῆς Ἐπετ. τοῦ Λαογρ. Ἀρχ. ΙΕ'-ΙΓ' (1962/63), ἐν Ἀθήναις 1964, σ. 300-321.
- 134α. ——— Λαογραφικὴ ἀποστολὴ στὴ Λέρο. Ἡὼς, ἔτ. 8 (1965), σ. 8-11. Μερικὴ ἀναδημοσίευσις τῆς ἐκθέσεως τοῦ συγγρ. εις τὴν Ἐπετ Λαογρ. Ἀρχ. τόμ. ΙΑ' - ΙΒ' (1958-1959), ἐν Ἀθήναις 1960, σ. 249-258.

Γ'. Ὑλικὸς βίος καὶ τέχνη τοῦ λαοῦ.

1. Συνοικισμός, οἰκία καὶ αὐλή. Ἐπιπλα καὶ σκευή.

[Βλ. καὶ ἀνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 63. 73. 74. 75. 96. 103.

110. 114. 117. 118. 119. 123. 124.]

135. **Μουτσόπουλος Νικ. Κ.** Τὰ ἀρχοντικά τῆς Σιάτιστας. Ἐπετ Πολυτεχ. Θεσ/κης Α' (1961-64) 35-109 + 1 χάρτ. + 106 πίν. + Α'-ΙΑ' πίν.
136. **Παπαϊωάννου Βούλα** Κρητικὸ [ἐσωτερικὸ] σπίτι. Ἱστορικὸ Μουσεῖο Ἡρακλείου. [Εἰκόν.] Ἡὼς ἔτ. 7 (1964), ἀρ. 76-85, σ. 225.
137. **Ψυχουντάκης Γ. Ν.** Τὰ παλιὰ σπίτια στὴν Ἀσὴ Γωνιά. Ἡὼς, ἔτ. 7 (1964), ἀρ. 76-85, σ. 310-314.
138. † **Γιαννακάκης Γ.** Τὶ ἐγίνετο δσάκις ἐκτίζετο νέο σπίτι. Ἀρχ. Θρ. Θησ. 31 (1965) 59-61.
139. **Κουμανούδης Ν.** Τὸ καμπαναριὸ τοῦ Ἀη-Βησσάριου στὴ Νέα Φιλιππιάδα. Ζυγός, Ὀκτώβριος 1965, σ. 45-51.
140. **Κοψίδης Ράλλης** Χίος. Τὰ περιβολόσπιτα τοῦ «Κάμπου» τοῦ— με [2] σχέδια τοῦ ἴδιου. Ἡὼς, ἔτ. 8ον (1965), ἀρ. 90, σ. 31-32. Δημοσ. πληροφορογαί τινές περὶ τῆς ἐξωτερικῆς μορφῆς τῆς λαϊκῆς κατοικίας.
141. **Οἰκονομίδης Δημ. Β.** Οἰκία, ἐπιπλα καὶ σκευὴ ἐν Ἀπειράνθῳ Νάξου. Κυκλ. Ἡμερ. ἔτ. Α' (1965) 129-142.

2. Ἐνδύματα.

[Βλ. καὶ ἀνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 55. 57. 63. 68. 74. 75. 83. 89. 91. 96.

100. 103. 104. 110. 117. 119. 124.]

142. : **Δημήτρης** Ἀπὸ τὴν Κρητσοά. [εἰκόν. Κρητικῆς ἀνδρικῆς ἐνδυμασίας]. Ἡὼς ἔτ. 7 (1964), ἀρ. 76-85, σ. 154.
143. : **Δημήτρης** Σφακιανοὶ γερόντοι. [εἰκόνες 2]. Ἡὼς ἔτ. 7 (1964), ἀρ. 76-85, σ. 332-333.

144. *Μαλεφάκης Εὐτ.* Ἡ Κρητικὴ ἐνδυμασία. Κρητ Ἔστ χρόν. ΙΣΤ' (1964), τεῦχ. 145, σ. 49-50.
Πληροφ. περὶ τῆς ἀνδρικῆς κρητ. ἐνδυμασίας (βράκας). Ἐν σημειώσει προστίθενται πληροφορίες σχετικαὶ μὲ τὴν κρητικὴν ἐνδυμασίαν τῶν γαμβρῶν ὑπὸ Ἰ. Ἰ. Π(απαρχοράκη).
145. *Φραγκάκη Εὐαγγελία Κ.* Ἡ φορεσιὰ τῆς Κρήτης. Ἡὼς ἔτ. 7 (1964), ἀρ. 76-85, σ. 254-261.
146. Τοπικὴ ἐνδυμασία γυναικῶν ἀπὸ τῆ Θήβα. [εἰκόν]. Ἡὼς ἔτ. 8(1965), ἀρ. 89, σ. 21.

3. Τροφαὶ καὶ ποτά.

[Βλ. ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 55. 63. 83. 105. 110. 124.]

147. *Νυμφόπουλος Μιλτ.* Ἐδεσματολόγιο τῶν Σανταίων. Ἄρχ Πόντ 26 (1964), 88-94.

4. Βίοι.

(Γεωργικός, ποιμενικός, μελισσοκομικός, ναυτικός, ἀλιευτικὸς κλπ.)

[Βλ. καὶ ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 58. 59. 61. 62. 63. 68. 71. 73. 74. 75.

84. 85. 87. 96. 100. 104. 110. 113. 119. 122. 123. 124.]

148. *Δουκόπουλος Δημ.* Ποιμενικά. Στὰ χειμαδιά. Αἰτωλοακ Χρον ἔτ Α' (1965) ἀρ. 1, σ. 38-41.
Ἄναδημος. ἀπὸ τὰς σελ. 31-37 τοῦ βιβλίου του: Ποιμενικά τῆς Ρούμελης, ἐν Ἀθήναις 1930, 8ον, σελ. 288.
149. *Γλέζ[ος] Π.* Στ' ἀμπέλια καὶ στὰ πατητήρια. Ν Ἔστ 76 (1964) 1528-1529.
Παιδικαὶ ἀναμνήσεις ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἐκδόσεως τοῦ βιβλίου τοῦ Β. Πλατάνου, «Ἑλληνικὰ Λαϊκὰ Πανηγύρια».
150. Gathering the grapes. Wine-making. [εἰκόν, τρύγος σταφυλῶν]. Cyprus, A Handbook on the Island's Past and Present, Nicosia 1964, σ. 80.
151. Κατεργασία λιναριοῦ. [εἰκόν. 5]. Ἡὼς, ἔτ. 7 (1964), ἀρ. 76-85, σ. 220.
152. *Κουτουλάκης Κ.* [Ἄρμεγμα καὶ παραγωγή τυροῦ]. Ἡὼς, ἔτ. 7 (1964), ἀρ. 76-85, σ. 308-309.
Δημος. 3 εἰκόνες ἀρμέματος τῶν προβάτων παραγωγῆς καὶ τυροῦ.
153. Loading for transport to the Wineries. Wine-making. [εἰκόν, τὰ σταφύλια στὸ πατητήρι]. Cyprus, A Handbook on the Island's Past and Present, Nicosia 1964, σ. 80.
154. *Μαυρακάκης Γιάνν.* Ἰ. Τὸ χιόνισμα καὶ τὸ ξεχιόνισμα τῶν αἰγοπροβάτων στὴ Δυτικὴ Κρήτη. Ἡὼς, ἔτ. 7 (1964), ἀρ. 76-85, σ. 307-309.

155. **Μπέπτη Στεφ.** Μύλοι και Μυλωνάδες. Ἡπειρ 'Εστ ΙΓ' (1964) 228-284. Περιγραφή και ὀνοματολογία τῶν μερῶν τοῦ μύλου και δὴ τοῦ νερομύλου.
156. **Τσάκας Νικ. Χρ.** Πάργα-θάλασσα. (Λαογραφική μελέτη). Ε' Πλωτά μέσα και ὀνοματολογία τῶν μερῶν και ἑξαρτημάτων των. Ἡπειρ. 'Εστ ΙΓ' (1964), τεύχ. 146, σ. 414-417.
157. **Κριεζῆς Θεόδ. 'Α.** Ἡ σπογγαλιεία. Τὸ Μέλλον τῆς Ὑδρας, ἔτ. 25 (1965), σ. 185-187, 217-218, 245-247. [συνεχίζεται].
158. **Κοντομίχης Παναζῆς** Λαογραφικά τῆς Λευκάδος. Τοῦ λιναριοῦ τὰ πάθη. Ἴόν Ἡχώ, ἔτ. 21 (35) (1965), τεύχη 230-231, σ. 13 (149) - 14 (150). Δημοσ. εἰδήσεις περὶ καλλιέργειας και σταδίων κατεργασίας τοῦ λιναριοῦ ὡς και περὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ παραγομένων ἔνδυμάτων, τῶν ἐργαλείων τῆς κατεργασίας τοῦ λιναριοῦ ὡς και μία παροιμία, 2 ἄσματα και μία παράδοσις.
159. **Λουκόπουλος Δ.** Λαογραφικά. Οἱ τσοπάνηδες. Ρουμελιώτικη τέχνη, ἔτ. Ε' (1965), ἀρ. 51, σελ. 1-2, ἀρ. 52, σελ. 4, ἀρ. 53, σελ. 1-2. Ἀναδημοσ. ἀπὸ τὰς σελ. 7-16 τοῦ βιβλίου του: Ποιμενικά τῆς Ρούμελης, ἐν Ἀθήναις 1930, 8ον, σελ. 288.
160. : **'Ο Ἀπόστρατος** Λαογραφικά σημειώματα. Οἱ πραγματεντάδες κατὰ τὴν παλαιὰν ἐποχὴν. Τὸ Μέλλον τῆς Ὑδρας, ἔτ. 25 (1965), σ. 49.

5. Βιοτεχνία και λαϊκὴ τέχνη.

(**Ἀρχιτεκτονική, χειροτεχνία, ὑφαντική, κεντητική, ξυλογλυπτική, ἀγγειοπλαστική, μεταλλουργική, λαϊκὰ ἐπιτηδεύματα**).

[Βλ. και ἀνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 63. 74. 83. 93. 96.]

161. **Δουλεγράκης Μαν.** Ἀπὸ τὴν ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης. Ὁ ἀργαλειὸς στὰ νεώτερα χρόνια. Πειραϊκὴ-Πατραϊκὴ, ἔτ. 10 (1964), ἀρ. 105, σ. 28-29. Δημοσ. εἰδήσεις ἐκ Κρήτης περὶ τοῦ ἀργαλειοῦ, τῆς ὑφαντικῆς και δεισιδαιμονίαι τινές.
162. ——— Ἀπὸ τὴν ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς ὑφαντικῆς. Τὰ νησιώτικα φορέματα και ὑφάσματα. Τὰ τσεμπέρια τῆς Καλύμνου. Ἡ ἰδιότυπη φορεσιὰ τῆς Ἀστυπалаίας. Καὶ ὁ συρμὸς τῶν Ἀμαλιάδων. Πειραϊκὴ - Πατραϊκὴ, ἔτ. 10 (1964), ἀρ. 106, σ. 28-29.
163. ——— Ἡ ὑφαντικὴ στὴν Ἡπειρωτικὴ Ἑλλάδα. Πειραϊκὴ-Πατραϊκὴ, ἔτ. 10 (1964) ἀρ. 107, σ. 26-27.
164. **Θεοδώρου Σάββας Θ.** Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν σπιτιῶν και ἐπιγραφαὶ κτίσεως αὐτῶν περιοχῆς Μονοδενδρίου. Ἡπειρ 'Εστ ΙΓ' (1964) 198-199.
165. Ἱστορικὸν Μουσεῖον Κρήτης. Ἀναπαράστασις ἐσωτερικοῦ Κρητικοῦ σπιτιοῦ [εἰκῶν]. Ἡώς, ἔτ. 7 (1964), ἀρ. 76-85, σ. 142.

166. **Ἰωάννου Ἰω.** Ἐνας φίλος τοῦ Θεόφιλου. Ὁ λαϊκὸς ζωγράφος τοῦ Βόλου Νικόλαος Χριστόπουλος. Περιηγητική, ἀρ. 64 (1964), σ. 48-49.
- 166α. ——— Ἡ λαϊκὴ ἀγιογραφία καὶ ὁ ἅγιος Ἰωάννης Καρέας. Περιηγητική, ἀρ. 71 (1964), σ. 23-24.
Πληροφ. περὶ τεσσάρων εἰκόνων τοῦ ναοῦ, κατεσκευασμένων ὑπὸ λαϊκοῦ τεχνίτου.
167. **Καλλέργης Στέφ.** Ἀπὸ τὸ ἀρχοντικὸ τοῦ Μπουντούρη στὸ Αὐλάκη. [εἰκόν]. Τὸ Μέλλον τῆς Ὑδρας, ἔτ. 24 (1964), σ. 197.
168. **Καλλιάνης Δημ.** Ἀργαλειοὶ καὶ σύνεργα. Λακωνικά Α' (1964) 198.
169. **Δαλλᾶς Γ.** Ἡ βιοτεχνία τῶν μαλλίνων εἰδῶν στὸ Ἄργος Ὀρεστικό. Πειραϊκῆ-Πατραϊκῆ, ἔτ. 10 (1964), ἀρ. 109, σ. 20-21.
Δημοσ. 1 ἔξομα καὶ πληροφ. περὶ τῆς κατασκευῆς τῶν «βελεντζῶν-φλοκάτων».
170. **Δαμπάκης Ἀ.-Μπούρας Χ.** Ἑλληνικὴ λαϊκὴ ἀρχιτεκτονικὴ. Τὰ μεσαιωνικὰ χωριὰ τῆς Χίου. Ἀρχιτεκτονικὴ, ἔτ. Η' (1964), ἀρ. 47, σ. 50-55.
171. **Δογιάδου-Πλάτωνος Σωσώ.** Ἡ ὑφαντικὴ στὴν Κρήτη. Ἡὼς, ἔτ. 7 (1964), ἀρ. 76-85, σ. 221-226.
Περιλαμβ. πληροφορία περὶ λιναριοῦ, μεταξιοῦ, βαψίματος νημάτων, κρητικοῦ ἀργαλειοῦ καὶ γενικῶς περὶ ὑφαντῶν, ὡς καὶ 6 δίστιχα.
172. ***Παπαδάκη Ἐλευθερία** Πληροφορίες καὶ σχέδια ἀπὸ τὰ ὑφαντὰ καὶ τὰ κεντήματα. Θεσσαλονίκη 1965, σελ. 24, κείμενο + πίνακες.
Κρίσις: Πνευμ. Κύπρος, χρ. Ε' (1964-65), ἀρ. 60, σελ. 330 (*Ἀγγελικὴ Περίδου*).
173. ———*Ἡ λαϊκὴ τέχνη τῆς Θάσου. Σὰν ἐκδήλωση τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Θεσσαλονίκη 1964, σελ. 30. (Ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Συλλόγου Καβαλιωτῶν Θεσσαλονίκης οἱ «Φίλιπποι».)
Κρίσις: Πνευμ. Κύπρος, χρ. Ε' (1964-1965), ἀρ. 60, σελ. 331 (*Ἀγγελικὴ Περίδου*).
174. **Παύλου Γ. Ἰ.** Ἐνα σπίτι στὴν Κιάφα. [εἰκόν]. Τὸ Μέλλον τῆς Ὑδρας, ἔτ. 24 (1964), σ. 7.
175. **Pieridou Angeliki** Folk art. Cyprus, A Handbook on the Island's Past and Present, Nicosia 1964, σελ. 105-114.
176. **Π. Μ.** 100 χρόνια ἀγγειοπλαστικῆς στὴ Λέσβο. Περιηγητική, ἀρ. 62 (1964), σ. 20-21.
Περὶ τοῦ ἀγγειοπλαστ. ἔργου τῆς οἰκογενείας Κουρτζῆ στὴν Ἀγιάσο Μυτηλίνης.
177. **Σπυριδάκης Γεώργ. Κ.** Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην τῆς λαϊκῆς οἰκίας εἰς Ἰκαρίαν. Χαριστήριον εἰς Ἀναστάσιον Κ. Ὁρλάνδον, τόμ. Γ' (1964) σ. 56-60.
178. **Χαριάτη Κατερίνα** Ἡ τέχνη στὰ Ἐφτάνησα. Ἐπτάνησος. (Ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ ἀφιέρωμα στὰ ἐκατόχρονα τῆς Ἐνώσεως Ἐπτανήσου 1864-1964. Εἰσαγωγή - Ἐπιμέλεια Σπύρου Μυλωνᾶ). Ἀθήνα 1964, 8ον, σελ. 333-356 + 24 εἰκόνες ἐκτὸς κειμένου.

179. **Πρέκα Μ.** "Ενας λαϊκός κεραμιστής στη Ρόδο. Ζυγός, Φεβρουάριος 1965, σ. 75-77.
Περί τοῦ ἔργου τοῦ λαϊκοῦ τεχνίτου Ν. Γιασιράκη εἰς Ἀρχάγγελον Ρόδου.
180. **Κοκκίνης Σπυρ.** Ἀνώνυμος λαϊκός ξυλογράφος. Πρωτόγονα χαράγματα του σὲ μιὰ σχολικὴ χρηστομάθεια τοῦ 1884. Ζυγός, Μάρτιος 1965, σ. 76.
181. **Μουτσόπουλος Νικ.** Καρρότσες τῆς Μακεδονίας. Ζυγός, Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1965, σ. 64-82.
182. **Μπίνος Χαρίλης** Ξυλόγλυπτες Λεσβιακὲς κασέλλες. Ζυγός, Μάρτιος 1965, σ. 46-56.
183. **Πετρόπουλος Ἀλ.** Γιαννιώτικη λαϊκὴ τέχνη. Περιηγητικὴ, ἀρ. 80 (1965), σ. 22-23.
184. Πρότυπα λαϊκῆς τέχνης. Τὰ καταγράφει καὶ τὰ φωτογραφίζει ὁ Ὄργανισμὸς Χειροτεχνίας. Ζυγός, Αὐγούστος 1965, σ. 64-65.
Δημοσ. 7 φωτογρ. λαϊκῶν χειροτεχνημ. περιοχῆς Ἐβρου (3 ποδιές, 4 τσουάπια).
185. **Φασιανὸς Ἀλέκ.** Ὁ κανατᾶς ποὺ ἔγινε ζωγράφος. Ζυγός, Αὐγούστος 1965, σ. 75-77.
Περί τοῦ ἔργου τοῦ λαϊκοῦ ζωγράφου Πέτρου Κάτσα εἰς Αἴγιναν.
186. **Φασιανὸς Ἀ.** - **Ἀρχελάου Ν.** Λαϊκὰ ἀναθήματα. Μιὰ ἀκόμη μορφή λαϊκῆς τέχνης ποὺ ἐλάχιστα ὡς τώρα εἶχε προσεχθῆ. Ζυγός, Ἀπρίλιος 1965, σ. 44-47.

Δ'. Πνευματικὸς βίος.

1. Λαϊκὴ Πίστις.

α) Θρησκευτικαὶ καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι τοῦ λαοῦ.

[Βλ. καὶ ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 59. 61. 62. 63. 64. 71. 73. 74. 78. 81. 85. 92. 102. 103. 105. 110. 112α. 115. 117. 118. 119. 124. 126.]

187. **Καλλιάνης Δ.** Σημειώσεις ἀπὸ τὴ ζωὴ τῶν χωριῶν μας. Λακωνικά Α' (1964) 126. [Δημοσ. δεισιδαιμονίαι].
188. Κρητικὰ παρατηρήματα (δεισιδαιμονίες). Κρητ 'Ἐστ χρόν. ΙΣΤ'. (1964) τεῦχ. 146, σ. 94.
Ἀναδημοσ. 6 διάφορα «παρατηρήματα» ἐκ τῶν σελ. 42, 43, 44 καὶ 45 τοῦ βιβλίου : Π. Βαβουλέ, Παρατηρήματα. Ἡράκλειον Κρήτης, 1957.

β') Μαγεία. Ἐπφδαί.

1. Μαγεία.

[Βλ. καὶ ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 61. 63. 74. 84. 87. 118.]

189. **Παπάζογλου Χ. Ἴ.** «Βουλίμου ἐξέλασις». Ἐθιμον καθαρτήριον καὶ γονιμικόν. Ἀθηνᾶ 68 (1965) 17-32. [Μελέτη].

190. *Παπαμιχαήλ Ἄννα* Χρῆσις τῶν μετάλλων εἰς μαγικάς, δεισιδαίμονας καὶ ἄλλας ἐνεργείας εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον τοῦ λαοῦ. Ἔπετ Λαογρ Ἄρχ τόμ. ΙΖ΄. (1964), ἐν Ἀθήναις 1965, σ. 53-114. [Μελέτη].
Μέρος Β΄. Συνέχεια ἐκ τῆς Ἔπετ. Λαογρ. Ἄρχ. τόμ. ΙΕ/ΙΣΤ (1962/63), σ. 62-91.

2. Ἐπφδαί.

[Βλ. καὶ ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 59. 65. 71. 73. 78. 102. 103. 105. 112α.]

191. *Ἀνδρέου Μιχ.* Γητειές [4]: Τοῦ γριτζελιόρου. Τῆς κουφῆς. Τοῦ σταφυλίτη. Τῆς φουρτουνας. Μαθ Ἔστ ἔτ. ΙΕ΄ (1965), ἀρ. 39, σ. 205.
192. *Ἡμελλος Στέφ. Δ.* Ἐξορκισμοὶ τῆς Γελλοῦς ἐκ χειρογράφων ἐξ Ἄμοργοῦ [5]. Ἔπετ Λαογρ Ἄρχ τόμ. ΙΖ΄ (1964), ἐν Ἀθήναις 1965, σ. 40-52. [Μελέτη].
193. *Καμπανελλάρη Μαρία* Γητειές [3]. Μαθ Φωνή, ἔτ. Α΄ (1964-65), ἀρ. 1, σ. 65.
194. *Δαζαρίδης Βασ. Γ.* Γιὰ τὸ ζαννίν. Μαθ Ἔστ ἔτ. ΙΣΤ΄ (1965-1966), ἀρ. 40, σ. 45.
195. *Μανούσακας Μ. Ί.* Ἀνέκδοτοι σίχοι καὶ νέος αὐτόγραφος κῶδιξ τοῦ Ἰωάννου Πλουσιαδηνοῦ. Ἀθηνᾶ 68 (1965) 49-72.
Ἐν σελ. 62, σημ. 1, δημοσ. 3 ἐπφδαί ἐκ παραφύλλου τοῦ ὑπ' ἀρ. 4, 41 sup. ἐλληνικοῦ κώδικος τῆς Ἀμβροσιανῆς Βιβλιοθήκης.
196. *Χαρίτωνος Ἀγαθῆ* Γητειά. Μαθ Ἔστ ἔτ. ΙΕ΄ (1964-1965), ἀρ. 38, σ. 54.

γ'. Μαντικῆ.

[Βλ. ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 87. 97. 102. 105. 110.]

197. Ὠμοπλατοσκοπία [εἰκόν]. Ἡώς, ἔτ. 7 (1964), ἀρ. 76-85, σ. 188.

2. Λαϊκὴ καὶ κοσμοθεωρία καὶ ἐπιστήμη.

α'. Κοσμογονικοὶ καὶ ἀστρολογικοὶ μῦθοι. — Μετεωρολογία.

[Βλ. καὶ ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 62. 63. 97. 110. 118.]

198. *Παπαγιαννάκης Στέφ.* Λαϊκὴ πρόγνωσις τοῦ καιροῦ στὴν Κρήτη. Κρητ Πρωτ Ε΄ (1965) 16-27.
Ἐν σελ. 16-20 δημοσ. 42 λαϊκὰ προγνωστικὰ τοῦ καιροῦ.

β'. Δημόδης ἰατρικῆ.

[Βλ. καὶ ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 63. 65. 78. 83. 87. 92. 97. 100. 102. 110. 112α. 124.]

199. *Ἀθανασιάδης Εὐστ.* Λαϊκὴ ἰατρικὴ Σάντας τοῦ Πόντου. Ἄρχ Πόντ 26 (1964) 74-87.

200. Ἡ λαϊκὴ ἰατρικὴ εἰς τὴν Χίον. Ἀργέντης 6 (1964), 74-110.
201. **Σφυροερας Βασ. Β.** Κώδικες ἐκ Νάξου. Ἐπ Βυζ Σπ 33 (1964) 206-225.
Ἐν σελ. 223-224 δημοσ. περιγραφὴ ἰατροσοφικοῦ κώδικος ΙΘ' αἰ.
Βιβλιογρ. ἀνάλ.: Ἐπ Ἐταιρ Κυκλ Μελ Δ' (1964) 643 (*Δ. Β. Οἰκονομίδης*).
202. **Παπαευαγγέλου Παναγ. Σ.** Πῶς θεραπεύουν τὸν ἀφθώδη πυρετὸ οἱ πρόσφυγες ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴ Θράκη. Θρακ Χρον Ε' (1965) 234-236.

3. Δημώδης φιλολογία καὶ γλῶσσα.

α'. Ἶσματα.

1. Συλλογαί.

[Βλ. καὶ ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 55. 59. 60. 62. 63. 65. 66. 68. 72. 73. 74. 75. 76. 78. 79. 80. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 91. 92. 93. 95. 96. 97. 100. 101. 102. 103. 105. 106. 108. 109. 110. 111. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 124. 125. 126.]

203. **Ροῦφος Δ.** Δημώδη Μακεδονικὰ τραγούδια. Ἱστορικὰ τραγούδια Βορβοτοσκοῦ Ἐπταχωρίου Καστορίας. [8]. Ἐφημ. «Πύρρος», 1905, ἀρ. 343. [Ἀνατύπωσις εἰς φύλλον ὑπὸ *Χρήστου Β. Τσώτη* ἐκ Βυθοῦ Κοζάνης, 1964].
204. **Θωμόπουλος Θεόδ.** Τὸ κλέφτικο τραγούδι στὴ Ρούμελη. Αἰτωλοακ Χρον. ἔτ. Α' (1956), ἀρ. 1, σ. 33-37, ἀρ. 2, σ. 36-41, ἀρ. 3, σ. 30-36, ἀρ. 4, σ. 62-69. [ἔσμ. 51].
205. **Κώνστας Κ. Σ.** Τὰ στερνὰ μιᾶς Ἑλληνοπούλας. Αἰτωλοακ. Χρον. ἔτ. Α' (1956), ἀρ. 2, σ. 58-62. [1 ἔσμα].
206. Ἀγνώστου Κρητὸς ποιητοῦ. «Ριμάτα κόρης καὶ νέου», Κρητ. Πρωτ. Δ' (1964), σ. 55-57. [1].
207. **Ἀστερινὸς Δ.** Μιὰ ἐπέτειος: τὸ «Ἀρκαδί» τῆς Λακωνίας. Λακωνικά Α' (1964) 135-136 [1].
208. **Βαγενᾶς Θάν.** Ἀρκαδικὰ ἱστορικὰ τραγούδια (Ἔτερα δεκατρία παλαιὰ τραγούδια). Πελοπ. Πρωτ. Η' (1964) 135-140.
Δημοσ. 13 Ἀρκαδικὰ ἱστορικὰ τραγούδια μὲ σημειώσεις καὶ πληροφορίας τοῦ συγγραφέως εἰς ἕκαστον τούτων.
209. **Γκλέκας Γ. Δ.** Μοιρολόγια τῆς Λακωνίας [8]. Λακωνικά Α' (1964) 164-166
210. **Δρεπανιάς Μαν.** Τὸ τραγούδι τοῦ γάμου. Λακωνικά Α' (1964) 44.
Δημοσ. 1 γαμήλιον ἔσμα μετὰ τῆς μουσικῆς του.
211. ——— Ἡ λαγιογιουρντοῦ. Λακωνικά Α' (1964), 221-222.
Δημοσ. 1 ἔσμα μετὰ τῆς μουσικῆς του, ὡς καὶ εἰδήσεις περὶ τῆς τοπικῆς ἐνδυμασίας τῆς Λακωνίας.
212. Ἡπειρωτικὸ Δημοτικὸ γιὰ τὴ Χίο. Ἀπὸ τὸ ἔργον τοῦ κ. Ἀλεξ. Χ. Μαρμμο-

- πούλου «Ἡπειρος», τόμος Β', Ἀθήναι 1964. Χιακή Ἐπιθεώρ τόμ. 3 (1965), τεύχ. 8, σ. 118-119.
213. *Ἰωαννίδου Λύδια* Ὁ Μωροκοωσταντής. Μαθ Ἐστ ἔτ. ΙΔ' (1964), ἀρ. 37, σ. 163-164.
214. *Καλαντζῆς Κώστ.* Ἡ μάχη τοῦ Ἀργυροκαστρίτη καὶ τοῦ Χατζημιχάλη στὸ Φραγκοκάστελλο. Ἡώς, ἔτ. 7 (1964) ἀρ. 76-85, σ. 262-264. [1 ἄσμα ἐν σελ. 263].
215. *Κατσούρη Μαρία* Τὸ τραγούδι τοῦ Ἀγίου Γεωργίου. Μαθ Ἐστ ἔτ. ΙΔ' (1964), ἀρ. 37, σ. 166-167.
216. *Κεφαλληνιάδης Νίκ. Ἀ.* Ἀπεραθίτικα ἐπιτύμβια μοιρολόγια. Ἀθήναι 1964, 8ον, σελ. 8.
Ἐν σελ. 3 δημοσ. 3 δημόδη μοιρολόγια.
217. *Κολιδὸς Ἄναστ.* Δωδεκάλογος. [1]. Μαθ Ἐστ ἔτ. ΙΔ' (1964), ἀρ. 37, σ. 167.— Ἀλφαβητάρι. Αὐτόθι, σ. 167-168.
218. *Κονόμος Ντῆν.* Ἀνέκδοτη Κεφαλονίτικη σάτιρα τοῦ 1833. Ν Ἐστ 76 (1964) 230-238.
Δημοσ. 1 ρίμα τοῦ ποιητῆρ Βασ. Λινγκούρη.
219. (*Κοντοχρίστου Χριστόφ.*) Δημοτικὰ τραγούδια τοῦ τόπου μας. Ἡ Ἀγραφιωτοπούλα. Ὁ περιβολάρης. Σκουφᾶς, ἔτ. Θ' (1964-65), τεύχ. 29, σ. 245.
220. *Κουμπάρη Νέδα* Ὁ Κωσταντάς. Μαθ Ἐστ ἔτ. ΙΔ' (1964), ἀρ. 37, σ. 164-165.
221. *Κυριακοῦ Γεώργ. Ἀ.* Μοιρολόγια [3]. Μαθ Ἐστ ἔτ. ΙΔ' (1964), ἀρ. 37, σ. 165.
222. *Λάμπας Τάκης* Ὁ Καρκαβίτσας καὶ ἡ Κλεφτουριά τοῦ Μεσολογγίου. Φιλ Πρωτοχρ 21 (1964) 241-246.
Δημοσ. στίχοι δημοτ. ἀσμάτων.
223. *Lüdeke Hedwig* Neugriechische Volkslieder. Auswahl und Übertragung ins Deutsche von—. Zweiter Teil. Übertragungen. Herausgabe im Auftrag der Akademie Athen, besorgt vom prof. Dr. G. A. Megas. Athens 1964, 8ον σελ. XV + 344 + 1 εἰκ.
224. *Λουκάτος Δημ. Σ.* «Γειά σου, παππούλη!». Ὁ ἄκατάγραφο πατριωτικὸ τραγούδι τῶν Χρόνων τῆς Ἐνώσεως. Παρνασσός Στ' (1964), 404-410.
Δημοσ. 1 ἄσμα λογίας προελεύσεως, ἄδόμενον ὡς ἐπιτραπέζιον.
225. *Μακριδάκης Ἀνέστ.* Τὰ Σφακιά τῆς Κρήτης. [ἄσμα 1]. Ἡώς. ἔτ. 7 (1964), ἀρ. 76-85, σ. 200-204.
226. *Μοσκοβὴ Εἰρήνη* Συμβολὴ στὴ Συμαϊκὴ λαογραφία. Δύο μοιρολόγια τῆς Παναγιᾶς. Φιλ Πρωτοχρ 21 (1964) 280-284.

227. **Μουσελίμης Σπύρ.** Δημοτικά τραγούδια τῆς Ἡπείρου. Περιφέρεια Σουλίου. (Ἀνέκδοτα). [15 τραγ. γάμου] Ἡπειρ Ἔστ. ΙΓ' (1964), 418-422.
228. **Μοτάκης Στυλ. Ἀ.** Τὸ ὄλοκαύτωμα τοῦ Ἀρκαδίου. Κρητ Πρωτ Δ'. (1964), 88-94.
Ἐν σελ. 93-94 παρατίθεται ἀπόσπασμα ἐκ σχετικῆς ρίμας.
229. **Ξιφίτη Μαρία** Τὸ δημοτικὸ τραγούδι. Μαθ Φωνή ἔτ. Α. (1964-65), ἀρ. 1, σ. 37-39.
Δημοσ. σίχοι τινὲς ᾄσματος.
230. **Παναγιωτοῦνης Παν. Ν. - Ναθαναήλ Παῦλ. Π.** Ἀνθολογία λογοτεχνικῶν κειμένων ἔπους 1940-1941 Ἀλβανικὸ Ἔπος. Γερμανικὴ εἰσβολή, Κρήτη. Ἐπιμέλεια— Ἀθήνα [1964], 8ον, σελ. 272.
Ἐν. σελ. 7-15 ἀναδημοσ. 24 ᾄσμ. καὶ 3 δίστιχα ἐκ τῶν «Ἐκλογῶν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν» καὶ ἐκ τοῦ βιβλίου τοῦ Ν. Σφυρόερα, Ἀπεραθίτικα πολεμικὰ τραγούδια. Κρίσις: Ν Ἔστ 76 (1964) 1532. (Π. Γλέζ(ος)).
231. **Παπαρηγοράκης Ἰδομ.** Τὰ ἀποκαλυπτήρια τῆς προτομῆς τοῦ Κ. Κριάρη εἰς τὴν Παλαιοχώραν. Κρητ Ἔστ χρόν ΙΣΤ' (1964), τεῦχ. 146, σ. 76-77.
Παρατίθεται «τὸ τραγούδι τοῦ Γεν. Ἀρχηγοῦ Σελίνου, Γέρω Κριάρη» ἀπὸ τὸν Β' τόμ. τῶν «Κρητικῶν Ριζιτικῶν τραγουδιῶν» τοῦ συγγραφέως.
232. **Παπαθανασόπουλος Ἡλ.** Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος [1]. Λακωνικά, τεῦχ. 3 (1964), σ. 89-90.
233. **Παπαρηγόπουλος Πᾶνος** Καλαβρυτινὰ δημοτικὰ τραγούδια [21]. Πελοπ Πρωτ Η' (1964) 248-252.
234. **Παφίτης Ἀνδρ. Ἀ.** Ἡ Εὐγενουίλλα. Μαθ Ἔστ ἔτ. ΙΔ' (1964), ἀρ. 37, σ. 164.
235. **Πουλιανὸς Ἀλέξης Ἰ.** Λαϊκὰ τραγούδια τῆς Ἰκαρίας. Ἀθήναι 1964, 8ον, σελ. στ' + 327.
Μετὰ τὴν ἐκ 32 σελίδων εἰσαγωγὴν δημοσ. ᾄσματα μετὰ εἰσαγωγικῶν σημειωμάτων ἀκριτ. 4, παραλ. 28, λατρ. 10, γαμήλια 9, ἔρωτ. 14, ἱστορ. 8, ξενιτείας 4, ἐργατικά 4, νανουρίσματα 12 καὶ σατιρ. 15.
Κρίσις: Ν. Ἔστ 77 (1965) 54 (Π. Γλέζ(ος)). Περιγηγητικὴ, ἀρ. 74 (1965), σ. 43 (Ἀνώρυμος) Ἰκαρικά, τεύχ. 34 (1965), σ. 14-15 [ἀναδημοσ. κρίσις ἐξ ἔφημερ. καὶ ἐπιστολῶν].
236. **Σέττας Δ. Χ.** Εὐδοικὰ δημοτικὰ τραγούδια. Κάλαντα ἀπὸ τὴ Βόρεια Εὐβοία. Ἀθήναι 1964, 8ον, σ. 40. [ᾄσμ. 43].
237. **Σωφρονίου Γεώργιος Σ.** Τὰ τρία ἀδέρκια [1]. Μαθ Ἔστ ἔτ. ΙΔ' (1964), ἀρ. 37, σ. 166.
238. **Τζαννιδάκη - Ἀσπράδάκη Καλλιόπη** Ὁ θάνατος τῶν τριῶν ἀδελφῶν [1]. Κρητ. Ἔστ χρόν. ΙΣΤ' (1964), τεῦχ. 144, σ. 28.

239. Τραγούδια τοῦ τόπου μας. Ὁ θάνατος τοῦ Κίτσου Μπότσαρη (1813). Σκουφᾶς, ἔτ. Θ', τεύχ. 27-28 (1964), σ. 171.
Ἀναδημ. ἐν ῥῆμα ἐκ τῆς συλλογῆς cl. Faugier. σ. 351 τῆς ἑλλ. ἐκδόσεως.
240. **Φτέρης Γεώργ.** Ἡ Μανιάτισσα πιστὴ στὴν ἠθικὴ τῆς φάρας. Λακωνικά, τεύχ. 1 (1964), σ. 13.
Στίχος ἀπὸ μοιρολόγι.
241. **Ἀθανασίου Μαρία** Παραλογαί. Τὸ τραγούδι τῆς Παναγίας [1]. Μαθ' Ἔστ. ἔτ. ΙΕ' (1965), ἀρ. 39, σ. 193-194.
242. **Ἀνδρέου Εἰρήνη** Τραγούδια: Συνέδριον τῶν ζῶων [1]. Μαθ' Ἔστ. ΙΕ' (1965), ἀρ. 39, σ. 204. — Ἄν πεθάνω [1]. Ἐνθ' ἄν., ἀρ. 40, σ. 42. — Τὸ κλεφτόπουλο [1]. Αὐτόθι, σ. 44.
243. **Ἀνδρέου Χρῖστ.** Παραλογαί: Τὸ τραοῦν τοῦ Μανώλη. Μαθ' Ἔστ. ΙΕ' (1965), ἀρ. 39, σ. 195-196.
244. **Ἀντωνιάδης Νίκανδρος** Τραγούδια: Ἐβδομάδα [1]. Μαθ' Ἔστ. ΙΕ' (1965), ἀρ. 39, σ. 204.
245. **Ἀποστόλου Ὀλγα Χ.** Παραλογαί: Ὁ Κωνσταντῆς. Μαθ' Ἔστ. ΙΕ' (1965), ἀρ. 39, σ. 195.— Τὸ τραγούδι τῆς Παναγίας [1]. Αὐτόθι, σ. 198.
246. **Ἀταλιώτου Γεωργία Ν.** Τρεῖς Ἐβραιοπούλες [1]. Μαθ' Ἔστ. ΙΣΤ' (1965-1966), ἀρ. 40, σ. 42.
247. **Βαγιακάκος Δικ.** Οἱ Μανιάται τῆς Κορσικῆς. Παρασσός Ζ' (1965) 25-46. Δημοσ. μοιρολόγια τινὰ ἐκ τῶν ἑλληνοφάνων τῆς Κορσικῆς καὶ ἐκ Μάνης, ἐν λατρ. ῥῆμα (τοῦ Λαζάρου) ἐκ Καργέζε, ἐπάνυμά τινα κ.λ.π.
248. **Βουτιανοβαμβακίτης** Ὁ Χάρος κι ὁ τσοπάνος [1]. Λακωνικά, Β' (1965), 156.
249. **Γεωργίου Μιχ.** Ἡ Γριστινοῦ. Μαθ' Ἔστ. ΙΣΤ' (1965-1966), ἀρ. 40, σ. 40.
250. **Δημοσθένους Θεοδότη Ἀ.** Ἡ Θεονίτσα. Μαθ' Ἔστ. ΙΕ' (1965), ἀρ. 39, σ. 199-200.
251. Δημοτικόν. Σουλιώτισσες (1792). Σκουφᾶς, ἔτ. Θ', τεύχ. 29 (1964-65), σ. 217.— Τοῦ λαβωμένου πρωτοκλέφτη. Αὐτόθι, σ. 220.
252. **Κυριακὸς Διον. Ν.** Τὰ παιδικὰ τ' Ἀντρονίκου. Μαθ' Ἔστ. ΙΕ' (1964-1965), ἀρ. 38, σ. 51-52.
253. **Εὐσταθίου Ἀνδρεανῆ Ν.** Τζινοῦρκος νιὸς πρᾶματευτῆς. Μαθ' Φωνή. ἔτ. Α' (1964-65), ἀρ. 1, σ. 64.
254. **Ἰωάννου Γιῶργος** Δημοτικὰ τραγούδια τῆς Κυνουρίας [36]. Ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ περιοδικὸ «Διαγώνιος» 1965/1. Θεσσαλονίκη, 8ον, σελ. 10.

255. *Ἰωάννου Παναγ. Π.* Ὁ θάνατος τῆς Ἑλενιῶς. Μαθ Ἔστ ἔτ. ΙΕ' (1965), ἀρ. 39, σ. 189-190.
256. *Κοντοβούρκης Κυριάκος Μ.* Ἡ Μαρουλλοῦ. (Ἡ κόρη τοῦ Πρωτόπαπα). Μαθ Ἔστ ἔτ. ΙΕ' (1965), ἀρ. 39, σ. 187-188.
257. *Καζαμία Γεωργία - Σακκά Στ.* Ἡ Φυσιολατρία στὰ κλέφτικα δημοτικά τραγούδια. Μαθ Φωνὴ ἔτ. Α' (1964-65), ἀρ. 1, σ. 35-36. [Στίχοι ἄσμ.]
258. *Κουπάρη Νέδα* Ὁ θάνατος μιᾶς κόρης δώδεκα χρονῶν. Μαθ Ἔστ ἔτ. ΙΣΤ' (1965-1966), ἀρ. 40, σ. 41.
259. *Κούππας Δημ.* Τοῦ Ἁγίου Γεωργίου [1]. Μαθ Ἔστ ἔτ. ΙΕ' (1964-1965), ἀρ. 38, σ. 49-50.— Ἐρωτικό [1]. Αὐτόθι, ἀρ. 39, σ. 203.
260. *Κουταλίστρα Ἑλένη Κ.* Παράλογαί: Ὁ Κωνσταντᾶς. Μαθ Ἔστ ἔτ. ΙΕ' (1965), ἀρ. 39, σ. 196-198.
261. *Κουτούπη Ἀντωνία* Ὁ λαϊκός μας θησαυρός. Τραγούδια τοῦ γάμου. Ρουμेलιώτικη τέχνη, ἔτ. Ε' (1965), ἀρ. 51, σ. 3-4.
 * Δημοσ. στίχοι τινὲς γαμηλίων ἁσμάτων.
262. *Κωνσταντίνου Ἑλένη* Τὸ τραγούδι τῆς Παναγίας. Μαθ Ἔστ ἔτ. ΙΕ' (1964-1965), ἀρ. 38, σ. 50-51, ἀρ. 39, σ. 199 [2].
263. *Λαγωνίκας Γεώργ.* Ἡ Ρίβα τῆς Εὐανθίας. Ἰκαριακά, τεῦχ. 34 (1965), σ. 12-13.
 Δημοσ. 1 δημῶδης ρίμα μὲ περιεχόμενον αὐτῆς ἐρωτικὸν γεγονός τοῦ ἔτους 1901. Ποιητῆς ὁ Θεοχάρης Μαλαχίας.
264. Λαϊκὰ τραγούδια τῆς Ἰκαρίας [3]. Ἰκαριακά, τεῦχ. 34 (1965), σ. 16, τεῦχ. 35 (1965), σ. 11, τεῦχ. 36 (1965), σ. 15.
 Ἐναδημοσιεύονται ἐκ τῶν σελ. 178-179, 245-246 καὶ 246-247 τῆς συλλογῆς: Ἀλεξ. Πουλιανῶν, Λαϊκὰ τραγούδια τῆς Ἰκαρίας, Ἀθήναι 1964, 8ον, σελ. 327.
265. *Λαϊνᾶς Δημ. Ν.* Κοντὰ στὴ πύλη τοῦ οὐρανοῦ. Μετέωρα. [1]. Περιηγητικὴ, ἀρ. 73 (1965) σ. 16-17.
266. *Δάππας Τάκης* Ἱστορικές ἀναδρομές. Ἡ κλεφτουριά τοῦ Μεσολογγίου [3]. Ρουμελιώτικη τέχνη, ἔτ. Ε' (1965), ἀρ. 48, σ. 1-2, ἀρ. 49, σ. 1-3.
267. *Δώλης Νικόλ. Β.* Δημοτικὸ Ἡπειρωτικὸ τραγούδι. Τοῦ χαμένου παιδιοῦ. Ἡπειρ. Ἔστ ΙΔ' (1965) 42.
268. Μακεδονικὰ τραγούδια τοῦ γάμου [3]. Ἡώς, ἔτ. 8 (1965), ἀρ. 85, σ. 22.
269. *Ματαυτοῦ Βασίλ. Γ.* Τοπικὰ κλπ. παλαιὰ τραγούδια Κασσάνδρας (Βάλτας). Χρον Χαλκ τεῦχ. 8 (1965), σ. 224-256, τεῦχ. 9-10, σ. 349-384.
 Δημοσ. 113 ἄσματα ἐξ ὧν 19 ἐκ Νέας Ἀφησιᾶς Χαλκιδικῆς.
270. *Μηνᾶ Νίκη* Στὸν Χριστόν. Μαθ Ἔστ ἔτ. ΙΕ' (1964-1965), ἀρ. 38, σ. 52.

271. *Μοσκόβη Ειρήνη* Δωδεκανησιακή λαϊκή ποίηση. Φιλ Πρωτοχορ 22 (1965) 303-305.
Δημοσ. 4 πολύστιχα ἄσματα καὶ 8 δίστιχα.
272. *Μουσελίμης Σπύρ. Γ.* Δημοτικά τραγούδια τῆς Ἡπείρου περιφερείας Σουλίου (ἀνεκδοτα) [187]. Ἡπειρ Ἔστ ἔτ. ΙΓ' (1964), σ. 42-50, 132-140, 235-242, 340-347, 630-638, 956-963. Ἔτ. ΙΔ' (1965), σ. 150-155, 260-265, 379-384, 531-540, 689-698, 818-825.
Δημοσ. προσέτι 18 δημοτικά τραγούδια τῆς Τσαμουριάς εἰς τὴν ἀλβανικὴν μὲ μετάφρασιν εἰς τὴν ἑλληνικὴν ὡς καὶ 17 δίστιχα.
273. Οἱ λαϊκοὶ μας ποιηταί. Ἰκαριακά, τεύχ. 35 (1965), σ. 12.— Ὁ Πέτρος τὸ Πετράκιν. Αὐτόθι, τεύχ. 36 (1965-1966), σ. 16.
Δημοσ. 3 ρίμες τῶν λαϊκῶν ποιητῶν Γιώργη Παργιάρου [2] καὶ Πέτρου Πετράκη [1].
274. *Παντζιάρας Γεώργ. Κ.* Τὸ τραγούδι τοῦ Ἄη Γιωρκοῦ. Μαθ Ἔστ ἔτ. ΙΣΤ' (1965-1966), ἀρ. 40, σ. 43-44.
275. *Παπαχαλαμπους Γ.* Τὰ ἑκατὸ λόγια. Φιλολογ Κύπρος, ἔτ. 1965, σ. 56-64. Περιλαμβάνονται καὶ 5 ἄσματα, 7 δίστιχα, πρὸς δὲ τὸ ἄσμα «τὰ ἑκατὸν τρασοῦδια».
276. *Περάνθης Μιχ.* Μεγάλη Ἑλληνικὴ Ἀνθολογία τῆς ποιήσεως. (Ἀπὸ τὴν ἄλωση ὡς σήμερα, 1453-1964). Τόμος πρῶτος — Νέα ἐκδοσις (Ἀθῆναι 1965), 8ον, σελ. 781. Τόμος δεύτερος, (Ἀθῆναι 1965), 8ον, σελ. 765. Τόμος τρίτος. (Ἀθῆναι 1965), 8ον, σελ. 480 + 288.
Ἐνδιαφ. λαογρ. τὸ ΙV μέρος τοῦ Γ' τόμ., σελ. 5-251 (ἰδιαιτ. ἀρίθμ.), ἔνθα δημοσ. 474 ποικ. ἄσμ. καὶ 135 δίστ. εἰλημμένα ἐκ διαφόρων πηγῶν, κυρίως ἐξ ἀναδημοσ. πλὴν τινῶν προερχομένων ἐξ ἀνεκδότου συλλογῆς τοῦ συγγραφέως.
277. Ριζίτικα γιὰ τὴ μάχη τῆς Κρήτης. Κρητ Ἔστ χρόν. ΙΖ' (1965), τεύχ. 155, σ. 389.
Ἀναδημ. 6 ἄσματα ἐκ τῶν σελ. 212 (ἀρ. 407), σ. 75 (ἀρ. 120), σ. 147 (ἀρ. 273), σ. 150 (ἀρ. 280), σ. 179 (ἀρ. 346), σ. 32 (ἀρ. 16) τῆς ἐκδόσεως: Ἰδομ. Παπαρηγοράκη, Τὰ Κρητικὰ Ριζίτικα τραγούδια, τόμ. Α', Χανιά 1956-57, 8ον σελ. 424.
278. *Σακελλαρίδης Κώστ.* Τὸ Νισυρικὸ δημοτικὸ τραγούδι. Νισυριακά (1965) 5-213. [Καὶ ἀνάτυπον μὲ ἰδιαιτ. ἀρίθμ. σελ. 202].
Περιλαμβάνει συγκεντρωμένα τὰ κατὰ καιροὺς εἰς περιόδ., ἔφημερ. καὶ βιβλία δημοσιευθέντα δημῶδη ἄσματα τῆς Νισύρου, ἤτοι ἀκριτ. 78, λατρ. 10, νανουρ. 15, γαμήλια 34, ἔρωτ. 16, ἔργατ. 5, μοιρολ. 41, τετράστιχα 15 καὶ δίστιχα 145.
279. *Σαραλῆς Γιάννης* Δημοτικά τραγούδια Ζαγορίου [31]. Ἡπειρ Ἔστ ΙΔ' (1965) 43-48, 143-149, 266-267.
280. *Σπηλιόπουλος Θέμης Ἰ.* Ἀναγνώστis Πετιμεζᾶς. Περιγηγητικὴ, ἀρ. 74 (1965), σ. 36.
Ἀναδημοσ. ἐν ἱστορικῶν ἄσμα ἀπὸ τὴν «Κορινθιακὴν Πρωτοχρονιά» 1960, σελ. 63.

281. **Σπυρόπουλος Παν. Ν.** 'Ιστορίες τοῦ χωριστοῦ. Ἀρκαδικὰ λαογραφικὰ διηγήματα. Τεῦχος Α' «Διηγήματα ξενιτειᾶς». Ἀθήναι 1965, 8ον, σελ. 80.
Δημοσ. ἐν σελ. 44, 50-52 καὶ 63, 3 ἔξοματά ὡς καὶ σποραδικοὶ στίχοι ἀπὸ τραγούδια τῆς ξενιτειᾶς.
282. **Φραγκάκη Εὐαγγελία Κ.** Ἡ ἀδικοσκοτωμένη (παραλλαγή καὶ συμφωρμός) [1]. Κρητ Πρωτ Ε (1965) 227-228.
283. **Χριστοδούλου Παντ.** Ὁ Πανωῆς ἰζι' ὁ Κατωῆς. Μαθ Ἐστ ἔτ. ΙΣΤ' (1965-1966), ἀρ 40, σ. 39-40.
284. **Χριστόπουλος Τάκης Φ.** Σισμαναῖοι. Μιά παλιὰ ρουμελιώτικη φάρα. Ρουμελ. Ἡμερ 9 (1965) 113-127.
Ἐν σελ. 122-124 δημοσ. 3 ἔξοματά.

2. Μελέται.

285. **Θωμόπουλος Θεόδ. Δ.** Τὸ κλέφτικο τραγούδι στὴ Ρούμελη. Συλλογὴ μετὰ ἀνάλυση καὶ ἱστορικὴ τοποθέτηση. Ἀθήνα 1957, 8ον, σελ. 40.
286. **Bouvier B.** Volkslieder aus einer Athos - Handschrift des 17. Jahrhunderts, «Probleme der neugriechischen Literatur», III, Berlin, 1960, p. 21-26 (Berliner Byzantinische Arbeiten, 16).
Κρίσις: Revue des Études Sud-Est Europ., 1963, σ. 624-625 (*Gheorghe Ciobanu*).
287. **Kyriakides St.** Zur neugriechischen Ballade. Südostforschungen. Bd. XIX, 1960, σ. 326-328.
Κρίσις: Revue des Études Balkaniques, τόμ. I, Bucarest, 1963, σ. 230-231.
288. ***Κηὸς Βόρτζε** L'histoire de la littérature Néo-Grèque. Stokcholm 1961.
Ἐξετάζονται τὰ θέματα καὶ αἱ πηγαὶ τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν.
Κρίσις: Κρητ. Χρονικά, ἔτ. ΙΖ' (1963), σ. 358-361 (*Μάρθα Ἀποσκίτον*).
289. **Ρωμαῖος Κ.** Ὁ «νόμος τῶν τριῶν» στὸ δημοτικὸ τραγούδι. Ἐναίσιμος ἐπὶ διδακτορῖα διατριβή. Ἀθήνα 1963, 8ον, σελ. 102.
290. **Κακουλίδη Ἐλένη Δ.** Νεοελληνικὰ θρησκευτικὰ Ἀλφαβητάρια. Διατριβὴ ἐπὶ διδακτορῖα. Θεσσαλονίκη 1964, 8ον, σελ. 121. (Ἀριστοτέλειον Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης. Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς. Παράρτημα, ἀρ. 9).
Ἡ μελέτη ἐνδιαφέρουσα καὶ λαογραφικῶς ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς διαδόσεως ἀλφαβηταρίων ὡς καλάντων εἰς τὸν λαόν.
Κρίσις: Ἀθηνα 67 (1963-1964) 418-419 (*Φ. Κ. Μπουμπουλίδης*).
291. **Κελαϊδῆς Σταῦρ.** Τὰ Κρητικὰ δημοτικὰ τραγούδια (τὰ ριζιτικά). Κρητ Ἐστ χρον. ΙΣΤ' (1964), τεῦχ. 142-143, σ. 374-375, 409.

292. *Παπαρηγοράκης Ἰδομ. Ἰ.* Τὰ Κρητικά ριζίτικα τραγούδια. Ἡώς, ἔτ. 7 (1964), ἀρ. 76-85, σ. 238-243.
293. *Peristeris Spyr. D.* Chansons polyphoniques de l'Épire du Nord. The Journal of the International Folk Music Council, XVI (1964), σ. 51-53.
294. *Ρωμαῖος Κ.* Διγενής. (Τὸ μεγάλο πρόβλημα τῆς καταγωγῆς τῶν ἀκριτικῶν τραγουδιῶν). Ἄρχ Πόντ 26 (1964) 197-230.
295. ——— Ὁ Πλιάτσικας. Περιηγητική, ἀρ. 62 (1964), σ. 12-13.— Κάτω στοῦ Βάλτου τὰ χωριά. Αὐτόθι, ἀρ. σ. 63 (1964), σ. 26-28.— Δεσβενάκια. Ὁ πρωταγωνιστής καὶ τὸ ἐπίγραμμα. Αὐτόθι, ἀρ. 68 (1964), σ. 14-15.— Τὸ «γλυκόποτον κρασὶν» τῆς Κύπρου. Αὐτόθι, ἀρ. 69 (1964), σ. 14-15.
296. *Σπαταλάς Γεράσ.* Τὰ ἑλληνικὰ δημοτικὰ τραγούδια καὶ τὸ λαογραφικὸ Ἄρχεῖο τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Μελέτη. «Ἐκδοτικὸς Ὀργανισμὸς». Ἀθήνα 1964, 8ον, σελ. 34.
Κρίσις: Ν Ἔστ 76 (1964) 1350 (Γιάννης Χατζίνης).
297. *Σπυριδάκης Γεώργ. Κ.* Ἡ δρακοντοκτονία τοῦ Διγενῆ εἰς δημοτικὰ τραγούδια τῆς Κρήτης. Κρητ Πρωτ Δ' (1964) 133-135.
298. *Χρυσάνθης Κύπρος* Ἡ στιχουργικὴ τοῦ Κυπριακοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ. Ἐκδοση περιοδικοῦ «Πνευματικὴ Κύπρος». Λευκωσία 1964, 8ον, σελ. 8.
299. *Κριαρᾶς Ἐμμ.* Ἀνακάλημα τῆς Κωνσταντινούπολης. Τὸ κείμενο μὲ εἰσαγωγὴ, σχόλια καὶ γλωσσάριο. Β' ἔκδ. συμπληρωμένη. Θεσσαλονίκη 1965, 8ον, σελ. 79 + Γ' πίν. (Ἀριστοτέλειον Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης).
300. *Μιράσεγξη Μαρία Δ.* Ἐρευνα στὴ δημοτικὴ μας ποίηση. Α' Ὁ γάμος. Ἀθήνα, 1965, 8ον, σελ. 206.
Κρίσις: Ἄρχ Θε Θεσ 31 (1965) 463-464 (Δημ. Β. Οἰκονομίδης).
301. *Πάστη-Βενετσάνου Μ.* Ὁ Ἀλέξανδρος Ραγκαβῆς καὶ ἡ δημοτικὴ μας ποίησης. Παρνασσός Ζ (1965) 491-500.
302. *Ρωμαῖος Κ.* Ὁ καταδικασμὸς (Ἡ ἱστορία τῶν πολέμων τῆς Κρήτης μέσα ἀπὸ τὰ τραγούδια τῆς). Κρητ Πρωτ Ε' (1965) 203-205.— Λουκάς Καλιακούδας ὁ ὑπαρχηγὸς τοῦ Ὀδυσσεᾶ Ἀντρούτσου. Περιηγητική, ἀρ. 74 (1965), σ. 26-27.— Οἱ ἀπροσκύνητοι. Αὐτόθι, ἀρ. 75 (1965), σ. 20-21.— Ὁ Παῦλος Μελάς καὶ τὰ κορίτσια τῆς Καστοριάς. Αὐτόθι, ἀρ. 76 (1965), σ. 12-13.— Ἀναγνωρισμὸς. Αὐτόθι, ἀρ. 79 (1965), σ. 18-19.— Ὅταν πλένουν οἱ γυναῖκες τῆς Χίου. Αὐτόθι, ἀρ. 82 (1965), σ. 18-19.— Ἀπὸ τὴ συλλογὴ λαογραφικοῦ ὕλικου περιοχῆς τῆς Κοζάνης. Μαρασμὸς στὰ λουλούδια καὶ τοὺς ἀνθρώπους. Αὐτόθι, ἀρ. 83 (1965), σ. 20-21.

303. ——— Πρὸς τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον τῆς Ἑταιρείας Θρακικῶν Μελετῶν, Ἐργ. Θρ. Θησ 31 (1965) 285-288.
Δημοσ. ὑπόμνημα τοῦ συγγο. πρὸς τὸ Συμβούλιον περὶ ἐκδόσεως Ἑκλογῆς δημοτικῶν τραγουδιῶν τῆς Θράκης, θρακικῶν λαϊκῶν μελωδιῶν, ραδιοφωνικῶν ἐκπομπῶν κ.λ.π.
304. **Στρατάκης Ν.** Ἡ Κρητικὴ λαϊκὴ ποίηση. Μέσα στὰ πλαίσια τῆς ἑλληνικῆς δημοτικῆς ποίησης. Κρητ. Ἐστ. χρόν. ΙΣΤ' (1964) τεύχ. 145-153, σελ. 42-46, 78-79, 113-115, 148-150, 199-200, 240-241, 282, 331-332, χρόν. ΙΖ' (1965), τεύχ. 154-158, σελ. 361-362, 396-397, 15-16, 45-46, 81-83.
Ἐναδημοσιεύσεις ἐν πολλοῖς ἐκ τοῦ βιβλίου: Ἰδομ. Παπαρηγοράκη, Τὰ Κρητικὰ Ριζίτικα τραγούδια. Τόμ. Α', Χανιά 1956-57, 8ον, σελ. 424.
305. **Stomeo Paolo** Τὰ δημοτικὰ τραγούδια τοῦ Salento. Ἐπ. Ἐπ. Φιλ. Σχ. Θεσσαλονίκης 9 (1965) 161-168.
Ἄομιλία τὴν 2 Ἀπριλίου 1964 ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἐβδομάδος τῆς Ἰταλοελληνικῆς φιλίας εἰς τὴν αἴθουσαν τελετῶν τοῦ Παν/μίου Θεσσαλονίκης.
306. **Φούφας Βασίλ. Κ.** Ἡ Δημοτικὴ μας ποίησις. Ι. Μοιρολόγια - τραγούδια τοῦ Χάρου. Πλάτων ΙΖ (1965) 260-270.
307. **Χρυσάνθης Κύπρος** Ὁ νόθος στίχος δεκαεξασύλλαβος τροχαϊκὸς στὸ δημοτικὸ τραγούδι τῆς Κύπρου. Πνευμ. Κύπρος Ε (1964-1965), ἀρ. 52, σ. 100-101.
308. **Πετρόπουλος Δ.** Ἀ. Σαράντα παλληκάρια ἀπὸ τὴ Λιβαδιά. Ἑλληνικά 19 (1966) 3-15.

β'. Δίστιχα.

1. Συλλογαί.

[βλ. καὶ ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθρ. 16. 59. 60. 62. 65. 68. 73. 74. 75. 78. 88. 99. 102. 103. 113α. 117. 119. 120. 125].

309. **Ἀντίοχος Σαράντης Ἀ.** Ζακυθινὰ λαογραφικά. Τῆς ξηνητιάς καὶ τῆς ἀγάπης. Πειραιϊκὴ-Πατραϊκὴ, ἔτ. 10 (1964), ἀρ. 105, σ. 22-23.
Δημοσ.: 11 δίστ., 1 τετράστ., 2 ὀκτιάστιχ.
310. **Κυριαζῆς Παῦλ.** Τροβαδοῦροι καὶ ποιητὲς τῆς Κύπρου [6]. Περιηγητικὴ, ἀρ. 70 (1964), σ. 14-17.
311. **Π(απαρηγοράκης) Ἰδομ. Ἰ.** Κρητικὴ λαϊκὴ μουσα. Μερικὲς σκόρπιες μαντινάδες ποῦ ἄκουσα τελευταῖα ἀπὸ τὸ ραδιοφωνικὸ σταθμὸ Χανίων. Κρητ. Ἐστ. χρόν. ΙΣΤ' (1964), τεύχ. 144, σ. 27, τεύχ. 147-150, σ. 131, 225 [56].
312. ——— Οἱ μαντινάδες τοῦ χωρισμοῦ [19]. Κρητ. Ἐστ. χρόν. ΙΣΤ' (1964), τεύχ. 146

- σ. 96. — Μαντινάδες τοῦ γλεντιστῆ [6]. Αὐτόθι, χρόν. ΙΣΤ' (1965), τεῦχ. 151, σ. 262.
 Ἐπισημ. ἀπὸ τὸ βιβλ. *Π. Βαβουλέ*, Ὁ Κρητικὸς τραγουδιστής... Χανιά 1950.
313. *Καταίσιπης Φίλ.* Τῆς ἀγάπης. Σαντορινιᾶς ρίμες [4]. Κυκλ. Ἡμερ. Α' (1965) 221.
314. Παλιὰ κρητικὰ τραγούδια. Ἐρωτικὴ ἐπιστολὴ [12]. Κνωσός, τεῦχ. 42 (1964) σ. 22.

γ'. Ἐπῳδαὶ (βλ. Μαγεία).

δ'. Μῦθοι ζώων.

[Βλ. καὶ ἄνωτ. τὸ ἄρθρον ὑπ' ἀριθμ. 124].

315. *Παμπούκης Ἰ. Τ.* Μῦθοι τῆς Οἰνόςης τοῦ Πόντου [200]. Ἀθήναι 1963, 8ον, σελ. 304. (Ἐπιτροπὴ Ποντιακῶν Μελετῶν, Περιοδικοῦ «Ἀρχεῖον Πόντου» παράρτημα 6).
 Κρίσις: Ν Ἔστ 76 (1964) 1598 (*Π. Γλέζ(ος)*).

ε'. Παραμύθια.

1. Συλλογαί.

[Βλ. καὶ ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 62. 63. 78. 92. 93. 96. 110].

316. *Μέγας Γ. Ἀ.* Ἑλληνικὰ παραμύθια. Ἐκλογή. — Εἰκόνες Ράλλη Κοφίδη. Σειρὰ δευτέρα. Ἀθήναι 1963, 8ον, σελ. 232.
 Κρίσις: *Fabula* Bd. 6 (1964), σ. 275-276 (*Δ. Πέτροπουλος*).
317. *Δώλης Νικόλ. Β.* Τὸ λιμάνι τῆς χαρᾶς (χειμωνιάτικο παραμῦθι). Ἡπειρ. Ἔστ. ΙΓ' (1964) 464-467.
318. *Megas G. A.* Népmesék Ujgörög, A Lány, Aki Rózsát Névetett, Budapest, 1964, 8ον μικρ., σελ. 206.
319. *Φραγκάκη Εὐαγγελία Κ.* Λαϊκὲς διηγήσεις. Φχιορεντίνοσ. Ἀθήναι 1964, 8ον, σ. 16.
320. ——— Κρητικὰ παραμύθια. Τ' ἀναγνωριστικά. Ἡώς, ἔτ. 7 (1964), ἀρ. 76-85, σ. 321-322.
321. *Χατζόπουλος Γ. Κ.* Παραμύθια Τραπεζοῦντος [2]. Ἀρχ. Πόντ. 26 (1964) 58-73.
322. *Ἀταλιώτου Γεωργία* Πρόλογος παραμυθιοῦ. Μαθ. Ἔστ. ΙΣΤ' (1965-1966), ἀρ. 40, σ. 45.

323. *Megas G. A.* Griechische Volksmärchen [74]. (Düsseldorf-Köln 1965), 8ον, σελ. 327.
324. *Πέτρον Ίω. Π.* Ἡ βασίλισσα (παραμύθι). Μαθ Ἐστ ἔτ. ΙΕ' (1964-1965), ἀρ. 38, σ. 53-54.
325. *Χριστοδούλου Ἄνδρ.* Πρόλογος παραμυθιοῦ [ἑμμέτρως]. Μαθ Ἐστ ἔτ. ΙΕ' (1964-1965), ἀρ. 38, σ. 53.

2. Μελέται.

326. *Δαμψίδης Ὀδ.* Θεματικά σχόλια εἰς λαϊκὰς διηγήσεις τῶν Ἑλλήνων τοῦ Πόντου. Ἄρχ Πόντ 26 (1964) 317-372.
Δημοσ. 3 παραμύθια καὶ 3 ἕσματα. Τὰ ἕσματα ἐκ τῆς συλλογῆς τοῦ Π. Δαμψίδου: Δημοτικά τραγούδια τοῦ Πόντου, παράρτημα 4ον τοῦ περιοδ. «Ἀρχεῖον Πόντου» 1960, σ. 59, 65 καὶ 73.
327. *Hadji Ioannou Kyg.* Four Types of external Soul in Greek and other Folk-Narratives. Λαογρ ΚΒ' (1965) 140-150.
328. *Κακριδῆς Ίω. Θ.* Δύο νεοελληνικά παραμύθια. Ἐπ Ἐπ Φιλ Σχ Θεσσαλονίκης 9 (1965) 5-10.
329. *Lampsidis Od.* Contribution à l'étude des contes populaires des Grecs du Pont-Euxin (Asie Mineure). Λαογρ ΚΒ' (1965) 213-216.
330. *Meraklis Mich.* Une autre Version de la «Persinette». Λαογρ ΚΒ' (1965) 300-303.
331. *Πετρόπουλος Δημ. Ἀ.* Τὸ παραμύθι τοῦ Ραμψινίτου στὴ νεοελληνικὴ παράδοση. Ἐπ Ἐπ Φιλ Σχολ Θεσσαλονίκης 9 (1965) 175-187. (= Das Rampsinitos-Märchen in neugriechischen Überlieferungen. Λαογρ ΚΒ' (1965) 343-353).

στ'. Εὐτράπελοι διηγήσεις. Ἀνέκδοτα. Περιπαίγματα.

[Βλ. καὶ ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 63. 73. 76. 78. 85. 95. 100. 112.

113a. 116. 120. 122.124].

332. *Γανωτῆς Κυρ.* Λαογραφικά κείμενα Νικοπόλεως. Ἐκ τοῦ χωρίου Καρακεβεζήτ. Ἄρχ Πόντ 26 (1964) 264-265.
1 εὐτράπ. διήγησις.
333. *Κρόκος Γιώργης Ἰ.* Εἶντα γίνεται στὴ Χιό. Χιώτικα ἀνέκδοτα [149]. Τόμος Β' [Ἀθήναι 1964], 16ον, σ. 119 + 1 εἰκ.
Δημοσ. καὶ 8 ἕσματα.
Κρίσις: Ν Ἐστ 75 (1964) 696 (Π. Γλέζ(ος)).

334. *Ρωμῆος Κ.* Εὐθύμες λαϊκὲς διηγήσεις. Περιγηγητική, ἀρ. 66 (1964) σ. 12-13.
335. *Φραγκεδάκης Ἐμμ. Ἰωσ.* Συναχωμένος εἶσαι κακομοίρη; [1 ἀνέκδ.]. Κρητ 'Ἐστ χρόν ΙΣΤ' (1964), τευχ. 145, σ. 60-61.— 'Ὁ μάγερας ὁ Δαβουνέλης [1]. Αὐτόθι, χρόν. ΙΣΤ' (1965), τευχ. 151, σ. 261-62.
336. *Mundy G. S.* Philogelos, the Nesnas and Misokolakis. Λαογρ ΚΒ' (1965) 324-327. [Μελέτη].
337. *Παπαχαράλαμπος Γ.* Πειράγματα χωρίων τῆς Κύπρου [16]. Στασινὸς Β' (1964-65) 149-155.
338. *Στεφάνου Μιχ. Π.* Λαογραφικά [2 ἀνέκδ.]. Κυκλ 'Ἡμερ Α' (1965) 27.
339. *Χουρδάκης Ἀριστοφ.* Γαῖδουροκεφαλὲς μπάρομπα [1 ἀνέκδ.]. Κρητ 'Ἐστ χρόν ΙΣΤ' (1964), τευχ. 147, σ. 133.

ζ'. Παροιμιαὶ καὶ γνῶμαι. Παροιμιώδεις ἐκφράσεις.

1. Συλλογαί.

[Βλ. καὶ ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 55. 59. 60. 62. 65. 66. 68. 71. 74. 76. 78. 79. 80. 82. 85. 97. 100. 101. 102. 103. 105. 106. 112α. 120 124].

340. *Παναγῆς Ἀνδρ.* Τζυπριώτικες παραντζελιὲς [6]. Μαθ. 'Ἐστ ἔτ. ΙΔ' (1963), ἀρ. 36, σ. 52.
341. *Σαββίδης Μάρ. Ἀ.* Παροιμίες [24]. Μαθ 'Ἐστ ἔτ. ΙΔ' (1963), ἀρ. 36, σ. 54-55.
342. Α'. Κρητικὲς παροιμίες ἀντίθετες. Β'. Κρητικὰ παρα(η)ρήματα τῶν Χριστουγέννων. Κρητ 'Ἐστ χρόν ΙΣΤ' (1964), τευχ. 149-150, σ. 224. Παροιμιαὶ 9 σχετικαὶ μὲ τοὺς μῆνας καὶ 2 παρατηρήματα (δεισιδαιμ.).
343. *Ἑλληνας Ἰω.* Κυπριακαὶ παροιμιαὶ [5]. Μαθ 'Ἐστ ἔτ. ΙΔ' (1964), ἀρ. 37, σ. 168.
344. *Κανακάρης Ἀντών. Σ.* Καρυστινὴ λαογραφία. Παροιμίες [226]. Ἄρχ Εὐβ Μελ 11 (1694) 136-148.
345. *Παρμακλῆς Ἀνδρ. Κ.* Παροιμίες [3]. Μαθ 'Ἐστ ἔτ. ΙΔ' (1963), ἀρ. 36, σ. 54.
346. *Χριστοδουλίδης Ἀνδρ.* Κυπριακαὶ παροιμιαὶ [4]. Μαθ 'Ἐστ ἔτ. ΙΔ' (1964), ἀρ. 37, σ. 168.
347. *Ἀντωνίου Μιχ.* Παροιμίες [4]. Μαθ 'Ἐστ ἔτ. ΙΕ' (1965), ἀρ. 39, σ. 206.
348. *Βαρνάβας Θεμ. Β.* Παροιμίες [4]. Μαθ 'Ἐστ ἔτ. ΙΕ' (1965), ἀρ. 39, σ. 206.
349. *Βενιζέλος Ἰ.* Πχρομιαὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ συλλεγεῖσθαι καὶ ἐρμηνευθεῖσθαι ὑπό—. Ἐκδόσις δευτέρα ἐπηροξημένη καὶ διωρθωμένη. Ἐκδόσις διδλοπιω-

λείου «Φοιτητική Γωνιά», Ἀθήναι 1965, 8ον, σελ. η' + 360.

Φωτοτ. ἀνατύπωσης ἐκ τῆς Β' ἐκδόσεως τοῦ 1867.

350. **Γαλλούρης Ἐπαμ. Κ.** Παροιμίες [9]. Μαθ' Ἐστ' ἔτ. ΙΕ' (1965), ἀρ. 39, σ. 205.
351. Γνωμικά [23]. Κρίκος, χρ. 16 (1965), ἀρ. 171, σ. 17.
352. **Κανακάρης Ἀντών. Σ.** Καρυστινὴ λαογραφία. Παροιμίες - παροιμιώδεις φράσεις - γνωμικά Β' [260]. Ἀρχ. Εὐβ Μελ ΙΖ' (1965) 182-193.
353. **Κολιτσάρας Ἰωάν. Θ.** Παροιμιαὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Τεῦχ. Α', Ἀθήναι 1964, 8ον, σελ. 360, τεῦχ. Β', Ἀθήναι 1965, 8ον, σελ. 339, τεῦχ. Γ', Ἀθήναι ἄ.ἔ., 8ον, σελ. 371.
Συλλογὴ 6000 παροιμιῶν, παροιμ. φράσεων καὶ γνωμικῶν κατ' ἐπιλογὴν μετὰ ἐρμηνευτικῶν σημειώσεων εἰς ἕκαστον λῆμμα. Εἰς τὸ τεῦχ. Γ', σελ. 343-371 παρατίθεται εὐρετήριον κατ' ἐννοίας.
354. Λαϊκὲς Παροιμίες [10]. Κρίκος, χρ. 16 (1965), ἀρ. 169, σ. 24.
355. **Διάσης Νικ.** Παροιμίες [6]. Μαθ' Ἐστ' ἔτ. ΙΕ' (1965), ἀρ. 39, σ. 206.
356. **Μανασσείδης Συμ. Ἀ.** Συλλογὴ ζώντων μνημείων. 1.— Συλλογὴ ζώντων μνημείων τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ ἐν τῇ γλώσσῃ τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων. Ἐν Χατζηγυρίῳ, Κεσσάνης. Ὑλὴ ἀδημοσίευτος. Ἀρχ Θρ Θησ 31 (1965) 30-35.
Δημοσ. 66 παροιμιαὶ καὶ 26 αἰνίγματα.
357. **Μέττης Ἀγαθ. Π.** Παροιμίες [8]. Μαθ' Ἐστ' ἔτ. ΙΕ' (1964-1965), ἀρ. 38, σ. 55.
358. **Μισιῆλ Μιχ. Μ.** Παροιμιαὶ [93]. Μαθ' Ἐστ' ἔτ. ΙΕ' (1965), ἀρ. 39, σ. 190-192.
359. **Πετρακίδης Νικ. Κ.** Παροιμίες [6]. Μαθ' Ἐστ' ἔτ. ΙΕ' (1965), ἀρ. 39, σ. 206
360. **Παυλίδης Γεώργ. Σ.** Ἀθηναϊκὲς γαῖδουροπαροιμίες [26]. Ἀθηναϊκά, τεύχ. 31-32 (1965), σ. 82-83.

2. Μελέται.

361. **Loukatos Dém.** Le proverbe dans le conte. Λαογρ. ΚΒ' (1965) 229-233.
362. **Πολίτης Ν. Γ.** (1852-1921). Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Παροιμιαὶ Α. Φωτοτυπικὴ ἀνατύπωση τῆς πρώτης ἐκδόσεως. Τόμος Α' Ἀθήναι 1965, 8ον, σελ. π' + 600. Τόμος Β', Ἀθήναι 1965, 8ον, σελ. 15' + 17 — 699. Τόμος Γ', Ἀθήναι 1965, 8ον, σελ. 686. Τόμος Δ' Ἀθήναι, 1965, 8ον, σελ. 686.

η'. Παραδόσεις.

1. Συλλογαί.

[Βλ. καὶ ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 16. 62. 65. 66. 67. 69. 70. 74. 75. 77. 78. 79. 85. 89. 95. 97. 99. 100. 102. 103. 107. 109. 114. 116. 118. 120. 121. 123. 124].

363. **Ἀθανασίου Γαλάτεια** Πῶς πῆρε τὸ ὄνομά του τὸ χωριό μου Κοντεμένος [2]. Μαθ' Ἐστ. ἔτ. ΙΔ' (1963), ἀρ. 36, σ. 53.
364. **Στεφανίδου Ἀθανασία** Ἡ εἰκόνα τοῦ Ἁγίου Αὐξεντίου καὶ τὸ χωριὸν Κώμη Κεπήρ [1]. Μαθ' Ἐστ. ἔτ. ΙΔ' (1963), ἀρ. 36, σ. 55.
365. **Χαρίτωνος Ἀγαθῆ** Πῶς πῆρε τὸ ὄνομά του τὸ χωριό μου Ἀλάμπρα. Μαθ' Ἐστ. ἔτ. ΙΔ' (1963), ἀρ. 36, σ. 53. — «Ἁγιά κορόνα». Αὐτόθι, σ. 54.
366. **Γιουμπάκης Μᾶρκ.** Παναγιά ἡ ἀντιφωνήτρια [2]. Περιηγητικὴ, ἀρ. 71 (1964), σ. 44-45.
367. **Δέδε Μαρία** Ὁ Ἅγιος Μάμας τῆς Σκύρου. Ἱστορία ἑνὸς ἐξωκκλησίου ὅπως τὴ λένε οἱ Σκυριανοὶ [1]. Ἡώς, ἔτ. 7 (1964), ἀρ. 73-75, σ. 63-66.
368. **Ζαφειρόπουλος Γ.** Οἱ τρεῖς πλάτανοι τῆς Κονιδίτσας καὶ ἡ ἀνάκτησις τοῦ Βυζαντίου [1]. Λακωνικά Α' (1964) 220.
369. **Θαλασσινὲς Παραδόσεις.** Ὁ Ἅγ. Λιᾶς. Ὁ Ἅγ. Νικόλας. Κρίκος, χρ. 15 (1964), τεῦχ. 165, σ. 28.
Ἀναδημοσ. 2 παραδ. ἀπὸ τὸ βιβλίον *: Ἀ. Συρίου (*Ἐ. Μονογιῶν*), Τὰ θαλασσινά, Σύρος 1949.
370. **Θαλασσινὸς Ὄδ.** Τὸ πρῶτο κιαμέτ γκιουνοῦ τοῦ Νῶε. Κνωσός, τεῦχ. 42 (1964), σ. 30-31.
Δημοσ. 1 παραδ. ἐκ τῆς μελέτης τοῦ Ἰ. Θ. Κακριδῆ εἰς Κρητ. Χρονικά, τόμ. ΙΕ/ΙΣΤ' (1961/62), τεῦχ. 1, σελ. 298-99.
371. **Ἰορδανίδης Κωνστ.** Λαογραφικὰ κείμενα Νικοπόλεως. Ἐκ τοῦ χωριοῦ Τρουπτζῆ [1]. Ἄρχ Πόντ 26 (1964) σ. 265-266.
372. **Κεδραῖος Παῦλος** (*Θεοχ. Σαριδάκης*) Δομήνικος Θεοδοκόπουλος ὁ Κρητικός [1]. Κρητ Ἐστ. χρόν. ΙΣΤ' (1964), τεῦχ. 147, σ. 107-108.
373. **Κεφαλληνιάδης Νικ.** Ὁ πύργος τοῦ Βερνάρδου Μπαρότζι στὸ Χαλκί. Νάξου [4]. Ἀθήνα 1964, 8ον, σελ. 28.
Κρίσις: Ἐπ Ἐταιρ Κυκλ Μελ Δ' (1964) 643 (*Α. Β. Οἰκονομίδης*).
374. **Κολὸς Ἀναστ.** Παραδόσις. Μαθ' Ἐστ. ἔτ. ΙΔ' (1964), ἀρ. 37, σ. 166.
375. **Κυρμιζάκη Ἀγλαΐα Γ.** Τὸ Γαῖδουρονήσι [1]. Περιηγητικὴ, ἀρ. 62 (1964), σ. 32. — Στὴν Ἁγία Γαλήνη [1]. Αὐτόθι, ἀρ. 65 (1964), σ. 22-23.
376. **Πετράκις Ἐ. Α.** Οἱ καμπάνες στὴν Τουρκοκρατία [1]. Κρητ Ἐστ. χρόν. ΙΣΤ' (1964), τεῦχ. 143, σ. 412.

377. *Πολίτης Νικ.* Παραδόσεις του Μοριά [45]. Πελοπ Πρωτ Η' (1964) 221-230. 'Αναδημοσιεύσεις.
378. *Τζαννιδάκη - 'Ασπραδάκη Καλλιόπη* Τὸ "Ἅγιο Πνεῦμα τῶν Ἀρμένων Σητείας [1]. Κρητ 'Εστ χρόν. ΙΣΤ' (1964), τεύχ. 148, σ. 164.
379. Τὸ ἱστορικὸν τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ Καθεδρικοῦ ναοῦ τῶν εἰσοδίων Χανίων. 'Ὡς τοῦτο ἐδημοσιεύθη εἰς τὰ ὑπ' ἀριθμ. 3-8 τεύχη τοῦ μηνὸς Φεβρουαρίου 1932 τοῦ περιοδικοῦ «Χριστιανικὸν Φῶς» παρὰ τοῦ ἀειμνήστου Ἐπισκόπου Κυδωνίας καὶ Ἀποκορώνου κ.κ. Ἀγαθαγγέλου Νινολάκη. Κρητ 'Εστ χρόν. ΙΣΤ'. (1964), τεύχ. 149-150, σ. 201-205.
Δημοσ. 4 σχετικαὶ παραδόσεις.
380. *Τριανταφύλλου Κ. Κ.* Παραδόσεις καὶ θρύλοι περὶ τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέου εἰς τὴν ἐπαρχίαν Πατρῶν [3]. Πελοπ Πρωτ Η' (1964) 318-320.
381. *Ἀνδρέου Σωτ. Ἀ.* Τὸ χωριὸ μου [1]. Μαθ' 'Εστ ἔτ. ΙΣΤ' (1965-1966), ἀρ. 40, σ. 46.
382. *Γεωργίου Ἐλισάβετ* Πῶς ἐπῆραν τὸ ὄνομά τους τοποθεσία καὶ τὸ χωριὸ Ἀλάμπρα [1]. Μαθ' 'Εστ ἔτ. ΙΣΤ' (1965-1966), ἀρ. 40, σ. 46.
383. *Ἡμελλος Στέφ. Δ.* Παραλλαγὰι παραδόσεων ἐξ Ἀμοργοῦ. Κυκλ Ἡμερολ Α' (1965) 28-32.
384. *Καραμάνος Γ. Ἰ.* Ἱστορίες τοῦ χωριοῦ. Οἱ Καλλικιάντζαροι τοῦ παπποῦ. Κρίκος, χρόν. 16 (1965), ἀρ. τεύχ. 169, σ. 23-24.
Λογοτεχνικὴ περιγραφή με παρεμβλλόμενα στοιχεῖα περὶ Καλλικιαντζάρων.
385. *Κεφαλληνιάδης Νῆκος Ἀνδρ.* Ὁ ἱερός ναὸς τῶν Ταξιαρχῶν στὸ Κεραμὶ Τραγαίας Νάξου. Ἀθῆναι 1965, 8ον, σελ. 16.
Παραδ. 5 ἐν σελ. 8-11, 14, πρὸς δὲ καὶ εἰδήσεις λαϊκῆς λατρείας καὶ περὶ τελευτῆς.
Κρίσις: 'Επ' Ἐταιρ Κυκλ Μελ Δ' (1964) 643 (Δ. Β. Οἰκονομίδης).
386. *Κληρίδης Νέαρχ.* Παραδόσεις [1]. Ὁ σπήλιος τοῦ Τρίμματος. Μαθ' 'Εστ ἔτ. ΙΕ' (1965), ἀρ. 39, σ. 200.
387. *Κριναῖος Παῦλ.* Θαυματουργὲς Παναγίες με θρησκευτικὸς θρύλους [6]. Ρουμελιώτικη τέχνη, ἔτ. Ε' (1965), ἀρ. φ. 50, σελ. 1, 3.
388. *Κωνσταντίνου Γεώργ.* Ἡ «κουφή τοῦ Πεντασχοῖνου». Μαθ' 'Εστ ΙΕ' (1964-1965), ἀρ. 38, σ. 54.
389. *Κωνσταντίνου Κωνσταντία Σ.* Θανατικὸ στὸ Δίκωμο καὶ ὁ προφήτης Ζαχαρίας [1]. Μαθ' 'Εστ ἔτ. ΙΕ' (1965), ἀρ. 39, σ. 201-202.
Παρατίθενται καὶ τινες πληροφορίαι περὶ τοπωνυμίων.
390. *Μπουροζίκας Γ.* Ἀνάμεσα στὴν ἱστορία καὶ στὸ θρύλο. Ἡ Κυρὰ τῆς Πέτρας [1]. Πειραιϊκῆ-Πατραϊκῆ, ἔτ. 11 (1965), ἀρ. 117, σ. 13.

391. *Νικολάου Φιλοθέη* Πῶς ἐδημιουργήθη καὶ πῶς πῆρε τὸ ὄνομά του τὸ χωριὸ Μύρτου [1]. Μαθ Φωνή, ἔτ. Α' (1964-65), ἀρ. 1, σ. 64-65.
392. *Παπατρέχας Γεωρ. Ἡρ.* Θρυλοὶ καὶ παραδόσεις ἀπ' τὸ Ξηρόμερο [2]. Ρουμελ Ἡμερ 9 (1965) 101-104.
393. Παραδόσεις τῶν νησιῶν μας [1]. Κυκλ Ἡμερολ Α' [1965] 107.
394. *Περγάρης Α.* Κυπριακὴ ἱστορία καὶ θρυλοὶ. Ἡ τραγουδημένη τοῦ Ἀριόστου. Βρύση τῆς Ἀγάπης. Περιγητική, ἀρ. 76 (1965), σ. 30-31.
395. *Σπηλιόπουλος Θέμης Ί.* Ἡ σπηλιὰ τοῦ Κύκλωπα. Περιγητική, ἀρ. 83 (1965), σ. 28.
396. [*Στεφάνου Μιχ. Π.*] Παραδόσεις τῶν νησιῶν μας [2]. Κυκλ Ἡμερολ Α' (1965) 107.— Θρυλοὶ τῆς Κέας [1]. Αὐτόθι, σ. 118.
397. *Χ' Παναγῆς Παν. Κ.* Τὸ πάλλιωμαν. Μαθ Ἐστ ἔτ. ΙΣΤ' (1965-1966), ἀρ. 40, σ. 45.
398. *Χριστοδούλου Ἰω.* Γιατὶ ὀνομάστηκε «Βώνη» τὸ χωριὸ μου [1]. Μαθ Ἐστ ἔτ. ΙΕ' (1965), ἀρ. 39, σ. 202.— Ὁ σκοτωμὸς τοῦ Γούμενου [1]. Αὐτόθι, σ. 202.

2. Μελέται.

399. *Αικατερινίδης Γεώργ. Ν.* Δημῶδεις παραδόσεις ἐκ τῶν περιφερειῶν Σητείας καὶ Μεραιβέλλου. Κρητ Πρωτ Δ' (1964) 113-124.
400. *Ιοαννίδου-Barbarigou Μ.* Classification des légendes populaires grecques. Λαογρ ΚΒ' (1966) 179-184.
401. *Οἰκονομίδης Δημ. Β.* Ἀνέκδοτοι διῆστικαὶ παραδόσεις τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἐπετ Λαογρ Ἀρχ τόμ. ΙΖ' (1964), ἐν Ἀθήναις 1965, σ. 11-39.
402. *Οεσνομίδης Δέμ. Β.* Yello dans les traditions des peuples hellénique et roumain. Λαογρ ΚΒ' (1965) 328-334.
403. *Ρωμαῖος Κ.* Τὸ «Μαρμαρωμένο συμπεθερικὸ» στὸ Καρπενήσι. Φιλ Πρωτοχρ 21 (1964) 46-47.
404. ——— Ἀνεμοστρόβιλος. Μιὰ παλιὰ ἀθηναϊκὴ λαϊκὴ παράδοση. Περιγητική, ἀρ. 70 (1964), σ. 12-13. — Ἀποτυπωμένα ἀχνάρια ἡρώων. Αὐτόθι, ἀρ. 71 (1964), σ. 10-11. — Ἡ πινακοθήκη μὲ τοὺς Καλικιάντζαρους. Αὐτόθι, ἀρ. 72 (1964), σ. 14-15.
405. *Nigro Sebastiano L.* Un mythe antique et une croyance superstitieuse dans les contes grecs de la Calabre. Λαογρ ΚΒ' (1965) 220-228.
406. *Πολίτης Ν. Γ.* (1852-1921). Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Παραδόσεις. Φωτοτυπικὴ ἀνατύπωσις τῆς πρώτης ἐκδό-

- σεως (1904) συμπληρωμένη με τούς ἀπαραιτήτους πίνκκας. Προτάσσεται πλήρης βιβλιογραφία τῶν δημοσιευμάτων τοῦ συγγραφέως. Ἐκδοτικὸς Ὄργανισμὸς «Ἐργάνη» — Ε.Π.Ε. Τόμ. Α΄, Ἀθήναι, 1965, 8ον, σελ. 4 ἀ.ἀ. + 27 + 5 ἀ.ἀ. + 628 + 30 + 1 εἰκ. τοῦ συγγραφ., Β΄, Ἀθήναι, 1965, σελ. 629-1348 πίν. Ε΄.
407. **Ρωμαῖος Κ.** Τὰ δέντρα σκύβουν καὶ προσκυνοῦν. Περιηγητικὴ, ἀρ. 73 (1965), σ. 10-11.—Ψηλὰ στὴ λίμνη τῆς Περιστεράς. Αὐτόθι, ἀρ. 78 (1965) σ. 26-27.—«Τοῦ παπᾶ τ' ἄλῶνι» στὴ Μαντινεῖα. Αὐτόθι, ἀρ. 80 (1965) σ. 18-19.—Ἀλετροπόδι. Αὐτόθι, ἀρ. 81 (1965), σ. 26-27.—Τὸ πήδημα τῆς Σαπφοῦς. Αὐτόθι, ἀρ. 83 (1965), σ. 20-21.
408. **Σπυριδάκης Γεώργ. Κ.** Ἡ γραῖα ὡς προδότις εἰς δημώδεις νεοελληνικὰς παραδόσεις. Ἐπετ Λαογρ Ἀρχ τόμ. ΙΖ΄ (1964), ἐν Ἀθήναις 1965, σ. 3-10
409. **Spyridakis Georg** Die alte Frau als Verräterin in einigen neugriechischen Volkssagen. Λαογρ ΚΒ΄ (1965) 527-530.

θ'. Αἰνίγματα - Λογοπαίγνια.

[Βλ. καὶ ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 66. 71. 73. 78. 82. 96. 97. 100. 102. 124].

410. **Γεωργίου Κυπριανὸς Χρ.** Καθαρογλωσσία [1]. Μαθ Ἐστ ἔτ. ΙΔ΄ (1963), ἀρ 36, σ. 53.
411. **Εὐτυχίου Σταυρινῆ Ἀ.** Αἰνίγματα [2]. Μαθ Ἐστ ἔτ. ΙΔ΄ (1963), ἀρ. 36, σ. 53.
412. **Παπαχαρλάμπους Γ.** Αἰνίγματα [18]. Κυπρ Σπ ΚΗ΄ (1964) 185-193.
413. **Ἀθανασίου Μαρία** Αἰνίγματα [3]. Μαθ Ἐστ ἔτ. ΙΕ΄ (1964-1965), ἀρ. 38, σ. 55.
414. **Σέττας Δημ. Χρ.** Αἰνίγματα ἀπὸ τῆ Βόρεια Εὐβοία [704]. Ἀρχ. Εὐβ Μελ 12 (1965) 3-98.

ι'. Γλῶσσα

1. Συνθηματικαὶ γλῶσσαι. Ὄνόματα: κύρια, ἐπώνυμα, παρωνύμια κλπ.

[Βλ. καὶ ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 16. 55. 68. 71. 74. 76. 82. 90. 91. 99. 104. 107. 108. 111. 113. 124].

415. **Πρωτοπαπᾶς Ζήσης** Ἡ γλῶσσα τῆς Ρούμελης καὶ οἱ ἄλλες... Ρουμελ Ἡμερολ Η΄ (1964) 111-112.
Δημοσ. καὶ ὀνόματα, ἐπίθετα κτλ.
416. **Μνάσωνος Στυλ.** Παρατσούκλια ἐκ τοῦ χωρίου Φιλιά τῆς ἐπαρχίας Λευκωσίας [7]. Μαθ Ἐστ ἔτ. ΙΔ΄ (1963), ἀρ 36, σ. 54.

417. *Κολίτσης Ἀνδρέας Μ.* Περί τῶν κυρίων ὀνομάτων καὶ ἐπωνύμων τῶν Κυπρίων. Διατριβὴ ἐπὶ διδακτορικῇ ὑποβληθεῖσα εἰς τὸν Φιλοσ. Σχολὴν τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Παν/μίου Ἀθηνῶν. Ἐν Ἀθήναις 1964, 8ον, σελ. 116. (Βιβλιοθήκη τῆς ἐν Ἀθήναις Φιλελευθερευτικῆς Ἑταιρείας).
418. *Κρεκούκας Δημ. Ἀ.* Τὰ δημόδη ὀνόματα τῶν φυτῶν τῶν ἐπαρχιῶν Πάργας καὶ Μαργαριτίου. Πλάτων, ἔτ. ΙΣΤ' (1964), τεύχ. Α·Β (31-32), σελ. 62-91.
419. *Μπόγκας Εὐάγγ. Ἀθ.* Τὰ γλωσσικὰ ἰδιώματα τῆς Ἠπείρου (Βορείου, Κεντρικῆς καὶ Νοτίου). Ἀ' Γιαννιώτικο καὶ ἄλλα λεξιλόγια. (Ἐκδόσεις Ἑταιρείας Ἠπειρωτικῶν Μελετῶν). Ἰωάννινα 1964, 8ον, σελ. ιστ' + 460.
Δημοσ. ὀνόματα βαπτιστικά, ἐπώνυμα καὶ τινα δίστιχα καὶ παροιμίαι.
Κρίσις: Ἀθηνᾶ ΕΖ' (1963-1964) 426-430 (Δ. Β. Οἰκονομίδης).
420. *Βεῖκου-Σεραμέτη Κατῖνα* Λαογραφικὰ καὶ γλωσσικὰ στοιχεῖα τῆς παληᾶς Ξάνθης. Μέρος δεύτερο. Γλωσσάριο Π - Ω. Θρακ Χρον Δ' (1964), τεύχ. 13, σ. 53-54, τεύχ. 15, σ. 188-191 καὶ ἔτ. Ε' (1965), τεύχ. 17-18, σ. 112-113 τεύχ. 20, σ. 237-240. [Ὄνομ.].
421. *Κωστάκης Θαν. Π.* Οἱ γιωργατζάδες τοῦ Κοσμά καὶ ἡ γλῶσσα τους. Ἀθῆναι 1965, σελ. 43-91. (Ἀνάτυπον ἀπὸ τὸ περ. «Πελοποννησιακά», τόμ. ΣΤ'). Πλὴν τῆς συνθηματικῆς γλώσσης τῶν «γιωργατζάδων», ἦτοι τῶν κατασκευαστῶν «χτενιῶν» διὰ τοὺς ἀργαλειούς, ἐξετάζονται τὰ σύνεργα καὶ ἡ τεχνικὴ τῆς κατασκευῆς τῶν χτενιῶν, δημοσ. δὲ καὶ 3 παραδόσεις σχετικαὶ πρὸς τὴν εἰσαγωγὴν αὐτῆς εἰς Κοσμᾶν Δ. Κυνουρίας.
422. *Παπαθανασόπουλος Θαν.* Μιὰ συνθηματικὴ γλῶσσα στὰ Κράβαρα. Ρουμελιώτικη τέχνη, ἔτ. Ε' (1965), ἀρ. 50, σ. 4.
Περὶ τῆς συνθημ. γλώσσης τῶν «μπουλιαραίων», ἦτοι μικροπωλητῶν («γυρολόγων»).

2. Τοπωνύμια.

[Βλ. καὶ ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 66. 68. 69. 70. 75. 77. 85. 89. 90. 98. 99. 101. 107. 114. 117. 121. 122. 123. 124].

423. *Κώνστας Κ. Σ.* Τοπωνυμικὰ Αἰτωλίας. Γκόρα - Γόρα - Γουριά. Αἰτωλοακ Χρον Α' (1956), ἀρ. 3, σ. 15-23.
424. ——— Αἰτωλικά γλωσσικὰ μνημεῖα. Τοπωνυμικὰ τῆς Παραχελωίτιδος [280]. Αἰτωλοακ Χρον Α' (1956), ἀρ. 4, σ. 33-48.
425. *Μουσοῦρης Σπῦρ. Ν.* Τοπωνυμικὸν τῆς νήσου Ἰθάκης καὶ ἐπώνυμα Ἰθακησίων. Ἀθῆναι 1959, 8ον, σελ. 136.
Κρίσις: Ἑλληνικά 18 (1964) 226-233 (Γ. Α. Θωμόπουλος).
426. *Παναγιῆς Σπυρ. Παν.* Τοπωνύμια [4]. Μαθ Ἐστ ἔτ. ΙΔ' (1963), ἀρ. 36, σ. 55.
427. *Βαγιακάκος Δικ. Β.* Σχεδιάγραμμα περὶ τῶν τοπωνυμικῶν καὶ ἀνθρωπωνυ-

- μικῶν σπουδῶν ἐν Ἑλλάδι 1883-1962 Ἐθνημ. Β' (1962) 301-424, ΒΖ' (1963-1964) 145-369.
Κρίσις: Ἐπ. Βυζ. Σπ 34 (1965) 362-364 (Τ. Ἀθ. Γριτσόπουλος).
428. **Georgacas Demetr. J.** Place and other names in Greece of various Balkan origins, Part I. Zeitschrift für Balkanologie. Jahrgang II (1964), σ. 38-76.
429. **Δεμερτζής Δημήτρ.** Συλλογὴ τοπωνυμίων τῆς νήσου Εὐβοίας. Ἄρχ. Εὐβ. Μελ 11 (1964) 174-251.
430. **Βάος Ζαφ. Ἄντ.** Νασοὶ καὶ ναῦδρια τῆς Μήλου. Ἐτυπώθη καλλιτεχνικῶν ἐπιμελείᾳ Ἑλληνικῆς Περιηγητικῆς Δέσχης Ἀθηνῶν. Ἀθήναι 1964, 8ον μέγα, σελ. ιστ' + 585.
Πλὴν τῶν εἰδήσεων περὶ λαϊκῆς λατρείας δημοσ. καὶ 117 τοπωνύμια.
Κρίσις: Ἐπ. Ἐταιρ. Κυκλ. Μελ Δ' (1964) 637 (Α. Β. Οἰκονομίδης). Ἐπ. Βυζ. Σπ 34 (1965) 352-360. (Α. Βασιλειάδης).
431. **Μπέττης Στέφ.** Τοπωνυμικὸ τοῦ χωρίου Κρετσούνιτσα Κουρῆτων [40 τοπων.]. Δωδωναῖον Φῶς, ἔτ. Β' (1964), τεύχ. 8, σ. 420-425.
432. **Παπαχριστοδούλου Χ. Ἰ.** Τὸ Φρούριο τοῦ Φαρακιοῦ στὸ Χαράκι τῆς Ρόδου. Περιηγητικὴ ἀρ. 65 (1964), σ. 24-25
Δημοσ. καὶ τινὰ τοπωνύμια.
433. **Βαγιακάκος Δικ. Β.** Γλωσσογεωγραφικά. Περὶ τὰ Παραταινάρια τῆς Μάνης τοπωνύμια. Ἀθηνᾶ 68 (1965) 169 - 248. [Μελέτη].
434. **Δοντᾶς Γεώργ. Σ.** Κρητικὰ τοπωνύμια καὶ ἄλλες Κρητικὲς ἐπιδράσεις στὴν ἀρχαία Κέρκυρα. Κερκυρ. Χρον. ΙΑ' (1965) 137-140. [Μελέτη].
435. **Θαβώρης Ἀ. Ἰ.** Τὸ Βελβεντό. Ἡ ἱστορία τοῦ ὀνόματος τῆς κωμοπόλεως καὶ ἡ ἔτυμολογία του. Μακεδονικά 6 (1964-65) 173-195.
436. **Θωμόπουλος Ἰ. Ἀ.** Οἱ μετονομασίαι τῶν τοπωνυμίων. Ν Ἐστ 78 (1965) 1405-1409.
437. **Κώνστας Κ. Σ.** Τοπωνυμικὸν τοῦ Ἀγγελοκάστρου. Ν Ἐστ 78 (1965) 1284-1291.
Δημοσ.: τοπων. 180, παραδ. 6.
438. **Δάππας Τάκ.** Ὁροθεσία τῆς ἐπαρχίας Ἀμφίσσης κατὰ τὸ 1848. Ρουμ. Ἡμερ 9 (1965), 13-16.
439. **Παπαθανασόπουλος Θαν.** Τοπωνύμια τῆς Περίστας Ναυπακτίας [134]. Διαλεκτικὴ, τόμ. Α' (1965-66), τεύχ. 8-10, σ. 17-21.
440. **Πετριδης Δάξ.** Ὁ Ἀείμονας. Κρητ. Ἐστ. χρόν. ΙΖ' (1965), τεύχ. 156, σ. 36.
Ἐρμηγεία τοῦ τοπωνυμίου.
441. **Σπυρόπουλος Ἀπόστ.** Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτη τῶν τοπωνυμίων Νεοχωρίου -

- Παραγελοΐτιδος [109]. Διαλεκτική, τόμ. Α' (1965-66), τεύχ. 3, σ. 23-26, τεύχ. 6-7, σ. 23-25, τεύχ. 8-10, σ. 22-23.
442. **Σταυρακάκης Γιάνν.** Καὶ πάλιν ὁ Ἀΐμονας. Κρητ Ἔστ χρόν. ΙΖ' (1965), τεύχ. 157, σ. 67.—Ἀλοΐδες. Χωρίον τῆς ἐπαρχίας Μυλοποτάμου μὲ 300 κατοίκους. Αὐτόθι, τεύχ. 158, σ. 106-107.
443. **Συμεωνίδης Χ.** Πολύγυρος. Μακεδονικά 6 (1964-65) 196-210.

ια'. Λαϊκὸν θέατρον.

444. **Πορφύρης Κ.** Ζακυνθινὲς ὁμιλίαι. Μιὰ μορφὴ λαϊκοῦ θεάτρου. Θέατρο, χρ. Γ' (1964), τεύχ. 14, σ. 24-31.
445. **Κακούρη Κατερίνα Ἰ.** Αὐτοσχεδιασμός καὶ Θέατρο. Τὸ λαϊκὸ πανηγύρι προαιωνία ρίζα. Θέατρο, χρ. Δ' (1965), τεύχ. 22, σ. 79-84.—Αὐτοσχεδιασμός καὶ Θέατρο. Ἡ πορεία τοῦ λαϊκοῦ μιμοδράματος. Αὐτόθι, τεύχ. 23-24, σ. 35-41.
446. **Μαρούδας Ἰω.** Ἡ πρώτη συνάντηση μεσαιωνικοῦ λαϊκοῦ θεάτρου στὴ Ζάκυνθο. Περιηγητικὴ, ἀρ. 83 (1965), σ. 26-27.
447. **Παμπούκης Ἰ. Τ.** Γιὰ τὸ ρεπερτόριο τοῦ Καραγκιόζη. Ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τοῦ Μιχόπουλου. Ἠώς, ἔτ. 8 (1965), ἀρ. 90, σ. 55-59.
448. **Παπαθανασόπουλος Θαν.** Ὅμιλεις καὶ μασκαράτες στὴν Περίστα. Ν Ἔστ 78 (1965) 1414-1416.
449. **Schmidt Léopold** Le théâtre populaire Européen, édité par—.En collaboration avec Gianfranco d'Aronco, Georgios Megas, Hans Moser, Georges-Henri Rivière, Achmed Tecer et Hans Trümper. La traduction française des textes originaux et du Manuscrit allemand des commentaires, établie par Michèle Ramzeier et Pierre Robinet a été coordonnée par Klaus Beitzl. Paris (1965), 80ⁿ, σελ. 506+XX planche+1 χάρτης.
Ἐν σελ. 369-379 δημοσ. ὁ «Πανάρατος» διασκευὴ ἐκ τῆς «Ἐρωφίλης» τοῦ Χορτάιτζι ὑπὸ τὸν τίτλον: Panaratos, jeu de carême (Amphilochia, Grèce) καὶ ἐν σελ. 495-501 «Prologue d'un jeu de Karagheuz «un peu de tout ou toutes les îles sur la scène» (Athènes, Grèce)
450. Συνάντηση μεσαιωνικοῦ-λαϊκοῦ θεάτρου στὴ Ζάκυνθο. Ἴόν Ἠχώ, ἔτ. 20 (34) (1965), τεύχη 226-227, σ. 9 (73).
451. **Χαριάτη Κατερίνα** Ἡ συνάντηση μεσαιωνικοῦ-λαϊκοῦ θεάτρου καὶ ἡ ἐκθεση ζωγραφικῆς Ἑλπιανησίων καλλιτεχνῶν στὴ Ζάκυνθο. Ἴόν Ἠχώ, ἔτ. 20 (34) (1965), τεύχη 228-229, σ. 19 (107).

ιβ'. Δημόδη βιβλία.

452. *Μέγριζιος Κ. Δ.* Βιτζέντζος Κορνάρος - 'Ερωτόκριτος. Κρητ Χρον ΙΗ' (1964) 142-244 + 4 πίν. ἐκτὸς κειμ.
453. (*Βλαστός Παῦλος*) 'Ο ροδάρης (βουκολικό). Κρητ 'Εστ χρόν. ΙΣΤ' (1965), τεύχη 152-153, σ. 280-281, 329-330, χρόν. ΙΖ' (1965) τεύχη 154-159, σ. 363-364, 398-400, 10-11, 47-48, 79-80, 124-125. [Συνεχίζεται].
Στιχοῦργημα τοῦ Παῦλ. Γ. Βλαστοῦ.

4. Μουσική καὶ χοροί.

[Βλ. καὶ ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 63. 81. 88. 91. 94. 99. 100. 102. 104. 111. 115]

454. 'Ανωγειανάκης Φ. 'Η μορφολογική ἐξέλιξη τῆς λύρας στὴν Κρήτη. Σύντομο σχεδίασμα. 'Ἡώς, ἔτ. 7 (1964), ἀρ. 76-85, σ. 229-232.
455. Γκρέκας 'Ιωσ. Οἱ ἐθνικοὶ ἑπτανησιακοὶ χοροί. 'Ἴόν 'Ηχώ ἔτ. 19 (33) (1964), τεύχ. 214-216, σ. 37 (109) — 40 (112).
Εἰδήσεις περὶ 19 λαϊκῶν χορῶν τῆς Ζακύνθου.
456. Δαφέρμος Δημ. Γεωργ. 'Ἡ Κρητικὴ μουσικὴ. 'Ἡώς, ἔτ. 7 (1964), ἀρ. 76-85, σ. 234-236.
457. Δουλιγεράκης Μαν. 'Απὸ τὴν λαογραφία τοῦ νησιοῦ. Προβλήματα καὶ προοπτικὲς γιὰ τὴν Κρητικὴ μουσικὴ. 'Ἡώς, ἔτ. 7 (1964), ἀρ. 76-85, σ. 460-461.
Πληροφορ. περὶ λαϊκῶν χορῶν καὶ μουσικῶν ὀργάνων.
458. 'Ο Καστρινὸς πηδηχτός - πυρρόχιος. Κνωσός, τεύχ. 42 (1964), σ. 21.
'Αναδημ. ἀπὸ τὸ βιβλίον Γεωργ. 'Ι. Χατζηδάκι, Κρητικὴ Μουσικὴ, 'Αθήναι [1958].
459. Παπαδόπουλος Γ. Μ. 'Ο χορὸς σέρα. 'Αρχ Πόντ 26 (1964) 308.
460. Στράτου Δόρα Μιὰ παράδοση καὶ μιὰ... περιπέτεια. Οἱ ἑλληνικοὶ λαϊκοὶ χοροί. Μ' ἕναν πρόλογο τοῦ Christian Zervos. 'Αθήναι 1964, 8ον, σελ. 214 + 12 σελ. φωτοτ.
461. 'Αβούρης Σπ. Ν. 'Ἡ Κεφαλληνιακὴ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ. 'Ἴόν 'Ηχώ ἔτ 20 (34) (1965), τεύχ. 222-223, σ. 7.
462. 'Ανωγειανάκης Φ. 'Ελληνικὰ λαϊκὰ μουσικὰ ὄργανα. 'Ἡώς, ἔτ. 8 (1965), ἀρ 88, σ. 11-20.
Δημοσ. πληροφοροῖα διὰ τὰ μουσικὰ ὄργανα καὶ διὰ τὰ ἰδιόφωνα, μεμβρανόφωνα. ἀερόφωνα καὶ χορδοφωνα, ὡς καὶ 36 σχετ. εἰκόνες.
463. *Chianis Sotirios (Sam)* Folk Songs of Mantinea, Greece. Folklore

- Studies: 15 University of California Press. Berkeley and Los Angeles 1965, 8^{ον}, σελ. 171.
- Δημοσ. ἢ μουσικὴ 68 δημ. ὑσμάτων μετὰ φρασιν τῶν κειμένων εἰς τὴν ἀγγλικήν.
464. Ἔκθεσις λαϊκῶν μουσικῶν ὀργάνων. Περιηγητικὴ, ἀρ. 78 (1965), σ. 8 καὶ Ν. Ἔστ. 77 (1965) 820.
465. Ἑλληνικὰ λαϊκὰ μουσικὰ ὄργανα - Instruments de musique populaires Grecs. Ἐκθεσις ἐλληνικῶν λαϊκῶν μουσικῶν ὀργάνων. Ἀθῆναι Μάϊος 1965. Exposition d'instruments de musique populaires Grecs, Athènes, Mai 1965. (Ἵπουργεῖον Ἐθνικῆς Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων. Ministère de l'Éducation Nationale et des Cultes). 8^{ον}, σελ. 59.
- Κατάλογος τῶν ἐλληνικῶν λαϊκῶν μουσικῶν ὀργάνων μετ' εἰκόνων εἰς πίνακας XXIV καὶ σημειώσεων περὶ αὐτῶν εἰς ἐλληνικὴν καὶ γαλλικὴν γλῶσσαν.
466. **Καρακάσης Στ.** Ἐκθεσις μουσικῆς ἀποστολῆς εἰς ἐπαρχίαν Πυλίας (16 Ἰουλ. — 14 Αὐγ. 1964). Ἐπετ Λαογρ Ἄρχ τόμ. ΙΖ' (1964), ἐν Ἀθήναις 1965, σ. 204-217.
467. **Μήλιος Γιάν.** Τὸ δημοτικὸ τραγούδι καὶ οἱ Ἑλληνικοὶ χοροὶ. Διαλεκτικὴ, τόμ. Α' (1965-66), τεύχ. 2, σ. 30-31.
468. **Μπέττης Στέφ.** Ἡ κουμπανία τῶν λαϊκῶν ὀργάνων στὸν τόπο μας. Ἦπειο Ἔστ ΙΔ' (1965) 372-378.
469. **Παπαρηγοράκης Ἰδομ.** Πῶς γλεντοῦν οἱ Κρητικοί. Ἄλλοτε καὶ τώρα. Ὅργανα καὶ ὀργανοπαίχτες, ποῦ καὶ πότε διοργανώνονται τὰ γλέντια. Χοροὶ, μουσικὴ καὶ σκοποὶ τῶν κατὰ διαμέρισμα. Κρητ Ἔστ χρόν. ΙΣΤ' (1965), τεύχη 151-153, σ. 249-252, 310-311, 344-346, χρόν ΙΖ' (1965), τεύχη 154-158, σ. 369-370, 414-415, 27-28, 59-60, 105-106.
470. **Παφίτης Ἄνδρ.** Τὸ συγκρότημα τῶν Κυπριακῶν μας χορῶν. Μαθ Ἔστ ἔτ. ΙΕ' (1964-1965), ἀρ. 38, σ. 126.
- Περὶ τοῦ συγκροτήματος τοῦ Παγκυπρίου Γυμνασίου.
471. **Περιστέρης Σπυρ.** Λαογραφικὴ μουσικὴ ἀποστολὴ εἰς τὴν περιφέρειαν Φωκίδος (16 Ἰουλίου—6 Αὐγ. 1964). Ἐπετ Λαογρ Ἄρχ τόμ ΙΖ' (1964), ἐν Ἀθήνας 1965, σ. 173-184.
472. ——— Μουσικὴ ἀποστολὴ εἰς Εὐρυτανίαν (7 Ἰουλ. — 6 Αὐγ. 1959). Ρουμελ Ἦμερ 9 (1965) 17-21.
473. **Τσιακλῆς Φώτ.** Κυπριακοὶ χοροὶ. Μαθ Ἔστ ἔτ. ΙΕ' (1964-1965), ἀρ. 38, σ. 124-125.
- Γίνεται λόγος κυρίως περὶ τῆς ὀργανώσεως ὁμάδων ἐκτελέσεως λαϊκῶν χορῶν.
474. **Φρόνιμος Εὐάγγ.** Πῶς γλεντοῦν οἱ Κρητικοί. Ἄλλοτε καὶ τώρα. Ὅργανα

καὶ ὄργανοπαῖχτες, ποῦ καὶ πότε διοργανώνονται τὰ γλέντια. Χοροί, μουσική καὶ σκοποὶ των κατὰ διαμέρισμα. Τὰ γλέντια τῶν φυλακῶν στὴ Κρήτη. Κρητ 'Ἐστ χρόν ΙΖ' (1965), τεύχ. 159, σ. 141-143.

475. *Holden Rickey and Vouras Mary* Greek Folk Dances by —. Music Consultant Wouter Swets. Cover Drawing and Map by George Sikeliotis. Incidental Sketches by Grace Dimmick. Newark, New Jersey 1965, 8ον, σελ. 128.

Δημοσ. προσέτι καὶ τὰ κείμενα ὀκτώ ἑσμάτων.

Ε'. Κοινωνικὸς βίος.

1. Οἱ κύριοι σταθμοὶ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς.

Γέννησις, γάμος, τελευτή.

[Βλ. καὶ ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 22. 32. 55. 57. 58. 61. 62. 63. 64. 65. 67. 68. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 91. 92. 94. 97. 98. 100. 101. 103. 104. 110. 114. 115. 116. 118. 119. 124. 125].

476. *Ἀδαμαντίδης Μίδ.* Ἀπὸ τὴ λαογραφία μας. Ὁ γάμος στὰ χωριά τῆς Φλωρίνης. Πειραϊκὴ - Πατραϊκὴ ἔτ. 10 (1964), ἀρ. 110, σ. 18-19.
477. *Βῆχος Κώστ.* Ἐμμ. Ἡ σωστὴ ἀνατροπὴ τοῦ παιδιοῦ κατὰ τὰ πρῶτα χρόνια. Ἀθήναι 1965, 8ον, σελ. 72.
Ἐν σελ. 36-47 πληροφοροῖα περὶ παιγνιδίων, παιδικῶν ἀσθενειῶν καὶ τῶν σχετικῶν πρὸς ἐκφοβισμόν τῶν παιδιῶν.
Κρίσις: Ἐπ Ἐταιρ Κυκλ Μελ Δ' (1964) 644 (Δ. Β. Οἰκονομίδης).
478. *Γανιάρης Χρυσ.* Καλλιμασιώτικα μνημόσυνα. Ὁ Νικολῆς ὁ Ταντάνας. Χιακὴ Ἐπιθεώρ τόμ. 2 (1964), σ. 30-32, 10-113, τόμ. 3 (1965), σ. 7-10, 112-117.
479. *Γιαλουράκης Μ.* Γιά τὸν κάτω κόσμον. Ἡώς, ἔτ. 7 (1964), ἀρ. 76-85, σ. 188.
Ἐθιμα τελευτῆς.
480. *Δανδαλίδης Δημ.* Ζητήματα σχετικά μὲ τὸ παιδί. Ἀπὸ τὴν λαογραφίαν τῶν Ἀβδηρῶν. Θρακ Χρον τόμ. Δ' (1964), τεύχ. 13, σ. 52-53.
481. *Dölger Franz* Hochzeit in Prosotsani. (Auszug aus einer Beschreibung eines makedonischen Hochzeit). Zeitschrift für Balkanologie. Jahrgang II (1964), σ. 33-37.

482. **Ἐλευθεριάδης Ἐ.** Τὸ σκούλλισμαν στὸ χωριὸ Λαραχανὴ τῆς Ματσούκας. Ἄρχ Πόντ 26 (1964) 183-185.
Ἔθιμον κατὰ τὴν βάπτισιν.
483. **Καλλιάνης Δ.** «Καλέσματα» [γάμου]. Λακωνικά Α' (1964) 112.
484. **Διανίδης Σίμος** Νεκρικά καὶ ταφικά στὴ Σάντα τοῦ Πόντου. Ἄρχ Πόντ 26 (1964) 158-176.
485. Λίγα Κρητικά παρατηρήματα πάνω στὸ γάμο. Κρητ Ἐστ χρόν. ΙΣΤ' (1964), τεῦχ. 152, σ. 313.
Ἄναδημ. ἐκ τοῦ βιβλίου τοῦ Π Βαβουλέ, Παρατηρήματα, Ἡράκλειον 1957.
486. **Ἰὸ Ἀπόστρατος.** Ἡ τέλεισις τῶν γάμων εἰς τὴν Ὑδραν πρὸ 60 ἔτων. Τὸ Μέλλον τῆς Ὑδρας 24 (1964) 230.
487. **Παπαθανασόπουλος Ἡλ.** Ὁ γάμος καὶ ἡ προίκα. Μιά ἀληθινὴ ἱεροτελεστία στὰ χωριά μας. Λακωνικά Α' (1964) 222-224.
488. **Βεῖκου - Σεραμέτη Καίτηα** Λαογραφικὲς σελίδες τῆς Θράκης. Ἔθιμα γάμου στὰ Κιμμέρια. Πειραϊκὴ-Πατραϊκὴ, ἔτ. 11 (1965), ἀρ. 122, σ. 12.
489. **Θωμᾶς Γιῶργ.** Πηλιοριτίκις ἠχηρότητες. Τ' ἀλευρώματα. Νοσταλγημένα προγαμιαῖα ἔθιμα πρὸς σβήνουν στὸ κύλισμα τοῦ χρόνου. Ἡώς, ἔτ. 8 (1965), ἀρ. 86, σ. 21.
490. **Κερασιώτη Ξένη** Ἐνας γάμος στὰ ἑλληνικὰ νησιά. Ἡώς, ἔτ. 8 (1965), ἀρ. 86, σ. 18-20.
491. **Λυγγὸς Μαν. Ἄντ.** Σαντορινιὸς γάμος. Κυκλ Ἡμερολ Α' (1965) 156-160.
492. **Μουσαίου-Μπουγιούκου Καλλιόπη** Ἡ θανά καὶ ὁ θρήνος στὸ Λιβίσι καὶ στὴ Μάκρη τῆς Λυκίας. Μικρ Χρον 12 (1965) 53-78.
Δημοσ. ἔτ 21 μοιρολόγια ὡς καὶ 13 δίστιχα μοιρολογιῶν.
493. **Παπαχριστοδοῦλου Πολύδ.** Λαογραφικὲς σελίδες τῆς Θράκης. Ἡ ἐγκυμοσύνη. Πειραϊκὴ-Πατραϊκὴ, ἔτ. 11 (1965), ἀρ. 122, σ. 13.
494. **Τσακίρης Πασχ.** Θρακιώτικος γάμος σὲ παλαιότερες ἐποχάς. Πειραϊκὴ-Πατραϊκὴ, ἔτ. 11 (1965), ἀρ. 120, σ. 14-15.

2. Θρησκευτικὴ Ζωή. Λαϊκὴ λατρεία.

α'. Συλλογαί.

[Βλ. καὶ ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 15. 22. 32. 55. 57. 61. 62. 63. 64. 65. 68. 71. 73. 74. 75. 76. 83. 84. 86. 87. 88. 91. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 103. 105. 110. 112. 114. 115. 116. 117. 118. 119, 124]

495. **Ἰὸ Ἀπόστρατος** Τὸ καρναβάλι ἄλλοτε καὶ τώρα. Τὸ Μέλλον τῆς Ὑδρας 24 (1964) 34-35.

496. **Σολομωνίδης Χρ.** Ναών Παναγίας επίθετα. Φιλ Πρωτοχρ 21 (1964) 297-299.
497. **Τσόκρης Ήλ. Ν.** Ταύγετος. Καί ἡ ἑορτὴ τῆς μνήμης τοῦ προφήτου Ἡλιοῦ κατὰ τὴν 20ὴν Ἰουλίου ἐπὶ τῆς ὁμωνύμου ὑψηλότερας κορυφῆς του. Ὁ Πάν, τευχ. 349 (1964), σ. 3-5.
498. **Ἀθανασιάδης Π.** Ἡ γιορτὴ τῆς Μπάμπως ὅπως γιορτάζεται στὸ Κίτρος Πιερίας. Πειραιϊκῆ-Πατραιϊκῆ, ἔτ. 11 (1965), ἀρ. 117, σ. 12.
499. Θρηῦλοι τῆς Κέας. Κυκλ Ἡμερ Α' (1965) 118.
2 λατρ. ἔθιμα.
500. **Θωμᾶς Γιώργ.** Παλιὲς Πηλιορείτικες Πασχαλιές. Περιηγητικῆ, ἀρ. 76 (1965), σ. 22-23.
Λογοτεχνικὴ περιγραφή με παρεμβαλλόμενα στοιχεῖα λαϊκῆς λατρείας.
501. ——— Ἀπ' τὸν ἔθνικό μας πολιτισμό. Οἱ «Μάηδες» στὸ Πήλιο. Ἡώς, ἔτ. 8 (1965), ἀρ. 86, σ. 41.
Δημοσ. καὶ ἔν ἄσμα.
502. **Μακρυνιώτη Βασ. - Κωτσαρέλη Ἀνθῆ** Ρουμελιώτικο Πάσχα. Ἔθνη, ἔθιμα καὶ δοξασίαι τοῦ τόπου μας. Διαλεκτικῆ, τόμ. Α' (1965-66), τευχ. 1, σ. 16-18.
Λογοτεχνικὴ περιγραφή με στοιχεῖα λαϊκῆς λατρείας.
503. **Μεταξωτὸς Ν. Γ.** Φέστες καὶ κομιτᾶτα. Κυκλ Ἡμερ Α' (1965) 46-53.
504. † **Ὁ Θανυμακοῦ Χρυσόστομος** Ἡ ἐν Εὐβοίᾳ ἱερὰ μονὴ Ἀρμα. Ἐκκλησια ΜΒ' (1965) 107-111. — Θεολόγου, αὐτόθι, 135-137 — Παναγίας Περιβλέπτου, αὐτόθι, 255-158 — Μοναστηριακὰ Καρύστου, αὐτόθι, 215-221 — Βορείου Εὐβοίας, αὐτόθι, 283-290.
Πλὴν τῆς ἄλλης ὕλης δημοσ. καὶ πολλαὶ εἰδήσεις περὶ λαϊκῆς λατρείας.
505. **Σιφναίου Ἐλένη** Τὰ χωριὰ τῆς Λέσβου. Γιορτὲς καὶ πανηγύρια. Περιηγητικῆ, ἀρ. 83 (1965), σ. 26-27.
Λογοτεχνικὴ περιγραφή με εἰδήσεις λαϊκῆς λατρείας κ.ἄ.
506. **Φεφές Δημ.** Ἀπὸ τὰ ἔθιμα τοῦ Πάσχα. Διαλεκτικῆ, τόμ. Α' (1965-66), τευχ. 1, σ. 7-9.
Λογοτεχν. περιγραφή με παρεμβαλλόμενα ἔθιμά τινα τοῦ Πάσχα.
507. **Φρέρης Βελ.** Ἡ «Καλὴ βραδυά». (Συριανὰ Χριστουγεννιάτικα ἔθιμα). Κυκλ Ἡμερ Α' (1965) 215-220.
508. Χριστουγεννιάτικα. Κρίκος, χρ. 16 (1965), ἀρ. 179-180. σ. 19.

β'. Μελέται.

509. *Αικατερινίδης Γεώργ. Ν.* Ἡ ἑορτὴ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ὡς ποιμενικὴ εἰς τὴν Ἀσπὴ Γωνιά Χανίων. Ἡώς, ἔτ. 7 (1964), ἀρ. 76-85, σ. 317-320.
510. *Ἀλιβιζᾶτος Ἀμ. Σ.* Ἡ θρησκευτικότης καὶ οἱ Ἅγιοι τῆς Ἑπτανήσου. Ν Ἔστ 76 (1964), τευχ. 899, σ. 40-47.
511. *Ἡμελλος Στεφ. Δ.* Ὁ Ἅγιος Μόδεστος ἐν Νάξῳ. Ἐπ Ἐταίρ Κυκλ Μελ Δ' (1964) 376-381.
512. *Clerides Nearchos* Loral festivities. Christmas - New Year-Epiphany-Cataclysmos, Cyprus. A trantbook on the Island of Aphrodite, Nicosia 1964, σ. 70-76.
513. *Lawson John Curthbert* Modern Greek Folklore and Ancient Greek Religion by —; new foreword by Al. N. Economides. (New Hyde Park, New York: University Books, 1964; reprint of 1910 edition Pp. XXII+620, preface, indexes, illustrations.
Κρίσις: Journal of American Folklore, τόμ. 78, No. 310, Oct.-Dec. 1965, σ. 356. (Americo Paredes).
514. *Papacharalambous G.* Easter. Cyprus, A trantbook on the Island of Aphrodite, Nicosia 1964, σ. 76-77.
515. *Ρωμαῖος Κ.* Τὸ πρῶτὸ τῆς Πρωτοχρονιάς. Περιγηγητική, ἀρ. 61 (1964), σ. 15-16. — Οἱ «Λάζαροι» τοῦ Ἀργυροκάστρου καὶ ἡ «Καλαντήρα» τῆς Νισύρου. Αὐτόθι, ἀρ. 64 (1964), σ. 37-48. — Ἀπαγωγή στὴν Πορταριά τὴν Πρωτομαγιά. Αὐτόθι, ἀρ. 65 (1964), σ. 12-13.
516. *Αικατερινίδης Γεώργ. Ν.* Ὁ Ἅγιος Φανούριος εἰς τὴν λαϊκὴν παράδοσιν τῆς Κρήτης. Κρητ Πρωτ Ε' (1965) 163-170.
517. *Κακούρη Κατερίνα Ἰ.* Θάνατος - Ἀνάσταση (Σὲ μαγικο-θρησκευτικὰ «δρώμενα» τῆς λαϊκῆς λατρείας τῆς Ἡπείρου). Ἀθῆναι 1965, 8ον, σελ. 49. (Βιβλιοθήκη Ἡπειρωτικῆς Ἐταιρείας Ἀθηνῶν, ἀρ. 8) (=Death and Resurrection. From the Modern Greek popular worship, Athens 1965, 8ον, σελ. 46).
518. *Σπεράντιας Στέλ.* Τὰ «συμβολικὰ φυτὰ» καὶ «τὸ δέντρο τῶν Χριστουγέννων». Παρνασσὸς Ζ' (1965) 415-427.
519. *Κακούρη Κατερίνα Ἰ.* Διονυσιακά. Ἀθῆναι 1963, 8ον, σελ. XX + 244 + 69 εἰκ. ἐκτὸς κειμ. + 1 χάρτης. (Διατριβὴ ἐπὶ διδακτορίας).
Κρίσις: Ν Ἔστ 76 (1964) 1598 (Π. Γλέζος). Ἑλληνικά, τόμ 19 (1966), σ. 131-143 (*Ἄλλη Κυριακίδου-Νέστορος).

3. Κοινωνική Ζωή.

α') Κοινωνική οργάνωσις.

[Βλ. καὶ ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 22. 55. 57. 63. 68. 72. 74.
75. 84. 85. 86. 88. 91. 96. 98. 101. 125].

520. **Campbell J. K.** Honour, Family and Patronage. A Study of Institutions and Moral values in a Greek Mountain Community by—. Clarendon Press. Oxford 1964, 8ον, σελ. XII + 393 + 6 εἰκόνες ἐκτὸς κειμένου + 1 χάρτης.
Κρίσις: *Balkan Studies* 5 (1965), σ. 363-377 (*Dém. Loucatos*).
521. **Κατσίτης Φίλ.** Ἱστορικά καὶ λαογραφικά τῆς νήσου Σαντορίνης. Ἐνα φερμάνι γιὰ τὸν ταμπάκο. Φιλ Πρωτοχο 21 (1964) 273-274.
Περὶ τῆς χρήσεως «ταμπάκου» καὶ ὑπὸ τῶν γυναικῶν εἰς Σαντορίνην.
522. **Κοντομίχης Παναγιῆς** Λευκαδίτικα λαογραφικά. Ἡ παρακαλιὰ. Πειραϊκῆ-Πατραϊκῆ, ἔτ. 10 (1964), ἀρ. 107, σ. 16.
Δημοσ. εἰδήσεις περὶ ἀλληλοβοηθείας καὶ 2 παροιμ. φράσεις.
523. : **Ὁ Ἀπόστρατος** Αἰ ἐκλογαὶ κατὰ τὴν παλαιὰν ἐποχὴν. Τὸ Μέλλον τῆς Ὑδρας 24 (1964) 266.
524. **Παυλίδης Βασ. Π.** Ἡ τοπικὴ αὐτοδιοίκησις στὴν περιοχὴ Παραμυθίας. Ἡπειρ Ἐστ ΙΔ' (1965) 117-129, 256 259.
Δημοσ. εἰδήσεις περὶ τῆς ἐκλογῆς καὶ τῶν καθηκόντων τῶν κοινοτικῶν ἀρχόντων, περὶ τῆς δημογεροντίας καὶ τῶν κοινοτικῶν φόρων.
525. ——— Ἡ ἀλληλοβοήθεια καὶ ἡ συνεργασία στὴν περιοχὴν Παραμυθίας. Ἡπειρ Ἐστ ΙΔ' (1965) 524-530.
Δημοσιεύεται καὶ ἐν ἄσμα.

β') Λαϊκὸν δίκαιον.

[Βλ. καὶ ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 37. 63; 67. 72. 74. 94.
97. 101. 104. 106. 124. 126]

526. **Τζάνης Μιλτ.** Ἱστορικά κειμήλια. Ἐνα Ξηρομερίτικο προικοσύμφωνο στὰ 1551. Αἰτωλοακ Χρον Α' (1956), ἀρ. 3, σ. 24.

4. Παιδική ζωή.

Παιδιά.

[Βλ. και άνωτ. τὰ άρθρα ύπ' αριθμ. 55. 73. 76. 78.
92. 97. 106. 110. 124. 477]

527. *Χατζηγάκης Ἀλέξ. Κ.* Λαογραφικά Ἀσπροποτάμου (Πίνδου Τρικάλων).
Φιλ Πρωτοχρ 22 (1965) 199-202.
Δημοσ. 25 παιδιά.

II. ΞΕΝΗ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ

Α'. Λαογραφία τῶν Βαλκανικῶν λαῶν.

1. Γενικά.

528. *Jason Heddy* Zum Problem des sogenannten «Konglomerate» im nah-östlichen mündlichen Erzählgut. Λαογρ ΚΒ' (1965) 195-198.

2. Βουλγαρική λαογραφία.

529. *Romanska Cwetana* Ergebnisse der gegenwärtigen Erforschung der bulgarischen Volksmärchen und ihre zukünftigen Aufgaben. Λαογρ ΚΒ' (1965) 424-430.

3. Γιουγκοσλαβική λαογραφία

530. *Boskovic-Stulli Maja* Die Volksmärchen Vuk Karadzic's als Schätzungsmassstab der serbokroatischen Märchen. Λαογρ ΚΒ' (1965) 27-36.
531. *Maticetov Milko* Schichten und Strömungen im Erzählschatz der Resiataler. Λαογρ ΚΒ' (1965) 282-286.

4. Ρουμανική λαογραφία.

532. *Barbulescu Corneliu* Aspects actuels des recherches sur les narrations populaires en Roumanie. Λαογρ ΚΒ' (1965) 1-10.
533. *Birlea Ovidiu* La fonction de raconter dans le folklore roumain. Λαογρ ΚΒ' (1965) 22-26.

534. **Peeters K. C.** Impressions roumaines. Λαογρ. ΚΒ' (1965) 11-13.
535. **Pop M.** Caractères nationaux et historiques dans le style des contes populaires. Λαογρ ΚΒ' (1965) 381-390.
536. Revista de Folclor..., București, έτ. I-VI (1956-1961), 8ον, σελ. 382, 572, 661, 507, 367, 403.
Κρίσεις : 'Αρχ Θρ Θησ 31 (1965) 449-463 (Δ. Β. Οικονομίδης). Λαογρ Κ' (1962) 637-644 (Δ. Β. Οικονομίδης).
537. Studii si Cercetări de istorie literară și folclor, anul XII, Nr. 3-4. București, 8ον, σελ. 389-716.
Κρίσεις : 'Αρχ Θρ Θησ 31 (1965) 449 (Δ. Β. Οικονομίδης).
538. **Vrabie G.** Sur la technique de la narration dans le conte roumain. Λαογρ ΚΒ' (1965) 606-615.

Β' Λαογραφία άλλων εύρωπαϊκών λαών.

1. Γενικά.

539. **Beitl Klaus** Die Sagen vom Nachtvolk. Λαογρ ΚΒ' (1965) 14-21.
540. **Brandon Elizabeth** Le sort d'un conte : AT 1510. Λαογρ ΚΒ' (1965) 37-41.
541. **Dömötör Tekla** Zur Frage der sogenannten Kausalfiktionen. Λαογρ ΚΒ' (1965) 88-93.
542. **Hentzel Roland** 'Από την Γοργώ στον Διάβολο. 'Ηώς, έτ. 7 (1964), άρ. 73-75, σ. 54-57.
543. **Tubach Frederic C.** A Girl's vision of Heaven and Hell (V 511, 2). Λαογρ ΚΒ' (1965) 576-580.

2. 'Αγγλική λαογραφία.

544. **Briggs Katharine M.** The Three Bears. Λαογρ ΚΒ' (1965) 53-57.
545. **Schenda Rudolf** Walfisch-Lore und Walfisch-Literatur. Λαογρ ΚΒ' (1965) 431-448.

3. Γαλλική λαογραφία.

546. **Lecotté Roger** «On ne passe pas!» Légende ou conte populaire? Λαογρ ΚΒ' (1965) 217-219.

547. **Ramos Mario Grande** Litterature populaire basque. Λαογρ KB' (1965) 126-129.
548. **Tenège Marie Louise** Aperçu sur les contes d'animaux les plus fréquemment attestés dans le répertoire français. Λαογρ KB' (1965) 569-575.
549. **Felice A. (Ariane de Felice)** Théâtre medieval et conte populaire. Λαογρ KB' (1965) 109-116.

4. Γερμανική λαογραφία.

550. **Brednich Rolf Wilh.** Volkslied und Volkssage zum Verhältnis von «Singen und Sagen» im Deutschland. Λαογρ KB' (1965) 42-52.
551. **Δαξαγίδης Κώστ. ΙΙ.** Οί Γερμανοί άδελφοί Γκρίμμ και τά παραμύθια τους. Δωδωναϊον Φῶς, ξτ Γ' (1965), τευχ. 10, σ. 525-529.

5. Ίταλική λαογραφία.

552. **Holzmann Hermann** Indogermanische Motive der Zwergensage in Tirol. Λαογρ KB' (1965) 162-167.
553. **Raciti Maria** La diffusion en Sicile du conte qui a pour titre «Le vase de basilic» ou bien «la roupée en sucre et en miel». Λαογρ KB' (1965) 391-398.

6. Ούγγρική λαογραφία.

554. **Penavin Olga** Die ungarische Volksmärchenforschung in Jugoslawien. Λαογρ KB' (1965) 335-337.

7. Πορτογαλική λαογραφία.

555. **Hauenstein A.** La fable de Kalitangi en relation avec le problème du culte des ancêtres. (De la tribu des Vimbun du d'Angola). Λαογρ KB' (1965) 151-157.
556. **Sylvan Fernando** Aspects of the Folk-stories in Portuguese East Africa (Mozambique). Λαογρ KB' (1965) 553-556.

8. Φιλλανδική λαογραφία

557. **Sweinson Einar OI.** The Edda and Homer. Λαογρ KB' (1965) 531-552.

Γ'. Λαογραφία λαών τῆς Ἀσίας.

1. Ἑβραϊκὴ λαογραφία.

558. *Kagan Zipporah* The Jewish Versions of AT 425: Cupid and Psyche. (On the problem of sub-types and oiko-types). Λαογρ ΚΒ' (1965) 209-212.
559. *Schnitzler Otto* Der Drachentöter (AT 300) in den ersten 5000 Erzählungen der Israel Folktales Archives (IFA). Λαογρ ΚΒ' (1965) 453-458.
560. *Schoenfeld Elisheva* Rabbi Nachman's Story of «The Seven Beggars». Λαογρ ΚΒ' (1965) 459-465.
561. *Schwarzbaum Haim* Talmudic-Midrashic affinities of some Aesopic fables. Λαογρ ΚΒ' (1965) 466-483.
562. *Shukry Zipporah* The wolf and the fox in the well. Λαογρ ΚΒ' (1965) 491-497.

2. Ἰνδικὴ λαογραφία.

563. *Upadhyaya K. D.* The classification and chief characteristics of Indian (Hindi) folk-tales. Λαογρ ΚΒ' (1965) 581-587.

3. Κινεζικὴ λαογραφία.

564. *Eberhard Wolfram* Chinesische Volksliteratur in chinesischen Volkstempeln. Λαογρ ΚΒ' (1965) 100-104.
565. *Δώλης Νικόλ. Β.* Κινέζικα παραμύθια. Ἡ Γέχ-Σιέν (Ἡ Σταχτοπούτα). Μετάφραση—. Ἡπειρ Ἑστ ΙΓ' (1964) 468-469.

4. Περσικὴ λαογραφία.

566. *Elwell-Sutton L. P.* Scaldheads and Thinbeards in Persian Folk-tale Literature. Λαογρ ΚΒ' (1965) 105-108.

Δ'. Ἀμερικανικὴ λαογραφία.

567. *Chertudi Susana* Contes d'animaux en Argentine. Λαογρ ΚΒ' (1965) 72-76.

568. **Jansen William Hugh** The reputations of folk-tale performers in American history. Λαογρ (1965) 191-194.
569. **Luomala Katharine** Creative processes in Hawaiian use of place names in chants. Λαογρ KB' (1965) 234-247.

Ε'. Ἀφρικανικὴ λαογραφία.

570. **Sicard von Harald** Perseus und Pygmalion in Afrika. Λαογρ KB' (1965) 498-512.
571. **Brunner - Traut Emma** Tiergeschichten in Bildern aus dem Alten Ägypten. Λαογρ KB' (1965) 58-71.

Ε Π Ι Μ Ε Τ Ρ Ο Ν

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΙΔΙΩΤΙΚΟΥ ΒΙΟΥ ΤΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ

572. **Ζώγας Γ. Θ.** Δύο προφητεΐαι περὶ τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ Βυζαντίου. Byzantion, XXXIII (1963) 473-482. (Ἀνάτυπον, Bruxelles, 1964).
573. **Horálek Karel** Le specimen folklorique du roman byzantin «Kallimachos et Chrysorrhóé». Λαογρ KB' (1965) 174-178.
574. **Κριαρᾶς Ἐμμ. Γ.** Παρατηρήσεις ἐρμηνευτικὲς καὶ γλωσσικὲς σὲ βυζαντινὲς παροιμίαις. Ἐπ' Ἐπ Φιλ Σχ Θεσ/κης 9 (1965) 85-98.
Παρατηρήσεις ἐπὶ 7 βυζαντ. παροιμιῶν δημοσ. ὑπὸ *Μαρίας Ἰωαννίδου* ἐν Ἐπετ Λαογρ Ἄρχ τόμ. 1 (1939), σ. 50-67.
575. **Megas G.** Die griechische Erzähltradition in der byzantinischen Zeit. Λαογρ KB' (1965) 290-299.

Α'. ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ
ΤΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ ΚΑΙ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΩΝ

- 'Αβούρης Σπ. Ν. 461
 'Αδαμαντίδης Μίδ. 476
 'Αδαμαντίου Γ. 26
 'Αθανασιάδης Εύστ. 199
 'Αθανασιάδης Παρ. 98, 498
 'Αθανασίου Γαλάτεια 363
 'Αθανασίου Μαρία 241, 413
 Αικατερινίδης Γεώργ. Ν. 399, 509, 516
 Ακритας Loukis 31
 'Αλεξίου Ν. 27
 'Αλευράς Νάσης 58
 'Αλιβιζάτος 'Αμ. Σ. 510
 'Ανδρέου Ειρήνη 242
 'Ανδρέου Μιχ. 191
 'Ανδρέου Σωτ. 'Α. 381
 'Ανδρέου Χρυστ. 243
 'Αντίοχος Σαράντης 'Α. 45, 309
 'Αντωνιάδης Νίκανδρος 244
 'Αντωνίου Μιχ. 347
 'Ανωγειανάκης Φ. 454, 462
 'Ανώνυμος 1, 2, 25, 30, 31, 33, 35, 50,
 54, 146, 150, 151, 153, 165, 184, 188,
 200, 206, 212, 239, 251, 264, 268, 273,
 277, 314, 342, 351, 354, 369, 379, 393,
 450, 458, 464, 465, 485, 499, 508, 536,
 537
 'Αποσκήτου Μάρθα 288
 'Αποστολάκης Σταμ. 59
 'Αποστόλου Όλγα Χ. 245
 'Αρχελάου Ν. 186
 'Αστεριάδης 'Α. 28
 'Αστερινός Δ. 207
 'Αταλιώτου Γεωργία Ν. 246, 322
 Βαβουλές Π. 188, 312, 485
 Βαγενάς Θάν. 208
 Βαγιακάκος Δικ. Β. 9, 247, 433, 427
 Βακαλό 'Ελένη 29
 Βανδῶρος Βάσ. Γ. 60
 Βάος Ζαφ. 'Αντ. 430
 Barbulescu Corneliu 532
 Βαρνάβας Θεμ. Β. 348
 Βασιλειάδης Δ. 430
 Βεΐκου - Σεραμέτη Κατίνα 62, 420, 488
 Beitl Klaus 539
 Βενιζέλος 'Ι. 349
 Βήχος Κώστ. 'Εμμ. 477
 Birlea Ovidiu 533
 Βλαστός Παῦλος 453
 Βοškonič - Stulli Maja 530
 Βουκελάτος Γιάνν. Π. 99
 Vouras Mary 475
 : Βουτιανοβαμβακίτης 248
 Bouvier B. 286
 Vrabie G. 538
 Brandon Elizabeth 540
 Βρανόπουλος 'Επαμ. 15
 Βραχάς Γιάνν. 61
 Brednich Rolf Wilh. 550
 Briggs Katharine M. 544
 Brunner - Traut Emma 571
 Campbell J. K. 520
 Chertudi Susana 567
 'Chianis Sotinos (Sam) 463
 Ciobanu Gheorghe 286
 Clerides Nearchos, Βλ. Κληρίδης Νέαρχ.
 Γανιάρης Χρυσ. 478
 Γανωτίδης Κυρ. 332
 Georgacas Demetr. I. 428
 Γεωργίου 'Ελισάβετ 382
 Γεωργίου Κυπριανός Χρ. 410
 Γεωργίου Μιχ. 249
 Γιαλουράκης Μ. 479
 Γιαλλούρης 'Επαμ. Κ. 350
 Γιαννακάκης Γ. 138
 Γιαννόπουλος Χρ. 63
 Γιουμπάκης Μᾶρκ. 366
 Γκλέκας Γ. Δ. 64, 209
 Γκρέκας 'Ιωσ. 455
 Γκρόζας 'Αθαν. Κ. 100
 Γλέζος Π. 74, 149, 230, 235, 315, 333,
 519

- Γ. Π., Βλ. Γλέζος Π.
Γρίσπος Πάνος 16
Γριτσόπουλος Τ. 'Αθ. 427
- Δανδαλίδης Δημ. 480
Δαφέρμος Δημ. Γ. 456
Δέδε Μαρία 367
Δεμερτζής Δημ. 429
Δευτεραίος *Αγγ. Ν. 10, 127
Δημοσθένης Θεοδότη 'Α. 250
: Δημήτρης 142, 143
Διαλησιμᾶς Στέφ. 5
Dölger Franz 481
Dömlötör Tekla 509
Δοντᾶς Γεώργ. Σ. 434
Δουλεργάκης Μαν. 161, 162, 163, 457
Δρεπανιάς Μαν. 210, 211
- Eberhard Wolfram 564
Economidis Al. N. 513
'Ελευθεριάδης 'Ε. 482
'Ελληνας 'Ιω. 343
Elwell-Sutton L. P. 566
'Επιφανίου-Πετράκη Στέλλα 65
Εύσταθίου 'Ανδρεανή Ν. 253
Εὐτυχίου Σταυρινή 'Α. 411
- Felice A. (Ariane de Felice) 549
Friedl Ernestine 128
- Ζαφειρόπουλος Γ. 368
Ζερζελίδης Γ. 66
Ζώρας Γ. Θ. 3, 4, 572
- Hadjioannou Kyr. 327
Hanenstein A. 555
Hentzel Roland 542
'Ημελλος Στέφ. Δ. 129, 192, 383, 511
Holden Rickey 475
Holzmann Hermann 552
Horálek Karel 573
- Θαβώρης 'Α. 'Ι. 435
Θαλασσινός 'Οδ. 370
Θεοδώρου Σάββας Θ. 164
Θωμάς Γιώργ. 489, 500, 501
Θωμόπουλος Θεόδ. 204, 285
Θωμόπουλος 'Ι. 'Α. 425, 436
- Jansen William Hugh 568
Jason Heddy 528
Ioannidou Barbarigou M. Βλ. 'Ιωαν-
νίδου Μ.
'Ιορδανίδης Κωνστ. 371
'Ιωαννίδου Λύδια 213
'Ιωαννίδου Μαρ. 400, 575
'Ιωάννου Γιώργ. 254
'Ιωάννου 'Ιω. 166, 166α
'Ιωάννου Παναγ. Π. 255
- Kavadias Georges B. 32
Καζαμία Γεωργία 257
Kagan Zipporah 558
Κακουλίδη 'Ελένη Δ. 290
Κακούρη Κατερίνα 'Ι. 445, 517, 519
Κακρυδής 'Ιω. Θ. 328, 370
Καλαντζής Κώστ. 214
Καλλέργης Στέφ. 167
Καλλιάνης Δημ. 67, 168, 187, 483
Καμπανελλάρη Μαρία 193
Κανακάρης 'Αντών. Σ. 344, 352
Καραβουρνιώτου Κυριακή 5
Καρακάσης Στ. 466
Καραμάνος Γ. 'Ι. 384
Καραράς Νίκ. 68
Κατοίτης Φίλ. 313, 521
Κατσούρη Μαρία 215
: Κεδραῖος Παῦλος (Θεοχ. Σαριδάκης)
372
Κελαϊδής Σταῦρ. 291
Κερασιώτη Ξένη 490
Κεφαλληνιάδης Ν. 69, 70, 216, 373, 385
Κληριδής Νέαρχ. 386, 512
Κλουκίνας Γιάνν. 71
Κπὸς Bötje 288
Κοκκίνης Σπῦρ. 180
Κολιός 'Αναστ. 217, 374
Κολιτσάρας 'Ιωάνν. Θ. 353
Κολίτσης 'Ανδρέας Μ. 417
Κολυβά Θάλεια 34
Κονόμος Ντίν. 218
Κοντοβούρκης Κυριάκος Μ. 256
Κοντομίχης Πανταζής 158, 522
Κοντοχρίστου Χριστόφ. 219
Κοσμᾶς Ν. Β. 101
Κουγέας Σωκρ. Β. 72
Κουμανούδης Ν. 139
Κουμπάρη Νέδα 220, 258

- Κούππας Δημ. 259
 Κουταλίστρα Έλένη Κ. 260
 Κουτουλάκης Κ. 152
 Κουτούπη Άντωνία 261
 Κοψίδης Ράλλης 140
 Κρεκούκας Δημ. Ά. 418
 Κριαράς Έμμ. 299, 574
 Κριεζής Θεόδ. Ά. 157
 Κριναῖος Παῦλ. 387
 Κρόκος Γιώργ. Ί. 333
 Κυριαζής Παῦλ. 74, 310
 Kyriakides St. Bl. Κυριακίδης Στίλπ. Π.
 Κυριακίδης Στίλπ. Π. 130, 287
 Κυριακίδου - Νέστορος Άλκη 519
 Κυριακός Δημήτρ. Ν. 102.
 Κυριακός Διον. Ν. 252
 Κυριακού Γεώργ. 221
 Κυρμιζάκη Άγλαῖα Γ. 375
 Κωνσταντινίδης Ίω. Σ. 103
 Κωσταντίνου Γεώργ. 388
 Κωνσταντίνου Έλένη 262
 Κωνσταντίνου Κωνσταντία Σ. 389
 Κώνστας Κ.Σ. 205, 423, 424, 437
 Κωστάκης Θαν. Π. 421
 Κωτσαρέλη Άνθῆ 502
- Λαγωνίκας Γεώργ. 263
 Λαζαρίδης Βασ. Γ. 194
 Λαζαρίδης Κώστ. Π. 551
 Λαῖνᾶς Δημ. Ν. 265
 Λαλλᾶς Γ. 169
 Λαμέρας Ίω. Κ. 73
 Λαμέρας Κ. Γ. 73
 Λαμπάκης Ά. 170
 Lampsidis Od. Βλ. Λαμφίδης Όδ.
 Λαμφίδης Όδ. 326, 329
 Λαμφίδου Π. 326
 Λάππας Β. 104
 Λάππας Τάκης 222, 266, 438
 Lawson John Curthbert 513
 Lecotté Roger 546
 Λιανίδης Σίμος 484
 Λιάσης Νικ. 355
 Λογιάδου - Πλάτωνος Σωσώ 171
 Λοῆς Άνδρέας Μ. 12
 Loukatos Dém. Βλ. Λουκάτος Δημ. Σ.
 Λουκάτος Δημ. Σ. 17, 18, 36, 56, 224,
 361, 520
 Λουκόπουλος Δημ. 148, 159
- Λυγνός Μαν. Άντ. 491
 Lüdeke Hedwig 223
 Luomala Katharine 569
 Λώλης Νικ. Β. 105, 117, 267, 317, 565
- Μαζαράκης Έ. Δ. 19, 41
 Mazarakis E. D. Βλ. Μαζαράκης Έ.Δ.
 Μακρυδάκης Άνέστ. 225
 Μακρυνιώτη Βασ. 502
 Μαλεφάκης Έντ. 144
 Μαλουτᾶς Μην. Έμμ. 106
 Μαμαλάκης Ίω. Π. 107
 Μαμμόπουλος Άλέξ. Χ. 37, 74
 Μανασσείδης Συμ. Ά. 356
 Μάνεσης Στ. 20, 108
 Μανούσακας Μ. Ί. 6, 195
 Marinatos Sp. 38
 Μαρίνης Κώστ. 109
 Μαροκόπουλος Άθαν. 13
 Μαρούδας Ίω. 446
 Μουταυτοῆς Βασίλ. Γ. 269
 Matižetov Milko 531
 Μαυρακάκης Γιάνν. Ί. 154
 Μαυρῆς Νικ. Γ. 11, 11α.
 Μέγας Γ. Ά. 31, 223, 316, 318, 323, 575
 Megas G.A. Βλ. Μέγας Γ. Ά.
 Meraklis Mich. 330
 Μέριτζιος Κ. Δ. 452
 Μεταξωτός Ν. Γ. 503
 Μέττης Άγαθ. Π. 357
 Μήλιος Γιάνν. 467
 Μηλιώρης Νικ. Έ. 110
 Μηνᾶ Νίκη 270
 Μιράσγεξη Μαρία Δ. 300
 Μισιέλ Μιχ. Μ. 358
 Μνάσωνος Στυλ. 416
 Μονογιός Έ. Βλ. :Σύριος Ά.
 Μοσκόβη Ειρήνη 226, 271
 Μοσχόπουλος Γρηγ. 56
 Μοτάκης Στυλ. Ά. 228
 Μουσαῖου - Μπουγιούκου Καλλ. 492
 Μουσελίμης Σπῦρ. 75, 227, 272
 Μουσούρης Σπῦρ. Ν. 425
 Μουτσόπουλος Νικ. Κ. 135, 181
 Μπελλαράς Νικ. Κ. 55
 Μπέττης Στέφ. 155, 431, 468
 Μπίνος Χαριλῆς 182
 Μπόγκας Εύάγγ. Άθ. 76, 419
 Μπουμπουλίδης Φ. Κ. 3, 4, 290

- Μπούρας Χ. 170
 Μπουροζίκας Γ. 390
 Μυλωνάς Σπ. 178
 Mundy G. S. 336
- Ναθαναήλ Παύλ. Π. 230
 Νησιώτου Μαρία 77
 Nigro Sebastiano L. 405
 Νικολάου Φιλοθέη 391
 Ντόβας Ίω. Ν. 111
 Νυμφόπουλος Μιλτ. 147
- Ξιψίτη Μαρία 229
 Ξυγγόπουλος Άνδρ. 39
- : Ό Άπόστρατος 160, 486, 495, 523
 † Ό Θυμακοΰ Χρυσόστομος 504
 Oeconomidēs Dem. Βλ. Οίκονομίδης
 Δημ. Β.
 Οικονομίδης Δημ. Β. 19, 69, 141, 201,
 300, 373, 385, 401, 402, 419, 430,
 477, 537
- Πάγκαλος Γεώργ. Έμμ. 78
 Παλαιολόγου - Βρεττού Κατερίνα 79
 Παμπούκης Ί. Τ. 315, 447
 Παναγής Άνδρ. 340
 Παναγής Σπυρ. Π. 426
 Παναγιωτούνης Παν. Ν. 230
 Παντζιάρας Γεώργ. Κ. 274
 Parachalambous G. 514
 Παταγιαννάκης Στέφ. 198
 Παπαρηγοράκης Ίδομ. Ί. 231, 277,
 292, 304, 311, 312, 469
 Παπαδάκη Έλευθερία 172, 173
 Παπαδάκης Ν. 80
 Παπαδογιαννάκης Γεώργ. Νικ. 57
 Παπαδόπουλος Άντ. 81
 Παπαδόπουλος Γ. Μ. 459
 Παπαδόπουλος Δημ. Κ. 82
 Παπαδόπουλος Θεοχ. 83
 Παπαευαγγέλου Παναγ. Σ. 202
 Παπάζογλου Χρ. Ί. 21, 189
 Παπαθανασόπουλος Ήλ. 232, 112, 112α,
 487
 Παπαθανασόπουλος Θαν. 22, 113, 113α,
 422, 439, 448
 Παπαϊωάννου Βούλα 136
 Παραϊοαννου Const. 31
- Παπαμιχαήλ Άννα 131, 190
 Παπανικολάου Μιχ. 84
 Παπαντωνίου Κ. Δ. 85
 Παπαρηγόπουλος Πάνος 233
 Παπασταματίου - Μπαμπαλίτης Χρ. 40,
 114
 Παπατρέχας Γερ. Ήρ. 392
 Παπαχαράλαμπος Γ. 115, 275 337, 412
 Παπαχριστοδοΰλου Πολύδ. 42, 493
 Παπαχριστοδοΰλου Χ. Ί. 432
 Παπτάς Παν. Γ. 116
 Paredes Americo 513
 Παρμακλής Άνδρ. 345
 Πάστη - Βενετσάνου Μ. 301
 Παυλίδης Βασ. 86, 524, 525
 Παυλίδης Γεώργ. Ξ. 360
 Παύλου Γ. Ί. 174
 Παφίτης Άνδρ. 234, 470
 Peeters K. C. 534
 Penavin Olga 554
 Περάνθης Μιχ. 276
 Περιστέρης Σπ. Δ. 293, 471, 472
 Peristeris Spyrg. Βλ. Περιστέρης Σπ. Δ.
 Περγάρης Ά. 394
 Πετρακίδης Νικ. Κ. 359
 Πετράκις Έ. Α. 376
 Πετρίδης Λάζ. 440
 Πετρόπουλος Άλ. 183
 Petropoulos D. Βλ. Πετρόπουλος Δ. Ά.
 Πετρόπουλος Δ. Ά. 23, 308, 316, 331
 Πέτρου Ίω. Π. 324
 Πιερίδου Άγγελική 43, 173, 175
 Pieridou Angeliki Βλ. Πιερίδου Άγ-
 γελική
 Πικιώνης Δημ. 44
 Πλιάτσικας Βασ. Ά. 117
 Π. Μ. 176
 Πολίτης Ν. Γ. 362, 377, 406
 Pop M. 535
 Πορφύρης Κ. 444
 Πουλιανός Άλέξ. 235, 264
 Πρέκα Μ. 179
 Πρωτοπαπᾶς Ζήσης 415
- Raciti Maria 553
 Ramos Mario Grande 547
 Ranke Kurt 31
 Romanska Cwetana 529
 Ρούφος Δ. 203
 Ρωμαίος Κ. 132, 289, 294, 295, 302, 303,

334, 403, 404, 407, 515

Σαββίδης Μάρ 'Α. 341
 Σακελλαρίδης Κώστ. 278
 Σακκά Στ. 257
 Σαμαράς 'Ηλίας Κ. 87
 Σαράλης Γιάννης 279
 Σαραντής 'Αντίοχος Βλ. 'Αντίοχος Σαραντής
 Σαριδάκης Θεοχ. Βλ. :Κεδραϊός Παύλος
 Schenda Rudolf 545
 Schmidt Léopold 449
 Schnitzler Otto 559
 Schoenfeld Elisheva
 Schwarzbaum Haim 561
 Σέττας Δ. 236, 414
 Shukry Zipporah 562
 Sicard von Harald 570
 Sikeliotis Georg. 475
 Σιόντης Κωνστ. Χρ. 118
 Σιφναίου 'Ελένη 46, 505
 Σκανδαλίδης Μιχ. 119
 Σκαφιδάς Βασίλ. Κυρ. 88
 Σολομωνίδης Χρ. 496
 Σουλογιάννης Εύθ. 14
 Σπαταλάς Γεράσ. 296
 Σπεράντσας Στέλ. 518
 Σηλιόπουλος Θέμ. 'Ι. 120, 280, 395
 Σπυριδάκης Γεώργ. Κ. 47, 47α, 47β, 133, 134, 134α, 177, 297, 408, 409
 Spyridakis Georg. Βλ. Σπυριδάκης Γεώργ. Κ.
 Σπυρόπουλος 'Απόστ Γ. 48, 121, 441
 Σπυρόπουλος Παν. Ν. 122, 281
 Σταυρακάκης Γιάνν. 442
 Στεφανίδου 'Αθανασία 364
 Στεφάνου 'Αντ. Π. 89
 Στεφάνου Κώστ. Δ. 7, 8
 Στεφάνου Μιχ. Π. 123, 338, 396
 Stomeo Paolo 305
 Στούρνας Κώστ. 24
 Στρατάκης Ν. 304
 Στράτου Δόρα 460
 Sylvam Fernando 556
 Συμεωνίδης Χ. 443
 : Σύριος 'Α. (Μονογιός 'Ε.) 369
 Σφυρόερας Βασ. Β. 201
 Σωφρονίου Γεώργ. Σ. 237
 Sweinsson Einar Ol. 557

Ταρσούλη 'Αθηνά 49, 49α
 Τενέγε Marie Louise 548
 Τζάνης Μιλτ. 526
 Τζαννιδάκη - 'Ασπραδάκη Καλλιόπη 238, 378
 Τριανταφύλλου Κ. 380
 Τσάκας Νικ. Χρ. 90, 156
 Τσακίρης Πασχ. 494
 Τσαρούχης Γιάνν. 51
 Τσιακλής Φώτ. 473
 Τσιότρες Δημ. 124
 Τσιρλιγκάνη - Κιναλή 'Αννα 125
 Τσόκρης 'Ηλ. Ν. 497
 Τσώτσης Χρῆστ. Β. 203
 Tubach Frederic C. 543
 Τωμαδάκης Ν. Β. 72
 Φασιανός 'Αλέκ. 185, 186
 Φεφές Δημ. 506
 Φίσιτας Νικόλ. Γ. 91
 Φούφας Βασίλ. Κ. 306
 Φραγκεδάκης 'Εμμ. 'Ιωσ. 335
 Φραγκάκι Εὐαγγελία Κ. 145, 282, 319, 320
 Φρέρης Βελ. 507
 Φρόνιμος Εὐάγγ. 474
 Φτέρης Γεώργ. 240
 Χαβιαράς Νικ. Δ. 92
 Χαριάτη Κατερίνα 178, 451
 Χαρίτωνος 'Αγαθή 196, 365
 Χατζηγάκης 'Αλέξ. Κ. 93, 94, 527
 Χατζηδάκη Εὐγενία 52
 Χατζηδάκης Γεώργ. 'Ι. 126, 458
 Χατζηλιάδης 'Ιορδ. 95
 Χατζημυχάλη 'Ερση 53
 Χατζίνης Γιάνν. 296
 Χατζόπουλος Γ. Κ. 321
 Χορμόβας Εὐάγγ. Κ. 96
 Χουρδάκης 'Αριστ. 339
 Χ' Παναγῆς Παν. Κ. 397
 Χριστοδουλίδης 'Ανδρ. 346
 Χριστοδούλου 'Ανδρ. 325
 Χριστοδούλου 'Ιω. 398
 Χριστοδούλου Παντιελῆς 283
 Χριστόπουλος Τάκης Φ. 284
 Χρυσάνθης Κύπρος 298, 307
 Χωραφᾶς 'Ιω. 'Α. 97
 Ψυχουνιάκης Γ. Ν. 137
 Upodhyaya K D. 563

Β'. ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ ΤΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

I. ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ

Α'. Βιβλιογραφία	Σελ.	120
Β'. Γενικά και Σύμμεικτα		
α) Γενικά	»	121
β) Σύμμεικτα	»	125
1. Συλλογαι	»	125
2. Μελέται	»	134
Γ'. Ύλικος βίος και τέχνη τοῦ λαοῦ		
1. Σννοικισμός, οἰκία και ἀλλή. "Επιπλα και σκεύη ..	»	135
2. Ἐνδύματα	»	135
3. Τροφαι και ποτά	»	136
4. Βίοι (γεωργικός, ποιμενικός, μελισσοκομικός, ναυτι-
κός, ἄλιευτικός κλπ.)	»	136
5. Βιοτεχνία και λαϊκή τέχνη. (Ἀρχιτεκτονική, χειροτε-
χνία, ὑφαντική, κεντητική, ξυλογλυπτική, ἀγγειοπλα-
στική, μεταλλουργική, λαϊκά ἐπιτηδεύματα)	»	137
Δ'. Πνευματικός βίος		
1. Λαϊκή πίστις	»	139
α) Θρησκευτικαί και δεισιδαίμονες συνήθειαι τοῦ
λαοῦ	»	139
β) Μαγεία. Ἐπωδαί	»	139
1. Μαγεία	»	139
2. Ἐπωδαί	»	140
γ) Μαντική	»	140
2. Λαϊκή κοσμοθεωρία και ἐπιστήμη	»	140
α) Κοσμογονικοί και ἀστρολογικοί μῦθοι. - Μετεω-
ρολογία	»	140
β) Δημόδης ἰατρική	»	140
3. Δημόδης φιλολογία και γλῶσσα	»	141
α) Ἕσματα	»	141
1. Συλλογαι	»	141
2. Μελέται	»	147

β) Δίστιχα	Σελ.	149
1. Συλλογαί	»	149
γ) ᾠδὲς Ἐπικρατείας	»	150
δ) Μῦθοι ζώων	»	150
ε) Παραμύθια	»	150
1. Συλλογαί	»	150
2. Μελέται	»	151
ς) Ἐνδράπειοι διηγήσεις. Ἀνέκδοτα. Περιπαίγματα	»	151
ζ) Παροιμίες καὶ γινῶμαι. Παροιμιώδεις ἐκφράσεις	»	152
1. Συλλογαί	»	152
2. Μελέται	»	153
η) Παραδόσεις	»	154
1. Συλλογαί	»	154
2. Μελέται	»	156
θ) Αἰνίγματα - Λογοπαίγνια	»	157
ι) Γλῶσσα	»	157
1. Συνθηματικαὶ γλῶσσαι. Ὄνόματα : κύρια, ἐπώνυμα, παρωνύμια κλπ.	»	157
2. Τοπωνύμια	»	158
ια) Λαϊκὸν θέατρον	»	160
ιβ) Δημώδη βιβλία	»	161
4. Μουσικὴ καὶ χοροὶ	»	161

Ε'. Κοινωνικὸς βίος

1. Οἱ κύριοι σταθμοὶ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς. (Γέννησις, γάμος, τελευτή)	»	163
2. Θρησκευτικὴ Ζωή. Λαϊκὴ λατρεία	»	164
α) Συλλογαί	»	164
β) Μελέται	»	166
3. Κοινωνικὴ Ζωή	»	167
α) Κοινωνικὴ ὀργάνωσις	»	167
β) Λαϊκὸν δίκαιον	»	167
4. Παιδικὴ ζωὴ. Παιδιά	»	168

II. ΞΕΝΗ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ

Α'. Λαογραφία τῶν Βαλκανικῶν λαῶν

1. Γενικά	»	168
2. Βουλγαρικὴ λαογραφία	»	168

3. Γιουγκοσλαβική λαογραφία	Σελ.	168
4. Ρουμανική λαογραφία	»	168
Β'. Λαογραφία άλλων Ευρωπαϊκών λαών		
1. Γενικά	»	169
2. *Αγγλική λαογραφία	»	169
3. Γαλλική λαογραφία	»	169
4. Γερμανική λαογραφία	»	170
5. *Ιταλική λαογραφία	»	170
6. Ούγγρική λαογραφία	»	170
7. Πορτογαλική λαογραφία	»	170
8. Φιλλανδική λαογραφία	»	170
Γ'. Λαογραφία λαών τῆς Ἀσίας		
1. *Εβραϊκή λαογραφία	»	171
2. *Ινδική λαογραφία	»	171
3. Κινεζική λαογραφία	»	171
4. Περσική λαογραφία	»	171
Δ'. Ἀμερικανική λαογραφία	»	171
Ε'. Ἀφρικανική λαογραφία	»	172

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΙΔΙΩΤΙΚΟΥ ΒΙΟΥ ΤΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ	»	172

ΠΙΝΑΚΕΣ

Α'. Ὀνομάτων τῶν συγγραφέων καὶ μετα-
φραστῶν	»	173
Β'. Περιεχομένων τῆς βιβλιογραφίας	»	178

Η ΛΑΪΚΗ ΠΑΝΗΓΥΡΙΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΣΥΜΕΩΝΟΣ ΕΙΣ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΗΝ

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓ. Ν. ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΙΔΟΥ

Εἰς Μεσολόγγιον τελεῖται ἐκ παραδόσεως λαϊκὴ πανήγυρις κατὰ τὴν Πεντηκοστὴν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας, γνωστὴ εἰς τὴν περιοχὴν ὡς «πανηγύρι τ' Ἁι-Συμιου» ἐκ τῆς ὁμωνύμου μονῆς τοῦ Ἁγίου Συμεῶνος, κειμένης περὶ τὰ 6 χιλ. βορείως τῆς πόλεως παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Ζυγοῦ¹.

Χαρακτηριστικὸν στοιχεῖον τῆς ἑορτῆς ταύτης ἀποτελοῦν οἱ «ἀρματωμένοι» ἤτοι πανηγυρισταί, οἱ ὅποιοι μετέχουν αὐτῆς, συγκεκριημένοι εἰς «παρέγας»² (=ὀμάδας). Ἐκαστος τῶν ἀρματωμένων τούτων φέρει τὸ ἐκ παραδόσεως ἔνδυμα μὲ ἐξηρημένα ἐξ αὐτοῦ τὰ «ἄρματα», δηλ. ἀσημένιαν πανοπλίαν. Ἀρχηγὸς ἐκάστης «παρέγας» εἶναι τὸ ἀρχαιότερον μέλος αὐτῆς, τὸ ὅποιον ἔχει ἤδη ἀρματωθῆ, δηλ. ἔχει μετὰσχει εἰς τὴν πανήγυριν, ἐπὶ περισσότερα ἔτη, καλεῖται δὲ «καπετάνιος» ἢ «μπουλουκτσῆς»³.

Ἐκ τῶν πρώτων φροντίδων εἰς ἐκάστην «παρέγαν», πλὴν τῆς ἐξευρέσεως τῶν ἀρμάτων (ἔνδυμασίας καὶ πανοπλίας), εἶναι καὶ ἡ ἐξασφάλισις τῆς «ζυγιάς», ἥτοι τῶν ὄργανοπαικτῶν⁴.

¹ Τὴν πανήγυριν ταύτην παρηκολούθησα κατὰ τὸ ἔτος 1964 (21-23 Ἰουνίου) πρὸς τὸν σκοπὸν κινηματογραφίσεως καὶ μελέτης αὐτῆς (βλ. Κ.Ε.Ε.Λ., ἀρ. εἰς. κινηματ. ταιν. 17, ἀρ. χειρ. 2889) ὡς ἐπιστημονικὸς συνεργάτης τοῦ διευθυντοῦ τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου (νῦν Κέντρον Ἑρεῦνης Ἑλληνικῆς Λαογραφίας) Καθηγητοῦ κ. Γ. Κ. Σπυριδάκη, ἐντὸς τῶν πλαισίων προγράμματος εἰδικῆς λαογραφικῆς ἐρεῦνης, ἐκτελουμένου ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸ ὡς ἄνω Κέντρον διὰ τῆς οἰκονομικῆς χορηγίας τοῦ Βασιλικοῦ Ἰδρύματος Ἑρευνῶν (ΒΙΕ).

² Ὁ ὄμιλος οὗτος ἐκαλεῖτο παλαιότερον *μάγγα* (ἤ). (βλ. Π. Ἀβράμη [=Ἄνδρ. Καρκαβίτσα], Ἱστορικαὶ πανηγύρεις. Α' Ἁγιος Συμεών. Ἐφημ. «Τὸ Ἄστυ», 12 Ἰουνίου 1891).

³ λ. τουρκ. bölükcü (<bölük=ὄμιλος).

⁴ Ἡ ζυγιά, ὡς λαϊκὴ ὀρχήστρα, περιλαμβάνει τρία μέλη ἐξ ἀθιγγάνων. (βλ. Κ. Κώνστα Ἡ ζυγιά στὴ δυτικὴ Ρούμελη. Λαογρ. ΙΘ' (1960/61), σ. 325 κ.έ.). Εἰς τῶν ὄργανοπαικτῶν ἐκτελεῖ διὰ μικροῦ ζουρνᾶ τὴν μελωδίαν, ὁ δευτερός συνοδεύει τὸν πρῶτον ὁμοίως μὲ ζουρνᾶν, ἐκτελῶν τὸ ἰσοκράτημα εἰς τὴν τονικὴν τῆς κλίμακος εἰς ἣν ἀνήκει τὸ μέλος, ὁ δὲ τρίτος διὰ

Ὁ καταρτισμὸς τῶν ὁμάδων τούτων τῶν ἀρματωμένων λαμβάνει χώραν ἀμέσως μετὰ τὸ πέρασ τῆς θείας λειτουργίας, τὴν πρωίαν τῆς Πεντηκοστῆς. Κατὰ

Εἰκ. 1. Ἡ ἐνδυμασία τῶν ἀρματωμένων.

τὸ ἔθος ἐνδύεται¹ πρῶτος ὁ ἀρχηγός, ὁ ὁποῖος κατόπιν ὑπὸ συνοδείαν τῆς μου-

τοῦ τυμπάνου, κοινῶς νεαουλιού, διατηρεῖ σταθερὸν καὶ ἔντονον, μὲ ποικίλας ἐναλλαγὰς, τὸν ρυθμὸν τοῦ μέλους. (Βλ. Σπ. Περιστέρη, Μουσικὴ ἀποστολὴ εἰς Αἰτωλίαν καὶ Ἀκαρνανίαν. Ἐπετ. Λαογρ. Ἄρχ., τόμ. ΙΓ'-ΙΔ' (1960-61), σ. 417).

¹ Τὴν ἐνδυμασίαν (εἰκ. 1) ἀποτελοῦν: ἡ σκούφια, τὸ πουκάμισο, ἡ φέριμελη, εἶδος κοντοῦ, χειριδωτοῦ γιλέκου, χρυσοποικίλτου (βλ. Π. Ζώρα, Κεντήματα καὶ κοσμήματα τῆς ἐλληνικῆς φορεσιᾶς, Ἀθήνα 1966, σ. 15), ὁ ντουλαμάς, βραχὺς μανδύας, ὅστις ἀντικατέστησε κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους τὴν παλαιὰν πολὺπτυχον λευκὴν φουστανέλλαν, οἱ σκάλιτς, οἱ σκαλτοδέτες καὶ τὰ τσαρούχια μὲ θύσανον (φούντα) ἔμπροσθεν. Ἐπὶ τῆς στολῆς ταύτης τοποθετοῦνται καταλλήλως: τὸ κιουστέκι, βαρὺ καὶ πολὺπλοκον κόσμημα, ἀποτελούμενον ἐκ λεπτῶν ἀλυσίδων μὲ ποικιλομόρφους πλάκας, διακεκοσμημένας διὰ τεχνητῶν πολυχρῶμων λίθων (βλ. Π. Ζώρα, ἔνθ' ἀν., σ. 20), οἱ ἀσημοσογιές (πρόκειται περὶ κιουστεκιού μέσης· βλ. Π. Ζώρα, ἔνθ' ἀν., σ. 20-21), τὸ σελλάχι, εἰς τὸ ὁποῖον τοποθετεῖται τὸ ἀσημοκούμπορο (ὄπλον) καὶ τὸ χαρμπι (μικρὰ μάχαιρα) καὶ πολὺχρωμα μαντήλια. Ἀπὸ τοῦ ἀριστεροῦ μέρους τοῦ κορμοῦ ἐξαρτᾶται ἡ πάλλα, ἥτοι μακρὰ καὶ κυρτὴ σπάθη. (Βλ. λεπτομερῆ περιγραφὴν εἰς Κ. Κώνστα, Οἱ ἀρματωμένοι. Αἰτωλικά πανηγύρια. Νέα Ἐστία, τόμ. 59 (1955), σ. 807).

σικής τῆς ζυγιάς¹ μεταβαίνει κατὰ σειρὰν γειτνιασεως εἰς τὰς οἰκίας τῶν λοιπῶν μελῶν πρὸς παραλαβὴν των.

Εἰς τὰς ὁμάδας ταύτας προστίθενται καὶ παῖδες ἐνδεδυμένοι «φουστανέλλαν», οἵτινες μυοῦνται εἰς τὸν ἑορτασμὸν διὰ νὰ τὸν συνεχίσουν ἀργότερον, μετὰ τὴν ἐνηλικίωσίν των.

Ἡ ὁμάς (παρέγα), ἀφοῦ οὕτω συγκροτηθῆ, παρελαύνει εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως (εἰκ. 2), ἐπισκέπτεται τὰ «μαγαζιά» (=οὔζοπωλεῖα) ἕνθα προσφέρεται εἰς

Εἰκ. 2. Ἡ παρέλασις ὁμάδος τῶν ἀρματωμένων.

τὰ μέλη ποτόν τι, τὴν μεσημβριάν δὲ λαμβάνει χώραν συνεστίασις (εἰκ. 3). Καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ τριημέρου ἑορτασμοῦ τὰ μέλη τῆς «παρέγας» δὲν ἀποχωρίζονται ἀλλήλων.

Ἡ κυρίως πανήγυρις, ὡς παρηκολουθήσαμεν αὐτήν, ἤρχισε περὶ τὴν 6^{ην} ἀπογευματινὴν τῆς Κυριακῆς τῆς Πεντηκοστῆς εἰς τὸν χώρον πρὸ τοῦ Μητροπολιτικοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Σπυριδῶνος διὰ τῆς συγκεντρώσεως πρῶτον ἐνταῦθα, καθ' ὁμάδας, πανηγυριστῶν ἐφίππων, φερόντων ἐπὶ τῆς ράχους μεγάλας λαμπάδας ἐκ κηροῦ, ὡς «ταξίματα» πρὸς τὸν ἅγιον Συμεῶνα (εἰκ. 4), εἶτα διὰ τῆς προσελεύσεως καὶ τῶν ὡς ἄνω ὁμάδων τῶν ἀρματωμένων.

¹ Ὑπὸ τῆς ζυγιάς ἐκτελεῖται εἰδικὴ μελωδία ἢ λεγομένη «μπατονάδα». (Βλ. Κ.Ε.Ε.Λ. χειρ. ἀρ. 2889, σελ. 27 (συλλ. Γ. Ν. Αἰκατερινίδου, Μεσολόγγι 1964), ἀρ. εἰς. μουσ. 10639 (ταιν. 774Α1). Βλ. καὶ χειρ. ἀρ. 2728Α, σ. 6 (συλλ. Θ. Γεωργοπούλου, περιοχὴ Μεσολογγίου, 1961) ἀρ. εἰς. μουσ. 6611 (ταιν. 426Α10).

3. Ἡ συνεστίασις ομάδος τῶν ἀρματομένων.

Εἰκ. 4. Συγκέντρωσις τῶν πανηγυριστῶν πρὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγ. Σπυριδωνος.

Μετά τὴν περάτωσιν τῆς συγκεντρώσεως ταύτης ἐγένετο ὑπὸ τοὺς ἤχους τῆς ζυγιάς, ἡ ὁποία ἐξετέλει εἰδικήν, ὡς κατωτέρω, μελωδίαν¹, ἡ ἐκκίνησις ἐκ τοῦ σημείου τούτου πομπῆς, τῆς ὁποίας προηγεῖτο σηματοφόρος ἔφιππος, εἶποντο δ' ἐπίσης ἔφιπποι, ἱερεὺς καὶ ὁ Δήμαρχος Μεσολογγίου, εἶτα δὲ οἱ ἔφιπποι πανηγυρισταί, οἱ ἀρματωμένοι καὶ ἄλλο πλῆθος. Ἡ πομπὴ αὕτη κατηυθύνθη πρῶτον εἰς τὸ ἡρώων τῆς πόλεως ὅπου ἐψάλη ἐπισήμως ἐπιμνημόσυνος δέησις, ἐκεῖθεν δὲ κατόπιν ἦκο-

Εἰκ. 5. Ἡ μονὴ τοῦ Ἁγ. Συμεῶνος.

λούθησε τὴν ὁδὸν πρὸς τὴν μονὴν τοῦ ἁγίου Συμεῶνος (εἰκ. 5). Μετὰ τὴν ἀφίξιν ἐνταῦθα ἐγένετο προσευχὴ καὶ προσκύνησις εἰς τὸν ναόν, ἀκολούθως δὲ αἱ ὀμάδες τῶν ἐφίππων καὶ τῶν ἀρματωμένων, ἀφοῦ κατέλαβον τὸν ὠρισμένον δι' ἐκάστην χῶρον, ἐπεδόθησαν εἰς ὀλονύκτιον εὐωχίαν μετ' ᾠσμάτων καὶ χορῶν.

Τὴν πρωΐαν τῆς Δευτέρας, ἑορτὴν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, μετὰ τὴν ἐκ τῆς θείας λειτουργίας ἀπόλυσιν, ἐψάλη εἰς παρακείμενον μνημεῖον, τὸν «Μεγάλον Σταυρόν», ἐπιμνημόσυνος δέησις, εἶτα δὲ συνεχίσθη ἡ διασκέδασις μέχρι τῶν ἀπογευματινῶν ὥρων ὅτε ἤρχισεν ἡ ἐπιστροφὴ εἰς Μεσολόγγιον.

¹ Βλ. Κ.Ε.Ε.Λ., χειρ. ἀρ. 2889, ἐνθ. ἀν., σ. 28, ἀρ. εἰσ. μουσ. 10640, ἀρ. ταιν. 744Α2. (Ἡ δημοσιευομένη κατωτ. (σ. 186) μουσικὴ καταγραφὴ ἐγένετο ὑπὸ τοῦ συντ. μουσ. κ. Σπ. Περιστέρη). Βλ. καὶ χειρ. ἀρ. 2319, σ. 15 (ἠχογράφ. ἐν Κ.Ε.Ε.Λ.) ἀρ. εἰσ. μουσ. 4195, ταιν. 260Α5, καὶ χειρ. ἀρ. 2728, ἐνθ' ἀν., σ. 10, ἀρ. εἰσ. μουσ. 6623, ταιν. 427Β3.

♩. ∞ 100

tr

tr

5

3

tr (1)

tr

5

3

¹ Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ὁ ὀργανοπαίκτης ἐκτελεῖ τὸ *ταξιμ*. Ἡ λέξις εἶναι τουρκική, ἀνήκουσα εἰς τὴν μουσικὴν λαϊκὴν ὀρολογίαν. Μὲ τὸν ὄρον τοῦτον νοοῦνται αἱ ὀργανικαὶ μελωδίαὶ ἐλευθέρου ρυθμοῦ. Μετὰ τοῦτο ὁ ὀργανοπαίκτης ἐπανάρχεται εἰς τὴν ρυθμικὴν μελωδίαν καὶ τελειώνει ὡς ἀνωτέρω.

Εἰς τὴν εἴσοδον τῆς πόλεως παρὰ τὰ παλαιὰ τεῖχη πλῆθος ἐκ τοῦ λαοῦ ὑπεδέχθη τοὺς πανηγυριστάς, οἵτινες ἐπροχώρουν διὰ μικρῶν χορευτικῶν βημάτων, τῇ συνοδείᾳ τῆς ζυγιάς, πρὸς τὸν Μητροπολιτικὸν ναὸν ἔνθα ἀπέθεσαν τὴν σημαίαν. Ἀκολουθῶς διαχωρισθέντες οὗτοι εἰς τὰς ἐπὶ μέρους ὀμάδας, συνεχισαν τὴν εὐοχίαν καθ' ὅλην τὴν νύκτα μὲ χαρακτηριστικὸν στοιχεῖον αὐτῆς τὸν ἐκτελεσθέντα κατὰ τὰς πρώτας ὥρας μετὰ μεσονύκτιον (τῆς Δευτέρας πρὸς Τρίτην) μιμικὸν χορὸν, ὃ ὁποῖος καλεῖται «χορὸς τοῦ πεθαμένου».

Εἰς τὸν χορὸν τοῦτον παριστᾶται φόνος ἀρματωμένου ὑπὸ ἐτέρου συντρόφου του, εἶτα δὲ διὰ μεταμελείας τοῦ φονέως καὶ θρήνου αὐτοῦ ὡς καὶ διὰ ραντισμοῦ τοῦ νεκροῦ δι' ὕδατος ἀνάστασις αὐτοῦ.

Τὴν ἐπαύριον Τρίτην, μετὰ μεσημβριάν, πλῆθος λαοῦ μεθ' ὀμάδος ἀρματωμένων διεπεραιώθη ἐπὶ λέμβων εἰς τὴν παρακειμένην τῆς πόλεως τοῦ Μεσολογγίου νησίδα Κλείσοβαν ἔνθα ἐτελέσθη μνημόσυνον ὑπὲρ τῶν πεσόντων ὑπερασπιστῶν αὐτῆς τὸν Μάρτιον 1826¹, ἐγένετο δὲ καὶ ἐνταῦθα παράστασις τοῦ χοροῦ τοῦ πεθαμένου. Ἡ πανήγυρις, συνεχισθεῖσα ἀκολούθως εἰς Μεσολόγγιον, ἔληξε κατὰ τὸ μεσονύκτιον τῆς Τρίτης πρὸς τὴν Τετάρτην. Παλαιότερον ἐτελοῦντο σκοπευτικοὶ καὶ ἄλλοι ἀγῶνες, οἱ ὁποῖοι σήμερον ἔχουν ἐγκαταλειφθῆ².

Εἰς τὴν ἑορτὴν ταύτην προσέρχονται οὐ μόνον ἐκ τοῦ Μεσολογγίου ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς γειτονικῆς περιοχῆς, πρὸς δὲ καὶ ἐξ ἀπομακρυσμένων τόπων ὅπου εἰρήσκονται ἐγκατεστημένοι Μεσολογγῖται. Χαρακτηριστικὴ περὶ τούτου εἶναι ἡ εὐχὴ «καλὸ Ἄι-Συμιὸ νά ἴχωμε», δηλωτικὴ τῆς γενικωτέρας ἀναγνωρίσεως τὴν ὁποίαν ἔχει εἰς τὸν λαὸν ἢ ἐν λόγῳ ἑορτῆ.

Ἐκ τῶν χορῶν ὃ περισσότερον ἐκτελούμενος εἶναι ὁ τσάμικος, πρὸς δέ, χάριν παιδιᾶς, καὶ ὁ μιμητικὸς «πῶς τὸ τρίβουν τὸ πιπέρι...».

Ὡς ἐπιτραπέζιον ἕσμα τραγουδεῖται τὸ ἐξῆς:

*Πάλε καλὲς ἀντάμωσες, πάλε ν' ἀνταμωθοῦμε,
σὸν Ἄι Συμιὸ σὸν πλάτανο καὶ σὴν κρούα βρουσοῦλα,
πού ἔχουν οἱ κλέφτες γιόρτασμα, ἔχουνε πανηγύρι,
ἔχουν ἀρνιά καὶ ψένουνε, κριάρια σουβλισμένα,
ἔχουν κ' ἕνα καλὸ κρασί³.*

¹ Τὴν 25 Μαρτίου 1826 οἱ ὀλίγοι ὑπερασπισταὶ τῆς νήσου ἀντιμετώπισαν ἐπιτυχῶς ἐπίθεσιν 3000 Ἀράβων μὲ ἀποτέλεσμα τὸν φόνον 1000 ἐξ αὐτῶν καὶ τὴν ἄτακτον ὑποχώρησιν τῶν λοιπῶν. (βλ. Σπ. Τρικούπη, Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως. Ἔκδ. Γ', τόμ. 3ος, ἐν Ἀθήναις 1888, σ. 254-255).

² βλ. εἰς ἐφημ. «Ἑλληνικὰ Χρονικά» Μεσολογγίου, τῆς 6 Ἰουνίου 1859.

³ βλ. Κ.Ε.Ε.Α. χειρ., ἀρ. 2889, ἐνθ' ἄν., σελ. 19. Πρβλ. καὶ χειρ. ἀρ. 1768, σ. 130. (Συλλ. Δ. Πετροπούλου, Μεσολόγγι 1952).

Ὁ πολήμερος ἑορτασμός οὗτος εἶναι γνωστός, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, ὡς *πανηγύρι τ' Ἀι-Συμοῦ* ἐκ τῆς Μονῆς ἐνταῦθα τοῦ Ἁγίου Συμεῶνος τοῦ Θεοδόχου.

Ἡ Μονὴ αὕτη (εἰκ. 5), διαλελυμένη ἀπὸ πολλοῦ¹, ὑποστηρίζεται ὅτι ἰδρῦθη τὸ ἔτος 1740². Αὕτη ἀπετέλει κατὰ τοὺς χρόνους πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως καταφύγιον τῶν ἀρματολῶν καὶ κλεφτῶν τῆς περιοχῆς τοῦ Ζυγοῦ, οἱ ὁποῖοι εὕρισκον ἐνταῦθα πρόθυμον φιλοξενίαν³.

Ἡ ἐν λόγῳ Μονὴ συνεδέθη στενῶς πρὸς τὸ ἱστορικὸν γεγονός, τῷ 1826, τῆς ἐξόδου τῆς πολιορκουμένης ὑπὸ τῶν Τούρκων φρουρᾶς τοῦ Μεσολογγίου. Ὡς εἶναι γνωστόν, ὅτε ἐθεωρήθη ὅτι ἦτο ἀδύνατος πλεόν ἢ ἄμυνα τῆς πόλεως, ἀπεφασίσθη δ' ἡ ἐπιχείρησις ἐξόδου τῶν πολιορκουμένων διὰ μέσου τῶν ἐχθρικῶν γραμμῶν τὴν νύκτα τῆς 10 Ἀπριλίου, εἶχε γίνεαι συνεννόησις προηγουμένως μετὰ τῶν εἰς Δερβέκιστα ὄπλαρχηγῶν, ὅπως οὗτοι ἐπιτιθέμενοι ἔξωθεν κατὰ τῶν Τούρκων διευκολύνουν τὴν ἐξοδον, ἢ ὁποῖα θὰ ἐπεχειρεῖτο, ὅτε θὰ ἐρρίπτετο πυροβολισμός ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ Ζυγοῦ πρὸς τὸ μέρος τοῦ Ἁγίου Συμεῶνος⁴.

Συμφώνως πρὸς τὸ σχέδιον ὁ ἄμαχος πληθυσμός θὰ ἐχωρίζετο εἰς τρεῖς ομάδας, αἱ ὁποῖαι, προστατευόμεναι ὑπὸ τῆς φρουρᾶς, διηρημένης ἐπίσης εἰς τρία τμήματα, ὑπὸ τοὺς Ν. Μπότσαρην, Δ. Μακρῆν καὶ Κ. Τζαβέλλαν, θὰ κατηθύνοντο

¹ Τῷ 1885 ἀναφέρεται ὡς «τὸ ἐρημοκκλήσιον τοῦ Ἁγίου Συμεῶνος». (Βλ. εἰς ἐφημ. «Βύρων» Μεσολογγίου, 19 Μαΐου 1885).

² Βλ. Κ. Κόνστα, Ὁ ἅγιος Συμεὼν τοῦ Μεσολογγίου. Ἐφημ. «Καθημερινή», 21 Ἰουνίου 1964, καὶ ἐν Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλ. (Πυρσοῦ), τόμ. ΚΒ', ἐν λ. Συμεῶνος ἁγίου Μονῆ.

³ Βλ. Ἀ. Καρκαβίτσα, Οἱ κλέφται τοῦ Ζυγοῦ. Ἐφημ. «Ἐφημερίς», 13 Ἰανουαρίου 1892. *Τάκη Λάππα*, Ἡ κλεφτουριά τοῦ Μεσολογγίου. Ρουμελιώτικη τέχνη, ἔτ. Ε' (1965), ἀρ. 49, σ. 3. Σημειωτέα σχετικῶς καὶ ἐπιστολὴ τοῦ ἡγουμένου κατὰ τῷ 1824 πρὸς τὸν Δημ. Μακρῆν, ἀρχηγὸν τοῦ Ζυγοῦ, δι' ἧς ἀγγέλλει τὴν ἀποστολὴν εἰς αὐτὸν ἐφοδίων. (Βλ. Ἐθν. Βιβλ. Ἑλλάδος, τμήμα χειρ. ἀγωνιστῶν 1821, Ἀρχεῖον Δ. Μακρῆ, ἀρ. 9536. Βλ. καὶ εἰς Κ. Κόνστα, ἔνθ' ἄν., Ἰ. Ντόβα, Οἱ Ντοβαῖοι..., Ἀθῆναι 1965, σ. 61). Ἡ μονὴ κατεστράφη κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Ἐπαναστάσεως, ὁ τελευταῖος δ' ἡγούμενος αὐτῆς πρὸ τῆς καταστροφῆς, ὁ Ἰωαννίκιος Ἀγγελέτοζ, ἐπεδόθη μετὰ τὴν ἀνάκτησίν της ἀπὸ τὰς χεῖρας τῶν Τούρκων (1829) εἰς ἀνασῦστασιν ταύτης. (Βλ. Γενικὰ Ἀρχ. Κράτους, Μοναστηριακά, Φ. 121 (1836), Μοναστηριακά σήμερικτα ἐπαρχ. Μεσολογγίου. Βλ. καὶ εἰς Κ. Κόνστα, ἔνθ' ἄν.).

⁴ Βλ. σχετικῶς εἰς ἐφημερ. «Γενικὴ Ἐφημερίς τῆς Ἑλλάδος», 26 καὶ 29 Μαΐου 1826. Βλ. καὶ Σπ. Τρικούπη, ἔνθ' ἄν., σ. 259. Κ. Δεληγιάννη, Ἀπομνημονεύματα, τόμ. Γ', Ἀθῆναι 1957, σ. 109. («Βιβλιοθήκη». Ἀπομνημ. ἀγωνιστῶν τοῦ 21, ἀρ. 18). Κατ' ἄλλην πληροφορίαν ἡ ἄφιξις τῆς ἀναμενομένης βοήθειας θὰ ἐσημειοῦτο διὰ πυρῶν ἐκ φρυγάνων ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς ἐπονομαζομένης «Ἁγίου Ἡλίας τοῦ Ντόβα». (Βλ. Ν. Μακρῆ, Ἱστορία τοῦ Μεσολογγίου, Ἀθῆναι 1957, σ. 66-67. («Βιβλιοθήκη». Ἀπομνημ. ἀγωνιστῶν τοῦ 21, ἀρ. 19)).

διά διαφορετικῆς ὁδοῦ πρὸς τὴν Μονὴν τοῦ ἁγίου Συμεῶνος¹, ὅπου, κατὰ τὰ συμφωνηθέντα μὲ τοὺς εἰς Δερβέκιστα ὄπλαρχηγούς, θὰ ἀνέμενε βοήθεια².

Ἡ ἐκτέλεσις τοῦ σχεδίου τούτου, ὡς γνωστόν, ἀπέτυχεν ἕνεκα προδοσίας αὐτοῦ εἰς τοὺς πολιορκητὰς Τούρκους καὶ τῆς ἐπακολουθησάσης συγχύσεως μεταξὺ τῶν ἐξερχομένων ἐκ τῆς ἐπιθέσεως κατ' αὐτῶν. Οἱ ἐξεληθόντες ἐπροχώρησαν εἰς ἓν σῶμα, εἰς ἀπόστασιν δ' ἡμισείας περιῖπου ὥρας ἀπὸ τοῦ Μεσολογγίου συγκρουσθέντες πρὸς ἐχθρικὸν ἵππικὸν ἐκ Μποχωρίου ἠνάγκασαν τοῦτο νὰ ὑποχωρήσῃ πρὸς τὸ χωρίον τοῦτο³. Ἐτέρα δμάς, ἐξ ἑκατὸν πενήκοντα ἀτόμων ἐκ τῶν ὑπερασπιστῶν τῆς Κλεισόβης, κατευθυνομένη πρὸς ἅγιον Συμεῶνα⁴, συνεπλάκη πρὸς τὸ ἵππικὸν τοῦτο. Οἱ διασωθέντες ἐκ τῆς συγκρούσεως συνηνώθησαν μετὰ τῶν, ὡς ἄνω, ἐκ Μεσολογγίου ἐξεληθόντων⁵.

Ἄλλοι δὲ ὅσοι ἐκ τούτων ἔφθασαν εἰς τὸν ἅγιον Συμεῶνα, συνήνησαν ἀντὶ τῆς ἀναμενομένης ἐκεῖ βοήθειας⁶ σῶμα Ἀλβανῶν ὑπὸ τὸν Μουσταμπεην. Ἐπηκολούθησε σύγκρουσις καθ' ἣν πολλοὶ τῶν Ἑλλήνων ἐφρονεύθησαν, ἄλλοι ἠχμαλωτίσθησαν, μικρὸν δὲ μόνον μέρος αὐτῶν ἐπέτυχε νὰ σωθῆ⁷.

¹ Βλ. Σπ. Τρικούπη, ἔνθ' ἄν., σ. 260, Ν. Μακρῆ, ἔνθ' ἄν., σ. 67. Εἰς τὸ καταγραφὲν σχέδιον τῆς ἐξόδου τοῦ Ἐπισκόπου Ρωγῶν Ἰωσήφ καθωρίζετο : «... Ἡ' Ὁ τόπος (δηλ.) τὸ σημεῖον διευθύνσεώς μας, θέλει εἶναι ὁ ἅγιος Συμεός. Οἱ ὁδηγοὶ θέλουν προσέχει νὰ συγκεντρωθοῦμεν ἐκεῖ ὅλοι». (Βλ. Ν. Κασομούλη, Ἐνθυμήματα Στρατιωτικὰ τῆς Ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλλήνων 1821-1833, τόμ. Β', Ἀθήναι 1940, σ. 259). Πρβλ. καὶ Ἰω. Κορδορούμπα, Ὁ θρῆνος καὶ ὄδυρμος τῆς ἐξόδου τοῦ Μεσολογγίου. Ποίημα στοιχουρηθὲν καὶ ἐκφωνηθὲν ὑπὸ — κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Βαῖων. Ἐν Μεσολογγίῳ τῇ 13 Ἀπριλίου 1880, σ. 3, στ. 51-52 :

*Τὸ σύνθημά μας ἦτανε
στὸν Ἀισμῶνὸν νὰ βγοῦμε.*

² Βλ. Ν. Κασομούλη, ἔνθ' ἄν., σ. 248-249, Κ. Δεληγιάννη, ἔνθ' ἄν., σ. 111

³ Βλ. εἰς «Γεν. Ἐφημ. Ἑλλάδος», 2 Ἰουνίου 1826.

⁴ Συμφώνως πρὸς τὸ σχέδιον τῆς ἐξόδου προεβλέπετο ὅτι : «...Ζ' Τὸ σῶμα τῆς Κλεισόβης ὁδηγούμενον ὑπὸ τοὺς ὄπλαρχηγούς του νὰ ἐξέλθῃ μὲ τὰ πλοίαρια εἰς μίαν τῆς νυκτὸς σιγανὰ καὶ ἅμα φθάσῃ εἰς τὴν ξηρὰν νὰ σταθῇ ἕως τὴν 2 ὥρα ὅπου θὰ γίνῃ τὸ κίνημα ἀπὸ ἐδῶ, καὶ τότε νὰ κινηθῇ καὶ αὐτό». (Βλ. Ν. Κασομούλη, ἔνθ' ἄν., σ. 259).

⁵ Βλ. «Γεν. Ἐφημ. Ἑλλάδος», ἔνθ' ἄν., Κ. Δεληγιάννη, ἔνθ' ἄν.

⁶ Τὴν κρίσιμον ἡμέραν ταύτην ὁ Καραϊσκάκης, ἀρχηγὸς τοῦ στρατοπέδου τῆς Δερβέκιστας, εἶχεν ἀσθενήσει, οὕτω δὲ δὲν ἠδυνήθη νὰ προσφέρῃ βοήθειαν. (Βλ. Κ. Παπαρηγοπούλου, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, ἔκδ. Στ', τόμ. 6ος, ἐν Ἀθήναις 1932, σ. 171).

⁷ Βλ. «Γεν. Ἐφημ. Ἑλλάδος», ἔνθ' ἄν., Σπ. Τρικούπη, ἔνθ' ἄν., σ. 261-262.

Τὰ γεγονότα ταῦτα παρὰ τὸν ἅγιον Συμεῶνα ἀναφέρονται ἐπίσης εἰς τὸ κατωτέρω δημῶδες στιχούργημα.

52. Ὅσ' πῆραν τὸ βουνὸ-βουνό, τὸν Ἅγιο Συμεῶνα,
εὐρῆκαν τὸν Μουστάμπεη, τῆ ράχη εἶχε πιασμένη.
Μιά μπαταριά τοὺς ἔδωσε, τοὺς κόβει μέσ' στὴ μέση.
55. Τότ' ὁ Μακρῆς τοὺς φώναξε, τότ' ὁ Μακρῆς τοὺς λέει:
«Παιδιά μου, Ρουμελιῶτες μου, κ' ἔσεῖς παιδιά δικά μου,
τραβᾶτε τὰ λαμπρὰ σπαθιά, νὰ μὴ μᾶς πάρ' ἡ μέρα».
Καὶ τὰ σπαθιά τραβήξανε, πετᾶνε τὰ ντουφέκια,
σὰν τὰ λιοντάρια ρίχτηκαν καὶ σὰν ἀετοὶ περάσαν.
60. Τότε ὁ Μουστάμπεης φώναξε: «Κονιάροι κι Ἄρβανίτες»
κάμετε τόπο νὰ διαβοῦν, γιὰτ' εἶναι πεινασμένοι,
δὲ συλλογιῶνται θάνατο, κούρασμα δὲν φοβοῦνται¹.

Ὁ ὑπὸ ἐξέτασιν μὲ λαϊκὸν χαρακτῆρα ἑορτασμός, ἀνεξάρτητος τοῦ θεοπιθέντος ἐπισήμου κατ' ἔτος τὴν Κυριακὴν τῶν Βαΐων, ἐπέτειον τῆς ἐξόδου², φέρεται τελούμενος ἤδη ἀπὸ τοῦ πρώτου ἔτους τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς περιοχῆς ταύτης³.

Εἰς σχετικὸν ἔγγραφο τοῦ 1830 (25 Μαΐου) ἀναφέρεται ἡ ἐν λόγῳ πανηγυρίς ὡς καθιερωμένη⁴, περὶ τῆς συνεχίσεως δὲ αὐτῆς καὶ εἰς τοὺς μετέπειτα,

¹ Βλ. Κ. Ἀ. Στασινοπούλου, *Οἱ Μεσολογγίται...*, Ἀθῆναι 1926, σ. 105-106.

² Διὰ τοῦ Α.Ν. 645/37, ἀρθρ. 2ον (ΦΕΚ 153 / 26-4-1937, τευχ. Α'): «Ἡ Κυριακὴ τῶν Βαΐων ἐκάστου ἔτους, ἐπέτειος τῆς ἠρωϊκῆς ἐξόδου τῆς Φρουρᾶς τοῦ Μεσολογγίου, ὀρίζεται ἡμέρα ἐθνικοῦ ἑορτασμοῦ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ».

³ Ἡ ἀνάκτησις τοῦ Μεσολογγίου ἐγένετο, ὡς γνωστόν, διὰ συνθήκης ὑπογραφείσης τὴν 2 Μαΐου 1829. (Βλ. Σπ. Τρικούπη, *ἔνθ' ἄν.*, τόμ. Δ', σ. 259-260).

⁴ *Ἀρ. 850.

Ἑλληνικὴ Πολιτεία.

Ὁ Π. Διοικητὴς Μεσολογγίου, Ζυγοῦ κτλ.

Πρὸς τὸν Γενναίωτατον χιλιάρχον Κ.Δ. Μακρύν.

Προσκαλῆσθε νὰ διωρίσετε ἄνευ παραμικρᾶς ἀναβολῆς τεσσάρους ἢ πέντε στρατιώτας ἐκ τῆς πολιταρχίας τῆς πόλεως ταύτης... νὰ μεταβῶσιν εἰς τὸν ἅγιον Συμεῶν ὅπου γίνεται πανηγυρίς... (Βλ. Ἐθν. Βιβλ. Ἑλλάδος, Ἀρχ. Ἀγωνιστῶν (Δ. Μακρῆ), ἀρ. 9660, Κ. Κόνστα, Ὁ Ἅγιος Συμεῶν, ἔνθ' ἄν.).

ἕως σήμερον χρόνους ὑπάρχουν μαρτυρίαι, πλὴν τῆς προφορικῆς παραδόσεως, ἀρκεταὶ ἔκ γραπτῶν πηγῶν¹.

Ὑπὸ τὴν σημερινὴν μορφήν τῆς ἐν λόγῳ πανηγύρεως συνεχίζεται ἡ παλαιότερα παράδοσις αὐτῆς μὲ ὀρισμένας μεταβολὰς καὶ προσθήκας ἐξ ἀστικῆς ἐπιδράσεως, ὡς ἡ ἐπιμνημόσυνος δέησις εἰς τὸ ἥρωϊον τῆς πόλεως², πρὸ τῆς μεταβάσεως εἰς τὴν μονήν, εἶτα δὲ καὶ εἰς τὸ παρ' αὐτὴν μνημεῖον, τὸν Μεγάλον Σταυρόν³.

Ἡ μετάβασις εἰς Κλείσοβαν ἐλάμβανε χώραν παλαιότερον κατὰ τὸν πρὸ μεσημβρίας χρόνον τῆς Τρίτης καὶ οὐχὶ κατὰ τὸ ἀπόγευμα⁴.

¹ Βλ. εἰς ἐφημ. : «Ἑλληνικά Χρονικά» Μεσολογγίου, 6 Ἰουνίου 1859, ἔνθα χαρακτηρίζεται ἡ ἑορτὴ ὡς «ἀρχαία συνήθεια». «Ἐφημερίς» Ἀθηνῶν, 20 Μαΐου 1879, ἔνθα ἀναφέρεται ματαιώσις τοῦ ἑορτασμοῦ ἔκ τοῦ θανάτου τοῦ Ἑπαμ. Δεληγιώργη. «Δυτικὴ Ἑλλάς» Μεσολογγίου, 12 Ἰουνίου 1883. «Βύρων» Μεσολογγίου, 19 Μαΐου 1885. «Τὸ Ἄστυ» Ἀθηνῶν, 12 Ἰουνίου 1891. «Νεολόγος» Πατρῶν, 30 Μαΐου 1911. Αὐτόθι, 31 Μαΐου 1911, ἔνθα ἡ πανήγυρις χαρακτηρίζεται ὡς «μοναδικὴ εἰς τὴν Ἑλλάδα». «Στερεὰ Ἑλλάς» Μεσολογγίου, 31 Μαΐου 1930. «Αἰτωλική» Μεσολογγίου, 28 Ἰουνίου 1964. Πρβλ. καὶ τοὺς στίχους τοῦ *Κωστῆ Παλαμᾶ* :

.....
 Στὸ πανηγύρι τ' ἄη Συμοῦ, φαρὰς γιὰ τὸ καμάκι,
 τὸν δρόμο δὲν τὸν ἔμαθα ποὺ πάει πρὸς τὸ βουνό.

(*Κ. Παλαμᾶ*, Οἱ καημοὶ τῆς λιμνοθάλασσης..., ἔκδ. Β', Ἐν Ἀθήναις 1925, σ. 26, Τὸ πανηγύρι τοῦ φαρᾶ, στ. 3-4. Περὶ τῆς ἐπιδράσεως τῆς πανηγύρεως ἐπὶ τῆς λογίας παραδόσεως βλ. εἰς *Κ. Κώνστα*, Ὁ τραγουδημένος Ἄη-Συμιός... Ἐφημ. «Βραδυνή», 29 Μαΐου 1961). Πρβλ. καί :

*Ἐσεῖς, λεβέντες, ξεσηκωθῆτε ἀπ' τὰ χωριά,
 νὰ πᾶτε ἀπάνου στὸ Ζυγὸ, ἐκεῖ ψηλὰ στὸν Ἄη-Συμιό,
 παίζον ζουρνάδες, γλεντοῦν παιδιὰ.*

(Βλ. *Κ.Ε.Ε.Λ.*, χειρ. ἀρ. 2381, σ. 11, συλλ. Σπ. Περιστέρη, Γουριὰ Μεσολογγίου 1961).

² Αὕτη τελεῖται ἀπὸ τοῦ ἔτους 1926. (Βλ. *Κ.Ε.Ε.Λ.*, χειρ. ἀρ. 2889, ἔνθ' ἄν., σ. 8). Παλαιότερον ἡ μετάβασις εἰς τὸ ἥρωϊον ἐγένετο μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν ἐξ Ἀγίου Συμεῶνος, ἧτοι τὸ ἐσπέρας τῆς Δευτέρας, (Βλ. «Ἑλληνικά Χρονικά», ἔνθ' ἄν., «Τὸ Ἄστυ», ἔνθ' ἄν.).

³ Τὸ ἥρωϊον ἀνηγέρθη τῷ 1937. (Βλ. *Κ.Ε.Ε.Λ.*, χειρ. ἀρ. 2889, ἔνθ' ἄν., σ. 9 καὶ *Χρ. Ἐναγγελάτου*, Ἡ νοτιοδυτικὴ Αἰτωλία. Ρουμελιώτικο Ἡμερολόγιο 1966, σ. 67).

⁴ Βλ. *Κ.Ε.Ε.Λ.*, χειρ. ἀρ. 2889, ἔνθ' ἄν., σ. 19, «Ἑλληνικά Χρονικά», ἔνθ' ἄν. Σημειούμεν ὅτι ἡ λαϊκὴ πανήγυρις τῆς Ἀγίας Τριάδος, εἰς Κλείσοβαν, τελεῖται τὴν Τρίτην ἀντὶ τῆς Δευτέρας. Ἀντίστοιχον ἔθος ἀναφέρομεν ἔκ τοῦ χωρίου Ν. Σούλι (πρ. Σουμπάσκιοῦ) Σεργῶν ἔνθα τὴν ἐπαύριον τῆς ἑορτῆς τοῦ Ἁγ. Γεωργίου λαμβάνει χώραν ἡ λαϊκὴ τελετὴ. (Βλ. *Γαβριὴλ Κουντιάδου*, Λεύκωμα τοῦ Σουμπάσκιοῦ... Ἐν Θεσσαλονίκῃ 1925, σ. 29 καὶ *Κ.Ε.Ε.Λ.*,

Ὁ χορὸς τοῦ πεθαμένου παραδίδεται ὅτι εἰσήχθη μεταγενεστέρως εἰς τὴν πανηγυριν ¹.

Περὶ τῆς τελέσεως τῆς πανηγύρεως ταύτης τὴν Πεντηκοστήν, ἡμέραν μὴ ἔχουσαν προφανῶς σχέσιν πρὸς τὴν ἑορτὴν τῆς Μονῆς, ἣτις ἄγεται τὴν 3ην Φεβρουαρίου, οὔτε πρὸς τὴν ἔξοδον τῆς φρουρᾶς τοῦ Μεσολογγίου ἢ ὁποία ἐγένετο τὴν 10/11 Ἀπριλίου 1826, ὑπάρχει εἰς τὸν λαὸν σχετικὴ αἰτιολογικὴ παράδοσις καθ' ἣν τὸ πανηγύρι τοῦτο συνεχίζεται ἐκ τῶν χρόνων τῆς τουρκοκρατίας. Λέγεται ὅτι οἱ κλέφτες τοῦ Ζυγοῦ συνεκεντρώνοντο ἐνταῦθα τὴν Πεντηκοστήν ὅπου καὶ ἐκκλησιάζοντο, προσκαλουμένου ἱερέως ἐκ Μεσολογγίου, εἶτα δὲ διεσκέδαζον μετὰ τῶν συρρεόντων ἐκ τῶν πέριξ χωριῶν ². Ἡ παράδοσις αὕτη συμφωνεῖ καὶ πρὸς τὴν ἀνωτέρω παραλλαγὴν τοῦ ἔσματος τῆς συνάξεως τῶν κλεφτῶν :

«στὸν ᾠ Συμιὸ στὸν πλάτανο καὶ στὴν κρύα βρυσούλα»³,

τὸ ὁποῖον ἔσμα, ὡς κλέφτικο, εἶναι εὐρύτερον διαδεδομένον, μὲ συνάντησιν τῶν κλεφτῶν «στὸν ᾠ Διᾶ, στὸν πλάτανου...» ⁴.

Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς περιοχῆς τοῦ Μεσολογγίου ἢ ἐκ παραδόσεως πανηγυρις συνεχίσθη ὑπὸ τὴν νέαν αὐτῆς μορφήν, συνδυασθεῖσα ἀργότερον καὶ πρὸς τὰ ἱστορικὰ γεγονότα τὰ λαβόντα χώραν ἐνταῦθα, ὡς καὶ πρὸς τὰς τελετὰς πρὸς τιμὴν τῶν κατὰ τὴν ἔξοδον φονευθέντων, ἢ ὅλη δὲ πορεία τῶν ἀρματωμένων πρὸς τὸν Ἄγ. Συμεῶνα ἐνθυμίζει τὴν φάλαγγα τῶν πολιορκημένων εἰς Μεσολόγγιον, οἱ ὁποῖοι ἐπιχείρησαν τὴν ἔξοδον ⁵.

χειρ. ἀρ. 2762, σ. 29 (συλλ. Γ. Ν. Αἰκατερινίδου, Ν. Σούλι Σερρῶν, 1965). Πρβλ. καὶ τὸ εἰς περιοχὰς τοῦ νομοῦ Σερρῶν εὐρύτατα διαδεδομένον ἔθιμον τῆς τελέσεως τοῦ «ποδαρικοῦ» οὐχὶ κατὰ τὴν Πρωτοχρονιάν ἀλλὰ τὴν 2αν Ἰανουαρίου. (βλ. Κ.Ε.Ε.Λ., χειρ. ἀρ. 2761, σ. 322, 324 (συλλ. Γ. Ν. Αἰκατερινίδου, νομὸς Σερρῶν 1963), ἀρ. 2779, σ. 15 (συλλ. Γ. Ν. Αἰκατερινίδου, Ἀηδονοχόρι Σερρῶν 1963) κ.ά.).

¹ βλ. Κ.Ε.Ε.Λ., χειρ. ἀρ. 2889, ἐνθ' ἄν., σ. 20-24.

² βλ. :Π. Ἀβραάμη, ἐνθ' ἄν. καὶ Θ. Μακροπούλου, Τὸ πανηγύρι τ' ᾠ Συμιοῦ. Ἀρχεῖα Ἐταιρείας Αἰτῶν Σπουδῶν, τόμ. Α' (1958), σ. 207, Κ. Κώνστα, Ὁ τραγουδημένος ᾠ-Συμιός, ἐνθ' ἄν. Πρβλ. καὶ Κ.Ε.Ε.Λ., χειρ. ἀρ. 2889, ἐνθ' ἄν., σ. 22.

³ Πρβλ. καὶ τοὺς στίχους τοῦ Κ. Παλαμᾶ :

Στὸν ᾠ Συμιὸ στὸν πλάτανο, στὸ κρύο τὸ πηγαδάκι
ποὺ πάνε τὰ κλεφτόπουλα καὶ πίνουνε νερό.

.....
(Οἱ καημοὶ τῆς Λιμνοθάλασσης, ἐνθ' ἄν., σι. 1-2).

⁴ βλ. Ἑλληνικὰ Δημοτικὰ Τραγούδια (Ἑκλογὴ), τόμ. Α', Ἐν Ἀθῆναις 1962, σ. 275. (Δημοσ. Λαογρ. Ἀρχεῖου, ἀρ. 7).

⁵ βλ. καὶ Κ. Κώνστα, Ὁ ᾠ Συμιός τοῦ Μεσολογγίου, ἐφημ. «Καθημερινή» 4 Ἰουνίου 1961, Θ. Μακροπούλου, Τὸ Μεσολόγγι καὶ ὁ Κωστής Παλαμᾶς, Ἀθῆναι 1959, σ. 18.

Τοσαύτη δ' ὑπῆρξεν ἡ ἐπιβολὴ εἰς τὴν λαϊκὴν ψυχὴν τοῦ ἐν λόγῳ πανηγυριοῦ τ' Ἁγ. Συμιοῦ, ὥστε κατ' ἀναλογίαν πρὸς αὐτὸ καθιερώθησαν ὅμοια λαϊκὰ ἐπίσης πανηγύρια εἰς Αἰτωλικὸν κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς Ἁγίας Ἀγάθης τὴν 23ην Αὐγούστου¹, εἰς Νεοχώριον τὴν ἡμέραν τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς (26 Ἰουλίου)² καὶ εἰς Γουριὰν κατὰ τὸ Πάσχα³.

RÉSUMÉ

La fête populaire au couvent de St. Syméon, près de Messolongui, pendant la Pentecôte

par Georges N. Aicaterinides

L'auteur examine la fête populaire au couvent de St. Syméon qui est célébrée à la Pentecôte, durant trois jours.

Le principal caractéristique de cette fête est constitué par des hommes armés «les armatomenoi», qui sont vêtus avec les costumes traditionnels des guerriers de cette région, qui combattaient les turcs avant l'insurrection de 1821 (photo no 1).

Le matin du Dimanche de la Pentecôte, ces «armatomenoi» forment des groupes (photo no 2 et 3) et dans l'après midi, dans cet ordre, suivis et par d' autre participants, dont certains sont à cheval (photo no 4) vont accompagnés par des instruments populaires (des zournas et des petits daws) au couvent de St. Syméon, qui se trouve à six kilomètres environs au nord de la ville de Messolongui, aux pieds de la montagne Zyghos (photo no 5).

Au couvent, après la benédiction et les prières, les participants, avec en tête les «armatomenoi», s'adonnent à un festin avec des danses et des

¹ Βλ. Ν. Σπυροπούλου, Τὸ πανηγύρι τῆς Ἁγίας Ἀγάθης. Ἐργεῖα Ἐταιρείας Αἰτ/κῶν Σπουδῶν, τόμ. Α' (1958), σ. 208-218.

² Βλ. Ἁγ. Σπυροπούλου ἐν Αἰτωλοακαρνανικῇ καὶ Εὐρυτανικῇ Ἐγκυκλ., τόμ. Α', ἐν λ. Ἁγ. Παρασκευῆς πανηγύρι.

³ Κατὰ προφορικὴν ἀνακοίνωσιν τοῦ φιλολόγου κ. Κ. Κώστα ἡ πανήγυρις καθιερώθη ὑπὸ τοῦ πατρός του Σπυρίδωνος, ὁ ὁποῖος πολλάκις εἶχε μετάσχει εἰς τὴν πανήγυριν τῆς Ἁγίας Ἀγάθης, ἐτελεῖτο δὲ κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα 1920-1930, ἀπὸ τοῦ ἀπογεύματος τῆς Κυριακῆς τοῦ Πάσχα ἕως τῆς Τρίτης τῆς Διακαινησίμου μετὰ βασιλεῖς ἀρματομένων πανηγυριστῶν εἰς τὴν παρακειμένην εἰς Γουριὰν μονὴν τῶν Ταξιαρχῶν.

chansons populaires et cela jusqu'à l'après midi du Lundi, après quoi tout le monde rentre à Messolongui, où la fête continue.

Ces festivités se terminent l'après midi du Mardi à la petite île avoisinante de Klissova, où se rendent tous. Là on commémore ceux qui sont morts en défendant l'île contre les turcs au mois de mars 1826.

Sous cette forme urbaine actuelle, ces festivités continuent une ancienne tradition qui provienne du temps de la domination turque avant la guerre de l'Indépendance en 1821.

Alors, le jour de la Pentecôte les «Klephtes» de la région du mont «Zyghos» se réunissaient au couvent de St. Syméon, qui leur servait de refuge et après avoir entendu la messe festoyaient avec des danses et des chants.

Après la libération en 1830 cette tradition a continuée à être célébrée sous sa nouvelle forme, en y incorporant et des faits historiques qui ont eu lieu durant le second siège de Messolongui par les turcs et notamment l'exode de la garde de la ville la nuit du 10 à 11 avril 1826. Comme point de rencontre, entre les défenseurs de Messolongui et les soldats grecs qui venaient de dehors à leur secours, on avait fixé et le couvent en question de St. Syméon.

ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1965 - 1966

Ι. ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1965

Α'

ΕΚΘΕΣΙΣ ΕΡΕΥΝΗΣ ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1964 ΚΑΙ 1965 ΕΙΣ ΤΟ ΑΡΧΕΙΟΝ
ΠΑΥΛΟΥ ΒΛΑΣΤΟΥ ΕΝ ΤΩ ΙΣΤΟΡΙΚΩ ΑΡΧΕΙΩ ΚΡΗΤΗΣ ΕΙΣ ΧΑΝΙΑ

ΥΠΟ Γ. Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΗ

Εἰς τὸ Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Κρήτης εἰς Χανιά εὐρίσκειται ἀπὸ τοῦ ἔτους 1963 τὸ σπουδαιοτάτης σημασίας διὰ τὴν ἑν γένει ἱστορίαν τῆς νήσου ἀρχεῖον τοῦ Παύλου Γ. Βλαστοῦ (1836-1926), κατατεθὲν ἑνταῦθα ὑπὸ τοῦ κληρονόμου του Γεωργ. Ἰ. Βλαστοῦ ἐκ Ρεθύμνης¹. Τοῦτο ἀποτελεῖται ἐξ 94 τόμων, χειρογράφων, καὶ ἐκ μικροῦ ἀριθμοῦ βιβλίων.

Ὁ Παῦλος Γ. Βλαστός, κατὰ σημείωσιν τοῦ ἰδίου τῷ 1859 ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 20 χειρογράφου, ἐγεννήθη εἰς Βυζάρι τῆς ἐπαρχίας Ἀμαρίου Ρεθύμνης τὴν νύκτα τῆς 29 πρὸς τὴν 30 Ἰανουαρίου 1836, ἀνετράφη δὲ εἰς Ρέθυμνον ὅπου καὶ παρέμεινε κατόπιν κατὰ τὸν περισσότερον χρόνον τοῦ βίου του μέχρι τοῦ θανάτου του τὴν 29 Ἀπριλίου 1926. Εἰς τὴν πόλιν ταύτην ἔτυχε οὕτω τῆς παιδείας τῆς ἐποχῆς του, ἥτοι τὸ πρῶτον τῆς εἰς τὸ Δημοτικὸν Σχολεῖον, εἶτα δὲ τῆς εἰς Ἑλληνικὴν Σχολήν. Μετὰ τὴν ἀποφοίτησίν του διωρίσθη τῷ 1853 ὑπὸ τῆς Σχολικῆς Ἐφορείας Ρεθύμνου ὡς βοηθὸς τοῦ διδασκάλου Κωνσταντίνου Ψαρουδάκη, εὐφώνως γνωστοῦ καὶ ὡς μουσικοδιδασκάλου. Διδαχθεὶς ὑπ' αὐτοῦ τὴν Βυζαντινὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν, προσελήφθη ἀργότερον, τῷ 1858, ὡς ἱεροψάλτης εἰς τὸν ναὸν τῶν Εἰσοδίων, καθεδρικὸν τῆς πόλεως. Μετ' ὀλίγον ὁμως, ἕνεκα τῆς κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο (1858) συμβάσης ἀναταραχῆς εἰς τὴν νῆσον ἐκ τῆς ἐνόπλου συγκεντρώσεως εἰς Μπουτσουνάρια, ἐγγὺς τῶν Χανίων, πρὸς διαμαρτυρίαν κατὰ τῆς τουρκικῆς διοικήσεως, ὁ Βλαστός ἔφυγεν εἰς τὴν Σμύρνην καὶ Κωνσταντινούπολιν. Ἐπανελθὼν εἰς τὴν νῆσον τῷ 1860, κατέλαβεν εἰς Ἡράκλειον θέσιν διδασκάλου εἰς τὸ ἐκεῖ Νηπιαγωγεῖον, πρὸς δὲ καὶ ἱεροψάλτου κατ' ἀρχὰς εἰς τὸν

¹ Βλ. Γ. Κ. Σπυριδάκη, Ὁ Παῦλος Βλαστός (1836-1926) καὶ ἡ λαογραφία τῆς Κρήτης. Κρητικὴ Πρωτοχρονιά, ἔτ. 1965, σελ. 14. (Ἐνταῦθα ἑν σημ. 1 παρατίθεται βιβλιογραφία).

ναὸν τοῦ ἀποστόλου Ματθαίου τοῦ Συναϊτικοῦ Μετοχίου, ἀργότερον δὲ τῷ 1863, εἰς τὸν μητροπολιτικὸν τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ, διδάσκων συγχρόνως καὶ Βυζαντινὴν μουσικὴν εἰς μαθητὰς τοῦ Ἑλληνικοῦ Σχολείου καὶ τοῦ Γυμνασίου¹.

Κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1866-69 κατέφυγεν εἰς Ἀθήνας, ὁπόθεν ἐπανελθὼν ἐγκατεστάθη εἰς Ρέθυμνον, ἀλλὰ καὶ πάλιν ἠναγκάσθη νὰ ἐκπατρισθῇ τῷ 1873 ἕνεκα τῆς ἀπαγωγῆς ὑπ' αὐτοῦ τουρκοκρήσεως νεάνιδος, ὀνόματι Νουριγιέ, τὴν ὁποίαν, ἀσπασθεῖσαν τὸν Χριστιανισμόν, ἐνυμφεύθη.

Ἐπιστρέψας τῷ 1881 ἐξελέγη πληρεξούσιος τῆς ἐπαρχίας Ἀμαρίου εἰς τὴν Κρητικὴν Βουλὴν. Ἐκτοτε παρέμεινεν οὗτος εἰς Ρέθυμνον², ἰδίᾳ μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς νήσου τῷ 1898 μέχρι τοῦ θανάτου του.

Ἀφ' ἧς ὁ Βλαστός ἐγκατεστάθη εἰς Ἡράκλειον, γνώστης ἤδη τῆς Βυζαντινῆς μουσικῆς, ἐπεδόθη συστηματικῶς εἰς τὴν περισυλλογὴν τῶν Κρητικῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν καὶ καταγραφὴν τῆς μουσικῆς αὐτῶν εἰς τὴν Βυζαντινὴν παρασημαντικὴν³. Φαίνεται ὅμως ὅτι τὸ συλλεκτικὸν ἔργον του ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων ἐξετείνετο ἤδη εἰς πάσας τὰς ἐκδηλώσεις τοῦ βίου τοῦ λαοῦ, τὸ ὁποῖον πλέον ἐσυστηματοποιεῖ καὶ διὰ περιοδειῶν του εἰς τὰς ἐπαρχίας Ἡρακλείου (Τεμένους, Γορτύνης καὶ Μαλεβιζίου), πρὸς ἀνατολὰς εἰς τὰς περιοχὰς Λασιθίου καὶ Μεραμ-

¹ Αἱ πληροφορίες ἐκ σημειώματος ὑπὸ τοῦ ἰδίου εἰς τὸ χειρ. ὑπ' ἀρ. 37, σελ. 504 σημ. 1 καὶ ἐκ βιογραφίας αὐτοῦ, δημοσιευθείσης εἰς τὴν ἔφημ. «Φόρμυξ», περ. Β', ἔτ. Δ' (ΣΤ), ἀρ. 1-2 (1908), σελ. 1-2.

² Κατὰ τὸ ἔτος 1889 ἕνεκα τῆς ἐκρύθμου καταστάσεως εἰς τὴν Κρήτην κατέφυγεν εἰς Ἀθήνας ὅπου καὶ παρέμεινε μέχρι τοῦ 1898.

³ Εἰς τὸ ὑπ' ἀριθμ. 6 χειρογράφον, περιέχον μουσικὴν ὕλην, σημειώνει ὁ ἴδιος ὡς τόπον καὶ ἔτος καταρτίσεως αὐτοῦ «Ρέθυμνον 1860». Ἡ χρονολογία αὕτη δύναται νὰ ἐξηγηθῇ, ἐὰν θεωρηθῇ ὅτι ἐτέθη πρὸ τῆς μεταβάσεώς του εἰς Ἡράκλειον ἢ ἀργότερον κατὰ τὸν καταρτισμὸν τοῦ χειρογράφου ἐν Ρεθύμνῳ, ὅτε οὗτος τὸ ἐχρονολόγησεν εἰς τὸ 1860, ἔχων ὑπ' ὄψιν τὸ ἔτος τῆς περισυλλογῆς τῆς ὕλης.

Ζήτημα πραγματικῆς χρονολογίας τίθεται καὶ διὰ τὰ χφα ὑπ' ἀριθμ. 9, 14, 15, 21, 37, 38, 39, 81, 82, 83, 85 εἰς τὰ ὁποῖα ἀναγράφεται ὑπὸ τοῦ ἰδίου τοῦ Βλαστοῦ ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐν ἀρχῇ ἡ χρονολογία «Ρέθυμνον 1850». Εἰς τὸ χειρογράφον π.χ. ὑπ' ἀρ. 9 εἰς τὸ ὁποῖον περιέχεται συλλογὴ 4190 μαντινάδων (διστίχων) καὶ γυρισμάτων τραγουδιῶν (ἐκ τῶν δευτέρων τὰ 13σύλλαβα φαίνονται σύνθεσις τοῦ ἰδίου τοῦ Βλαστοῦ) ὑπάρχει ἡ ἐνδειξις «Ρέθυμνον Κρήτης 1850». Ἡ χρονολόγησις τούτης εἰς ἕκτασιν συλλεκτικῆς ἐργασίας, εἰς ἣν περιλαμβάνεται καὶ δημιουργικὴ, εἰς τὸ ἔτος τοῦτο, εἶναι ἀδύνατον νὰ εἶχεν ἐκτελεσθῇ τότε ὑπ' αὐτοῦ, ἔχοντος ἡλικίαν 15 ἐτῶν· ἐπομένως πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι οὗτος ἐχρονολόγησεν οὕτω τὰ χειρογράφα ταῦτα ἴσως ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι εἶχεν ἀρχίσει πιθανῶς κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο νὰ καταγράψῃ κείμενα τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ τῆς Κρήτης.

βέλλου καὶ πρὸς δυσμὰς εἰς τὰς ἐπαρχίας Ἀμαρίου, Ἀγίου Βασιλείου, Ἀποκορώ-
νου καὶ Σφακιῶν. Οὕτω κατέγραψεν οὗτος οὐ μόνον δημοτικὰ τραγούδια (κείμενα
καὶ μουσικὴν) ἀλλὰ καὶ ἄλλα στοιχεῖα τοῦ ἐκ παραδόσεως ὕλικου, κοινωνικοῦ καὶ
πνευματικοῦ βίου τοῦ λαοῦ.

Πλὴν τῆς λαογραφίας τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Βλαστοῦ εἰλκυσθη ἔξ ἴσου ζωηρὸν
καὶ διὰ τὴν φιλολογίαν, τὴν ἱστορίαν, τὴν ἀρχαιολογίαν τῆς νήσου, τὴν χλωρίδα,
τὴν γεωλογίαν αὐτῆς καὶ εἰς ἄλλους τομεῖς. Οὕτως ἀσχοληθεὶς ὁ Βλαστός μετ'
ἀφοσιώσεως περὶ πᾶν ὅ,τι εἶχε σχέσιν πρὸς τὴν ἱστορίαν γενικῶς τῆς Κρήτης, κα-
τήρησε διὰ τῆς συγκεντρώσεως καὶ ἐπεξεργασίας τῆς σχετικῆς ὕλης πρὸς τὸν σκο-
πὸν μελλοντικῆς ἐκδόσεως πλουσιώτατον ἀρχεῖον ἐξ 94, ὡς ἐλέχθη, χειρογράφων
τόμων. Ἐκ τούτων εἰς 41, ἀποτελουμένους περίπου ἐξ 26.000 σελίδων, περιέχεται
ἡ συλλεχθεῖσα ὑπ' αὐτοῦ ἐπιβλητικὴ εἰς ποσὸν λαογραφικὴ ὕλη. Εἰς τοὺς λοιποὺς
53 τόμους περιλαμβάνεται ποικίλη ἄλλη, ὡς ἀνωτέρω, ὕλη.

Ἡ λαογραφικὴ εἰδικῶς σημασία τοῦ Ἀρχείου τούτου ἦτο γνωστὴ ἀπὸ πολ-
λοῦ ἐκ δημοσιευμάτων, ὡς ἀνωτέρω, εἰς τὸν ἡμερήσιον τύπον τῆς Ρεθύμνης, δὲν
ἦτο ὅμως προσιτὴ ἢ χηρῆς αὐτοῦ, ἐφ' ὅσον εὐρίσκειτο εἰς χεῖρας ἰδιώτου. Ὅθεν
μετὰ τὴν κατάθεσίν του εἰς τὸ Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον ἐν Χανίοις ἦτο σκόπιμος ἡ
ἔρευνα εἰς αὐτὸ πρὸς καθορισμὸν τῶν χειρογράφων λαογραφικοῦ περιεχομένου
καὶ οὐνταξίν σχετικοῦ καταλόγου αὐτῶν πρὸς διευκόλυνσιν οὕτω τῆς ἐπιστημονι-
κῆς χρήσεως τοῦ ἀρχείου τούτου ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης.

Τὸ ἔργον τοῦτο ἐπεχείρησα, κατόπιν προτάσεώς μου πρὸς τὴν Ἀκαδημίαν
Ἀθηνῶν καὶ τῆς σχετικῆς ἐγκριτικῆς ἀποφάσεως αὐτῆς ὑπ' ἀριθμ. 49035/23.6.64,
ἀπὸ τῆς 11-23 Αὐγ. 1964 καὶ συμπληρωματικῶς τῷ 1965 (5-11 Σεπτεμβρίου)
μετ' εἰδικὴν ἄδειαν τῆς Ἐφορευτικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Ἱστορικοῦ Ἀρχείου Κρήτης.

Ἐκ τῆς γενομένης παρ' ἡμῶν ἀναδιφήσεως εὐρέθησαν περιέχοντες λαογρα-
φικὴν ὕλην, ὡς ἦδη ἐλέχθη, 41 τόμοι, οἱ ὑπ' ἀριθμ. 5, 6, 7, 8, 9Α, 11, 12, 14, 15,
16, 17, 18, 19, 20, 21, 27, 28, 31, 32, 35, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 50,
52, 56, 58, 59, 75, 81-86.

Κατὰ κατηγορίας ἡ περιεχομένη εἰς τὰ χειρόγραφα ταῦτα ὕλη ἔχει ὡς ἑξῆς :

I. Γενικά: χφ. 52

II. ΥΛΙΚΟΣ ΒΙΟΣ

1. Ἐνδυμα, ὑπόδεσις, καλύμματα κεφαλῆς - στολισμὸς (κοσμήματα) : χφ. 27

2. Βίοι :

α) Γεωργικός, ποιμενικός, ναυτικός, μελισσοκομικός : χφ. 37 (σ. 1-302, 931-966)-
χφ. 45 τεύχ. Α'-Β' (γεωργικὸν καὶ ποιμεν. γλωσσάριον)· χφ. 84 τεύχ. ΣΤ'.

β) Κυνήγιον : χφ. 37 (σ. 931-975-976)

3. Βιοτεχνία, ύφαντική: χφ. 37 (σ. 989-1006)

III. ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΒΙΟΣ

1. Γέννησις, βάπτισις, παιδίον: χφ. 32 τεύχ. Α' (σ. 1-133)
2. Γάμος: χφ. 75 τεύχ. Β'. 84 τεύχ. Δ'.
3. Τελευτή: χφ. 32 τεύχ. Δ'
4. Κοινωνική δργάνωσις: χφ. 21. 82 τεύχ. Δ'.
5. Λαϊκή λατρεία: χφ. 21 (σ. 645-657). 35 τεύχ. Α'. Β'. Γ'. Δ'. 37 (σ. 319-798. σποράδ.).
6. Παιγνίδια-ἀγῶνες: χφ. 21 (σ. 658-660). 44 (σελ. 630).

IV. ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΣ ΒΙΟΣ

1. Λαϊκή πίστις, δεισιδαιμονίαι, προλήψεις, λατρεία: χφ. 20 (σ. 80 κ.ἐξ). 21 (σ. 645-657). 37 (σ. 319-930 σποράδ.).
2. Μαγεία: χφ. 20 (σ. 1179-1392). 82 τεύχ. Θ'.
3. Δημόδης Ιατρική: χφ. 37 (σ. 1-302. σποράδ.).
4. Ἀστρολογία καὶ μετεωρολογία: χφ. 37 (σ. 1-798. σποράδ.). 44 (σελ. 625-629 κ.ἐξ.)
5. Μαντική: χφ. 20 (σελ. 1196, 1395-96)
6. Δημόδης ποίησις:
 - α') Τραγούδια (κείμενα): χφ. 14 (τραγ. 372). 15 (309). 16 (55). 17 τεύχ. 8 (10), τεύχ. 9 (14). 18 τεύχ. 1 (269). 19 (137). 32 τεύχ. Α' (55), τεύχ. Β' (2). 35 τεύχ. Γ' (14). τεύχ. Δ' (4). 56 (1). 58 (7). 82 τεύχ. Α' (23), τεύχ. Ε' (12), τεύχ. ΣΤ' (12). 83 τεύχ. Α'-Η' (237). 84, τεύχ. Ε'-Θ'. 85 (594).
 - β') Τραγούδια (παιδικά, νανουρίσματα, ταχταρίσματα): χφ. 14 (τραγ. 138). 32 (σελ. 83-86, 93-94, 97, 103-127).
 - γ') Δίστιχα (κείμενα): χφ. 9 (δίστ. 4190).
 - δ') Γυρίσματα τραγουδιῶν (ἀρκετὰ τούτων σύνθεσις τοῦ Βλαστοῦ): 85 τεύχ. Β'.
 - ε') Στιχοσυγγήματα (ἡμιλόγια): χφ. 15 (8). 19 (22).
7. Μουσική καὶ χοροὶ (Βυζαντ. μουσική γραφή): χειρ. 5 (ἄσμ. 106). 6 (8). 8 (16). 9Α (220). 11 τεύχ. Γ' (18), τεύχ. Δ' (2). 12 (25). 58 (σελ. 40-48, 771-76 (περὶ χορῶν). (σελ. 942-945 ἢ Κρητ. λύρα). 59 (σ. 191-92 Κρητ. χοροί).
8. Παραμύθια: χφ. 14 (παραμ. 2). 28 (παρ. 76). 32 τεύχ. Β' (1).
9. Ἀνέκδοτα: χφ. 17 τεύχ. Ζ'.
10. Δημόδεις παραδόσεις: χφ. 14 (2). 17 τεύχ. Η' (2). 19 (1). 20 (πληροφορίαι καὶ παραδ. περὶ Νεραϊδῶν, Γοργόνας, τελωνίων, καταχανάδων (βρικόλακων), Ἀνασκελάδων, Καλικαντζάρων, φαντασμάτων, στοιχειῶν, ἀσθενειῶν (πανώλους.

- Βραχνᾶ, Διαβόλου, Μοιρῶν, τύχης κλπ.). 39 (πλουσία συλλογὴ ἐν σελ. 1α-474) 82 τεῦχ. Η΄.
11. Παροιμίαι καὶ γνωμικίαι: χφ. 17 φυλλ. 2 (διεσκ. εἰς καθαρεύουσαν). 32 τεῦχ. Γ΄. 38 (σ. α΄-λθ΄, 1-2066). 39 (σ. 2067-3277. Πλουσιωτάτη συλλογὴ παροιμιῶν καὶ γνωμικῶν, κατατεταγμένων κατὰ λῆμμα μὲ σχολία ἐρμηνευτικὰ καὶ παραπομπὰς εἰς γραμματειακὰς πηγὰς). 39 (σ. 3291-4031. Παροιμίαι Κρητῶν κατ’ ἐρωταπόκρισιν, ὡς διάλογοι. Παροιμίαι προερχόμεναι ἐκ τῆς Βίβλου καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης. Παροιμίαι ἀρχαῖαι). χφ. 40-43 (Συλλογὴ παροιμιῶν ἣ ὁποία ἀνακατετάχθη εἰς τοὺς τόμους 38-39). χφ. 86.
12. Αἰνίγματα: χφ. 14 (αἰν. 430). 32 τεῦχ. Β΄ (συλλογὴ, σελ. 1-94. 458 αἰνίγμ.). 82 τεῦχ. Β΄. - Λογοπαίγνια (καθαρογλωσσήματα): χφ. 14 (67). 32 τεῦχ. Β΄. (σελ. 99-140). 82 τεῦχ. Β΄. - Λαϊκὰ προβλήματα: χφ. 14 (34). 32 τεῦχ. Β΄ (σελ. 93-140).
13. Εὐχαί-κατάραι-ῥοκοι-βλασφημίαι-προπόσεις-χαιρετισμοί: χφ. 21. 82.
14. Γλῶσσα: α) Ὄνόματα βαπτιστικά, ἐπώνυμα, παρωνύμια: χφ. 21. 50.
β) Τοπωνύμια: 15 (σελ. 71-77). 45 (σελ. 187-463). 52 (σελ. 11-226).
γ) Γλωσσάριον: χφ. 27 (σελ. 148-304) 44 (σελ. 1-638) 45 τεῦχ. Α΄-Γ΄. 50. 81.
15. Ἐπφδαί: χφ. 14 (ἐπ. 18). 20 (72). 32 τεῦχ. Α΄ (σελ. 130-133, 153 - 156). 82 τεῦχ. Θ΄.

V. Τουρκικὴ λαογραφία: χφ. 19, σελ. 1009-1014 (1 παρὰδ.).

Τῶν λαογραφικῶν περιεχομένων τούτων κατὰ τόμον συνετάχθη κατάλογος ἐκ σελίδων 134, ὁ ὁποῖος κατετέθη εἰς τὸ Κέντρον Ἐρεῦνης τῆς Ἑλλην Λαογραφίας ὡς χειρόγραφον ὑπ’ ἀριθμ. 2890. Εἰς τοῦτον ἀναγράφονται, τιθέμενοι ἐντὸς εἰσαγωγικῶν, οἱ τίτλοι, ὡς εὐρίσκονται καταγεγραμμένοι ἐν τοῖς χειρογράφοις μετὰ σημειώσεως ἔτι τῶν σελίδων δι’ ἕκαστον θέμα. Ἐντὸς ἀγκυλῶν παρατίθενται συμπληρωματικαὶ πληροφορίαι παρ’ ἡμῶν, σχετικαὶ πρὸς τὴν ὕλην τοῦ χειρογράφου.

Σημειώνομεν ὅτι εἰς τὰ ὡς ἄνω χειρόγραφα περιέχεται πολλαχού καὶ μὴ λαογραφικὴ ὕλη, ἣ ὁποία δηλοῦται εἰς τὸν κατάλογον τοῦτον, περιλαμβάνονται δ’ ἔτι καὶ ἀντιγραφαὶ μουσικῆς ὕλης καὶ ἄλλης λαογραφικῆς ἐξ ἐντύπων μετὰ βιβλιογραφικῆς μνείας, ἀκόμη καὶ στιχοιργικαὶ συνθέσεις τοῦ Βλαστοῦ, τέλος καὶ ἔντυπα λαογραφικοῦ περιεχομένου, ὡς εἰς τὰ χφα ὑπ’ ἀριθμ. 8, 11 (τεῦχ. Β΄) κ.ἄ.

Εἰς τὰς μουσικὰς καταγραφὰς, πάσας εἰς τὴν Βυζαντινὴν γραφὴν, περιλαμβάνονται, πλὴν τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν, ἀρκεταὶ ἰδίαι σχολικῶν ἀσμάτων, πρὸς δὲ καὶ ἄλλαι προσωπικαὶ συνθέσεις αὐτοῦ (βλ. χφα ἀρ. 5, σελ. 1-234. ἀρ. 7, σελ. 1-161. (ἄσμ. 95 ἐξ ὧν 11 δημῶδη). ἀρ. 11, τεύχ. Α΄-Δ΄).

Εἰς τὴν ἐπιτέλειαν τοῦ ἐπιβλητικοῦ καὶ ἀξίου θαυμασμοῦ ἔργου τούτου ὁ Βλαστός εἰργάσθη ἐπὶ ἔτη πολλὰ μέχρι τοῦ θανάτου του μὲ εὐσυνειδησίαν καὶ μέθοδον, σημειῶν κατὰ χώραν τὴν πηγὴν τῆς παρατιθεμένης ὕλης, ἦτοι τὸ ὄνομα τοῦ προσώπου τὸ ὁποῖον ὑπῆρξεν ὁ πληροφορητὴς καὶ τὸν τόπον τῆς καταγωγῆς του, ἢ, ὅπου παραλαμβάνει ἐκ γραπτῆς πηγῆς, πλήρη βιβλιογραφικὴν ἔνδειξιν αὐτῆς. Ὁ Βλαστός οὕτω δικαίως εἶναι ὁ πρῶτος λαογράφος τῆς Κρήτης, τὸ περὶ οὗ δ' ὁ λόγος Ἀρχεῖον αὐτοῦ, περιλαμβάνον, ὡς ἐλέχθη, ὕλην κυρίως ἀπὸ τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, εἶναι πολύτιμον ἀπὸ ἀπόψεως μελέτης τοῦ ἐν γένει πολιτισμοῦ τῆς Κρήτης. Ἐκ τούτου θὰ ἦτο εὐκταία ἢ ἔκδοσις αὐτοῦ κατ' ἐκλογὴν¹, ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ἐπιβάλλεται ἡ παρασκευὴ μικροφωτογραφιῶν αὐτοῦ, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ λαογραφικὸν μέρος, ὑπὸ τοῦ Κέντρου Ἐρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας, ὥστε νὰ καταστῇ οὕτως εὐχερεστέρα ἡ ἐπιστημονικὴ χρῆσις αὐτοῦ.

¹ Ἐκ τῆς περιεχομένης ὕλης ἐξεδόθησαν ὅσον γνωρίζω :

α') ὑπὸ τοῦ ἰδίου τοῦ Π. Βλαστοῦ :

1) Τὸ κεφάλαιον περὶ γάμου εἰς αὐτοτελὲς βιβλίον ὑπὸ τὸν τίτλον : Ὁ γάμος ἐν Κρήτῃ. Ἡθῆ καὶ ἔθιμα Κρητῶν συλλεχθέντα ὑπὸ Παύλου Γ. Βλαστοῦ Κρητός. Ἐν Ἀθήναις 1893, 8ον, σελ. 182.

2) Εἰς τὸ περιοδ. «Φόρμιγξ» ἐν Ἀθήναις, περ. Β', ἔτ. Β' (1906), ἀρ. 17-18, σελ. 6 καὶ 8, πρὸς δὲ εἰς τὸ Μουσικὸν παράρτημα τῆς Φόρμιγγος (περ. Β', ἔτ. Β' [τεῦχ. Γ'] (6), σελ. 1-11 καὶ 14-16) ἡ μουσικὴ 18 δημοδῶν ᾠσμάτων εἰς τὴν Βυζαντινὴν παρασημαντικὴν.

3) Εἰς τὴν συλλογὴν ὑπὸ Ἀντ. Σιγάλα, Συλλογὴ ἐθνικῶν ᾠσμάτων, 1880, σελ. 291-341.

4) Δημῶδεις παραδόσεις, ᾠσματα καὶ ἐν παραμύθι εἰς τὰ περιοδικά : α) Κρητικὸς Λαός, ἔτ. Α' (1909), σελ. 12-16, 38-44. β) Ραδάμανθυς, τόμ. ΣΤ' (1921), ἀρ. 11, σελ. 6, ἀρ. 12, σελ. 6-7, ἀρ. 13, σελ. 6. τόμ. Ζ' (1922), ἀρ. 22, σελ. 4. γ) Παναθήναια, τόμ. ΚΖ', σ. 85.

β') μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ :

1) Παύλου Γ. Βλαστοῦ, Ὁ Διγενὴς Ἀκρίτας. Ἀρχαῖος γίγας καὶ μέγας ἦρωας τῆς Κρήτης. Περ. «Κρητικὴ Ἔστια», ἔτ. Β' (1951), τεῦχ. 20, σελ. 9-13 [ἐκ τοῦ χροῦ ὑπ' ἀρ. 31, σελ. 37-42 καὶ ἄλλων].

2) Ὁ ροδάρης. [Βουκολικὸν ποίημα εἰς 2496 ἔνδεκασυλλάβους στίχους, συντεθὲν ὑπὸ τοῦ Π. Βλαστοῦ. Εὐρίσκειται εἰς τὸ χροῦ ὑπ' ἀρ. 17, φυλλάδ. 4 ἐκ σελ. 78]. Δημοσιεύεται εἰς τὸ περ. «Κρητικὴ Ἔστια», χροῦ. ΙΣΤ' (1965) τεῦχ. 152, σελ. 280-281. [Ἡ δημοσίευσις συνεχίζεται κατὰ τεῦχος εἰς τὰ ἔτη 1966, 1967].

3) Εἰς τὸ βιβλίον τῆς Θάλειας Καλλιγιάνη, Περίπατοι στοὺς τόπους τῶν παραμυθιῶν καὶ τῶν θρύλων. Τί εἶδα, τί ἄκουσα, τί ἔγραψα στὴν Κρήτη. Ἀθήνα 1966. [Εἰς σελ. 26-29 (1 παραδ.) καὶ εἰς σελ. 59-61 (1 παραμύθι)].

R É S U M É

Rapport de recherches effectués aux Archives Paul G. Vlastos dans l'Archive Historique de Crète à Khanià (Crète).

par Georges C. Spyridakis

Paul G. Vlastos est né en 1836 dans le village Byzáριον de la province d'Amariou du département de Rethymnon en Crète et s'occupa pendant toute sa vie et jusqu'à sa mort, survenu à Rethymnon en 1926, de l'étude de l'histoire en général et du folklore de Crète. Dès l'âge de 15 ans, en 1850, il commença à collectionner dans ce but du matériel relatif à l'histoire de Crète (ancienne, moyenâgeuse et moderne), l'archéologie, la littérature, la botanique, la géologie et plus spécialement, il réunissait les éléments traditionnels de la culture crétoise (chansons populaires avec leur musique (il connaissait la notation de la musique byzantine), contes et légendes, proverbes, coutumes, mœurs etc.).

De ce travail systématique de collection et de l'examen du matériel réuni, Vlastos a formé un riche et précieuse archive, qui est composée de 94 tomes manuscrits, dont les 41 contiennent du matériel folklorique.

Cette archive, si important pour la Crète, dont une petite partie seulement à été publiée jusqu'à ce jour, (voir p. 200, note 1), a été déposée en 1963 à l'Archive Historique de Crète à Khanià, et ainsi il est possible d'être utilisée par les spécialistes.

L'auteur, d'après un mandat de l'Académie d'Athènes, a composé de 7-18 août 1964 et de 11-17 août 1965 un catalogue des manuscrits contenant le matériel folklorique de tous les genres, qu'il a noté dans un manuscrit de 134 pages, qui a déposé au Centre de Recherches du Folklore Hellénique de l'Académie d'Athènes, sub. no 2890.

Β'

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ ΕΙΣ ΤΟ ΠΩΓΩΝΙΟΝ ΗΠΕΙΡΟΥ

(8 ΙΟΥΛ. - 7 ΑΥΓ. 1965)

ΥΠΟ ΔΗΜΗΤΡ. Β. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ

Πωγωνί ονομάζεται ἡ ΒΔ τῶν Ἰωαννίνων κειμένη ἐπαρχία, ἣτις ἐκτείνεται εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους Νεμέρτσικα καὶ κατέχει τὰ ΒΑ αὐτοῦ μέρη παρὰ τὰ σημερινὰ σύνορα Ἑπείρου καὶ Ἀλβανίας¹. Παλαιότερον ἡ ἐπαρχία αὕτη ἐλέγετο *Πωγωνιανή*, σήμερον δ' οὕτω μόνον ὀνομάζεται τὸ χωρίον Βοστίνα². Ὁ τύπος Πωγωνιανὴ ἐχρησιμοποιήθη καὶ ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ γλώσσῃ, προελθὼν κατὰ παράδοσιν ἐκ τῆς ὁμωνύμου πόλεως, τὴν ὁποίαν ἐθεμελίωσεν ὁ βυζαντινὸς αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ὁ Πωγωνᾶτος (668 - 685) παρὰ τὴν Διπαλίτσαν³.

Ἡ ἐπαρχία Πωγωνίου παλαιότερον περιελάμβανε 48 ἐν ὄλφ ἑλληνικὰ χωρία⁴, τινὰ τῶν ὁποίων σήμερον ὑπάρχοντα εἰς τὴν ἐπαρχίαν Κονίτσης, τινὰ δὲ εὐρίσκονται ὑπὸ τοὺς Ἀλβανούς. Ἀπὸ τοῦ 1339 τὰ χωρία ταῦτα ὑπέστησαν ἀλλεπαλλήλους ἐπιδρομὰς τῶν Ἀλβανῶν· ἐκ τῶν κατοίκων ἄλλοι μὲν παρέμειναν Ἑλληνας, ἄλλοι δ' ἐξισλαμίσθησαν. Συχνότεραι ἦσαν αἱ ἐπιδρομαὶ καὶ πιέσεις τῶν Ἀλβανῶν ἐπὶ τοῦ γηγενοῦς πληθυσμοῦ κυρίως μετὰ τὴν δευτέραν δεκαετηρίδα τοῦ 17ου αἰ., διὸ καὶ πολλὰ οἰκογένεια τῆς Ὀστανίτσης ἀπὸ τοῦ 1632 - 1687

¹ Βλ. τοπογραφίαν τῆς περιοχῆς παρὰ Ἰω. *Λαμπρίδην*, Ἑπειρωτικὰ μελετήματα, τεῦχος ἔβδομον: Πωγωνιακά, ἐν Ἀθήναις 1889, σελ. 7 - 12.

² Τὸ τοπων. τοῦτο σημαίνει κατὰ τὸν *Λαμπρίδην* (σ. 8) τόπον βοσκῆς, κατὰ τὸν Ἀθ. *Παπαχαρίσην* μελισσότοπον (Ἑπειρ. Χρον., 8 (1933) 141) καὶ κατὰ τὸν Κ. *Μέρτζιον* τὴν χωρὶς μέλι κηρήθραν (Ἑπειρ. Χρον., 9 (1934) 200).

³ Ἰω. *Λαμπρίδου*, ἐνθ' ἄν., σ. 17. Ἀθ. *Παπαχαρίσην*, ἐνθ., σ. 141.

⁴ Ἐκ τούτων μνημονευτέα τὰ ἑξῆς: Ἅγιος Κοσμᾶς (πρόφην Καξοί), Ἁγία Μαρίνα (Κουσοβίτσα), Ἀργυροχώρι, Βάλτιστα, Βασιλικὸν (Τσαραπλανά), Βήσασανη, Βομπλόν, Δελβινάκι, Δημόκορη, Δολόν, Δρυμάδες, Ζάβροχον, Κακόλακκος, Καστάνιανη, Κεράσσοβον, Κεφαλόβρυσσον (Μεντζητιέ), Κουρεμάδιον, Κρουνέριον, Κτίσματα (Ἀρίνιστα), Λάβδανη, Λαχανόκαστρον, Λίμνη (Ζαραβίνα), Μαυρόπουλον, Κάτω Μερόπη (Φραστανά), Μερόπη (Ρουμπάτες), Ξηρόβαλτος, Ὀρεινὸν (Μποζανίον), Παλαιόπυργος (Μέβδεζα), Περιστερί (Μέγγουλη), Ποντικάτες, Πωγωνιανὴ (Βοστίνα), Ρουσιά, Στραβοσκιάδι, Στρατινιστα, Τεριάχιον, Φαράγγι (Γκουβέρι) καὶ Ψηλόκαστρον (Καλουδέ).

μετηνάστευσαν εἰς Βεσσαραβίαν¹. Ἐς σημειωθῆ ἀκόμη ὅτι φοβερὰς καταστροφὰς ὑφίσταντο οὐ μόνον τὰ βόρεια, ἀλλὰ καὶ τὰ νότια χωρία τοῦ Πωγωνίου ὑπὸ τῶν Τουρκαλβανῶν². Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη μόνον εἰς τὸ *Κεφαλόβρυσον* κατοικοῦν Ἀρβανιτόβλαχοι, μερικοὶ δὲ Τουρκόγυφτοι εἰς τὴν Πωγωνιανὴν καὶ εἰς ἄλλα τινὰ χωρία. Εἰς παλαιότερους χρόνους οἱ ἐπήλυδες ἦσαν περισσότεροι, ὅπως μανθάνομεν ἀπὸ πολυτίμους πληροφορίας τοῦ Ἰω. Λαμπρίδου. Οὗτος κατὰ τὸ 1889 γράφει: «Τὸ Πογώνη ἢ Πογώνιον... ἀριθμεῖ οἰκίας 3.594, ὧν 204 Ἀλβανικαὶ καὶ 6 Ἀθιγγανικαὶ εἶναι Μωαμεθανικαί, αἱ δὲ λοιπαὶ 3.154 Ἑλληνικαί, 141 Ἀλβανοβλαχικαί, 76 Ἀλβανικαὶ καὶ 13 Ἀθιγγανικαὶ Χριστιανικαί»³. Κατὰ τὴν περιόδον τῆς τουρκοκρατίας, ὁπότε τὸ Πωγώνι περιελάμβανε καὶ τὰ χωρία *Δεπαλίτσαν*, *Ὀστανίτσαν*, *Μπουτσιακὸν* καὶ τινὰ ἄλλα, ὑπαγόμενα εἰς τὴν ἐπαρχίαν Κονίτσης, ἀπετέλει «καϊμακλίκιον» μὲ ἔδραν τὴν Βοστίναν. Ἦδη διοικεῖται ὑπὸ ἐπαρχοῦ, ἔδρευόντος εἰς Δελβινάκιον⁴.

Ἡ ἀποδημία τῶν κατοίκων τοῦ Πωγωνίου, ἡ ὁποία ἔτι καὶ σήμερον εἶναι λίαν ἔντονος, ἤρχισεν ἀπὸ παλαιότερων χρόνων, ἐνισχύθη δὲ κατὰ τὴν περίοδον τῶν ἀλβανικῶν ἐπιδρομῶν κυρίως ἀπὸ τοῦ 17ου αἰ. καὶ ἔξης. Τὴν πρώτην ἀφορμὴν εἰς αὐτὴν πιθανότατα παρέσχεν ἡ ἐπικοινωνία τῶν Πωγωνησίων μὲ τοὺς ἀλλαχόθεν προστρέχοντας εἰς τὴν μεγάλην ἔμποροπανήγυρσίν των, γινομένην τὴν 15ην Αὐγούστου παρὰ τὴν Μοῆν τῆς Μολυβδοσκεπάστου⁵. Αἱ συναλλαγαὶ καὶ οἱ ἀναπτυσσόμενοι δεσμοὶ των μὲ τοὺς ἐκεῖ ἀφικνουμένους ἔξ ἄλλων τόπων ὑπεβοήθησαν τὴν ἀποδημίαν των εἰς τὴν ξενιτειάν⁶. Χῶραι εἰς τὰς ὁποίας μετέβαινον οὗτοι παλαιότερον ἦσαν ἡ Τουρκία (Κωνσταντινούπολις), ἡ Μολδοβλαχία καὶ ἡ Ρωσία⁷. Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη οὗτοι ἀποδημοῦν εἰς τὴν Ἀμερικὴν, τὴν Γερμανίαν κ.ά. Ἡ εἰς τὸ ἐξωτερικὸν οἰκονομικὴ αὐτῶν δραστηριότης ἀπέβη πάντοτε καρποφόρος καὶ ὠφέλιμη καὶ τὴν γενέτειραν, διότι πολλοὶ τῶν ἀποδήμων ὑπῆρξαν ἐθνικοὶ εὐεργεταὶ τῆς ἰδιαίτερας αὐτῶν πατρίδος, διὰ τῆς ἰδρύσεως κοινωφελῶν ἰδρυμάτων καὶ τῆς οἰκονομικῆς ὑποστηρίξεως τῶν συμπατριωτῶν των⁸. Οἱ εἰς

¹ Ἰω. Λαμπρίδου, ἔνθ' ἀν., σ. 61.

² Ἐνθ' ἀν., σ. 63-84.

³ Ἐνθ. ἀν., σ. 7.

⁴ Σημειωτέον ὅτι ἡ ἐν μέσῳ τῆς κόμης ταύτης ἐκκλησία ἐπ' ὀνόματι τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου ἰδρύθη τῷ 1153. Βλ. Ἰω. Λαμπρίδου, ἔνθ' ἀν., σ. 38.

⁵ Ἐνθ' ἀν., σ. 52-53.

⁶ Αὐτόθι, σ. 53.

⁷ Αὐτόθι, σ. 54.

⁸ Αὐτόθι, σ. 50-51.

τὴν πατρίδα ἐναπομένοντες ἄρρενες καὶ αἱ γυναῖκες, αἱ ὁποῖαι σπανίως ἐξενιτεύοντο, ἐκαλλιέργουν τοὺς ἀγρούς καὶ τὰς ἀμπέλους, ἐπεδίδοντο εἰς τὴν κτηνοτροφίαν καὶ μετήρχοντο τὰ ἐπαγγέλματα τοῦ ἀρτοποιοῦ, τοῦ λαχανοπώλου, τοῦ παντοπώλου καὶ τοῦ βαρελοποιοῦ. Ὄνομαστοὶ ὑπῆρξαν οἱ Σωπικῶνται *βαγενάδες*, οἱ ὁποῖοι ἐπενόησαν καὶ ἰδίαν συνθηματικὴν γλῶσσαν¹.

Καὶ εἰς τὰ γράμματα οὐχὶ μικρὰν ἐπίδοσιν παρουσίαζε τὸ Πωγῶνι καὶ πρὸ τῆς τουρκικῆς κατακτιήσεως καὶ μετ' αὐτὴν².

Εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Πωγωνίου ὅλως ἐξαιρετόν θέσιν καταλαμβάνει τὸ *Δελβινάκιον*, τοῦ ὁποίου οἱ κάτοικοι ἐπολέμησαν γενναίως κατὰ τοῦ Ἄλῃ Πασᾶ³.

Ἡ μέχρι τοῦδε ἐκ τῆς περιοχῆς ταύτης ἀπὸ δημοσιεύματα ἢ χειρόγραφα προερχομένη λαογραφικὴ ὕλη συνίσταται: α) εἰς μελέτας καὶ ἄρθρα, τῶν ὁποίων τὴν κυριωτέραν βιβλιογραφίαν παραθέτω ἐνταῦθα, καὶ β) εἰς χειρογράφους τινὰς συλλογὰς, κατατεθείσας εἰς τὸ Κέντρον Ἐρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας (πρόφην Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον) τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν⁴.

¹ «Ἀπὸ τὴν *Σωπικὴν* καὶ τὴν *Τσιάτισταν*, χωρία τοῦ Πωγωνίου ὑπὸ τὴν ἀλβανικὴν κατοχὴν τελοῦνται, καὶ ἀπὸ τοὺς *Δρυμάδες* καὶ τὸ *Στραβοσκιάδι*, χωρία τοῦ Πωγωνίου ὡσαύτως, ἀλλ' ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ Ἡπειρῷ κείμενα, προέρχονται οἱ βαγενάδες τῆς Ἡπειρου. Ἄλλ' ὡς κατ' ἐξοχὴν κοιτίς αὐτῶν πρέπει νὰ θεωρηθῆ ἡ Σωπικὴ». Βλ. Ἀθ. Παπαχαρίσην εἰς Ἡπειρ. Χρον., ἔτ. 5ον (1930), σ. 265. Τὸ ἐκ Σωπικῆς συνθηματικὸν γλωσσάριον κατεγράφη ὑπὸ τοῦ συγγραφέως κατ' ὑπαγόρευσιν τοῦ βαγενᾶ *Βασίλη Καναβοῦ* (ἔνθ' ἄν., σ. 266). Ἄς σημειωθῆ ὅτι ὁ αὐτὸς βαγενᾶς διαμένει ἀκόμη ἐν Πωγωνιανῇ καὶ εἶναι ἡλικίας 80 ἐτῶν. Παρὰ τούτου κατέγραφα καὶ ἐγὼ ἀρκετὰ δημοτικὰ τραγούδια καὶ ἄλλο λαογραφικὸν ὕλικόν.

² Ἰω. Λαμπρίδου, ἔνθ' ἄν., σ. 44 - 46.

³ Βλ. πλείονα εἰς Ν. Β. Πατσέλη, *Τὸ Δελβινάκιον τῆς Ἡπειρου*. (Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἡρωϊκῆς κομποπόλεως). [Ἀθῆναι 1948]. *Τοῦ Ἀυτοῦ*, *Διατὶ τὸ Δελβινάκι ἐκλήθη «ἡρωϊκόν»*. Ἀθῆναι 1958.

⁴ Ἀ') Δ η μ ο σ ι ε ὑ μ α τ α : 1) *Γεώργ. Ἀναγνωστόπουλος*, Μικρὰ συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην τῶν Ἡπειρωτικῶν τοπωνυμῶν. Ἡπειρ. Χρον., 1 (1926), σ. 86 - 101.

2) *Παῦλος Βρέλλης*, Ἡ ἀνάπτυξις τῆς οἰκοτεχνίας ἐν Ἡπειρῷ. Ἡπειρ. Ἐστία, ἔτ. 6 (1957), σ. 434 - 444.

3) *Ἰ. Ἀ. Θωμόπουλος*, Τὰ Ἡπειρωτικὰ τοπωνύμια. Ἡπειρ. Ἐστία, ἔτ. 4 (1955), σ. 987-988.

4) Ἀλ. Χ. Μαιμόπουλος, Ἡπειρος. Λαογραφικά - Ἡθογραφικά - Ἐθνογραφικά, τόμ. Α', Ἀθῆναι 1961, 8ον, 207 σελ., τ. Β', 1964, 8ον, 294 σελ.

5) *Κ. Δ. Μέριτζιος*, Συμβολὴ εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῶν ξένων Ἡπειρωτικῶν τοπωνυμῶν. Ἡπειρ. Χρον., 9 (1934), σ. 200 - 203.

6) *Κων. Μπεκιάρης*, Τὰ ἀπὸ τῆς Τυρινῆς μέχρι τῆς Κυριακῆς τοῦ Θωμᾶ ἐθιζόμενα ἐν Πωγωνιανῇ. Μεσαιων. Γράμματα, 4 (1939), σ. 68 - 71.

7) *Δημ. Β. Οἰκονομίδης*, Τὰ βορειοηπειρωτικὰ δημοτικὰ τραγούδια. Τὰ τραγούδια τῆς ξε-

Παρά τὸν σχετικὸν πλοῦτον καὶ τὴν ἀξίαν τῆς ἐν λόγῳ ὕλης ἐκρίθη σκόπιμος

ντιεἶς. Ἀφιέρωμα εἰς τὴν Ἑπειρον. Εἰς μνήμην Χρίστου Σούλη, Ἀθήναι 1954, σ. 37 - 45.

8) *Δικ. Κ. Οἰκονόμου*, Ὁ γάμος εἰς τὴν Βήσσανην καὶ τὰ ἄλλα χωρία τοῦ Πωγωνίου, Ἀθήναι 1950, 16ον, 31 σελ.

9) *Κατίνα Γ. Παπᾶ*, Γαμήλια ἔθιμα τῆς Β. Ἑπείρου. Ἑπειρ. Ἑστ., ἔτ. 5 (1956), σ. 350 - 355, 453-457.

10) *Σταῦρος Παπαδάτος*, Ἡ ἔπαρσις τῆς σημαίας ἐν πομπῇ γάμου ὡς ἰσχύον ἔθιμον ἐν Ἑπείρῳ ἰδίῳ. Ἑπειρ. Ἑστ., ἔτ. 10 (1961), σ. 917 - 921.

11α) *Ἀθανάσιος Χ. Παπαχαρίσης*, Τὰ Σώπικα ἢ ἡ συνθηματικὴ γλῶσσα τῶν βαγενάδων τῆς Βορείου Ἑπείρου. Ἑπειρ. Χρον., 5 (1930), σ. 265 - 270. β) Προσθήκη εἰς τὰ Σώπικα, ἐνθ' ἄν., 7 (1932), σ. 213 - 215. γ) Συμβολὴ εἰς τὸ τοπωνυμικὸν τοῦ Πωγωνίου, ἐνθ' ἄν., 8 (1933), σ. 141 - 149. δ) Δευτέρω εἰς τὸ τοπωνυμικὸν τοῦ Πωγωνίου συμβολή. Ἑπειρ. Ἑστία, ἔτ. 1 (1952), σ. 815 - 818, ἔτ. 2 (1953), σ. 36 - 40, 170 - 171, 269 - 271, 379 - 381. ε) Γλωσσικὰ, Πλάτων 7, Ἀθήναι 1955, σ. 132 - 135.

12α) *N. Β. Πατσέλης*, Τὸ Δελβινάκιον τῆς Ἑπείρου. (Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἡρωϊκῆς κωμοπόλεως). [Ἀθήναι 1948], 8ον, 256 σελ. [Ἐκτὸς τῆς ἱστορικῆς ὕλης περιέχει καὶ τινα ἔθιμα, ἔθιμα λατρευτικὰ καὶ γαμήλια : σελ. 130 - 131, 155 - 156, 219 - 238]. β) Διατὶ τὸ Δελβινάκι ἐκλήθη «ἡρωϊκόν», Ἀθήναι 1958, 8ον, 16 σελ.

13) *Σπ. Περιστέρης*, Δημοτικὰ τραγούδια Δροπόλεως Βορείου Ἑπείρου, Ἑπετηρ. Λαογρ. Ἀρχείου, τόμ. 9 - 10 (1955/57), ἐν Ἀθήναις 1958, σ. 105 - 133.

Β') Χ ε ι ρ ό γ ρ α φ α : α) Κέντρον Ἑρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας (βρυχυγρ. ΚΕΕΛ), ἀρ. χρ. 45. (*Ἀλκιβιάδου Κομποπάνου*, Συλλογὴ παροιμιῶν ἐκ Δολιανῶν, 1915, σχ. 8ον, 187 σελ.) [Παροιμίαι 1109].

β) ΚΕΕΛ, ἀρ. 1473. (Συλλογὴ ὑπὸ φοιτητῶν ἐκ διαφόρων τόπων, 1941, σχ. 4ον, 391 σελ.). [Περιέχει καὶ ὀλίγας λαογραφικὰς εἰδήσεις ἐκ Πωγωνίου].

γ) ΚΕΕΛ, ἀρ. 1613. (*Ἀθηνᾶς Παπαχαρίση*, Ὁ γάμος εἰς τὴν Βήσσανην τοῦ Πωγωνίου τῆς Ἑπείρου, Ἀθήναι 1949, 4ον, 19 σελ.).

δ) ΚΕΕΛ, ἀρ. 1665 Γ'. (*Δημ. Β. Οἰκονομίδου*, Λαογρ. σύμμεικτα ἐκ Βορείου Ἑπείρου, Ἰωάννινα 1951, 8ον, 85 σελ.).

ε) ΚΕΕΛ, ἀρ. 1908 Β. (*Δημ. Β. Οἰκονομίδου*, Λαογραφικὴ ἀποστολὴ εἰς Κόνιτσαν καὶ τὰ περὶ αὐτὴν χωρία, 1953, 8ον, 133 σελ.).

ς') ΚΕΕΛ, ἀρ. 1919. (*Σπυρ. Φαρμάκη*, Περιουλλεγέντα λαογραφικὰ στοιχεῖα χωρίου Δολιανῶν Ἑπείρου, 1953, 8ον, 61 σελ.) [Ἐπισημ. ὡς ἔχει ἰσχύον τὸν γάμον, τὴν κοινὴν ὀργάνωσιν, τὸ παιδίον, τὴν τελευτὴν καὶ τὴν λαϊκὴν λατρείαν].

ζ) ΚΕΕΛ, ἀρ. 1922. (*Α. Τεανάδη*, Λαογραφικαὶ σημειώσεις ἐκ Κερασόβου, 1953, 8ον, 65 σελ.). [Ἐπισημ. ὡς ἔχει ἰσχύον τὴν κοινὴν ὀργάνωσιν, τὸ παιδίον, τὸν γάμον, τὴν τελευτὴν καὶ τὸ λαϊκὸν δίκαιον].

η) ΚΕΕΛ, ἀρ. 2222. (*Δικ. Βαγιακάκου*, Γλωσσικὰ ἐκ Β. Ἑπείρου, 1951, 8ον, 519 σελ.). [Περιέχει γλωσσικὸν καὶ λαογραφικὸν ὕλικόν καὶ ἐκ *Δρυμάδων* καὶ *Σωπικῆς*].

θ) ΚΕΕΛ, ἀρ. 2256. (*Σπ. Περιστέρη*, Μουσικὴ ἀποστολὴ εἰς Ἑπείρον, 1957, 8ον, 209 σελ.).

ἡ ὀλοκλήρωση τῆς εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην λαογραφικῆς ἐρεῦνης. Πρὸς τοῦτο ἐνηργήθη ἐνταῦθα ὑπὸ τοῦ Κέντρου Ἐρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας κατ' ἐντολὴν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (ἀριθ. ἀποφ. 51564/27.7.65) μηνιαία ἀποστολὴ, ἣτις ἐπραγματοποιήθη δι' ἐμοῦ ἀπὸ τῆς 8ης Ἰουλίου - 7 Αὐγούστου εἰς τὰ χωρία Πωγωνιανῆν, Ποντικᾶτες, Δολὸν καὶ τὴν κωμόπολιν Δελβινάκιον. Τὰ χωρία ταῦτα ἐπικοινωνοῦν μὲ τὰ Ἰωάννινα καὶ τὴν Κόνιτσαν δι' αὐτοκινήτου. Παλαιότερον ὀλόκληρος ἡ περιοχὴ τοῦ Πωγωνίου ἐχρησιμοποιοῦν ὡς ἐπίνειον τὸν λιμένα τῶν Ἀγίων Σαράντα (κοινῶς Σκάλωμα).

Ἡ ἐρευνηθεῖσα αὕτη περιοχὴ εἶχε πληθυσμὸν τὸ ἔτος 1928 1053 κατοίκους, κατὰ δὲ τὸ 1951 821. Τὸ χωρίον Ποντικᾶτες, νοτίως τῆς Πωγωνιανῆς, ἠρίθμει κατὰ τὸ 1928 343 κατοίκους, νῦν δὲ ἔχει περὶ τοὺς 160. Ἡ περιοχὴ αὕτη μὲ περιορισμένην γεωργικὴν καλλιέργειαν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ παρελθόν, προσφέρεται περισσότερον εἰς τὴν κτηνοτροφίαν μὲ 5.000 περίπου συντηρούμενα αἰγοπρόβατα.

Πρὸς ἀνατολὰς τῆς Πωγωνιανῆς καὶ εἰς μιᾶς ὥρας ἀπόστασιν ἀπ' αὐτῆς κεῖται τὸ χωρίον Δολὸν μὲ 60 κατοίκους, ἐνῶ εἶχε 359 κατὰ τὸ 1928. Ὁ πληθυσμὸς ἀσχολεῖται ἐνταῦθα μὲ τὴν γεωργίαν καὶ τὴν κτηνοτροφίαν. Τὸ Δελβινάκιον τέλος, πρωτεύουσα τῆς ἐπαρχίας Πωγωνίου, κεῖται παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους *Φεβίτσα* (ὕψ. 740). Ἡμίσειαν ὥραν ἀπὸ τῆς κωμοπόλεως ταύτης, ἀριθμούσης νῦν 1198 κατοίκους, κεῖται τὸ Δελβινακιώτικο Χάνι, διὰ τοῦ ὁποίου διέρχεται ἡ ἀπὸ Ἰωαννίνων εἰς τὰς θρυλικὰς πόλεις τῆς Βορείου Ἠπείρου Ἀργυροκάστρον καὶ Αὐλῶνα ἄγουσα ὁδός. Ἀνέκαθεν ἐφημίζοντο αἱ γυναῖκες τοῦ Δελβινακίου διὰ τὸ ἐξαίσιον κάλλος των, τὸ ὁποῖον παρετήρησαν καὶ οἱ περιηγηταὶ Holland καὶ Leake¹. Ὁραταὶ εἶναι καὶ αἱ γυναῖκες τῶν χωρίων Δολοῦ καὶ Γκουβέρι (νῦν Φαραγγίου). Διὸ καὶ ἡ παροιμιώδης φράσις: «*Κοπέλλα ἀπὸ τὸ Γκουβέρι καὶ νερὸ ἀπὸ τὸ Κόκκινο Λιθάρι*» (πηγὴ ΒΔ τοῦ Δελβινακίου). «Ἡ κανονικὴ ὁμως συμμετρία τοῦ θήλεος φύλου, γράφει κάπως ὑπερβολικὰ ὁ Ἰ. Λαμπρίδης, οὐδαμοῦ ἴσως καὶ τῆς Εὐρώπης ὑπάρχει. Διὸ καὶ τὸ ἀληθέστατον λόγιον: *νύφη ἀπὸ τὸ Δελβινάκι καὶ γαμπρὸς ἀπ' τ' Ἀργυροκάστρο*»². Θέλων νὰ ἐξηγήσῃ τὴν αἰτίαν τοῦ φαινομένου ὁ Ἰωαννίτης ἱατροφιλόσοφος, λέγει: «... ἐπειδὴ δὲ τὸ κλίμα ἐπιδρᾷ καθόλου ἐπὶ τῶν

[Περιέχει καὶ 57 ἄσματα ἐκ Βασιλικῶν, Βήσσανης, Χρυσανγῆς καὶ Δελβινακίου Πωγωνίου].

1) ΚΒΕΛ, ἀρ. 2949. (Ἄνθρ. Βολταίρα, Ἡθῆ, ἔθιμα καὶ τραγούδια σωσμένα ἀπὸ στόμα σὲ στόμα ἀπὸ τὸ Βασιλικὸν Πωγωνίου Ἰωαννίνων, 1965, 4ον, 25 σελ.). [Περιέχει ἄσματα 26, 1 παροιμ., 3 εὐχὰς καὶ εἰδήσεις περὶ γάμου, μαγειρίας καὶ δεισιδαιμόνων συνηθειῶν].

¹ Ἰω. Λαμπρίδου, ἐνθ' ἄν., σ. 21.

² Ἰω. Λαμπρίδου, ἐνθ' ἄν., σ. 22.

κράσεων καὶ τῆς καλλονῆς, διὰ τοῦτο οἱ μὲν ἄνδρες εἶναι εὐρωστοί, αἱ δὲ γυναῖκες εὐειδεῖς καὶ λευκαί»¹.

Ἐκ τῶν τεσσάρων τούτων χωρίων συνελέχθη ποικίλη λαογραφικὴ ὕλη, ἣτις περιελήφθη εἰς χ/φον ἐκ 474 σελίδων, σχήματος 8ου μεγ., τὸ ὁποῖον καὶ κατετέθη εἰς τὸ Κέντρον Ἑρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας ὑπ' ἀριθμὸν 2956.

Ἡ ὕλη αὕτη περιλαμβάνει: ἄσματα 121, παραδόσεις 33, αἰνίγματα 66, παροιμίας 25, παραμύθια 4, ἐπιδράς 3 καὶ ποικίλας εἰδήσεις περὶ λαϊκῆς οἰκίας, τροφῶν, ἐνδυμασιῶν, γεωργικοῦ, ποιμενικοῦ καὶ κνηγετικοῦ βίου, χορῶν, κοινωνικῆς ὀργανώσεως, λαϊκοῦ δικαίου, παιδίου, γάμου, τελευτῆς, μαγείας, ἀστρολογίας, μετεωρολογίας, μαντικῆς, δημῶδους ἱατρικῆς, λαϊκῆς λατρείας καὶ ἀγροτικῶν ἐθίμων. Πρὸς τούτοις ἐγένετο καὶ ἠχογράφησις διὰ μαγνητοφώνου τύπου Butoba τῆς μουσικῆς 41 ἄσματων ἐπὶ 6 ταινιῶν².

Τὸ ἐν Πωγωνίῳ γλωσσικὸν ἰδίωμα παρουσιάζει τὸ ἰδιαίτερον χαρακτηριστικὸν γνώρισμα, ὅτι διαφέρει ἀπὸ τὰ βόρεια ἰδιώματα τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, διατηροῦν τοὺς φθόγγους καθαροὺς καὶ ἀναλλοιώτους. Τὸ φαινόμενον τοῦτο παρατηρεῖται καὶ βορειότερον ἐν Βορείῳ Ἡπειρῷ καὶ εἰς τοὺς ἑλληνοφώνους τῆς Ἀλβανίας. Τὴν γλωσσικὴν ταύτην συγγένειαν τῶν Πωγωνησίων πρὸς τοὺς ἑλληνοφώνους τῆς Ἀλβανίας ἀντιλαμβάνομενοι οἱ ἄλλοι Ἡπειρώται καὶ παρεξηγοῦντες λέγουσιν ὅτι οἱ Πωγωνῆσιοι ἀρβανιτίζουσιν, δηλαδὴ ὁμιλοῦν ὅπως οἱ Ἀρβανῖτες. Γενικῶς «δύναται νὰ θεωρηθῇ τὸ Πωγῶνι ὡς μία νησις νοτίας προφορᾶς εἰς τὴν Β. Ἑλλάδα»³.

Εἰς τὴν συλλεχθεῖσαν ὡς ἄνω λαογραφικὴν ὕλην, ἐκτὸς τῶν κοινῶν στοιχείων, τὰ ὁποῖα διακρίνει τις ἐν σχέσει μὲ τὸν λαϊκὸν βίον τῶν λοιπῶν ἠπειρωτικῶν περιοχῶν, παρατηρεῖ ἔτι καὶ μορφὰς τοπικὰς, συνδεομένας μὲ τὴν ἱστορίαν τοῦ τόπου καὶ τὰς εἰδικὰς συνθήκας τοῦ βίου.

Ἐκ τοῦ ὕλικου βίου τοῦ λαοῦ τοπικῆς ἰδιομορφίας εἶναι ἡ λαϊκὴ κατοικία μετὰ τῶν ἐπίπλων καὶ σκευῶν, τὰ ὁποῖα δύναται τις νὰ γνωρίσῃ συστηματικώτερον μᾶλλον εἰς τὰ χωρία παρὰ εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς ἐπαρχίας, τὸ Δελβινάκιον, ὅπου πολλαὶ οἰκίαι ὑπέστησαν ποικίλας ἐπιδράσεις ἐκ τῆς οἰκοδομίας τῶν ἀστικῶν κέντρων. Σημειωτέον δ' ὅτι λόγῳ τῶν ἐκ τοῦ τελευταίου πολέ-

¹ Ἰω. Λαμπρίδου, ἔνθ' ἄν., σ. 13.

² Εὐχαριστῶ θερμῶς καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης τὸν δημοδιδάσκαλον κ. Κ. Ζῶτον, τὸν κ. Παναγιώτην Κάπαρον, ἱατρόν, Ματθαῖον Βαλκάνην, δημοδιδάσκαλον, καὶ Παν. Παππᾶν, ἐνωμοτάρχην, οἵτινες τὰ μέγιστα συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἀποστολῆς μου.

³ Ἀθ. Παπαχαρίση, Συμβολὴ εἰς τὸ τοπωνυμικὸν τοῦ Πωγωνίου, ἔνθ' ἄν., σ. 142.

μου καταστροφῶν πολλαὶ ἐπικλινεῖς στέγαι οἰκιῶν εἰς τὰ χωρία, ὡς π.χ. ἐν Πωγωνιανῇ καὶ ἀλλαχοῦ, μετὰ τὴν ἐπισκευὴν των φέρουν κατὰ μὲν τὸ ἥμισυ παλαιὰς

Εἰκ. 1. Διώροφος οἰκία.

Εἰκ. 2. Καλύβα με ἀλώνι.

πλάκας ἐκ σχιστολίθου, κατὰ δὲ τὸ ἕτερον ἥμισυ κεραμίδια (εἰκ. 1). Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει καὶ ἡ καλύβα. Αὕτη εἶναι λιθοκτιστος, σκεπασμένη, ὅπως καὶ τὸ σπίτι, με πλάκες. Δὲν ἔχει παράθυρα, ἔχει δὲ μόνον 2 πόρτες, μίαν μικρὰν καὶ μίαν μεγάλην. Ἡ πρώτη λέγεται θυροπούλα καὶ ἐπικοινωνεῖ με τὸ ἀλώνι (εἰκ. 2). Ἄς προστεθῇ ὅτι κάθε νοικοκύρης ἔχει τὸ ἀλώνι καὶ τὴν καλύβαν του.

Δὲν θὰ ἐπιμείνω εἰς τὴν περιγραφὴν τῶν οἰκιῶν μὲ τὸν πλοῦτον τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῶν ὀρολογίας, παραπέμπων εἰς τὴν «Ἐκθεσιν τῆς λαογραφικῆς μου ἀποστολῆς εἰς τὸ Κεντρικὸν Ζαγόρι»¹ καὶ εἰς τὸ χειρόγραφόν μου ὑπ' ἀριθ. 2956, σ. 26 - 36² ἐπιθυμῶ μόνον νὰ ἐπαναλάβω ἐνταῦθα ὅσα ὁ G. Stadtmüller ἔγραψε παλαιότερον διὰ τὴν παρόρμησιν πρὸς μελέτην τῆς λαϊκῆς ἐν Ἡπειρῷ οἰκοδομίας: «Ἐκ τῆς ἐξετάσεως, λέγει, τῶν τύπων τῶν οἰκιῶν καὶ οἰκιακῶν σκευῶν διανοίγονται εὐρεῖαι προοπτικαὶ διὰ τὴν ἀναπαράστασιν σταδίων μετοικίσεως καὶ πολιτισμῶν εἰς χρόνους, περὶ τῶν ὁποίων οὐδεμίᾳ ὑπάρχει παράδοσις οὔτε γραπτῆ οὔτε μνημειακῆ... Ἡ διερευνήσις τῶν τύπων τῶν οἰκιῶν, τῶν οἰκιακῶν σκευῶν καὶ τῶν ἐγκαταστάσεων, εἶναι μέρος μόνον τῆς γενικῆς λαογραφικῆς ἐρεῦνης, ἣτις, ἐπιχειρουμένη μετὰ τῆς ἀναγκαίας προσοχῆς καὶ μεθόδου, δύναται νὰ προσφέρῃ πολυτίμους ὑπηρεσίας εἰς τὴν ἔρευναν τῆς ἱστορίας»³.

Ἐκ τῶν συνηθεστέρων τῶν Πωγωνησίων τροφῶν εἶναι τὸ *μπριάμι*, τὸ *τσουμπλέκι* (σιφιάδο), τὸ *ἀνάδεμα*, ὁ *καβουρμάς*, οἱ *ροσινίτσες*, ἡ *μιρμίλω*, τὸ *κορκοῦντι*, τὸ *σορβίσι*, ἡ *μπαζίνα*, ἡ *μπουκουβάλα*, τὸ *λιπανό*, τὸ *μάτσελο*, οἱ *πυρομάδες*, τὸ *ψάνι*, ἡ *ξοδοπαπάρα* ἢ *κραιοπαπάρα*, ἡ *ζούπα*, ἡ *σιλίρα*, ὁ *παστουρμάς*, τὸ *λαχανομπούρεκο*, τὸ *τυρομπούρεκο*, ἡ *κραιοσόπιτα*, ἡ *κουρκοιτόπιτα*, ἡ *κασόπιτα*, ἡ *μπατσαριά* ἢ *σαπικάτα*, ἡ *γαλατόπιτα*, ἡ *κοφτόπιτα* κ.ἄ., πλήρη περιγραφὴν τῶν ὁποίων βλ. ἐν τῷ ὡς ἄνω χειρογράφῳ μου ὑπ' ἀρ. 2956, σ. 14 - 22 καὶ 28.

Ἀξιόλογον ἐνδιαφέρον παρουσιάζει καὶ ἡ τοπικὴ ἐνδυμασία μὲ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ λευκοῦ χρώματος. «Ἐν εὐαριθμοῖς χωρίοις τοῦ νοτίου διαμερισματος, γράφει ὁ Ἰωάννης Λαμπρίδης, τὰ ἐνδύματα τῶν γυναικῶν εἶναι φαινομερῆ⁴, ὅπως εἰς τὸ τμήμα Δροπόλεως, ἀλλὰ κατὰ τὸ πλεῖστον ποδήρη. Μόνον εἰς τὰ χωρία Σέλτσην καὶ Πολίτσιανην τὸ ἐνδυμα εἶναι μέλαν, ἐνῶ τῶν λοιπῶν λευκόν, ὅπερ νήθουσι καὶ ὑφαίνουσιν αἱ γυναῖκες μόναι»⁵. Ἡ Ἀγγελικὴ Χατζημιχάλη παρατηρεῖ: «Μεταξὺ ὅλων τῶν ἐνδυμασιῶν τῆς Ἡπειροῦ ἰδιαίτερον ἐντύπωσιν ἀμνει ἡ στολὴ τοῦ Πωγωνίου μὲ τὸν ἰδιόρρυθμον λευκὸν κεφαλόδεσμον, κατεσκευασμένη σχεδὸν ἐξ ὀλοκλήρου ἐκ χονδρῶν λευκῶν ὑφασμάτων»⁶. Διὰ τὸν κεφαλόδεσμον τοῦ Πωγωνίου ἔγραφε παλαιότερον καὶ ὁ Ἰω. Λαμπρίδης τὰ ἐξῆς

¹ Βλ. Δ.Β. *Οἰκονομίδην*, ἐν Ἑπετ. Λαογρ. Ἀρχείου, τόμ. 15/16 (1962/1963), ἐν Ἀθήναις 1964, σ. 326 - 329.

² *Georg Stadtmüller*, Τὰ προβλήματα τῆς ἱστορικῆς διερευνήσεως τῆς Ἡπειροῦ. Ἡπειρ. Χρον., ἔτ. 9ον (1934), σ. 149 - 150.

³ Προφανῶς ὁ συγγραφεὺς ἐννοεῖ ἐδῶ τὰς *φαινομερῆδας*.

⁴ Ἰω. *Λαμπρίδου*, ἐνθ' ἄν., σ. 20.

⁵ Ἀγγελ. *Χατζημιχάλη*, Ἡπειρωτικὴ λαϊκὴ τέχνη. Ἡπειρ. Χρον., ἔτ. 5ον (1930), σ. 257.

ἀξιομνημόνευτα: «Ὁ φάκελλος (ὁ πάλος τοῦ Πανσανίου), φακιόλι ἐκ λινομεταξίνου ὑφάσματος κατασκευαζόμενος, τὸ σύνηθες δηλαδὴ τῆς κεφαλῆς τοῦτο κάλυμμα, ὁ μπόλια καλουμένη, δὲν ἀπαντᾷ καθ' ὄλον τὸ τμήμα»¹. Ἡ *δμπόλια*, τὴν ὁποίαν ἐξακολουθοῦν καὶ σήμερον νὰ φοροῦν αἱ γυναῖκες τοῦ Πωγωνίου, εἶναι πολὺ παλαιά. Ὁ καθηγητὴς Ἄν. Ὁρλάνδος² «ἀποδεικνύει ὅτι ὁ εἰκονιζόμενος εἰς τοιχογραφίας τοῦ 13ου αἰ. κεφαλόδεσμος εἶναι ὁ ἴδιος μὲ τὴν φερομένην σήμερον «ἀμπόλιαν» ὑπὸ τῶν γυναικῶν τοῦ Πωγωνίου»³. Λευκὸς ὁμοῖος κεφαλόδεσμος ἀπαντᾷ καὶ εἰς σύγχρονον (1280) τοιχογραφίαν μονῆς ἐν Κύπρῳ⁴.

Ἡ γυναικεία φορεσιὰ τοῦ Πωγωνίου διεκρίνετο εἰς τὴν τῆς Δερόπολης («Δεροπολίτικα») καὶ εἰς τὴν τῶν νοτιωτέρων χωρίων, πού ἐλέγετο «τὰ σῦδικά μας» (ροῦχα).

Παραθέτω ἐνταῦθα περιγραφὴν τῆς παλαιότερας (πρὸ τοῦ 1930) φορεσιᾶς τοῦ Πωγωνίου καθ' ὑπαγόρευσιν τῆς Σοφίας Λιολιάκη, ἐτῶν 53, ἐκ τοῦ χωρίου Ποντικιάτες:

«Ἀπὸ μέσα ντυόνταν μὲ ἓνα ἄσπρο *ρουτί*, λιὸ πουνκάμισο, πού ἔφθανε μέχρι τὴν *ἀντζα* (γάμπα). Ἦταν καὶ ἀπὸ *χουμαῖ* (καθαρὸ χασὲ) γιὰ τὶς γιορτές. Βάζανε ἔπειτα τὴ *λαιμαριά*. Εἶναι ἀπὸ τὸ ἴδιο ὕφασμα ἓνα ὀρθογώνιο σχισμένο στὴ μέση μὲ φαρδιὸ γιακά. Οἱ νέες κεντοῦσαν τὸν περίγυρο τῆς λαιμαριᾶς μὲ κίτρινη μεταξωτὴ κλωστή, πού ἔφκειαχναν τὰ *δοντίσα*. Ἀπὸ πάνω βάζαν τὸ *σεγκούνη* (ἐξωμῖς), πού εἶναι μάλλινο ὕφασμα πυκνοῦφασμένο καὶ στὴ νεροτρουβιά χτυπημένο. Τὸ *σεγκούνη* δὲν ἔχει μανίκια καὶ ὁ περίγυρός του εἶναι ραμμένος μὲ μαῦρο γαῖτάνι γύρω γύρω. Μπροστὰ στὸν κόρφο στὰ δυὸ μέρη βάζαν ὕφασμα μαῦρο ἢ καφέ ἀπὸ *τσόχα*, πού λέγονταν: *ροῦχα*. Τὸ *σεγκούνη* στὴ μέση τὸ ζώνανε μὲ φαρδὺ μάλλινο μαῦρο ζωνάρι, πού εἶχε 3-4 γύρους. Τὸ ζωνάρι αὐτὸ ἐδιπλωνόταν στὴ μέση κ' ἐχρησίμευε γιὰ θήκη νὰ βάζουν χρήματα, κάχτες (καρύδια), μύγδαλα κ.ἄ. Τὸ ζωνάρι ἀπ' τὶς δυὸ ἄκρες εἶχε *κλόσσα* (κρόσσια). Τὰ κλόσσα κρέμονταν δεξιᾷ κ' ἔκαναν οὐρά. Πάν' ἀπ' τὸ ζωνάρι γιὰ σιγουρότερο ζώσιμο βάνανε μιὰ λεπτὴ κόκκινη ζώνη ὑφαντὴ, μακριά. Τὸ σχισμένο μπροστινὸ μέρος τοῦ *σεγκουνοῦ* σκεπάζονταν μὲ μιὰ ποδιά ὑφαντὴ. Πάν' ἀπ' τὸ *σεγκούνη* φοροῦσαν τὸ *ντου-*

¹ Ἰω. Λαμπρίδου, ἐνθ' ἄν., σ. 20.

² Ἄν. Ὁρλάνδου, Μνημεῖα τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου. Ἡ Κόκκινη Ἐκκλησία - Παναγία Βελλᾶς. Ἠπειρ. Χρον., ἐτ. 2ον (1927), σ. 153.

³ Ἀγγελ. Χατζημιχάλη, ἐνθ' ἄν., σ. 254.

⁴ Γεωργ. Σωτηρίου, Τὰ βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Κύπρου. Α'. Λεύκωμα, ἐν Ἀθήναις 1953, πίναξ 90. [Πραγματεῖαι τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τ. Γ'].

λαμά, πού'ταν ἀπὸ ὕφασμα ντρίλινο μὲ ἓνα μικρὸ γαϊτανάκι λίγο στὴν ἄκρη.

Τὰ προπόδια εἶναι εἶδος πλεχτὲς παντόφλες μάλλινες. Λέγονταν καὶ πασουμάκια. Ποδένονταν μὲ τσαρούχια, πού εἶχαν μύτες. Ἡ μύτη εἶχε ἢ δὲν εἶχε φούντα. Οἱ νέες μὲ φούντα, οἱ γριεὲς χωρὶς φούντα. Στὰ πόδια φορούσανε κάλτσες δυὸ ζευγάρια. Τὸ ἓνα δὲν εἶχε πατούσα καὶ στηριζόνταν στὴν καμάρα μὲ μιὰ κορδελλίτσα. Τὸ ἄλλο ἦταν κοντὸ ὡς τὴν ἄντζα μὲ πατούσα καὶ δένονταν μὲ μιὰ λινιά.

Εἰκ. 3. Νεάνιδες χορεύουσαι εἰς τὴν αὐλὴν τῆς ἐκκλησίας φέρουν τὸ τοπικὸν ἔνδυμα.

Στὸ κεφάλι φοροῦσαν τὴν *δμπόλια* ἢ *φακιόλι*. Μ' αὐτὸ περιτύλιγαν τὸ κεφάλι γύρω γύρω. Τὸ ὕφασμα τῆς δμπόλιας ἦταν ὕφασμένο μεταξύ. Εἶχανε καὶ λινεὲς δμπόλιες. Ἡ δμπόλια σ' ἓνα σημεῖο εἶχε μιὰ κόκκινη γραμμὴ ὕφαντή, πού λέγονταν *ρούσα*, κι ὅταν πενθοῦσαν τὴ σκέπαζαν μὲ μαῦρο ὕφασμα (*λουρίδα*). Τὸ τύλιγμα τῆς δμπόλιας τελείωνε πάνω ἀπὸ τὸ λαιμὸ καὶ λέγονταν *φούντα*. Οἱ χῆρες γυναικεὲς μαζεῦαν τὴ φούντα, γιὰ νὰ διακρίνωνται ὅτι εἶναι χῆρες.

Ὅταν ἦταν βαρὺς χειμῶνας, ἐπάνω ἀπ' αὐτὴ ὅλη τὴ στολὴ ἔβαζαν τὴ *μανικωτή*, πού ἦταν ὅτι καὶ τὸ σεγκούνι, ἀλλὰ μὲ *μανίκια* μισά, ἀντὶ γιὰ ἐπανωφόρι. Ἡ προῖκα μετριῶνταν μ' αὐτά.

Ἡ γιορτινὴ καὶ νυφιάτικη φορεσά¹ ἦταν ἡ ἴδια μὲ τὴν καθημερινὴ μὲ τὴ διαφορὰ ὅτι ἦταν ἀπὸ καλύτερα ὕφασματα... Οἱ ντόπιοι ἄντρες φορούσανε πο-

¹ Βλ. λεπτομερῆ περιγραφὴν τῆς νυφιάτικης φορεσιᾶς ἐν τῷ χφφ μου ὑπ' ἀριθ. 2956, σ. 40-42.

τούρια. Ἦταν περισκελίδες πλατειῆς ἐπάνω, ἔφθαναν ὡς κάτω ἀπ' τὸ γόνα, στένναν ἐκεῖ καὶ δένονταν. Τὸ πόδι ἦταν σκεπασμένο μὲ ἄσπρες μάλλινες κάλτσες ἢ μαῦρες διμιτένιες. Φορούσανε *γίλεκο* χωρὶς μανίκια, διμιτένιο, καὶ ἐπάνω *πισλί*. Τὸ *πισλί* ἦταν κεντησμένο μὲ *γαϊτάνι*. Στὸ κεφάλι φοροῦσαν *κόκκινη σκούφια* ἢ καὶ *καλπάκι μαῦρο*. Γιὰ παπούτσια φοροῦσαν *τσαρούχια* ἢ *γεμεριά*. Στὴ μέση ἐξώνονταν μὲ πέτσινο *σελιάχι*. Τὸ *σελιάχι* εἶχε θήκες γιὰ *ταμπάκο*, *καπνό*, γιὰ τὴν *ἡσκα*, τὸν *πρυόβολο* καὶ τὸ *καλαμάρι*. Βάζανε ἐκεῖ καὶ χρήματα, κλειδιά, κουμπούρια καὶ μαχαίρια. Ἀπὸ μέσα φοροῦσαν *πουκάμισο* μὲ πολὺ πλατὺ ἄσπρο μανίκι. Αὐτὸ κούμπωνε στὸ λαιμὸ καὶ δὲν εἶχε γιακά. Τὸ χειμῶνα φοροῦσανε *φλοκάτα* ἢ *μπερούτσια*, εἶδος πανωφόρι μὲ μανίκια καὶ κλόσσα»¹.

Παρέθηκα τὴν περιγραφὴν ταύτην τῆς παλαιότερας ἐνδυμασίας τοῦ Πωγωνίου, ἀφ' ἑνὸς μὲν διότι εἶναι λεπτομερῆς καὶ ἀπληκρῖβωμένη, ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι, καθὼς οἱ τύποι τῶν οἰκιῶν, οἰκιακῶν σκευῶν καὶ ἐγκαταστάσεων, οὕτω καὶ ἡ ἐνδυμασία τῶν διαφόρων περιοχῶν τῆς Ἡπείρου δὲν ἔτυχε μέχρι τοῦδε τῆς δεοῦσης συστηματικῆς ἐρεύνης. «Μία ἔρευνα διὰ τὴν περιβολὴν, γράφει ὁ Stadtmüller, θὰ ἔπρεπε νὰ ἐκταθῆ πέρα τῶν πολιτικῶν ὁρίων τῆς σημερινῆς Ἡπείρου καὶ νὰ συμπεριλάβῃ τὴν ἐξέτασιν τῆς περιβολῆς καὶ ἐν Αἰτωλοκακαρνανία, ὡς καὶ ἐν ὅλῃ τῇ Ν. Ἀλβανίᾳ (μέχρι καὶ τοῦ Σ'κούμπι). Διότι ὅλαι αὐταὶ αἱ χῶραι παρουσιάζουν εὐρύτητα κοινὴν περιβολὴν, ἐνῶ ἡ περιβολὴ τῆς Β. Ἀλβανίας ἀποκλίνει αὐτῆς ἰσχυρῶς»².

Ἐρχόμεθα εἰς τὰ ἄσματα τῆς συλλογῆς μας. Ταῦτα εἶναι ποικίλου περιεχομένου ἀνήκοντα εἰς διαφόρους κατηγορίας. Οἱ Πωγωνήσιοι τὰ ἄδουν ἀκόμη ὡς χορευτικά, ἐπιτραπέζια καὶ εἰς διαφόρους περιστάσεις, ἦτοι κατὰ τοὺς γάμους, τὰς ἀπόκρως, τὸ Πάσχα καὶ τὰς οἰκογενειακὰς συγκεντρώσεις ἐπὶ ταῖς ὀνομαστικαῖς ἑορταῖς. Ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅτι ἡ νεώτερα γενεὰ εὐχαριστεῖται περισσότερο «μὲ τὰ παλιά», παρὰ μὲ τὰ ἐκ τῶν ἀστικῶν κέντρων διὰ τοῦ ραδιοφώνου καὶ τοῦ γραμμοφώνου διαδιδόμενα νεώτερα λαϊκὰ τραγούδια. Ἐντύπωση προξενεῖ τὸ γεγονός ὅτι ἀκόμη ἐπιζοῦν εἰς τὴν λαϊκὴν μνήμην ἀκριτικά, παραλογές, παλαιὰ ἐρωτικά τῆς ξενιτειᾶς, λατρευτικά, γαμήλια, ἱστορικά, σατυρικά κ.ἄ. Οὕτως ἔχομεν παραλλαγὰς τῶν ἀκριτικῶν: «οἱ ἐννιά ἀδερφοὶ καὶ τὸ στοιχεῖο τοῦ πηγαδιοῦ» (χ/φον, σ. 266 - 67), «τὸ κάστρο τῆς Ὀριᾶς» (χ/φον, σ. 393 - 394), «ἡ ἀρραβωνιαστικιά τοῦ Κωστιαντῆ» (χ/φον σ. 77 - 80), «ἡ ἀρπαγὴ τῆς γυναικὸς τοῦ Γιαννάκη ὑπὸ τοῦ

¹ Ἐνθ' ἄν., σ. 36 - 43.

² G. Stadtmüller, ἔνθ' ἄν., σ. 151.

Σκληρόπουλου» (χ/φον. σ. 271-273), «τοῦ μικροῦ Βλαχόπουλου» (χ/φον σ. 412-413) κ.ά. Ἐπίσης τὰς παραλογάς: «τοῦ πραγματευτῆ», «τῆς φωνῆς νεκροῦ ἀπὸ τὸ μνήμα», «τοῦ ἔρωτος χριστιανοῦ καὶ ἐβραιοπούλας» κ.ά. Ὡς τοπικὸν δύναται νὰ χαρακτηρισθῆ τὸ ἄσμα «ὄμορφος γιανίτσαρος» (χ/φον., σ. 362-364).

Ἡ μουσικὴ ἐκτέλεσις τῶν τραγουδιῶν εἰς τὸ Πωγώνι εἶναι χορωδιακὴ καὶ πολυφωνικὴ¹. Ὅμᾳς ἀνδρῶν ἢ γυναικῶν χωριστὰ ἢ καὶ μεικτῆ ἐκτελεῖ τὴν μελωδίαν. Ὁ κορυφαῖος τραγουδιστής, ποὺ τραγουδεῖ τὴν κυρίαν μελωδίαν, λέγεται *παρῆς* ἢ *πάρης*, ὁ δεύτερος, ποὺ γυρίζει ἢ τσακίζει τὸ τραγούδι, λέγεται *γυριστής* καὶ *κλώστης*, οἱ δὲ ἄλλοι, ποὺ κρατοῦν τὸ ἴσον, *ισοκράτες*. Ὁ πρῶτος πρέπει νὰ εἶναι καλλίφωνος καὶ νὰ μεταδίδῃ εἰς τοὺς ἄλλους τὴν τονικότητα τοῦ ἄσματος. Οὗτος ἐκτελεῖ μίαν μουσικὴν φράσιν, ἣτις καλύπτει ἄλλοτε μὲν ὀλόκληρον τὸν πρῶτον στίχον, ἄλλοτε δὲ τὸ ἥμισυ τοῦ στίχου². Ὁ γυριστής πρέπει νὰ εἶναι τραγουδιστής πολὺ ἠσκημένος, ὥστε νὰ δύναται νὰ ἐκτελῆ εὐχερῶς τὰ μελωδικὰ ποικίματα, ποὺ ἀπαιτοῦνται κατὰ τὸ γύρισμα τοῦ τραγουδιοῦ³. Οἱ ἰσοκράται ἀσκοῦν βοθητικὸν μουσικὸν ἔργον⁴. Σημειωτέον ὅτι ὁ πολυφωνικὸς οὗτος τρόπος ἐκτελέσεως τῶν τραγουδιῶν τοῦ Πωγωνίου ἀπαντᾷ καὶ εἰς τὴν Βόρειον Ἠπειρον, δηλαδὴ τὴν σημερινὴν νότιον Ἀλβανίαν, ἐνῶ εἰς τὴν μέσην καὶ βόρειον Ἀλβανίαν κυριαρχεῖ περισσότερον ὁ μονοφωνικὸς τρόπος. «Εἰς τὴν Βόρειον Ἀλβανίαν... ἢ ὁμοφωνία εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῶν ἄσμάτων, ἐν τούτοις εἰς τὴν μουσικὴν τῶν παραλογῶν παρατηροῦνται καὶ παλαιὰ πολυφωνικὰ στοιχεῖα»⁵.

Ἄς μοῦ ἐπιτραπῆ ἐκ τῶν ὡς ἄνω ἐν Πωγωνίῳ ἠδδομένων ἄσμάτων νὰ παραθέσω ἐνταῦθα τὴν μελωδίαν τῶν ἀκριτικῶν «τοῦ κάστρου τῆς Ὠριάς», «τοῦ μικροῦ Βλαχόπουλου» καὶ τοῦ τοπικοῦ «ὄμορφος γιανίτσαρος» κατὰ καταγραφὴν τοῦ συναδ. μουσικοῦ κ. Σπ. Περιστερή:

¹ Βλ. Σπ. Περιστερή, Δημοτικὰ τραγούδια Δροπόλεως Βορείου Ἠπείρου. Ἐπετ. τοῦ Λαογρ. Ἀρχείου, τόμ. 9-10 (1955/57), ἐν Ἀθήναις 1958, σ. 105 κ.ἐξ. Δ. Β. Οἰκονομίδου, Τὰ βορειοηπειρωτικὰ δημοτικὰ τραγούδια. Τὰ τραγούδια τῆς ξενιτειᾶς. Ἀφιέρωμα εἰς Ἠπειρον. Εἰς μνήμην Χρῆστου Σούλη, Ἀθήναι 1954, σ. 37 κ.ἐξ.

² Σπ. Περιστερή, ἐνθ' ἄν., σ. 111.

³ Ἐνθ' ἄν., σ. 111.

⁴ Ἐνθ' ἄν., σ. 114-115.

⁵ Ε. Comisel, Λαογραφικὴ ἔρευνα ἐν Ἀλβανίᾳ (ρουμανιστί). Revista de Folclor, București, ἔτ. V, ἀρ. 1-2, 1960, μετάφρ. ὑπὸ Δ. Β. Οἰκονομίδου, ἐν Λαογραφ., τ. ΚΑ', ἐν Ἀθήναις 1964, σ. 544.

Παρτίς
 Γυριστής
 Ίσοκράται

Σ' ὄ - σα κά στρα κι ἄν ἐ - πῆ - γα
 καὶ σερ - γιά - γιά - vi - - σα
 καὶ σερ - - γιά - - vi - - σα

Τον

Σ' ὄσα κάστρα κι ἄν ἐπῆγα καὶ σεργιάνισα,
 καὶ σεργιάνισα,
 σὰν τῆς Ἀργυρῶς τὸ κάστρο, κάστρο δὲν εἶδα.
 Κάστρο μου θεμελιωμένο, κάστρο ξακουστό,
 5 οἱ Τοῦρκοι σὲ πολεμοῦσαν χρόνια δώδεκα,
 οἱ Ρωμιοὶ σὲ παραστέκαν δέκα τέσσερα.
 Καὶ μὰ μανρομάτα κόρη, ἄχ! μοιρολογᾷ:
 Μωρ', ἀνοιξτε μου τῆς μαύρης καὶ τῆς δοφανεῆς,
 γιὰ εἰμ' ἀγκαστρομένη καὶ στὸ μῆνα μου.

$\text{♩} \sim 100$

1) 'Ο Κω - στα - - ντί - νος ὁ μι - -
κρός - - κι'Α - λέξ' ἄν - - τρει - - ῶ - μέ - νος
2) καὶ τὸ - μι - - κρό - - βλα - χό - που - -
λο - - ν - ὁ κα - στρο - - πο - - λε - μί της.

Ἄνω Κωσταντῖνος ὁ μικρὸς κι Ἄλέξ* ἀντρωιωμένος
καὶ τὸ μικρὸ Βλαχόπουλο ν-ὸ καστροπολεμίτης
ἀντάμα τρῶν καὶ πίνουνε καὶ ψιλοτραγουδᾶνε
κι ἀντάμα ἔχουν τοὺς μαύρους τοὺς σὶνὸν πλάτανα* δεμένους.

5 Τοῦ Κώστα τρώει τὰ σίδηρα, τ' Ἄλέξη τὰ λιθάκια
καὶ τοῦ μικροῦ Βλαχόπουλου τὰ δέντρα ξεριζώνει.

(Χ/φον, σ. 412-14. Ε.Μ.Σ. ἀρ. εἰσ. 12416. Ταιν. 894 Α5).

* πλάτανο.

$\text{♩} \sim 60^{(1)}$

Γαρτῆς

2) Μπρῶ - μορ - φος Για - νί - τσα - ρης κυ - ρᾶς ὕ

Γυριστῆς

Ἰσοκράται

¹ Ἡ χρονικὴ ἀγωγή εἶναι ἀσταθῆς ἰδίᾳ εἰς τὴν πρώτην στροφὴν. Αἱ ὑπόλοιποι στροφαὶ ἀποδίδονται καλύτερον.

² Τὸ κείμενον ἰσχύει καὶ διὰ τὰς ὑπολοίπους φωνάς.

γιός μπρ'ο-μορ - - φος Για - νί - τσα -

ρης κυ - - ρας ύ - γιο ος

στο σε - φέ - - ρι πή - - γαι - νε ναι

για πό - - λιε - - μο

στο σε - φέ - - ρι πή - - γαινε ναι

Μπρ' ὁμορφος Γιανίσαρης, κυρᾶς υἱός, (δις)

στὸ σεφέρι πήγαυε γαὶ γιὰ πόλεμο. (δις)

Πόλεμο δὲν ἤρῳ ὁ νὸς γαὶ γύρισε.

Γύρισε, δγαγύρισε τὸν Τούρναβο

5 κ' ἔσκυψε γὰ πῆ νερό στὸν Τούρναβο.

Κλέφτες τὸν ἐβίγλισαν ἀπὸ μεριά,

ντοφκεκιά τοῦ δώσανε ζερβιά μεριά.

(Χ/φον, σ. 362-64. Ε.Μ.Σ. ἀρ. εἰς. 12394. Ταιν. 891 Α2).

Οἱ ὁμαδικοὶ χοροὶ ἐν Πωγωνίῳ γίνονται κατὰ τὰς ἐορτὰς τῶν Χριστουγέννων, τῆς Πρωτοχρονιάς, τῶν Φώτων, τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, τῶν Ἀπόκρσεων, τῆς Λαμπρῆς, τῆς Κυριακῆς τοῦ Θωμᾶ, τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου. Πρῶτοι εἰς τὸν χορὸν εἰσέρχονται οἱ ἱερεῖς, ἔπονται δὲ μετὰ τὴν σειρὰν οἱ γέροντες, αἱ γυναῖκες, οἱ νέοι, αἱ νέαι καὶ τὰ παιδιά. «Ὁ Πωγωνήσιος χορὸς εἶναι στρωτὸς στὰ δύο μὲ τραγούδια καὶ ὄχι μὲ ὄργανα. Πρῶτα τὸ παίρνουν οἱ ἄντρες καὶ μετὰ οἱ γυναῖκες» ἐναλλάξ. «Αὐτὸ γίνεται στὴ Σωπική, στὸ Χλομὸν καὶ ἄλλα χωριά τῆς Βορείου Ἡπείρου. Στὴν Πωγωνιανὴ τὸ γλέντι γίνεται καὶ μὲ ὄργανα, δηλαδὴ κλαρίνο, βιολί, ντέφι ἢ νταϊρέ καὶ λαγοῦτο. Αὐτοὶ ποὺ παίζουν τὰ ὄργανα εἶναι γύφτοι ἐντόπιοι. Ἐδῶ στὸ Πωγώνι χορεύομε καὶ τὸν καλαματιανό: «Ἐνα νερό, κυρᾶ Βαγγελιώ», τὸ τσάμικο: «ὁ Μενούσης κι ὁ Μπιρομπίλης», τὸ τραγούδι «Κάτω στὸ γιὰλὸ» στὰ τρία, «τοῦ παπᾶ τὰ παραθύρια» στὰ τρία, «στὴν κεντησμένη σου ποδιά, μῶρ' βλάχα» στὰ τρία κ.ἄ. Χορεύομε καὶ τσακιστὸ σιτὸν τόπο μὲ ταχύτερο βηματισμό. Ὅταν τελειώῃ τὸ τραγούδι, ἀρχινάει τὸ κλαρίνο καὶ κάνει κλῶσμα, δηλαδὴ τὸ γυρίζει, τὸ τσακίζει, καὶ λέγεται τσακιστό. Ὅταν ἔχωμε πανηγύρι καὶ χορεύομε, ὁ κάθε πρῶτος παραγγέλνει ἕνα χορὸ τῆς ἀρεσᾶς του»

ἀλλὰ χορεύει κι ἄλλους διαφορετικούς χορούς ἀπὸ διάφορα τραγούδια. Γίνεται ἔτσι ἓνα κρῶμα χορῶν, δηλαδή θ' ἀρχινήσει π.χ. πρῶτα ἀπὸ «Κώσταντα», «Μαργιώλα» ἢ «Βεργινάδα» κτλ. (τὸ κάθε ἓνα ἀπ' αὐτὰ διαφέρει ἀπὸ τὸ ἄλλο στοὺς βηματισμούς καὶ στὸ σκοπὸ) καὶ μετὰ χορεύει ὅ,τι χορὸ θέλει, τσακιστό, στὰ δύο καὶ κλείνει συνήθως μὲ χορὸ στὰ τρία»¹.

Ἐνδιαφέρον μέρος τῆς συλλογῆς μου ἀποτελοῦν καὶ αἱ παραδόσεις. Ἐκ τούτων σημαντικώτεραι εἶναι ἡ ἀναφερομένη εἰς τὸν δράκον τοῦ Παπίγγου καὶ τοῦ Σμόλικα², αἱ ἀστρολογικαί, αἱ δυϊστικαὶ καὶ ἡ λατρευτικὴ ἢ σχετικὴ μὲ τὴν ἔκουσίαν παρουσίαν ζαρκαδιοῦ πρὸς θυσίαν κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς εἰς ἐξωκλήσιον τῆς Θεοτόκου εὐρισκόμενον παρὰ τὴν Πωγωνιανήν.

Παραθέτομεν κατωτέρω τὰ κείμενα ἐνίων ἐκ τῶν ἐν λόγῳ παραδόσεων μετὰ τινων ἐρμηνευτικῶν σημειώσεων.

Α'. «Ὁ Χριστὸς κι ὁ Διάολος εἶχαν συντροφιά ὅπου πήγαιναν μαζί, δὲν κοιτοῦσε ὁ Χριστὸς νὰ κάνη τίποτα, γιατί ὁ Διάολος τὸ χαλοῦσε, τοῦ 'κανε ζημιὰ. Ὁ Χριστὸς νὰ ποῦμε ἔκανε ἀμπέλια, σταφύλια, κι ὁ Διάολος ἔκανε βάτα μὲ βατόμουρες, τ' ἀμπέλια ἔκαναν σταφύλια, τὰ βάτα ἀγκάθια καὶ βατόμουρες.

Κ' ἔκαν' ὁ Χριστὸς πολλὰ σχέδια, τὰ ἔκανε κι ὁ Διάολος, ἀλλὰ δὲν τς' ἔδωσε ψυχὴ. Ἀπὸ πολλὲς φορὲς ὕστερα ἔκαμε ὁ Διάολος ἓνα σκύλο νὰ ποῦμε. Καὶ τοῦ λέει τοῦ Χριστοῦ ὁ Διάολος. — Τί νὰ τὸ κάνω τώρα γιὰ νὰ ζωντανέψῃ; — Γιά, τί νὰ τὸ κάμῃς τώρα, δὸς του μιὰ συμπρωξὰ καὶ πές του, σήκω νὰ φῶς τὸ νοικοκύρη σου. Ζωντάνεψε τὸ σκυλὶ καὶ κράπ τὸν πιάνει ἀπὸ τὸ ποδάρι καὶ τοῦ τό'φαγε καὶ γίνηκε κουτσὸς ὁ διάολος» (Χ/φ., σ. 156).

Β'. «Τὰ γίδια ἦταν ὅλα ἄγρια. Καὶ τὰ φυλοῦσε ὁ Διάβολος. Αὐτὸς τὰ ἔφτιασε. Καὶ τοῦ λέει ὁ Διάολος τοῦ Χριστοῦ. — Τί πρέπει νὰ κάμω γιὰ νὰ τὰ μιάσω δῶ στὴ στρούγγα; — Θὰ τὰ βάλωμε στὸ μαντρί, λέει ὁ Χριστὸς, θὰ τὰ βάλωμε στὴ στρούγγα νὰ τ' ἀρμέξωμε. Αὐτὰ ποὺ θὰ μένουν χάμαι, λέει, θὰ ἔναι δικὰ μου, λέει ὁ Χριστὸς, κι αὐτὰ ποὺ θὰ φεύγουν θὰ ἔναι δικὰ σου. Ὁ Χριστὸς τί ἔκαμε; Αὐτὰ ποὺ ἦτανε δικὰ του τὰ ἔκαψε ἐδῶ στὸ γόνα κ' εἶναι βουλωμένα, σημαδεμένα, τ' ἄλλα στὰ ἔρημά'σα πέρα φύγαγε. Αὐτὰ, ποὺ βούλωσ' ὁ Χριστὸς, ἔμειναν χάμω μέσ' στὴ στρούγγα, τ' ἄλλα ἔφυγαν. — Τί μῶκαμες, τοῦ λέει ὁ Διάολος! — Δὲν εἶπαμαν, λέει ὁ Χριστὸς, ὅτι θὰ τὰ μοιράσωμε στὴ μέση; — Καλά, λέει ὁ Διάολος,

¹ Βλ. τὸ χ/φόν μου ὑπ' ἀρ. 2956, σ. 169-171.

² Βλ. Δ. Β. Οἰκονομίδου, Λαογραφικὴ ἀποστολὴ εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Δυτικοῦ Ζαγορίου τῆς Ἠπείρου, Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχ., τόμ. 15/16 (1962/63), ἐν Ἀθήναις 1964, σ. 254, ἔνθα καὶ βιβλιογραφία.

τὰ πῆρες πού ἔτανε δικά μου, ἀλλὰ ὀλοένα θὰ σοῦ κάνουνε ζημιές, θ' ἀχρησιεύουν τὰ δέντρα, τ' ἀμπέλια, ὅτι προῖμα. Εἶπ' ὁ Χριστός, ἐγὼ θὰ κάνω κλαρὶ γιὰ τὰ γίδια. Καὶ μετὰ τοῦ λέει ὁ Διάβολος κ' ἐγὼ θὰ κάνω παλιούρια, βάτια, ἀγκάθια ὄλ' αὐτὰ τ' ἀχρησιὰ αὐτὸς τὰ ἔκανε» (X/φ., σ. 157-158).

Γ'. «Ὁ Διάβολος εἶπε τοῦ Χριστοῦ. — Νὰ δῆς τί θὰ σοῦ κάνω, τοῦ λέει. — Τίποτα δὲ θὰ μοῦ κάμῃς ἐσύ, τοῦ λέει, νὰ δῆς τί θὰ σοῦ κάμω ἑγώ. Καὶ παίρει δυὸ μῆλα καὶ τὰ πετᾷ ἑσα πέρα. Τὸ ἓνα ἐγινε σκυλί καὶ τὸ ἄλλο λύκος. Τὸ σκυλί κνηγάει τὸ λύκο. Καὶ λέει στὸ λύκο. — Μυρωδιὰ νὰ μὴν ἔχῃς, ἀλλὰ μακριὰ νὰ βλέπῃς καὶ ν' ἀκοῦς ἀπὸ δῶ ὡς στὰ Γιάννενα. Κ' ἐσύ, σκυλί, τοῦ λέει, τόση μυρωδιὰ νὰ ἔχῃς, πὺν νὰ μὴν ἀφήνῃς τίποτα. Γι' αὐτό, ὅταν περνᾷ λύκος, τὸν μυρίζεται τὸ σκυλί ἀπὸ μακριὰ καὶ τρέχει καὶ τὸν κνηγάει». (X/φ., σ. 159-160).

Καὶ αἱ τρεῖς αὐταὶ παραδόσεις ἀνήκουν εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν λαϊκῶν διηγήσεων, κατὰ τὰς ὁποίας ὁ Διάβολος, ἀμιλλώμενος πρὸς τὸν Θεὸν εἰς τὸ ἔργον τῆς δημιουργίας, ἔπλασε καὶ αὐτὸς ζῶα ἢ ἀχρηστα καὶ βλαβερὰ ἀντικείμενα. Ὁ Θεὸς ἢ ὁ Χριστὸς ἐνεψύχωσε τὰ ζῶα τοῦ Διαβόλου καὶ ἀντὶ ἀχρηστων ἐδημιούργησε διὰ τὸν ἄνθρωπον χρήσιμα καὶ ὠφέλιμα πράγματα. Παρόμοιαι παραδόσεις ἀπαντῶσι καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς¹.

Δ'. «Στὴ γιορτὴ τῆς Θεοτόκου (Ζωοδόχου Πηγῆς), πὺν γιορτάζει στὴν Πωγωνιανῇ (ἔξωκκλησί) τὰ παλιὰ τὰ χρόνια κάθε χρόνο τὸ πρῶτ' ἔρχονταν δυὸ ζαρκάδια. Κάθονταν τὸ ἓνα καὶ τὸ σφάζανε καὶ τὸ ἄλλο βασίλεμα ἡλιοῦ ἐφευγε. Αὐτὸ γίνονταν κάθε χρόνο. Μιὰ φορὰ εἶπαν οἱ χωριανοί: — Δὲν τὰ σφάζομε καὶ τὰ δυό; Πῆραν τὴν ἀπόφαση καὶ τὰ σφάζουνε. Ἐπὸ τότε δὲν μετάρθαν πιά τὰ ζαρκάδια στὴ γιορτὴ τῆς Θεοτόκου». (X/φ., σ. 142-143 καὶ 289).

Ἡ παράδοσις αὕτη ἀπαντᾷ καὶ εἰς ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος, περὶ αὐτῆς δ' ἔγραψεν εἰδικὴν μελέτην ὁ Στίλιπων Π. Κυριακίδης ὑπὸ τὸν τίτλον «Θυσία ἐλάφου ἐν Νεοελληνικῇ παραδόσει καὶ Συναξαρίοις» καὶ ἐδημοσίευσεν ἐν Λαογραφίᾳ, τόμ. Γ', 1917/18, σ. 189-215².

Ἐκ τῶν καταγραφέντων ὑπ' ἐμοῦ ποικίλων ἐν Πωγωνίῳ ἐθίμων λίαν ἐνδιαφέροντα εἶναι τὰ γαμήλια μετὰ τῶν σχετικῶν γαμηλίων ἡσμάτων. Ἀξιοσημείωτον δ' εἶναι ὅτι διὰ πρώτην φορὰν ἔχομεν ἐντεῦθεν μαγνητοφωνημένα ἀρκετὰ ἄσματα

¹ Βλ. Δημ. Β. Οἰκονομίδου, Ἀνέκδοτοι δῦιστικάι παραδόσεις τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἐπετ. τοῦ Λαογρ. Ἀρχ., τόμ. 17 (1964), ἐν Ἀθήναις 1965, σ. 12-39.

² Βλ. καὶ D. Pétropoulos, Survivances de sacrifices d'animaux en Grèce. Papers of the international Congress of european and western Ethnology. Stockholm, 1956, σ. 120-125, ἐνθα καὶ ἡ προγενεστέρα βιβλιογραφία.

τοῦ γάμου. Αἱ ἡμέτεραι ὡσαύτως εἰδήσεις περὶ γαμηλίων ἔθιμων ἐν πολλοῖς συμπληρώνουν τὰς μέχρι τοῦδε ἐκ διαφόρων χωρίων τῆς περιοχῆς ταύτης δημοσιευθείσας ἢ εὗρισκομένας εἰς χειρόγραφα εἰς τὸ Κέντρον Ἑρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν¹ ὑπὸ ἑρασιτεχνῶν συλλογέων.

Ἀξιολόγου ἐνδιαφέροντος εἶναι καὶ αἱ περιγραφαὶ ἔθιμων, ἀναφερομένων εἰς τὸ παιδίον, τὴν τελευταίαν, τὸ λαϊκὸν δίκαιον, τὴν μαγειάν, τὴν ἀστρολογίαν τὴν μετεωρολογίαν, τὴν μαντικὴν, τὴν δημῶδη λατρικὴν, τοὺς βίους τοῦ λαοῦ καὶ τὴν λαϊκὴν λατρείαν.

Μὲ παρατηρήσεις τινὰς σχετικὰς πρὸς εἰδήσεις ἐκ τῆς λαϊκῆς λατρείας ἄς μοῦ ἐπιτραπῆ νὰ κλείσω τὴν παροῦσαν ἔκθεσίν μου.

Πλούσια εἶναι καθ' ὄλον τὸν ἐνιαυτὸν τὰ ἔθιμα τῶν Παγωνησίων τὰ σχετικὰ μὲ τὰς ἐορτὰς καὶ τὴν ὀρθόδοξον αὐτῶν πίστιν. Θὰ ἀναφέρω μερικὰ ἐξ αὐτῶν.

Α'. Ἐν Πωγωνιανῇ «τὴν παραμονὴ τῶν Χριστουγέννων στὰ σπίτια φκειάνουνε κόλιαντα (κουλλούρια) μὲ ζυμάρι σκέτο σταρίσιο. Ἐνα μεγαλύτερο ἂπ' αὐτὰ τὰ κόλιαντα τὸ λέγουν *κουλλούρα* καὶ τὴν ἔχουν γιὰ τὸν πιστικό. Πάνω στὴν κουλλούρα κεντοῦν τὸν πιστικό μὲ τὸ κοπάδι του (μὲ ζυμάρι) καὶ τοῦ τὴν προσφέρουν. Τὰ παιδιὰ τραγουδῶντας τὰ κόλιαντα (*κάλιαντα*) λέγουν :

*Κόλιαντα, μίλιαντα,
τρεῖς χιλιάδες πρόβατα
καὶ πεντακόσα γίδια.
Τοῦ πιστικοῦ κουλλούρα
καὶ μένα κολιαντίνα.*

Σέρονται τὰ παιδιὰ μαζί τους ἕνα καλάμιδι (ξύλο μακρὸν ποὺ ἀνοίγουν τὰ πέτουρα) καὶ περνοῦν μέσα τὰ κόλιαντα (κουλλούρια), ποὺ τοὺς δίν' ὁ κόσμος. Δίνουν καὶ μῆλα καὶ καρύδια». (Χ/φον, σ. 23).

Τὰ ὡς ἄνω «Χριστόψωμα» ἢ «κόλιαντα» (κουλλούρες τῶν Χριστουγέννων) μὲ εἰδικὰ σχήματα καὶ στολίδια ἀπὸ ζύμην εἶναι γνωστὰ καὶ ἀπὸ πολλὰ ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος, εἶναι δὲ ἀνάλογα μὲ τὸν βίον τῆς οἰκογενείας². Τὰ ἐν Πωγωνιανῇ ἔχουν καὶ ἰδιαίτερον καλλιτεχνικὸν διαφέρον διὰ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν ὀραιότητα τῶν κεντημένων σχημάτων τοῦ κοπαδιοῦ καὶ τῶν πιστικῶν (βοσκῶν).

¹ Τοῦτο διεπίστωσα μετὰ σχετικὴν σύγκρισιν τοῦ ὑπ' ἐμοῦ συγκεντρωθέντος ὕλικου μὲ τὸ μέχρι τοῦδε δημοσιευθὲν ἢ εὗρισκόμενον εἰς χειρογράφους συλλογὰς.

² Βλ. Γ. Ἀ. Μέγα, Ἑλληνικαὶ ἐορταὶ καὶ ἔθιμα τῆς λαϊκῆς λατρείας, Ἀθήναι 1956/57, σ. 49. Γ. Κ. Σπυριδάκη, Τὰ Χριστούγεννα εἰς τὸν λαόν. Παρνασσός, τόμ. Α', Ἀθήναι 1959, σ. 431-432.

Β'. «Βαθιά χαράγματα τοῦ Ἁγίου Βασιλείου (ἀνήμερα) τὰ παιδιὰ ἔχουν ἔτοιμο ἀπὸ βραδύς τὸ δέντρο (κλαρὶ ἀπὸ πεῦκο ἢ κυπαρίσσι). Τὸ στολιζοῦν μὲ εἰκόνες ἢ κάρτες καὶ κανένα φροῦτο τῆς ἐποχῆς. Ἐν' ἀπ' τὰ παιδιὰ κραταίει τὸ δέντρο, πηγαίνει μπροστὰ καὶ χτυπάει τὴν πόρτα. Ἀνοίγουν οἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδιὰ λέγουν τὸ τραγούδι τῆς ἀρχιμηναῖας». (X/φ., σ. 24).

Ἡ συνήθεια αὕτη τῆς εἰσαγωγῆς χλωρῶν κλάδων δένδρου εἰς τὴν οἰκίαν κατὰ τὴν πρωτοχρονιάν μὲ σκοπὸν τὴν ἐξασφάλισιν τῆς ὑγείας τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι εἶναι ὁ πρόδρομος τοῦ πανευρωπαϊκοῦ σήμερον ἔθιμου τοῦ «Χριστουγεννιάτικου δένδρου»¹.

Γ'. «Τὸν παλιὸ καιρὸ, ὅταν γίνονταν πανηγύρι, καὶ τώρα στοὺς Πορτικάτες τὴν ἡμέρα τῆς Θεοτόκου (Παρασκευὴ τῆς Διακαινησίμου) οἱ τσελιγκάδες δωρίζουν ἀπὸ ἴνα σφαχτό, τυρὶ φρέσκο, γιὰ τὴ διασκεδάση πρὸς ὄφελος τῆς ἐκκλησίας. Αὐτὸ τὸ σφάγιο τὸ ψένουν καὶ τὸ λιανίζουν μικρὰ μικρὰ κομμάτια καὶ τὸ προσφέρουν γιὰ μεξέ, ὅταν βγαίνει ὁ δίσκος τῆς ἐκκλησίας. Καὶ τὸ Πάσχα δίνουν γάλατα, τυριά καὶ κρέατα σὲ φτωχοῦς». (X/φ., σ. 55).

Τὸ ἔθιμον τοῦτο ἐνθυμίζει τὸ λεχθὲν ὑπὸ τοῦ Μ. Nilsson ὅτι «ἕνας ἀρχαῖος Ἕλλην θὰ ἠσθάνετο ὡς νὰ ἦτο εἰς τὴν πατρίδα του, ἂν παρευρίσκετο εἰς ἕνα νεώτερον πανηγύρι» ἢ «ὅστις βλέπει σήμερον ἑλληνικὸν πατηγύρι ἐνθυμεῖται ἀμέσως τ' ἀρχαῖα»².

Δ'. «Κάθε 1η Μάρτη πρῶτὴ πρῶτὴ οἱ γιαγιάδες πηγαίνουν στὸ μπαξέ καὶ κόβουν ἕνα κλωνάρι κρانيὰ καὶ μ' αὐτὸ χτυποῦν ἀνάλαφρα τὰ μικρὰ παιδιὰ καὶ ὄλους ποὺ κοιμοῦνται, γιὰ νὰ εἶναι γερὰ σὰν τὴν κρانيὰ δάλακρη τῆς χρονιάς». Τὸ αὐτὸ κάμνουν καὶ εἰς τὰ ζῶα³. Ἡ αὕτη δὲ συνήθεια ὑπάρχει καὶ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Πρωτοχρονιάς, τῶν Φώτων καὶ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου. (X/φ., σ. 144-145, 277)

Τὸ ἔθιμον τοῦτο ἀποσκοπεῖ κατὰ τὴν ὁμοιοπαθητικὴν μαγειρίαν εἰς τὴν μετάδοσιν τῆς θαλερότητος καὶ τῆς δυνάμεως τοῦ βλαστοῦ εἰς τὸν ἄνθρωπον ἢ τὰ ζῶα.

Ε'. «Τὴν Κυριακὴν τῆς Τυρινῆς ντυθῶνται μουντσούνες μὲ προσωπίδες. Γίνονται γαμπροί, νυφάδες, ἄλλοι γέροι, ἄλλες γυναῖκες, γριές, καὶ τ' ἀπόγεμα μετὰ τὸ φαγοπότι βγαίνουν στὸ μεσοχώρι, χορεύουν καὶ διασκεδάζουν. Ἀνάβουν τὸ βράδυ φωτιὰς καὶ χορεύουν γύρ' ἀπ' αὐτές. Τὰ ξύλα τὰ ἔχουν μάσει στὸ μεσοχώρι καὶ στὶς γειτονιὰς ἀπὸ τὴν προηγούμενην μέρα. Πηδοῦν τίς φωτιὰς. Οἱ μουντσούν-

¹ Βλ. καὶ Γ. Κ. Σπυριδάκη, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 435. Βλ. καὶ Δημ. Β. Οἰκονομίδου, Χριστουγεννιάτικον δένδρον. Ἠθικὴ καὶ Θρησκευτικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία, τόμ. ΙΒ' ἐν λ.

² Γ. Ἀ. Μέγα, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 18, 19.

³ Ὅμοιος καὶ ἐν Κρήτῃ (Κατσιδώνι). Βλ. εἰς Ἐπετ. Ἐταίρ. Κρητ. Σπουδ., τόμ. 3 1940), σελ. 419.

νες βασιτῶν ξύλα στα χέρια τους με στάχτη και τὴ ρίχνουν κατὰ πρόσωπο και ἐκφοβίζουν τὰ παιδιά. Μιὰ ἀπὸ τὶς μουτσοῦνες κάνει τὴ νύφη, ἕνας τὸ γαμπρὸ· Κυρίως ἔχουν σκοπὸ τὸ γλέντι και τὸ χορὸ. Τραγουδοῦν: «πῶς στουμπὶ—πῶς στουμπίζουν τὸ πιτέρ;» και κλίνουν και χτυποῦν τὸ γόνα κάτω. "Όταν λέν για μύτη, με τὴ μύτη κ.ο.κ.» (X/φ., σ. 282).

Τὸ ἔθιμον ἐνθυμίζει ἀνάλογα ἐκ Δερβιτσάνης Β. Ἡπείρου¹ και ἐξ ἄλλων τόπων.

ΣΤ'. «Στὰ Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου βράζομε πολὺσπειρα ἢ μπόλια, καλαμπόκι, φασόλια, φακὴ, ρεβίθια, ὄλα σὲ μιὰ κατσαρόλα. Μέσα βάζομε καλαμπούκια με στάχνα ὀλόκληρα. Τὸ ἔχομε για καλό. Τὸ ἴδιο κάνομε και τοῦ Ἁγίου Ντριάδ (Ἁγίου Ἄνδρέου)».

ἌΟ Ἰωάννης Λαμπρίδης ἀναφέρων τὸ εὐετηρικὸν τοῦτο ἔθιμον τῶν πολυσπορίων παρατηρεῖ: «Παρὰ πᾶσι τοῖς χωρίοις τὴν βράσιν ὁμοῦ παντὸς εἴδους ὀσπρίων τὴν παραμονὴν τοῦ Ἁγ. Ἄνδρέου (Μπόλια, Πυανέψια παρὰ τοῖς ἀρχαίοις) πλὴν τῶν «Πολίτσιανης και Σέλτσης» ἀπαραίτητον θρησκευτικὸν θεωροῦσι καθήκον»².

Και οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες προσέφερον πανσπερμίαν εἰς τὴν Δήμητρα και τοὺς ἄλλους θεοὺς δια τὴν εὐφορίαν τῆς γῆς, ὡς και εἰς τὰς ψυχὰς τῶν νεκρῶν και τὸν Διόνυσον, κατὰ τὴν τρίτην ἡμέραν τῶν Ἄνθεστηρίων, καλουμένην Χύτροι, ὅτε ὁ Ἄδης ἦτο ἀνοικτός. Ἐπίσης κατὰ τὰ Πυανόψια, ἑορτὴν τῆς συγκομιδῆς τῶν καρπῶν τῶν δένδρων, κατὰ τὸν μῆνα Πυανεψιών (Ὀκτώβρ.-Νοέμβρ.) ἐμοίραζον κυάμους. Ἡ μετάληψις ἐκ τῆς πανσπερμίας αὐτῆς μετέδιδε καλὴν τύχην εἰς τοὺς μεταλαμβάνοντας³.

Γενικῶς ὁ βίος ἐν Πωγωνίῳ τῆς Ἡπείρου διατηρεῖ ἀκόμη ἀρκετὰ στοιχεῖα ἐκ τῆς παραδόσεως. Ἡ ἀλλαγὴ τῶν κοινωνικῶν συνθηκῶν δὲν ἐπέφερεν ἀκόμη ὀλοσχερῶς τὴν ἐξαφάνισιν τῶν παλαιότερων μορφῶν αὐτοῦ, ὡς συνέβη εἰς ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος. Ἡθῆ και παραδόσεις ἐρριζωμέναι εἰς τὸν λαὸν ἐπιζοῦν ὄλων τῶν πολιτικῶν και τῶν ἐκ τῆς ἐναλλαγῆς τῶν πολιτιστικῶν ρευμάτων μεταβολῶν και παραμένουν ζωνταναὶ ὡς ἔκφρασις τῆς λαϊκῆς ψυχῆς.

¹ Βλ. ΚΕΕΛ, ἀρ. 1665 Β', σ. 45. (Δ. Β. Οἰκονομίδου, Λαογραφικὴ συλλογὴ παρὰ Βορειοηπειρωτῶν προσφύγων, Ἰωάννινα 1951).

² Ἰω. Λαμπρίδου, ἐνθ' ἀν., σ. 27.

³ Μ. Nilsson, Ἑλληνικὴ λαϊκὴ θρησκεία. Μετάφρ. Ἰ. Κακριδῆ, Ἀθήνα 1953, σ. 29. Γ. Ἀ. Μέγα, ἐνθ' ἀν., σ. 31-33, και 77. Lud. Deubner, Attische Feste, Hildesheim, 1959, σ. 198 κ.εξ.

R É S U M É

**Recherche folklorique à Pogonion (Epire)
du 8 juillet au 7 août 1965**

par D. B. Oeconomidès

Dans son introduction l'auteur décrit brièvement la situation géographique de la région de Pogonion en Epire et donne un aperçu historique relatif en y ajoutant une bibliographie minutieuse des collections folkloriques éditées et inédites jusqu'à ce jour sur cette région par divers auteurs et en soulignant l'importance de l'apport d'érudits de l'Epire dans le domaine folklorique et linguistique de leur pays.

L'auteur complète son exposé par certaines informations économiques et démographiques des villages: Pogoniani, Pontikates, Dolon et de la petite ville Delvináki où il a effectué ses recherches folkloriques du 8 Juillet au 7 août 1965.

Commentant ensuite l'habitation populaire la caractérise comme localement ayant une forme particulière¹ et conclut, comme l'a soutenu et G. Stadtmüller, que les habitations populaires en Epire ouvrent des larges perspectives pour la connaissance des divers stades d'émigration et des civilisations dans des époques d'où n'existent aucune tradition écrite ou des monuments. Ensuite, il fait mention des mets et de la nourriture la plus courante des habitants et donne une description détaillée du costume populaire des hommes et des femmes d'avant 1930 où la couleur blanche prédomine. Le mouchoir blanc, comme bandeau, qu'on nomme «ombolia» qui est en usage jusqu'aujourd'hui, est figuré dans des fresques du XIIIe siècle (voir photo n° 3).

Par la suite l'auteur donne un aperçu général des chansons populaires de cette région, qui sont d'une riche variété et appartiennent à des différentes catégories. La génération d'aujourd'hui à Pogonion au contraire de ce qui existe dans les autres régions de l'Epire, trouve plus du plaisir aux chansons traditionnelles qu'aux nouvelles mélodies qui proviennent des

¹ Voir D. B. Oeconomidès dans l'Annuaire des Archives de folklore, vol. 15/16 (1962), Athènes 1964, pp. 326-329.

centres urbains. Dans la mémoire du peuple sont encore vivants des chansons acritiques (chansons héroïques de l'époque byzantine), des ballades, anciens chansons d'amour, de l'émigration (ξενιτειᾶς), du culte, de la noce, satiriques etc. Parmi les chansons acritiques les plus répandues sont: a) la fiancée de Constanti, b) l'enlèvement de la femme de Jeannakis par Skli-rópoulo, c) du petit Vlahópoulo, d) du château-fort de la Belle, et d'autres. Parmi les ballades les habitants préfèrent: a) la chanson du colporteur, b) de l'amour d'un chrétien avec une juive, c) la voix du mort du tombeau etc.

La musique de cette région présente un intérêt particulier: elle est généralement polyphonique, chantée par des chœurs d'hommes ou de femmes ou par des chœurs mixtes. Le soliste chante la mélodie principale, tandis que le second chanteur «reprend» (γυροῖζει) ou «rompt» (τσακίζει) la mélodie pendant que les autres tiennent le continuo (τὸ ἴσον), qui rappelle le chant chorale de la musique ecclésiastique byzantine. On rencontre cette façon de chanter et en Epire du nord¹.

Parmi les danses locales: le «Pogonissios», «strotos», en deux pas, présente un intérêt particulier et est dansée en Epire du nord, accompagnée seulement par le chant, tandis qu'à Pogonion, et par des instruments de musique, comme la clarinette, le violon et le defi (tambourin). On danse également et le syrtos, le tsamikos, et autres.

Ensuite l'auteur publie trois légendes qui ont comme sujet le diable en émulation avec Dieu, dans la création du monde. Le diable a créé des animaux et des choses nuisibles et inutiles, tandis que Dieu ou Jésus Christ les ont animé en les transformant en choses utiles et profitables pour l'homme.

Une autre légende est une variété connue et dans d'autres régions de la Grèce, où un cerf ou un chevreuil se présente volontairement pendant la fête du Saint pour être immolé (sacrifié)².

Parmi les diverses coutumes, ceux de la noce sont les plus remar-

¹ Voir. *Sp. Peristeris*, dans l'Annuaire des Archives du Folklor, vol. 9-10 (1955/57), pp. 105-133, et *D. B. Oeconomidès*, «Hommage à l'Epire. A mémoire de Christos Soulis», Athènes 1954, p. 37 et suiv.

² Voir *St. Kyriakidis* dans *Laographia*, tome VI (1917/18), pp. 189-215, et *D. Loucatos* dans l'Annuaire des Arch. de Folklore, tome 11-12 (1958-59), p. 266.

quables. L'auteur a pu enregistrer sur bandes du magnétophone un assez grand nombre des chansons nuptiales. Le matériel sur les coutumes matrimoniales complète en partie, ce qui a été publié jusqu'à ce jour ou ce qui se trouve dans des manuscrits au Centre de Recherches du folklore Hellénique de l'Académie d'Athènes, déposé par des collectionneurs amateurs. Egalement est remarquable et le matériel qui concerne à l'enfant, la mort, le droit populaire, la magie, l'astrologie, la météorologie, la divination, la médecine populaire, les métiers populaires (vie agricole, pastorale etc.) et le culte. De ce dernier, l'auteur mentionne le gâteau de Noël qu'on prépare pour le berger (πισικὸς) et qu'on nomme «Κόλιανδα». Une autre coutume est celle du Premier de l'an. A l'aube de cette fête les enfants qui ont préparé du soir de la veille l'arbre (une branche de pin ou de cyprès) et qui l'on décoré avec des images ou des cartes postales et des fruits de la saison vont faire la tournée des maisons. Un des enfants tient l'arbre, va en avant et frappe la porte. Les femmes ouvrent la porte et les enfants chantent les calendes.

L'auteur mentionne également et autres coutumes, comme par exemple les offrandes des bergers à l'église pendant le jour de la fête de Ζωοδόχου Πηγῆς (1er Vendredi après Pâques); les coups avec des branches de cornouiller le 1er Mars; des travestis du Carnaval; la coutume de sauter le feu etc. En général, conclu l'auteur, la vie à Pogonion conserve encore des éléments traditionnels en assez grand nombre.

Γ'.

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΕΙΣ ΘΗΡΑΝ ΚΑΙ ΑΝΑΦΗΝ

(3 ΙΟΥΛ. - 1 ΑΥΓ. 1965)

ΥΠΟ ΣΤΕΦ. Δ. ΗΜΕΛΛΟΥ

Ὡς ἀπεσταλμένος τοῦ Κέντρου Ἐρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας (ΚΕΕΛ) καὶ κατόπιν τῆς ὑπ' ἀρ. 51564/27-7-65 ἐντολῆς τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν μετέβην τὸν Ἰούλιον τοῦ 1965 εἰς τὰς νήσους Θήραν καὶ Ἀνάφην πρὸς μελέτην τοῦ κατὰ παράδοσιν ἐνταῦθα λαϊκοῦ πολιτισμοῦ καὶ συλλογὴν σχετικῆς πρὸς αὐτὸν λαογραφικῆς ὕλης.

Ἐν Θήρᾳ διέτριψα περὶ τὰς εἴκοσιν ἡμέρας, τῆς δραστηριότητός μου περιορισθείσης κατ' ἀνάγκην εἰς τίνα μόνον χωρία τῆς νήσου. Κατὰ τὰς ὑπολοίπους

δέκα ημέρας εϊργάσθην εἰς τὴν Ἀνάφην, εἰς τὴν ὁποῖαν ὑπάρχει εἷς καὶ μόνον συνοικισμός, φέρων, ὡς συνήθως συμβαίνει μὲ τὰς πρωτευούσας τῶν νήσων, τὸ ὄνομα Ἀνάφη καὶ ἀριθμῶν περὶ τὰς 450 ψυχάς.

Αἱ μνημονευθεῖσαι νῆσοι διαφέρουν ἀπὸ ἀπόψεως συστάσεως τοῦ ἐδάφους καὶ ἐπομένως καὶ ἀσχολιῶν τῶν κατοίκων.

Ἡ Ἀνάφη βραχέως καὶ ἄγονος εἶναι βασικῶς γεωργικὴ καὶ κτηνοτροφικὴ, ὡς καὶ αἱ ἄλλαι μικραὶ ἰδίαι νῆσοι τῶν Κυκλάδων. Ἀλλὰ τόσον ἡ γεωργία ὅσον καὶ ἡ κτηνοτροφία ἐνταῦθα εἶναι ὑποτυπώδεις καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀδυνατοῦν νὰ παράσχουν τὰ μέσα διαβιώσεως εἰς τὸν μικρὸν ἀριθμὸν τῶν κατοίκων, οἵτινες, ὡς ἐλέχθη, εἶναι συγκεντρωμένοι εἰς ἓνα συνοικισμὸν. Τὸ γεγονός τοῦτο συντελεῖ εἰς τὸν προσωρινὸν ἢ καὶ μόνιμον ἐκπατρισμὸν των, ἀναζητούντων ἀλλαχοῦ ἐργασίαν. Ἡ νῆσος λόγῳ τῆς ἀπομονώσεώς της ἔχει μέχρι τοῦδε πολλάκις καταστῆ τόπος διαμονῆς πολιτικῶν ἢ ἄλλων ἐξορίστων.

Διάφορον ὄψιν οὐχὶ μόνον τῆς τῆς Ἀνάφης ἀλλὰ καὶ ἐκείνης τῶν ἄλλων νήσων τῶν Κυκλάδων συλλήβδην παρουσιάζει ἡ Θήρα, ἡ γνωστὴ πανελληνίως ὡς Σαντορίνη. Αὕτη εἶναι ἐξ ὀλοκλήρου ἄνυδρος, τῶν κατοίκων ὑδρομενῶν μόνον ἐξ ὀμβροδεξαμενῶν. Λόγῳ ὅμως τῆς γνωστῆς ὑφαιστειογενοῦς συστάσεώς της εἶναι πλουσία εἰς ἐκμεταλλεύσιμα ὑλικά μὲ πρῶτον τούτων τὴν γνωστὴν θηραϊκὴν γῆν, εὐρύτατα χρησιμοποιουμένην, ἰδίαι παλαιότερον, εἰς τὴν βιομηχανίαν καὶ τὴν οἰκοδομικὴν.

Ἡ ἀμπελοργία καὶ τοματοκαλλιέργεια ἔχουν ἐνταῦθα ὑψηλὴν ἀπόδοσιν, προσπορίζουσαι σημαντικὰ οἰκονομικὰ ὀφέλη εἰς τοὺς καλλιεργητάς. Οἱ οἶνοι τῆς νήσου εἶναι περίφημοι, λίαν γνωστὸς δὲ τυγχάνει καὶ ὁ ἐκ τῆς ἀνύδρου τομάτας πολτός, ἡ βιομηχανικὴ ἐπεξεργασία τοῦ ὁποίου γίνεται ἐπὶ τόπου εἰς εἰδικὰ πρὸς τοῦτο ἐργοστάσια.

Χωρία τῆς Θήρας, εἰς τὰ ὁποῖα περιώρισα ἀναγκαίως τὴν ἀποστολὴν μου, εἶναι κυρίως τὸ Ἐμπορεῖον, ἡ Ἐξω Γωνία καὶ ὁ Πύργος.

Ἐκ τῶν μνημονευθέντων χωρίων τῶν δύο ὡς ἄνω νήσων συνεκέντρωσα κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀποστολῆς μου ποικίλην λαογραφικὴν ὕλην, ἀναφερομένην εἰς τὸν ὑλικόν, τὸν κοινωνικὸν καὶ τὸν πνευματικὸν βίον τοῦ λαοῦ. Αὕτη κατεγράφη εἰς χειρόγραφον ἐκ 347 σελίδων (σχῆμα 8ον μέγα), ὅπερ κατετέθη εἰς τὸ Κέντρον Ἐρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας (ΚΕΕΛ) ὑπ' ἀρ. 2957, περιλαμβάνει δὲ δημῶδεις παραδόσεις 64, παροιμίας 68, πολύστιχα ᾄσματα 85, δίστιχα 167, ἐπιγράμματα 13, αἰνίγματα 39, παραμύθια 7, μαγικὰ καὶ δεισιδαίμονας συνηθείας, λατρευτικὰ ἔθιμα, μαντικὴν, τὰ κατὰ τὴν γέννησιν, τὸν γάμον καὶ τὴν τελευτὴν ἔθιμα, περιγραφὴν τῆς οἰκίας καὶ τῶν τροφῶν, γεωργικὸν βίον, λαϊκὸν δί-

καιον, δημόδη μετεωρολογίαν, παίγνια, εἰδήσεις περὶ τοῦ ἐνδύματος, τῆς κοινωνικῆς ὀργανώσεως, ρίμας, θρησκευτικὰς διηγήσεις, ἀρχὰς παραμυθίων, ἀράς, χαιρετισμούς, ὄρκους, γλωσσοδέτας, παρωνύμια, τέλος δὲ ποιμενικὸν βίον, μελισσοκομίαν κ.ἄ. Προσέτι ἐπὶ ἑπτὰ ταινιῶν μαγνητοφώνου τύπου Vitoba, λειτουργοῦντος διὰ ξηρῶν στοιχείων, ἐπραγματοποίησα 61 ἠχογραφήσεις μουσικῆς δημοτικῶν ᾠσμάτων καὶ λαϊκῶν χορῶν.

Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι μέγιστον μέρος τοῦ ἐκ τῆς νήσου Θήρας ὑλικοῦ συνέλεξα εἰς τὸ χωρίον «Ἐξω Γωνία», καὶ τοῦτο διότι ὑπάρχει ἐνταῦθα γηροκομεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον ἔχουν εὖρει προστασίαν περὶ τοὺς 30 γέροντες καὶ γραιῖαι ἔξ ὄλων σχεδὸν τῶν χωριῶν τῆς Θήρας. Τὸ φιλανθρωπικὸν τοῦτο ἴδρυμα ἐπεσκεπτόμην ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας καθημερινῶς, διότι τινὲς τῶν προβεβηκυῖας ἡλικίας τροφίμων του ἦσαν, ὡς εἶχον διαπιστώσει, σημαντικῆς ἀξίας πληροφορηταί¹.

Λαογραφικὴ ὕλη ἐκ Θήρας, πλὴν τῆς τῆδε κάκεισε εἰς περιοδικὰ καὶ ἄλλα ἔντυπα, ὑπάρχει συνειλεγμένη ἐν χειρογράφοις, ἅτινα ἀπόκεινται εἰς τὸ ΚΕΕΛ καὶ τὸ Κέντρον Συντάξεως Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Νέας Ἑλληνικῆς Γλώσσης (ἐφεξῆς: Ἱστ. Λεξ.) τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Τῶν χειρογράφων τοῦ δευτέρου Κέντρον ἢ ὕλη εἶναι κυρίως γλωσσική. Ὅτι ὁμοῦς ἀφορᾷ εἰς τὴν λαογραφίαν ἔχει ἀποδελτιωθῆ κατὰ μέγα μέρος καὶ εὑρηται κατατεταγμένον εἰς τὰ οἰκεία κυττάρια τοῦ ΚΕΕΛ².

¹ Πλὴν τῶν προθύμων πληροφορητῶν μου ἔξ ὄλων τῶν χωριῶν τῆς νήσου πολλὰς χάριτας ὀφείλω εἰς τὴν πλήρη εὐγενῶν καὶ χριστιανικῶν αἰσθημάτων κ. Ἀσημίαν Ζώρζου, τὴν ἀδελφὴν τῆς Μαρ. Σαλιβέρου, τὸν αἰδ. ἐφημέριον Ἐξω Γωνίας, ὡς καὶ εἰς τὸν πρόεδρον τῆς κοινότητος Ἀνάφης, οἵτινες συνέδραμον μεγάλως τὸ ἔργον μου.

² Τὰ χειρογραφα ταῦτα εἶναι :

α) ΚΕΕΛ, ἀρ. 421 (=Ἱστ. Λεξ. ἀρ. 24). Ἰωάνν. Ν. Κυριακοῦ, Θηραϊκὰ ἤτοι συλλογὴ ζώντων μνημείων ἐν τῇ γλώσσῃ τοῦ λαοῦ, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1870, σχ. 4ον, σ. 165 (Θήρα Ἄμοργός, Τήνος, Κύθνος, Σῦρος).

β) ΚΕΕΛ, ἀρ. 424 (=Ἱστ. Λεξ. ἀρ. 24Α, 174). Τοῦ αὐτοῦ, Κυκλαδικὰ - Θηραϊκὰ, σχ. 2ον, σ. 145 (1889-1900-1914).

γ) ΚΕΕΛ, ἀρ. 487 (=Ἱστ. Λεξ. ἀρ. 94). Γλωσσάριον ἐκ Θήρας, Καλύμνου, Κυκλάδων, Τήνου, σχ. 8ον, σ. 611.

δ) ΚΕΕΛ, ἀρ. 506 (=Ἱστ. Λεξ. ἀρ. 122). Ἰωάνν. Ν. Κυριακοῦ, Θηραϊκὰ, σ. 225.

ε) ΚΕΕΛ, ἀρ. 587, σχ. 8ον, Ν. Πεταλᾶ, Παραμύθια, σ. 40.

ς') ΚΕΕΛ, ἀρ. 685 (=Ἱστ. Λεξ. ἀρ. 208). Ἰωάνν. Ν. Κυριακοῦ, Σύμμεικτος γλωσσικὴ ὕλη, ἰδίωμα Θήρας καὶ ἄλλων νήσων, σχ. 4ον, σ. 55.

ζ) ΚΕΕΛ, ἀρ. 730, σχ. 8ον, σ. 13 (περὶ Καλικαντζάρων ἐν Θήρῃ).

η) ΚΕΕΛ, ἀρ. 844, σχ. 4ον, σ. 15, παραμύθια, παραδόσεις, περιγραφή ἡθῶν καὶ ἐθίμων ἐν Οἴῃ, Θήρα 1888 (σουλ. Μ. Σ. Πυργιανοῦ).

Ἐξ ἐπισκοπήσεως τῆς ὑπ' ἐμοῦ συλλεχθείσης λαογραφικῆς ὕλης παρατηρῶ γενικῶς ὅτι ὁ λαϊκὸς πολιτισμὸς τῆς νήσου Θήρας δὲν παρουσιάζει βασικὰ διαφορὰς ἐν συγκρίσει πρὸς ἐκεῖνον τῶν ἄλλων νήσων τοῦ συμπλέγματος τῶν Κυκλάδων. Μορφαὶ τοῦ λαϊκοῦ βίου, δημῶδεις δοξασίαι καὶ λαϊκαὶ γενικώτερον ἀντιλήψεις εὐρύτερον διαδεδομένα ἀπαντοῦν καὶ ἐνταῦθα. Ἐκεῖνο μόνον ὅπερ κατ' ἐξοχὴν προξενεῖ ἐντύπωσιν εἰς τὸν ἐπισκέπτην τῆς νήσου καὶ δὴ εἰς τὸν ἐνδιαφερόμενον νὰ ἐρευνήσῃ αὐτὴν λαογραφικῶς εἶναι ἡ μορφή τῆς λαϊκῆς οἰκίας ἐνίων χωρίων αὐτῆς. Ἐνταῦθα ἐπεκράτει παλαιότερον, διατηρεῖται δὲ μέχρι τοῦ νῦν, ὁ ὑπόσκαφος τύπος. Πρόκειται περὶ οἰκιῶν ἐσκαμμένων καθ' ὀλοκληρίαν ὑπὸ τὴν γῆν. Τοῦτο καθίσταται ἐφικτὸν ἐξ αἰτίας τῆς εἰδικῆς συστάσεως τοῦ ἐδάφους, διὸ καὶ τοιοῦτου εἶδους οἰκίας δὲν συναντᾶ τις εἰς ἄλλας νήσους.

Ἐξ ὅσων πληροφοριῶν κατώρθωσα νὰ συλλέξω ἐν συνδυασμῶ πάντοτε καὶ πρὸς τὴν ἐπιτόπιον ἔρευναν, τὴν ὁποῖαν διενήργησα, φαίνεται ὅτι αἱ οἰκίαι τοῦ τύπου τούτου ἦσαν παλαιότερον ἐξοχικαί, ἐξελιχθεῖσαι σὺν τῷ χρόνῳ εἰς κανονικάς. Αὗται ἀπετέλουν κυρίως εἰπεῖν ἀποθήκας γεωργικῶν προϊόντων, ἐκαλοῦντο δὲ *σπηλιές* ἢ *κατοικιές*¹ (εἰκ. 1). Ὁρῶσονται ἐντὸς τοῦ ἐδάφους, μετὰ δὲ τὴν ἐντὸς αὐτῶν τοποθέτησιν τῶν σιτηρῶν καὶ τῶν ἄλλων προϊόντων ἐφράσσοντο, ὡς φαίνεται, ἔμπροσθεν πρὸς ἀσφάλειαν. Κατ' ἀρχὰς δηλ. ἦσαν αὗται ἀπλᾶ ὀρυγμάτα, τὰ ὁποῖα ὅμως ἐνίστε ἐχρησίμευον καὶ ὡς πρόχειροι κατοικίαι εἰς τοὺς ἐργαζομένους εἰς τοὺς ἀγρούς, οἵτινες δὲν ἠδύναντο πολλάκις λόγῳ τῶν ἀσχολιῶν τῶν νὰ ἐπανέρχονται καθημερινῶς εἰς τὰ χωρία, ὡς εἰς τὸν Πύργον κ.ἄ. Ἡ στέγη τῶν ὀρυγμά-

θ) ΚΕΕΛ, ἀρ. 1042, συλλογαὶ αἰνιγμάτων, σ. 147 (καὶ ἐκ διαφορῶν τόπων).

ι) ΚΕΕΛ, ἀρ. 1109γ, ἄσματα Κυκλάδων, σ. 29.

ια) ΚΕΕΛ, ἀρ. 1659, Γ. Ἀ. Μέγα, Συλλογὴ παραμυθιῶν ἐκ διαφορῶν τόπων.

ιβ) ΚΕΕΛ, ἀρ. 1707 (ἐκ τοῦ Λαογρ. Φροντιστηρίου Γ. Ἀ. Μέγα), *Ἐναγγ. Ρούσσου*, Λαογρ. σημ. ἐκ Σύρου, Θήρας, Μυκόνου, λατρ. ἔθιμα Σύρου, Θήρας, τελευταῖ ἐν Θήρα, χωρικὰ περιπαίγματα Σύρου, Θήρας, σ. 14.

ιγ) ΚΕΕΛ, ἀρ. 1861, *Μαργαρίτας Μάϊνα*, Πῶς γίνεται ὁ γάμος ἐν Θήρα.

ιδ) ΚΕΕΛ, ἀρ. 2081, σχ. 4ον, σ. 179 (συλλ. Ἐλευθερίου Ζάννου, 1954).

ιε) ΚΕΕΛ, ἀρ. 2203 (=Ἰστ. Λεξ. ἀρ. 547B), *Λημ. Ἰ. Γεωργακά*, Θηραϊκὰ γλωσσικά, μέρ. Β', Ἀθήναι 1934, σ. 328.

ις) ΚΕΕΛ, ἀρ. 2869, σχ. 4ον καὶ 8ον, σ. 66 (συλλ. ἐκ Θήρας καὶ Ἀμοργοῦ διὰ τῶν μαθητῶν γυμνασ. Θήρας).

ιζ) Ἰστ. Λεξ. ἀρ. 813 (συλλ. γλωσσ. ὕλης ἐκ Δονούσης, Ἀνάφης καὶ Ἀμοργοῦ ὑπὸ Σταύρου Μάνεση).

¹ Κατοικιές καλοῦνται καὶ αἱ ἐξοχικαὶ οἰκίαι τῆς Ἀνάφης, αἱ ὁποῖαι διαθέτουν στάβλον διὰ τὰ ζῶα καὶ ἀποθήκας διὰ τὴν ἐσοδεῖαν καὶ τὰ λοιπὰ χρειώδη (χφ. σ. 294, 296).

των τούτων ἦτο πάντοτε θολωτή. Ὁ θόλος κατεσκευάζετο τῇ βοηθείᾳ ξυλοτύπου ὅπου ὅμως τὸ ἔδαφος ἐπέτρεπε, καὶ ἄνευ αὐτοῦ, διότι ἡ κίσηρις τοῦ ἐξησφάλιζε τὴν ἀπαιτουμένην στερεότητα. Σημειωτέον ὅτι τοιαῦτα ὀρύγματα ἐγίνοντο ἐκεῖ ὅπου ὑπῆρχε κίσηρις. Σὺν τῷ χρόνῳ κατεσκευάζον οἱ Θηραῖοι πλαγίως τοίχους λιθοκίστους, τοὺς ὁποίους ἐπέχριον μὲ πηλὸν ἐκ θηραϊκῆς γῆς. Ἐμπροσθεν ἐτοποθετήθη μετέπειτα εἴσοδος μετὰ θύρας καὶ παραθύρων. Ἐξελισσομένου πλέον

Εἰκ. 1. Ὑπόσκαφον κατασκευάσμα χρησιμοποιούμενον ὡς ἀποθήκη.

τοῦ ὀρύγματος εἰς κανονικὴν οἰκίαν παρέστη ἀνάγκη νὰ δημιουργηθοῦν καὶ ἄλλοι χώροι ἕνεκα τῶν ὑπαρχουσῶν καὶ διαρκῶς ἀυξανομένων ἀναγκῶν τῆς γεωργικῆς οἰκογενείας (εἰκ. 2). Ὁ κυρίως χώρος τῆς οἰκίας καλεῖται *σπίτι* ἢ *κάμαρα* εἶναι δὲ ὁ πλέον εὐρύχωρος. Παρὰ τὴν κάμαραν ταύτην ὀρύσσεται νέον δωμάτιον καλούμενον *σεντοκάμαρα*, πέρα δ' αὐτῆς ἄλλοι χώροι προοριζόμενοι διὰ τὴν ἐσοδείαν καλούμενοι *σώκελλα* ἢ *σώσπιτα* ἢ καὶ *σώλωντρα*. Παρὰ τὸ «σπίτι» καὶ εἰς τὸ ἔμπροσθεν μέρος τῆς ὅλης οἰκίας εὐρίσκετο ἡ ἐστία, ἣτις ἦτο ἐφωδιασμένη μὲ καπνοδόχον, διὰ νὰ ἐξέρχεται ὁ καπνός. Ἦτο δηλ. καὶ αὕτη ὑπόσκαφος. Ὅτε ὅμως ἐξέλιπεν ὁ ἐκ τῶν πειρατῶν καὶ τῶν ἄλλων κακοποιῶν κίνδυνος καὶ ἡ οἰκία ἔφερε κανονικὴν πλέον θύραν εἰσόδου καὶ παράθυρα, ἣ ἐστία κατεσκευάζετο καὶ ἐκτὸς τῆς κυρίως οἰκίας. Ἐντὸς τῆς οἰκίας ὑπῆρχον καὶ ἄλλοι ἔτι χώροι διὰ τὴν φύλαξιν τῶν σιτηρῶν. Πρόκειται περὶ ὀρυγμάτων ὑπὸ τὸ δάπεδον. Ἄτινα ἐκαλοῦντο *βοῦβες*. Αὗται ἔχουν ὀρυχθῆ καὶ εἰς τοὺς τοίχους. Ἡ εἴσοδος αὐτῶν ἐκλείετο δι' ἑνὸς «ντουλαπιού». Ἐνίοτε τὰ κατασκευάσματα

ταῦτα ἐκαλύπτοντο διὰ χώματος μετὰ τὴν εἰς αὐτὰ τοποθέτησιν τῶν προϊόντων.

Αἱ οἰκίαι αὗται παρέχουν μέχρι τοῦ νῦν εὐχάριστον διαμονὴν εἰς τοὺς χωρικούς, διότι κατὰ μὲν τὸ θέρος εἶναι δροσεραί, κατὰ δὲ τὸν χειμῶνα σχετικῶς θερ-

Εἰκ. 2. Ὑπόσκαφος οἰκία.

μαί. Σήμερον βεβαίως ἔχουν ἐνίοτε κτισθῆ ἔμπροσθεν τῶν παλαιῶν ὑποσκάφων δωματίων καὶ ἄλλοι χώροι, ἀλλὰ κλπ. (χφ. σ. 182-183).

Ὁ τύπος οὗτος τῆς οἰκίας ἐπροξένησεν ἐντύπωσιν καὶ εἰς τὸν διενεργήσαντα κατὰ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἀνασκαφὰς ἐν Θήρᾳ καὶ ἀποκαλύψαντα τὴν ἀρχαίαν αὐτῆς πόλιν Hiller von Gärtringen. Οὗτος περιγράφει διὰ βραχέων τοιαύτας οἰκίας καὶ ἐπάγεται ὅτι τὸν τύπον αὐτῶν δὲν ἔχει συναντήσει ἀλλοῦ¹.

Τὰ χωρία Ἐμπορεῖον καὶ Πύργος, τὰ ὅποια, ὡς ἀνεφέρθη, ἐπεσκέφθη, διαθέτουν λιθοκίστους οἰκίας. Τούτων ἡ κατασκευὴ ὡς καὶ ἄλλων χωρίων τῆς νήσου

¹ Hiller von Gärtringen, Thera, τόμ. Α', σ. 78 κέξ.

εἶναι διάφορος ἐκεῖνης τῶν ἄλλων νήσων ἐξ αἰτίας τῆς χρήσεως τοῦ θηραϊκοῦ κοιναμάτος¹. Δέον νὰ σημειωθῆ ἔτι ὅτι οἰκίαι μετὰ θολωτῆς στέγης εἶναι λίαν συνήθεις καὶ ἐν Ἀνάφῃ. Αὗται προτιμῶνται ἐνταῦθα ἔναντι τῶν ἐπιπεδοστέγων, διότι ὡς ἐπληροφορήθην, εἶναι περισσότερον δροσεραὶ κατὰ τὸ θέρος. Φαίνεται ὁμως ὅτι ἐλλείπει ξύλων διὰ τὴν στέγασιν ἐπιπεδοστέγων οἰκιῶν οἱ Ἀναφαῖοι κατασκευάζουν τὰς οἰκίας θολωτὰς τῇ βοηθείᾳ πάντοτε ξυλοτύπου (χφ. 258).

Ἐκ τῶν δημοδῶν παραδόσεων, τὰς ὁποίας κατέγραψα, πολλαὶ παρουσιάζουν ἀξιόλογον ἐνδιαφέρον. Τούτων ἄλλαι εἶναι τοπικαί, ἀπαντῶσαι δηλ. μόνον εἰς τὰς ἐν λόγῳ νήσους, ἄλλαι εἶναι γενικώτερον γνωσταί, παρουσιαζόμεναι ἐνταῦθα ὑπὸ παραλλαγῆς. Εἰς τὴν πρώτην κατηγορίαν ἀνήκει παράδοσις ἐκ Θήρας, ἀναφερομένη εἰς ἀπολίθωσιν καταστρεπτικοῦ διὰ τοὺς κατοίκους ὄφρεως. Οὗτος καλεῖται δημοδῶς Ἐχεντρα. «*Εἶναι σκαλισμένη στὸ βουνό. Αὐτὴ καιάστρεφε τὰ σπαρτὰ καὶ τὸν κόσμον καὶ τὴν μαρμάρωσε ἢ Παναγία*» (χφ. σ. 9). Πληροφορίας ἄλλας περὶ τῆς ἐνδιαφερούσης ταύτης παραδόσεως δὲν ἠδυνήθην νὰ εὔρω. Ἴσως ὁμως περαιτέρω ἔρευνα θὰ συμπληρώσῃ αὐτὴν καὶ μὲ ἄλλα στοιχεῖα (πιθανῶς λατρευτικῆς ἀρχῆς). Ἀπολίθωσιν ἐπὶ βράχου ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ὄφρεως, ἐπιτεθέντος κατὰ ζεύγους νεονύμφων ἀναφέρει καὶ παράδοσις ἐκ Καλαμῶν².

Περὶ Νεραΐδων δοξασίαι ἀπαντοῦν καὶ ἐν Θήρᾳ εὐρέως διαδεδομένα. Αὐταὶ μεταξὺ ἄλλων παριστῶνται καὶ ὡς ὄνοσκελεῖς, «*τὰ πόδια τους εἶναι γαϊδουρινὰ*» (χφ. σ. 278). Ἡ ἀντίληψις αὕτη εἶναι γενικωτέρα. Μὲ πόδας ὄνου πιστεύεται ὅτι ἐμφανίζονται καὶ Καλικάντζαροι. Ὄνοσκελεῖς θεότητες ἀναφέρονται, ὡς γνωστόν, καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ μυθολογίᾳ, ὃ δὲ διάβολος κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους ἐνομιζέτο ὡς ὄνοσκελῆς³. Εἰς τὰς περὶ αὐτῶν ἐν Θήρᾳ παραδόσεις αἱ Νεραΐδες παριστῶνται καὶ τίκτουςαι, προσκαλοῦσαι μάλιστα κοινὰς θνητὰς ὡς μαίας. Διακαῆς πόθος τῶν συζύγων αὐτῶν εἶναι νὰ ἀποκτήσουν ἄρρεν τέκνον. Πρὸς τοῦτο ὑπόσχονται εἰς τὰς μαίας ἀδρὰν ἀμοιβήν, ἐκτοξεύουν δὲ κατ' αὐτῶν φοβερὰς ἀπειλὰς ἐπὶ ἀντιθέτου. Αἱ μαῖαι ἔχουσαι τοῦτο ὑπ' ὄψει ἀπατοῦν αὐτὰς δι' ἐπικολλήσεως εἰς τὸ γεννώμενον θῆλυ κηρίνου ἀνδρικοῦ αἰδοίου (χφ. σ. 10, 278. Πρβλ. καὶ σ. 6, 11, 45 καὶ 47). Ἡ παράδοσις ἀπαντᾷ εὐρύτερον καὶ εἰς τὰς

¹ Ἴδὲ σχετικῶς *Constantin Chr. Papas*, L'urbanisme et l'architecture populaire des îles Cyclades, Paris 1957, σ. 141-150. Ἴδὲ καὶ σ. 66 καὶ 79.

² Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, τόμ. Β', 1904, σ. 161, ἀρ. 295.

³ Ν. Γ. Πολίτου, Νεοελληνικὴ μυθολογία, μέρ. Α', 1871, σ. 92-93.

παρακειμένας νήσους Ἴον¹, Ἀμοργόν², περαιτέρω εἰς Κύθον³ καὶ γενικώτερον εἰς τὸν Ἑλληνικὸν χῶρον⁴.

Εἰς ἄλλην παράδοσιν παριστῶνται αἱ ἀσθένειαι προσωποποιημένοι. Πρόκειται εἰδικώτερον περὶ τῆς νόσου *Εὐλογίας*, καλουμένης καὶ *εὐλογημένης*, περὶ ἧς πιστεύεται ὅτι προκαλεῖται ὑπὸ γυναικῶν. Αἱ γυναῖκες αὗται ἐνσκήψασαί ποτε εἰς τὸ χωρίον Ἐξω Γωνίαν, πρὶν ἢ εἰσελθῶν εἰς αὐτὸ ἀπεκρουσθήσαν ὑπὸ τῆς Παναγίας καὶ τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπους, προστάτου αὐτοῦ (χφ. σ. 48. Πρβλ. καὶ σελ. 154)⁵.

Φάντασμα ἐμφανιζόμενον κατὰ τὴν νύκτα καλεῖται *μεσανύχτης*. Οὗτος παρρουσιάζεται ὑπὸ μορφήν σχοινίου, ἀπατῶν οὕτω τὸν διερχόμενον ἐκ τοῦ τόπου ἔνθα εὐρίσκεται (χφ. σ. 47-48).

Τζοτζοβίγκηδες καλοῦνται οἱ πειρασμοί. Περὶ τούτων πιστεύεται ὅτι προκαλοῦν τὸν ἀνεμοστρόβιλον (χφ. σ. 27).

Ἐκ τῶν θρησκευτικῶν παραδόσεων ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ περὶ τῆς Παναγίας τῆς Καλαμιωτίσσης ἐν Ἀνάφῃ, (εἰκ. 3) σταυροπηγιακοῦ μοναστηρίου, ἔνθα κατ' ἔτος τελεῖται λαμπρὰ πανήγυρις, εἰς ἣν συρρέουν προσκυνηταὶ καὶ ἐκ τῶν πέριξ νήσων⁶. Ἡ προσωνομία τῆς Παναγίας «Καλαμιώτισσα» προέρχεται ἐκ τοῦ γεγονότος τῆς εὐρέσεως τῆς εἰκόνης ἀνηρητημένης ἐπὶ καλάμου εἰς τόπον ἔνθα ἡ Παναγία ἐπεθύμει νὰ κτισθῇ ὁ ναὸς τῆς. Προστίθεται ὅτι αὕτη κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς νυκτὸς μετέφερεν ἐνταῦθα τὰ ἐργαλεῖα τῶν εἰς ἄλλον τόπον οἰκοδομούντων τὸν ναὸν τῆς ἐργατῶν (χφ. σ. 251 καὶ 309 κέξ.)⁷.

Συναφεῖς παραδόσεις εἶναι γνωσταὶ γενικώτερον ὡς λ.χ. ἡ περὶ τῆς ἐν τῇ νήσῳ Ἴφ Παναγίας τῆς Κορημιωτίσσης⁸. Ἐκ τοῦ λόγου ὅτι φέρονται εἰς τὸν

¹ Θεοδ. Κ. Ὁθωναίου, Ἡ νήσος Ἴος, Ἀθῆναι 1938, σ. 124.

² ΚΕΕΛ, ἀρ. 2764, σ. 156-157. Πρβλ. καὶ σ. 155.

³ Ἀντ. Βάλληνα, Κυθνιακά, Ἐρμούπολις Σύρου 1882, σ. 123.

⁴ Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, τόμ. Α', σ. 478-483, ἀρ. 794-797. Ἴδὲ καὶ Γ. Κ. Σπυριδάκη, εἰς Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχείου, τόμ. ΙΓ'-ΙΔ' (1960-61), ἐν Ἀθήναις 1962, σ. 383-384.

⁵ Περὶ προσωποποιίας τῶν νόσων Ν. Γ. Πολίτου, Λαογρ. Σύμμ., τόμ. Γ', 1931, σ. 79 κ.έξ. Εἰδικώτερον περὶ τῆς Εὐλογίας, σ. 89-90. Περὶ τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπους, θεωρουμένου γενικώτερον προστάτου κατὰ τῆς πανώλους καὶ διώκτου αὐτῆς ιδεῆ προχείρως Γ. Ἀ. Μέγα, Ἑλληνικαὶ ἐορταὶ καὶ ἔθιμα λαϊκῆς λατρείας, Ἀθῆναι 1963, σ. 89.

⁶ Περὶ τούτου Π. Γ. Ζερλέντου, Τὸ ἐν τῇ νήσῳ Ἀνάφῃ Πατριαρχικὸν Σταυροπηγιακὸν μοναστήριον Παναγίας τῆς Καλαμιωτίσσης, Δ.Ι.Ε.Ε. τόμ. 7 (1910-18), σ. 489-497.

⁷ Ἴδὲ καὶ Π. Γ. Ζερλέντην, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 30.

⁸ Ἴδὲ Θεοδ. Κ. Ὁθωναίου, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 30.

λαὸν παρόμοιοι πρὸς τὴν τῆς Παναγίας τῆς Καλαμιωτίσσης διηγήσεις, ὁ Π. Γ. Ζερλέντης ὑποστηρίζει ὅτι καὶ ἡ περὶ αὐτῆς διήγησις ἀνήκει εἰς τὸν εὐρύτερον κύκλον αὐτῶν, ὅτι δ' αὕτη ὠνομάσθη οὕτως ἐκ τοῦ τόπου Καλάμι, ἔνθα ὁ ναὸς τῆς¹.

¹ Ἄλλαι διηγήσεις εἶναι γνωσταὶ ἐν Ἀνάφῃ, αἱ περὶ γεροντοκτονίας, ἀναφέ-

Εἰκ. 3. Ἡ μονὴ Παναγίας τῆς Καλαμιωτίσσης.

ρουνται περὶ παλαιότερον ἔθιμον κατακηρμίνσεως ἢ γενικώτερον φόνου τῶν γερόντων καὶ τῆς αἰτίας, δι' ἣν ἐξέλιπε τὸ ἔθιμον (χφ. σ. 246-247 καὶ 266-267)².

Οἱ Σαραντάπηχοι ἀναφέρονται ὡς φόβητρα μᾶλλον ἐν Θήρᾳ. «*Λέγανε, αὐτὸ τὸ μέρος ἔχει Καλικάντζαροι, τὸ ἄλλο Γιαλλοῦδες, στὸ ἄλλο ὑπάρχουν Σαραντάπηχοι, καὶ αὐτὸ γιὰ νὰ μὴ πλησιάζουνε στὰ μέρη αὐτά, γιὰ νὰ κάνουν λαθρεμπόριο* (χφ. σ. 153 - 154)³.

² Ἐκ τῶν ἔθιμων γενικώτερον ἀναφέρω τὰς λαμβανούσας παλαιότερον χώραν ἐν Θήρᾳ δημοτελεῖς θυσίας ὡς καὶ τὸ ἔθιμον τῆς παρασκευῆς εἰδικῶν ἐδεσμάτων

¹ Ἐνθ' ἄνωτ.

² Ἴδὲ περὶ τῶν διηγήσεων τούτων τὸν διεθνή κατάλογον παραμυθιακῶν θεμάτων τῶν ΑαTh ἀρ. 980Α καὶ 981.

³ Σαραντάπηχοι γίγαντες ἀναφέρονται ἐν Κρήτῃ (ἰδὲ *Γεωργ. Κ. Σπυριδάκη*, Ὁ ἀριθμὸς τεσσαράκοντα παρὰ βυζαντινοῖς καὶ νεωτέρους Ἑλλησι, ἐν Ἀθήναις 1939, σ. 97 κέξ.) καὶ ἐν Ρόδῳ (ἰδὲ Ἀναστ. Γ. Βρόντη, Ροδιακά, 1939, σ. 45-46).

κατά διαφόρους έορτάς και πανηγύρεις (χφ. σ. 17, 53, 65, 152 και 179), τήν καϋσιν του Έβραίου έν Θήρα και Άνάφη κατά τήν ήμέραν του Πάσχα (χφ. σ. 57 και 307), τήν άφήν πυρών κατά τήν έσπέραν τής παραμονής τής έορτής του Άγίου Ίωάννου του Κληδόνου, αί όποϊαι καλοϋνται *φωταρίδες* (χφ. σ. 61), τó έθιμον έν Άνάφη τών κατά τó Πάσχα αϊωρών (χφ. σ. 306), μαντείας αϋτόθι με άρμυροπίτταρο (χφ. σ. 305)¹ κ. ά.

Έν Θήρα κατά τήν παραμονήν του Λαζάρου κατεσκευάζον τόν «Λάζαρον». «Έκάνανε ένα στρογγυλό από βεργί πόν βάζουν στα βαρέλια. Έβάζανε γύρω γύρω άλισμαρί (δεντρολίβανο) κ' έβάνανε ένα ξύλο πάλι με άλισμαρί. Κατόπι 'κάνανε μέσα ένα σταυρό γύρω πάλι με άλισμαρί. Αυτό τó 'χόνανε στή γή, τó κοντάρι, κι άνάβανε ένα λύχνο με λάδι και τόν άνάβανε κάθε βράδυ όλη τήν Μεγάλη Έβδομάδα» (χφ. σ. 54 - 55). Τó έθιμον τούτο είναι βεβαίως εύρύτατα διαδεδομένο². Άγνωστον άλλαχόθεν, τούλάχιστον εις έμέ, είναι τó αναφερόμενον στήσιμον του Λαζάρου εις τήν γήν και τó άναμμα τής λυχνίας καθ' έκάστην έσπέραν τής Μεγάλης Έβδομάδος.

R É S U M É

**Mission folklorique aux îles Thera et Anafi
du 11 juillet au 1 août 1965**

par Steph. D. Imellos

L'auteur publie les résultats des recherches qu'il a effectué pendant sa mission folklorique dans les îles de Cyclades Thera (aux villages Emporion, Pyrgos, Exo Ghonià) et Anafi. Après un bref exposé sur la situation de ces îles du point de vue économique, culturel etc. l'auteur commente le matériel qu'il a noté dans un manuscrit de 347 pages et la musique de 61 chansons et danses populaires qu'il a enregistré sur des bandes de magnetophone.

¹ Άρμυροπιτάρι καλεϊται έν Ίφ (Θεοδ. Κ. Όθωναίου, ένθ' άνωτ., σ. 124). Τó έθιμον διαδεδομένο πολλαχοϋ (ιδέ σχετικώς Ν. Γ. Πολίτου, Μαγικαι τελεται προς πρόκλησιν μαντικων όνειρων περι γάμου, Λαογρ. Σύμμ., τόμ. Γ', έν Άθήνας 1931, σ. 109 - 113).

² Ίδέ προχείρως Δ. Β. Οικονομίδην, έν Θρησκ. και Ήθικ. Έγκυκλοπαιδεία, τόμ. 8, 1966, στ. 63-67, ένθα και βιβλιογραφία.

Examinant la forme de l'habitation populaire de Thera il remarque que celle-ci est construite dans les villages: Exo Ghonià, Emporion et autres sous la surface du sol. Cela est possible par la conformation géologique du sol, qui est composé de pierre ponce provenant du volcan de l'île. Au début ces excavations servaient simplement comme dépôt des produits agricoles mais sous la pression de la vie contemporaine elles ont évolué vers une forme plus complèxe (voir p. 228-230).

Dans l'île d'Anafi on peut voir des habitations ayant au toit une voute en pierres. Cette forme de construction a été imposée par le manque du bois nécessaire pour l'édification des toits de surface plane.

Parmi les légendes recueillies, l'auteur mentionne comme intéressante, celle de la vipère petrifiée par la Vierge, parce qu'elle détruisait les récoltes (voir p. 231). Également sont largement propagées sous diverses variantes les légendes concernant les fées (Néraigides). Dans certaines variantes elles sont présentées avec des pieds d'âne, étant ainsi confondues avec d'autres esprits démoniaques (voir p. 231-232).

Une légende locale concernant les maladies, comme dans d'autres lieux de la Grèce, représente celles-ci sous l'aspect d'une femme. Lorsqu'elles essayent d'entrer dans un village (de Thera) elles sont empêchées et pourchassées par la Ste Vierge et St Charalambos (voir p. 232).

Parmi les récits religieux, il cite celui de la Vierge «Kalamiotissa» de l'île d'Anafi, dont l'icône transportait les outils des maçons à l'endroit où elle désirait qu'on lui érige son église (voir p. 232-233).

Enfin, l'auteur mentionne aussi d'autres coutumes comme celui de Lazare. La veille de sa fête on prépare une statue à son effigie sur laquelle on pose une lanterne qu'on allume chaque soir durant toute la semaine Sainte (voir p. 234).

Δ'

ΕΚΘΕΣΙΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΗΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΠΑΡΧΙΑΝ ΚΑΡΔΙΤΣΗΣ
(18 ΑΥΓ. - 18 ΣΕΠΤ. 1965)

ΥΠΟ ΑΝΝΗΣ ΠΑΠΑΜΙΧΑΝΑ

Κατά τὴν ἐκτέλεσιν λαογραφικῆς ἐρεῦνης συμφώνως πρὸς τὴν ὑπ' ἀρ. 51564 ἐντολὴν τῆς Ἀκαδημίας εἰς τὴν ἐπαρχίαν Καρδίτσης εἰργάσθη ἐν ταῖς χωρίαις: Ἅγιος Ἀκάκιος (παλαιότερον Γόλτσα), Κανάλια, Φανάριον καὶ Λοξάδα. Εἰς τὴν ἐκ τούτων συλλεχθεῖσαν λαογραφικὴν ὕλην, ἣτις κατεγράφη εἰς τετράδιον ἐκ σελ. 629 σχ. 8^{ου} μεγ. καὶ κατετέθη εἰς τὸ Κέντρον Ἐρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας ὑπ' ἀρ. 2960, περιλαμβάνονται στοιχεῖα ἐξ ὄλων σχεδὸν τῶν ἐκδηλώσεων τοῦ κατὰ παράδοσιν λαϊκοῦ βίου, ἧτοι: α) Ἐκ τοῦ ὕλικου βίου: εἰδήσεις περὶ κατοικίας, τροφῶν, ἐνδυμασίας, ὕφαντικῆς, βαφικῆς, κυνηγίου, γεωργίας κ.ἄ. β) Ἐκ τοῦ κοινωνικοῦ βίου: πληροφορίαι διὰ τὴν κοινωνικὴν ὀργάνωσιν, τὸ λαϊκὸν δίκαιον, τὰ ἔθιμα κατὰ τὴν γέννησιν, τὸν γάμον καὶ τὴν τελευτὴν κ.ἄ. γ) Ἐκ τοῦ πνευματικοῦ βίου: ᾠσματα πολύστιχα 356, νανουρίσματα - ταχταρίσματα 5, παραδόσεις 262 παροιμίαι 6, ἐπῳδαὶ 2, αἰνίγματα 15, παιδιὰ 3, παραμυθιακαὶ διηγήσεις 3 κ.ἄ. εἰδήσεις ἔτι περὶ μαγείας καὶ δεισιδαιμόνων συνηθειῶν, δημόδους λατρικῆς, λαϊκῆς λατρείας, μετεωρολογίας καὶ ἀστρολογίας, μαντικῆς, λαϊκῶν χορῶν κλπ. Πολλαχού, ἡ ὕλη αὕτη συμπληροῦται καὶ διὰ σχετικῶν φωτογραφιῶν.

Παραλλήλως πρὸς τὸ ἔργον τοῦτο ἐγένετο καὶ ἠχογράφησις ἐπὶ ταινιῶν μαγνητοφώνου 155 μελωδιῶν δημοδῶν ᾠσμάτων καὶ μουσικῆς λαϊκῶν χορῶν (βλ. εἰς τὸ σχετικὸν βιβλίον μουσικῆς ὕλης, ὑπὸ τοὺς ἀρ. 13686-13840)¹.

Ἐκ τῆς ὅλης περισυλλεχθείσης ὕλης ταύτης γίνεται κατωτέρω εἰδικώτερον λόγος περὶ τινῶν δημοδῶν παραδόσεων καὶ ἔθιμων.

¹ Εὐχαριστῶ ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης τοὺς προέδρους καὶ γραμματεῖς τῶν κοινοτήτων τῶν ὡς ἄνω χωρίων ὡς καὶ τοὺς πληροφορητάς μου, οἵτινες μὲ ἐβοήθησαν προθύμως εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἐρεῦνης ταύτης.

² Ἐκ τῆς περιφερείας ταύτης (χωρία: Κέδρος, Θραψίμι, Λουτροπηγή, Βαθύλακος Ἀηδονοχώρι καὶ Ρεντίνα) ἔχει καταρτίσει ἀπὸ τοῦ ἔτους 1959 λαογραφικὴν συλλογὴν ὃ τότε συντάκτης τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου Δημ. Λουκάτος, ἡ ὁποία ἔχει κατατεθῆ εἰς τὸ ΚΕΕΛ ὑπ' αἰξ. ἀρ. 2301. Βλ. καὶ Δημ. Σ. Λουκάτος, ἐν Ἐπετ. τοῦ Λαογρ. Ἀρχ., τόμ. 11/12 (1958/59) ἐν Ἀθήναις 1960, σελ. 294 κέξ.

Α' α') «Όταν φτειάναν τὴν κάμαρα (=γεφύρ') τοῦ χωριοῦ μας κάτω στὰ Μύλια (ἀνατολ. τοῦ χωρίου)... Ἐπιφτι, δὲν στέριωνι κ' ἔτριμι. Οἱ μαστόρ' τότε εἶπαν ὅτι πρέπ' νὰ σφάζ'νι κάποιουν, νὰ βάλ'νι γιὰ νὰ στεριώσ'. "Ἐτο' ὅπουσ πιρνοῦσαν οἱ Τοῦρκ', πιάσαν ἕναν Τοῦρκου κὶ τὸν στοιχειῶσαν, τὸν σφάζαν κὶ τὸν ἔβαλαν στὰ θεμέλια. Μόλις τὸν ἔβαλαν στὰ θεμέλια, σταμάτ'σι ἡ καμάρα. Γίν'κι ἡ καμάρα κὶ πιρνοῦσι ἡ κόσμους ἀπὸν πάν', ἀλλὰ σκιαζομάσταν νὰ πωράσουμι, γιὰτὶ λέγαν ὅτι ἦταν ἡσκιομα...» ("Ἁγιος Ἀκάκιος (Γόλτσα), χειρ., σ. 203-204).

Εἰκ. 1. Κρήνη εἰς Φανάρι, στοιχειωμένη.

β') «Στὴν καμάρα θεμέλιωσαν ἀράπ'. Γιὰ νὰ φτειάζουν οἱ παλιοὶ μας τὴν καμάρα θεμέλιωσαν ἕναν ἀράπ'. Γιὰ νὰ τὸν θεμελιώσουν, ἠμολογοῦσαν οἱ παλιοὶ μας ὅτ' μόλις πιρνοῦσι ἡ ἀράπ'ς, οἱ χισιάδες ἀμέσως πῆραν τὴν πατ'σὰ τ' καὶ τὴ θεμελιῶσαν, μόλις τὸν θεμέλιωσαν πέθανε ἡ ἀράπ'ς. "Ἄλλ' ἠμολογοῦσαν πὼς τὴ σκιά τ' θεμελιῶσαν κὶ πέθανε ἡ ἀράπ'ς». (Αὐτόθι, χειρ. σ. 253).

γ') «Τὸ γεφύρ' τ'ς Ἄρτας τὸ θεμέλιωσαν μὲ τὴ γ'ναῖκα τοῦ πρωτομάστορα, τὸ στοιχειῶσαν, γιὰτὶ ἀλλιῶς δὲν θεμελιωνόνταν, ὅπως κάναν καὶ μᾶς τὴν καμάρα μὲ τὸν ἀράπ'». (Αὐτόθι, χειρ., σ. 258).

δ') «Στὴ Γουρίτσα (ἀνατολικῶς) εἶνι βρούσ'. Φτειάναν τὴ βρούσ', ἀλλὰ ἅμα τὴ φτειάναν οἱ μαστόρ', θεμέλιωσαν τὴ Γουρίτσα, πῆραν τὴν πατ'μασιά τ'ς, τοῦ χῶμα ἀπ' τὴ πατ'μασιά τ'ς, κὶ τοῦ βάλαν στὰ θεμέλια. Αὐτὸ τοῦ φτειάσαν, γιὰτὶ θύμωσαν μαζί τ'ς. Αὐτὴ ἦταν νύφ' κ' ἔτο' ὅπουσ τὸ ἄχαμι ἠμεις παλιότερα ἔτριπι νὰ φιλήσ' τοῦ χέρ' ἀπ' τ'ς μαστόρ', αὐτὴ ὅμως δὲν τοῦ φίλ'σι κὶ κάκουσαν καὶ πῆραν χῶμα

ἀπ' τὴν πατ'μασιά τ'ς κὶ τὴν θεμέλιωσαν. Ἀπὸν τότι βγαίν' κάθι βράδ' στίς 12 ἡ ὥρα μέχρι νὰ λαλήσ'νι τὰ κοκότια μὶ ξέπλιγα μαλλιά. Αὐτὴ μόλις τ'ς πῆραν τὴν πατ'μασιά τ'ς σώνονταν, ὥσπον πέθανι». (Φανάρι, χειρ., σ. 379-380).

ε') «Στὴ βρύσ' (ἀνατολ.) θεμέλιωσαν ἕναν ἄθρουπου κὶ λὲν πὼς κάθι κακιά μέρα, πὸν ἔνι ἄσκημους ἢ κινὸς βγαίν', παρουσιάζιτι (Φανάρι, χειρ., σ. 397) (εἰκ. 1).

στ') «Μεῖς ἔχ'μι ἕνα τόπου κὶ τοὺν λέμι Χαβούζ' (ἀνατολ.). Πρῶτα ἦταν βρύσ', τὴν ἄρα λούμουσι (=γιόμουσι χώματα). Αὐτοῦ λένι, ἔισ' τὸ ἔχ'μι ἀκ'στά, ὅτι

Εἰκ. 2. Στοικειωμένη πηγή εἰς Ἁγιὸν Ἀκάκιον.

εἶχαν στοιχειώσ' μιὰ γ'ναῖκα. Αὐτὴ τὴν στοίχειωσαν ἄκιν' πῶφτειαναν τὴ βρύσ', γιὰ θύμουσαν μαζί τ'ς. Αὐτὴ ἢ γ'ναῖκα ἦταν νύφ' κὶ πιρνοῦσι ἀπὸν ἄκιν' πὸν ἔτανι αὐτοὶ κὶ δὲν τ'ς χαιρέτ'σι, ἔπριπι ὁμως νὰ τ'ς χιριτήσ', γιὰ οἱ νύφεις παλιὰ στοὺν τόπου μας κὶ τὰ μικρὰ πιδιά ἔπριπι νὰ χιριτᾶν, ἔισ' τὸ ἄχαμαν. Κι αὐτοὶ πείσωσαν κὶ πῆραν τὴν πατ'μασιά τ'ς κὶ τὴν στοίχειωσαν καὶ σὲ σαράντα μέρις πέθανι. Ὑστερις ἔβγινι σ'νέχεια ἰκεῖ κὶ τὴν τηράγανι μὶ τὰ μαλλιά τ'ς ἀνακατιμένα. Πουλὲς βουλὲς γύρ'ζι κὶ κνηγοῦσι τὰ πράματα (=ζῶα)». (Λοξάδα, χειρ., σ. 412).

Αἱ παραδόσεις αὗται, ἐπιχωριάζουσι καὶ εἰς ἄλλους Ἑλληνικοὺς τόπους, ἀπαντῶνται ἐνταῦθα μὲ εὐρυτέραν, ὡς ἀνωτέρω, διάδοσιν, ἀναφέρονται δὲ εἰς τὰ στοικειώματα οἰκοδομημάτων· αἱ τρεῖς πρῶται (α'-γ') πρὸς στήριξιν γεφύρας, αἱ δ' ὑπόλοιποι (δ'-ε') κρήνης. Πρόκειται περὶ ἀρχαιοτάτου ἔθους τῆς προσηλώσεως ψυχῆς ἀνθρώπου ἢ ζῴου διὰ θυσίας εἰς τὰ θεμέλια ἀνεγειρομένης οἰκίας ἢ ἄλλου

κτίσματος κ.ἄ. πρὸς φύλαξιν τούτων ὑπ' αὐτῆς¹. Εἰς τὰς ἀνωτέρω ὑπ' ἀρ. β', δ', στ', διηγήσεις ἐντειχίζεται τὸ ἴχνος τοῦ πέλματος κατὰ τὴν βάδισιν. Ἡ προῆξις αὐτῆ ἀποτελεῖ ἄμεσον μαγικὸν τρόπον δεσμεύσεως τῆς ψυχῆς².

Β' α'). 1). «*Στὴ Βελαν' διὰ στοὺν Γκουρλίγκα σκάφαν γιὰ νὰ φτειάζουν τὴ πηγὴ καὶ βροῆκαν ἕνα μιάλον φιδ' μι μιάλον κιφάλ'. Σ' ὄλα τὰ μέρ' πῶχ' καὶ βγαίνουν πουλλὰ νιρὰ εἶνι στοιχεῖα*». (Ἅγιος Ἀκάκιος, χειρ., σ. 208).

2) «*Στὴ Βελανιδιὰ στοὺν Γκουρλίγκα ἔχ' στοιχειό, ἀλλ' εἶδαν φιδ' μιάλον, ἀλλ' μπάκακα. Λιὲν γιὰ τοῦ στοιχειοῦ πού' δαν κ' ἔμοιαζε γιὰ μπάκακας, ὅπως μᾶς τὰ μολογοῦσαν στοὺν λιέω καὶ ἐγώ, ἐμεῖς δὲν τό' δαμι, πὼς βούλωσι τοῦ νιρὸ καὶ δὲν εἶχι πιά νιρὸ νὰ πιοῦν. Αὐτὸ ὅμως ἦτανι κακό, ἀφοῦ δὲν ἄφ' νι νιρὸ καὶ τοῦ βούλουσι. Λιὲν μάλιστα ὅτ' βάλαν ἄθρουπου νὰ σκάψ' γιὰ νὰ δοῦν, γιὰτὶ στέρυρι ἡ πηγὴ, ἀλλὰ πιτάχ' καὶ αὐτὸ καὶ οὐ ἄθρουπους πέθανι» (Αὐτόθι, χειρ., σ. 242) (εἰκ. 2).*

3) *Μολογοῦσαν οἱ παπποῦδις μας ὅτ' στὴν Κάτον Βιλανιδιὰ ἕνα στοιχειοῦ πού' μοιαζι σὰ μπράσκα πλάκωσι τοῦ νιρὸ καὶ δὲν εἶχι πιά νιρὸ καὶ ὅτ' νόμ' ζαν, πὼς κάτ' εἶχι πάθ' ἡ πηγὴ καὶ βάλαν ἄθρουπου νὰ σκάψ'.* «*Όταν ἡ ἄθρουπους ἄρχισι νὰ σκάβ' ξιπιτάχ' καὶ μιὰ μιάλ' μπράσκα κ' ἡ ἄθρουπους τὰ' χασι καὶ πέθανι. Κι στὴν Ἀπάνον Βιλανιδιὰ μολογοῦσαν οἱ παλιοί μας ὅτ' εἶχι βγῆ ἕνα στοιχειοῦ σὰ ζῶο, σὰ μικρὸ βούδ'.*» (χειρ., σ. 266) (εἰκ. 3).

4) *Στὴν πηγὴ στοὺν Γκουρλίγκα εἶχι στοιχειοῦ καὶ αὐτὸ ἐβγινι πουλλὲς βουλὲς καὶ πουλλοὶ τό' δανι, ἦτανι, μολογοῦσαν 'κειν' πού' τό' δανι, σὰ βόδ' μιάλον. Κάθε πηγὴ ἔχ' τὸν στοιχειοῦ τ'ς* (χειρ., σ. 293 - 294).

β') «*Στὴ Πηγὴ (Ν.Δ.) ἐβγαινι ἕνα στοιχειοῦ σὰ' βάλ' (= βουβάλι). Τοῦ' βάλ' ἐρχουνταν στοῦ χουριὸ τοῦ βράδ' ... Μιὰ βουλά αὐτὸ ἔκατοι στοῦ νιρὸ καὶ βούλουσι τὴν Πηγὴ καὶ κόσιβι τοῦ χουριὸ νὰ πά' νὰ βροῆ νιρὸ ... Αὐτὸ πού' ἐκλεισι τοῦ χουριὸ ἀπ' τοῦ νιρὸ λέγανι οἱ ἄθρωπ' τότε ὅτ' ἦτανι κακό καὶ ὅτ' θὰ γέν' πόλιμους. Ἦταν κακὸς οἰοννὸς κ' ἔγινι πόλιμους μι τ'ς Τούρκ'. Όταν μπί' σι ἡ πόλιμους, τότε στείλαν μιὰ βαβὰ (= γριὰ) μι ζαχαρωτὰ πουλλὰ καὶ τ' ἄφ' καὶ ὄξον σ' ἕνα μέρους, τὰ' φαγι καὶ ἀπόλ' σι τοῦ νιρὸ. Αὐτὸ μᾶς τοῦ εἶπαν οἱ παπποῦδις μας. Σι τοῦ στοιχειοῦ εἶχανι πάει, ὡς ἄκουγάμαν, κουψίδια, χουριάτ', τίπουτα αὐτὸ δὲν ἔτρωγι, ἦθιλι τὰ ζαχαρωτὰ» (Φανάρι, χειρ., σ. 375 - 376).*

Κατὰ κοινήν δοξασίαν στοιχεῖα ἐδρεύουν «σ' ὄλα τὰ μέρ' πῶχ' καὶ βγαίνουν πουλλὰ νιρὰ».

¹ Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, τόμ. Β', ἐν Ἀθήναις 1904, σελ. 1052, 1103.

² Πρὸβλ. καὶ ΚΑ, ἀρ. 1975, σ. 62 (συλλ. Ἀθανασ. Παπανικολάου, Λυκούδι Ἐλασσόνος 1953), Κ. Α. Ρωμαιοῦ, Ἀχνάρια ἐπάνω σὲ βράχους, Ἀρχαῖον Θρακ. Θησαυρ., τόμ. Π' (1946 - 1947), σ. 208 - 212.

Εἰς τὴν παράδοσιν Βα' (παραλλαγὰὶ 1, 2, 3, 4) παρουσιάζεται τὸ στοιχειὸ ὑπὸ διαφόρους μορφάς, ὡς βόρι, ὄφρα¹, τοῦ δευτέρου ἀντιστοιχοῦντος ἴσως πρὸς τὸν τῶν ἀρχαίων φύλακα τῆς κρήνης², κ.ἄ., συγχεομένου δὲ ὡς ἔχοντος μεγάλην κεφαλὴν πρὸς τοὺς δράκοντας.

Εἰκ. 3. Στοιχειωμένη πηγή εἰς Ἅγιον Ἀκάκιον.

Εἰς τὴν Ββ' παράδοσιν τὸ στοιχειὸ τῆς πηγῆς εἶναι πιθανῶς καὶ στοιχειὸ τοῦ χωρίου, προσιωνίζεται δέ, ὡς παραδίδεται καὶ ἀλλαχοῦ, διὰ στοιχειὰ ἰδίως ἐκκλησιῶν³, ἐπερχομένην καταστροφὴν, προδηλουμένην διὰ τῆς ἀποφράξεως ὑπ' αὐτοῦ τῆς πηγῆς καὶ τῆς στερήσεως τῶν κατοίκων τοῦ ὕδατος. Τοῦτο συμβαίνει, κατ' ἄλλας διηγήσεις, ὅταν τὸ στοιχειὸ ἔχει δυσαρεστηθῆ, ὅποτε ἐπιχειρεῖται ἔξευμενισμὸς αὐτοῦ διὰ προσφορῶν, συνηθείας, ὡς γνωστὸν, συνεχιζομένης ἐκ τῆς ἀρχαϊο-

¹ Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, ἐνθ' ἄν., σ. 1152 - 1153.

² «Τρέφουσι κρήνης φύλακα χωρίτην ὄφιν», Σοφ. ἀποσπ. Ἡρακλῆς ἐπὶ Ταινάρῳ 219.

³ Τὰ στοιχειὰ τῶν ἐκκλησιῶν κ.ἄ. προαναγγέλλουν τὸν θάνατον ἀνθρώπων διὰ κρωγμῶν, μνηθμῶν κλπ. (Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, ἐνθ' ἄν., Α', σ. 288 - 289, ἀρ. 511, 512, 513-514).

τητος. Προσφοραὶ φέρονται ἐπίσης εἰς τὰς Νεραΐδας καὶ εἰς ἄλλα δαιμονικά ὄντα¹.

Ἡ πίστις περὶ τῆς ἐμφανίσεως ἐντὸς τῆς οἰκίας ὄφως ὡς ἱεροῦ εἶναι καὶ ἐνταῦθα πολὺ κοινὴ (χειρ., σ. 185, 242, 381 κ.ά). Ὁ ὄφης οὗτος δὲν φονεύεται ὑπὸ τῶν ἐνοίκων, ἀντιθέτως μάλιστα τυγχάνει καλῆς μεταχειρίσεως, διότι θεωρεῖται φύλαξ τῆς οἰκίας, ὡς ὁ οἰκουρὸς ὄφης κατὰ τὴν ἀρχαιότητα.

Εἰκ. 4. Ἴχνη τοῦ πέλματος βασιλέως καὶ τῆς ὄπλῆς τοῦ ἵππου του.

Εὐρέως διαδεδομένοι ἀπαντῶνται εἰς τὴν ἐξεταζομένην περιοχὴν καὶ αἱ παραδόσεις περὶ ἰχνῶν ἐπὶ βράχων τῶν ποδῶν Ἁγίων ἢ τῶν ἵππων των, πρὸς δὲ καὶ τῶν ποδῶν ἀνδρειωμένων. Οὕτως εἰς τὴν τοποθεσίαν «Πλάκα» τοῦ χωρίου Ἅγιος Ακάκιος δεικνύεται ἴχνος, κατὰ τὴν λαϊκὴν πίστιν, τοῦ ὑποδήματος βασιλέως τινὸς καὶ τῆς ὄπλῆς τοῦ ἀλόγου του (χειρ., σ. 189) (εἰκ. 4).

¹ Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, τόμ. Β', σελ. 1086. Τοῦ αὐτοῦ, Λαογραφικά σύμμεικτα, τόμ. Γ', ἐν Ἀθήναις 1931, σ. 130. 301, 3.195, 2. 256. 56. 57. 140.200 κ.ά. Μ. Μιχαηλίδου Νουάρου, Λαογραφ. Σύμμ. Καρπάθου, ἐν Ἀθήναις 1932, σ. 242 - 245. ΚΕΕΛ, ἀρ. 1466, σ. 313 (συλλ. Δ. Κορακίτου, Γαλανᾶδον Νάξου, 1920), ΚΕΕΛ, ἀρ. 394, σ. 119, 15 (συλλ. Κ. Γ. Κουρτίδου, Ἀδριανούπολις, 1889), ΚΕΕΛ, ἀρ. 1152, σ. 29 (συλλ. Δ. Λουκάτου, Κιλκίς 1938), ΚΕΕΛ, ἀρ. 233, σ. 25 (συλλ. Παν. Γ. Μακρῆ, Κατιρλί - Βιθυνία, 1887 - 1888), ΚΕΕΛ, ἀρ. 155, σ. 29,3 (συλλ. Ἀ. Χρησιδίου, Σκοπὸς 1893), ΚΕΕΛ, ἀρ. 1534, σ. 42 (συλλ. Ξ. Φαρακίδου, Κύπρος 1923), ΚΕΕΛ, ἀρ. 2344, σ. 100 - 101 (συλλ. Δ. Λουκάτου, Ἐρεϊκούσα Κερκύρας 1960).

Εἰς τὸ χωρίον Λοξάδα ὑπάρχει ἐπὶ πλακὸς ἕχνος τὸ ὁποῖον φαίνεται ὡς ἀποτύπωμα ὀπλῆς ἵππου, ὡς λέγεται, τῆς Παναγίας, ἢ ὁποία μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ ἐκεῖ μοναστηρίου ὑπὸ τῶν Τούρκων ἀπῆλθεν ἔφιππος, ἀφήσασα τὸ ἕχνος τοῦτο (χειρ., σ. 185). Κατ' ἄλλους τὸ ἀποτύπωμα τοῦτο εἶναι τοῦ ἵππου τοῦ Ἁγίου Δημητρίου «για νὰ δείξ' τὸν θάμα τ'». (χειρ., σ. 413).

Ἐγγὺς τοῦ χωρίου Φανάρι ὑπάρχουν καὶ ἄλλα ἀποτυπώματα περὶ τῶν ὁποίων

Εἰκ. 5. «Δράκου πατ'μασιά» εἰς Φανάρι.

πιστεύεται ὅτι ἀνήκουν εἰς δράκον, τὴν αἶγα καὶ τὴν ράβδον του, καλουμένης οὕτω τῆς τοποθεσίας «τοῦ Δράκου ἢ πατημασιά». (χειρ., σ. 367 - 368).

Καὶ ἄλλας διηγήσεις τὰ ἕχνη ταῦτα ἀνήκουν εἰς τὸν Ἅγιον Σεραφεῖμ, ὅστις διωκόμενος διῆλθεν ἐκ τοῦ τόπου τούτου (χειρ., σ. 353) (εἰκ. 5). Σημειοῦμεν ὅτι διηγήσεις τοιαῦται ἀπαντῶνται εἰς ὅλον τὸν ἑλληνικὸν χῶρον, ἔχουν δὲ πολὺ παλαιὰν παράδοσιν, ὡς γνωστὰ ἤδη ἐκ τῆς ἀρχαιότητος¹, ὑπάρχουν ὁμως καὶ εἰς ἄλλους λαοὺς².

¹ Ἐκ τῶν εἰδικῶς ἐπιχωρίων παραδόσεων ἐνδιαφέρουσαι εἶναι αἱ περὶ τοῦ Ἁγίου Ἀκακίου (χειρ., σ. 59 - 60, 194 - 195, 199 - 201, 234, 239, 246 - 248, 259,

¹ Βλ. πλείονα εἰς Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις Β', σ. 733 - 735, 742-743, 1139 καὶ Κ. Α. Ρωμαίων, ἔνθ' ἄν., τόμ. ΙΓ', σ. 209 - 227, τόμ. ΙΔ', σ. 374 - 376.

² Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, ἔνθ' ἄν., σ. 742 - 743.

Είχ. 6. 'Ο Άγιος Σεραφείμ πατών τήν πανώλη.

Είχ. 7. 'Η πλάξ τής οποίας ή κόνης χρησιμοποιείται ως αίμοστατικόν μέσον.

267, 292, 293) και τοῦ Ἁγ. Σεραφείμ (χειρ., σ. 350-353, 363-367). Ὁ τελευταῖος τιμᾶται ὡς προστάτης ἅγιος κατὰ τῆς πανώλους (εἰκ. 6).

Οἱ κάτοικοι μάλιστα τοῦ Φαναρίου πιστεύουν ὅτι ἡ ἀποτριβομένη κόνις ἐκ πλακῶς ἐνταῦθα, ἡ ὁποία συνδέεται ὑπὸ τοῦ λαοῦ πρὸς τὸ μαρτύριον τοῦ Ἁγίου, ἔχει θαυματουργικὴν δύναμιν, χρησιμοποιουμένη ἐπὶ ρινορραγίας ὡς αἰμοστατικὸν μέσον (εἰκ. 7).

Τὸ ἔθιμον τοῦ Κληδόνου τελεῖται τὴν πρώτην Μαΐου, τῆς προπαρασκευῆς ἀρχομένης ἀπὸ τῆς προτεραίας. Κατὰ τὴν πρωΐαν τῆς Πρωτομαγιάς ἐνδύουν νέαν ὡς νύμφην, τὴν ὁποίαν μετὰ μεσημβρίαν ὀδηγοῦν ἄλλαι νεάνιδες εἰς τὴν κρήνην. Αὕτη φέρει ἐπὶ τῶν ὤμων λάγνον ἐντὸς τῆς ὁποίας ἔχουν ἀποτεθῆ αἱ τύχες (διάφορα ἀντικείμενα), ἵνα τὴν πληρώσῃ ὕδατος. Αἱ συνοδεύουσαι τραγουδοῦν καὶ χοροῦν μετὰ τῆς «νύμφης». Μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν ἐξάγει αὕτη ἐκ τῆς λαγύνου «τ'ς τύχης», ἐνῶ αἱ παριστάμεναι τραγουδοῦν ἕσματα, σχετικὰ πρὸς τὴν περίστασιν, τῶν ὁποίων τὴν μουσικὴν, ὡς ἐνδιαφέρουσαν, παραθέτομεν, κατὰ καταγραφὴν τοῦ συντάκτου μουσικοῦ κ. Σπυρ. Περιστέρη:

♩ = 96

Συ - μα - ζω - χτῆ -

τι - λυ - γε - ρές

♩ = 116

να θά - λω - με τὰ κλή - δο - να

τὴν πρῶ - το - μα - γιά

καί - τ' Ἄι - θα - να - σιοῦ.

Τον.

Ἡ ὅλη τελετὴ φαίνεται ἡ αὐτὴ πρὸς τὴν κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους

τελουμένην. «Κατὰ τὴν ἐσπέραν τῆς κγ' τοῦ Ἰουνίου μηνὸς ἠθροίζοντο . . . καὶ πρωτότοκον κοράσιον νυμφικῶς ἐστόλιζον μετὰ γοῦν τὸ συμποσιάσαι, καὶ βακχικώτερον ὀρχήσασθαι καὶ χορευσαὶ καὶ ἀλλάξαι, ἔβαλλον ἐν ἀγγελίῳ συστόμῳ χαλκῶ θαλάττιον ὕδωρ, καὶ εἶδον τινὰ ἐκάστῳ τούτων ἀνήκοντα' καὶ ὥσπερ τῆς παιδὸς ἐκείνης λαβούσης ἰσχὺν ἐκ τοῦ Σατανᾶ προμηνύειν τὰ ἐρωτώμενα, αὐτοὶ μὲν περὶ τοῦ δέ τινος ἀγαθοῦ ἢ καὶ ἀποτροπαίου ἀνεβόων ἐρωτηματικῶς' τὸ δὲ κοράσιον ἀπὸ τῶν ἐν τῷ ἀγγελίῳ ἐμβληθέντων εἰδῶν τὸ παρατυχὸν ἐξαγαγόν, ὑπεδείκνυνεν' ὃ καὶ λαμβάνων ὁ ἀνόητος τούτου δεσπότης, ἐπληροφορεῖτο τάχα τὰ ἐπ' αὐτῷ συνενεχθῆναι μέλλοντα, εὐτυχῆ τε καὶ δυστυχῆ. (Σχόλια τοῦ Θεοδ. Βαλσαμῶνος εἰς τὸν ξε' κανόνα τῆς 5' Οἰκουμενικῆς Συνόδου)¹.

Ἡ μαντεία αὕτη ἀσκεῖται κατὰ τὰς αὐτὰς ἡμέρας καὶ εἰς ἄλλας περιοχὰς τῆς Θεσσαλίας², εἰς περιοχὰς τῆς Μακεδονίας³ καὶ εἰς τὰς νήσους Σύμη⁴ καὶ Κύπρον⁵. Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἐτελεῖτο καὶ παλαιότερον, τὸν 15' αἰῶνα, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ μαρτυρίας εἰς νομοκάνονα⁶. Εἰς τοὺς Ἑλληνας ἐκ Πόντου λαμβάνει χώραν τὴν ἡμέραν τῆς Ἀναλήψεως⁷ εἰς τοὺς λοιποὺς δὲ Ἑλληνικοὺς τόπους τὴν ἐσπέραν τῆς 23 Ἰουνίου, παραμονὴν τοῦ Γενεσίου τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου.

¹ Βλ. Γ. Α. Ράλλη - Μ. Ποιτῆ, Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων, τόμ. Β', Ἀθήνησιν 1852, σελ. 459.

² Βλ. εἰς ΚΕΕΛ, ἀρ. 1972, σ. 15 (συλλ. Χρ. Παπαδημητρίου, Δομένικον Ἐλασσόνος 1952), ΚΕΕΛ, ἀρ. 1975, σ. 52, 66 (συλλ. Ἄθαν. Παπανικολάου, Λυκούδι Ἐλασσόνος 1953), ΚΕΕΛ, ἀρ. 1970, σ. 24-25 (συλλ. Ἄθαν. Νακούλη, Βλαχογιάννη Ἐλασσόνος 1953), ΚΕΕΛ, ἀρ. 1367, σ. 26 (συλλ. Σ. Τσιτσᾶ, Ἄγραφα 1938), Γ. Α. Μέγα, Ζητήμ. Ἑλλην. Λαογρ., τευχ. 3, (ἀνατ. ἐκ τῆς Ἐπετηρ. τοῦ λαογρ. Ἄρχ., ἔτ. Ε' καὶ Στ' (1943-1944), σ. 125.

³ Βλ. Δημ. Λουκοπούλου, Δεισιδαίμονες τελεταὶ καὶ συνήθειαι. Ὁ κλήδονα στὸ Καλόχι τῶν Χασίων, Λαογρ., τόμ. 6 (1917), σ. 119-120.

⁴ Βλ. Μ. Σ. Γρηγοροπούλου, Ἡ νῆσος Σύμη, Ἀθήνησιν 1877, σ. 74-78. ΚΕΕΛ, ἀρ. 204, σ. 104-108 (συλλ. Δημ. Χαβιαροῦ, 1893), ΚΕΕΛ, ἀρ. 898, σ. 97 (συλλ. Γεωργ. Ἐαρινουῦ. 1895), ΚΕΕΛ, ἀρ. 2455, σ. 740, 489 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμχαήλ, 1962), Γ. Α. Μέγα, ἔνθ' ἄν., σ. 127.

⁵ Βλ. Ἄθαν. Σακελλαρίου, Κυπριακά, τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις 1890, σ. 709. ΚΕΕΛ, ἀρ. 678, σ. 30 (συλλ. Ξ. Φαρμακίδου, 1924). Γ. Α. Μέγα, ἔνθ' ἄν., σ. 125. Ξεν. Φαρμακίδου, Κυπριακὴ λαογραφία, ἐν Λεμεσῷ 1938, σ. 26-29.

⁶ Βλ. Φ. Κουκουλέ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμός, τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις 1948, σ. 171.

⁷ ΚΕΕΛ, ἀρ. 352, σ. 15 (συλλ. Π. Κ. Καρολίδου, Καππαδοκία 1884-1885), ΚΕΕΛ, ἀρ. 1976, σ. 43 (συλλ. Μαρ. Παπαγεωργίου, Τρίκαλα 1952), Γ. Α. Μέγα, ἔνθ' ἄν., σ. 132. Τὸ ἔθος τοῦτο μαρτυρεῖται ἤδη ἐκ τοῦ 17ου αἰ. (βλ. Φ. Κουκουλέ, ἔνθ. ἄνωτ., σ. 171).

**Mission folklorique dans la province de Karditsa (Thessalie)
du 18 août - 18 septembre 1965**

par Anne Papamichael

L'auteur expose les résultats de sa mission folklorique aux villages de la province de Karditsa : Aghios Akàkios, Canàlia et Phanàri en Thessalie du 18/8 au 18/9/1965.

Elle a collectionné une matière folklorique variée se rapportant à la vie sociale, culturelle et spirituelle du peuple, qu'elle a noté dans un manuscrit de 629 pages. Elle a enregistré en outre sur des bandes de magnétophone la musique de 155 chansons et danses populaires.

De cette matière l'auteur discute ; a) 5 légendes concernant l'enterrement (στοιχειώσις) d'hommes ou de leur ombre aux fondations d'un pont en construction (Αα - γ, p. 238.) ou d'une fontaine (Αδ - ε, p. 238). Il s'agit des récits connus dans toutes les régions de la Grèce, comme aussi, aux pays balkaniques et autres. Ces récits proviennent des temps très reculés où existait la coutume de sacrifier sur les fondations des hommes ou des animaux (aujourd'hui on immole un animal), dont l'âme devenait ainsi la gardienne de l'édifice¹.

b) 2 récits : du 1er(a) elle publie 5 variantes dans lesquelles sont mentionnés des esprits gardiens de sources, qui se présentent soit sous la forme d'un boeuf soit d'un serpent.

Dans le second récit (voir p. 240-241) l'esprit en obstruant (retenant) l'eau de la source provoque la secheresse et le manque d'eau, qui est un signe des malheurs (catastrophes) futures qui doivent s'abattre dans cet endroit. Dans ce cas on lui apporte comme offrandes des gâteaux de miel, du lait etc. Cette coutume était en usage depuis l'antiquité grecque et était destinée surtout aux déités infernales.

Dans cette région, sous recherche, il y a des traces des pas sur des rochers, que le peuple croit qu'elles proviennent des pieds des Saints ou des chevaux ou des pieds d'autres héros. Ainsi dans le village Aghios Akàkios, il y a sur une pierre les traces du sabot du cheval de la Vierge

¹ Voir le traité spécial sur ce sujet de N. Politis, *Παραδόσεις*, tome B', Athènes 1904, p. 1051 - 1164.

ou de St. Démétrios; au village Phanàri «le pas du dragon» ou les traces des pieds de St. Seraphim, qui est considéré comme protégeant le peuple de la peste. Enfin, l'auteur mentionne et une coutume de divination du «Klidona» qui dans cette région est célébrée le 1er mai au lieu du 23 juin, veille de St. Jean, comme se fait dans d'autres lieux de la Grèce. Une jeune fille habillée en mariée et tenant la cruche dans laquelle on a mis les différents objets qui serviront au jeu de la divination, va à la fontaine accompagnée par un groupe de jeunes filles qui chantent et dansent tout au long du trajet. Là elle remplit la cruche d'eau et on retourne à la maison où dans l'après midi du 1er mai on extrait de la cruche les objets déposés et on procède à la divination pour savoir avec qui se mariera chaque fille. Cet acte même cérémonial est noté depuis le 12e siècle (voir p. 245).

Ε'

ΕΚΘΕΣΙΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΗΣ
ΕΙΣ ΠΕΡΙΟΧΑΣ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΚΟΖΑΝΗΣ (ΔΥΤ. ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ)

(9 ΑΥΓ. - 9 ΣΕΠΤ. 1965)

ΥΠΟ ΑΓΓ. Ν. ΔΕΥΤΕΡΑΙΟΥ

Κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα ἀπὸ 9ης Αὐγ. μέχρι τῆς 9ης Σεπτεμβρίου 1965 μετέβην πρὸς συλλογὴν λαογραφικῆς ὕλης, κατόπιν τῆς ὑπ' ἀριθμ. 51564/1965 ἐντολῆς τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, εἰς τὰ χωρία: *Αἰανή*¹ (πρῶην Κάλλιανη, κάτ. 1312 κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1951), *Κρόκος* (πρῶην Γκόβλιτσα, κάτ. 1847), *Κάτω Κώμη* (πρῶην Κάτω Βάνιτσα, κάτ. 438), *Καισάρεια*² (κάτ. 858), *Μηλέα*³

¹ Περὶ τοῦ χωρίου βλ. Ἀντων. Μηλιαράκη, Ὀδοιπορικὰ Μακεδονίας, Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας κατὰ τὸν Ἐmile Isabert, ἐν Ἀθήναις 1878, σ. 115 καὶ Ἰω. Κ. Βασδραβέλλη, Ἀρματολοὶ καὶ Κλέφτες εἰς τὴν Μακεδονίαν, Θεσσαλονίκη 1948, σ. 21.

² Βλ. Ἀντων. Κεραμοπούλλου, Ἀρχαῖον μεταλλεῖον ἐν Βλάστῃ τῆς Δυτ. Μακεδονίας, Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τόμ. 6 (1931), σ. 84 καὶ Ἀντων. Μηλιαράκη, ἐνθ. ἀνωτ., σ. 116.

³ Ἀπὸ τὴν περιοχὴν ταύτην δὲν ὑπάρχει ἐτέρα συλλογὴ εἰς τὸ Κέντρον Ἑρεῦνης Ἑλληνικῆς Λαογραφίας, πλὴν τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 2461 ἐξ 151 σελίδων χειρογράφου ἐκ συλλογῆς ὑπὸ τοῦ διδασκάλου Γεωργ. Γιαννάκη.

(πρόην Μηλωτίνη, κάτ. 223) και τὸ χωρίον *Κτένιον*¹ (κάτ. 243), κείμενα νοτιοδυτικῶς τῆς πόλεως Κοζάνης.

Ἡ ἐρευνηθεῖσα περιοχή, περικλειομένη ἀπὸ Ἀ. ὑπὸ τοῦ Ἀλιάκμονος, ἀπὸ Δ. τοῦ ὄρους Μπούρινον, ἀπὸ Β. ὑπὸ τοῦ Γράμμου καὶ ἀπὸ Ν. ὑπὸ τῶν Χασίων ὄρέων καὶ τῶν Καβουνίων, καταφύτων ἐξ ἐλάτων, δρυῶν, πρίνων καὶ ἄλλων δένδρων, εἶναι ὄρεινή, μὲ ὄροπέδια καὶ μικρὰς κοιλάδας εἰς τινα σημεῖα. Εἰς μεγάλην ἔκτασιν τὸ ἔδαφος εἶναι ἄγονον καὶ ἄνυδρον, προσφερόμενον μόνον πρὸς συντήρησιν κτηνοτροφίας.

Ἡ συλλεχθεῖσα λαογραφικὴ ὕλη, ἢ τε καταγραφεῖσα καὶ ἢ ἠχογραφεθεῖσα, κατετέθη εἰς χειρόγραφον ἐκ σελ. 526 σχήματος 8ου μεγ., ὑπ' αὐτῆς ἀριθμ. 2959 καὶ ἐπὶ ταινιῶν μαγνητοφώνου ἢ μουσικῆ 98 δημοδῶν ἑσμάτων, εἰς τὸ Κέντρον Ἐρεῦνης Ἑλληνικῆς Λαογραφίας.

Εἰς τὴν καταγραφεῖσαν ὕλην περιλαμβάνονται: 120 παραδόσεις, 7 παραμύθια καὶ εὐτράπελοι διηγήσεις, 9 παροιμίαι, πληροφορίαι περὶ τῆς λαϊκῆς κατοικίας, τοῦ ποιμενικοῦ, γεωργικοῦ καὶ μελισσοκομικοῦ βίου, τῆς κοινωνικῆς ὀργανώσεως τῶν κατοίκων, τοῦ γάμου, τῆς τελευτῆς, τῶν τροφῶν, τῆς ἐνδυμασίας, τῆς λαϊκῆς τέχνης, περὶ τοῦ τοπωνυμικοῦ, διὰ τὰ βαπτιστικὰ ὀνόματα καὶ ἐπώνυμα, τὰς μαγικὰς καὶ δεισιδαίμονας συνηθείας, τὴν μαντικὴν, τὴν ἀστρολογίαν καὶ μετεωρολογίαν, τὴν λαϊκὴν ἰατρικὴν καὶ τὴν λαϊκὴν λατρείαν.

Ἐπὶ τῆς ὕλης ταύτης προβαίνομεν εἰς τινὰς παρατηρήσεις. Ἐκ τῶν δημοδῶν παραδόσεων πολλαὶ ἐντοπιζονται εἰς ἀρχαίους ἐνταῦθα τόπους, εἰς σφζόμενα ἐρεῖπια (χειρ., σ. 295) καὶ ἄλλα μνημεῖα (χειρ., σ. 289, *χωρίον Κτένιον*). Οὕτως εἰς τὸ χωρίον Καισάρεια ἐκ τῆς ὑπάρξεως ἐκεῖ ἀρχαίων μνημείων παραδίδεται ὅτι εὐρίσκοντο πηλαιότερον τὰ ἀνάκτορα τοῦ βασιλέως Καίσαρος (χειρ., σ. 142-143). «*Στὴν Καισαριὰ ἦταν ὁ βασιλεὺς Καίσαρας καὶ γι' αὐτὸ δὲν τὴν ἄλλαξαν τὸ ὄνομα. Ἦταν ἐκεῖ καὶ φρούριο. Εἶχαν δυὸ ὑπονόμους καὶ ἡ μὲν γαλαρία κατέβαινε στὸν Ἀλιάκμονα καὶ ἔπαιρνε νερὸ καὶ ἡ ἄλλη ἔβγαινε στὰ «Ἐφτὰ Πλατάνια» [βλ. εἰκ. 1], ὥστε, ἂν ἀνακαλύψουν τὴν μὲν, νὰ πάρουν νερὸ ἀπὸ τὴν ἄλλη. Ὅταν ἀνακάλυπταν οἱ ἐχθροί, οἱ κλέφτες, τὴν μὲν γαλαρία, κατέβαινε ὁ κόσμος ἀπὸ τὴν ἄλλη γαλαρία καὶ τραβοῦσε νερὸ γιὰ νὰ ἔχουν νὰ πίνουν».*

¹ Περὶ τῆς κατὰ τὸ 1649 καταστροφῆς τοῦ χωρίου ὑπὸ Ἀλβανῶν καὶ τῆς μετοικήσεως τῶν κατοίκων βλ. *Παναγ. Ν. Διούφη*, Ἱστορία τῆς Κοζάνης, ἐν Ἀθήναις 1924, σ. 45. Περὶ τῆς ἐξ ἀρχῆς ἑλληνικότητος τοῦ χωρίου ὡς καὶ τῶν ἐτέρων χωρίων τῆς ἐρευνηθείσης περιοχῆς σὺν τοῖς ἄλλοις βλ. *Ἀντων. Μηλιαράκη*, ἐνθ. ἀνωτ., σ. 116 καὶ *Μιχ. Ἀθ. Καλλινδέρη*, Αἰ συντεχνία τῆς Κοζάνης ἐπὶ Τουρκοκρατίας, ἐν Θεσσαλονίκῃ 1958, σ. 4.

Ἐκ τῶν ἱστορικῶν παραδόσεων παραθέτομεν τὴν κατωτέρω ἐκ τοῦ χωρίου Αἰανὴ (χειρ. σ. 40-41): «*Όταν ἔκαναν τὴν ἐπίθρσι οἱ Τοῦρκοι κατὰ τῆς Πόλης, ἐκείνη τὴν ὥρα ἕνας καλόγηρος τηγάνιζε ψάρια. Τότε ὁ καλόγηρος εἶπε, ὅτι, ὅταν τὰ ψάρια θὰ ζωντανέψουν καὶ θὰ βροῦν μέσα ἀπὸ τὸ τηγάνι, τότε θὰ μποῦν στὴν Ἁγία Σοφία οἱ Τοῦρκοι. Ἐκεῖ ποὺ ἔψελναν, στὴ μέση τῆς λειτουργίας καὶ ὅταν ἦσαν ἔξω ἀπὸ τὴν Ἁγία Σοφία οἱ Τοῦρκοι, ἔκλεισαν οἱ πόρτες καὶ ἔσταμάτησε ἡ λειτουργία στὴ μέση καὶ εἶναι ὅλοι μαρμαρωμένοι. Θὰ ἀνοίξη ἡ Ἐκκλησία καὶ θὰ συνεχισθῇ ἡ λειτουργία, ὅταν θὰ πάη ὁ Ἕλληνας Βασιλιάς ἐξαδάκτυλος καὶ θὰ τὸν λένε Κωνσταντῖνον». Πρόκειται περὶ παραδόσεως γνωστῆς καὶ ἐξ ἄλλων τόπων¹.*

Σχετικὴ πρὸς τὸ ξύλον ἐκ τοῦ ὁποίου κατεσκευάσαν οἱ Ἑβραῖοι τὸν Σταυρὸν ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐμαρτύρησεν ὁ Κύριος, εἶναι ἡ διήγησις (χειρ., σ. 116-117): «*Όταν κίζαν τὴν Ἁγία Σοφία δὲν μπορούσαν νὰ βροῦν ξύλα νὰ τὴν σκεπάσουν. Λέει ὁ Βασιλιάς Κωνσταντῖνος «για φέρετε αὐτὸ τὸ ξύλο νὰ τὸ βάλτε ἐπάνου». Τὸ βάζουν, δὲν ἔφτανε. Ὅταν τὸ ἔβαζαν κάτω, ἦταν μεγάλο. Τότε θύμωσε ὁ Βασιλιάς καὶ ἀντὶς νὰ πῆ «πάρτε τὸ τρισκατάρατο», εἶπε «πάρτε το τὸ τρισευλογημένο». Τὸ ἔπεταξαν σὲ μιὰ ἄκρα καὶ ἔπῃραν ἄλλα καὶ ἔσκεπασαν. Κατόπιν μὲ ἔκεινο τὸ ξύλο τὸ ἔπῃραν οἱ Ἑβραῖοι καὶ ἔκαμαν τὸν Σταυρὸν καὶ ἐκρέμασαν τὸν Χριστό». Περὶ τῆς εὐρέσεως² τοῦ Σταυροῦ ὑπάρχει ἡ ἀκόλουθος παράδοσις (χειρ., σ. 54), γνωστὴ καὶ ἐξ ἄλλων τόπων. «*Τὸν Σταυρὸν οἱ Ἑβραῖοι τὸν παράχωσαν. Οἱ Χριστιανοὶ δὲν μπορούσαν νὰ τὸν βροῦν. Ἐκεῖ φύτρωσε ὁ βασιλικὸς, οἱ Ἑβραῖοι τὸν ἔκοβαν κάθε μέρα, μὰ αὐτὸς ξαναγίνετο. Ἡ Ἁγία Ἐλένη εἶδε στὸν ὕπνο της, ὅτι καὶ, ποὺ εἶναι ἕνα φυτὸ καὶ μυρίζει, εἶναι ὁ Σταυρός. Καὶ ἐκεῖ τὸν βρῆκε ἡ Ἁγία Ἐλένη». Τρεῖς παραδόσεις ἀναφέρονται εἰς τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον³ (χειρ., σ. 40,202**

¹ Βλ. Ν. Γ. Πολίτων, Παραδόσεις, τόμ. Β' (1904), σ. 658, ἀρ. 33. Τοῦ ἰδίου, Ἡ Ἁγία Σοφία ἐν ταῖς παραδόσεσι τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, Παρθενών, τόμ. Γ' (1873), σ. 2-4 καὶ Δημ. Β. Οἰκονομίδου, «Χρονογράφου» τοῦ Δωροθέου τὰ λαογραφικά, Λαογραφία 19 (1960 - 61), σ. 10-11, 39-43.

² Περὶ τοῦ θέματος τούτου βλ. Δημ. Β. Οἰκονομίδου, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 23-26, ἔνθα καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία.

³ Περὶ τοῦ Μεγ. Ἀλεξάνδρου εἰς τὴν λαϊκὴν παράδοσιν βλ. Γεωργ. Κ. Σπυριδάκη, Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην τῶν δημοδῶν παραδόσεων καὶ δοξασιῶν περὶ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, Γέρας Ἀντωνίου Κεραμοπούλλου, Ἀθῆναι 1953, σ. 385-419 ἔνθα καὶ ἐκτενὴς βιβλιογραφία. Ἔτι βλ. Στίλπ. Π. Κυριακίδην εἰς Μακεδονικά, τόμ. Β' (1941-1952), σελ. 692-696. Δημ. Β. Οἰκονομίδου, Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος στὴ Ρουμανικὴ λαογραφία, Ἀρχ. Θρακ. Θησαυροῦ, τόμ. 32 (1966), σ. 11-21 καὶ Κ. Μαρίνην εἰς τὸ περιοδ. Ἡώς, ἔτ. 8 (1965), ἀρ. 88, σ. 49 - 50.

καὶ 203). Αὐταὶ ἀκολουθοῦν εἰς τὴν κεντρικὴν τῶν ἰδεῶν τὴν διήγησιν τοῦ Ψευδο-Καλλισθένους,¹ καθ' ἣν ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος ὑπῆρξε νόθον τέκνον τοῦ Φιλίππου.

Ἐπὶ Τουρκίας [=τουρκοκρατίας] μὲν ἔλεγον, ὅτι ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος δὲν ἦταν παιδί τοῦ Φιλίππου, ἀλλὰ ἦταν μπάσταρδος. Ὄταν ἔφυγε ὁ Φίλιππος καὶ πῆγαινε κάποτε σὸν πόλεμο, ὁ μπαμπᾶς [δηλ. ὁ Φίλιππος] εἶπε τῆς μάνας του «θέλω νὰ σὲ βροῦ μὲ παιδί». Τότε ἓνας Μάγος παρουσιάσθηκε σὰν Ἄγγελος σὸ κρεββάτι τῆς γυναικῆς καὶ ἐκεῖ ἔγινε τὸ παιδί. Ἐγεννήθηκε ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος. Ὁ μάγος αὐτὸς ἦταν σὰν δάσκαλος σὸ παιδί αὐτό. Γιὰ νὰ τὸν μάθῃ ὁ δάσκαλος τὴν μαγικήν, τὸν ἀνέβασε σ' ἓνα πύργο. Ἐκεῖ τὸν καθωδηγοῦσε καὶ τοῦ λέει ὁ μάγος: «Τὸ τέλος μου θὰ εἶναι ἀπὸ τὸ παιδί μου». Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος γιὰ νὰ τὸν διαφεύσῃ, τοῦ λέει: «Τώρα θὰ σὲ σκοτώσω ἀμέσως ἐγώ». Τὸν ἔσπρωξε νὰ πέσῃ καὶ πρὶν πέσῃ, ὁ μάγος τοῦ λέει: «Ἐσὸν εἶσαι τὸ παιδί μου». Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἡ διήγησις αὕτη διεδόθη εἰς τὸν λαὸν ἐκ τοῦ μυθιστορήματος καὶ ἐπομένως ὅτι εἶναι νεωτέρα.

Αἱ Νεραΐδες πιστεύεται ὅπως καὶ εἰς τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα, ὅτι παρουσιάζονται ὑπὸ μορφὴν ὠραιότατων ὑψηλῶν καὶ εὐσώμων νεανίδων² (χειρ., σ. 351-352) κατὰ τὴν νύκτα ἢ κατὰ τὴν μεσημβριανὴν πλησίον βράχων ἀποτόμων, πυκνῶν συστάδων δένδρων καὶ πηγῶν, φρεάτων, ποταμῶν ἢ καὶ σπηλαίων, ἔνθα ἀσχολοῦνται εἰς τὴν πλύσιν, εἶτα δὲ χορεύουν³. Εἰς τὸ χωρίον Μηλιά (χειρ. σ. 351-352) ὅπου «εἶναι ἓνα βαθὺ ποτάμι, ὑπάρχει ἓνας τεράστιος βράχος, πὸν φαίνεται ἀκόμη σήμερα [βλ. χειρ. σ. 513, εἰκ. 30]. Ἐκεῖ ὅποιος θὰ πάῃ βράδυν, ἀκούει τὶς κοκκινωμαλλοῦσες, πὸν βγαίνουν, τραγουδοῦν καὶ πλένουν τὰ ροῦχα τους. Αὐτὲς κρατᾶνε τὸ βράχο, πὸν στέκεται ἀπὸ μὴν ἄκρη». Αὐταὶ δύνανται πολλάκις νὰ εἰσχωροῦν καὶ ἐντὸς τῶν οἰκιῶν κατὰ τὴν νύκτα μέχρι τοῦ μεσονυκτίου παρεμποδίζουσαι τὰς ἐργασίας, ἐξαφανίζονται δὲ μὲ τὸ λάλημα τοῦ πετεινοῦ. «Μέσα στὰ σπίτια τοῦ παπᾶ ἔβγαινε ἡ σαϊάδα... ἔπινε νερὸ ἀπὸ τ' ἀγγεῖα» (χειρ., σ. 91). *Σαγιάδες λέγονται οἱ Νεραΐδες. Ἦταν ἡ πόρτα σφαιλισμένη καὶ ἐμπῆκε τὸ στοιχεῖο καὶ ἕκαστος

¹ Βλ. Δημ. Β. Οἰκονομίδου, «Χρονογράφου» τοῦ Δωροθέου τὰ Λαογραφικά, Λαογρ. 18 (1959), σ. 233-234. Τοῦ ἰδίου, Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 49.

² Πρβλ. Γ. Λουκά, Φιλολογικαὶ ἐπισκέψεις τῶν ἐν τῷ βίῳ τῶν νεωτέρων Κυπρίων μνημείων τῶν Ἀρχαίων. Ἐν Ἀθήναις 1874, σ. 8' καὶ Ἰω. Μιχαήλ, Μακεδονικά, ἤτοι νεώτερα ἑλληνικά ἤθη ἐν Μακεδονίᾳ ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἀρχαῖα ὑπὸ —. Ἐν Ἐρμούπολει Σύρου 1879, σ. 28.

³ Πρβλ. Γ. Χ. Παπαχαλαμπίου, Ἔθιμα, προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι τῶν Κυπρίων, Κυπριακαὶ Σπουδαί, τόμ. Γ' (1939), σ. 16. Πρβλ. Δημ. Λουκοπούλου, Σύμμεκτα Λαογραφικά Μακεδονίας, Λαογρ. 6 (1917), σ. 113.

στο τζάκι. Μόλις ἄλλησαν τ' ἀρνίθια ἄφαντο. Εὐρισκες τὰ παπούτσια ἀνακατωμένα καὶ ἔπαιρνε τὰ κορδόνια. Οἱ Νεράϊδες κοκκινομαλλοῦσες. Στὸ «Καλόγηρο», πὸν εἶναι βακούφικο πηγάδι, ἕνας σιῆ γειτονιά βρῆκε τὸ κορίτσι καὶ τὸ πῆρε καὶ τὸ ἔβαλε στὸ τζάκι. Ἦταν μικρὸ καὶ τὸ γύμναζαν οἱ ἄλλες κοκκινομαλλοῦσες. Ἐλάλησαν τ' ἀρνίθια καὶ δὲν ἔφηνγε. Μόλις ἄλλησαν τρίτη φορά, τότε ἔφηνγε ἀπὸ τὸ μπουχάρι» (χειρ., σ. 35-36). Αἱ Νεράϊδες ὡς δαιμονικά ὄντα τῆς περιοχῆς παρουσιάζονται μὲ ὅμοια χαρακτηριστικά ὡς καὶ εἰς ἄλλους ἑλληνικοὺς τόπους.

Τὰ στοιχεῖα παρουσιάζονται εἰς πλείστους τόπους, μάλιστα δὲ εἰς ἀπομεμονωμένους, ἤτοι εἰς σπήλαια, παλαιὰς οἰκίας, λάκκους, ὑπὸ διαφόρους μορφὰς (χειρ., σ. 105, 108-109, 111, 191) καὶ δὴ ὑπὸ μορφὴν ζώων, ὡς π.χ. προβάτου (χ/φρον, σ. 216), ὄνου, ἐνίοτε δὲ καὶ ἀνθρώπου.

Τὰ στοιχεῖα δύνανται νὰ ἐπιφέρουν βλάβην εἰς τὸν ἄνθρωπον προσπαθοῦν δὲ νὰ τὸν ἐμποδίσουν ἀπὸ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἐργασιῶν του (χειρ. σ. 25-26, 81, 85, 110-111). Πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν δαιμονικῶν ὄντων τούτων γίνεται χρῆσις τοῦ σημείου τοῦ σταυροῦ (χειρ., σ. 82) ἢ ζητεῖται ἡ βοήθεια μάγαν. «Λοιπὸν ἐπαίρναμε μιὰ κουλούρα, τὴν ψήγαμε σιῆ σιάχτη, τὴν πηγαίναμε σὲ κάτι ἀνθρώπους πὸν ἔγραφαν ἐπάνω. Τὰ γράμματα δὲν μποροῦσε νὰ διαβάση κανεὶς. Στὸν Κρόκο ὑπῆρχε ἕνας παπᾶς, πὸν τὰ ἔγραφε αὐτά, ἀλλὰ τὴν πέρασε» (χειρ., σ. 82). Εἰς τὴν Ροδιανὴν ἐπάνω εἰς τὴν κουλούραν αὐτὴν ἤλειφαν μέλι καὶ τὴν ἔρριπτον εἰς σταυροδρόμι¹ (χειρ., σ. 25-26).

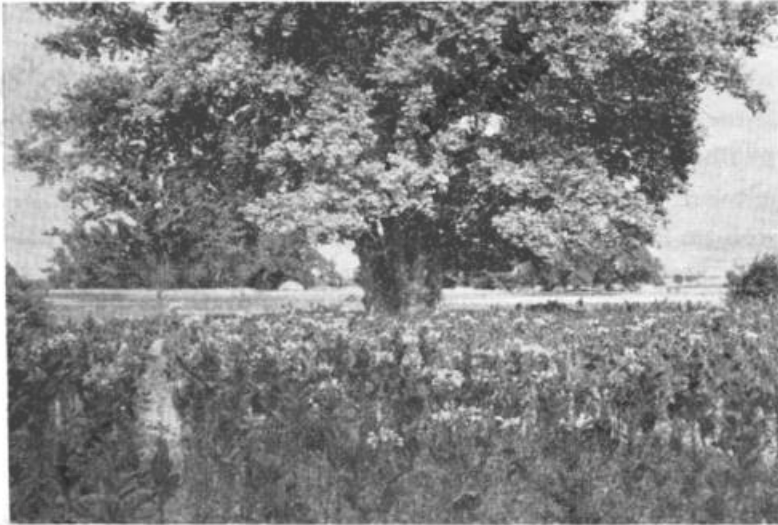
Τὸ στοιχεῖο δύνανται νὰ διαμένῃ ἐπίσης καὶ εἰς δένδρα, τὰ ὅποια οὕτω θεωροῦνται ὡς στοιχειωμένα², ἀποφεύγεται δὲ ἡ κοπή των, διότι ὁ ἀποτολμῶν τοῦτο πιστεύεται ὅτι θὰ τιμωρηθῆ (χειρ. σ. 74-75) ὑπὸ τῆς ἐνοικούσης εἰς αὐτὸ ψυχῆς (χειρ., σ. 147). Μεταξὺ Κάτω Κώμης καὶ Αἰανῆς ὑπάρχει ἡ τοποθεσία «Ἐφτά Πλατάνια» (βλ. εἰκ. 1), ἡ ὁποία ἔχει λάβει τὸ ὄνομα ἐκ τῶν ἐκεῖ πλατάνου ἀπὸ τοῦ ὁποίου τὴν ρίζαν ἐκφύονται ἑπτὰ κλῶνοι, θεωρούμενοι ὡς ἀνεξάρτητα δένδρα.

Κάποτε «ἕνας ἀπὸ τὴν Αἰανὴ ἔκοψε ἕνα πλατάνι ἀπὸ τὰ ἑφτά [σήμερον

¹ Ἐκ Δυτ. Μακεδονίας βλ. Δημ. Λουκοπούλου, ἔνθ' ἄν. Λαογρ. 6 (1917), σ. 113.

² Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Νεοελληνικὴ μυθολογία, τόμ. Α' (1871), σ. 130. Ἔτι Δημ. Β. Οἰκονομίδου, Γλωσσικαὶ καὶ λαογραφικαὶ εἰδήσεις ἐν τῷ Ἡμερολογίῳ τοῦ Κωνσταντίνου Διοικητοῦ, τόμος εἰς μνήμην Ἀμάντου, Ἀθήναι 1960, σ. 158-159, ἐνθα σχετικῆ ἐκ Σεργῶν παραδόσις, βλ. καὶ ἐν σ. 164. Παραπομπὰς εἰς ἀρχαίους συγγραφεῖς βλ. εἰς Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, τόμ. Β' (1904), σ. 917. Πρβλ. καὶ ΚΕΕΛ (=Κέντρον Ἐρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας) ἀρ. χειρ. 2076, σ. 168-169 (συλλ. Λουκᾶ Ἰ. Καλησπέρη, Κάμπος Χίου, 1952).

υπάρχουν τὰ ἕξ καὶ εἶναι ἐμφανὲς τὸ κόψιμον τοῦ ἐβδόμου] καὶ τὸ ἴφροτωση σὸν ἀραμπά. Κατόπιν, ἀφοῦ ἴπηγε πὺ πέρα, ἴφρησαν τὰ βόδια»¹ (χειρ., σ. 143). Τὰ δένδρα γενικώτερον θεωροῦνται ὡς ἱερὰ «τὰ δένδρα δὲν τὰ κόβουμε, εἶναι ἱερὰ, τὰ ἀφίνουμε νὰ ζοῦνε χρόνια... Ὅταν τὰ δέντρα γεράσουν καὶ πέσουν κάτω, πάλι δὲν τὰ βάζουμε στὴ φωτιά γιατί πρέπει νὰ μένουν...» (χειρ., σ. 157 - 158). Πολλάκις τι-

Εἰκ. 1. «Τὰ Ἑφτά Πλατάνια».

μαροῦνται² οἱ κάτοικοι, οἱ ὁποῖοι μεταφέρουν τεμάχια ἀπὸ τὰ δένδρα αὐτὰ εἰς τὴν οἰκίαν³ των διὰ νὰ τὰ χρησιμοποιήσουν ὡς καυσόξυλα ἢ τὰ φύλλα των ὡς τροφήν τῶν ζώων των (χειρ., σ. 147).

¹ Πρβλ. ἐκ Κύπρου *Δουίζον Φιλίππου*, Ἡ ἀρχαία Ἑλλάς καὶ αἱ κυπριακαὶ θρησκευτικαὶ παραδόσεις. Κυπρ. Σπουδαί, τόμ. Η' (1944) σ. 2, ἐνθα «εἰς τὰ Πολεμίδια πλησίον τοῦ παρεκκλησίου τῆς Παναγίας τοῦ Καρμουῦ ὑπάρχει ἱερὰ σχινιά, τῆς ὁποίας Τοῦρκος ξυλοκόπος δοκιμάσας νὰ κόψῃ τοὺς κλάδους, ὕστερα ἀπὸ τρεῖς ἡμέρας... ἀπέθανε». Διὸ καὶ εἰς πολλὰ μέρη οἱ ὑλοτόμοι ἐκρίζουντες στοιχειωμένα δένδρα ἐλάμβανον διάφορα προστατευτικὰ μαγικά μέτρα κατὰ τῆς βλαπτικῆς ἐπηρεείας τοῦ πιστευομένου ὡς ἐνοικοῦντος ἐν τῷ δένδρῳ στοιχειοῦ (βλ. *Ν. Γ. Πολίτου*, Νεοελληνικὴ μυθολογία, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 129 - 130. *Τοῦ αὐτοῦ*, Παραδόσεις, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 917-918).

² Πρβλ. παρόντος χειρ. σ. 25 «Μιά φορὰ ἕνας Τοῦρκος ἔκοψε ἕνα δένδρον ἀπὸ τὸν περίβολο τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου. Τότε τὸ δένδρον τὸν ἔκλεισε μέσα. Τότε ὁ Τοῦρκος ἔταξε ἕνα τενεκέ λάδι. Ὁ Ἅγιος Ἀθανάσιος δὲν τὸν ἄφινε. Τότε ὁ Τοῦρκος ἔταξε μιὰ ἀγελάδα καὶ ἕνα μοσχάρι καὶ μετὰ τὸν ἀπελευθέρωσε».

³ Πρβλ. παρὰ *Θεοφράστ.* III, X, 3 τὴν ἀρχαίαν δοξασίαν διὰ τὸ δένδρον ὄστρῶα «οὐκ ἐπιτήδειον εἰς οἰκίαν εἰσφέρειν» δυσθανατῶν γὰρ φασι καὶ δυστοκεῖν οἷς ἂν ἦ».

Πιστεύεται ακόμη, ὅτι τὸ στοιχειὸ τοῦ δένδρου προφυλάσσει¹ ἐνίοτε τοὺς κατοίκους ἀπὸ τὰ ἄλλα στοιχεῖα καὶ τὰ φαντάσματα. Ἐκ τούτου οἱ διαβαίνοντες ἀπὸ βουνὰ κρατοῦν ἐπάνω των τεμάχιον τοῦ δένδρου τούτου (χειρ., σ. 150).

Ἱερὰ ἐπίσης καθίστανται δένδρα εἰς τὸν κορμὸν τῶν ὁποίων ἐγκλείει ὁ ἱερεὺς «ὑψωμα» (=πρόσφορον ἐκ τῆς λειτουργίας). Ἀνατολικῶς τοῦ χωρίου Κάτω Κώμη ὑπάρχει μία «ὑψωμένη γκροτσιὰ» (ἀγριαχλαδιά, πολὺ ὑψηλὸν δένδρον). Κατὰ τὴν περίοδον τῆς τουρκοκρατίας, ἤτοι πρὸ τοῦ 1912, ἐτοποθετεῖτο εἰς τὴν «γκροτσιὰν» αὐτὴν ὑπὸ τοῦ ἱερέως ὑψωμα, ἢ ὁποῖα ἀπετέλει οὕτω τὸ σύνορον τῆς ἀγροτικῆς περιοχῆς τοῦ χωρίου, ὥστε, ὅταν βρέχη ἢ πίπτῃ χάλαζα, νὰ φεύγῃ τὸ κακὸν πρὸς τὰ πέρα. «Πέφτουν οἱ κλώνοι, σαπίζουσι καὶ δὲν πηγαίνει κανεὶς νὰ τοὺς πάρῃ. Δὲν τὴν ἔχουν κλαρίσει ποτέ. Ἐνα κλωνάρι κάποτε ἔπεσε ἀπὸ κεραυνὸ δ' ἐνὸς νοικοκύρη τὸ κεφάλι. Ἡ γυναῖκα του, ποὺ εἶχε γεννήσει ἑκείνες τὶς ἡμέρας καὶ εἶχε κάμει ἕνα ἀγοράκι καὶ ἀφοῦ πῆρε αὐτὸς τὸ κλωνάρι στὸ σπίτι του καὶ διὰ βάρπτισε τὸ παιδί του, σὶὰ βαφτίσια ἔκοψε ἀπὸ αὐτὸ τὸ κλωνάρι καὶ ἄναψε φωτιά καὶ ἔκαμε τὰ φαγητά. Τὸ παιδί ἀπὸ λίγες μέρες ἀρρώστησε καὶ ἔτρεξε ὁ πατέρας του στοὺς γαιτροὺς καὶ δὲν μπόρεσε νὰ βρῇ πουθενὰ ἀρρώστια. Τὸ «ὑψωμα» αὐτὸ τὸ ἔχουν κάμει μὲ μιὰ ἀρίδα καὶ τὸ ἔβαλαν μέσα» (χειρ., σ. 119 - 120). Πρὸκειται περὶ ἀρχαίας δοξασίας, ἢ ὁποῖα ἀπαντᾶται καὶ εἰς ἄλλους τόπους².

Ἐκ τῶν παραδόσεων περὶ ἀνεγέρσεως ἐκκλησιῶν ἀναφέρομεν τὴν περὶ τῆς Μονῆς τῆς Ζάβορδας ἢ Ζάμπορδας, ἐνθα καὶ ἡ σκῆπη τοῦ Ὁσίου Νικάνωρος³ (1491-1549). «Ἐνας κνηγὸς μέσα στὸν κάμπο... ἄκουσε ἕνα ζαγαράκι κρῖτσι - κρῖτσι. Ἐπῆγε καὶ βρῆκε μιὰ εἰκόνα καὶ ἔτσι ἔφτιαξε αὐτὸς τὴν ἐκκλησίαν καὶ εἶχε κάτω στὸ χῶμα νὰ κατεβαίνει κανεὶς ἐξ σκαλιά» (χειρ., σ. 146). Ἡ ἐν λόγῳ Μονή, προσιτὴ παλαιότερον διὰ στενωποῦ, κεῖται παρὰ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Ἀλιάκμονος Ν.Δ. ἀποκρήνου κλιτύος τοῦ Καλλιστράτου ὄρους,⁴ νοτίως τῆς πόλεως

¹ Πρβλ. Δημ. Λουκοπούλου, Νεοελληνικὴ μυθολογία, ἐν Ἀθήναις 1940, σ. 212-213 ἐνθα σχετικὴ περὶ τοῦ «πάλιουρα» παράδοσις.

² Βλ. Δημ. Πετροπούλου, Τοῦ δένδρου ἢ ψυχῆ, περιοδ. Πάν, τευχ. 234-235 (1954), σ. 30-31. Εἰς Κύπρον ἱερὰ δένδρα δρυῶν εἶναι ἀκόμη εἰς τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ ὄρους Τρόδος, τόπον προσκυνήματος διὰ τοὺς χριστιανούς». (βλ. περιοδ. Κυπριακὰ Χρονικά, ἔτ. Β' (1924), σ. 88. Ἐπίσης πρβλ. Κυπρ. Χρονικά, ἔτ. ΙΑ' (1935), σ. 280).

³ Βλ. Γ. Οἰκονόμου, Οἱ Ἅγιοι τῆς Ἠπείρου, Ἰωάννινα 1955, σ. 118-121. Γ. Θ. Λυριτζῆ, Ὁ ὄσιος Νικάνωρ καὶ τὸ μοναστήρι του, Κοζάνη 1962, σ. 1-16 καὶ Διονυσίου Σεργίου καὶ Κοζάνης, Ὁ ὄσιος Νικάνωρ, ἐφημ. Κοζάνης «Ἐθνος», 6 Αὐγ. 1961.

⁴ Βλ. Χρ. Μ. Ἐνσιελίδου, Ἡ Πίνδος καὶ τὰ χωριά της, Ἀθήναι [1951], σ. 73.

Κοζάνης. Ἐγγὺς τῆς Μονῆς εὐρίσκεται ἡ σκήτη¹ τοῦ Ὁσίου Νικάνορος, κειμένη ἐν μέσῳ ἀποτόμου κρημνοῦ. Σχετικὴ πρὸς τὴν θέσιν ταύτην εἶναι καὶ ἡ κατωτέρω παράδοσις περὶ τῆς κτίσεως αὐτῆς. «Ὅταν κίτσαν τὸ ἀσκηταριὸ τοῦ Ἁγίου Νικάνορα ἔδειξε θαῦμα. Τὸ μάρμαρο [βράχος] εἶναι κοφτὸ κι ἀπὸ κάτου τὸ ποτάμι. Φοβότανε ὁ μάστορας ν' ἀνέβῃ ἐπάνω. Τότε τὸν μάστορα τὸν ἔσπρωξε ὁ Ἅγιος Νικάνορας καὶ ἔπεσε στὸ ποτάμι κ' ἐστάθηκε ὄρθιος» (χειρ., σ. 154). Εἰς τὴν Μονὴν ταύτην, ἀφιερωμένην εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Σωτῆρος (6ην Αὐγ.), φυλάσσεται ἡ κἀρα τοῦ Ὁσίου Νικάνορος, τὴν ὁποίαν πολλακίς οἱ περιουκοῦντες «τὴν βγάζουν» (ἐνν. εἰς λιτανεῖαν) εἰς κρισίμους στιγμάς, ὡς εἰς ἀσθενείας, ἰδίᾳ ἐπιδημικᾶς². Ὁ ὄσιος Νικάνωρ, τοῦ ὁποίου ἡ φήμη θὰ εἶχεν ὑπερβῆ τὰ ὄρια τῆς περιφερείας ταύτης, συνεδέθη ἀργότερον ὑπὸ τοῦ λαοῦ πρὸς τὸν ὄσιον Διονύσιον, ἰδρυτὴν τῆς ὁμωνύμου μονῆς εἰς τὸν Ὀλυμπον³. Οὕτω κατὰ τὴν λαϊκὴν διήγησιν: «Ὁ Ἅγιος Διονύσιος πὸν ἔφυγε κ' ἐχώρισε ἀπὸ τὸν Ἅγιο Νικάνορα ἔπιασε μιὰ ἀρκούδα ἄγρια καὶ τῆς ἔβαλε σαμάρι κ' ἐκουβάλησε τίς πέτρες ὅλες κ' ἔκαμε τὸ μοναστήρι του στὸν Ὀλυμπο. Τὴν ἔπιασε γιατί εἶχε ἀνώτερη δύναμη. Μετά, δὴν ἴκαναν τὴν σκεπή, πῆραν οἱ μαστόροι νὰ βάλουν ἐπάνω τίς γριδιές καὶ ἦταν κοντά, δηλαδὴ δὲν ἔφθαναν στὰ μέτρα. Μετὰ τοὺς εἶπε ὁ Ἅγιος καὶ ἔπιασαν τίς τράβηξαν κ' ἐμεγάλωσαν καὶ ἔτσι ἔγινε ἡ στέγη. Ἐπέρασε ἓνας ἀπὸ τὸ χωριὸ μας καὶ φαίνονται ἔτσι οἱ γριδιές σὰν νὰ πάρῃς ἓνα λάστιχο καὶ νὰ τὸ τεντώσῃς» (χειρ., σ. 155 - 156).

Οἱ ὄσιοι οὗτοι, Νικάνωρ καὶ Διονύσιος, εὐρισκόμενοι οὕτως εἰς πνευματικὴν ἐπικοινωνίαν, συνετέλεσαν⁴ εἰς τὴν συντήρησιν τοῦ θρησκευτικοῦ ζήλου τῶν κατοίκων ὡς πραγματικοὶ ἔθναπόστολοι καὶ πρόδρομοι τοῦ Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ⁵ (18ος αἰὼν) (χειρ., σ. 186), διδάξαντες κατ' ἀρχὰς καθ' ὅλην τὴν περιοχὴν καὶ ἰδρύναντες περὶ τὸ τέλος τοῦ βίου των τὰ ἀναφερθέντα ἀσκηταριά.

Ἀξιόλογοι εἶναι ἐνταῦθα ἐκ τοῦ θρησκευτικοῦ βίου τοῦ λαοῦ αἱ λατρευτικαὶ τιμαὶ πρὸς τοὺς: Ἅγιον Χαράλαμπον (10 Φεβρ.), Ἅγιον Τρύφωνα (1 Φεβρ.) Ἅγιον Μηνᾶν, Ἅγιον Γεώργιον (23 Ἀπριλ.), Ἅγιον Κωνσταντῖνον, Ἅγιον

¹ Βλ. Ν. Π. Δελιαλῆ, Ἡ διαθήκη τοῦ ὁσίου Νικάνορος τοῦ Θεσσαλονικέως, Μακεδονικά, τόμ. Δ' (1955-1960), σ. 418 (σημειώσεις).

² Ὁ Ἅγιος Νικάνωρ θεραπεύει τὰ ζῶα βλ. Λουίζας Σινδῖκα - Λαούδα, Μία εικόνα τοῦ Ὁσίου Νικάνορος, Μακεδονικά, τόμ. Δ' (1955-1960), σ. 427-428.

³ Βλ. Ἀντωνίου Μηλιαράκη, ἐνθ. ἀν., σ. 81 καὶ Γενναδίου μητροπ. Θεσσαλονίκης, Ἡ ἱερὰ καὶ σταυροπηγιακὴ μονὴ τοῦ ἁγίου Διονυσίου τοῦ ἐν Ὀλύμπῳ. Ἐν Θεσσαλονίκῃ 1917, σ. 44.

⁴ Βλ. Ἀποστ. Ε. Βακαλοπούλου, Ἱστορία τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ, Β', Θεσσαλονίκη 1964, σ. 197-200.

⁵ Περὶ τούτου βλ. σχετικὰς παραδόσεις' χειρόγρ. ἀρ. 3027, σελ. 238-239 καὶ 383.

Ἁθανάσιον, Ἁγιον Δημήτριον (χειρ., σ. 210) ὡς προστάτας τῶν κατοίκων καὶ τῶν ζώων των ἀπὸ ἀσθενείας. Τοσαύτη δ' εἶναι ἢ πίστις εἰς τὴν θαυματουργὸν πρὸς ἴασιν δύναμιν αὐτῶν, ὥστε παραμελοῦντες ἐν ἀσθενείαις τὴν προσφυγὴν εἰς ἰατρούς, φέρουν τοὺς πάσχοντας εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐπ' ὄνοματι ἑνὸς τῶν ἁγίων τούτων, οἵτινες διαμένουν ἐνταῦθα (ἐγκοιμήσεις)¹ καθ' ὅλην τὴν νύκτα πρὸς θεραπείαν (χειρ., σ. 122).

Ὁ Ἁγιος Τρύφων τιμᾶται ἐνταῦθα, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ, ὡς προστάτης τῶν ἀμπέλων, αἱ ὁποῖαι καὶ ραντίζονται κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ ἑορτασμοῦ του δι' ἁγιασμοῦ (χειρ., σ. 46, 165-166 καὶ 209). Ὁ Ἁγιος Μηνᾶς τιμᾶται ὡς προστάτης τῶν ποιμνίων ἀπὸ τὸν λύκον ὡς καὶ ὁ Ἁγιος Μάμας² (χειρ., σ. 35), οἱ δ' Ἁγιοὶ Νικάνωρ καὶ Δημήτριος εἶναι προστάται τῶν ἵππων (χειρ., σ. 63).

Ἡ ἑορτὴ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἑορτάζεται καὶ ἐνταῦθα ἰδιαιτέρως ὑπὸ τῶν ποιμένων³. Οὗτοι σμίγουν τὴν ἡμέραν ταύτην τὰ ποιμνία των, ἀφοῦ διανείμουν δωρεὰν γάλα καὶ κρέας εἰς ὄλους τοὺς κατοίκους, τελουμένης εἴτα λαμπρᾶς πανηγύρεως μὲ κοινήν συνεστίασιν εἰς τὴν κεντρικὴν πλατεῖαν τοῦ χωρίου, ὅπου ψήνονται ἀμνοί, θυσιάζεται δὲ καὶ ὁ καλύτερος κριὸς πρὸς τιμὴν τοῦ Ἁγίου καὶ διὰ λογαριασμόν τῆς Ἐκκλησίας (χειρ., σ. 346-347). Κοινὴ συνεστίασις λαμβάνει χώραν καὶ κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς (26 Ἰουλ.) (χειρ., σ. 206).

Τὸ ψυχροσάββατον τῆς Πεντηκοστῆς πιστεύεται ὅτι αἱ ψυχαὶ τῶν νεκρῶν ἐπιστρέφουν εἰς τοὺς τάφους⁴ (χειρ., σ. 223-224). «*Τῆς Πεντηκοστῆς ἑορταζομένη ἐστὶν ἐκκλησία, γὰρ νὰ μποῦνε οἱ ψυχὲς στοὺς τάφους. Τὴν Πεντηκοστὴ κάνουν ὄλοι ὑποχρεωτικὰ γαλατόπιτες καὶ τίς πάνε ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν στολισμένους μὲ λουλούδια καὶ κερᾶσια. Μόλις τελειώσῃ ἡ λειτουργία, βγαίνουν ἔξω καὶ μοιράζονται κομμάτια ἀπὸ πίτες*» (χειρ., σ. 73-74).

Ὁ πολλαχοῦ τελούμενος ἀγερομὸς τὴν πρώτην Μαρτίου ὑπὸ τῶν παίδων, φερόντων ὁμοίωμα χελιδόνος, ἀπαντᾶται καὶ σήμερον εἰς τὸ χωρίον Λιανή. Τὰ

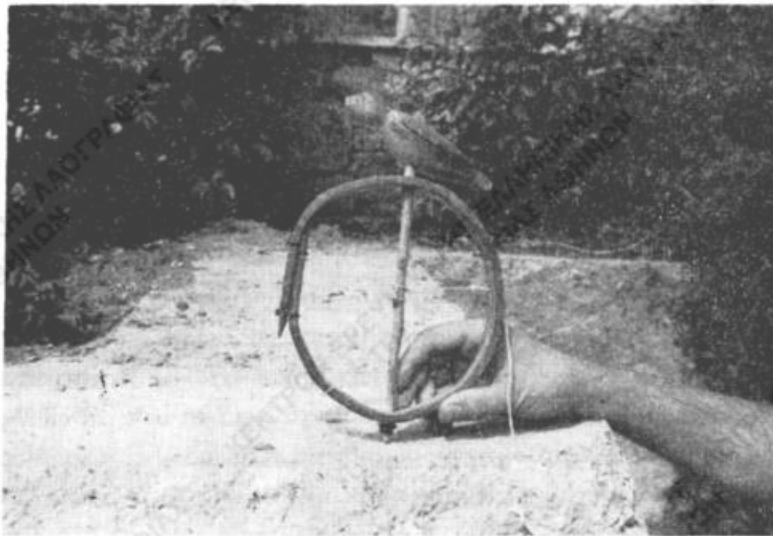
¹ Ἡ συνήθεια αὕτη συνεχίζεται ἐκ τῆς Ἀρχαιότητος, ὅτε αἱ ἐγκοιμήσεις ἐγίνοντο εἰς Ἀσκληπιεῖα. Βλ. εἰς Handw. d. deutschen Aberggl., IV (1931/32) σ. 694-95 ἐν ἀρθρ. incubation, καὶ B. Schmidt, Das Volksleben der Neugriechen und das hell. Altertum, I (1871) σ. 176.

² Περὶ τοῦ Ἁγίου σὺν τοῖς ἄλλοις βλ. Ἁγγελ. Μαραβᾶ Χατζηνικολάου, Ὁ Ἁγιος Μάμας, Ἀθῆναι 1953, σ. 11 καὶ Ν. Γ. Πολίτου, Λαογραφικὰ Σύμμεικτα, τόμ. 2 (1929), σ. 209-213.

³ Βλ. γενικώτερον G. K. Spyridakis, Saint Georges dans la vie populaire. Hell. Contemp., 6ème année (1952), Athènes 1952, σ. 18.

⁴ Βλ. γενικώτερον Ν. Γ. Πολίτην, εἰς περ. Ἀνατολ. Ἐπιθεώρησις, ἔτ. Α (1873), φύλλ. Ε', σ. 97-101.

παιδιά συνηθίζουν εκεί να κατασκευάζουν ξύλινον ὁμοίωμα (βλ. εἰκ. 2) τῆς χελιδόνος, τὸ ὁποῖον, ἀφοῦ στολίσουν μὲ ἄνθη, φέρουν εἰς χεῖρας καὶ περιέχονται

Εἰκ. 2. Τὸ ξύλινον ὁμοίωμα τῆς χελιδόνος (Αἰανί)¹.

τὰς οἰκίας τοῦ χωρίου καθ' ὁμάδας, ἄδοντα τὸ τραγούδι, ὡς κατωτέρω, καὶ λαμβάνοντα διάφορα δῶρα, ἤτοι αὐγά, χρήματα (χειρ., σ. 265), τὰ ὁποῖα κατόπιν διανέμουν μεταξύ των.

*Χελιδόνα ἔρχεται
ἀπὸ τῆ Μάυρη θάλασσα.*

Θάλασσα ἐπέρασε·

Πύργον ἐθεμέλιωσε·

ἔκατσε καὶ λάλησε :

Μωρῷ καλὴ νοικοκυρά !

σέβα, ἔβγα στὸ κελάρι

φέρε αὐγά σαρακοσιτά,

καὶ σκοινιά πεντηκοσιτά,

νὰ δέσουμε τὸν Μάρτη μας,

τὸν τσιλιπουρδάκη μας.

Μέσα ἥλιος καὶ χαρά,

ἔξω φύλλοι καὶ ποντικοί.

Σὲ χαρά, καλὴ ἄμερα σας

καὶ χρόνια πολλά. (Χειρ., σ. 174, πρβλ. καὶ ἐν σ. 37).

¹ Πρβλ. περιγραφὴν ὁμοίας κατασκευῆς τῆς χελιδόνος ἐν Πανδώρῳ, 11 (1860) σ. 450.

Τὸ ἄσμα τοῦτο, ὡς γνωστόν, συνεχίζεται ἐκ τῆς Ἀρχαιότητος (Ἀθῆν. Η, 60), ἀπαντᾶται δὲ σήμερον καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος¹.

Ἐκ τῶν ἐθίμων κατὰ τὸν γάμον σημειοῦμεν τὸ περὶ τῆς ὑποχρεώσεως τοῦ γαμβροῦ καταβολῆς εἰς τὴν πενθερὰν πρὸ τῆς στέψεως του μετὰ τῆς κόρης, ἣν ἐπέλεξεν ὁ πατήρ του διὰ σύζυγόν του, χρηματικῆς ποσοῦ (χειρ., σ. 11). Ἡ νύμφη, ἡ ὁποία ἐλαμβάνετο ἄνευ προικός, ἔπρεπε νὰ εἶναι παρθένος. Τοῦτο ἀγγέλλει ὁ γαμβρὸς διὰ τοῦ κάτωθι τρόπου εἰς τὸ χωρίον Αἰανή. «Κάποιος ἀπὸ τὸ χωριὸ μας πῆγε στὸ Χτένι καὶ πῆρε τὴ νύμφη. Δὲν τὴ βρῆκε ἐν τάξει. Τὴν ἄλλη Κυριακὴ πὸν πῆγαν στὰ πισιρόφια, προτοῦ πᾶνε στὰ πισιρόφια, ὄλη τὴ βδομάδα ὁ γαμπρὸς πῆρε ἓνα ποτήρι καὶ κάθε μέρα τὸ τρύπαγε μὲ τὸ μαχαίρι στὸ μπάτο. Τὴν Κυριακὴ πῆγαν οἱ συγγενεῖς τοῦ γαμπροῦ σιῆς νύμφης τὸ σπῖνι τὰ πισιρόφια μαζί μὲ τὰ μπρατίμα. Ὅταν βάλαν τὰ ποτήρια πάνω στὸ τραπέζι νὰ φάη ὁ γαμπρὸς, ὁ γαμπρὸς ἔβγαλε τὸ τρύπιο ποτήρι, πὸν εἶχε μαζί του κρυφὰ ἀπὸ τοὺς ἄλλους, χωρὶς νὰ τὸν ᾄδῃ κανένα ἄλλο μάτι. Τὸ ἔβαλε μπροστά του στὸ τραπέζι γιὰ δικό του ποτήρι. Ἀφοῦ φάγανε, βάζανε κρασί στὰ ποτήρια. Στὸν γαμπροῦ τὸ ποτήρι βάζουν κρασί καὶ ἔφηνε ἀπὸ τὸν πάτο. Τότε λένε τοῦ γαμπροῦ: «τὸ ποτήρι τρύπιο εἶναι»; Μετὰ λέει ὁ γαμπρὸς: «μήπως αὐτὴ, πὸν μοῦ δώσατε, ἦταν καλά; καὶ αὐτὴ τρύπια ἦταν» καὶ τοῦ δώσανε ἀγελάδα καὶ ἔτσι τὴν κράτησε τὴν νύμφη» (χειρ., σ. 212, 213, 214).

Αἱ παραδόσεις περὶ Μοιρῶν ἀπαντῶνται καὶ ἐνταῦθα μὲ πλατεῖαν διάδοσιν (χειρ., σ. 246, 247, 295). Πιστεύεται, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ, ὅτι ἔρχονται τὴν τρίτην νύκτα εἰς τὸ δωμάτιον τοῦ νεογεννήτου διὰ νὰ καθορίσουν τὸ μέλλον του εἰς τὴν ζωὴν. «Στις τρεῖς ἡμέρες πῆγαν οἱ Μοῖρες. Στὸ τζάκι ἔκαιγε τὸ κούτσουρο. Οἱ Μοῖρες εἶπαν, «ὅταν αὐτὸ τὸ κούτσουρο καῖ, θὰ πεθάνῃ αὐτὸ τὸ παιδί». Τότε ἡ μάνα, πὸν ἴ ἀκουσε, σηκώθηκε, τὸ πῆρε τὸ κούτσουρο καὶ τὸ φύλαξε στὸ σεντούκι. Πέθανε ὅμως ἡ μάνα σὲ πολλὰ χρόνια, ἀλλὰ στὴ γυναῖκα τοῦ παιδιοῦ της, πὸν εἶχε τώρα παντρεφτῆ, δὲν εἶπε τίποτα. Ἡ νύμφη τὸ βρῆκε στὸ σεντούκι, τὸ ἔβαλε στὴ φωτιὰ καὶ πέθανε ἀμέσως ὁ ἄντρας της (χειρ., σ. 26-27). Πρόκειται ἐνταῦθα περὶ παραλλαγῆς τοῦ ἀρχαίου μύθου τοῦ Μελεάγρου, ἐπιβιώσαντος διὰ τῆς προφορικῆς παραδόσεως καὶ ἀλλαχοῦ².

Περὶ τῶν ψυχῶν μετὰ θάνατον πιστεύεται ὅτι ὀδηγοῦνται ὑπὸ τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ εἰς τὰ τέσσαρα σημεῖα τοῦ ὀρίζοντος «αἱ ψυχαὶ πηγαίνουν στὰ τέσ-

¹ Βλ. Γεωργ. Κ. Σπυριδάκη, Ἐκθεσις Λαογραφικῆς Ἑρεύνης εἰς τὸν νομὸν Πέλλης (Μακεδονίας) (29 Ἰουν. - 18 Ἰουλ. 1961). Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχ., τόμ. ΠΓ' - ΙΔ' (1960-61), Ἐν Ἀθήναις 1965, σ. 377, ἐνθα καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

² Βλ. Ἰω. Θ. Κακρυδιῆ, Τὸ παραμῦθι τοῦ Μελεάγρου, Λαογρ. 10 (1929/32) σ. 487 ἐξ., 579 ἐξ.

σερα θρια, δηλαδή «Ανατολή, Δύση, Βόρειο και Νοτιὰ» (χειρ., σ. 224) ἢ κατ' ἄλλην δοξασίαν, ἐξ ἐπιδράσεως ἐκ τῆς παραδόσεως τῆς Ἐκκλησίας, πλησίον τοῦ Θεοῦ, ἀναλόγως τῶν πράξεών των. «Υπάρχει ζυγαριὰ στὴ μέση ἀπὸ τὸν οὐρανὸ καὶ ἐκεῖ ζυγίζονται οἱ ψυχές. Τὴν ζυγαριὰ κρατᾷ ὁ Μιχαὴλ καὶ αὐτὸς παίρνει τὶς ψυχές. Κάθε ψυχὴ ποὺ εἶναι ἁμαρτωλὴ, φαίνεται στὸ καντάρι» (χειρ., σ. 218-219).

Σχετικὸν πρὸς τὴν πίστιν ταύτην εἶναι καὶ τὸ καταγραφὲν δίστιχον (χειρ. σ. 218):

«Ἐκεῖ ζυγίζου¹ν τὶς ἔμορφες καὶ αὐτὲς τὶς μαυρομάτες
ζυγίζου²ν καὶ ἓνα ἔμορφο καὶ ἓνα ροῦσο³ παλληκάρι»³

Μετὰ τῆς ἠχογραφηθείσης μουσικῆς ὕλης περιλαμβάνονται καὶ 11 μοιρολόγια (βλ. χειρ., σ. 452-466), ἠχογραφηθέντα (βλ. εἰκ. 3), κατὰ τὴν ἐκτέλεσίν των

Εἰκ. 3. Γραῖαι γυναῖκες θρηνοῦσαι παρὰ τὸν τάφον.

ἐπὶ τοῦ τάφου παιδίου, προσφάτως ἀποβιώσαντος. Ἡ ἠχογράφησις αὕτη ἐγένετο χωρὶς νὰ γίνω ἀντιληπτὸς ὑπὸ τῶν θρηνοῦσῶν γυναικῶν. Εἷς τινα ἐκ τῶν μοιρολογίων τούτων παρατηροῦμεν ὅτι ἐκτελοῦνται ταῦτα ὑπὸ γυναικῶν, κατανεμημένων εἰς δύο ἡμιχόρια. Ἡ πενθοῦσα μήτηρ λέγει πρώτη τὸ μοιρολόγιον, ἀκολουθῶς τὸ

¹ Πρβλ. ὅμοιον καὶ ἐκ Λακωνίας: Ν. Γ. Πολίτου, Νεοελληνικὴ μυθολογία, Β', ἐν Ἀθήναις 1874, σ. 420.

² Ξανθό.

³ Περὶ τῆς πίστεως ταύτης βλ. Γ. Κ. Σπυριδάκη, Τὰ κατὰ τὴν τελευτην ἔθιμα τῶν Βυζαντινῶν ἐκ τῶν ἀγιολογικῶν πηγῶν. Ἐπετ. Ἐταιρ. Βυζ. Σπουδ., τόμ. 20 (1950) σ. 97-98.

ἐπαναλαμβάνουν αἱ λοιπαὶ γυναῖκες, ὅλαι μαζί, μὲ στηθοκοπήματα καὶ κοπετούς. Αὐταί, ὡς δεικνύεται εἰς τὴν παρατιθεμένην εἰκόνα, ἔχουν φέρει εἰς τὸ μνήμα διάφορα φαγώσιμα (πίτταν, λαγγῖτες, φροῦτα), τὰ ὅποια μετὰ τὸ πέρας τοῦ μοιρολογίου διανέμουν μεταξύ των.

Πλὴν τῶν ἐν λόγῳ μοιρολογίων κατεγράφησαν ἔτι καὶ 98 δημώδη ᾄσματα (ἀκριτικά, ἐργατικά, θρησκευτικά, ἱστορικά, τῆς ξενητείας¹ κ. ἄ.), τὰ ὅποια ᾄδονται καὶ σήμερον, ὡς χορευτικά καὶ ἐπιτραπέζια εἰς διαφόρους περιστάσεις. Ἐκ τῶν ᾠσμάτων τούτων² πολλὰ ἀναφέρονται εἰς κλέφτας καὶ ἀρματολούς, ὡς εἰς τὸν Κατσαντώνην (χειρ., σ. 358, 426), τὸν Ὀδυσσεά Ἀνδροῦτσον (χειρ., σ. 382 - 383), τὸν Σπανὸν Βαγγέλην (χειρ., σ. 383-384), τὸν Θανάση-Μπουκουβάνον, τὸν Δημό-Μπουκουβάνον³, τὸν Ναούμη Καημακάκην τῆς Φλωρίνης, τὸν Ντελῆ-Δῆμον⁴ κ. ἄ.

R É S U M É

**Rapport de la mission folklorique dans quelques villages
du département de Kozani (Macédoine Occidentale)
du 9 août au 9 sept. 1965**

par Ang. N. Deftéreas.

L'auteur publie les résultats de sa mission folklorique aux villages: Aiani, Krokos, Kato Kómi, Kaissária, Miléa et Kténion du département de Kozani dans la Macédoine Occidentale

Ce matériel a été noté dans un manuscrit de 526 pages in 8°. Il a obtenu en outre et 98 enregistrements de musique populaire et autres sur des bandes de magnétophone.

Après un bref exposé sur la conformation morphologique du lieu et

¹ Πρβλ. Μακεδ. Ἡμερολ. ἔτ. Δ' (1921), σ. 231. Ἄσματα ξενητείας νοτιοδυτικῆς Μακεδονίας, ἐνθα δημοσιεύεται ᾄσμα, παραλλαγή τοῦ ὁποίου κατεγράφη (βλ. χειρ., σ. 185-186). Ἄδεται καὶ σήμερον κατὰ τὴν 1ην Μαΐου. Ἔτι ἐκ τῆς περιοχῆς Χασίων: Δημ. Λουκοπούλου, Σύμμεικτα Λαογραφικὰ Μακεδονίας, Λαογρ. 6 (1917), σ. 119.

² Πρβλ. Ἰω. Κ. Βασδραβέλλη, ἐνθ. ἀν., σ. 23 καὶ Χρ. Μ. Ἐνισλείδου, ἐνθ. ἀν., σ. 113 - 115.

³ Ἄδυσώπητος ἐχθρὸς τῶν Ἀλβανικῶν ὀρδῶν, αἱ ὅποιαί ἐληλάτουν τὴν Ἠπειρον καὶ τὴν περιόχην τῶν Ἀγρῶφων.

⁴ Ἀρματολὸς καὶ κλέφτης κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Κούρτ Πασᾶ (1740-1784).

des éléments de la vie économique de la région en question, l'auteur commente les légendes collectionnées et plus spécialement, celles qui se rapportent à des faits historiques, à des anciens rites et châteaux-forts; sur la prise de Constantinople par les turcs (1453), sur la construction de l'Église de Ste Sophie à Constantinople et les faits merveilleux qui se sont produits; de la découverte de la Sainte Croix par Ste Hellène, mère de l'Empereur Constantin le Grand; et sur Alexandre le Grand (pp. 249-250). Cette dernière légende à ce qu'il paraît a été répandue au peuple, dans une époque plus récente, du roman de Pseudo-Calisthènes.

D'autres légendes se rapportent à des fées (Néraigdes), à des phanômes, des places (p. 250-253) et des arbres hantés, qui sont dangereux à ceux qui ssaient de les abattre.

Parmi les récits sur l'édification d'églises, il examine celui du couvent de Zavorda, situé sur une place abrupte du mont Kallistràtis au rivage gauche du fleuve Haliàkmon, au sud de la ville de Kozani (pp. 253-254). Dans ce couvent est gardé le crâne du Saint Nicanor. Sur ce Saint qui a vécu aux temps de la domination turque circulent plusieurs légendes concernant sa collaboration avec St. Denis, duquel le couvent se trouve près du mont Olympe. Ces deux Saints qui avaient entre eux une communion spirituelle ont contribué beaucoup à maintenir dans cette province le zèle religieux des habitants, comme des véritables apôtres de la nation en précurseurs du Cosmas l'Aitolos qui a agi dans le même but quelques temps après, dans cette même région.

L'auteur remarque que la foi populaire dans ce lieu ainsi que les manifestations relatives du culte sont semblables à celles des autres départements de la Grèce, comme, p.ex. la célébration de Pâques, le culte de St. Tryphon, protecteur de la vigne, de Ste Barbara, protectrice du peuple contre la petite vérole, de St. Nicànor, protecteur des habitants et de leurs animaux contre les maladies etc.

Au village d'Aiani, on rencontre la coutume du rer mars où un groupe d'enfants, tenant une hirondelle en bois qui se roule sur son axe, va de maison en maison en chantant le retour de l'hirondelle, qui annonce le printemps (pp. 255-256). Il s'agit d'une coutume provenant de l'antiquité, mentionnée par Athénaïos (H,60).

Parmi les croyances populaires, il mentionne celles qui sont relatives à la naissance, au mariage et à la mort; de la première il note la croyance

que les fées fixent le destin du nouveau né la troisième nuit de sa naissance et de la mort, la coutume de dire des lamentations funèbres (thrènes) sur la tombe du mort, par les proches parents.

L'auteur a pu enregistrer sur des bandes de magnétophone 11 mirrologues, pendant que de vieilles femmes les disaient sur la recente tombe d'un garçon (phot. no 3 en p. 258).

ΣΤ'

ΕΚΘΕΣΙΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΗΣ ΕΙΣ ΖΑΚΥΝΘΟΝ
ΑΠΟ 5 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ ΕΩΣ 3 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 1965

ΥΠΟ ΣΤΑΥΡΟΥ ΚΑΡΑΚΑΣΗ

Κατὰ τὴν ἀποστολὴν μου εἰς τὴν νῆσον Ζάκυνθον ἀπὸ τῆς 5 Αὐγούστου μέχρι 3 Σεπτεμβρίου 1965, ἐργασθεῖς, πλὴν τῆς πρωτευούσης, εἰς τὰ χωρία: Κερί, Λιθακιά, Παντοκράτωρ, Μουζάκι, Μαχαιράδο, Μπογιάτο, Ἄγ. Λέοντα, Ἐξωχώρα, Μαριῆς καὶ Ἄνω καὶ Μέσες Βολίμες, ἐπέτυχον τὴν ἠχογράφησιν ἐπὶ ταινιῶν μαγνητοφώνου 320 μελωδιῶν ἀστικῆς λαϊκῆς μουσικῆς, δημοτικῶν τραγουδιῶν, ὡς καὶ λαϊκῶν χορῶν.

Εἰς τὴν μουσικὴν ὕλην ταύτην ἡ ὁποία κατετέθη εἰς τὸ Κέντρον ὑπ' ἀρ. εἰσαγ. 12.851-13.169 (ἀρ. ταιν. 938-973), τὰ δὲ κείμενα εἰς χειρόγραφον ὑπ' ἀρ. 2958 περιλαμβάνονται: μοιρολόγια, νανουρίσματα, τραγούδια τοῦ γάμου, ἐρωτικά, παραλογαί, ἀκριτικά, στιχάκια (λιανοτράγουδα) κ.ἄ. Κλέφτικα καθὼς καὶ τὰ καλούμενα τραγούδια τῆς τάβλας εἰς ἐλεύθερον ρυθμὸν δὲν ἀπαντῶνται ἑνταῦθα, ὡς ἐπίσης καὶ μελωδία εἰς χρωματικούς τρόπους. Ἄπασαι αἱ ἠχογραφεθεῖσαι μελωδία ἀνήκουν εἰς διατονικὰς κλίμακας καὶ εἰς κανονικούς ρυθμούς.

Εἰς τοὺς γάμους καὶ τὰς πανηγύρεις, ἐπειδὴ ὁ χορὸς συνεχίζεται εἰς περισσότερον χρόνον ἀπὸ τὸν τῆς ἐκτελέσεως ἑνὸς ἄσματος, οἱ τραγουδισταὶ ἄδουν ἐν συνεχείᾳ πρὸς τοῦτο δύο ἢ τρία ἄνευ διακοπῆς: τὰ οὕτως ἠδόμενα τραγούδια ἔχουν συνήθως ὁμοιότητά τινα εἰς τὰ θέματά των. Ἐκ τῆς χρήσεως ταύτης τὰ ἐν λόγῳ ἄσματα ἤρχισαν σὺν τῷ χρόνῳ νὰ θεωροῦνται ὡς ἓνα τραγούδι. Οὕτως ἡ Σούλα Γιαννούλη ἐκ τοῦ χωρίου Ἄνω Βολίμες ἐτραγουδῆσεν ὡς ἓν ἄσμα τὰ τραγούδια α) τῆς Ζερβοπούλας καὶ β) Ἐνας κοντός, κοντούτσικος¹, ἐπιμένουσα ὅτι ἐπρό-

¹ Ἄριθ. εἰς. μουσ. 13.033

κειτο δι' ένα τραγούδι. Τὸ ἴδιον συνέβη καὶ εἰς τὸν Ἅγιον Λέοντα, ὅπου ἐτραγουδήθησαν καὶ ἐχορευήθησαν ὡς ἓνα τραγούδι, τρεῖς διάφορα ἄσματα¹.

Πλὴν τῶν ὡς ἄνω δημοτικῶν τραγουδιῶν καὶ λαϊκῶν χορῶν ἠχογράφησα ἐπίσης λαϊκὴν ἀστικὴν μουσικὴν, γνωστὴν ὡς Ἑπτανησιακὴν, ἣτοι καντάδες, μονωδίας, βαρκαρόλλες καὶ ἀρέκιες, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν ἓν ἐκ τῶν πλέον χαρακτηριστικῶν μουσικῶν εἰδῶν τῆς Ζακύνθου.

Εἰκ. 1. «Ταμπουρλονιάκαρα».

Ἡ ἀρέκια συνήθως τραγουδεῖται ἀπὸ ομάδας 4-6 τραγουδιστῶν a cappella, ὅταν δὲ εἶναι μονόφωνος, ἐνθυμίζει κρητικὴν μαντινάδα. Τὸ κείμενον, ὡς καὶ εἰς ἄλλας νήσους, εἶναι αὐτοσχέδιον ἢ γνωστὰ δίστιχα καὶ τετράστιχα.

Χοροί. Εἰς τὴν πόλιν τῆς Ζακύνθου ἐχορευόντο παλαιότερον ὅλοι οἱ εὐρωπαϊκοὶ χοροί. Λαϊκοὶ χοροὶ ἐν χρήσει σήμερον εἶναι ὁ συρτός, ὁ Ζακυθινός, ὁ σταυρωτός, ὁ Λεβαντίνικος, ὁ Καλαματιανός, ὁ ὁποῖος, ὡς φαίνεται, διεδόθη κατὰ τοὺς μετὰ τὴν Ἑνωσιν χρόνους, ἐπίσης ὁ Γιαργιτὸς ἢ χορὸς τοῦ Θεσέως, ὅστις εἶχε λησμονηθῆ, κατόπιν ὅμως ἐνεργειῶν καὶ ἐρευνῶν τοῦ καθηγ. τῆς φυσικῆς ἀγωγῆς κ. Ἀγγέλου Βισβάρδη παρουσιάσθη ὑπ' αὐτοῦ ἐκ νέου εἰς τὸ Α΄ Φεστιβάλ Λαϊκοῦ Θεάτρου Ζακύνθου τὸν Αὐγούστον τοῦ 1965.

Μουσικὰ ὄργανα. Λαϊκὰ ὄργανα ἀπαντῶνται τὰ ταμπουρλονιάκαρα δηλ. πίπιζα (ζουρνᾶς) καὶ μικρὸ νταούλι (εἰκ. 1) καὶ τὸ σουραύλι.

Κατὰ πληροφориᾶς τοῦ Διον. Χασαλεύρα, ἐτῶν 35, ἀπὸ τὴς Ἄνω Βολίμες,

¹ Ἀριθ. εἰσ. μουσ. 13.222-13224.

«τὸ νιάκαρο» κατασκευάζεται ἀπὸ ξύλο καρυδιᾶς, μουσμουλιᾶς, κουμαριᾶς ἢ ἀπὸ ἔρικοι. Ἡ ψυχα (τὸ ἔσωτερικὸ τοῦ κορμοῦ) βγαίνει μὲ τρυπάνι. Τὸ νιάκαρο ἔχει 6 τρύπες καὶ μίαν ὀπισθεν. Ἐπίσης ἔχει μίαν ἀκόμη πού δὲν τὴν μεταχειρίζονται καὶ 6 ἄλλας μικροτέρας εἰς τὴν χοάνην. «Τὸ καινούργιο νιάκαρο τὸ βάζουν μέσα στὸ λάδι ἐπὶ τρεῖς ἡμέρες γιὰ νὰ γίνῃ στερεὸ καὶ γιὰ νὰ μὴ σπάῃ τὸ ξύλο».

Παραθέτομεν κατωτέρω χαρακτηριστικὰς τινὰς μελωδίας:

Ἄριθμ. 1. - «Ὁ ξένος ἀπεφάσισε νὰ πάῃ νὰ στεφανώσῃ»¹.

Πρόκειται περὶ τοπικοῦ τραγουδιοῦ τῆς Ζακύνθου τοῦ ὁποίου περιεχόμενον εἶναι ἡ δολοφονία τοῦ Ξένου ἀπὸ τὸν Λέτζερη. Λέγεται ὅτι τὸ συνέθεσεν ἡ μητέρα τοῦ δολοφονηθέντος. Ὁ Γιάννος Λέτζερης ἀνῆκεν εἰς οἰκογένειαν παλληκαράδων τῆς Ζακύνθου.²

Μουσικῶς ἀνήκει τοῦτο εἰς τὸν τρόπον τοῦ do (πλάγιος τοῦ Δ' ἤχου τῆς Ἐκκλ. Βυζ. Μουσικῆς) μὲ τονικὴν ἐπίσης do.

Ἡ μελωδία καλύπτει εἰς 10 μέτρα εἰς ρυθμὸν τῶν $\frac{3}{4}$ ἕνα δεκαπεντασύλλαβον στίχον μὲ ἐπανάληψιν τοῦ δευτέρου ἡμιστίχου ἐξ ἐνὸς ἑπτασυλλάβου. Ἡ ἕκτασις τῆς εἶναι μιὰ ὀκτάβα.

89

1 Ὁ ξέ-νος ἀ-πε-φά-σι-σε νὰ
 πά-η νὰ στε-φα-νώ-ση, νὰ πάῃ νὰ
 στε-φα-νώ-ση 2 Κ' ἡ μόν-να του τοῦ
 ἔ-λε-γε ἄρ-μα-τα νὰ - ν. τοῦ
 ὀ-ση ἄρ-μα-τα νὰ - ν. τοῦ ὀ-ση.

Ton

¹ Κέντρο. Λαογρ., ἀρ. 2958, σ. 32-33. ἀρ. εἰσ. μουσ. 12892 (ταιν. 942 Α1). Τραγ.: ὁ Διο-
 νύσιος Τζαβάρης (ἑτῶν 25) ἐκ τοῦ χωρίου Κερί.

² Βλ. Μαρ. Μινώτου, Τραγοῦδια τῆς Ζακύνθου, Ἀθῆναι 1933, ἀρ. 300, σ. 47.

Ὁ Ξένος ἀπεφάσισε νὰ πάη νὰ στεφανώσῃ
 κ' ἢ μάνα του τοῦ ἔλεγε, ἄρματα νὰ τοῦ δώσῃ.
 — Τί νὰ τὰ κάνω τ' ἄρματα, ἐγὼ ἐχθρὸς δὲν ἔχω,
 ἐκτὸς καὶ μὲ σκοτιώσουνε ἀπὸ τοὺς φίλους ποὺ ἔχω.
 Κι ἀπόνυς ἐστεφάνωσε, κατήβηκε στὸν Ἄμμο,
 δυὸ κουμπουριὲς τοῦ ἔδωσε ὁ Λέιτζερης ὁ Γιάννος.
 — Σῦρε νὰ εἰπῆς σῆς Ξέναυας, τῆς μάννας του τοῦ Νιόνιου,
 νὰ ῥθῆ νὰ δῆ τὸν Νιόνιο τῆς στὸν Ἄμμο ξαπλωμένο.
 — Δὲν στὸ ἔλεγα, παιδάκι μου, ἄρματα νὰ σοῦ δώσω.
 — Σήκωσε τὸ γελέκι μου, νὰ ἰδῆς τὴν κουμπουριά μου,
 μοῦ ῥάφαν καὶ μοῦ ῥφλόγισαν τὰ φύλλα τῆς καρδιάς μου.

Ἄριθμ. 2. - Τὸ τραγούδι «Μιά κόρη ρόδα μάζευε», παλαιὰ παραλογή, ἀνήκει εἰς τὸ διατονικὸν τρόπον τοῦ Fa, ἀντίστοιχον τοῦ τρίτου ἤχου τῆς Βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, ὅστις εἶναι ὅμοιος μὲ τὴν κλίμακα τοῦ Fa μεῖζ. τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς. Τον. mi² = fa².

Ἡ μελωδία ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο μουσικὰ μοτίβα Α-Β, τῶν τεσσάρων μέτρων ἕκαστον (4/8). Τὸ α' μέρος καλύπτει ἓνα ὀκτασύλλαβον καὶ τὸ β' ἓνα ἡμίσιχον ἑπτασύλλαβον¹. Ἡ μελωδία ἐνθυμίζει κρητικὴν μαντινάδα, προσαρμόζεται δὲ εἰς τὴν Ζάκυνθον εἰς πολλὰ ἄλλα ποιητικὰ κείμενα (προσώμια). Ἡ ἔκτασις τῆς εἶναι μία ἔκτη. Τὸ ἴδιον τραγούδι ἐπανελήφθη ὑπὸ τῆς ὁμάδος εἰς ρυθμὸν Καλαματιανὸν καὶ εἰς τὸν τρόπον τοῦ Mi.—

Miá κόρη ρό, μιὰ κόρη ρό-δα μάζε-ε μιὰ
 κόρη ρό-δα ἴμά-ζευε κί' ἀν-θούς ἐ-κορ-φο-λό-γα

Τον.

¹ Κέντρον Λαογρ., ἀρ. 2958, σ. 38, ἀρ. εἰσ. μουσ. 12898 (ταιν. 942 Α7) τραγ.: Ἡ Κρυσταλλία Κουκῆ, ἐκ τοῦ χωρίου Κερί. (Βλ. τὸ κείμενον καὶ εἰς *Μαγ. Μινώτον*, ἔνθ. ἀν., σελ. 14, ἀρ. 14).

* Κατὰ τὴν ἠχογράφησιν τοῦ ἔσματος ἡ ἐκτέλεσις αὐτοῦ ὑπὸ τῆς τραγουδιστρίας ἤρχισεν ἐκ λάθους ἀπὸ τὸ Β' μέρος τῆς μελωδίας.

Μιά κόρη ρόδα μάζευε κι άνθους έκορφολόγα
 κι ό γιός του Ρήγα πέρασε περδικοκνηγώντας.
 Αυτή ρόδα τής έγύρευε και τέσσερα του δίνει,
 κι ή μάνα της την ξάνοιξε¹ από τὸ παραθύρι.
 Σῶπα νὰ 'ρθοῦν τ' ἀδέρφια σου κι ἄ δὲ σὲ μαρτυρήσω².

Ἄριθμ. 3 - Τὸ ἐρωτικὸν ᾄσμα «Ἦλιε μ' γιατί ἄργησες νὰ βγῆς», εἶναι εἰς τὸν τρόπον τοῦ Fa, ἀντίστοιχον τοῦ τρίτου ἤχου τῆς Βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς καὶ τοῦ Fa μεῖζ. τῆς Εὐρωπαϊκῆς. Τονικὴ $1a^2 = fa^2$. Ὁ ρυθμὸς εἶναι $\frac{7}{8}$ τοῦ Καλαματιανοῦ χοροῦ. Ἡ μελωδία εἰς τὸ α' μέρος καλύπτει εἰς 4 μέτρα ἓνα δεκαπεντασύλλαβον στίχον, ὁ ὁποῖος ἐπαναλαμβάνεται ἀπὸ τὴν χορῶδιαν, ἡ ὁποία καὶ αὐτοσχεδιάζει τὴν δευτέραν φωνήν. Τὸ β' μέρος τῆς μελωδίας ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸ δεύτερον ἡμίστιχον (ἐπτασύλλαβον) τοῦ προηγουμένου στίχου, μὲ ἓνα ὀκτασύλλαβον τσακίσμα πού συμπληρώνει ἓνα δεκαπεντασύλλαβον, πάντοτε εἰς διφωνίαν.

♩ ~ 264

ENAS

"H. liemi gia t'arghi. senas na vages na vages na da. si. le. phis, h. liemi gia t'arghi. senas na vages na vages na da. si. le. phis. ax! ki arges na da. si. le. phis, ma. ra ma. tia na dia. le. xis. ax! na vages na da. si. le. phis, ma. ra ma. tia na dia. le. xis

Tan.

¹ τὴν εἶδε.

² Βλ. τὴν συνέχειαν τοῦ κειμένου εἰς τὸ χ/φον, ἀρ. 2958, σ. 232-233.

"Ηλιε μου, γιατί ἄργησες νὰ βγῆς
 κι ἄργεῖς νὰ βασιλέψης (δὶς)
 ἄχ! κι ἄργεῖς νὰ βασιλέψης,
 μαῦρα μάτια νὰ διαλέξης.
 Μήπως μὲ τ' ἄστρα ἴμάλωσες,
 μήπως μὲ τὸ φεγγάρι,
 μήπως μὲ τὸ φεγγάρι,
 Χαῖδω μου, ποιὸς θὰ σὲ πάρη¹;

Ἄριθμ. 4. - Ἡ «ἄμοιρη» εἶναι χορὸς μιμικός, σταυρωτός. Οἱ χορευταὶ χορεύουν εἰς κύκλον, πιασμένοι ἀπὸ τὰ χέρια.

Εἰς ὠρισμένον σημεῖον τοῦ χοροῦ σταματοῦν, κτυποῦν τὸ πρόσωπον καὶ τοὺς μηρούς των, ἐκφωνοῦν θρηνητικὰ ἐπιφωνήματα εἰς κωμικὸν τόνον καὶ κατόπιν συνεχίζουν τὸν χορόν. Τραγουδεῖ ἕνας κορυφαῖος τραγουδιστῆς καὶ ἐπαναλαμβάνουν ἔν χορῶ οἱ ἄλλοι.

Ἡ μελωδία ἀνήκει εἰς τὸν τρόπον τοῦ do (do = fa) μὲ τονικὴν La^{b2} = fa², ἀντίστοιχον τοῦ πλαγίου Δ' ἤχου τῆς Βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Τὸ α

Παν. τρεύ.τη.κα ἡ ἄ - μοι.ρη μ'έ - -
 να - - μ'έ - να παλ.λη.κα - ρά - κι, Παν.τρεύ.τη.κα ἡ
 ἄ.μοι.ρη μ'έ. να - - μ'έ. να παλ.λη.κα. ρά. κι. -
 κά. δε πρω.ί - , ἡ ἄ.μοι.ρη - , κά. δε πρω.ί - , ἡ
 ἄ.μοι.ρη - , κά. δε πρω.ί - μ'έ. φόρ.τω. νε

Τον. x

¹ ΚΛ, ἀρ. εἰς. μουσ. 13111 (ἀρ. ταιν. 964 Α3) ἠχογρ. εἰς τὸ χωρίον "Ἅγιος Λέων.

μέρος τῆς μελωδίας καλύπτει εἰς 4 μέτρα καὶ εἰς ρυθμὸν $\frac{7}{8}$, ἕναν στίχον δεκαπεντασύλλαβον. Τοῦτο τραγουδεῖ ὁ κορυφαῖος καὶ ἐπαναλαμβάνει ἡ ὁμάς. Τὸ β' μέρος καλύπτει ἐπίσης εἰς 4 μέτρα ἕνα δεκαπεντασύλλαβον στίχον ὁ ὁποῖος ἐπαναλαμβάνεται ἀπὸ τὴν ὁμάδα.

Ἡ ἔκτασις τῆς μελωδίας εἶναι μιᾶς ἔκτης¹.

*Παντρεύτηκα, ἢ ἄμοιρη², μ' ἕνα παλληκαράκι (δὶς)
κάθε πρωὶ, ἢ ἄμοιρη, κάθε πρωὶ μ' ἐφόρτωνε
κάθε πρωὶ μ' ἐφόρτωνε ἕνα κοιλὸ κριθάρι
στὸ μύλο νὰ τὸ κουβαλῶ (τρὶς)
νὰ πάω νὰ τ' ἀλέσω (στὸ μύλο νὰ τ' ἀλέσω).
Βρίσκω τὸ μύλο κάρβαλο (=κλειστὸ)
καὶ τὰ κλειδιὰ παρμένα.
Νὰ κι ἄντρας μου, τὴν ἄμοιρη,
νὰ κι ἄντρας μου, πὸν ἐρχόντανε
μ' ἕνα μαχαίρι μαῦρο,
νὰ μοῦ τὸ βάλῃ στὴν καρδιά
νὰ βγάλῃ μαῦρο αἶμα.*

Ἄριθμ. 5 - Τὸ μοιρολόγι «Τίνος ἀμπέλια χλῖβονται»³, εἶναι χαρακτηριστικὸν τοῦ τρόπου μὲ τὸν ὁποῖον μοιρολογοῦν τοὺς νεκροὺς εἰς τὴν Ζάκυνθον. Ἡ μελωδία ἀνήκει εἰς τρόπον καὶ τονικότητα τοῦ Ré (ré = do), ἀντίστοιχον τοῦ Α' ἤχου τῆς Βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς καὶ εἰς τὸν ρυθμὸν τῶν $\frac{6}{8}$.

♩ ~ 200

A |

1] Ὁχ — τί·νους ἄ — μπέλια θλί — βουν — ται

B] ὦ·χου! θλί·βουν·ται — τί·νους στο· φί — δεσ — κλαῖ·(νε)

Ten

¹ Κ. Λ., ἀρ. 2958, σ. 239, ἀρ. εἰσ. μουσ. 13.117 (ταιν. 965 Α3). Τραγ.: Γ. Μπάστας καὶ ὁμάς ἀνδρῶν ἐκ τοῦ χωρίου Ἅγιος Λέων.

² Ὁ τραγουδιστὴς εἶπε : τὴν ἄμοιρη.

³ Κ. Λ., ἀρ. 2958, σ. 135-139, ἀρ. εἰσ. μουσ. 13003 (ταιν. 952 Α6). Μοιρολογεῖ ἡ Μαγδαληνὴ Καψάσκη, ἐκ τοῦ χωρίου Παντοκράτωρ.

Τὸ α' μέρος καλύπτει εἰς 4 μέτρα μὲ τὰ ἐπιφωνήματα μαζί ἐν ἡμίστιχον ὀκτασύλλαβον· τὸ β' μέρος μὲ τὸ τσάκισμα ἑνὸς πεντασύλλαβου (ἐπιφώνημα καὶ παρεμβολὴ λέξεως) καλύπτει ἐπίσης εἰς 4 μέτρα ἕνα ἑπτασύλλαβον στίχον, δηλαδὴ ἡ μελωδία καλύπτει ἐν ὅλῳ ἕνα δεκαπεντασύλλαβον μὲ τὸ σχετικὸν τσάκισμα.

*Τίνους ἀμπέλια χλίδουνται, — ὦχου χλίδουνται,
 τίνους σιαφίδες κλαῖν(ε) ¹
 ὦ! τίνους ἀποκεράμιδα, — ἀποκεράμιδα
 τὴν ὄρ' ἔναι τὸ φαρμάκι.
 ὦ! καὶ λένε ποῦ εἶν' ἀφέντης (σου), — ὦ λεβέντη μου,
 καὶ δὲν φαίνεται (νὰ ᾿λθ᾿)
 ὦ! τάχα καὶ μὴν ἀρρώστησε, — ὦ λεβέντη μου,
 τάχα μὴν ἐθερμάθ(η)
 ὦ! τάχα καὶ μὴν ἀπέθανε, — μὴν ἀπέθανε
 καὶ δὲν φαίνεται (νὰ ᾿λθ᾿)
 ὄλα πὼς θὰ τὰ καταδεχιῆς, ὦ λεβέντη μου,
 ταχὰ τὰ παγωμένα, — ὦχ τὰ χαμηλὰ προσκέφαλα,
 προσκέφαλα καὶ τὰ κακοσιρωμένα
 ὦχ, τὸ ἔμπα σου ἦτανε χρυσό, — ὦ λεβέντη μου,
 τὸ ἔβγα σ' ἀσημένιο,
 ὦχ, τὰ δυό σου χέρια τὰ χρυσᾶ, — ὦ λεβέντη μου.
 μελίσει φορτωμένα κλπ.*

RÉSUMÉ

Mission musicale dans l'île de Zakynthos (Zante) du 5 août au 3 septembre 1965.

par St. Caracassis

Durant sa mission ci-dessus mentionnée, l'auteur a opéré des enregistrements sur bandes de magnetophone à la ville de Zakynthos et aux villages: Keri, Lithakia, Pantocrator, Exochòra, Mariés et Ano et Messés

¹ Αἱ ἐντὸς παρενθέσεως λέξεις καὶ φωνήεντα δὲν ἀκούονται εὐκρινῶς ἕνεκα τῶν λυγμῶν τῆς μοιρολογιστρίας.

Volimes. Il a enregistré 320 chansons et danses populaires, ainsi que de la musique populaire urbaine, comme des sérénades, des barcarolles, des romances etc. d'une à quatre voix avec accompagnement des guitares et mandolines. Ces dernières mélodies sont écrites par des compositeurs connus sur les modèles de la musique occidentale.

Il est à noter qu'on ne rencontre point des mélodies appartenant à des échelles chromatiques, ni des chansons au rythme libre (ad libitum) comme on en trouve en Grèce continentale, p. ex chansons dites de la «table» (cléphtiques etc.).

Les «arekia» sont des distiques populaires comme les mantinades de Crète, chantées a Cappela par 4-6 chanteurs et de 3 à 4 voix (ténor, baryton et basse) et présentent un intérêt particulier d'harmonisation populaire improvisée.

Les chansons populaires enregistrées comprennent des moirologues (chants funèbres), qui sont encore en usage dans l'île, des chansons acritiques, des ballades, des chansons de culte, d'amour, des distiques etc.

Les danses populaires sont: le Syrtos, le Calamatianos, qui sont panhélieniques, et les danses locaux: Zakyntthinós, Stavrotós, Levantinikos etc. et aussi le Yarghitos ou danse dite de Thésée.

Comme instruments populaires on ne trouve aujourd'hui que les «tambourloniacara», composés d'un journa (niacaro) et d'un petit tambour joué avec deux petites verges, ainsi que la floyera (pipeau des bergers).

De ces enregistrements nous publions cinq chansons.

La 1ère (p. 263) est une chanson locale dans le mode de do, équivalent au 4ème ton plagal de la musique ecclésiastique Byzantine. La mélodie correspond en dix mesures de 3/4 à un vers de 15 syllabes, avec répétition du second hémistiche de 7 syllabes.

La 2ème (p. 264) est une ancienne ballade très connue.

Le mode est en fa, équivalent au 3ème mode Byzantin et de la gamme de Fa Mi de la musique occidentale. La tonalité est de mi² transportée au fa². La mélodie est en deux motifs (A + B) de quatre mesures de 4/8 chaque et correspond: le motif A a un octosyllabe et le B à 7 syllabes. L'ambitus est d'une sixte.

La 3ème (p. 265) est une chanson d'amour dans la même tonalité

¹ de l'italien orechio=oreille.

que la précédente et dans le rythme de la danse de Calamatianós (7/8). La mélodie correspond en 4 mesures à un vers de 15 syllabes (motif A) et à un vers de 7 syllabes avec «tsakisma» de 8 syllabes (le motif B). Chaque partie est chantée d'abord par une seule voix et puis répétée par le groupe qui improvise en même temps la seconde voix.

La 4ème (p. 266) est une chanson comique. La mélodie est dans la tonalité de fa (la^{b2} = fa²) et dans le mode de do (do = fa), équivalent au 4ème mode plagal Byzantin (do = fa), et correspond en 4 mesures de 7/8 à un vers de 15 syllabes. L'hambitus est d'une sixte.

La 5ème (p. 267) est un moirologue (chant funèbre). La mélodie est en ré équivalente au 1er mode Byzantin. La 1ère partie en 4 mesures de 6/8 correspond à un demi vers de 8 syllabes et la 2ème à 7 syllabes avec répétition, en guise d'exclamation, de 5 syllabes. Toute la mélodie correspond ainsi à un vers de 15 + 5 syllabes.

II. ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1966

Α'

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ ΕΙΣ ΜΟΝΟΔΕΝΔΡΙΟΝ ΚΑΙ ΒΙΤΣΑΝ

ΖΑΓΟΡΙΟΥ ΗΠΕΙΡΟΥ

(14 ΙΟΥΛ. - 4 ΑΥΓ. 1966)

ΥΠΟ ΔΗΜΗΤΡ. Β. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ

Πρὸς συμπλήρωσιν τῆς εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Κεντρικοῦ Ζαγορίου Ἡπείρου λαογραφικῆς μου ἐρεῦνης, γενομένης τὸ θέρους τοῦ 1963¹, ἀπεστάλην ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν εἰς τὰ χωρία τῆς αὐτῆς περιοχῆς *Μονοδένδριον* καὶ *Βίτσαν*, ἔνθα εἰργάσθη ἐπὶ 20 ἡμέρας ἀπὸ τῆς 14ης Ἰουλίου μέχρι τῆς 4ης Αὐγούστου 1966 (ἀριθ. ἀποφ. 54067/15.8.1966).

Τὸ *Μονοδένδριον* ἢ *Ἄνω Μαχαλάς*, ἀπέχον 39 χιλίωμ. ἀπὸ τὰ Ἰωάννινα, κεῖται κατὰ τὸ βόρειον ἄκρον τοῦ Ζαγορίου παρὰ τὸν παραπόταμον τοῦ Ἄφου Βοῖδομάτην ἐπὶ τῆς κλιτύος ὑψώματος 1100 περίπου μ., εἶναι δὲ ἐστραμμένον

Εἰκ. 1. Ἄνω Μαχαλάς.

πρὸς Νότον. Παρ' αὐτὸ κεῖται πετρώδης λόφος, *Μπρῖνος* καλούμενος, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὁποίου εὐρίσκεται τὸ παρεκκλήσιον τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων.

¹ Βλ. σχετικὴν μου ἐκθεσιν ἐν Ἐπετηρ. τοῦ Λαογραφ. Ἄρχ., τόμ. 15 καὶ 16 (1962/63), ἐν Ἀθήναις 1964, σ. 321 - 337.

Τὸ ἐν λόγῳ χωρίον ἀναφέρεται τὸ πρῶτον τὸ ἔτος 1412, ἤτοι πρὸ τῆς κατακτήσεως τῆς Ἡπείρου ὑπὸ τῶν Τούρκων, συμφώνως πρὸς ἐπιγραφὴν τοῦ ναοῦ τῆς Μονῆς τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, κειμένης παρὰ τὴν ὀνομαστὴν χαράδραν τοῦ Βίκου¹. Πρὸ τοῦ ναοῦ τῆς ἐν λόγῳ Μονῆς ἀριστερῶ τῷ εἰσερχομένῳ ὑπάρχει ἀτραπός, ἐστρωμένη πολλαχοῦ διὰ δοκῶν, κάτωθεν τῆς ὁποίας χαίνει ἢ ὡς ἄνω χαράδρα. Τὴν ἀτραπὸν ταύτην ἀκολουθῶν τις ἔρχεται εἰς εὐρέα σπήλαια, «σπιτάκια» καλούμενα, εἰς τὰ ὁποῖα κατὰ τὴν λαϊκὴν παράδοσιν κατέφευγον οἱ κάτοικοι τῶν παρακειμένων χωρίων ἐν καιρῷ ἐπιδρομῶν Ἀλβανῶν, Τούρκων ἢ καὶ ληστῶν.

Νοτιοδυτικῶς τοῦ Μονοδενδρίου κεῖνται τὰ χωρία Ἐνω καὶ Κάτω Βίτσα ἢ Μεσιὸς καὶ Κάτω Μαχαλὰς, πού ἀπετέλουν μετ' αὐτοῦ μίαν κατ' ἀρχὰς κοινότητα, Βεζίτσαν καὶ κατόπιν Βεΐτσαν καὶ Βίτσεις καλουμένην. Βραδύτερον, αὐξηθέντος τοῦ πληθυσμοῦ, ἡ μία αὕτη κοινότης διηρέθη εἰς τρεῖς, ἐκάστου χωρίου ἢ μαχαλᾶ ἀποτελέσαντος ἰδίαν κοινότητα. Ἐκτοτε δέ, πιθανῶς κατὰ τὸν 17ον αἰ., ὁ μὲν Ἐνω Μαχαλὰς ὀνομάσθη *Μονοδένδρι* οἱ δὲ ἄλλοι *Βίτσα*.

Ἀρχαιότερα ἐκκλησία τοῦ Μονοδενδρίου εἶναι ὁ Ἅγιος Μηνᾶς, τῆς δὲ Βίτσης ἢ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου (τοῦ 14ου αἰ.) καὶ ὁ τοῦ Ἁγίου Νικολάου. Οἱ ναοὶ οὗτοι κοσμοῦνται διὰ τοιχογραφιῶν ἐξαιρετοῦ βυζαντινῆς τέχνης. Εἰς τὸ χωρίον Βίτσα ἀνήκει καὶ ἡ Μονὴ τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ ἐπὶ δεσπόζοντος τῆς περιοχῆς ὑψώματος.

Τὸ Μονοδένδριον μέχρι τοῦ 1910, ὡς ἐπληροφορήθη παρὰ τῶν κατοίκων, εἶχε περὶ τὰς 190 οἰκίας. Ἐκ τούτων σήμερον μόνον 90 διατηροῦνται ἐν καλῇ καταστάσει, αἱ δὲ ἄλλαι εἶναι ἐγκαταλελειμμέναι καὶ κατεστραμμέναι ἐν ὄλῳ ἢ ἐν μέρει. Οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου τὸ ἔτος 1928 ἀνῆρχοντο εἰς 223, τὸ δὲ 1961 εἰς 104. Ἀντιστοίχως εἰς Βίτσαν κατὰ τὸ 1928 ἦσαν 374 καὶ 183 κατὰ τὸ 1961.

Εἰς τὰς μικρὰς κατὰ τὸ πλεῖστον κοιλάδας τῆς περιοχῆς, σχηματιζομένας μεταξὺ τῶν βουνῶν, καὶ εἰς τὰς κλιτῦς τῶν ὄρέων καλλιεργοῦνται ὀλίγα δημητριακά², τὰ ὁποῖα δὲν ἐπαρκοῦν οὔτε διὰ τὴν ἐντοπίαν κατανάλωσιν. Οἱ κάτοικοι ἀποζοῦν κυρίως ἐκ τῆς κτηνοτροφίας, ἀσκουμένης ὡς οἰκοσίτου ἀπὸ τοὺς ἐντοπίους καὶ ὁμαδικῶς ἀπὸ τοὺς Σαρακατσάνους. Οἱ νομάδες οὗτοι, οἱ ὁποῖοι ἀρχικῶς ἦσαν «μιστικοὶ» (βοσκοὶ) εἰς μεγάλους κτηνοτρόφους, ἀφοῦ ἀπέκτησαν ἰδικὰ τῶν ποιμνία, ἠγόρασαν οἰκίας εἰς τὰ ὡς ἄνω χωρία ἢ ἔκτισαν νέας ἤδη ἀπὸ τοῦ 1937,

¹ Ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ λέγεται ὅτι ὁ ἐν λόγῳ ναὸς ἐκτίσθη ἐπὶ τῆς βασιλείας δεσπότηου Καρόλου τοῦ δουκὸς ἐν ἔτει 6.920 ἀπὸ κτίσεως κόσμου.

² Οἱ «βρασσερὲς φακὲς» τοῦ Μονοδενδρίου εἶναι ὀνομασταὶ εἰς τὴν Ἡπείρον.

ὅτε ἐγκατεστάθησαν μονίμως ἐνταῦθα¹. Τῆς παλαιότερας νομαδικῆς των ζωῆς δεῖγμα εἶναι 7 καλύβαι των διατηρούμεναι εἰσέτι ἐν καλῇ καταστάσει εἰς Ἄνω Βίτσαν.

Τὰ ἐν λόγῳ χωρία καθημερινῶς ἐπικοινωνοῦν δι' αὐτοκινήτου μὲ τὰ Ἰωάννινα καὶ τὴν Κόνιτσαν. Οἱ κάτοικοι γενικῶς διακρίνονται διὰ τὸν ὑπερήφανον

Εἰκ. 2. Ἄποψις Βίτσας.

χαρακτῆρα των, τὸ ἀνήσυχον καὶ ἀποταμιευτικόν των πνεῦμα καὶ τὰ φιλόξενα αὐτῶν αἰσθήματα, ἅτινα ἐμποιοῦν ζωηρὰν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς ξένους.

Ἐκ Μονοδενδρίου καὶ Βίτσης εἶχομεν μέχρι τοῦδε τρεῖς μόνον ἐν χειρογράφοις συλλογὰς λαογραφικῆς ὕλης. Ἡ πρώτη, ἢ καὶ σπουδαιότερα, γενομένη εἰς Βίτσαν ὑπὸ Δημ. Σάρρου κατὰ τὸ 1888-1892, φέρει τὸν τίτλον: «Ἡπειρὸν δημοτικὰ ποικίλα 1893», εἶναι σχήματος 4ον, σύγκειται ἐκ 381 σελίδων καὶ ἀπόκειται εἰς τὸ Κέντρον Ἐρεῦνης τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ὑπ' ἀριθ. 18 (= Κέντρο. Ἐρεῦν. τῆς Ἑλλην. Λαογρ., πρῶην Λαογραφ. Ἀρχ. τῆς Ἀκαδ. Ἀθηνῶν, ἀρ. εἰσαγ. χ/φ. 36)². Αἱ ἕτεραι δύο συλλογαί, προερχόμεναι ἐκ Μονο-

¹ Εἰς Μονοδένδριον εἶναι ἐγκατεστημένοι αἱ Σαρακατσάνικαι οἰκογένειαι τῶν *Λαδιαίων*, *Μπαλατσαίων* καὶ *Ραφταίων*, εἰς δὲ τὴν Βίτσαν αἱ οἰκογένειαι τῶν *Λαδιαίων*, *Λουτσαραίων*, *Μπαλατσαίων*, *Μυριοναίων* καὶ *Χαρισαίων*.

² Ἐν τῇ ἀξιολόγῳ ταύτῃ συλλογῇ περιλαμβάνονται ἄσματα 117 (κυρίως κλέφτικα καὶ ληστρικά), ἀποσπάσματα ἁσμάτων 13, δίστιχα 8, παιδικὰ ἁσμάτια 9, παραδόσεις 9, αἰνίγματα 26, 1 παραμῦθι, εὐτράπελοι τινες διηγήσεις, παιρικαίγματα χωρίων, παροιμίαι καὶ παροι-

δενδρίου και κατατεθειμένα εις τὸ Κέντρον Ἑρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας (πρόην Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον) τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, εἶναι αἱ ἑξῆς: 1) Ἀρ. χφ. 2266 (*Σάββα Θεοδώρου*, «Παραδόσεις Χριστουγεννιάτικες», Μονοδένδρι Ζαγορίου 1951, σχ. 8ον, σελ. 19)¹. 2) Ἀρ. χφ. 2296 (*Ἀνδρέα Θεμελῆ*, «Λαογραφικὸν ὕλικὸν ἐκ τῆς κοινότητος Μονοδενδρίου Ζαγορίου καὶ γενικῶς ἐκ τοῦ Ζαγορίου καὶ Ἠπείρου» 1959, σχ. 4ον, σελ. 75)². Ἐπίσης εἶναι γνωστὰ εἰς ἡμᾶς καὶ τινὰ σχετικὰ δημοσιεύματα, ἀναφερόμενα εἰς τὴν λαογραφίαν τῶν ἐν λόγῳ χωρίων³.

Εἶναι εὐνόητον ὅτι ἐκ τῶν χειρογράφων συλλογῶν καὶ δημοσιευμάτων τούτων δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ σχηματίσῃ τις πλήρη γνῶσιν τοῦ ἐν γένει λαϊκοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοῦ κατὰ παράδοσιν βίου τῶν χωρίων τούτων. Ἄς σημειωθῇ π.χ. ὅτι μέχρι τοῦδε ἐκ τῆς περιοχῆς ταύτης οὐδεμίαν εἴχομεν ἠχογράφησιν μουσικῆς δημόδους ἔσματος ἢ ἄλλου τινὸς λαογραφικοῦ στοιχείου. Ὅθεν, πρὸς πληρῶσιν

μῶδεις ἐκφράσεις, ἐπῳδαί, εὐφρολογήματα, παρηχήσεις, λογοπαίγνια, καθαρογλωσσήματα, εὐχαί, ἀρά, ὄνειρα καὶ ἐξηγήσεις αὐτῶν, γλώσσα νηπίων, ὀνόματα φυτῶν, ζῳῶν, λεξιλόγιον μετὰ γλωσσικῶν παρατηρήσεων καὶ εἰδήσεις περὶ δεισιδαιμόνων δοξασίων καὶ δημόδους λατρικῆς. Εἰς τὸ λεξιλόγιον περιέχεται καὶ ποικίλον λαογραφικὸν ὕλικὸν ἐκ στίχων ἔσμάτων, διατίχων, παροιμιῶν, ὕβρεων, ἀπειλῶν, ἀρῶν, εὐχῶν καὶ ἐθίμων.

¹ Περιέχει 8 παραδόσεις περὶ Καλικαντζάρων, ἑθιμὰ τινὰ καὶ δεισιδαίμονας δοξασίας.

² Περιέχει εἰδήσεις περὶ λαϊκῆς λατρείας μετὰ τινῶν ἔσμάτων, τοπωνύμια, εἰδήσεις σχετικὰς μὲ τὸν γάμον, τὰς δεισιδαίμονας δοξασίας, παιδικὰ ἔσματα, ἔσματα 3, εὐχάς, ἀράς, ἐκτενὲς λεξιλόγιον, παραμύθια 2, παρωνύμια, εὐτραπέλους διηγήσεις, ἔγγραφα τοῦ 19ου αἰ. καὶ παροιμίας. Ἄς σημειωθῇ ὅτι αἱ παροιμίαι δὲν εἶναι 308, ὡς ὁ συλλογεὺς ἀναφέρει, ἀλλὰ πολὺ ὀλιγώτεραι, διότι μετὰξὺ αὐτῶν παρεμβάλλονται ἠριθμημένα δοξασία καὶ ἑτέρα ἀντιπαροιμιῶν λαογραφικῆ ὕλη.

* 1. *Πέτρος Γιαννακός*, Οἱ βλάχοι στὰ βουνὰ τὰ Ζαγορίσια. Ἠπειρ. Ἑστία, ἔτ. 3, Ἰωάννινα 1954, σ. 693-697.

2. *Δημ. Σ. Λάνος*, Στοιῦ Βίκου τῆ χαράδρα, Ἀθῆναι 1961.

3. *C. Höeg*, Les Saracatsans, τόμ. I-II, Paris-Copenhagen 1925-1926, ἐνθα καὶ παλαιότερα βιβλιογραφία.

4. *Georges B. Kavadias*, Pasteurs-nomades méditerranéens. Les Saracatsans de Grèce, Paris 1965. (Collections Sciences Humaines Appliquées).

5. α) *Δ. Μ. Σάργος*, Λεῖψανα τῆς λατρείας τοῦ Λίνου καὶ Ἀδώνιδος ἐν Ἠπείρῳ. Δελτ. τῆς Ἱστορ. καὶ Ἐθνολ. Ἑταιρ. τῆς Ἑλλ., τόμ. Ε', ἐν Ἀθήναις 1900, σ. 347-351. β) Τοπωνυμικὸν Βίτησις καὶ Μονοδενδρίου τοῦ Ζαγορίου. Ἠπειρ. Χρον., ἔτ. 12, 1937, σ. 190-204.

6. *Β. Κ. Σκαφιδᾶς*, Οἱ Σαρακατσαναῖοι. Ἠπειρ. Ἑστία, ἔτ. 4, 1955, σ. 782-792, 892-900, 1004-1010, 1101-1107, ἔτ. 5, 1956, σ. 56-62, 151-157, 276-279, 356-362, 458-465, 564-570.

7. *Ἀγγελικὴ Χατζημιχάλη*, Σαρακατσάνοι, τόμ. Α' καὶ Β', Ἀθῆναι 1957.

υπάρχοντος κενού ἐπεδίωξα νὰ συλλέξω ἑνταῦθα καὶ ἐρευνήσω ποικίλον ὕλικόν, τὸ ὁποῖον κατέγραψα εἰς 323 σελίδας, σχήματος 8ου μεγάλου, καὶ κατέθηκα ἐν χειρογράφῳ εἰς τὸ Κέντρον Ἐρεύνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ὑπ' αὐξ. ἀριθ. 3014¹.

Ἡ ὅλη αὕτη περιλαμβάνει ἄσματα 77, παραδόσεις 65, παροιμίας 82, 1 παραμῦθι, ὀλίγας ἀράς καὶ εὐχὰς καὶ ποικίλας εἰδήσεις περὶ λαϊκῆς κατοικίας, ἐπιπλῶν καὶ σκευῶν, κυνηγετικοῦ, ἀλιευτικοῦ καὶ μελισσοκομικοῦ βίου, κοινωνικῆς ὀργανώσεως, γάμου, τελευτῆς, μαγικῶν καὶ δεισιδαιμόνων δοξασιῶν, μαντικῆς, ἀστρολογίας, μετεωρολογίας, δημόδους ἱατρικῆς, λαϊκῆς λατρείας, μουσικῆς, μουσικῶν ὀργάνων καὶ χορῶν. Πρὸς τούτοις ἐγένετο ἠχογράφησις τῆς μουσικῆς 57 ἄσματων καὶ χορῶν ἐπὶ 6 ταινιῶν μαγνητοφώνου, τύπου Butoba, καὶ ἐλήφθησαν ὑπὲρ τὰς 30 φωτογραφίαι λαογραφικῶν ἀντικειμένων καὶ πληροφορητῶν μου.

Ἐκ τοῦ ὕλικου βίου τοῦ λαοῦ τοπικὴν ἰδιομορφίαν παρουσιάζει ἡ λαϊκὴ κατοικία, ἣτις εἶναι πλατυμετώπου μορφῆς, σχήματος τετραγώνου ἢ ὀρθογώνου καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον διώροφος. Ἐν Μονοδενδρίῳ ὑπάρχει καὶ ἡ τριώροφος οἰκία τῆς οἰκογενείας Τσάντη. Καὶ ἐδῶ, ὅπως εἰς τὰ ἄλλα χωρία τοῦ Ζαγορίου², αἱ οἰκίαι περιβάλλονται μὲ ὑψηλοὺς τοίχους καὶ εἶναι ἐκτισμέναι ἐπὶ τῇ βίψει κανονικοῦ ρυμοτομικοῦ σχεδίου. Οὕτως «ἡ δξώπορτα τῆς αὐτῆς ἀπαγορεύεται νὰ βγῆ ὄξω ἀπὸ τῆ ρυμοτομικῆ γραμμῆ». (X/φον, ἀρ. 3014, σ. 184). Ὅλοι «οἱ δρόμοι εἶναι στρωμένοι μὲ πλάκες. Στὸ κέντρο καὶ κατὰ μῆκος τοῦ δρόμου εἶναι τὸ γκαλντερίμι (σοκάκι γκαλντερίμ³) μὲ μαῦρες πλάκες καὶ διαζώματα μὲ ἄσπρες σὲ κανονικὰς ἀποστάσεις, πὺν ὑπερέχουν ἀπὸ τὸ ἐπίπεδο τοῦ γκαλντεριμοῦ, γὰ νὰ μποροῦν νὰ βαδίζουσι τὰ ζῶα, πὺν εἶναι καλλιγωμένα». (X/φον, σ. 184). Εἰς τὰς παλαιότερας οἰκίας «οἱ τοῖχοι εἶναι χτισμένοι χωρὶς συνδετικὴ οὐσία. Καὶ ἀντὶ γιὰ τὸ σημερινὸ σινὰξ εἶχαν ξύλα μαδέρια σὲ ὅλο τὸ μῆκος τοῦ τοίχου». (X/φον σ. 184, 185). Ἐν Μονοδενδρίῳ «κάθε σπίτι ξεχωρίζει ἀπὸ τ' ἄλλο» (X/φον, σ. 195) ὡς πρὸς τὸ

¹ Ἐπιθυμῶ καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης, ὅπως ἐκφράσω τὰς θερμὰς μου εὐχαριστίας πρὸς τοὺς κ. Βασίλειον Ἀναστασιάδην, Νομάρχην Ἰωαννίνων, Σπυριδῶνα Κατσαδήμαν, δήμαρχον Ἰωαννίνων ἐκ Μονοδενδρίου, Βασίλειον Παπαγεωργίου, ἰδιοκτήτην τοῦ ταξιδιωτικοῦ ἐν Ἰωαννίνοις Πρακτορείου «Ἡ Δωδώνη», Σάββαν Θεοδώρου, δημοδιδάσκαλον, Εὐρυμέδ. Ρίζον καὶ Εὐθαλίαν Βάλλα ἐκ Μονοδενδρίου, Χρ. Σάρρον, Χρ. Παπαρρούσην, Ἰπολύτην Σάρρον, Ἰπολύτην Κεφάλαια καὶ Ἀλεξάνδρον Ζωίδου ἐκ Βίτσης, ὡς καὶ πάντας τοὺς πληροφορητὰς μου, οἵτινες μετὰ προθυμίας συνέβαλον εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς λαογραφικῆς μου ἐρεύνης.

² Βλ. Α. Β. Οἰκονομίδην, ἐν Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχ., τόμ. 15 καὶ 16 (1962/63), ἐν Ἀθήναις 1964, σ. 326-29.

σχῆμα, τὸ μῆκος καὶ πλάτος τῆς αὐλῆς, τῶν δωματίων καὶ τὴν ὑπαρξίν μαγαζιοῦ (εἴδους ἀποθήκης) κ. ἄ., ἐνῶ εἰς τὸ χωρίον Σουδενὰ εἶναι σχεδὸν ὁμοίου τύπου. Ἐν Μονοδενδρίῳ καὶ Βίτση ἐπίσης «τὰ νταβάνια τῆς σάλας καὶ τοῦ μαντζάτου τοῦ ἰσογείου καὶ τοῦ δευτέρου πατώματος ἦταν τὶς περισσότερες φορὲς διακοσμημένα μὲ διάφορα σχέδια πολύχρωμα. Στὸ κέντρο ὑπῆρχαν ὠραῖες ροζέτες, κύκλοι, τρίγωνα, πολύγωνα κ.ἄ. Σὲ πολλὰ σπίτια οἱ τοῖχοι τῶν μαντζάτων εἶναι ζωγραφισμένοι μὲ νερομπογιές». (X/φον, σ. 200).

Ἐντὸς τῶν οἰκιῶν ἀξιόλογον διαφέρων παρουσιάζουν τὰ ποικίλα οἰκιακὰ σκεύη, τὰ ὁποῖα συγκεντρούμενα θὰ ἠδύνατο νὰ πληρώσουν 2-3 μεγάλας αἰθούσας λαογραφικοῦ μουσείου, ὡς εἶναι π.χ. τὸ ἀμπάρι, ἡ πούτινα, τὰ καρδάρια, τὰ βαένια, ἡ ντρομπολίτσα, τὸ ντρομπουλόξυλο, ἡ φ'τσέλα, ἡ γκιούμα, τὸ γκιούμι, ὁ μαστραπός, τὸ λαένι, τὸ τσ'κάλ', τὸ σουραϊ, τὸ λαδερό, τὰ καζάνια, ἡ πλάκα, ὁ καρβελός, τὸ καδί, ὁ μασ'άς, ἡ ἄρκλα, ἡ πινακωτή, τὸ κλεῖσμα, τὸ σκαφίδ', ἡ ξύστρα ἢ γαϊδάρα, ὁ κλίτσος, τὰ κακάβια, ὁ φεγγίτ'ς, ἡ μπινιότια, τὸ ἀρβάλι, τὸ σ'νί, ὁ νταβάς, τὸ τεψί, τὸ τσιγγέλ', ὁ σοῦκλος, τὸ ρόμπολο, ἡ γαβάθα, τὸ σαχάνι, τὸ σάνι, ἡ λίμπα, ἡ λιγκέρα, τὰ μπρικολίενα κ.ἄ. (X/φον, σ. 112-116).

Ἀπὸ τοὺς βίους τοῦ λαοῦ ὁ κυνηγετικὸς ἦτο παλαιότερον λίαν ἔντονος εἰς τὴν περὶ τὴν χαράδραν τοῦ Βίκου περιοχὴν. Χαρακτηριστικοὶ εἶναι οἱ τρόποι κυνηγίου τῆς πέρδικος. Ὁ ἐν Μονοδενδρίῳ Βασίλειος Στύλος, ἐτῶν 80, διηγεῖται τὰ ἑξῆς: «Ἐγὼ πρὶν τὸ 1910 εἶχα μπαϊράκι (περδικοπάνι) ἀπὸ τὸν πατέρα μου κ' ἐκυνηγοῦσα τὶς πέρδικες. Τς ἔπαιρν' ὁ διάλογος τὸν πατέρα. Δὲν ἔμενε ποδάρι ἀπὸ δαῦτες. Τὸ μπαϊράκι ἦταν πανὶ μὲ ζωγραφισμένες πέρδικες. Ὅταν πήγαινες στὸ μέρος ποὺ κελαιδοῦσαν, πρὶν νὰ φέξῃ, μὲ τὸ μπαϊράκι ἀνοικμένο, ὅταν τὸ ἴβλεπαν αὐτές, σταματοῦσαν, σαστιζανε καὶ τότες προχωρῶντας μὲ αὐτὸ μαζεῦνταν αὐτές καὶ πρόσεχαν τὸ παννί. Ἀπὸ μιὰ τρύπα τοῦ πανιοῦ περνοῦσε ἡ κἀνή τοῦ τουφεκιοῦ, ἀπὸ μιὰ ἄλλη τρύπα μικρότερη ἔβλεπες καὶ σκόπευες. Δὲν ἔπρεπε ἡ πέρδικα νὰ ἰδῆ τὰ χέρια ἢ τὰ μάτια τοῦ κυνηγοῦ. Ὅταν ἦταν μαζεμένες πολὺ κοντά, σκότωνα ἀρκετές». (X/φον, σ. 16-17). Ἄλλος τρόπος κυνηγίου αὐτῶν εἶναι «τὸ στήσιμο πλακῶν», ὡς καὶ τὸ «στήσιμο κλουβιοῦ μὲ θηλυκὰ πέρδικα μέσα σὲ χαμόκλαδα». Ἄλλοτε πάλιν «τὶς πιάναμε, ἀφοῦ τς ρίχναμε ἀλεύρι βρεγμένο στὸ κρασί». (X/φον, σ. 17, 18).

Οἱ ὡς ἄνω τρόποι κυνηγίου τῆς πέρδικος εἶναι, φαίνεται, πολὺ παλαιῶν χρόνων. Ὁ Φ. Ἰ. Κουκουλὲς γράφει τὰ ἑξῆς: «Οἱ (βυζαντινοὶ) συγγραφεῖς συχνὰ ὀμιλοῦσι περὶ παγίδων, δι' ὧν συνελαμβάνοντο τὰ πτηνά, χωρὶς νὰ μᾶς διασαφηνίζωσιν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, τί εἶδους ἦσαν αἱ παγίδες αὗται. Πάντως εἰς ταύτας καταλεκτέα ἢ ἐντὸς κλωβῶν παρὰ τὰ λίνα ἢ τὰ ἱξόβεργα τοποθέτησις πτηνῶν, τὰ

ὅποια προσεῖλκον τὰ σύννομα διὰ τοῦ ἄσματος τῶν, ὡς καὶ αἱ ἱξόβεργαι»¹. Κατὰ δὲ τὸν Ἀνατόλιον «συνελάμβανον εὐχερῶς πέρδικας, ρίπτοντες εἰς αὐτὰς ἄλευρον βεβρεγμένον μὲ οἶνον»². Καὶ «τὸ κυνήγι λαγῶν, κουναβιῶν κ.ἄ. μὲ καρτέρι» (χ/φον, σ. 19-20) ἀναφέρεται ἤδη ἀπὸ τοῦ 12ου αἰ³.

Ἐκ τοῦ μελισσοκομικοῦ βίου σημαντικὸν εἶναι τὸ πλῆθος τῶν λέξεων, ἐκ τῶν ὁποίων ἀρκεταὶ εἶναι ἀρχαιοπινεῖς (χ/φον, σ. 93-100).

Ἐρχόμεθα εἰς τὴν ἐξέτασιν στοιχείων τινῶν τοῦ πνευματικοῦ βίου τοῦ λαοῦ. Ἐκ τῶν συλλεχθέντων ἁσμάτων διεπίστωσα ὅτι ὀλίγα πλέον ἀκριτικὰ διατηροῦνται εἰς τὴν λαϊκὴν μνήμην, ἐνῶ ἀρκεταὶ παραλογαὶ ἄδονται ἀκόμη. Ὅταν ἡ διασκέδασις γίνεται χωρὶς μουσικὰ ὄργανα, τότε τραγουδοῦν παλαιότερα τραγούδια. Ἡ μελωδία εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτὰς ἀντιπροσωπεύει γνησίως τὴν παράδοσιν τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ. Ἀντιθέτως, ὅταν λαμβάνουν μέρος ὀργανοπαῖται, ἀκούονται περισσότερον νεώτερα ἄσματα. Ἡ μουσικὴ τῶν ὀργάνων, ὅπως μοῦ ἔλεγον οἱ γεροντότεροι, δὲν εἶναι πάντοτε «ἡ παλαικὴ», διότι κάποτε οἱ ὀργανοπαῖται προσθέτουν καὶ προσωπικὰ στοιχεῖα εἰς τὰς ἐκτελέσεις τῶν δημοτικῶν μελωδιῶν, ἰδίᾳ τῶν «ὀργανικῶν». Οἱ βιολιτζῆδες ἐπηρεάζονται συνήθως ἀπὸ τὴν μουσικὴν τῶν ἀστικῶν κέντρων καὶ τοῦ ραδιοφώνου.

Τὰ μουσικὰ ὄργανα τῶν ἐπαγγελματιῶν ὀργανοπαικτῶν εἶναι: *κλαρίνο*, *βιολί*, *λαβοῦτο* καὶ *νταϊρὲς* (ντέφι). Οἱ ποιμένες παίζουν κυρίως *τζαμάραν* καὶ *τζοράν*. Τὸ τελευταῖον τοῦτο ὄργανον «εἶναι κοντύτερον ἀπὸ τὴ τζαμάρα». Οἱ βιολιτζῆδες μετὰ τῶν μουσικῶν τῶν ὀργάνων λέγονται «τὰ ὄργανα», ὡς εἰς τὴν φράσιν: «ἔρθαν τὰ ὄργανα» ἢ «ἔρθαν τὰ ὄργανα». Ἡ ὁμὰς αὐτῶν λέγεται «ζύα βιολιά». Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν «κλαριτζή», ἠμποροῦν καὶ οἱ ἄλλοι νὰ τραγουδοῦν, ἂν εἶναι καλλιφωνοί. Ἐν Μονοδενδρίῳ μέχρι τοῦ 1940 ὑπῆρχον πολλοὶ βιολιτζῆδες. Σήμερον οὐδεὶς ἐντόπιος ἀσκεῖ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ὀργανοπαίκτη. Εἰς τὰς πανηγύρεις καὶ τοὺς γάμους βιολιτζῆδες ἔρχονται ἐνταῦθα ἀπὸ ἄλλα χωρία τοῦ Ζαγορίου, τὴν Βίτσαν, τὰ Σουδενὰ καὶ τὸ Τσερβάρ (Ἐλαφότοπον). Ἐκ τῶν βιολιτζῆδων τῶν Ζαγοροχωρίων οἱ Δημ. Γκάγκας, Γρηγόρ. Καψάλης, Τάσος Χαλκιᾶς, Κώστας Χαρισιάδης παίζουν κλαρίνον, οἱ Δημ. Γκανάς, Κωνστ. Καψάλης, Πολυχρ. Χαλκιᾶς βιολί, οἱ Φώτ. Χαλκιᾶς, Γεώργ. Τράκης, Σπυρ. Καψάλης λαβοῦτον, ὁ Γεώργ. Τράκης κιθάραν, οἱ δὲ Μάρκος Μιχαὴλ καὶ Χρ. Καψάλης ἢ Ζούλης νταϊρέν.

¹ Ἄλλ' ἄς ἐπανέλθωμεν εἰς τὰ ἄσματα. Τὰ γαμήλια τραγούδια εἶναι πολλὰ

¹ Φ. Ἱ. Κονκουλέ, Βυζαντ. βίος καὶ πολιτισμὸς, τόμ. Ε', ἐν Ἀθήναις 1952, σ. 400-401.

² Ἐνθ' ἄν., σ. 405.

³ Ἐνθ' ἄν., σ. 410.

καὶ ποικίλα. Κατὰ τοὺς γάμους ἄδονται καὶ πολλὰ παλαιὰ ἐρωτικά. "Ἄλλοτε τραγουδοῦν ἄνευ συνοδείας μουσικῶν ὀργάνων καὶ ἄλλοτε τῇ συνοδείᾳ τούτων. Οἱ ἄδοντες εἶναι τὸ μὲν ἐκ τῶν παρακαθημένων εἰς τὴν γαμήλιον τράπεζαν, τὸ δὲ ἐκ τῶν ὀργανοπαικτῶν. Κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἁγίου Λαζάρου ἄδονται τὰ κυρίως «λαζαρικά» μετὰ τῶν ἐπαινετικῶν διὰ τὰ διαίφορα μέλη τῆς οἰκογενείας (χ/φον σ. 216 - 237). Τὰ ἄσματα αὐτὰ ἔχουν πολλὴν ὁμοιότητα μὲ ἀνάλογα ἐξ ἄλλων περιοχῶν τῆς Ἡπείρου, ὅπως π.χ. δύναται τις νὰ διαπιστώσῃ ἐκ προχείρου ἀντιβολῆς τῶν κειμένων τοῦ χειρογράφου μου πρὸς τὰ δημοσιευθέντα ὑπὸ Κ. Διαμάντη¹.

Εἰς τὴν Βίτσαν περισσότερον, εἰς τὸ Μονοδένδριον ὀλιγώτερον, ἄδονται ἀκόμη σήμερον πολλὰ «κλέφτικα» καὶ «ληστρικά». Φαίνεται ὅτι τοῦτο συνηθίζετο ἐντονώτερον κατὰ τὸ παρελθόν, διὸ καὶ ὁ Δ. Σάρρος εἰς τὴν ἀνωτέρω κατὰ τὸ 1888 - 1892 γενομένην λαογραφικὴν συλλογὴν του ἐκ τῶν 117 καταγραφέντων ὑπ' αὐτοῦ ἡμάτων τὰ περισσότερα εἶναι «κλέφτικα» καὶ «ληστρικά».

Τὰ ὑπ' ἐμοῦ ἠχογραφήθέντα ἄσματα εἶναι κυρίως γαμήλια, κλέφτικα, ἐρωτικά, παιδικὰ καὶ «ὀργανικά». Μὲ ἰδιαιτέραν ἱκανοποίησιν ἀναφέρω ὅτι ἐπέτυχον νὰ συναντήσω εἰς Βίτσαν συγκρότημα ὀργανοπαικτῶν κατὰ τὸν ἐκεῖ τελεσθέντα γάμον τοῦ Νικολάου Καραγιώργου μετὰ τῆς Σωτηρούλας Λίντα (24 Ἰουλίου 1966) καὶ κατέγραψα εἰς ταινίας μιγνητοφώνου ἀρκετὰ γαμήλια καὶ χορευτικὰ τραγούδια. Εἶναι ἔτι ἄξιον σημειώσεως ὅτι τὸ ἐν λόγῳ συγκρότημα ἀπηρτίζετο ἀπὸ τοὺς ἀδελφοὺς Καψάλη, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ Γεώργιος καὶ ὁ Γρηγόριος ἔπαιζαν κλαρίνο, ὁ Κωνσταντῖνος βιολί, ὁ Σπυρίδων λαβούτο καὶ ὁ Χρῖστος ντέφι.

Ἐκ τῶν χορῶν κυριώτερος εἶναι ὁ *τσάμικος*, τὸν ὁποῖον σύρει ὁ πρῶτος ἐκ τῶν χορευτῶν. Οἱ ἄλλοι σχεδὸν παραμένουν ἐπὶ τόπου βηματίζοντες. Πολλάκις ὁ πρῶτος παραγγέλλει εἰς τὰ ὄργανα νὰ παίξουν τὸ τραγούδι τῆς ἀρεσκείας του. Οὗτος συγκεντρώνει ὅλων τῶν παρισταμένων τὴν προσοχὴν. Γνωρίζων ἀπὸ τῆς παιδικῆς του ἡλικίας τὸν χορὸν, εὐθὺς συλλαμβάνει τὸν ρυθμὸν τῶν μουσικῶν ὀργάνων. Αἱ κινήσεις, τὰ πατήματα καὶ τὰ στριφογυρίσματά του διακρίνονται διὰ τὴν ἄνεσιν, τὸ ἀνεπιτήδευτον καὶ τὴν ποικιλίαν. «Τὴν διαδοχικὴν ροὴν τῶν κινήσεων, ἔγραφεν ὁ ἀκαδημαϊκὸς Κ. Ρωμαῖος, δὲν διακόπτει οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον ἐμπόδιον, συστολή, προσπάθεια ἐπιδεικτικὴ ἢ ὑποψία αὐτοθανασμοῦ. Καὶ τότε μὲ τὴν αὐξανομένην ζωηρότητα ὁ χορευτὴς γεμίζει τὸ στῆθος μὲ παλλόμενον μένος καὶ ἐνθουσιάζεται. Εἶναι ὡς νὰ ἔπεσεν εἰς τοὺς κόλπους ἄλλης ζωῆς, τῆς πρωταρχικῆς ἐκείνης ἐνστιγματικῆς ζωῆς, ποὺ ἐνεργεῖ μὲ θαυμασίαν ἀπλότητα καὶ ἐπιτυχίαν.

¹ Κ. Διαμάντη, Τὰ τραγούδια τοῦ Λαζάρου στῆ Νησίστα τῶν Τζουμέρκων, Αἰξωνή, ἔτ. Α' - Β', Ἀθήναι 1950/51, σ. 137 - 143.

Τὸν ἐνθουσιασμόν του τοῦτον θὰ συμμερισθῆ καὶ ὁ ἔμπειρος θεατῆς, πού ἀκίνητος θὰ ἐκτελεῖ σιωπηρῶς μέσα του τὸν αὐτὸν χορὸν καὶ θὰ τὸν αἰσθάνεται. Ἕλλη κατανοήσις δὲν ὑπάρχει»¹.

Καὶ αἱ γυναῖκες χορεύουν θαυμάσια τσάμικο. Ἐκ τῶν τραγουδιῶν, πού αὐταὶ προτιμοῦν, εἶναι ἡ *Βασιλαρχόντισσα*, ἡ *Τριανταφυλλιά*, ἡ *Γράβα*, ἡ *Φράσα*, ὁ *Σαμαντάκας*, ὁ *Κωνσταντῆς* (ἀκριτικόν), ὁ *Γρίβας*, τὰ *Σάλωνα*, τὸ *Μπεράτι*, ὁ *Διούλιος*, ὁ *Ἄιτός*, τὸ *Πάπιγγο*, ὁ *Κατσαντώνης* κ.ἄ. Ὁ *Ζαγορήσιος* χορὸς εἶναι καὶ αὐτὸς τσάμικος, ἀλλὰ διαφέρει τοῦ κυρίως τσάμικου εἰς τὰ πατήματα καὶ τὰς κινήσεις τῶν χορευτῶν. Ἄλλος χορὸς εἶναι ὁ *συρτός* μὲ τὰ τραγούδια: «*Ἐνα νερό, κυρὰ Βαγγελιώ, Ἔχε γειά, καμμένη κόσμε, Ἔπεσ' ἀπ' τὸ δέντρο, κερὰ Γιώργα, Πᾶμε στὸ λόγγο γιὰ ξύλα* κ.ἄ. Ὁ Ἀρβανίτικος χορὸς χορεύεται ἀπὸ τοὺς τσαμηδες, συνηθίζεται δὲ καὶ ἐνταῦθα. Εἶναι πολὺ ἀργός, ὡς π.χ. ἡ *Γκάιντα*, ὁ *Μπιρμπίλης* κ.ἄ. Ὁ *Πωγωνήσιος* ἦλθεν εἰς τὸ Ζαγόρι ἀπὸ τὸ Πωγώνι. Ἔχει ὠραῖον σκοπὸν καὶ παίζεται ἀπὸ τὰ ὄργανα. Παλαιότερον «δὲν εἶχε λόγια. Στὰ τελευταῖα χρόνια οἱ βιολιτζῆδες τοῦ Πωγωνιοῦ βγάλαν καὶ τραγούδια, πού λέν, ὅταν παίζουν τὰ ὄργανα». Ἄλλος χορὸς εἶναι ἡ «*Καραμπεριά*, πού ἦρθε στὸ Ζαγόρι ἀπὸ τὰ Καμποχώρια Ἰωαννίνων». Ὁ χορὸς *στά δύο λέγεται βαρὺ στρωτό*, ὡς π.χ. «*Μπαίνω μέσ' στ' ἀμπέλι*», «*Ἀμπέλι μου, πλατύφυλλο*» κ.ἄ. Αἱ παραλογαὶ «*τοῦ γεφυριοῦ τῆς Ἀρτας*», «*τῆς Βδοκιάς*» (νεκροῦ ἀδελφοῦ) κ.ἄ. δὲν χορεύονται, ἀλλὰ «τραγουδιοῦνται σὲ κέφι στὴν τάβλα» καὶ λέγονται «*τοῦ τραπεζοῦ*». Εἰς τὰ τραγούδια «*τοῦ τραπεζοῦ*» ἔχουν διαφόρους σκοπούς, ὅπως εἰς τὰ τσάμικα καὶ εἰς τοὺς συρτούς. Ὅλα αὐτὰ δὲν ἄδονται μὲ ἓνα σκοπὸν, ἀλλὰ «μὲ διάφορους ἠχοῦς, ὅπως καὶ στὴν ἐκκλησία» (χ/φον, σ. 32-34).

Ἐκ τῶν εἰς τὸν προφορικὸν λόγον κυκλομμένων παραδόσεων² περισσότερον γνωσταὶ καὶ διαδεδομένα εἶναι: Α') Αἱ ἀναφερόμεναι εἰς θησαυροὺς ἐν συσχετισμῷ κάποτε μὲ τὸ τοπωνύμιον *Μονοδέντρι*. Ὁ θησαυρὸς λέγεται *βλεσίδι*³. Ἴδου π.χ. τί διηγοῦνται περὶ τούτου: «*Στὸ παιρικὸ σπίτι τοῦ Σεμιτέλου*⁴ ὁ ἀνιγὸς του

¹ Κ. Ἀ. Ρωμαίον, Μικρὰ μελετήματα, Θεσσαλονίκη 1955, σ. 216.

² Κατέγραφα 65 ἐκ Μονοδενδρίου καὶ Βίτσης εἰς τὰς σελ. 13, 21 - 30, 51 - 55, 85, 88, 107 - 109, 142 - 147, 148, 151 - 168 τοῦ χ/φου μου.

³ Ἡ λ. ἐτυμολογεῖται κατὰ μὲν τὸν Γ. Χατζιδάκιν (Ἀθηνᾶ, τόμ. 38, 1936, σ. 6) ἐκ τοῦ ἀρχαίου οὐσιαστικοῦ *βλέσις* κατὰ τύπον ὑποκοριστικόν, κατὰ δὲ τὸν Β. Φάβην (Λεξικογρ. Ἀρχ., τόμ. Ε', 1918/20, σ. 179 κ. ἐξ.) ἐκ τοῦ μεσαιων. οὐσιαστ. *βλησίδιον*. Βλ. καὶ Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, τόμ. Β', 1904, σ. 1003.

⁴ Τοῦ Δημητρίου Σεμιτέλου, ἄλλοτε καθηγητοῦ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

ὁ Γιάννης ὁ Σεμιτέλος τοῦ εἶπαν στο χωριό (Μονοδέντρι) ὅτι στο σπίτι του ὑπάρχει βλεσίδι. Καὶ τότε αὐτὸς ἔφερε ἕναν Ἄρβανίτη κ' ἔσφαξαν μιὰ μαύρη κόττα. Ὁ Ἄρβανίτης κοίταξε τὸ στηθάμι τῆς κόττας καὶ βρῆκε τὸ βλεσίδι». (Χ/φρον, σ. 24).

Ἡ θυσία ζῶου πρὸς εὐρεσιν θησαυροῦ εἶναι γνωστὴ καὶ εἰς πολυπληθεῖς ἄλλας ἐξ ἄλλων ἐλληνικῶν τόπων παραδόσεις. Εἷς τινες ἀναφέρονται μεταβολὴ ἀνθρωποθυσίας εἰς θυσίαν ζῶου καὶ ἄλλοι τρόποι εὐρέσεως θησαυροῦ¹. Ἡ δὲ μαντικὴ παρατήρησις τοῦ στηθαμιοῦ τῆς ὄρνιθος εἶναι συναφῆς πρὸς τὰ εἰς ἄλλας παραδόσεις *σουμάδια*, ποὺ πρέπει νὰ διαγνώσῃ ὁ θησαυροθήρας, διὰ νὰ δυνηθῇ ἄνευ βλάβης νὰ γίνῃ κάτοχος τοῦ θησαυροῦ.

Β') Αἱ σχετικαὶ πρὸς τοὺς Καλικαντζάρους. Τὰ δαιμονικά ταῦτα ὄντα τοῦ δωδεκαήμερου φέρονται ἐνταῦθα ὑπὸ τὰ ὀνόματα: *καπούρια*, *κατσόενα*, *μπέγκια*, *ντουμπέργκαλα*, *τζίνια*. Ἐκ τούτων ἡ συνηθεστέρα ὀνομασία αὐτῶν εἶναι *ντουμπέργκαλα*². Αὐτὰ «σὰν ἄλογα ἔχουν οὐρές», ἀλλὰ «ἔχουν καὶ κέρατα». Ἄλλοι λέγουν ὅτι «εἶναι γυμνά, μαῦρα, τὰ πόδια τους εἶναι σὰν τὰ πόδια τῆς μούμιαις μὲ μεγάλα καὶ γαφερὰ νύχια». Μερικοὶ διηγοῦνται ἐπίσης ὅτι τὰ εἶδαν «νὰ τσουκανοῦν τὴν πόρτα καὶ νὰ βγάζουνε φοιτῆς ἀπὸ τὸ στόμα καὶ ἀπὸ τὰ πόδια», ὅτι «πηγαίνουν ὅλα μαζί καὶ ἔχουν γιὰ ἀρχηγό τους ἕνα μεγαλύτερο ἀπ' ὅλα, τὸν κοντσό»³. Ἐπίσης ὅτι «πειράζουν τ' ἀβάπτιστα καὶ τὶς λεχῶνες». Ὅταν «κράξῃ ὁ μαῦρος πέτρος τὰ Φῶτα καὶ φεύγουν τὰ ντουμπέργκαλα», λέγουν ἐν Βίτση: «Φορτώστε νὰ φορτώσωμε, | γιὰτὶ μᾶς πῆρ' ἡ μέρα | θὰ περβαθῶ' ὁ πρίφτης | μὲ τὸ «ἐν Ἰορδάνη», | μὲ τὴν πουρδὴ στο σάνι (σαχάνι). | Μᾶς ἔβρεξε, μᾶς ἄγιασε | καὶ μᾶς ἐξεμάτισε | μὲ τὴν ἁγιαστούρα του | καὶ μὲ τὴν πλαστήρα του»⁴.

Ὅλοι αἱ ἐν Μονοδενδρίῳ καὶ Βίτση περὶ Καλικαντζάρων παραδόσεις τονίζουν τὴν μιαντικὴν αὐτῶν δρᾶσιν εἰς τὴν οἰκίαν. Τὰ ἀβάπτιστα καὶ αἱ λεχῶνες ὑφίστανται τὴν κακὴν αὐτῶν ἐπήρειαν. Πρόκειται περὶ νεκρικῶν δαιμόνων καὶ ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται ἡ ἐν λόγῳ δρᾶσις των⁵.

¹ Βλ. Γ. Ἀ. Μέγα, Παραδόσεις περὶ θησαυρῶν, Λαογραφ., τόμ. Δ', 1913, σ. 32.

² Βλ. τὰ ποικίλα ἐξ ἄλλων ἐλληνικῶν τόπων ὀνόματα αὐτῶν εἰς Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, τόμ. Β', 1904, σ. 1242 - 1246.

³ Βλ. καὶ Κέντρον Ἑρεῦνης Ἑλληνικῆς Λαογραφίας τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (πρῶην Λαογραφ. Ἀρχ.), ἀριθμ. χ/φου 2266, σ. 3 - 4. (Σάββα Θεοδώρου, «Παραδόσεις Χριστουγεννιάτικες» ἐκ Μονοδενδρίου Ζαγορίου, 1951). Ἐφεξῆς ΚΛ.

⁴ Πρβλ. ΚΛ. ἀρ. 2296, σ. 19. (Ἄνδρ. Θεμελῆ, Λαογραφικὴ ὕλη ἐκ τῆς Κοινότητος Μονοδενδρίου Ζαγορίου τῆς Ἠπείρου, 1959).

⁵ Κ. Ἀ. Ρωμαίου, Οἱ Καλικαντζάρου. Μικρὰ μελετήματα, Θεσσαλονίκη 1955, σ. 284, 285 κ. ἐξ.

Γ') Αί περί Νεραίδων παραδόσεις. Εἰς ταύτας αἱ Νεραίδες, ἔκτος τῆς δαιμονικῆς των δράσεως (χ/φον, σ. 143), κρατοῦσαι ἀπὸ τὰς ἀρχαίας νύμφας διακρίνονται διὰ τὴν ἔκπαυλον αὐτῶν ὠραιότητα καὶ ἐμψυχώνουν βουνά, φαράγγια, ποτάμια καὶ πηγὰς μὲ τοὺς ἔξωτικοὺς χορούς των.

Δ') Αἱ περί Διαβόλου. Εἰς ταύτας σημαντικὴν θέσιν καταλαμβάνουν αἱ δυϊστικαὶ παραδόσεις, τὰς ὁποίας γνωρίζουν καὶ διηγοῦνται κυρίως Σαρακατσάνοι ποιμένες¹. Αἱ ἐνταῦθα καταγραφεῖσαι ἀποτελοῦν ἐνδιαφερούσας παραλλαγὰς τῶν ἡδη ἐξ ἄλλων ἑλληνικῶν τόπων ὑπ' ἑμοῦ δημοσιευθεισῶν καὶ σχολιασθεισῶν εἰς ἰδιαιτέραν μελέτην².

Ἐκτὸς τῶν ὡς ἄνω μνημεῖον τοῦ λόγου, ἐπέμεινα καὶ εἰς τὴν ἔρευναν τῶν ποικίλων δοξασίῶν καὶ ἐθίμων τοῦ λαοῦ. Δὲν εἶναι δυνατὸν εἰς τὰ περιορισμένα ὄρια μιᾶς ἐκθέσεως νὰ κάμω λεπτομερῆ λόγον δι' ὅλα. Θὰ περιορισθῶ μόνον ν' ἀναφέρω ἔθιμά τινα τοῦ γάμου, τῆς τελευτῆς, τῆς λαϊκῆς λατρείας καὶ μερικὰς δευσιδαίμονας δοξασίας.

Ὡς καὶ ἀνωτέρω εἶπον, παρευρέθην ἐν Βίτση εἰς τὸν γάμον τοῦ Νικολάου Καραγιώργου καὶ παρετήρησα τὰ ἑξῆς: Τὴν Πέμπτην τῆς πρὸ τοῦ γάμου ἑβδομάδος «ἀνάπιασαν τὰ προζύμια δυὸ κοπέλλες, ποὺ ἔχουν μάννα καὶ πατέρα. Ἄλλες κοπέλλες τραγουδοῦσαν, ὅταν ἀνάπιαναν τὰ προζύμια. Ἐπειτα ἔφεραν συγγενεῖς τοῦ γαμπροῦ τρία φορτώματα ξύλα ἀπὸ τὸ λόγγο γιὰ τὰ ψωμιὰ καὶ τὰ σφαχτὰ τοῦ γάμου». Τὸ ἀπόγευμα τῆς ἰδίας ἡμέρας ἔστειλαν τὰ προσκλητήρια. Ταῦτα σήμερον γίνονται ὅπως καὶ εἰς τὰς πόλεις. Ἐκτυπώνονται εἰς τὰ Ἰωάννινα καὶ ἀποστέλλονται «μ' ἓνα παιδί, ποὺ ἔχει μάννα καὶ πατέρα, στοὺς προσκαλεσμένους συγχωριανούς». Τὴν Παρασκευὴν ὠρίσθησαν «οἱ ὑπηρέτες», οἱ ὁποῖοι ἀνέλαβον νὰ ἐξυπηρετήσουν ὅλους τοὺς προσκεκλημένους. «Αὐτοὶ στὸ γάμο κερνοῦν, σερβίρουν τὰ φαγητὰ, μαζεύουν τὰ πιάτα κ.τ.λ. Οἱ ὑπηρέτες φοροῦν ποδιές, ποὺ τοὺς ἔδωσε τὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ. Εἶναι ἄσπρες μὲ ρίγες κόκκινες τετράγωνες. Αὐτὲς τίς φοροῦν ὅσο βαστάει ὁ γάμος καὶ ἔπειτα θὰ τίς πάρουν σπίτι τους».

Τὸ Σάββατον τρώγουν ἀπὸ κοινοῦ οἱ στενοὶ συγγενεῖς. Τὴν Κυριακὴν τὸ πρῶν τρώγουν πάλιν ἀπὸ κοινοῦ καὶ μετὰ ξυρίζουν τὸν γαμβρόν. «Ἐνα παιδί ποὺ ἔχει μάννα καὶ πατέρα³ τραυαίει τὴν πρώτη ξυραφιά κ' ἔπειτα συνεχίζει ὁ

¹ Ὡς π.χ. ὁ ἐν Μονοδενδρίῳ διαμένων Δημήτρ. Λαδιᾶς, ἑτῶν 85, ἀγράμματος, καὶ ἄλλοι.

² Βλ. Δημ. Β. Οἰκονομίδου, Ἐνέκδοτοι δυϊστικαὶ παραδόσεις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἐπετ. τοῦ Λαογραφ. Ἀρχ., τόμ. 17 (1964), ἐν Ἀθήναις 1965, σ. 11 - 39.

³ Ὅπως βλέπομεν, συχνὰ χηρσιμοποιεῖται ἐνταῦθα παῖς ἀμφιθαλῆς κατὰ τὸν γάμον, ὅπως τοῦτο συνηθίζεται καὶ εἰς ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος. Ἡ χηρσις ἀμφιθαλῶν γίνεται καὶ

μαραμπέρης. Τὰ ὄργανα παίζουν τὸ τραγούδι : Ἄργυρὸ ξυράφι / καὶ μαλαματένιου / ... Μετὰ πέφτουν τρία μονὰ ὄπλα, προειδοποίηση ὅτι ἐτοιμάζονται νὰ μαζευτοῦν ὄλοι οἱ καλεσμένοι. Μετὰ πού ξεκινᾷ τὸ ψῆκι πέφτουν 7 μονὰ ὄπλα ἢ 9 ἢ 11. Στὴν ὀξώπορτα τοῦ σπιτιοῦ χαιρετάει ὁ γαμπρὸς τὴ μάννα του καὶ τὸν πατέρα του, πού τὸν ξεκινᾷνε μὲ χτύπημα κρανιαῖς στὸ στήθος, μὲ ρύζι τὸν ραίνουν κι αὐτὸς φιλάει τὸ χέρι καὶ παίρνει εὐχή. Ὅταν τὸ ψῆκι τοῦ γαμπροῦ πάη νὰ πάρη τὴ νύφη, ἐκεῖ τοὺς ὑποδέχονται πάλι μὲ 7 ὄπλα. Μπαίνουν καὶ χαιρετοῦν ὄλους τοὺς συγγενεῖς καὶ καλεσμένους τῆς νύφης, τοὺς κερνοῦν καὶ χορεύουν καὶ ὁ κουμπάρος χορεύει μὲ τὴ νύφη. Τὰ ὄργανα πᾶνε μπρὸς καὶ πᾶνε γιὰ τὴν ἐκκλησιά. Στὴν ἐκκλησιά τοὺς ὑποδέχεται ἡ πεθερὰ καὶ ὁ πεθερός». Τὸ ὕφασμα διὰ φόρεμα, τὸ ὁποῖον δωρίζει ὁ κουμπάρος εἰς τὴν νύμφην «τὸ βάζουν καὶ τυλίγουν νιόγαμπρα καὶ κουμπάρο στὸν πλάτη» κατὰ τὴν τελετὴν τοῦ μυστηρίου τοῦ γάμου καὶ χορεύουν μὲ αὐτὸ τὸν χορὸν τοῦ Ἡσαῖα. Εἰς τὴν ἐκκλησίαν οἱ συγγενεῖς φιλοῦν τὰ στέφανα καὶ ρίπτουν χρήματα εἰς τὸν δίσκον τῆς ἐκκλησίας διὰ τὸν ἱερέα, εἰς δὲ τοὺς νεονύμφους δωρίζουν χρυσᾶ ἢ ἄλλα πολύτιμα ἀντικείμενα. Κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν ἐκ τῆς ἐκκλησίας εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμπροῦ «στὴν εἴσοδο τῆς ὀξώπορτας ὑπεδέχθη ἡ πεθερὰ τὰ νιόγαμπρα. Βαστοῦσε ρύζι καὶ δυὸ κλωνάρια κρανιαῖς. Μόλις ἔφθασαν συνοδευόμενα ἀπὸ τὸν κόσμον, ἡ πεθερὰ τοὺς ἔρριξε ρύζι καὶ τοὺς ἐχτύπησε μὲ τὰ κλωνάρια τῆς κρανιαῖς σταυρωτά. Τὰ ὄργανα προηγοῦντο παίζοντας σ' ὅλη τὴ διαδρομὴ ἀπὸ τὴν ἐκκλησιὰ ὡς τὸ σπίτι. Ἡ πεθερὰ ἔπειτα στὴ μέσα πόρτα ἔδωκε μέλι τῆς νύφης καὶ γεύτηκε τὸ ἄβαλε στὸ στόμα του καὶ ὁ γαμπρὸς καὶ ἡ νύφη, γιὰ νὰ ἔναι γλυκεῖα σὰν τὸ μέλι ἢ ζωὴ τους». (X/φον, σ. 202-213).

Ὅπως ἐκ τῶν ἀνωτέρω φαίνεται, ὁ σημερινὸς γάμος δὲν ἔχει εἰς ἔθιμα τὸν πλοῦτον καὶ τὴν ποικιλίαν, πού εἶχεν εἰς τὴν πρὸ τοῦ 1940 ἐποχὴν. Ἄς σημειωθῇ ὅτι καὶ τὰ ὡς ἄνω περιγραφέντα ἔγιναν, διότι ὁ γαμπρὸς καὶ οἱ συγγενεῖς του ἐπέμειναν νὰ τελέσουν τὸν γάμον εἰς τὸ χωρίον «μὲ τὰ παλαιὰ» καὶ ὄχι εἰς τὰ Ἰωάννινα. Τὰ ἔθιμα ταῦτα διατηροῦν στοιχεῖα τινὰ τῶν μαγικοθηρησκευτικῶν δοξασιῶν παλαιότερων ἐποχῶν. Ὁ ἀμφιθαλὴς παῖς, πού χρησιμοποιεῖται κατὰ τὸ ἀνάπιασμα τῶν προζυμιῶν, κατὰ τὸ ξύρισμα τοῦ γαμπροῦ, κατὰ τὰ προσκλητήρια, ὡς καὶ τὰ μονὰ ὄπλα, τὰ κτυπήματα μὲ κλώνους κρανιαῖς πρὸς μετάδοσιν γονιμοποιῶ

κατὰ τὴν γέννησιν, τὴν τελευτήν, εἰς μαγικὰς καὶ μαντικὰς ἐνεργείας καὶ ἄ. Βλ. Γ. Κ. Σπυριδάκη, Οἱ ἀμφιθαλεῖς εἰς τὸν βίον τοῦ λαοῦ. Ἄρχ. Λαογρ. καὶ Γλωσσ. Θησ., τόμ. 1Γ' (1946/47), Ἀθήναι 1948, σ. 193 - 208.

δυνάμεως εἰς τοὺς νεονύμφους¹, ἢ γεῦσις μέλιτος κ.ἄ. διατηροῦνται εἰσέτι ἐξ ἀρχαίων χρόνων².

Ἐνθεκτικώτερα εἰς μεταβολὰς εἶναι τὰ κατὰ τὴν τελευταίαν ἔθιμα μὲ ποικίλας δοξασίας καὶ μαγικάς καὶ δεισιδαίμονας ἀντιλήψεις, αἱ ὁποῖαι ἀπαντῶσι καὶ εἰς ἄλλα χωρία τῆς Ἡπείρου. Περιορίζομαι ν' ἀναφέρω ἑνταῦθα μόνον τὸν τρόπον τοῦ μοιρολογήματος. «Τοῦτο εἶναι θρηῆνος χωρὶς στίχους, πού ἀναφέρεται στὴ ζωὴ τοῦ νεκροῦ, στὶς περιπέτειές του, στὸ τί ἀφήνει πίσω του, γυναῖκα, παιδιά, γονεῖς ἀπροστάτεντους, στὰ χαρίσματά του κ.ἄ.³ Φκειαίνουν τὸ μοιρολόγι πρόχειρο τῆς στιγμῆς. Σκούζουν, χτυποῦν τὰ γόνατα καὶ τραυσοῦν τὰ μάγουλά τους οἱ γυναῖκες. Οἱ ἄντρες δὲν μοιρολογοῦν. Μιὰ ἀρχίζει, οἱ ἄλλες ἐπαναλαμβάνουν κ.ο.κ. Τὴν ὥρα τοῦ μοιρολογιοῦ ἂν πάη κανένας στὸ νεκρὸ, μπαίνει σιγὰ σιγὰ καὶ μὲ τρόπο καθισυχάζει τὸ μοιρολόγι καὶ τὸ σταματᾷ μὲ κουβέντες». (X/φρον, σ. 180).

Ἡ συλλογὴ μου ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῶν λατρευτικῶν ἐθίμων εἶναι σχετικῶς πλουσία.

Ὁ λαὸς τῶν χωρίων τούτων ἐμμένει ἀκόμη εἰς τὰς πατροπαράδοτους του συνηθείας. Ἡ πίστις εἰς τὸν Θεὸν καὶ τοὺς Ἁγίους ἔχει βαθείας ρίζας εἰς τὴν ψυχὴν τῶν κατοίκων καὶ δὴ τῶν Σαρακατσάνων. Εἷς τῶν τελευταίων, ὁ σκηνίτης Θωμᾶς Μπαλατσός, ἐτῶν 74, ἀγράμματος, μοῦ ἔλεγεν: «Ἐγὼ ἤμουν καὶ εἶμαι θεόφοβος, πίστευα καὶ πιστεύω τὸ Θεὸ δυνατόν καὶ οὔτε τὰ πρόβατά μου πρόγκαγαν οὔτε ζούδιο (λύκος) μ' ἐπλησίαζε οὔτε κακὸς ἄνθρωπος οὔτε σκέλισμα πάθαιναν, τίποτε. Ἦταν θέλημα Θεοῦ. Οὔτε τὰ βαροῦσα οὔτε τὰ μελετοῦσα, τίποτε». (X/φρον, σ. 54). Εἶναι ἐπίσης ἄξιον μνείας ὅτι πολὺ τιμᾶται εἰς τὴν ὄρεινὴν ταύτην περιοχὴν ὁ Ἅγιος Νικόλαος «καὶ γι' αὐτὸ ἔχει πολλὰ παρεκκλήσια καὶ ἰκονίσματα ἔξω στοὺς δρόμους». Ὁ Ἅγιος «εἶναι προστάτης τῶν ταξιδευμένων καὶ τῶν ναυτικῶν. Τὸν λὲν ὁ γέρος μὲ τ' ἄσπρα μαλλιά καὶ τ' ἄσπρα γένεια. Πολλοὶ λὲν πῶς τὸν βλέπουν καὶ στὸν ὕπνον τους καὶ στὸν ξύπνον». (X/φρον, σ. 108). Εἶναι φυσικόν, οἱ κάτοικοι χωρίων μὲ πολλοὺς ἀποδήμους καὶ ταξιδεύοντας νὰ τιμοῦν τὸν Ἅγιον διὰ

¹ Βλ. Γ. Ἀ. Μέγα, Ἑλληνικαὶ ἑορταὶ καὶ ἔθιμα τῆς λαϊκῆς λατρείας, Ἀθήναι 1956/57, σ. 145.

² Ν. Γ. Πολίτου, Λαογραφικὰ Σύμμεικτα, τόμ. Γ', ἐν Ἀθήναις 1931, σ. 242, 255.

³ Τὸ αὐτὸ γίνεται καὶ εἰς πολλὰ ἄλλα μέρη τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος, ὡς π.χ. εἰς τὴν Ἀγόριαν τῆς Παρνασσῶς. Ἐνταῦθα «τὸ κλάψιμο τοῦ νεκροῦ γίνεται ἀπὸ τοὺς οἰκείους, τοὺς συγγενεῖς καὶ τοὺς στενοὺς φίλους, καὶ δὲν εἶναι τραγούδι, ἀλλὰ μᾶλλον μιὰ ἑμμετρὴ πρόζα, πού λέγεται recitativo, χωρὶς ὄρισμένο «νηχό», κατὰ διάφορους — κατὰ βούλησι — μελωδικοὺς τρόπους, μὲ ἀρκετὴ πρωτοτυπία στὰ ἐκάστοτε λόγια, πού εἶναι συχνὰ αὐτοσχεδιάστα». Εἰρ. Σπανδωνίδη, Τραγούδια τῆς Ἀγόριας (Παρνασσῶς), Ἀθήνα 1939, σ. 362.

επίσης έδημοσιεύθη υπό Γ. Ζώρα - Π. Κρέτση - Λεοντοίνη βραχεία διασκευή τής «Ερωφίλης» γνωστή υπό τόν τίτλον «Πανάρατος» (παραφθορά του όνόματος του έτέρου τών πρωταγωνιστών Παναρέτου)¹.

Καί τώρα θα κάμωμεν σύντομον λόγον διά τó έθιμον του «Ζαφείρη» καθ' ύπαγόρευσιν τής εκ Βίτσης Ίππολύτης Κεφάλα, έτων 56, τής δ' δημοτικού. «Τó μ'ηνα Μάη, όταν ήμουνα 12-15 χρονών, πηγαίναμε πολλά κορίτσα, όχι άγορία, στην έξοχή με τά κατοίκια νά τά βοσκάμε. Έκει έλέγαμε: θα παίξωμε τó «Ζαφείρη». Μαζεύαμε άγριολούλουδα, ιδίως μαργαρίτες, ένα άλλο, που τó λένε «Μάη» καί σκάφρες. Από όλα τά κορίτσα έπεφτε κάτω ένα καί έκανε τó νεκρό. Του δέναμε τά χέρια με ένα άσπρο μαντήλι. Ήταν ανάσκελα σαν νεκρός. Μετά άρχινούσαμε όλα τά κορίτσα γύρω-γύρω στο νεκρό, που τόν λέγαμε «Ζαφείρη», τó μοιργιολόι. Τó λέγαμε μοιργιολοιστά:

♩ ~ 88

1 Ζα - φεί - ρη η μ', κον - το - στρόγ - γυ - λε καί -
falsetto *parlato*
 κον - το - μα - ζω - μέ - ε - ι - νε - ο - ι - ι

2 γιά - σουκ', Ζα - φεί - ρη μ', νά μās δ'ής, Ζα - φεί - ρη μ', νά μās
 πιά - αι - α - ι - κης ο - ι -

3 Έ - σκού - ρια - σαν οί κλει - δω - νιές - - -
 Τον
 (x)

- Ζαφείρη μ', κοντοστρόγγυλε καί κοντομαζωμένη,
 για σουκ', Ζαφείρη μ', νά μās δ'ής, Ζαφείρη μ', νά μās πικιάκης.
 — Έσκούριασαν οί κλειδανιές, χορτάριασαν οί πόρτες.
 Μè τί ματάκια για νά δ'ω, νά δ'ω νά περβατήσω,

¹ Είς την Έπετ. τής Έταιρ. Βυζ. Σπουδ., τόμ. 27, 1957, σ. 110-116.

5 πὸν ρέφαν τὰ ματάκια μου, σὸν τὸ μαργαριτάρι,
καὶ κόπ'καν τὰ χεράκια μου
καὶ τὰ ποδαράκια μου.

— Γιὰ σοῦκ', Ζαφείρη, νὰ μᾶς πικιάκης, γιὰ σοῦκ' νὰ μᾶς κυν'γήσης.

Μετὰ σηκωνόταν καὶ μᾶς κυνηγοῦσε. Ξέχασα νὰ πῶ ὅτι, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ χέρια, τοῦ δέναμε καὶ τὰ μάτια μὲ ἄσπρο μαντήλι. Ὅταν σηκωνόταν — τάχα πὸν ἦταν νεκρός—, λυοῦσε χέρια καὶ μάτια καὶ μᾶς κυνηγοῦσε. Ἄμα θὰ ἔπιανε κανένα κορίτσι, ἐκεῖνο ἔπεφτε κάτω, τὸ γεμίζαμε ἀγριολούλουδα κ' ἔκανε τὰ ἴδια» (χ/φον, σ. 214-215). Ἔτσι μοῦ διηγήθη «τὸ παιγνίδι τοῦ Ζαφείρη» ἢ ὡς ἄνω πληροφορητρία. «Τὸ ἔπαιζα εἶπεν ἡ ἴδια, στὰ παιδικά μου χρόνια, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ πρώτου μεγάλου πολέμου (1914) κ' ἔπειτα ἔπαψε νὰ παίζεται». Μοῦ ἐτραγουδῆσε καὶ τὸ ὡς ἄνω μοιριγιολοί, τὸ ὁποῖον ἠχογράφησα καὶ παρέθεσα τὴν μουσικὴν του κατὰ καταγραφὴν αὐτῆς ὑπὸ τοῦ μουσικοῦ κ. Σπύρου Περισιτέρη.

Τὸ μοιριγιολοί τοῦτο ὡς κείμενον εἶναι παραλλαγή τοῦ ὑπὸ Δ. Σάρρου δημοσιευθέντος¹. Ἡ ὑπ' ἐμοῦ καταγραφεῖσα περιγραφὴ τοῦ ἐθίμου διαφέρει πῶς ἀπὸ τὰς περιγραφὰς τοῦ Δ. Σάρρου² καὶ τῆς Κατερίνας Κακούρη³. Ὁ Δ. Σάρρος λέγει ὅτι «πολλάκις οὔτε παῖς οὔτε παρθένος ὑποκρίνεται τὸν θρηνούμενον νεκρόν, ἀλλ' εἰκονίζουσι αὐτὸν διὰ τεσσάρων φύλλων τοῦ ἀφθόνως ἐκεῖ φυομένου ἔλλεβθου (σκάρφης) σταυροειδῶς τιθεμένων καὶ προσηλουμένων δι' ἀκανθῶν ἐπὶ τῆς χλοερᾶς γῆς. Πρὸς τούτοις εἰκονίζουσι αὐτὸν... καὶ δι' ἀνδρικήλου ἢ κόρης (κούκλας), ἣν ἐπίσης καλύπτουσι δι' ἀνθέων (σαβανώνουν τὴν κούκλα)»⁴. Ἡ δὲ Αἰκατερίνη Κακούρη γράφει ὅτι παλαιότερον τὸν παρίστανον καὶ διὰ μικροῦ εἰδώλου νέου ἀνδρὸς ἐκ ξύλου πρίνου ἢ σφενδάμης⁵.

Ἄξιον ἰδιαιτέρας ἐξάρσεως εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι διέσωσα τὴν μουσικὴν «τοῦ μοιριγιολογίου τοῦ Ζαφείρη», ὁ ὁποῖος «εἶναι λείψανον ἀρχαϊκῆς λατρείας καὶ δὴ τοῦ Λίνου καὶ Ἀδώνιδος», ὡς πρώτος ἔγραψεν ὁ ἐκ Βίτσης Δ. Σάρρος⁶.

¹ Δ. Σάρρου, Λείψανα τῆς λατρείας τοῦ Λίνου καὶ Ἀδώνιδος ἐν Ἠπειρῷ. Δελτ. τῆς Ἱστορ. καὶ Ἐθνολογ. Ἐταιρ. τῆς Ἑλλάδ., τόμ. Ε', 1900, σ. 347-348.

² Ἐνθ' ἄν., σ. 346-351.

³ Κατερίνας Κακούρη, Λαϊκὰ δρώμενα εὐετηρίας. Πρακτ. Ἀκαδ. Ἀθην., τόμ. 27 (1952), σ. 224-225. Βλ. τῆς Ἰδίας, Θάνατος-Ἀνάσταση (σὲ μαγικοθρησκευτικὰ «δρώμενα» τῆς λαϊκῆς λατρείας τῆς Ἠπειροῦ), Ἀθῆναι 1965, σ. 38-48.

⁴ Δ. Σάρρου, ἔνθ' ἄν., σ. 348-349.

⁵ Βλ. Κατερίνας Κακούρη, Λαϊκὰ δρώμενα..., σ. 225. Πρβλ. καὶ Γ. Ἀ Μέγα, Ἑλληνικὰ καὶ ἑορταί, σ. 189-190.

⁶ Δ. Σάρρου, ἔνθ' ἄν., σ. 350-351.

Ἐκ τῶν δεισιδαιμόνων δοξασιῶν σημειῶ ὀλίγας, τὰς ἑξῆς: 1) «Φυλαχτὸ βάζομε καὶ στὰ ζῶα: στὰ πρόβατα, στὰ ἄλογα, συνήθως ὅμως στὰ γεσεμία. Τὰ γεσεμία (ὀδηγοὶ) εἶναι μεγαλόσωμα καὶ μπορεῖ νὰ πάθουν, σ' αὐτὰ θὰ πέσῃ τὸ μάτι» (χ/φον, σ. 74). Ὅπως ἐδῶ ἔτσι καὶ εἰς ἄλλους ἑλληνικοὺς τόπους βασκανό-μενα ὄντα δὲν εἶναι μόνον οἱ ἄνθρωποι, ἀλλὰ καὶ τὰ ζῶα, τὰ δένδρα καὶ αὐτὰ τὰ ἄψυχα ἀκόμη πράγματα, ὅπως π.χ. ἡ οἰκία¹. Διὰ προβασκάνια δὲ χρησιμοποι-οῦνται οὐ μόνον φυλαχτά, ἀλλὰ καὶ βασκαντῆρες, ματοπιάστρες κ.ἄ.

2) «Ἀνήμερα τοῦ Εὐαγγελισμοῦ ἀνάβουμε φωτιὲς στὸ κατώφλι τοῦ στάβλου, γιὰ νὰ περάσουν τὰ ζῶα ἀπὸ πάνω, γιὰ νὰ μὴ τὰ τρῶν τὰ φίδια» (χ/φον, σ. 76).

Ἡ δεισιδαιμὸν αὕτη συνήθεια ἀνήκει εἰς τὰ διαβατήρια καὶ καθαρηγία ἔθιμα, ὃ δὲ λαὸς μεγίστην ἀποδίδει ἰερότητα καὶ δύναμιν καθαρηγίον εἰς τὰς ἑαρινὰς πυρὰς².

3) «Τὴ στάχτη τὶς μέρες τῶν Χριστουγέννων δὲν τὴν πετάζουν ὄξω. Τὸ ἔχομε σὲ κακὸ νὰ τὴν ριζῶμε ὄξω. Οὔτε τὰ νερὰ ἀπὸ λουσίματα τὶς μέρες αὐτὲς» (χ/φον, σ. 77). Ὅς εἶναι γνωστόν, τόσον τὰ ξύλα, πού ἀπομένουν ἀπὸ τὴν φωτιὰν τοῦ Δωδεκαημέρου, ὅσον καὶ ἡ ἐξ αὐτῶν στάχτη ἔχουν ἀποτρεπτικὴν δύναμιν καὶ χρη-σιμοποιοῦνται πρὸς προφύλαξιν τῆς οἰκίας καὶ τῶν ἀγρῶν ἀπὸ παντὸς κακοῦ. Τὸ ἔθιμον ἀπαντᾷ καὶ ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος εἰς ἄλλους λαοὺς³.

4) «Οἱ παλιὲς ἔλεγαν ὅτι εἶναι μερικὲς πού ξέρουν καὶ κατεβάζουν τὸ φεγγάρι. Καὶ ἀνέβαιναν αὐτὲς (οἱ μάγισσες) ἀπάνω στὸ ἀλέτρι, μάζευαν τὰ σαϊτάνια καὶ σαϊτάνευαν τὸν κόσμον. Βογγοῦσε τὸ φεγγάρι καὶ αὐτὲς ἔκαναν τὴ δ' λειά τς» (χ/φον, σ. 150).

Ὁ λαὸς ἀποδίδει εἰς τὰς μαγίσσας πολλὰς ιδιότητας καὶ δυνάμεις. «Τὸ δὲ μέγιστον ἐν τῇ μαγικῇ τέχνῃ, λέγει ὁ Ν. Γ. Πολίτης, θεωρεῖται ἡ δύναμις τοῦ καθελκύειν τὴν Σελήνην καὶ τοὺς Ἀστέρας»⁴. Αἱ μάγισσαι δύνανται νὰ μεταμορ-φοῦνται, νὰ γίνωνται ἄφαντοι, νὰ κατεβάζουν τὸ φεγγάρι κ.τ.δ. Παρὰ τῷ λαῷ ἀπαντῶσι ποικίλαι περὶ αὐτῶν διηγήσεις⁵. Ἀντίστοιχοι δὲ πρὸς τὸ μούγκρισμα τοῦ φεγγαριοῦ εἶναι αἱ ἀρχαῖαι παραστάσεις περὶ τοῦ μυκήματος τῆς Ἑκάτης⁶.

¹ Διὰ τοῦτο «στὸ σπίτι ἀπ' ὄξω στὴν πόρτα βάζομε τὸ πέταλο γιὰ τὸ καλὸ, τὸ γούρι, καὶ ἀλείφομε τὸν τοῖχο τῆς ὀξώπορτας μὲ βουλιτὲς (σβουλιεὲς) ἀγέλαδων» (χ/φον, σ. 74).

² Γ. Ἀ. Μέγα, ἔνθ' ἄν., σ. 112.

³ Βλ. τὸ ἄρθρον Asche ἐν Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens. Bd. I. Berlin und Leipzig 1927, σσ. 611-617.

⁴ Ν. Γ. Πολίτου, Λαογραφ. Σύμμεικτα, τόμ. Β', 1921, σ. 157, 159.

⁵ Ν. Γ. Πολίτου, Λαογραφ. Σύμμεικτα, τόμ. Α', 1920, σ. 131, τόμ. Β', σ. 814.

⁶ Ν. Γ. Πολίτου, ἔνθ' ἄν., τόμ. Β', σ. 814.

Καὶ ἄλλα πολλὰ ἔθιμα τῶν χωρίων τούτων χαρακτηρίζονται διὰ τὴν ἀρχαϊκότητά των, μαρτυροῦσαν ὅτι ὁ λαός, παρὰ τὰς οἰκονομικὰς καὶ κοινωνικὰς μεταβολὰς τῶν τελευταίων χρόνων, διατηρεῖ εἰσέτι ἀρκετὰ κατὰ παραδόσιν στοιχεῖα παλαιότερου πολιτισμοῦ. Παρατηρητέον ὅμως ὅτι ὁ σημεῖραι ἢ νεωτέρα γενεὰ ἐπιδιώκει τὸ νέον, ἀποφεύγει ἢ λησμονεῖ τὸ παλαιόν, τὸ ὁποῖον θεωρεῖ «καθυστερημένον» καὶ ἱκανοποιεῖται περισσότερο μὲ τὰ ἐκ τῶν ἀστικῶν κέντρων εἰσαγόμενα πολιτιστικὰ στοιχεῖα. Οὕτω π.χ. ἡ ἐνδυμασία τῶν κατοίκων νῦν εἶναι ἀστική. Μόνον δ' οἱ ἡλικιωμένοι καὶ οἱ μεσήλικες Σαρακατσάνοι διατηροῦν ἀκόμη τὰς παλαιὰς τῶν ἐνδυμασίας. Κατὰ τὰς διασκεδάσεις, ἐκτὸς τῶν τοπικῶν ἁσμάτων καὶ χορῶν, ἀκούονται καὶ ἕσματα καὶ χορεύονται χοροὶ ἐκ τῶν ἀστικῶν κέντρων. Ὅταν δὲ θὰ ἠλεκτροφωτισθοῦν καὶ τὰ Ζαγοροχώρια, τότε ἡ μεταβολὴ θὰ εἶναι μεγαλύτερα. Οὕτω π.χ. πολλὰ ἐκ τῶν σημερινῶν οἰκιακῶν σκευῶν θ' ἀχρηστευθοῦν μὲ τὰς ἠλεκτρικὰς μαγειρικὰς συσκευὰς καὶ τ' ἄλλα σχετικὰ εἶδη. Αἱ γυναῖκες μὲ ἠρώτων: «πότε θὰ ῥθῃ καὶ σ' ἐμαῖς τὸ ἠλεκτρικόν; ἀλλοῦ, στὸ Πωγώνι, τὸ ἴβαλαν». Τοιοῦτοτρόπως μετ' ὀλίγον ὁ βίος τοῦ λαοῦ θὰ παρουσιάσῃ μεγαλύτερας διαφορὰς ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν σημερινόν.

R É S U M É

Recherches folkloriques dans la région de Zagorion (Epire)
du 14 juillet au 4 août 1966

par D. B. Oeconomidès

Pour compléter ses recherches folkloriques commencées dans cette même région en 1963, l'auteur a visité les villages Monodendrion (Μονοδένδριον) et Vitsa (Βίτσα) du 14 juillet au 4 août 1966.

Le matériel collectionné constitue un manuscrit de 323 pages in 8°. L'auteur a également enregistré sur bandes de magnétophone 57 chansons populaires.

Après une brève introduction sur l'histoire de ces villages et leur position géographique, il examine la situation économique de leurs habitants et leurs occupations.

Ensuite, il mentionne les collections folkloriques concernant cette

région, publiées par des amateurs ou inédites, dont il nous donne une bibliographie détaillée.

Traitant des éléments de la vie matérielle du peuple, il examine en premier lieu les formes de l'habitation populaire, la manière dont les maisons sont construites et leur décoration, tout en donnant un inventaire des principaux meubles et ustensiles domestiques en usage.

Se référant aux aspects de la vie populaire, il mentionne les coutumes de la chasse, qu'il compare avec celles de l'époque byzantine, avec laquelle il trouve qu'elles ont de grandes ressemblances, comme par exemple la chasse à la perdrix.

De la littérature populaire orale il examine les chansons (accompagnant ou non des danses populaires) et les légendes. Il constate que peu de chansons acritiques se conservent jusqu'à aujourd'hui dans la mémoire du peuple, tandis qu'on continue de chanter certaines anciennes ballades.

De même il remarque que pendant les noces on chante un grand nombre de vieilles chansons d'amour. Dans cette région sont encore vivantes aussi les chansons cleptiques. Il mentionne par la suite les instruments musicaux employés et les noms des musiciens les plus connus, ainsi que les différentes danses, dont les principales sont: le tsamicos, le Zaghorissios, le Poghonissios, la Karamberia et autres.

Touchant le sujet des légendes populaires recueillies au cours de cette mission, l'auteur en cite les plus connues et les plus répandues: celles sur les trésors cachés, celles sur les êtres démoniaques de Noël (Καλικάντζαροι), sur les Fées (Νεράιδες) et sur le Diable. A cette dernière catégorie appartiennent aussi les légendes appelées dualistes, sur lesquelles il publia dans le volume précédent de cette revue (vol. 17) une étude spéciale.

Décrivant et interprétant certaines coutumes matrimoniales, il remarque qu'aujourd'hui la cérémonie nuptiale, bien qu'elle n'ait plus la richesse et la variété de l'époque avant 1940, maintient toutefois dans son cérémonial certaines croyances magiques très intéressantes. D'autre part, les coutumes concernant la mort ont résisté aux changements survenus et possèdent toute la diversité des croyances magiques et des superstitions traditionnelles.

Du point de vue des coutumes du culte, l'auteur constate la profonde

foi du peuple en Dieu et en les Saints et tout particulièrement en St. Nicolas.

Ensuite, il décrit la coutume des travestissements pendant le Carnaval et des représentations théâtrales populaires, en plein air, où on joue des adaptations d' «Erophile» (Ἐρωφίλη) et de l' «Erotocritos» (Ἐρωτόκριτος). On voit dans les manifestations du Carnaval la continuation des coutumes du culte dionysiaque.

La coutume de «Zafiri» (Ζαφείρη), dont l'auteur donne une description détaillée, est importante et très intéressante. Il s'agit d'après D. Sarros de la survivance de l'ancienne légende de Linos et d'Adonis en Epire. L'auteur a également pu enregistrer le «mirologue de Zafiri» chanté devant Zafiri, prétendu mort.

Avant de terminer son exposé, l'auteur examine encore certaines superstitions populaires et, en conclusion, il met l'accent sur le fait de la disparition de jour en jour des éléments traditionnels sous l'influence du développement rapide de la vie sociale.

Β'

ΕΚΘΕΣΙΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΗΣ ΕΙΣ ΜΥΡΣΙΝΗΝ ΛΑΚΩΝΙΑΣ (19 ΟΚΤ. - 2 ΝΟΕΜΒΡ. 1966)

ΥΠΟ Κ. ΡΩΜΑΙΟΥ

Ὁ συνοικισμὸς Μυρσίνη εὐρίσκεται ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ Ταυγέτου, βορειοδυτικῶς τοῦ Γυθείου, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἀπέχει περὶ τρεῖς περίπου ὥρας. Ἐγκαταλειμμένη τῶρα ἀπὸ σημαντικὸν τμήμα τοῦ παλαιοῦ πληθυσμοῦ τῆς, ἰδίως τοῦ νεωτέρου καὶ δυναμικωτέρου, ἡ Μυρσίνη ἐξακολουθεῖ νὰ θεωρῆται ἡ πρωτεύουσα τοῦ τέως δήμου Μαλευρίου, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ τὸ βορειοανατολικὸν ἄκρον τῆς Μάνης, τὸ ὁποῖον ὑπῆρξεν ἰδιαίτερος σημαντικὸν διὰ τὴν τοπικὴν ἱστορίαν τῶν τριῶν τελευταίων ἑκατονταετηρίδων. Εἰς τὸ τμήμα τοῦτο ἀνήκει τὸ θρυλικὸν Κάστρον τοῦ Πασαβᾶ, ποῦ ἐλέγχει τὴν ἐπικοινωνίαν Γυθείου - Ἀρεοπόλεως. Εἰς τὸν αὐτὸν δήμον τοῦ Μαλευρίου ἀνήκει ὁ Πολύραβος, γνωστὸς διὰ τὴν ὁμώνυμον μάχην τοῦ 1826 καὶ τὴν ἠρωϊκὴν ἀντίστασιν τῶν Μανιατῶν κατὰ τῆς ἐπιχειρουμένης εἰσβολῆς τοῦ Ἰμβραήμ πασᾶ. Ἐπὶ πολλὰς δεκαετηρίδας πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, εἰς τὰς βορειοανατολικὰς παρυφὰς τοῦ δήμου Μαλευρίου ἐπεκράτουν οἱ πολεμικοὶ «Τουρκομπαρδουνιώται», ἐγκατεστημένοι εἰς

όχυρους πύργους. Εἰς τὰ ἴδια ἐκεῖνα βουνά, ἀκριβῶς παρὰ τὰ σύνορα τοῦ Μαλευρίου, ἀκριβῶς παρὰ τὴν ὑπὸ τῶν λογιωτέρων κατοίκων τοῦ δήμου ἀποκαλουμένη μετέπειτα «μεθόριον», εὑρισκον καταφύγιον ὀνομαστοὶ Ἕλληνες καπεταναῖοι, καὶ τοῦτο, διότι ἠσθάνοντο προφυλαγμένα τὰ νῶτα αὐτῶν χάρις εἰς τὴν φιλικὴν βοήθειαν τῶν κατοίκων τῆς σκληροτραχίλου Μάνης. Τοιοῦτοι καπεταναῖοι ὑπῆρξαν παλαιότερον μὲν οἱ Παναγιώταρος καὶ Κωνσταντῆς Κολοκοτρώνης, ἀμέσως δ' ἔπειτα ὁ θρυλικὸς ἐν Λακωνίᾳ καὶ Ἀρκαδίᾳ καπετὰν Ζαχαριάς. Οἱ δύο πρῶτοι εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς τὴν Καστάνιαν τῆς Μελιτίνης, ὁ δὲ τελευταῖος εἰς τὸν Σκουφομούτην τοῦ Λυγερέα τοῦ Μαλευρίου. Ὅλων αὐτῶν σώζονται καὶ σήμερον τὰ ἐρείπια τῶν πύργων των, ταπεινὰ καὶ σιωπηλὰ μνημεῖα περιβαλλόμενα ὅμως ἀπὸ μίαν εὐγλωττον ἄλυσον θρύλων καὶ λοιπῶν ἱστορικῶν διηγήσεων, αἱ ὁποῖαι ἐπέζησαν διὰ τῆς τοπικῆς προφορικῆς παραδόσεως τῶν κατοίκων τῶν πέριξ περιοχῶν.

Τοιαύτη ἐν ὀλίγοις εἶναι ἡ φυσιογνωμία τοῦ τέως δήμου Μαλευρίου τῆς Β. Α. Μάνης, εἰς τοῦ ὁποίου τὴν ὀλιγάνθρωπον νῦν πρωτεύουσαν Μυρσίνην μετέβην τὸ φθινόπωρον τοῦ 1966 (19 Ὀκτωβρίου ἕως 2 Νοεμβρίου). Ἡ λαογραφικὴ ἀποστολὴ μου ἐγένετο εἰς ἐκτέλεσιν σχετικῆς ἐντολῆς τῆς Συγκλήτου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τὸ δὲ λαογραφικὸν ὕλικόν ποὺ συνεκέντρωσα ἀριθμεῖται εἰς 220 σελίδας τετραδίου, τὸ ὁποῖον κατετέθη ὑπ' αὐξ. ἀριθμὸν 3.038 Α, ὡς χειρόγραφον τοῦ Κέντρου Ἐρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας παρὰ τῆ Ἀκαδημίᾳ Ἀθηνῶν.

Εἰς τὸ συγκεντρωθὲν ὕλικόν, ποικίλον εἰς περιεχόμενον καὶ ἀναφερόμενον εἰς τὸν λαϊκὸν πολιτισμὸν τῆς βορειοανατολικῆς Μάνης, περιέχονται πληροφορίαι σχετικαὶ μὲ τὴν λαϊκὴν λατρείαν, τὰς λαϊκὰς δοξασίας, τὴν τεχνικὴν τῶν ἰδιοτύπων μοιρολογίων τῆς Μάνης, τὰς τοπικὰς παραδόσεις, ἰδίως ἠρωϊκὰς καὶ λατρευτικὰς, σχετικὰς μὲ τοὺς πιστευομένους δαίμονας. Περιλαμβάνονται ἐπίσης πληροφορίαι σχετικαὶ μὲ τὸν γεωργικὸν καὶ ποιμενικὸν βίον, τὴν τοπικὴν ἀρχιτεκτονικὴν, τὴν συλλογὴν τοῦ ἐλαιοκάρπου καὶ τὴν παραγωγὴν τοῦ ἐλαίου, τὴν συλλογὴν παλαιότερον τοῦ καρποῦ τῆς δρυός, ὡς καὶ ποικίλαι ἄλλαι παρατηρήσεις σχετικαὶ μὲ τὴν φύσιν καὶ τὰ εἶδη τῶν μυκήτων (μανιταριῶν), ἢ τὴν ζωὴν τῶν ζώων, τῶν πτηνῶν καὶ τῶν ἐντόμων, ὡς ἐπίσης μὲ τὴν λαϊκὴν μαντικὴν, τὸν κοινωνικὸν βίον, τὰ παιδικὰ παιγνίδια καὶ τὰ ἐν χρήσει παλαιότερον οἰκιακὰ σκευῆ. Τέλος κατεγράφησαν ἔτι εἰδικώτερον πληροφορίαι, σχετικαὶ μὲ ἔθιμα τῆς Ἀποκριᾶς καὶ μὲ τοὺς τρεῖς κυρίους σταθμοὺς τῆς ζωῆς, τὴν γέννησιν, τὸν γάμον καὶ τὸν θάνατον.

Ἐκ τοῦ ὕλικου τούτου θὰ περιορισθῶ κατωτέρω εἰς ὀλίγα μόνον ἀλλὰ χαρακτηριστικὰ παραδείγματα ἀναφερόμενα 1) εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον, 2) εἰς ἐν ἐκ τῶν αἰτίων συντηρήσεως καὶ διαδοχῆς τῆς κληροδοτουμένης παραδόσεως, 3) εἰς δύο τοπικὰς παραδόσεις σχετικὰς μὲ τὴν ἀλεξίκακον δύναμιν τοῦ ἄρτου καὶ τὴν

σταθεράν πίστιν περί υπάρξεως άοράτων κακοποιών δαιμόνων, καί 4) εις την ίδιότυπον τεχνικήν τών μοιρολογίων τής βορειοανατολικής Μάνης σύμφωνα με την όποιαν προτάσσεται προοίμιον εις δεκαπεντασυλλάβους καί άκολουθεϊ τόν κύριον θέμα του μοιρολογίου εις μετρικήν μορφήν όκτασύλλαβον.

1. Κοινωνικός βίος. Ἡ παράδοσις του κοινωνικοῦ βίου εις τήν Μάνην άκολουθεϊ ιδιικήν της παλαιάν μορφήν, από τήν όποιάν φέρω τρία σύντομα άλλα χαρακτηριστικά ειδικά θέματα: τόν βιασμόν γυναικός, τήν ζωοκλοπήν, τήν χαρτοπαιξίαν. 1) Αί γυναῖκες εις τήν Μάνην τυγχάνουν γενικοῦ σεβασμοῦ. Καί αὐτάς τās γυναῖκας τών έχθρικών οικογενειών οἱ αντίπαλοι τās σέβονται. Ὁ πόλεμος ἢ οἰαδήποτε σύγκρουσις εἶναι θέμα τών άνδρῶν. Ἡ γυναῖκα, εἴτε εἰργάζεται εις τούς άγρούς, εἴτε εὐρίσκειται εις εἰρημικόν δρόμον, δέν κινδυνεύει, ἄς εἶναι έντελῶς μόνη. Βιασμός γυναικός εἶναι κοινωνικόν φαινόμενον άνύπαρκτον εις τό χωρίον Μυρσίνη. «Θά σειστῆ ἡ Μάνη δλόκληρη, αν γίνη τέτοιο πρᾶγμα» μου εἶπαν. 2) Καί ἡ ζωοκλοπή μεγάλων οἰκιακῶν ζώων εἶναι τελείως άνύπαρκτος. «Δέν άκούσθηκε ποτές εἰδῶ νά κλέβουν τὰ χοντρά ζῶα». Πράγματι, ὡς παρατήρησα, τὰ ζῶα βόσκουν έλευθέρα καί μόνα των, χωρίς νά τὰ παρακολουθηῆ φύλαξ καί χωρίς νά συμβαίνει κλοπή. Παρατήρησα μάλιστα, — καί διεπίστωσα τούτο πολλάκις, — ὅτι εις τήν Μυρσίνην τὰ σπίτια άφήνονται άνοικτά, ένῶ οἱ έννοικοί των άπουσιάζουν. Ἀσφαλῶς τούτο φαίνεται άδύνατον άλλα τόν Ὀκτώβριον του 1966 διεπίστωσα ὅτι τούτο ὄντως συνέβαινεν εις εὐρεϊάν κλίμακα καί ὅτι ὠφείλετο εις τήν γενικήν συνήθειαν τών κατοίκων. 3) Ὡς πρὸς τήν χαρτοπαιξίαν, τό ἔθιμον τούτο ύπεχώρησε κατά τούς νεωτέρους χρόνους, παλαιότερον ὁμως άπετέλει δεινήν κοινωνικήν πληγήν. Με συντομίαν, άλλα καί τραγικήν σαφήνειαν, μου άνέφεραν οἱ χωρικοί σχετικά παραδείγματα: «Παίζανε παλαιότερα χωράφια δλόκληρα. Ἀκόμη καί τό μουλάρι, φορτωμένο με τό λάδι, σταματοῦσανε στά χάνια καί τό παίζανε στά χαρτιά. Ξεκληρίζανε περιουσίες άπ' αὐτό τό έλάττωμα».

2. Περί ένός εκ τών αιτίων συντηρήσεως καί διαδοχῆς τῆς κληροδοτουμένης παραδόσεως. Μίαν ἡμέραν εὐρισκόμενη μεταξὺ ὀμίλου ἠλικιωμένων γυναικῶν, αἱ ὁποῖαι μου διηγούντο παραδόσεις καί τραγούδια του χωρίου των. Ἐξεχώριζε μεταξὺ αὐτῶν μία, ἡ ὁποία ένεδυμείτο τὰ περισσότερα καί μάλιστα κατά τρόπον πιστότερον ἢ οἰαδήποτε ἄλλη. Εἰς παρατήρησίν μου, διατί συμβαίνει τούτο ειδικῶς με έκείνην καί ὄχι με τās ἄλλας, ὅλαι αἱ παριστάμεναι συνεφώνησαν εις τό ἐξῆς συμπέρασμα: «Ἡ Βαγγελία τὰ θυμᾶται, γιατί εἶχε κυρά καί τῆς τά ἔλεγε». Τούτο σημαίνει ὅτι ἡ Βαγγελία εις τούς παιδικούς της χρόνους εἶχε νυχθημερόν πλησίον της τήν μάμμην, ἡ ὁποία με στοργήν καί ἀγάπην διηγείτο καί μετέδιδεν εις τήν μικράν έγγονήν της ὅσα ἢ ἰδία εἰγνώριζε. Τότε

ἀνελογίστην πόσον ὄντως πολύτιμος καὶ αὐτόχρομα ἔθνικὸς εἶναι ὁ ρόλος ἐν τῇ οἰκογενεῖα τῆς γηραιᾶς μάμμης. Καθ' ὃν χρόνον ἡ νεαρά μήτηρ, ὁ ἐνδιάμεσος κρίκος μεταξύ μάμμης καὶ ἐγγονῆς ἢ ἐγγόνου, ἐργάζεται σκληρὰ διὰ τὴν βιοπάλην καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν ἔχει οὔτε τὸν χρόνον οὔτε τὴν ψυχικὴν διάθεσιν διὰ νὰ παῖξῃ ἐπὶ ὄρας μὲ τὰ τέκνα της, ἢ γηραιὰ μάμμη πρᾶττει τοῦτο εἰς τοιοῦτον βαθμόν, ὥστε ἀναδεικνύεται ὁ στυλοβάτης τῆς ἐθνικῆς παραδόσεως.

Ἀναμνήσκονται ὅτι παρόμοιον φαινόμενον διεπίστωσα καὶ κατὰ τὸν χρόνον τῶν σπουδῶν μου εἰς Ἡνωμένας Πολιτείας τῆς Ἀμερικῆς. Εἰδικῶς διεπίστωσα ἐκεῖ ὅτι εἰς πολλὰς ἑλληνικὰς οἰκογενεῖας τὰ νεαρὰ μέλη τῆς τρίτης γενεᾶς τῶν Ἑλλήνων ἀποίκων, ἤτοι οἱ ἐγγονοὶ καὶ αἱ ἐγγοναί, ἠγνόουν τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ἐὰν συνέβαινε νὰ μὴ ἐπιζῇ ἡ γαγιά, ἐνῶ ἀντιθέτως ἐγνώριζον τὴν ἑλληνικὴν, ἐὰν ἡ μάμμη τῶν ἐπέζη. Εἰς τὴν Ἀμερικὴν ἢ συμπαθῆς ἔξ Ἑλλάδος μάμμη εἶναι φορεὺς τῆς ἐθνικῆς γλώσσης. Εἰς τὰ χωρία τῆς Ἑλλάδος ἡ ἴδια κρατεῖ εἰς τὰς χεῖρας της πολύτιμον τμήμα τῆς ἐθνικῆς παραδόσεως καὶ τὸ μεταλαμπαδεύει εἰς τὰ μικρὰ ἐγγονάκια της. Ἰδοὺ μία μορφή ἐθνικοῦ λαϊκοῦ νηπιαγωγείου ποὺ ἔχει βᾶσιν τὴν οἰκογένειαν καὶ ἐνθυμίζει «τὸ κρυφὸ σχολεῖο» τῶν προγόνων. Ἡ Βαγγελία τῆς Μυρσίνης, ἡ ἡλικιωμένη Εὐαγγελία Καράμπελα, ὑπῆρξε δι' ἐμὲ καὶ ἡ ἀφορμὴ τῶν συλλογισμῶν αὐτῶν καὶ ἡ ἔμπρακτος ἀπόδειξις τῆς ἀληθείας των.

3. Παρατηρήσεις εἰς δύο παραδόσεις, σχετικὰς μὲ τὸν ποικίλον ρόλον τῶν κακοποιῶν δαιμόνων. Ἡ πρώτη ἔχει ὡς ἑξῆς: «Μία μικρὴ φύλαε τὰ πρόβατα. Ἐκεῖ ποὺ τὰ φύλαε, πῆγε μιὰ γυναῖκα ψηλὴ ποὺ φοροῦσε ἄσπρα καὶ τῆς λείει ἀπὸ μακρυνά: — Ἀφῆσε κάτω τὴ μπόλια ποὺ κρατᾶς καὶ ἔλα νὰ σοῦ εἰπῶ». Τὸ κορίτσι εἶπε: — Ἀπὸ τοῦ μού το ἔδωκε ἡ μητέρα μου καὶ μου εἶπε νὰ μὴν τ' ἀφήσω ἀπὸ τὰ χέρια μου». Μέσα στὴν πετσέτα εἶχε τὸ ψωμί, γιὰ νὰ φάη τὸ μεσημέρι. Ἀπὸ τὰ πολλὰ παρακάλια, ἡ μικρὴ δὲν ἤθελε καὶ ἡ ἀσπροφόρα ἔφυγε στενοχωρημένη. Ἄλλοι πάλι λένε ὅτι ἔσκασε».

Τὴν παράδοσιν ταύτην θεωρῶ λίαν σημαντικὴν, διότι καταδεικνύει τὴν δύναμιν τοῦ ἄρτου, τὴν ἀπελατικὴν κατὰ τῶν δαιμόνων καὶ τὴν προστατευτικὴν διὰ τὸν φέροντα. Ὁ ἄρτος κατὰ τὴν ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα ὑπῆρξεν ἱερὸν σύμβολον καὶ διὰ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας ἔχει ἀναγνωρισθῆ ὡς τοιοῦτον, διὰ δὲ τῆς σημερινῆς λαϊκῆς λατρείας ἔχει καθιερωθῆ ὄχι μόνον σύμβολον ἱερὸν ἀλλὰ καὶ ὄπλον ἀκαταμάχητον κατὰ τῶν βλαπτικῶν δαιμόνων.

Ἐνθυμοῦμαι εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο μίαν παράλληλον παράδοσιν, ἡ ὁποία προέρχεται ἐκ Σάμου καὶ τὴν ὁποίαν ἔχει ἀποθησαυρίσει ὁ Ν. Πολίτης (Παράδοσεις τόμ. Α', 1904, ἀρ. 686). Τὴν παραθέτω, διότι εἶναι ὄχι μόνον χαρακτηριστικὴ ἀλλὰ καὶ ἡ μόνη ἔξ ὄλων τῶν παραδόσεων τῆς ὀγκώδους ἐκείνης συλλογῆς

τοῦ Ν. Πολίτου, ἡ ὁποία ἀναφέρεται εἰδικῶς εἰς τὰς Νεραΐδας καὶ τὴν ἀπελατικὴν δύναμιν τοῦ ἄρτου. Σημειωτέον ὅτι ὁ Ν. Πολίτης δὲν εἶχε προλάβει νὰ δημοσιεύσῃ σχόλια εἰς τὰς παραδόσεις τοῦ κεφαλαίου τούτου. Τὸ κείμενον τῆς σαμιακῆς παραδόσεως ἔχει ὡς ἑξῆς: «*Ένας τσολάνης ἐκεῖ πὸν ἔβροσκε τὰ πρόβατά του τὸν ἔπιασε μιὰ δυνατὴ βροχὴ καὶ ἀναγκάστη καὶ μπῆκε σὲ μιὰ σπηλιὰ ἐκεῖ κοντὰ γιὰ νὰ φυλαχτῆ. Εἶχε ἀπάνω του ἕνα κομμάτι ξερὸ ψωμί, εἶχε καὶ τὸ νιουφέκι του. Καθὼς ἦταν ξαπλωμένος στὴ σπηλιὰ, ἄκουσε σὰ νὰ ἔπαιζαν λύρες καὶ φωνὲς πὸν τραγουδοῦσαν μὲ πολλὴ γλυκεῖα φωνή:*

*Τρεῖς κοπέλλες λυγερές,
πάν στὸ δρόμο μοναχές.*

Ἄξαφνα ἄκουσε ἄλλη φωνὴ νὰ λέγῃ: «—Έχει ἄλλον ἐδῶ, ἔχει καὶ τὸ σύντροφό του». Καὶ τοῦ ἐφάνη σὰ νὰ ἔσπασε ἕνα τέλι, καὶ σὰ νὰ ἦταν πολλοὶ ἄνθρωποι πὸν ἔφυγαν γρήγορα. Βγῆκε ὄξω ἀπὸ τὴ σπηλιὰ, καὶ ἐνῶ ἀκόμη ἦταν ἡμέρα δὲν εἶδε κανέναν ἄνθρωπο, οὔτε νὰ τραγουδῆ οὔτε νὰ φεύγῃ. Ἀπ' αὐτὸ κατάλαβε πὼς στὴ σπηλιὰ αὐτὴ ἔμεναν Νεραΐδες, καὶ ἔφυγαν ἅμα εἶδαν μέσα ἄνθρωπο πὸν εἶχε ἀπάνω του ψωμί. Γιατὶ τὸ ψωμί δὲν μποροῦν νὰ τὸ ὑποφέρουν, καὶ αὐτὸ ἐννοοῦσαν διὰ ἔλεγαν ὅτι ἔχει καὶ τὸ σύντροφό του».

Εἰς τὴν Μυρσίνην ἡ πίστις εἰς τὴν ὑπαρξιν δαιμονικῶν ὄντων, ἰδιαίτερος ἐπιβλαβῶν εἰς τὸν ἄνθρωπον, εἶναι ἔντονος, ἐκφράζεται δὲ κατὰ ποικίλους τρόπους εἰς τὰς λαϊκὰς διηγήσεις. Τὸ σημαντικὸν ὅμως εἶναι ὅτι δὲν πρόκειται μόνον περὶ διηγήσεων, αἱ ὁποῖα ἀναφέρουν ὅσα κάποιος ἤκουσαν παρ' ἄλλων, ἀλλὰ καὶ περὶ συγκεκριμένων περιστατικῶν τὰ ὁποῖα ἔζησαν οἱ ἴδιοι οἱ πληροφοριοδῶται μου. Ἀπὸ τὴν τελευταίαν ταύτην κατηγορίαν ἀναφέρω τὴν ἐπομένην πληροφορίαν, τὴν ὁποίαν μοῦ διηγήθη ὁ Δημήτριος Κων. Ἄνδρακάκος, προοδευτικὸς καὶ μορφωμένος κάτοικος τοῦ χωρίου, διατελέσας ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἀγροτικὸς ταχυδρόμος τῶν πέριξ τῆς Μυρσίνης μικροτέρων χωρίων: «*Έρχόμουνα ἀπὸ τὸν Λυγερέα καὶ ἐκεῖ στοὺς Μπούτηδες, σὲ ἕνα μέρος μὲ κλαριὰ πάνου ἀπὸ τὸν Βάτακα, ἄκουσα ἕνα βογγητὸ κ' ἔκανε μούου-μούου-μούου κ' ἐρχότουνα κοντὰ μου μέχρι τὸ Γαλαράκι, ἴσια μὲ διακόσια μέτρα. Ἦταν μέρα Σάββατο. Ἡ ὥρα ἦτανε μὲ τὰ μουντζώματα, ὡς μιὰ ὥρα νύχτα. Τὴν Τετάρτη ξανανύχιωσα, μὰ δὲν ἄκουσα τίποτε. Τὸ ἄλλο Σάββατο πάλι νύχιωσα κατὰ τὴν ἴδια ὥρα καὶ στὸ ἴδιο μέρος, καὶ ἄκουσα πάλε βογγητό. Ἐκανα τὸ σταυρό μου, μὰ κείνο δὲν σταμάταε. Τὴν Τετάρτη πάλι ξανα-νύχιωσα καὶ τίποτε δὲν ἄκουσα, μὰ ἐγὼ φοβήθηκα γιὰ τὸ τρίτο Σάββατο καὶ γύρισα νωρίτερα.*

Καθόμαστου μὲ τὴ γυναῖκα μου στὸ σπιτί καὶ κουβεντιάζαμε. Τὸ ἴδιο πάλε βογγητὸ βόγγηξε μέσα στὸ σπιτί μας. Σηκώθηκε ἡ γυναῖκα μου καὶ ἀνοιξε στὸ

δωμάτιο πὸν κοιμόντουσαν τὰ τρία παιδιά μας, καὶ φώναξε στὸ μεγαλύτερο: — Δημητρούλι, τί ἔχεις; — Τίποτα, μάννα! — Ποιὸ παιδί ἐβόγγηξε; — Δὲν ξέρω, μαννούλα». Σὲ δυὸ μέρες τὸ Δημητρούλι μας πέθανε».

Τὸ περιστατικὸν συνέβη τὸ τέλος Ὀκτωβρίου 1941, καὶ ἀμέσως εἰς τὰς 2 Νοεμβρίου συνέβη ὁ θάνατος τῆς πρωτοτόκου κόρης, τῆς Δήμητρας, τὴν ὁποίαν οἱ γονεῖς τῆς χαϊδευτικῶς ἐκάλουν «τὸ Δημητρούλι». Μοῦ διηγήθη τὴν ἱστορίαν ὁ πληροφοριοδότης πατήρ. Ἄλλὰ δὲν ἐπρόκειτο περὶ λαϊκῆς παραδόσεως, τὴν ὁποίαν ἤκουσε νὰ θρυλῆται παρ' ἄλλων. Εἶχεν ἀκράνδατον τὴν πίστιν ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ἐνεργείας κακοποιοῦ πνεύματος. Καὶ εἶχε τὸ ὕφος ἀνθρώπου ἀναπολοῦντος τραγικὰ βιώματα καὶ δακρύνοντος εἰς τὸ τέλος διὰ τὴν οἰκογενειακὴν συμφορὰν. Δοξασιά περὶ δαιμόνων καὶ πραγματικότης οἰκογενειακῶν γεγονότων συσχετίζονται τόσον στενῶς, ὥστε νὰ μὴ ἀναγνώριζονται τὰ σύνορα τοῦ διαχωρισμοῦ των.

4. Ἰδιότυπος τεχνικὴ, ἀναφερομένη εἰς τὴν σύνθεσιν τῶν μοιρολογίων τῆς βορειοανατολικῆς Μάνης. Ἡ συζήτησις μὲ τὰς γυναῖκας, πὸν ἀσκοῦν αἱ ἴδιαι τὴν παραδοσιακὴν τέχνην τοῦ μοιρολογίου, εἶναι πάντοτε χρήσιμος. Ἐνίοτε μάλιστα ἠμπορεῖ νὰ ὀδηγήσῃ εἰς τὴν ἐρμηνείαν προβλημάτων, σχετικῶν μὲ τὴν τεχνικὴν καὶ τὸν τρόπον τῆς συνθέσεως τῶν μοιρολογίων. Τοῦτο συμβαίνει, διότι τὸ μοιρολόγι εἰς τὴν Μάνην ἔχει διφυῆ, δυσπόστατον φύσιν. Εἶναι δηλ. ἐν κείμενον, διαρκῶς νέον καὶ συγχρόνως διαρκῶς παλαιόν. Τὸ συγκεκριμένον διὰ πᾶσαν νέαν περίπτωσιν μοιρολόγι εἶναι νέον, ἀρκετοὶ ὅμως στίχοι του εἶναι παλαιότεροι. Τὸ πρᾶγμα ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται λίαν παράδοξον, ὥστὸσον εἶναι ἀληθές. Διὰ τὴν αἰ γυναικὲς διαρκῶς συνθέτουν νέα μοιρολόγια διὰ κάθε νέαν περίπτωσιν, χρησιμοποιοῦν ὅμως, σχεδὸν διαρκῶς καὶ σχεδὸν μηχανικῶς, ἐτοιμοὺς στίχους, ἢ ζεύγη στίχων, ἢ καὶ ἐπιτηχημένας ἐνότητας στίχων, πὸν συνήθως περιέχουν ἔτοιμα μοτίβα ἢ ἐτοιμοὺς παρομοιώσεις καὶ μεταφοράς, ἢ ἔτοιμα εἰδικὰ ἐγκώμια, κατάλληλα διὰ τὴν εἰδικὴν κάθε φορὰν περίπτωσιν.

Εἰς ἐρώτησίν μου, σχετικὴν α) μὲ τὰ προοίμια πὸν τὰ συνθέτουν εἰς δεκαπεντασύλλαβον, ἐνῶ τὸ περιεχόμενον τοῦ ὑπολοίπου μοιρολογίου ἀκολουθεῖ εἰς ὀκτασύλλαβον, καὶ β) μὲ τὸν τρόπον πὸν χρησιμοποιοῦν καὶ μὲ τὴν σειρὰν πὸν ταξινομοῦν τὰ περιστατικά, αἱ γυναῖκες τοῦ χωρίου μοῦ ἀπῆντησαν ὡς ἑξῆς: «Οἱ ἀρχὲς εἶναι παλαιῦκές, ἀλλὰ τίς ξαναεῶνουμε. Καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μοιρολόγι πολλὰ εἶναι παλαιῦκά, ἀλλὰ μεῖς τὰ βάνουμε ὅπον τοὺς ταιριάζει. Πρῶτα στὸ μοιρολόγι βάνουμε τὴν ἀρχὴν του καὶ ἀμέσως ἔπειτα τὸ σταυρώνουμε, λέμε δηλαδὴ σὲ ἄλλον ἤχο τὰ ντέρτια, τὰ δνόματα καὶ τὰ παινέματα».

Αὐτὸν τὸν παρὰξενον καὶ νεοφανῆ ὄρον «τὸ σταυρώνουμε τὸ μοιρολόγι»

τὸν ἤκουσα κατ' ἐπανάληψιν. Τὸν χρησιμοποιοῦν καὶ διὰ τὸ κλάδευμα τῶν νεαρῶν ἐλαιοδένδρων, ὅταν κόπτον τὸν εὐθυτενῆ κορμὸν καὶ ἀφήνουν ἐκατέρωθεν αὐτοῦ ἄλλους κλάδους νὰ ἀναπτυχθοῦν καὶ νὰ προχωροῦν ἀνεξάρτητοι, ἄλλοτε σταυροειδῶς καὶ ἄλλοτε πρὸς διαφόρους κατευθύνσεις. Ὑποθέτω ὅτι ἴσως ἐξ ἐκείνων τῶν γεωργικῶν ἐργασιῶν ἔγινεν ἡ πρώτη μεταφορὰ. Ἴσως δηλ. ἐφαντάσθησαν τὴν σύνθεσιν ἑνὸς μοιρολογίου ἀνάλογον μὲ τὴν σύμμετρον ἀνάπτυξιν ἑνὸς δένδρου. Καὶ ἴσως οὕτω, ὡς ἓνα ἀναπόφευκτον κεντρικὸν κορμὸν, διέβλεπαν τὴν ὑπαρξιν ἑνὸς παλαιοῦ «προοιμίου» ἀπὸ δεκαπεντασυλλάβου. Διὰ τοῦτο ἀμέσως ἔπειτα ἐπροχωροῦσαν εἰς τὴν ἀνεξάρτητον προσωπικὴν σύνθεσιν ἑνὸς ὀκτασυλλάβου μοιρολογίου, εἰς τὸ ὁποῖον αἱ νέαι καὶ ἀνεξάρτητοι ὀκτασύλλαβοι ἐνότητες παρομοιάζονται μὲ ἀνεξαρτήτους νεαροὺς κλώνους, ἐκφυομένους σταυροειδῶς εὐθύς μετὰ τὴν ἀποκεφάλισιν τοῦ κορμοῦ, ἤτοι εὐθύς μετὰ «τὸ σταύρωμα» νεοφυοῦς δένδρου.

Γίνεται φανερὸν ὅτι αἱ ἀνωτέρω σύντομοι πληροφοροίαι τῶν γυναικῶν καθορίζουν μὲ ἐπιγραμματικὴν λιτότητα τὴν ὅλην τεχνικὴν τῆς συνθέσεως ἑνὸς οἰονδήποτε μοιρολογίου τῆς ἔξω Μάνης. Καὶ ἔχει ἡ τεχνικὴ ἐκείνη ὡς ἔξῃς: Προηγείται, ὡς εἰσαγωγή, ἓνας λυρικός πρόλογος εἰς δεκαπεντασυλλάβου, μὲ θέμα συνήθως γνωμικὸν ἢ ἀπλῶς περιγραφικὸν ἢ οἰονδήποτε ἄλλο, σύμφωνον ὅμως εἰς τὴν περίστασιν. Καὶ ἀμέσως ἀκολουθοῦν ἐνότητες ἐπιμόνων ὀκτασυλλάβων στίχων μὲ τὴν ἔξῃς περίπου κατανομήν: 1) τὴν διατύπωσιν τῶν παραπόνων, καὶ τὴν περιγραφὴν τῶν περιπετειῶν καὶ τῶν συνεπειῶν ἀπὸ τὴν νέαν συμφορὰν. 2) τὴν εἰδικὴν ἀναφορὰν κυρίων ὀνομάτων, σχετικῶν μὲ τοὺς ζῶντας συγγενεῖς τοῦ νεκροῦ ἢ μὲ ἄλλους προγενεστέρους νεκρούς, οἱ ὁποῖοι εἶναι ἄλλοτε μὲν συγγενικοὶ τοῦ θρηνομένου νεκροῦ, ἄλλοτε δὲ συγγενικοὶ τῆς μοιρολογίστριας, ἢ ἄλλως πως σχετικοὶ μὲ τὴν περίστασιν. 3) τὸν ἐπίλογον τοῦ μοιρολογίου, ὅστις περιέχει παντοειδῆ ἐγκώμια, ἰδίως τὴν ἔξαρσιν τῶν ἀρετῶν τοῦ νεκροῦ. Τρεῖς λοιπὸν εἶναι κυρίως αἱ φάσεις πὸν ἀκολουθοῦν μετὰ «τὸ σταύρωμα» τοῦ μοιρολογίου καὶ τὴν μετατροπὴν του ἐκ δεκαπεντασυλλάβου εἰς ὀκτασύλλαβον. Πρέπει ὅμως νὰ δεχθῶμεν, — ὡς ἔχω διαπιστώσει τοῦτο καὶ ἐκ τοῦ κειμένου μοιρολογίων τῆς Μάνης, — ὅτι ἡ σειρὰ τῶν τριῶν φάσεων δὲν εἶναι πάντοτε ἡ αὐτὴ ἀλλὰ ποικίλλει. Ἄλλοτε ἡ σειρὰ προχωρεῖ «ἀπὸ τὰ ντέρτια καὶ τὰ ὀνόματα» πρὸς «τὰ παινέματα» καὶ ἄλλοτε κατὰ τρόπον διάφορον ἢ ἀνάμεικτον, ἢ καὶ ἀντίστροφον.

Μὲ σεβασμὸν ὁμιλοῦν αἱ γυναῖκες τοῦ χωρίου διὰ τὰς ὁμοχωρίους των, ὅσαι εἶναι ἱκανώτεραι εἰς τὸ μοιρολόγι. Ἐνθυμοῦμαι ὅτι διὰ μίαν ἔμπειρον μοιρολογίστριαν τοῦ χωρίου Μυρσίνη, μοῦ εἶπαν ὅτι «εἶναι μαστόρισσα στὰ ὀνόματα καὶ στὰ παινέματα. Αὐτὴ εἶναι χαρτὶ καὶ καλαμάρι. Ταιριάζει ὄλα, τὰ πεθατά, τὰ σκοτωτά καὶ τὰ ξενοθαμμένα, ὅπως ἡ ἴδια λέει». Εἶναι δηλ. ἱκανὴ εἰς τὰ μοιρολό-

για της νὰ αὐτοσχεδιάζῃ καὶ νὰ ἀναφέρῃ ἐμμέτρως, καὶ μὲ τὸ κατάλληλον δι' ἕκαστον ἐγκώμιον, ὄλους τοὺς συγγενεῖς τοῦ νεκροῦ, καὶ τοὺς φονευθέντας, εἰς τοὺς ὁποίους ὡς εἰς πρόσωπα ἡρωϊκὰ δίδει τὴν πρώτην τιμητικὴν θέσιν, καὶ τοὺς θανόντας θάνατον φυσικόν, καὶ τοὺς θανόντας καὶ ταφέντας εἰς τὴν ξένην.

Εἰς ὄλους τοὺς ἐπισυμβαίνοντας θανάτους, ὁ πολύωρος θρῆνος τῶν γυναικῶν εἶναι καὶ ὁμαδικὸς καὶ ἀτομικὸς. Ἐνῶ δηλ. παρακάθηνται πᾶσαι καὶ μοιρολογοῦν, μία εἶναι ἡ ἐκάστοτε ἐξάρχουσα τοῦ γόου. Αὐτὴ θὰ εἰπῇ τὸ ἰδικόν της μοιρολόγι, ἐνῶ αἱ ἄλλαι μετέχουν διακριτικῶς, συμμετέχουσαι κυρίως εἰς τὰ ἔκτὸς τοῦ μέλους τυχόν ἐπιφωνήματα, τὰ δηλωτικὰ ἐντάσεως τοῦ θρήνου. Εἶναι ὅθεν ὑψίστη τιμὴ διὰ μίαν γυναῖκα, νὰ εἶναι αὕτη ἱκανὴ νὰ μοιρολογῇ ἀνταξίως εἰς πᾶσαν περίπτωσιν θανάτου. Νὰ εἶναι δηλ. ἱκανή, εἰς τὰς στιγμὰς τῆς ἀφεύκτου δοκιμασίας, νὰ συνθέτῃ ψυχοαίμως καὶ συμμέτρως ἕνα ἐπιτάφιον θρήνον ἰδικῆς της ἐμπνεύσεως. Χαρακτηριστικόν εἶναι τὸ ἐπόμενον τετραστίχον «προοίμιον» ἐκ δεκαπεντασυλλάβων, τὸ ὁποῖον χρησιμοποιεῖται εἰς τὴν Μυρσίνην, ἐκφράζει δὲ τὸν πόθον τῶν γυναικῶν τῆς Μάνης νὰ καταστοῦν ἱκαναὶ διὰ τὸ «ἰδανικόν» τοῦτο τοῦ τύπου των:

*Τίποτες δὲν ἐζήλεψα ἴδῳ σὶνὸν ἀπάνου κόσμο,
νὰ ξέρω νὰ μοιρολογῶ, νὰ κλαίω τὰ πεθαμένα.
Νὰ κλαίω τοὺς νιούς, νὰ κλαίω τις νιές, νὰ κλαίω τὰ παλληκάρια,
νὰ κλαίω καλές ἰκοδέσποινες, καλές νοικοκυράδες.*

Ὁ πρῶτος στίχος τοῦ ἀνωτέρω προοιμίου μοῦ δίδει τὴν ἀφορμὴν νὰ ὑποπτευθῶ ὅτι προέρχεται ἀπὸ σκόπιμον μίμησιν τοῦ εἰσαγωγικοῦ προοιμίου τῆς γνωστῆς Παραλογῆς «*Τ' ἀγαπημένα ἀδέρφια κ' ἡ κακὴ γυναῖκα*»:

*Τίποτες δὲν ἐζήλεψα εἰς τὸν ἐπάνω κόσμο·
τὸ ἄλογο τὸ γλήγορο καὶ τ' ἄξιο τὸ ζευγάρι,
καὶ τὴ γυναῖκα τὴν καλή, ποὺ νὰ τιμᾷ τὸν ἄντρα.¹*

Δὲν εἶναι ἄλλωστε σπάνιον τὸ φαινόμενον, σύμφωνα μὲ τὸ ὁποῖον τὰ εἰς δεκαπεντασύλλαβον «προοίμια» τῶν μοιρολογίων τῆς Μάνης χρησιμοποιοῦν εἰδικῶς μοτίβα καὶ στίχους γνωστούς ἀπὸ παλαιότερα δημοτικὰ τραγούδια, ἰδίως ἀπὸ τὰ γνωστὰ ὑπὸ τὸν τίτλον «Παραλογές». Εἶναι γνωστὴ, ἀπὸ τὸ τραγούδι «τοῦ Νεκροῦ ἀδερφοῦ», ἡ ποιητικὴ ἐνότης ποὺ περιγράφει, πῶς ὁ νεκρὸς Κωνσταντῆς βγαίνει αἰφνιδίως ἀπὸ τὸν τάφον του καὶ καλπάζει διὰ νὰ συναντήσῃ τὴν ἀδελφήν του καὶ τὴν φέρῃ εἰς τὴν μητέρα των:

1. Ἀντωνίου Μανούσου, Τραγούδια ἐθνικά, τόμ. Β', Κέρκυρα 1850, σελ. 79.

*Κάνει τὸ σύγγεφο ἄλογο καὶ τ' ἄστρο χαλινάρι,
καὶ τὸ φεγγάρι συντροφιά καὶ πάει γὰ τῆς τῆ φέρον.¹*

Εἰς τὴν Μυρσίνην τῆς Μάνης συνήντησα τοὺς δύο τούτους στίχους νὰ χρησιμοποιοῦνται ὡς αὐτοτελὲς δίστιχον, «προοίμιον» μοιρολογίου, εἰς τὸ ὁποῖον ὄχι μόνον ἐκφράζεται ἡ προτροπὴ δι' ἐπάνοδον τοῦ νεκροῦ εἰς τὴν οἰκίαν του, ἀλλὰ καὶ περιέχονται αἱ ὑποδείξεις περὶ τοῦ πῶς ἐκεῖνος θὰ κατορθώσῃ τοῦτο, μιμούμενος τὸν μακρυνὸν πρόγονόν του Κωνσταντῆν. Τὸ προοίμιον ἀπὸ τὴν Μυρσίνην ἔχει ὡς ἑξῆς :

*Κάμε τὸ σύγγεφο ἄλογο καὶ τὸ φεγγάρι σέλλα
καὶ τ' ἀστρουλάκι τ' οὐρανοῦ κάμε το γκέμι κ' ἔλα.*

R É S U M É

**Mission folklorique à Myrsini, Laconie
du 19 octobre au 2 novembre 1966**

par Const. Romaios

L'auteur expose les résultats de ses recherches folkloriques accomplies dans le village de Myrsini, situé au NE. de la péninsule du Magne (Péloponnèse du sud) dans la montagne du Taygète, à peu près à mi-chemin entre Sparte et le cap Tainaron.

Du point de vue de la civilisation, ce village fait partie de la région du Magne. C'est pourquoi la vie traditionnelle de ses habitants présente le même caractère que celle des maniates.

Le matériel collectionné couvre 220 pages de cahier et comprend des renseignements sur la vie agricole et pastorale à Myrsini, la structure de la société paysanne, ainsi que sur certains aspects de la vie spirituelle (croyances et culte populaires, coutumes relatives à la naissance, au mariage, à la mort, à la divination etc). On y trouve également des légendes mythologiques et historiques, ainsi que des légendes se rapportant aux esprits maléfiques etc. L'auteur examine en particulier les questions suivantes: 1) Trois aspects de la vie sociale du village, soit le viol des femmes, la passion du jeu de cartes et le vol de bestiaux. 2) Le rôle prépon-

1. Ν. Γ. Πολίτου, *Ἐκλογαί, ἀρ. 92, στίχ. 31-32.

dérant de la grand-mère dans la conservation des traditions populaires et de leur transmission aux jeunes membres de la famille. 3) Deux légendes au sujet de la force protectrice du pain et de l'influence nuisible des esprits maléfiques. 4) La technique des chants funèbres (Μοιρολόγια), caractéristiques de la région et qu'on chante depuis environ trois siècles. Dans la partie nord de cette région les femmes chantent des mirologues dont le début, l'introduction, est formée de vers de 15 syllabes et le reste, le chant proprement dit, de vers de 8 syllabes.

Γ'

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΕΙΣ ΤΑΣ ΝΗΣΟΥΣ ΣΙΚΙΝΟΝ ΚΑΙ ΦΟΛΕΓΑΝΔΡΟΝ
(5·20 ΙΟΥΛ. 1966)

ΥΠΟ ΣΤΕΦ. Δ. ΗΜΕΛΛΟΥ

Αἱ μικραὶ γειτονικαὶ νῆσοι τῶν Κυκλάδων Σίκινος καὶ Φολέγανδρος κεῖνται μεταξύ τῶν νήσων Ἴου καὶ Μήλου. Ἐκ τούτων ἡ μὲν πρώτη ἔχει κυρίως ἕνα μόνον συνοικισμόν, καλούμενον κατὰ τὸ σῆμα Χώραν καὶ ἐπισήμως Σίκινον (350 κάτ.), ἡ δὲ δευτέρα δύο, ἥτοι τὴν πρωτεύουσαν τῆς νήσου, τὴν κοινῶς μὲν Χώραν, ἐπισήμως δὲ Φολέγανδρον καλουμένην (350 κάτ.), καὶ τὸ χωριὸν Ἄνω Μεριὰν (400 κάτ.). Ὁ πληθυσμὸς ἀμφοτέρων ἦτο πρὸ τοῦ 2ου παγκοσμίου πολέμου ὑπερδιπλάσιος.

Λόγῳ τοῦ ἀγόνου τοῦ ἐδάφους των καὶ τῆς ἀνεπαρκείας τῶν παραγομένων ἀγαθῶν οἱ κάτοικοι ἀνεζήτησαν παλαιότερον καλυτέρους ὄρους διαβιώσεως εἰς τὴν Αἴγυπτον ἢ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Σήμερον πολλοὶ τούτων ἔχουν συρροῦσαι εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Πρωτευούσης.

Ἐμπορικὰς καὶ ἄλλας ἐπικοινωνίας ἔχουν αἱ νῆσοι αὗται μετὰ τῆς Ἴου, Μήλου, Νάξου κ.ἄ. Σημειωτέον ὅτι λόγῳ τοῦ ἀπομεμονωμένου αὐτῶν ἐχρησίμευσαν κατὰ καιροῦς ὡς τόποι πολιτικῶν ἐξοριστῶν.

Εἰς τὴν Σίκινον¹ καὶ Φολέγανδρον² μετέβην κατ' Ἰούλιον τοῦ 1966 καὶ

¹ Περὶ αὐτῆς ἀπὸ γεωγραφικῆς, ἱστορικῆς, ἀρχαιολογικῆς καὶ γενικώτερον πολιτιστικῆς ἀπόψεως ἰδὲ Ζαφειρ. Δ. Γαβαλά, Περὶ τῆς νήσου Σικίνου, ἐν Ἀθήναις 1885, σ. 55.

² Περὶ τῆς νήσου ἰδὲ κυρίως Ζαφειρ. Δ. Γαβαλά. Ἡ νῆσος Φολέγανδρος, Δ. Ι. Ε. Ε. τόμ. Β' (1885 - 89), σ. 475 - 515 (καὶ ἀνάτ. σελ. 43 μεθ' ἑνὸς χάρτου) καὶ Ἀλκιβ. Χαριλάου, Ἡ νῆσος Φολέγανδρος, ἐν Ἀθήναις 1888, σελ. 68. Βιβλιογραφίαν περὶ αὐτῆς παρέχει καὶ ὁ Δ. Π. Π(ασάλης) ἐν τῷ ἄρθρῳ Φολέγανδρος ἐν Μεγ. Ἑλλ. Ἐγκυκλ.

παρέμεινα ἐπὶ 15 ἡμέρας ἐπὶ τῷ σκοπῷ μελέτης τοῦ κατὰ παράδοσιν λαϊκοῦ πολιτισμοῦ αὐτῶν καὶ συλλογὴν σχετικῆς πρὸς αὐτὸν λαογραφικῆς ὕλης. Ἡ ἔρευνά μου πραγματοποιηθεῖσα εἰς τὰ πλαίσια τῶν ἀποστολῶν τοῦ Κέντρου Ἐρεύνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας (ΚΛ) καὶ μετὰ σχετικὴν ἀπόφασιν τῆς Συγκλήτου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ἦτο τοσοῦτο μᾶλλον ἀναγκαία, ὅσον δὲν ὑπῆρχον συλλογαὶ λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ τῶν νήσων¹.

Κατὰ τὴν διάρκειαν αὐτῆς ἐπεσκέφθην καὶ τὰ τρία μνημονευθέντα χωρία τῶν ἐν λόγῳ νήσων, ἀφιερῶσας μίαν ἑβδομάδα δι' ἐκάστην αὐτῶν. Συνελέχθη ποικίλη λαογραφικὴ ὕλη καταγραφεῖσα εἰς 242 σελίδας τετραδίου σχήμ. 8ου μεγ., ἢ ὅποια κατετέθη ὑπ' ἀρ. εἰσαγ. 3025. Ἡ ὕλη αὕτη καλύπτουσα σχεδὸν πάσας τὰς ἐκφάνσεις τοῦ κατὰ παράδοσιν λαϊκοῦ πολιτισμοῦ περιλαμβάνει: Παραδόσεις 75, πολύστιχα ἄσματα 43, δίστιχα 114, παιδικὰ ἄσματα 10, ρίμας 10, ἐμφῶδες 12, παροιμίας 27, αἰνίγματα 12, παραμύθια 5, εὐτραπέλους διηγήσεις 2, παίγνια 5, εἰδήσεις περὶ τῆς λαϊκῆς λατρείας, τοῦ γεωργικοῦ καὶ ποιμενικοῦ βίου, μαγικὰς καὶ δεισιδαίμονας συνηθείας, μαντικὴν, δημώδη μετεωρολογίαν, λαϊκὸν δίκαιον, πληροφορίας περὶ τῆς ἀσκουμένης βιοτεχνίας, τῆς μελισσοκομίας, τῆς δημώδους ἰατρικῆς καὶ κτηνιατρικῆς, τοῦ ἐνδύματος, τῆς λαϊκῆς οἰκίας, τὰ κατὰ τὴν γέννησιν, τὸν γάμον καὶ τὴν τελευτὴν ἔθιμα κ.ἄ. Ἐπὶ πλεόν ἠχογράφησα ἐπὶ ταινιῶν μαγνητοφώνου 66 μελωδίας ἄσματων καὶ λαϊκῶν χορῶν².

Ἐκ τῶν συλλεχθειῶν παραδόσεων ἱκανὸς ἀριθμὸς ἀναφέρεται εἰς τοὺς γνωστοτάτους πανταχοῦ δαίμονας τοῦ λαϊκοῦ πανθέου, τὰς Νεραΐδας. Ἡ πίστις τοῦ λαοῦ εἰς αὐτὰς εἶναι καὶ εἰς τὸς δύο νήσους εὐρύτατα διαδεδομένη, αἱ δὲ περὶ αὐ-

¹ Συλλογαὶ τινες σχετικαὶ ἀποκείμεναι ἐν τῷ Κέντρῳ Λαογραφίας δὲν εἶναι ἀξιόλογοι. Ἐκ Σικίνου εὑρηται ἐν αὐτῷ μία, ἢ ὑπ' ἀρ. 2347, συγκεκριμένη ἐξ 6 συνολικῶς σελίδων, ἐν ἣ περιγράφονται λατρευτικὰ τινα ἔθιμα τῆς νήσου. Αἱ ἐκ Φολεγάνδρου εἶναι πλείονες, ἤτοι αἱ ὑπ' ἀρ. 1043, 1044, 1047 καὶ 1048 περιέχουσαι κυρίως παροιμίας. Ταύτας εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν ὁ Ν. Γ. Πολίτης κατὰ τὴν σύνταξιν τοῦ βασικοῦ αὐτοῦ σχετικοῦ ἔργου (ιδὲ Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμίας, τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις 1899, σ. 58). Πρόκειται συγκεκριμένως περὶ 386 παροιμιῶν συλλεχθειῶν ὑπὸ Ἰ. Ν. Κονταρίνη. Ποικίλη λαογραφικὴ ὕλη εὑρηται διάσπαρτος εἰς τὰς μνημονευθείσας περὶ Σικίνου καὶ Φολεγάνδρου μελέτας τῶν Γαβαλᾶ καὶ Χαριλάου (ιδὲ Ζαφειρ. Δ. Γαβαλᾶ, Περὶ τῆς Σικίνου, ἐνθ' ἀν., σ. 40 - 46, 49 - 50, 52 - 55. Ἐν σ. 54 - 55 δημοσιεύονται 20 παροιμίας καὶ παροιμιώδεις φράσεις. Τοῦ αὐτοῦ, Ἡ νήσος Φολεγάνδρος, ἐνθ' ἀνωτ., (ἀνάτ.) σ. 23 - 33, 42 - 43 καὶ Ἀλκιβ. Χαριλάου, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 23, 30 καὶ 36 - 47).

² Τοὺς διευκολύνοντας τὴν ἀποστολήν μου κ. Ἀντώνιον Μάτσαν καὶ Ραφαὴλ Σαραμάσκον, πρόεδρον καὶ γραμματέα τῆς κοινότητος Φολεγάνδρου, τὸν διδάσκαλον τοῦ αὐτοῦ χωρίου κ. Ἀντάργην, ὡς καὶ τὸν κ. Γεώργιον Καρυστινόν, διδάσκαλον Ἄνω Μεριᾶς, εὐχαριστῶ καὶ ἐντεῦθεν.

τῶν ἀντιλήψεις τοῦ λαοῦ δὲν διαφέρουν βασικῶς ἐκείνων τῶν κατοίκων τῶν ἄλλων μερῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Οὕτως ἐν Σικίνῳ ἐμφανίζονται αὐταὶ γελῶσαι (χφ. σ. 11 90), ἔρχονται εἰς ἐπαφὴν μετὰ θνητῶν (χφ. σ. 12), οὓς διδάσκουν καὶ τὴν χρῆσιν μουσικῶν ὄργάνων (χφ. σ. 113), τίκουν καὶ προσκαλοῦν θνητὰς ὡς μαίας (χφ. σ. 49), παριστῶνται λειψιμονοῦσαι καὶ χορευοῦσαι (χφ. σ. 59 καὶ 196), βλάπτουσαι τὰς λεχωίδας (χφ. σ. 120), φοβούμεναι ὡς καὶ οἱ λοιποὶ δαίμονες τὴν πυρὰν (χφ. σ. 73)¹, μολύνουσαι τὸ ἐκτεθειμένον ἐκτὸς τῆς οἰκίας ὕδωρ (χφ. σ. 200) κ.ἄ.² Συνήθως καλοῦνται ὑπὸ τοῦ λαοῦ Ἀνεραΐδες μετὰ προθεματικῶ α³. Ἐν Σικίνῳ ὑπάρχει καὶ τοπωνύμιον: Στὴν Ἀνεραΐδα. Τοῦτο ὀφείλει τὴν ἀρχὴν του εἰς σπῆλαιον, ὅπερ ὑπελαμβάνετο ὑπὸ τοῦ λαοῦ ὡς ἐνδιαίτημα τῶν νυμφῶν τούτων (χφ. σ. 90). Φέρονται ἐπίσης αὐταὶ πλὴν τῶν ἄλλων καὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀγερικά, τὰ,⁴ καὶ Ἀγαρηνά, τὰ (χφ. σ. 11, 14 καὶ 59). Ἐπισημαίνω ἰδιαιτέρως τὴν δευτέραν προσωνυμίαν αὐτῶν, διότι ἔξ ὅσων τοῦλάχιστον γνωρίζω, εἶναι ἄγνωστος ἀλλαχόθεν.

Ἐν Σικίνῳ φέρεται παράδοσις περὶ εἰκόνας τῆς Παντανάσσης, εὐρισκομένης εἰς τὸν ὁμώνυμον ἑνοριακὸν ναὸν τῆς νήσου, ἐορτάζοντα τὴν πρώτην Κυριακὴν τῶν νηστειῶν (Ὁρθοδοξίας). Ἡ εἰκὼν αὕτη εὐρέθη ἐπιπλέουσα ἐπὶ τῆς θαλάσσης μὲ ἀνημμένην ἐπ' αὐτῆς κανδήλαν. Ἐκ τοῦ φωτὸς κατὰ τὴν νύκτα ὠδηγήθησαν οἱ Σικινῆται εἰς τὴν ἀνεύρεσιν καὶ μεταφορὰν τῆς εἰς τὴν νῆσον των.

Ἡ ἰδία εἰκὼν κατόπιν θαύματος ὑπέδειξεν εἰς τοὺς ἐρίζοντας κατοίκους τῆς νήσου τὸν τόπον, εἰς ὃν ἐπεθύμει νὰ τοποθετηθῆ (χφ. σ. 6)⁵. Τοιαῦται παραδόσεις εἶναι λίαν συνήθεις εἰς τὰς νήσους καὶ γενικώτερον διαδεδομέναί πολλαχοῦ.

Ἐνδιαφέρουσα παράδοσις περὶ τῆς φώκης ἀπαντᾷ ἐν Φολεγάνδρῳ. «Ἡ φώκια ἦταν μιὰ κοπέλλα, ποὺ εἶχε τὴν μητέρα τῆς κ' ἐπήγαιναν νὰ θερίζουν. Ἡ κόρη ἀντὶ γὰρ δρεπάνι ἔπαιρνε ψαλίδι μαζί τῆς... καὶ μ' αὐτὸ ἐθέρριζε. Τὴν ἐμάλωνα ἢ μητέρα τῆς, αὐτὴ δὲν συμμορφωνότανε καὶ κάποτε τὴν ἔρριξε στὴ θάλασσα κ' ἔγινε ἡ φώκια. Στὴ σπηλιὰ τοῦ Γάσπαρη τὴν ἐφούνταρε» (χφ. σ. 201).

¹ Ἴδὲ καὶ ἄλλας περὶ αὐτῶν ἀντιλήψεις εἰς Ζαφειρ. Δ. Γαβαλά, Περὶ τῆς νήσου Σικίνου, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 44.

² Πλείονα περὶ αὐτῶν ἰδὲ εἰς Ἀλκιβ. Χαριλάου, Ἡ νῆσος Φολεγανδρος, ἔνθ' ἄν., σ. 37.

³ Περὶ τῶν ὀνομάτων γενικῶς αὐτῶν Ν. Γ. Πολίτην, Τὰ ὀνόματα τῶν Νεραΐδων καὶ τῶν Ἀνασκελάδων, Λεξ. Ἀρχ. τῆς Μέσης καὶ νέας Ἑλληνικῆς, τόμ. Ε', ἐν Ἀθήναις 1918, σ. 17-30.

⁴ Ζωγράφειος Ἀγών, τόμ. Α', σ. 434. Πρβλ. καὶ Ν. Γ. Πολίτην, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 24.

⁵ Συναφῆς παράδοσις καὶ παρὰ Ζαφειρίῳ Δ. Γαβαλά, Περὶ τῆς νήσου Σικίνου, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 47-48.

Περὶ μεταμορφώσεως γυναικὸς εἰς φώκην ἀναφέρουν καὶ ἄλλαι ἔξ ἄλλων μερῶν παραδόσεις. Κατ' αὐτάς, ὅσας τοῦλάχιστον γνωρίζω, νεᾶνις, ἐνίοτε βασιλόπαις, ὑπέστη τὴν τιμωρίαν ταύτην διὰ τὴν ἀδηφαγίαν αὐτῆς. Εἷς τινὰς ἄλλας ἢ φώκη συγγέεται πρὸς τὴν Γοργόναν, εἰς ἣν, ὡς γνωστόν, μετεμορφώθη ἡ ἀδελφὴ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου¹. Ὡς αἰτία τῆς μεταμορφώσεως ἀναφέρεται ἔτι ὅτι κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Ἀγίου Γεωργίου ἡ γυνὴ κατῆλθεν εἰς τὴν παραλίαν, διὰ νὰ πλύνῃ τὰ ἐνδύματα τοῦ μικροῦ τέκνου της², ἢ ὅτι τὴν κατηράσθη ἀπλῶς ὁ Θεὸς³ ἢ ἡ μήτηρ της⁴. Ἡ παραιθεῖσα ἀνωτέρω ἐκ Φολεγάνδρου διήγησις διαφέρει τῶν ἄλλων κυρίως ὡς πρὸς τὴν αἰτίαν μεταμορφώσεως, ἣτις ἀπαντᾷ ὁμοίᾳ, καθ' ὅσον γνωρίζω, μόνον εἰς εὐτράπελον διήγησιν σχετικῶς γνωστὴν εἰς πολλοὺς τόπους, ἣς ὁ ἥρωας κληρονομήσας εὐτελὲς μόνον δρέπανον ἐκ τοῦ πατρός του μετεβλήθη ἀπὸ πτωχοῦ εἰς πλούσιον, διδάξας τοὺς ἀδαιεῖς ἢ ἀνοήτους θηριστάς, πῶς δι' αὐτοῦ θὰ ἐθέριζον τάχιστα τοὺς ἀγρούς των καὶ πωλήσας εἶτα αὐτὸ εἰς αὐτοὺς ἀντὶ ὑπερογῆς ἀμοιβῆς⁵.

Περὶ τῶν συγκεντρωθέντων ἁσμάτων παρατηροῦμεν ὅτι τὰ πλεῖστα τούτων εἶναι σατιρικά, ἄδόμενα συνήθως κατὰ τὰς ἀπόκρως, θρησκευτικὰ καὶ τινὰ ἔρωτικά. Ὑπάρχουν ἔτι καὶ ἀκριτικὰ ὡς καὶ παραλογαί, ἁσματα καὶ μέχρι σήμερον εἰς τοὺς νησιώτας λίαν γνωστά, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἔχουν παύσει πλέον νὰ ᾄδωνται κατὰ τοὺς χοροὺς καὶ τὰς ἄλλας κοινωνικὰς ἐκδηλώσεις.

Ἐκ τῶν θρησκευτικῶν ἁσμάτων ἐνδιαφέρων παρουσιάζει πολὺστιχον ἁσμα, ἄδόμενον κατὰ τὴν παραμονὴν τῆς ἑορτῆς τῶν Φώτων, καλούμενον «Φωτοκάλαντα» (χφ. σ. 181 - 183). Πρόκειται περὶ ἡμιλογίου μᾶλλον στιχουργήματος, ὡς ἐκ τῆς γλώσσης καὶ τοῦ ἐν γένει ὕφους αὐτοῦ δύναται τις νὰ συναγάγῃ. Τούτου παραθέτομεν μόνον τὴν ἐνδιαφέρουσαν μουσικὴν, διότι τὸ κείμενον αὐτοῦ ἔχει ἤδη δημοσιευθῆ⁶.

¹ Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, τόμ. Α', Ἀθῆναι 1904, σ. 191, ἀρ. 347, Νικ. Γ. Χαλιωρῆ, Ὑδροεῖκα λαογραφικά, 1931, σ. 146, ΚΛ, ἀρ. 223 Α, σ. 4, ἀρ. 10 (Κατιρολί Βιθυνίας, συλλ. Παν. Μακρῆ).

² Ν. Γ. Πολίτου, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 191, ἀρ. 348, Λαογρ., τόμ. 6 (1917 - 18), σ. 67, Ἀρχεῖον Πόντου, τόμ. 3 (1931), σ. 75, 1786 καὶ ΚΛ, ἀρ. 31, σ. 403, ἀρ. 33.

³ Γιάννη Ζερβοῦ, Παραδόσεις — ἱστορ. παραμυθολογήματα, προλήψ., Δωδεκ. Ἀρχεῖον, τόμ. 3 (1958), σ. 263.

⁴ ΚΛ, ἀρ. 2449, σ. 201 - 202 (Ἰκαρία, συλλ. Γ. Κ. Σπυριδάκη, 1962).

⁵ Ἰδὲ Γ. Ἀ. Μέγα, Ἑλληνικὰ παραμύθια. Σειρὰ Δευτέρα, Ἀθῆναι 1962, σ. 207, ἀρ. 43 καὶ σ. 229. Ἡ διήγησις εἰς ΑαTh 1650.

⁶ Λαογρ., τόμ. 16 (1956 - 57), σ. 257 - 258.

♩. ~ 84

1 Πα-ρα-κα-λῶ- σας δῶ-τε
μου δέ-λη-μα ν'άρ-χι-νή-σω, τὰ
Φω-το-κά-λαν-τα νὰ πῶ νὰ
σᾶς κα-λο-καρ-δί-σω. 2 Μη-νύ-μα-τα
χαρ-μό-συ-να ἤρ-δα-με νὰ σᾶς
ποῦ-με, πῶς ὁ-Χρι-στός θα-πί-ζε-
ται ὅ-λοι-μας νὰ χα-ροῦ-με.

Τοx

Ἐκ τῆς μουσικῆς τῶν ἄλλων ἁσμάτων παραθέτομεν ὡς λίαν ἐνδιαφέρουσαν τὴν μουσικὴν διστίχων ἄδομένων κατὰ τὰς αἰώρας (χφ., σ. 238, Φολέγανδρος), αἵτινες λαμβάνουν, ὡς γνωστόν, χώραν κατὰ τὸ Πάσχα, ἐνιαχοῦ καὶ κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου κ.ἄ.¹, ἀποτελοῦν δ' ἀρχαῖον ἔθιμον μὲ μαγικὸν πιθανὸς χαρακτῆρα, σκοποῦν τὴν ἐπίτευξιν εὐφορίας².

¹ Ἴδὲ προχείρως Γ. Α. Μέγα, Ἑλληνικαὶ ἑορταὶ καὶ ἔθιμα τῆς λαϊκῆς λατρείας, Ἀθῆ-ναί 1963, σ. 125, 175, 184.

² M. Nilsson, Ἑλληνικὴ λαϊκὴ θρησκεία (μετ. Ἰ. Θ. Κακριδῆ), σ. 31 καὶ Γ. Α. Μέγα, ἔνθ' ἄνωγ., σ. 175 - 176. (Ἡ μουσικὴ τῶν ἁσμάτων κατὰ καταγραφὴν τοῦ συντάκτου μουσικοῦ τοῦ Κ.Λ. Σπυρ. Δ. Περιστερή).

♩ ~ 69

A' 3

Κου-νή-σε-τε τὴν ἕ-μορ-

φη, κου-νή-σε-

τε 3 ε τὴν ἄ-σπρη,

B' 6

κου-νή-σε-τε

τὴν λε-μο-νιά

πού'ναι γε-

μά-τη ἄν-θη.

A' Τον. B' 2^ο 5/χορδον (+)

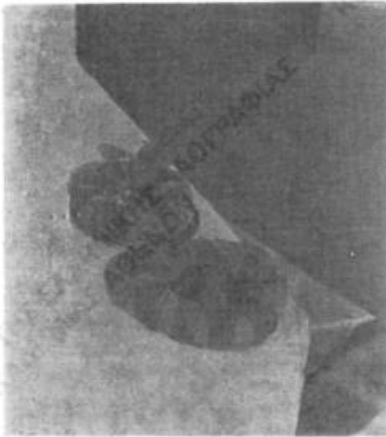
1^ο 5/χορδον

Πάσας σχεδὸν τὰς συλλεχθεῖσας ρίμας κατέγραψα ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ ποιητοῦ αὐτῶν Ἐμμανουὴλ Σιδερῆ, κατοικοῦ τῆς Ἄνω Μεριᾶς Φολεγάνδρου. Ὁ ἐν λόγῳ πληροφορητὴς θεωρεῖται ὁ «ριματζῆς τοῦ χωριοῦ». Τὸ περιεχόμενον τῶν ριμῶν του εἶναι πάντοτε σατιρικόν.

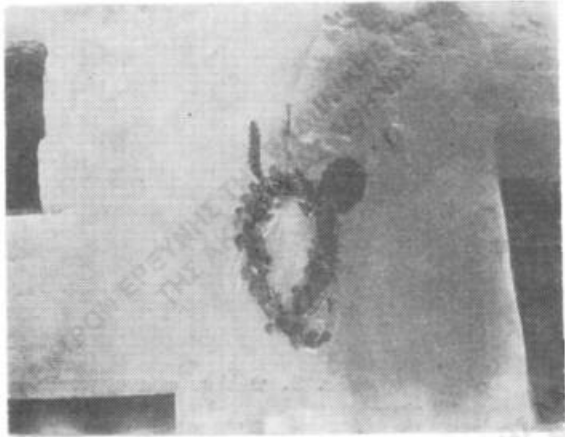
Ἄξιολογώτατα φαίνονται ἤθη καὶ ἔθιμα συντηρούμενα ἐνίοτε εἰς τοὺς κατοικοὺς ἀμφοτέρων τῶν νήσων. Περί τινων τούτων θὰ γίνῃ ἐνδεικτικῶς κατωτέρω λόγος.

Ἐκ τῶν κατὰ τὸν γάμον ἐθιζομένων σημειοῦμεν τὴν παλαιὰν κατασκευὴν τῶν στεφάνων. «Τὰ στέφανα ἦταν ἀπὸ κλῆμα, ἀπὸ καρπερὴ ἀμπελιά, ὥστε καὶ τὸ

ἀντρόγυνο νὰ εἶναι καρπερό. Τὸ κλῆμα τὸ τυλίγανε μὲ μπαμπάκι, τὸ κάνανε σὰν κοιλούρα καὶ ὕστερα γύρω-γύρω κόκκινη κορδέλλα (χφ. σ. 152, Φολέγανδρος). Ἐν Σικίνῳ τὴν προηγουμένην τοῦ γάμου Κυριακὴν «ὁ παπᾶς ἔκοβε κλῆμα καὶ τὸ εἶχε μέσ' στοῦ Ἱερὸ καὶ τὸ εὐλογοῦσε. Τὸ ἔφθειαχνε κοιλούρα καὶ τοὺς τό'δινε τὸ Σάββατο. Εἶχαν στοῦ σπῆτι τὸ δίσκο μὲ τὰ στέφανα μέσα (τὰ κλήματα σκέτα) κ' εἶχαν μέσ' στοῦ δίσκο τις κορδέλλες καὶ τὸ μπαμπάκι. Καθόντανε στοῦ νιβάνι ὁ γαμπρός, ἡ νύφη, οἱ πεθεροί, οἱ κουμπάροι, τὰ κορίτσια καὶ ἔπαιζαν τὰ ὄργανα κ' ἐτραγουδοῦσαν κ' ἐστόλιζαν τὰ στέφανα. Τὰ τύλιγαν πρῶτα μὲ τὸ μπαμπάκι. Μετὰ ἔβαζαν δύο εἰδῶν χρώματα κορδέλλες καὶ τις ἐτύλιγαν πάνω στοῦ μπαμπάκι καὶ ἐγίνοντο τὰ στέφανα μὲ τις κορδέλλες. Τραγουδοῦσαν τῷ στεφάνῳ τὸν σκοπὸ» (χφ. σ. 116). Τὰ ἔθιμα ταῦτα βεβαίως ἔχουν πρὸ πολλοῦ ἐκλείψει. Ἐν Σικίνῳ εἶδον ὅμως τοιοῦτους στεφάνους ἀνήκοντας εἰς γραῖαν, τοὺς τελευταίους ὑπάρχοντας, ὡς μὲ ἐπληροφόρησεν ἡ κάτοχος αὐτῶν (εἰκ. 1)¹.

Εἰκ. 1. Γαμήλιοι στέφανοι ἐκ κλήματος ἀμπέλου.

Εἰκ. 2. Στέφανος Μαῖτου ἐκ φύλλων φραγκοσυκιᾶς.

Ἡ πρόσκλησις εἰς τὸν κατὰ τὴν Κυριακὴν τελούμενον γάμον ἐλάμβανε χώραν τὴν ἐσπέραν τοῦ Σαββάτου. Οἱ ἐπιφορτισμένοι μὲ τὸ ἔργον τοῦτο ἄρρενες γονεῖς τῶν μελλονύμφων ἢ συγγενῆς τις αὐτῶν, ἔφερον φανόν, εἰσερχόμενοι δ' εἰς τὰς οἰκίας ἔλεγον: «Τὸ φανάρι τὸ βλέπετε, τὴν αἰτία τὴν ξέρετε· καλοῦμε τὴν νιά, ἂν θέλῃ κ' ἡ γριά, ἄς ἔλθῃ ἢ καλοῦμε τὸ νιό» κλπ. (χφ. σ. 114, Σίκινος) ἢ «τὸ φαναράκι τὸ βλέπετε, τὴν αἰτία τὴν ξέρετε, ἂν ἀγαπᾶτε, κοπιᾶστε» (χφ. σ. 152, Φολέγανδρος).

¹ Ταῦτα κατετέθησαν ἀργότερον κατὰ παράκλησίν μου εἰς τὴν μουσικὴν συλλογὴν τοῦ Κ.Λ.

*Ανάρτησις στεφάνων εἰς τὰς οἰκίας (Μάηδων) κατὰ τὴν παραμονὴν τῆς πρώτης Μαΐου λαμβάνει χώραν σήμερον ἐν Φολεγάνδρῳ, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ. Οἱ στέφανοι ὁμῶς ἐνταῦθα κατασκευάζονται συνήθως οὐχὶ ἐξ ἀνθέων ἀλλὰ ἐκ φύλλων φραγκοσυκιάς (εἰκ. 2). Τὸ περιέργον εἶναι ὅτι ἐνίοτε δὲν κατασκευάζονται κἄν στέφανοι ἀλλ' ἀναρτᾶται ἐν φύλλον τοῦ ἐν λόγῳ φυτοῦ, ὅπερ διαμορφοῦται εἰς ποικίλα σχήματα. Οὕτως ἐὰν ἡ οἰκογένεια περιλαμβάνῃ μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς ναυτικόν, τὸ φύλλον λαμβάνει τὸ σχῆμα ἀγκύρας (εἰκ. 3), ἐὰν κόρη τις τῆς οἰκογενείας εἶναι ἐρωτευμένη, τὸ σχῆμα καρδίας κ.ο.κ. (χφ. σ. 126-127).

Εἰκ. 3. Φύλλον φραγκοσυκιάς εἰς σχῆμα ἀγκύρας.

Συνήθεια τελέσεως ἐορτῆς πρὸς τιμὴν εἰκότων κατόπιν παραμονῆς αὐτῶν ἐπὶ ἐν ἔτος εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἐορτάζοντος παλαιά, ὡς φαίνεται, ἐξακολουθεῖ μέχρι τοῦ νῦν τόσον ἐν Σικίνῳ ὅσον καὶ ἐν Φολεγάνδρῳ. Περὶ τοῦ ἐθίμου τούτου θὰ πραγματευθῶμεν ἐν ἄλλῃ μελέτῃ.

Ἐκ τῶν ποικίλων γεωργικῶν ἐθίμων κατὰ τὴν σπορὰν ἐν Σικίνῳ σημειοῦμεν τοῦτο μόνον, ὅτι οἱ παλαιότεροι «μέσα στὸ ἀυλάκι τῆς σπορᾶς ἔρριχναν καὶ κρασι μαζὶ μὲ τὸ ρόδι. Τὸ κρασι τὸ ἔρριχναν, γιὰ νὰ μεθύσῃ τὸ χωράφι καὶ νὰ κάμῃ πολὺ» (χφ. σ. 20).

Κατὰ τὰς ἀπόκρως μετῃμφιέζοντο παλαιότερον μόνον ἄνδρες. «Βαστούσανε τὸ σύνεργο κ' ἦτανε δυὸ ζεμένοι κ' ἐτρανούσανε» (χφ. σ. 27).

Ἐκ τῶν προλήψεων σημειωτέα ἡ κρατοῦσα ἐν Σικίνῳ περὶ τοῦ δέρματος ὄφως, ὅπερ ὁ εὐρίσκων λαμβάνει καὶ φέρει ὡς φυλακτὸν (χφ. σ. 53).

Γενικῶς εἰπεῖν ἢ ἐκ τῶν ἀνωτέρω νήσων συλλεχθεῖσα λαογραφικὴ ὕλη εἶναι ἀπὸ πολλῶν ἀπόψεων ἐνδιαφέρουσα. Ἡ ἀπομόνωσις τῶν νήσων τούτων καὶ ἡ συντηρητικότης τῶν κατοίκων συνετέλεσαν, ὥστε νὰ διατηρηθῶν μέχρι καὶ τοῦ νῦν ἀξιόλογα λατρευτικὰ καὶ ἄλλα ἔθιμα, προλήψεις, δεισιδαιμονίαι κλπ.

Ὁ λαϊκὸς ὅμως οὗτος πολιτισμὸς πιεζόμενος ἀφορήτως ὑπ' ἐκείνου τῶν ἀστικῶν κέντρων, ὅστις διαδίδεται εὐκόλως ἐκ τῆς ἀναπτύξεως τῶν συγχρόνων μέσων, ὑποχωρεῖ μὲ λίαν γοργὸν ρυθμὸν. Τοῦτο δύναται τις νὰ πιστοποιήσῃ ἐκ πρώτης ὄψεως λ.χ. εἰς τὴν μουσικὴν. Οἱ παλαιοὶ σκοποὶ τοῦ γάμου, τῆς αἰώρας καὶ τῶν ἄλλων ἐκδηλώσεων ἀρχίζουσι νὰ λησμονῶνται ὑπὸ τῆς νεωτέρας γενεᾶς, προτιμώσης ἀντ' αὐτῶν τὴν λαϊκὴν - ἀστικὴν μουσικὴν.

R É S U M É

**Mission folklorique dans les îles de Sikinos et Foléghandros
(Cyclades) du 5 au 20 juillet 1966.**

par Stef. D. Imellos

Au cours de sa mission dans les îles ci-dessus l'auteur de cet exposé a rassemblé du matériel folklorique qu'il nous a présenté dans un manuscrit de 242 pages. Il a également enregistré sur bandes magnétiques 66 chansons ou airs populaires.

Dans son exposé il examine plus spécialement certaines légendes concernant la croyance populaire en l'existence de fées (Νεράϊδες) (p. 300-301), ainsi que des légendes se rapportant au culte des icônes, p. ex. la légende de l'icône de la Vierge de Sikinos, qui a été trouvée flottant sur la mer et portant une veilleuse allumée. Il parle aussi de la légende de la jeune fille que la malédiction de sa mère transforma en phoque (p. 301-302).

Parmi les coutumes qu'on observe pendant le mariage, l'auteur note les couronnes nuptiales en sarments de vigne très usitées dans le temps, et la façon particulière dont on invitait à la cérémonie des noces (la personne qui était chargée de cette tâche tenait une lanterne à la main) (p. 304-305).

Parmi les coutumes du culte populaire celle qui, d'après l'auteur, présente un intérêt particulier est la fixation aux portes des maisons de couronnes de feuilles de figuiers de Barbarie au lieu de couronnes de fleurs. Si la famille compte parmi ses membres des marins, on prépare

une couronne ayant la forme d'une ancre, s'il y a à la maison une jeune fille amoureuse, on donne à la couronne la forme d'un coeur etc. (p. 306).

L'auteur mentionne également la coutume des habitants de Sikinos et de Foléghandros d'emporter chez eux une icône miraculeuse de l'église, et de la garder pendant une année, ayant toujours allumée devant elle une veilleuse.

Il parle aussi d'une coutume des habitants de Sikinos qui veut que l'on sème les grains de blé avec des grains de grenade en versant en même temps du vin sur les sillons pour que la récolte soit abondante. De même il nous parle de la coutume du carnaval qui veut que les masques tirent derrière eux une charrue.

Parmi les superstitions populaires il signale les préjugé selon lequel celui qui trouve sur son chemin la peau d'un serpent peut la porter sur lui en manière d'amulette (p. 306).

En terminant l'auteur remarque que les chansons enregistrées sont pour la plupart des chansons satiriques ou des chansons sur des sujets religieux ou amoureux. Il publie la musique d'une chanson religieuse, chantée pour la fête de l'Épiphanie, et de distiques de la balançoire.

Δ'

ΕΚΘΕΣΙΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΗΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΠΑΡΧΙΑΝ ΚΑΡΔΙΤΣΗΣ

(10-24 ΙΟΥΛΙΟΥ 1966)

ΥΠΟ ΑΝΝΗΣ Ι. ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ

Συμφώνως πρὸς ἐντολὴν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (ἀριθμ. 54067/15.7.1966) ἐπραγματοποιήθη ὑπ' ἐμοῦ λαογραφικὴ ἀποστολὴ εἰς τὴν ἐπαρχίαν Καρδίτσῃς πρὸς μελέτην τοῦ ἐνταῦθα ἐκ παραδόσεως λαϊκοῦ πολιτισμοῦ καὶ περισυλλογὴν σχετικῆς ὕλης. Αὕτη περιορίσθη εἰς τὴν κωμόπολιν Μουζάκιον καὶ τὰ χωρία Ἀργιθεῖα (Κνίσοβον) καὶ Θερινόν¹, εἰς τὰ ὅποια λόγῳ τῆς ἀπομονώσεως αὐτῶν μέχρι

¹ Ἡ ἀποστολὴ αὕτη ὑπῆρξε συμπληρωματικὴ προηγουμένης ἐρεῦνης μου τῷ 1965 εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην· (βλ. ἄνωτέρω, σ. 236· 247).

πρό τινος ἐκ τῶν ἀστικῶν κέντρων¹ συντηροῦνται ἀκόμη πολλὰ στοιχεῖα τοῦ κατὰ παράδοσιν λαϊκοῦ πολιτισμοῦ, οἷον προλήψεις, δεισιδαίμονες δοξασίαι κ.ἄ.

Τὸ βραχὺ διάστημα (15 ἡμέραι) τῆς παραμονῆς μου ἐνταῦθα δὲν ἦτο βεβαίως ἐπαρκές πρὸς διεξαγωγὴν πλήρους ἐρεύνης. Ἐν τούτοις ἐπετεύχθη ἡ συγκέντρωσις ἐνδιαφερούσης ὕλης, ἡ ὁποία, καταγραφεῖσα εἰς σελ. 321 τετραδ. σχ. 8ου μεγ., κατετέθη εἰς τὸ Κέντρον ὑπ' αὐτῆς ἀριθμ. χειρογρ. 3026. Ἀντιστοιχῶς ἐπέτυχον καὶ τὴν ἠχογράφησιν μουσικῆς ὕλης ἕξ 127 μελωδιῶν δημοδῶν ᾠσμάτων καὶ λαϊκῶν χορῶν, τῆς ὁποίας τὰ στοιχεῖα κατεγράφησαν εἰς τὸ βιβλίον Εἰσαγωγῆς ἀπὸ τοῦ ἀριθμ. 14074 μέχρι 14209.

Εἰς τὴν περιουληθεῖσαν λαογραφικὴν ὕλην, συμπληρωματικὴν, ὡς ἐλέχθη, τῆς κατὰ τὴν προηγουμένην μου ἀποστολῆν, περιλαμβάνονται πληροφορίες : α) περὶ τοῦ ὕλικου βίου, ἰδίᾳ τῆς κεντητικῆς, βαφικῆς, ὕφαντικῆς· β) τοῦ κοινωνικοῦ (κοιν. ὀργανώσεως, λαϊκοῦ δικαίου, γάμου, παιδίου, τελευτῆς)· γ) τοῦ πνευματικοῦ (ᾠσματα 141, παραδόσεις 86, ἐπῳδαί 12, παραμῦθια 1, εἰδήσεις περὶ μαντικῆς, μαγείας καὶ δεισιδ. δοξασιῶν, λαϊκῆς λατρείας, μετεωρολογίας - ἀστρολογίας, λαϊκῆς ἱατρικῆς² κ.ἄ.

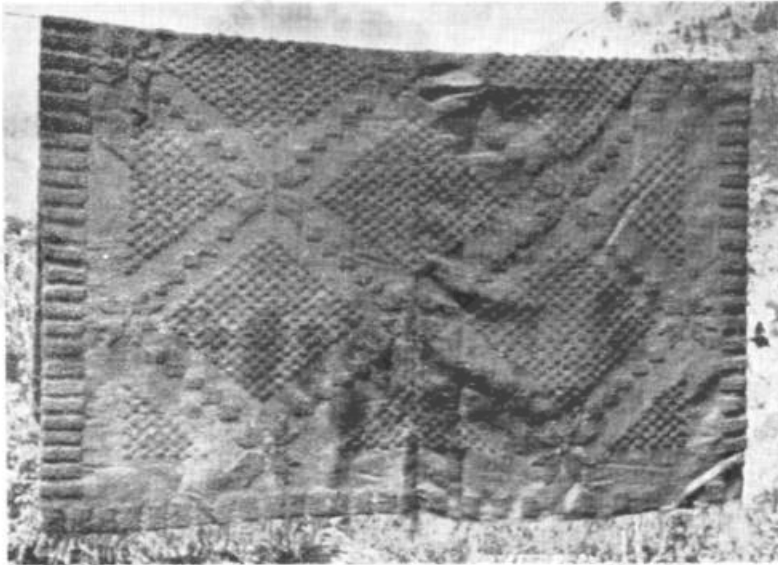
Λίαν ἐνδιαφέρον μέρος τῆς λαογραφικῆς ταύτης συλλογῆς ἀποτελοῦν αἱ περὶ ὕφαντικῆς, βαφικῆς καὶ κεντητικῆς πληροφορίες. Εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην, ἔνεκα καὶ τῶν ἐπικρατουσῶν κλιματολογικῶν συνθηκῶν, ἠσκειτο ἰδιαιτέρως ἡ ὕφαντικὴ. Πᾶσαι αἱ ἀνάγκαι τῆς οἰκογενείας ἀπὸ ἀπόψεως ἀμφίσεως καὶ εἰδῶν ρουχισμοῦ ἐν γένει ἐπληροῦντο μέχρι πρό τινος, ἐν μέρει δὲ καὶ σήμερον, διὰ τῆς οἰκιακῆς ὕφαντικῆς καὶ τῆς κεντητικῆς.

Ἐκ τῶν ὕφαντῶν τούτων, εἰς τὰ ὁποῖα χρησιμοποιεῖται ὡς πρώτη ὕλη τὸ ἔριον τῶν προβάτων καὶ τῶν αἰγῶν, ἀναφέρω ἐνταῦθα περὶ τῆς κατηγορίας τῶν καλουμένων «θηλειαστῶν», τῶν ὁποίων ἡ ἐπιφάνεια τοῦ διακοσμητικοῦ πεδίου σχηματίζεται διὰ τῆς προεξοχῆς βρόχων (θηλειῶν) τῆς ὕφαντικῆς ὕλης. Οὕτως ἐπιτυγχάνεται ὁ σχηματισμὸς ποικιλμάτων ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῶν κλινωσκεπασμάτων

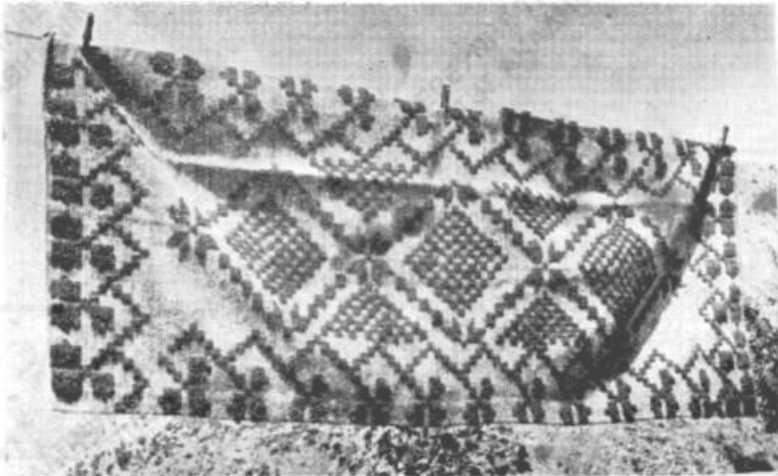
¹ Οἱ κάτοικοι τῶν ἐν λόγῳ χωρίων ἤρχοντο παλαιότερον εἰς ἐπικοινωνίαν οἰκονομικὴν καὶ ἄλλην κυρίως μὲ τὴν κομόπολιν Μουζάκιον δι' ὑπόζυγιον. Σήμερον καὶ φορητὰ αὐτοκίνητα φθάνουν εἰς τὰ χωρία Ἀργιθέαν καὶ Ἀνθηρόν πρὸς μεταφορὰν κυρίως ἐμπορευμάτων. Τὰ λοιπὰ χωρία ἐξακολουθοῦν νὰ στεροῦνται τῶν συγχρόνων μέσων συγκοινωνίας.

² Ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης εὐχαριστῶ θερμῶς τοὺς αἰδεσιμ. κ. Βασίλειον Γῶγον μετὰ τῆς οἰκογενείας του καὶ Ἀπόστολον Καραούζαν, τὸν κ. πρόεδρον τῆς κοινότητος Θεριοῦ, τὸν κ. Θεωμὴν Σκουμῆν, ὡς καὶ πάντας τοὺς προθύμους πληροφορητάς, οἵτινες μὲ ἐβοήθησαν παντοιοτρόπως εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἐργασίας ταύτης.

«μαντανίες» (εἰκ. 1), ἐπὶ τῶν ἐπὶ τοῦ τοίχου ταπήτων «πάντες» (εἰκ. 2), ὡς καὶ ἐπὶ

Εἰκ. 1. Μαντανία θηλειαστή.

Εἰκ. 2. Πάντα θηλειαστή.

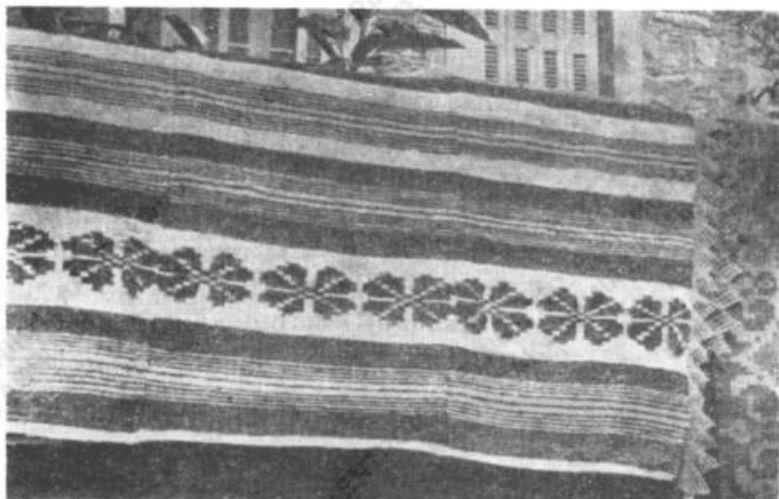
τῶν ταπήτιων «ταπάκια». Τὰ ἐν λόγῳ ὑφαντά, δηλ. τὰ θηλειαστά¹, γνωστὰ καὶ παρὰ

¹ Βλ. καὶ Ἄννης Ἀποστολάκη, Τὰ κοπτικὰ ὑφάσματα τοῦ ἐν Ἀθήναις Μουσείου κοσμητικῶν τεχνῶν, ἐν Ἀθήναις 1932, σ. 24 - 32.

τοῖς ἀρχαίοις ὑπὸ τὸ ὄνομα λάσια¹, ναρθήκια² παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς, ἀπαντῶνται ἔτι ἐν Κρήτῃ³, Μακεδονία⁴, Θράκη κ.ά.⁵.

Τὸ διακοσμητικὸν θέμα τῆς «πάντας» (εἰκ. 2) εἶναι «κλειδωνιά κι μπουρτούρα... τὸ κλῆμα» (βλ. χειρ., σ. 11, Ἀργιθέα Καρδίτσης). Κληματίδες μετὰ φύλλων κ.ά. ἀποτελοῦν ἐπίσης τμήμα συνθέσεως καὶ εἰς τύπον «σκοιλλάτου» τῆς Κρήτης⁶.

Διάκοσμοι φέρουν καὶ ἄλλα εἶδη ὑφαντῶν, ὡς οἱ «μπαχτές», οἱ «μαντανίες», τὰ «προουσκέφαλα» (=μαξιλάρια) κ.ά. Ἡ διακοσμητικὴ τῶν ὑφαντῶν τούτων εἰς τὴν ὑπὸ ἐξέτασιν περιοχὴν, ἀφορηθεῖσα τὸ πρῶτον ἐκ τῆς ἀπεικονίσεως φυσικῶν προτύπων, ἐξειλίχθη σὺν τῷ χρόνῳ εἰς σχηματικὴν, ἐπιδιώκουσαν τὴν ἁρμονίαν τῶν γραμμῶν. Αἱ ἀπεικονίσεις φυτῶν ἔνεκα τῆς ἀτελοῦς κατασκευῆς των παρε-

Εἰκ. 3. Μαντανία με κέντημα «ντομάτα».

μορφώθησαν διὰ τοῦ χρόνου εἰς ἀπλούστερα σχήματα, αἰσθητικῶς μακρὰν τοῦ φυσικοῦ προτύπου. Θέματα δηλ., οἷον τὰ «ντομάτα», «μαργαρίτα», «κλῆμα» ἀποτελοῦνται ἐξ ἀπλῶν σχηματικῶν μορφῶν, ἥτοι γραμμικῶν συναρμογῶν. Ποίκιλμα

¹ Πολυδεύκου, Ὅνομαστ. VII, 74 «Θεόπομος δὲ ἐν Ὀδυσσεῦσιν ἐπὶ διακόνου ἔφη, λάσιον ἐπιβεβλημένος. λάσια δὲ ἐκάλουν τὰς μαλλοὺς ἔχοντα χειρόμακτρα, ὡς ἀπὸ τῆς δασύτητος, ὥστε οὐδὲν κωλύει τὰς ὀνομαζομένας μαντεῖλας καλεῖν οὕτω». Πρβλ. καὶ Ἄγγελος Ἀποστολάκι, ἔνθ' ἄν., σ. 25.

² Φαίδ. Ἰ. Κουκουλέ, Συμβολὴ εἰς τὸ περὶ Βυζαντινῶν φορεμάτων κεφάλαιον, Ἔπετ. Ἑταιρ. Βυζαντ. Σπουδῶν, τόμ. ΚΔ' (1954), σ. 18.

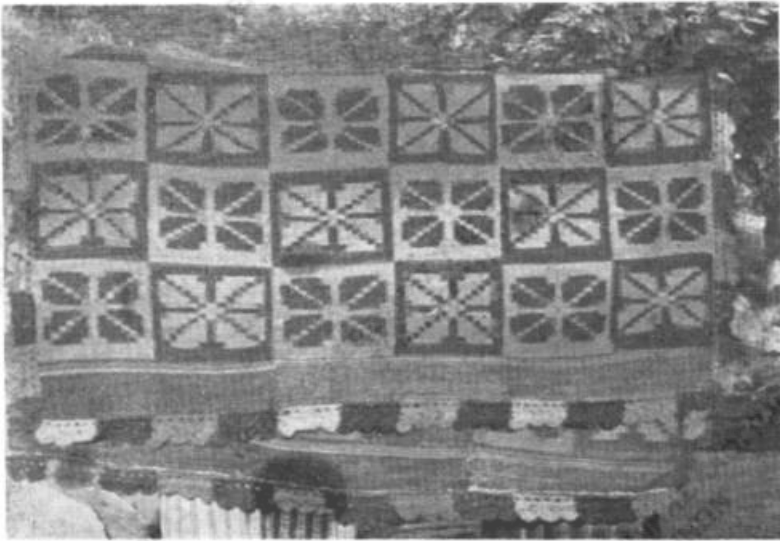
³ Βλ. Ἄγγελος Ἀποστολάκι, ἔνθ' ἄν., σ. 30.

⁴ Βλ. Ἀλκης Κυριακίδου - Νέστορος, Τὰ ὑφαντὰ τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης, Ἀθήνα 1965, σ. 24, 42.

⁵ Βλ. Ἀγγελικὴ Χατζημυγᾶλη, Σαρακατσάνοι, τόμ. Α', μέρ. α', Ἀθήνα 1957, σ. ρκς'-ρκη'.

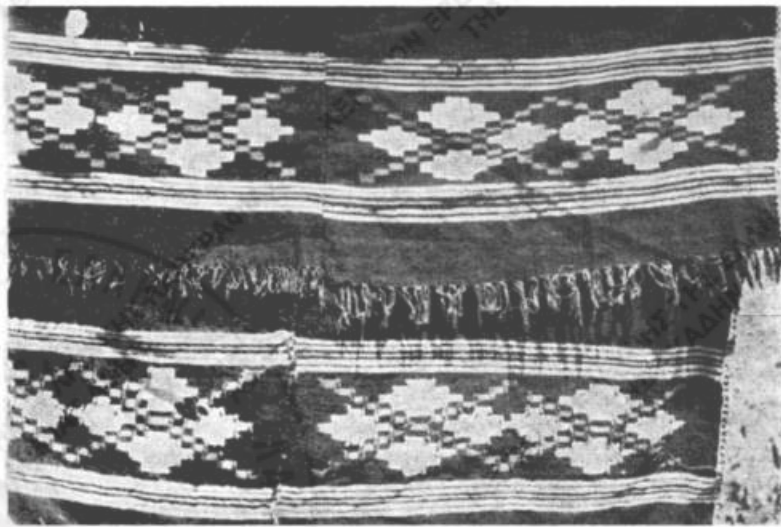
⁶ Βλ. Ἄγγελος Ἀποστολάκι, ἔνθ' ἄν., σ. 30.

«ντομάτα» φέρει π.χ. ή «μαντανία» εις Μουζάκιον (εικ. 3) και εις Ἀργιθέαν (εικ. 4). Τοῦτο εις τὴν πρώτην εἰκόνα ὑπάρχει ἄνω και κάτω, εις δὲ τὴν δευτέραν

Εἰκ. 4. Μαντανία δλοκέντητος με «ντομάτα».

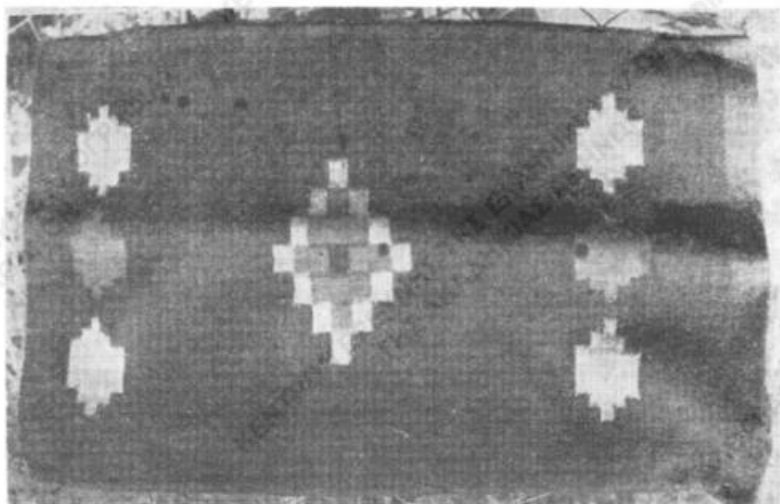
ή «μαντανία» εἶναι δλοκέντητος πλαισιουμένη δια διττῆς δαντέλλας (βλ. χειρ., σ. 13). Τὸ «χιράμ» (εικ. 5) ἔχει ποίκιλμα «σταυρωτό» και τὸ «προσκέφαλο κλει-

Εἰκ. 5. «Χιράμ» σταυρωτό.

δωνιά» (εικ. 6). Παρόμοια πρὸς αὐτὰ σχηματικά διακοσμητικά θέματα φαίνεται

ὅτι ἀπαντοῦν καὶ παρ' Ἑλλανοῖς εἰς τὰς περικνημίδας ἐν γένει τῶν χωρικῶν¹, ὡς καὶ εἰς περιζώματα γυναικῶν τῆς περιοχῆς Shprati².

Εἰκ. 6. Προσκέφαλο «κλειδωνιά».

Ἐκ τῶν λατρευτικῶν ἐθίμων ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέροντα εἶναι τὰ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς τελούμενα: «*Τ' Ἐς Γονοκλισᾶς*» (Κυριακὴ τῆς Πεντηκοστῆς) φόντας πᾶμι στὴν ἑκκλησιά, παίρνουμι κὶ φύλλα ἀπὸν καρν' ἀ κ' ὕσιρα αὐτὰ τὰ βάνουμι μέσα στὰ προικιά, γιὰ νὰ μὴ τὰ τρώῃ οὐ σκόρους (χειρ., σ. 139, Θερινόν)³. Τὸ ἔθιμον τοῦτο ἀπαντώμενον, ὅσον γνωρίζω, καὶ εἰς τὸν ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας Ἑλληνισμὸν (Φαράσων⁴, Σινώπης τοῦ Πόντου⁵), τὴν Θράκην⁶, τὴν Βορειοδυτικὴν Μα-

¹ Βλ. Albanian popular motives textiles and needwork, Tirana 1959, State university of Tirana institute of History and language section of Ethnology, σ. 5 καὶ εἰκ. 139.

² Βλ. ἔνθ' ἄν., σ. 3 καὶ εἰκ. 44.

³ Πρὸβλ. καὶ τὴν παρὰ Γερμανοῖς κατὰ τὴν ἐορτὴν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου (24 Ἰουνίου) χρῆσιν καρνοφύλλων κατὰ τοῦ σητός. (Βλ. εἰς Hand. d. deutsch. Abergll., τόμ. IX, στ. 75).

⁴ Βλ. Δ. Λουκοπούλου - Δ. Πετροπούλου, Ἡ λαϊκὴ λατρεία τῶν Φαράσων, Ἀθήνα 1949, σ. 123.

⁵ ΚΛ., ἀρ. 1151, σ. 89 (συλλ. Μ. Λιουδάκη, 1938), ΚΛ, ἀρ. 1141, σ. 144 (συλλ. Μ. Λιουδάκη, 1938).

⁶ Βλ. Στέφ. Κυριακίδου, Δεισιδαιμονία καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι ἐκ Γκιουμουλτζίνης τῆς Θράκης, Λαογραφ., τόμ. 2 (1910), σ. 406, ἀρ. 15. Ἑλλ. Σταμούλη - Σαραντιῆ, Ἀπὸ τὰ ἔθιμα τῆς Θράκης, (εἰς τοὺς Σάκκου), Θρακικά, τόμ. 2 (1929), σ. 145, 29. Θεολ. Βαφειάδης, Δημῶδεις δοξασίαι καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι ἀπὸ τὴν Ἀδριανούπολη, Θρακικά, τόμ. 1 (1928), σ. 191, 15. ΚΛ., ἀρ. 2392, σ. 180 (συλλ. Στεφ. Ἡμέλλου, Ἄβδηρα Θράκης, 1961).

κεδονίαν, (Ἄρνησαν Ἐδέσσης)¹ καὶ εἰς Νεγάδες Δωδώνης² ἔχει, ὡς νομίζω, ἀποτρεπτικὸν καὶ εὐετηρικὸν σκοπὸν. Κατὰ τὴν λαϊκὴν πίστιν τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς, ἰδίᾳ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς γονυκλισίας, αἱ ψυχαὶ αἱ ὅποια ἀπὸ τοῦ Πάσχα ἔχουν ἐξέλθει ἐκ τοῦ Ἄδου ἐπιστρέφουν εἰς αὐτόν· αὗται δὲ δύνανται νὰ ἐπιφέρουν κακόν³. Πρὸς ἀποτροπὴν τούτου κρατοῦν πιθανῶς τὰ φύλλα ἢ τοὺς κλάδους τῆς καρύας, ὥστε «*μικροὶ καὶ μεγάλοι, ἄνδρες καὶ γυναῖκες σπῶντες κλάδους καρυδέας τύπτουσι δι' αὐτῶν ἐπὶ τῶν νότων ἀλλήλων*» (Ἄνω Ἀμισὸς Πόντου)⁴ Ἐπίσης τὴν πρωΐαν «*παῖδες φέρουσι καρυδόφυλλον, διὰ τρόπου δὲ ἐγχειρίζουσι τοῖς ἄλλοις, ὅπερ θεωροῦσιν ὡς μεγάλην εὐτυχίαν, οἱ λαμβάνοντες δὲ πτύουν πρὸς ἀπαλλαγὴν*» (Σινώπη)⁵. Σημειοῦμεν ὅτι καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς τὰ φύλλα τῆς καρύας χρησιμοποιοῦνται ὡς ἀποτρεπτικὸν καὶ εὐετηρικὸν μέσον, ὡς παρὰ τοῖς Γερμανοῖς κατὰ τὴν πίστιν τῶν ὁποίων ὁ φέρων φύλλα καρύας προφυλλάσεται ἀπὸ τὴν ἐπήρειαν τῶν δαιμόνων⁶, θεωρεῖται δ' αὕτη σύμβολον ὑγείας⁷. Εἰς τὴν Γαλλίαν τοποθετοῦνται φύλλα καρύας ἐπὶ τῶν θυρῶν τῶν οἰκιῶν καὶ τῶν στάβλων κατὰ τὴν ἐσπέραν τῆς παραμονῆς τῆς ἑορτῆς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου (24 Ἰουνίου) ὁμοίως πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ κακοῦ⁸.

Ἐκ τῶν θεσμῶν τοῦ λαϊκοῦ δικαίου σημειῶ τέλος τὸν τῆς ἀδελφοποιίας (σταυραδελφοὶ γιὰ βλαμάδης), τῆς ὁποίας ἡ σύστασις γίνεται κατὰ τὸ ἀκόλουθον τυπικόν. Διὰ «*νά γίν' ν** σταυραδέρφια πρέπ' νὰ εἶνι ἕνα κορυτίσ' κὶ δέκα π' διὰ. Αὐτοὶ οὔλ' μαζὶ πᾶνι σὴν ἰκκλησιά. Ἐκεῖ οὐ παπὰς παίρν' κὶ τ'ς ζών' οὐλοῦς μαζὶ κὶ τ'ς διαβάζ' μὰ εὐχῆ. Αὐτοὶ δὲ μαλώνουν ποτέ, εἶναι καλύτεροι ἀπὸν ἀδέρ-

¹ Βλ. Γ. Κ. Σπυριδάκη, εἰς Ἑπετηρ. Λαογρ. Ἀρχείου, τόμ. ΙΓ' - ΙΔ', 1962, σ 379 (= ΚΛ, χειρ. ἀρ. 2394, σ. 123).

² ΚΛ, ἀρ. 1570, σ. 558,5 (συλλ. Μ. Οἰκονόμου, 1939).

³ ΚΛ, ἀρ. 2385, σ. 72, 101 (συλλ. Γεωργ. Γιαννούχου, Καλομοῖρα Καλαμπάκας, 1961) ΚΛ, ἀρ. 1982, σ. 8 (συλλ. Ἀ. Σκλιούμπα, Κονιάτση Ἐλασσόνας, 1952).

⁴ ΚΛ, ἀρ. 242, σ. 175, 160 (συλλ. Ἐλ. Παπανασιάδου, 1896) Ἀναφέρεται δὲ ὅτι ἡ παροιμία «*Βάλε τὸ καρυδόφυλλο, φάε τὴν ἑβδομάδα*» προῆλθεν ἐκ τοῦ ὅτι κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς Πεντηκοστῆς τοποθετοῦν καρυδόφυλλα εἰς τὸν κόλπον τοῦ σώματος ὡς ἱαματικά (βλ. Α. Α. Παπαδοπούλου, Παροιμίαι, Ἀρχ. Πόντου, τόμ. Α', 1928, σ. 79). Περὶ μαστιγώσεις διὰ κλάδων δένδρων, ἐχουσῶν ποικίλους σκοποὺς βλ. προχείρως Γ. Α. Μέγα, Ἑλληνικαὶ ἑορταὶ καὶ ἔθιμα τῆς λαϊκῆς λατρείας, Ἀθήναι 1957, σ. 48, 56, 57, 72, 134, 144, 192.

⁵ ΚΛ, ἀρ. 935, σ. 16 (συλλ. Π. Χορτοπούλου, 1876).

⁶ Βλ. εἰς Hand. d. deutsch. Abergl., τόμ. ΙΧ, στ. 74.

⁷ Βλ. ἔνθ' ἄν., στ. 79.

⁸ Βλ. ἔνθ' ἄν., στ. 76.

φια τ' ἀδέρφια μποροῦν νὰ μαλώσ' νι αὐτοὶ ποτὲ δὲν μαλώνουν. Τοῦ κουρίτσ' ἰκεῖ-
νου δὲν κἀν' πιά νὰ τοῦ παντριφτῆ κανένας ἀπ' αὐτούς, γιατί εἶνι συγγένια καλύτερ'
κι ἀπ' ἀδέρφια» διὰ τοῦτο «σταυραδέρφια γίνονντι 'κεῖν' πὸν εἶνι ἀπουφασισμέν'
μὴ 'κείνους τ'ς ἀνθρώπους πὸν θὰ γίν'νι σταυραδερφοὶ νὰ μὴν μαλώσ'νι κὶ πάντα
νὰ προουστατεῦ' οὐ ἕνας τοὺν ἄλλου» (χειρ., σ. 108, Θερινόν)².

R É S U M É

Mission folklorique dans la province de Karditsa en Thessalie
(10 - 24 juillet 1966)

par Anna Parapichael

L'auteur qui a travaillé dans la région de Karditsa où elle a réuni un intéressant matériel folklorique, noté dans un cahier de 321 pages et réalisé 127 enregistrements de chants et danses populaires, expose les résultats de ses recherches folkloriques. Commentant les renseignements obtenus sur le tissage, la teinturerie et la broderie, elle étudie plus particulièrement les étoffes tissées d'une façon spéciale et nommées «θηλειαστά», dont la surface est décorée de lacets de laine brute qui ressortent de l'étoffe. On tisse ainsi des couvertures de lit décorée etc. (voir fig. 1 et 2).

Ce procédé de tissage était connu des anciens Grecs sous le nom de «λάσια». (voir p. 311 note 1).

Ces motifs décoratifs étaient initialement faits sur des modèles naturels et réalistes mais ont évolué par la suite vers un art géométrique, cherchant uniquement l'harmonie de lignes. Il semble que certains de ces motifs décoratifs soient connus en d'autres pays balkaniques, comme p. ex. en Albanie. (voir, pp. 312-313).

Parmi les coutumes du culte, elle examine une coutume de la Pentecôte. Pendant cette fête ceux qui vont à l'église portent avec eux des feuilles de noyer, qu'on tient en mains pendant toute la messe. Selon la

² Περί τοῦ ἐθίμου γενικῶς ἰδὲ Γεωργ. Μιχαηλίδου - Νουάρου, Περί ἀδελφοποιίας ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι καὶ τῷ Βυζαντίῳ, τόμος Κωνστ. Ἀρμενοπούλου, Ἐπιστ. Ἐπετ. Νομ. Σχολ. Πανεπ. Θεσσαλονίκης, τόμ. ΣΤ', Θεσσαλονίκη 1952, σ. 261 κ. ἐξ.

croyance populaire, ce jour-là les âmes des morts, qui depuis Pâques étaient libres sur la terre, retournent dans l'Hadès, et pour se protéger probablement des maux qui pourraient leur arriver de la part des morts, ceux qui vont à l'église tiennent en mains des feuilles ou des branches de noyer.

D'autres peuples utilisent aussi des feuilles de noyer comme moyen de conjurer les malélices ou comme porte-bonheur.

Parmi les institutions sociales (θεσμοί;) l'auteur mentionne celle de la liaison de deux personnes par une amitié indissoluble (ἀδελφοποιία). Dans cette région l'acte de cette union est consacré par un prêtre dans une église, avec un cérémonial spécial.

Ε'

ΕΚΘΕΣΙΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΗΣ ΕΙΣ ΠΕΡΙΟΧΑΣ Ν. ΓΡΕΒΕΝΩΝ

(25 ΙΟΥΛ. - 15 ΑΥΓ. 1966)

ΥΠΟ ΑΓΓ. Ν. ΔΕΥΤΕΡΑΙΟΥ

Συμφώνως πρὸς τὴν ὑπ' ἀριθμ. 54067/66 ἐντολὴν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν εἰργάσθην κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα, ἤτοι ἀπὸ 29 Ἰουλίου μέχρι καὶ 15 Αὐγούστου, εἰς τὰ χωρία *Δοταικόν*, *Μεσολούριον* καὶ *Ἁγιον Γεώργιον*¹ (πρῶην Τσούρχλι) τῆς περιφερείας Γρεβενῶν.

Ἐκ τῆς θέσεως τῶν συνοικισμῶν τούτων παρὰ τοὺς πρόποδας καὶ τὰς κλιτῆς λόφων τῆς δασώδους ὄροσειρᾶς τοῦ Σμόλικα² (ὕψ. 2636 μ.), οἱ κάτοικοι ἀσχολοῦνται βιοποριστικῶς εἰς τὴν ὑλοτομίαν, κατὰ κύριον δὲ λόγον εἰς τὴν κτηνοτροφίαν.

Ἐνεκα τῆς βουνώδους, ἀνωμάλου δ' οὕτω διαμορφώσεως τοῦ ἐδάφους, ἡ ἐπικοινωνία μεταξὺ τῶν συνοικισμῶν γίνεται δι' ἡμιόνων μέσφ ἀτραπῶν καὶ ἐπικινδύνων διαβάσεων, διακόπτεται δὲ κατὰ τὸν χειμῶνα λόγφ τῶν χιόνων. Ἐκ τῆς τοιαύτης ἀπομονώσεως τῆς ἐρευνηθείσης περιοχῆς ὁ οἰκογενειακὸς βίος, ἡ

¹ Περὶ τῆς νῦν ὀνομασίας τοῦ χωρίου βλ. Χρ. Μ. Ἐνισλείδου, Ἡ Πίνδος καὶ τὰ χωριά της Σπήλαιον - Γρεβενά - Σαμαρίνα, Ἀθήναι [1951], σ. 74 - 75. (Βλ. καὶ κατωτέρω ἐν σελ. 325-326 παρουσίης ἐκθέσεως).

² Βλ. Μ. Γ. Δήμητσα, Ἀρχαία γεωγραφία τῆς Μακεδονίας, Ἀθήνησι 1870, σ. 44.

πρὸς τὸ θεῖον λατρεία καὶ τὰ κατ' αὐτὴν ἔθνικὰ ἔθιμα τῶν θυσιῶν, αἱ προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι καὶ γενικώτερον ὅλα τὰ στοιχεῖα τοῦ κατὰ παράδοσιν λαϊκοῦ πολιτισμοῦ διετηρήθησαν σχεδὸν ἀναλλοιώτα εἰς ἱκανοποιητικὸν βαθμὸν μέχρι καὶ τῆς σήμερον.

Εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην ἐργασθεὶς ἐπέτυχον τὴν συλλογὴν πλουσίας καὶ ἀξιολόγου λαογραφικῆς ὕλης, ἣ ὁποία καταγραφεῖσα εἰς 391 σελίδας τετραδίου, σχήματος 8ου μεγάλου, κατετέθη εἰς τὸ Κέντρον Ἑρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας ὑπ' αὐξ. ἀριθμ. χειρογράφου 3027. Ἡ ὕλη αὕτη περιλαμβάνει 31 παραδόσεις, 3 παραμύθια, 112 ᾄσματα, πρὸς δὲ καὶ ἄλλην ὕλην, ἀναφερομένην εἰς τὴν λαϊκὴν κατοικίαν, τὸν ποιμενικὸν βίον, τὴν κοινωνικὴν ὀργάνωσιν, τὰς μαγικὰς καὶ δεισιδαίμονας συνηθείας, τὴν δημῶδη ἱατρικὴν, τὴν ἀστρολογίαν καὶ μετεωρολογίαν, τὴν μαντικὴν, τὴν λαϊκὴν λατρείαν, τοὺς λαϊκοὺς χορούς, τὰ μουσικὰ ὄργανα, τὰς τροφάς, τὴν ἐνδυμασίαν, τὰ τοπωνύμια, τὰ βαπτιστικὰ ὀνόματα καὶ ἐπωνύμια, τὰς ὀνομασίας ζώων, ὡς καὶ εἰς τὰ ἔθιμα τὰ σχετικὰ πρὸς τὴν τελευτήν, τὸν γάμον, τὴν γέννησιν καὶ τὴν ἀνατροφὴν τοῦ παιδίου.

Ἐκ τῆς γενικῆς ἐξετάσεως τῆς ὕλης ταύτης παρατηροῦμεν ἐν συντόμῳ τὰ ἑξῆς:

Ἡ λαϊκὴ κατοικία ὑπὸ τὸν τύπον τοῦ «μονόσπιτου», ἦτοι ἐκ μιᾶς μόνον αἰθούσης μὲ χαμηλὴν στέγην, ἀποτελεῖ χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς ὑποτυπώδους μορφῆς τῆς οἰκονομίας τοῦ τόπου κατὰ τὸ παρελθὸν μέχρι καὶ τῆς σήμερον. Ἡ στέγη, ἐπικλινής, εἶναι σκεπασμένη διὰ πλακῶν ἐκ σχιστολίθου (χ/φον, σ. 225, 226 - 228 καὶ 370 εἰκ. 12 - 16) ἢ ξύλου, ἦτοι κορμῶν δένδρου, οἱ ὅποιοι ἔχουν κοπῇ ἐγκαρσίως (χ/φον, σ. 225 - 227) (εἰκ. 1).

Εἰς τὰς δημῶδεις παραδόσεις ἀναφέρεται περὶ τοῦ Μεγ. Ἀλεξάνδρου καὶ ἰδίᾳ περὶ τοῦ ἵππου του¹, ὡς γιγαντοσώμου μὲ τεραστίαν δύναμιν². Δεικνύονται μάλιστα καὶ τοποθεσίαι ἔνθα κοιλότητες εἰς τὸ ἔδαφος θεωροῦνται ὡς τὰ ἴχνη τῶν πατημάτων τῶν ποδιῶν τοῦ Βουκεφάλου, ὅτε ἐπήδα ἀπὸ τῆς μιᾶς βουνοκορυφῆς εἰς ἄλλην. «*Στὸ μέρος, ποὺ πᾶμε ἀπὸ τὰ Γρεβενὰ γιὰ τὸ Ντοτσικό, καὶ κοντὰ στὸ*

¹ Σχετικὴν μακεδονικὴν παράδοσιν ἀπὸ τὸ χωρίον Φιλίππους περὶ τοῦ ἵππου τοῦ Μεγ. Ἀλεξάνδρου βλ. εἰς *Κ. Μαρίνη*, Λαϊκὲς δημιουργίαι τῆς Μακεδονίας, Ἡὼς, ἔτ. 8 (1965), ἀρ. 88, σ. 50· ἔτι ἐκ Μακεδονίας βλ. ἐν Ἑπετ. Λαογρ. Ἀρχείου, τόμ. ΙΖ' (1964), ἐν Ἀθῆναις 1965, σ. 238. Κ. Α. (= Κέντρον Ἑρεῦνης Ἑλληνικῆς Λαογραφίας), χφον ἀρ. 2894, σ. 291 - 92. (Ἡμέτερον χειρῶγραφον ἐκ τοῦ χωρίου Παπάγιαννης τοῦ νομοῦ Φλωρίνης, 1964).

² βλ. ἐν Μακεδονικῷ Ἡμερολογίῳ τοῦ ἔτ. 1910, σ. 305, ἔνθα δημοσιεύεται ὠραιότητι εἰκῶν «*Ἡ δάμασις τοῦ Βουκεφάλου*».

χωριό φαίνεται τὸ μέρος, πὸν πάτησε τὸ ἄλογο τοῦ Μεγαλέξαντρου. Τὸ ἄλογό του ἦταν πολὺ μεγάλο καὶ γύριζε ὁ βασιλιάς ἀπὸ μιὰ μάχη, πὸν εἶχε πάει. Τὸ ἄλογο αὐτὸ στὸ ἓνα βουνὸ πάταγε καὶ μετὰ στὸ ἄλλο. Ἐκεῖ, πὸν κτυποῦσαν τὰ πόδια

Εἰκ. 1. Στέγη ἐκ πλακῶν καὶ κορμῶν δένδρου.

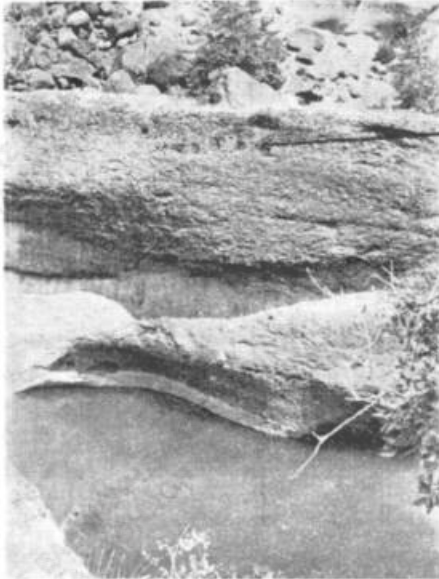
του, ἔκανε μεγάλο λάκκο. Ἔτσι, ὅταν πέραγε ἀπὸ τὸ χωριό μας, ἐπάτησε στὸ βουνὸ ἐδῶ κοντὰ καὶ τὸ ἄλογο δὲν ἄντιξε στὸ πάτημα ἀπὸ τὰ πόδια τοῦ ἀλόγου καὶ ἔκαμε λάκκο. Ὅποιος πάει ἐκεῖ, τὸ βλέπει (εἰκ. 2). Τὸ λέμε «τὸ λάκκο τοῦ

Εἰκ. 2. «Ὁ λάκκος τοῦ ἀλόγου».

άλoγoυ». Μετά τὸ ἄλογο μὲ τὸν Μεγαλέξαντρο συνέχισε τὸν δρόμο του» (χ/φον σ. 231 - 232, 375 εἰκ. 22).

Ἐκ τῆς ἐρευνηθείσης περιοχῆς κατεγράφη ἑτέρα παράδοσις, γνωστῇ¹ ἤδη, περὶ τοῦ ἄλογοι τοῦ Μεγ. Ἀλεξάνδρου. Κατὰ τὴν παράδοσιν αὐτήν, ὅτε ὁ Μεγ. Ἀλέξανδρος ἐπέρασεν ἔφιππος δι' ἄλματος τοῦ ἄλογοι τοι εἰς τὴν ἀντιπέραν ὄχθην τοῦ Βενέτικου ποταμοῦ, κειμένου εἰς τι σημεῖον τῆς ὁδοῦ τῆς ἀγοῦσης ἀπὸ

Εἰκ. 3. Τὰ ἕχνη τῶν πετάλων τοῦ Βουκεφάλου εἰς τὸν Βενέτικον ποταμόν.

τὴν πόλιν τῶν Γρεβενῶν πρὸς τὸ χωριὸν Ἐλευθεροχώριον καὶ ἐκεῖθεν πρὸς Καλαμπάκαν καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ μεταξὺ Γρεβενῶν — Κοζάνης, ὡς ἐσφαλμένως² μέχρι τοῦδε ἐγράφη, ἔμειναν ἐπὶ τοῦ βράχου τὰ ἕχνη τῶν πετάλων τοῦ ἄλογοι τοι. Κατὰ τὴν ἀποστολήν μου αὐτήν μετέβην ἐπιτοπίως καὶ ἐφωτογράφησα τὰ δεικνύόμενα ἕχνη (εἰκ. 3). Ἡ ἐν λόγῳ παράδοσις, καταγραφεῖσα εἰς τὸ χωριὸν Δοτσικόν, ἔχει ὡς ἑξῆς. «Ἐχουμε καὶ ἕνα ἄλλο μέρος ἐδῶ στὴ περιοχῇ μας, πὸν φαίνονται τὰ πατήματα τοῦ ἄλογοι τοῦ Μεγαλέξαντρου. Εἶναι κοντὰ στὸν ποταμὸ Βενέδικτο. Κάποτε ὁ Μεγαλέξαντρος βγήκε νὰ κυνηγήσῃ ἐλάφια, ἐπέρασε ἀπὸ πολλὰ μέρη, ἐπέρασε καὶ ἀπὸ τὸν ποταμὸ, διότι κεῖ πηγαίνουν νὰ πιῶν νερὸ τὰ ἄλφια. Ἐταὶ ἀπὸ τότε ἔχει μείνει ἡ πατημασιὰ τοῦ ἄλογοι, πὸν φαίνεται ἀκόμη σήμερον. Ἐκεῖ φαίνονται τέσσαρες πατημασιῆς ὅσα ἦσαν τὰ πόδια τ' ἄλογοι, καὶ εἶναι ἡ κάθε πατημασιὰ ἡ μιὰ δίπλα στὴν ἄλλη καὶ οἱ δυὸ πίσω πίσω ἀπὸ τῆς ἄλλης δυὸ, ὅπως

¹ Βλ. Γεωργ. Κ. Σπυριδάκη, Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην δημοδῶν παραδόσεων καὶ δοξασιῶν περὶ τοῦ Μεγ. Ἀλεξάνδρου, Γέρας Ἀντ. Κεραμοπούλλου, Ἀθῆναι 1953, σ. 388. Τὴν ἐν λόγῳ παράδοσιν ἐκ τῆς Δυτ. Μακεδονίας κατέγραψα κατὰ τὴν ἀποστολήν μου καὶ ἐκ τοῦ χωριοῦ Ἁγίος Γεώργιος: «Στὸ Λευθεροχώρι, ὅταν ἦμον μικρός, εἶδα κάτῃ πέτρες. Ἐκεῖ εἶναι ποτάμι μὲ μιὰ γέφυρα μικρῆ. Στὸ βράχο, πὸν εἶναι στὴ μέσῃ ἀπὸ τὰ δυὸ ἄκρα τοῦ ποταμοῦ [ἐν τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ], εἶδα ἐπάνω στὴ πέτρα πατ'σῆς, δηλαδὴ πατησιῆς, ἀπὸ τὸ ἄλογο τοῦ Μεγαλέξαντρου. Τὸ ἄλογο ἦταν καλιγωμένο μὲ χρυσάφι. Τῆς εἶδα μὲ τὰ μάτια μου».

² Βλ. Κ. Ἀ. Ρωμαίου, Ἀχνάρια πάνω σὲ βράχους, Ἀρχ. Θερακ. Θησαυροῦ, τόμ. 13 (1946 - 1947), σ. 225.

ἀκριβῶς περπατάει ἓνα ἄλογο» (χ/φον, σ. 232 - 233, 375 - 376 εἰκ. 23 - 26· πρβλ. καὶ σελ. 40).

Παραλλήλως πρὸς τὰς παραδόσεις ταύτας περὶ τοῦ ἀλόγου τοῦ Μεγ. Ἀλεξάνδρου ὑπάρχει τοποθεσία ἐγγὺς τοῦ χωρίου Μεσολούριον, ἣ ὁποία ὀνομάζεται «Γέρικο». Ἐνταῦθα παραδίδεται ὅτι εἶναι μαρμαρωμένος ὁ Βουκέφαλος (εἰκ. 4). Ἐπειδὴ, ὅσον γνωρίζω, οὐδεμία ἄλλη τοιαύτη παράδοσις ἐκ τοῦ Μακεδονικοῦ χώρου ἔχει καταγραφῆ, παραθέτω ταύτην:

Εἰκ. 4. Ὁ μαρμαρωμένος Βουκέφαλος

«Κοντὰ στὸ χωριὸ Μεσολούρι ὑπάρχει ἡ τοποθεσία «Γέρικο». Ὅταν τὸ ἄλογο τοῦ Μεγαλέξαντρου γέρασε καὶ πολλὰ χρόνια πολεμοῦσε, ἦρθε ἡ ὥρα νὰ πεθάνῃ. Ἐκεῖ λοιπὸν στὴ τοποθεσία «Γέρικο» ψόφησε τὸ μεγάλο ἐκεῖνο ἄλογο καὶ ὅποιος πάει ἐκεῖ, βλέπει τὸ σῶμα του, πὸν τώρα ἔχει μαρμαρώσει. Βλέπει τὴ ράχι του. Φαίνονται καὶ τὰ πόδια του καὶ τὸ κεφάλι γερμένο πρὸς τὰ κάτω. Ἐχει μαρμαρώσει, ἀκριβῶς ὅπως βοσκοῦσε. Τώρα ἐμεῖς περνᾶμε ἀπὸ κεῖ καὶ τὸ μέρος δὲν τὸ πειράζουμε, ἀλλὰ ρίχνουμε καθέννας ἀπὸ μὰ πέτρα, συνεχίζουμε τὸν

δρόμο μας καὶ δὲν κοιτᾶμε πίσω, μέχρι νὰ μὴ βλέπουμε τὸ μέρος» (χ/φον, σ. 240, 386 εἰκ. 46 - 48).

Ἐκ τῶν διηγήσεων ἐκ τῆς περιόδου τῆς τουρκοκρατίας ἀναφέρομεν τὰς σχετικὰς πρὸς τὸ πέρασμα καὶ τὴν δρᾶσιν τοῦ ἔθναποστόλου Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ (18ου αἰ.).

Οὗτος εἶχε τὸ χάρισμα νὰ θαυματουργῆ καὶ προφητεῦν¹. Ἐκ τῶν πολ-

¹ Βλ. Ἀντ. Α. Κεραμοπούλλου, *Τί εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι*, ἐν Ἀθήναις 1931, σ. 75, ὑποσημείωσις. Φάνη Μιχαλοπούλλου, *Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλός*, Ἀθήναι 1940, σ. 14, ἔνθα καὶ ἐκτενὴς βιβλιογραφία. Ἐπίσης βλ. Ἀρχιμ. Ἀνθουστίνου Καντιώτη, «Ἅγιος Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλός», Ἀθήναι 1959², σ. 326 - 340. Ἐτι Ἀμαλίας Κ. Παπασταύρου, «Ἡ Ζίτσα, γεωγραφικὴ καὶ ἱστορικὴ περιγραφή τῆς κωμοπόλεως ταύτης τῆς Ἠπείρου», ἐν Ἀθήναις 1895, σ. 38. Βλ. καὶ Κ. Α. χειρ. ἀριθμ. 2959 (συλλ. Ἀ. Ν. Δευτεραίου, ἐκ νομ. Κοζάνης, 1965), σ. 186 ἔνθα παρὰ

λῶν καὶ καταπληκτικῶν προφητειῶν του πολλαὶ ἀναφέρονται εἰς τὴν ἀπελευθέρω-
 σιν τοῦ Γένους ἐκ τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ. Ὁ θρυλὸς του παραμένει ζωντανὸς ἀκόμη
 εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην ἐξ ἧς εἶχε διέλθει¹ κατὰ τὰς περιοδείας του. Πολλαχοῦ
 καὶ σήμερον ἔτι δεικνύονται ἕξωθι τῶν ὡς ἄνω χωρίων θέσεις, εἰς τὰς ὁποίας κατὰ
 τὰς διηγήσεις τῶν κατοίκων συνηθροίζοντο² οἱ ἐντόπιοι, διὰ νὰ ἀκούσουν τὰ λό-
 για του καὶ τὰς προφητείας του διὰ τὰ δεινὰ ἢ τὰς μελλούσας καταστροφὰς ἢ διὰ
 τὴν ἀνόρθωσιν τοῦ Γένους. Εἰς αὐτὸν κατέφευγον ἐπίσης, ὅταν ἐμαστιζόντο ἀπὸ
 νόσους ζητοῦντες τὴν συνδρομὴν του. «Κάποτε, ἐδῶ καὶ πολλὰ χρόνια, πολλὲς
 ἀρρώστιες ἔπεφταν στὸ χωριὸν Ἅγιος Γεώργιος. Κάποτε πέρασε ἀπὸ κείν ὁ Κοσμᾶς
 ὁ Αἰτωλὸς καὶ κοιμήθηκε κάτω ᾠο ἄνα δέντρο, μὰ ἐλιά³. Ἐπῆγαν τότε σ' αὐτὸν
 οἱ κάτοικοι καὶ τοῦ εἶπαν ἀπὸ τί ὑποφέρουν. Τότε ὁ Κοσμᾶς τοὺς ζήτησε ἕνα
 σταυρὸν⁴ καὶ τοῦ τὸν ἔδωσαν. Τὸν πῆρε τὸν Σταυρὸν καὶ τὸν ἔβαλε στὴν κορφή
 τοῦ δέντρου, κάτω ἀπὸ κείνο τὸ δέντρο πὸν κοιμήθηκε, καὶ τοὺς εἶπε, ὅτι, ὅσο ὑπάρ-
 χει τὸ δέντρο, δὲ θὰ πάθουν τίποτες. Ἐν πύσῃ ὁ Σταυρὸς, τότε θὰ γίνῃ ἐπανάστασι
 καὶ θὰ διώξουν⁵ οἱ Ἕλληνες τὸν Τουρκο. Ἐτσι ἔπεσε ὁ σταυρὸς αὐτός, γιατί τὸ
 δέντρο μεγάλωσε καὶ ἔσπασε ἢ κορφή του καὶ ἄρχισε ἢ Ἐπανάστασι καὶ διώξαν

δοσις ἐκ τοῦ χωρίου Αἰανὴ τοῦ νομοῦ Κοζάνης εἰς τὴν ὁποίαν ἀναφέρεται προφητεία τοῦ
 Ἁγίου περὶ τῆς ἐπὶ Γερμανῶν κατὰ τὸν Β' παγκόσμιον πόλεμον καταστροφῆς τῆς πόλεως τῶν
 Σερβίων. «Στὸ Φούτσι [Αἰανὴ] φαίνεται ἡ παησιὰ - ἢ σφραγίδα ἀπὸ τὸ ἄλογο τοῦ Ἁγίου Κο-
 σμᾶ. Ὁ Ἅγιος Κοσμᾶς ἔκατοε στὰ Ἐφτά Πλατάνια [τοποθεσία πλησίον τοῦ χωρίου Κάτω Κώ-
 μης τοῦ νομοῦ Κοζάνης, ὅθεν ἡ πόλις τῶν Σερβίων εἶναι ὄρατή· βλ. ἡμετέραν ἀποστολὴν
 ἐν σελ. 251 - 252 παρόντος τόμου] εἶδε τὰ Σέρβια καὶ εἶπε: «Τί θὰ πάθετε!» καὶ ἔτσι μὲ τὴν
 Κατοχὴν κατεστράφηκαν, κἀκαν ἀπὸ τοὺς Γερμανούς». Βλ. καὶ ἐν σελ. 254 παρόντος τόμου.

¹ Πρβλ. Χρ. Μ. Ἐπισκοπιδου, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 122.

² Περὶ τῆς πίστεως, μεθ' ἧς ἔσπευδεν ὁ κόσμος διὰ νὰ ἀκούσῃ τὸ Κοσμᾶν τὸν Αἰτω-
 λόν· βλ. Δημ. Λουκοπούλου, Στ' Ἀγραφα ἕνα ταξίδι, Ἀθήναι [1929], σ. 182 - 183.

³ Πρβλ. Βασ. Μπαρᾶ, Τὸ Δέλβινο τῆς Βορείου Ἡπείρου καὶ οἱ γειτονικὲς του περιοχὲς.
 Πρόλογος καὶ ἐπιμέλεια Δ. Ι. Βρανούση. Ἀθήναι 1966, σ. 301.

⁴ Πρβλ. Δημ. Λουκοπούλου, Σύμμεικτα λαογραφικὰ Μακεδονίας, Λαογρ. 6 (1917),
 σ. 118, ἐνθὰ ὁμοία παράδοσις ἐκ τοῦ χωρίου Τσιράκιον Δυτ. Μακεδονίας. Πρβλ. ἐπίσης Κ.
 Φαλιτάις, Ὁ Ἅγιος Κοσμᾶς εἰς τὸ στόμα τοῦ Ἡπειρωτικοῦ λαοῦ, ἐν Ἀθήναις 1929, σ. 6,
 ἐνθα: «Εἰς τὰ χωρία εἰς τὰ ὁποία δὲν ὑπῆρχε ἐκκλησία ὁ Ἅγιος Κοσμᾶς ἐποθεῖται ἕνα σταυρὸν
 καὶ ἔλεγεν εἰς τὸν κόσμον νὰ κίτῃ μὲ ὀλίγας πέτρας μίαν στήλην καὶ νὰ τοποθετῇ ἐπάνω μίαν
 εἰκόνα». Πρβλ. Βασ. Μπαρᾶ, ἐνθ. ἄν., καὶ Γ. Ἀ. Μέγα, Παραδόσεις περὶ ἀσθενειῶν, Λαογρ.
 7 (1923), σ. 516.

⁵ Πρβλ. Κ. Φαλιτάις, ἐνθ' ἄν., σ. 10.

οί «*Ἕλληνες τὸν Τοῦρκο*» (χ/φον, σ. 238). Ὁ Σταυρὸς οὗτος (εἰκ. 5) κατὰ πληροφορίας τῶν κατοίκων διασφύζεται καὶ σήμερον εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ χωρίου (χ/φον, σ. 383, εἰκ. 40).

Εἰκ. 5. Ὁ Σταυρὸς τοῦ Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ.

Πρὸς φύλαξιν ἐξ ἀσθενειῶν ἢ θεραπείας ἐξ αὐτῶν γίνεται ἐπίκλησις εἰς τὴν Ἁγίαν Βαρβάραν¹ (χ/φον, σ. 231) ἢ λαμβάνουν χώραν ἐγκοιμήσεις² τῶν ἐκ τῆς νόσου προσβαλλομένων μικρῶν παιδιῶν ἐντὸς τῶν Ἐκκλησιῶν (χ/φον, σ. 132) ἢ περιχαρακώνεται ἡ περιοχή διὰ μαγικοῦ κύκλου³ (χ/φον σ. 132, 230 καὶ 231). Εἰς τὸ χωρίον Ἁγιος Γεώργιος οἱ κάτοικοι ἐτοποθέτησαν «*γύρω-γύρω* στὸ χωριὸ μικρὰ εἰκονοστάσια καὶ ἔτσι δὲν ξαναἤρθε στὸ χωριό... ἀπὸ τὰ εἰκονοστάσια αὐτὰ στὴν ἀρχὴ ἔγιναν τέσσερα, στὰ τέσσερα σημεῖα τοῦ ὀρίζοντος καὶ σὲ σημεῖο σταυροῦ καὶ συνέχεια πολλὰ σὲ κύκλο γύρω ἀπὸ τὸ χωριό... Ἔτσι τὸ χωριὸ μας εἶναι περιζωσμένο γύρω-γύρω ἀπὸ τοὺς Ἁγίους» (χ/φον, σ. 231). Πέριξ τοῦ χωρίου Ἁγιος Γεώργιος ὑπάρχουν πράγματι ἑννέα εἰκονοστάσια πρὸς τιμὴν τοῦ

Ἁγ. Νικολάου, Ἁγ. Δημητρίου, Ἁγ. Γεωργίου, Ἁγ. Ἀθανασίου, Ἁγ. Παρασκευῆς, Ἁγ. Ἀρσαλιάς (Μεσοπεντηκοστῆς), Ἁγ. Ζώνης, Ἁγ. Βαρβάρας καὶ Ἁγ. Τριάδος (χ/φον, σ. 136 καὶ 138).

Πρὸς τούτοις ἀπαντῶνται ἐνταῦθα καὶ παραδόσεις περὶ ἔριδος καὶ συμπλοκῆς μετὰ ἐκσφενδονισμοῦ λίθων μεταξὺ τῆς Παναγίας, ἧς ἐκκλησία εἰς τὴν θέσιν Ἀρσαλιά, καὶ τοῦ Ἁγ. Νικολάου, τοῦ ὁποίου ἡ ἐκκλησία κεῖται ἐπὶ ὑψώματος εἰς ἀρκετὴν ἀπέναντι ἀπόστασιν, ὡς πρὸς τὴν κατοχὴν καὶ προστασίαν τοῦ χωρίου

¹ Βλ. εὐρύτερον περὶ τῆς πίστεως ταύτης Ν. Γ. Πολίτου, Λαογραφικὰ Σύμμεικτα, τόμ. Γ' (1931), σ. 90.

² Περὶ τοῦ ἔθους τούτου κατὰ τὴν ἀρχαιότητα βλ. *L. Deubner*, De incubatione, Lipsiae 1910 καὶ *E. Rohde*, Psyche, Darmsdadt 1961, σ. 186, κατὰ δὲ τοὺς νεωτέρους χρόνους βλ. *B. Schmidt*, Das Volksleben der Neugriechen und das hellenische Altertum, I, Leipzig 1871, σ. 77 κ.εξ. Ἐκ πλησίον τῆς ἐρευνηθείσης περιοχῆς κειμένων χωρίων βλ. Κ. Α. ἀρ. χειρ. 2959, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 122 καὶ 167 - 168.

³ Βλ. Γ. Ἀ. Μέγα, Παραδόσεις περὶ ἀσθενειῶν, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 473 - 475 καὶ 505 - 507.

Ἅγιος Γεώργιος. Λίθοι εὐρισκόμενοι ἐγγὺς τῶν ὡς ἄνω ἐκκλησιῶν θεωροῦνται ὅτι ἐρρίφθησαν ἐκατέρωθεν ὑπὸ τῆς Παναγίας καὶ τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ἀποδίδονται δὲ εἰς αὐτοὺς θαυματουργικαὶ ιδιότητες, ὡς π.χ. συλληπτικαὶ¹ διὰ τὰς μὴ τεκνοποιούσας γυναῖκας (χ/φον, σ. 139 καὶ 384 εἰκ. 42). Αἱ παραδόσεις αὗται ἐνθιμίζουσαι τὴν ἀρχαίαν μεταξὺ Ἀθηνᾶς καὶ Ποσειδῶνος ἔριν περὶ προστασίας τῶν Ἀθηνῶν, εὐρίσκονται εἰς συνάφειαν μᾶλλον πρὸς τὰς νεωτέρας περὶ στοιχειῶν.

Ἡ προῖξ τῆς ὑπανδρευομένης κόρης ἀπετελεῖτο ἀπὸ κτήματα, ποίμνια, ρουχισμόν, οὐχὶ δ' ἀπὸ μετρητὰ χρήματα, δεδομένου ὅτι παλαιότερον αἱ συναλλαγαὶ ἐγίνοντο εἰς εἶδος. Ἀμέσως μετὰ τοὺς ἀρραβῶνας ὁ πατὴρ τῆς νύμφης ἐξεχώριζε ἀπὸ τὸ ποίμνιόν του τὰ πρὸς προῖκα τῆς θυγατρὸς του, «*τοὺς κρεμᾶνε μὴ κόκκινη κλωστή*» (χ/φον, σ. 49) πρὸς διάκρισιν ἐκ τῶν λοιπῶν. Τὰ ζῶα αὐτὰ φροντίζει πλέον μόνη τῆς ἡ κόρη καὶ τὰ περιποιεῖται μὲ ἰδιαιτέραν φροντίδα. Ὅτε ἀργότερον πρὸ τῆς στέψεως θὰ γίνῃ τὸ λούσιμον τῆς νύμφης τὸ νερὸ μετ' αὐτὸ, θὰ τὸ δώσουν εἰς τὰ πρόβατα, νὰ τὸ πίνουν, διὰ νὰ μεταδοθῆ, ὡς πιστεύεται, ἡ δύναμις τῆς εἰς τὸ ποίμνιον τοῦτο.

Δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἐξακολουθοῦν νὰ ὑφίστανται γενικῶς καὶ σήμερον ἔτι αἱ διατυπώσεις αὗται κατὰ τοὺς ἀρραβῶνας καὶ τὴν προετοιμασίαν τῆς τελετῆς τοῦ γάμου, ὡς καὶ αἱ μαγικαὶ προφυλάξεις (χ/φον, σ. 19, 42 - 43, 61 καὶ 109) κατ' αὐτήν, τὰ λοιπὰ ἔθιμα, ἄσματα, εὐχαὶ κ.λ.π. Ἐκ τῶν ἄσματων προέχουσιν θέσει ἔχουν τὰ κλέφτικα, ἐκ τούτων δ' ἄδεται συνήθως τὸ τοῦ Ζήδρου².

¹ Πρβλ. Ὀμ. Ὀδύσ. τ. 163 ὅθεν ἀρχαία ἡ πίστις, ὅτι ὄρισμένοι λίθοι ἐνέχουν γονιμοποιὸν δύναμιν. Βλ. καὶ *M. Nilsson*, *Griechische Feste*, Stuttgart 1957, σ. 167, ἐνθα καὶ θυσίαι ἐπὶ ἱερῶν λίθων γίνονται.

² Περὶ τοῦ Ζήδρου βλ. *Χρ. Μ. Ἐνισλείδου*, ἐνθ. ἀνωτ., σ. 113. Ἰω. Κ. Βασδραβέλλη, Ἄρματολοι καὶ Κλέφτες εἰς τὴν Μακεδονίαν, Θεσσαλονίκη 1948, σ. 21, 24 καὶ 25. Περὶ τοῦ ἄσματος βλ. Ἑλληνικὰ Δημοτικὰ Τραγοῦδια (Ἑκλογή), τόμ. Α', 1962, σ. 186 - 187. (Δημοσιεύματα Λαογραφικοῦ Ἀρχείου, ἀρ. 7). Ἐτι Ἀστερ. Ἀθ. Παπαδημητρίου, Τὰ κατὰ τὸν γάμον ἦθη καὶ ἔθιμα τῶν ἐν Βλάστη τῆς Μακεδονίας κ.λ.π., Μακεδ. Ἡμερολόγιον, ἔτ. Ε' (1912), σ. 19. Φ. Δ. Παπανικολάου, Λαογραφικὰ Δυτικῆς Μακεδονίας, τόμ. Α', Θεσσαλονίκη 1962, σ. 178 καὶ 225. Εἰς τὴν ἐρευνηθεῖσαν περιοχὴν ἔδρασαν κατὰ διάφορα χρονικὰ διαστήματα πλὴν τοῦ Ζήδρου (1760) καὶ οἱ Κλέφτες: Ζιάκας, Κων/τίνος Γκούτας, Μίχος Σαμαριώτης, Στέργιος Γούτας, Μήτηρος Φάκας, Παπαγιώργης, Καρατόλιος, Ντελῆ - Δημος (1740 - 1784), Τότσικας, Χριστόδουλος, Θεοδωράκης Γρίβας, Λούκας, Παῦλος Μελάς. Σχετικῶς μὲ τοὺς ἡρωϊκοὺς τῶν ἀγῶνας καὶ τὴν ἰδιωτικὴν τῶν ζῶν κατεγράφη καὶ ἠχογραφήθη μέγας ἀριθμὸς ἄσματων. (Βλ. χ/φον, σ. 141, 163 - 164, 175 - 177, 251 - 253, 255 - 256, 263 - 266, 270-273, 281 - 288, 295 - 299, 317 - 318 καὶ 332 - 333). Τὰ ἄσματα ταῦτα ἐξακολουθοῦν νὰ συγκινοῦν καὶ νὰ ἀποτελοῦν σημαντικὸν στοιχεῖον εἰς τὴν κοινωνικὴν ζωὴν τῶν κατοίκων τῆς ἐρευνηθείσης περιοχῆς,

Συμφώνως πρὸς τὴν εὐρύτητα γνωστὴν δοξασίαν περὶ προσελεύσεως τῶν Μοιρῶν κατὰ τὴν τρίτην ἡμέραν ἀπὸ τῆς γεννήσεως πλησίον τοῦ παιδίου, ἵνα τὸ μοιράνουν, οἱ κάτοικοι παρατηροῦν τὴν ἡμέραν ταύτην τὸ μέτωπον τοῦ παιδίου, τὸ ὁποῖον, ὅταν ἔχη μελανιάσει, εἶναι σημεῖον περὶ τῆς ἐλεύσεως τῶν Μοιρῶν¹ (χ/φον, σ. 217 - 218). Κατὰ τὴν ἐπακολουθοῦσαν μετὰ τὸν τοκετὸν ἀνάγνωσιν εὐχῆς ὑπὸ τοῦ ἱερέως ὑπάρχει ἡ συνήθεια εἰς ἓν μικρὸν εἰκόνημα νὰ ἀναγράφεται τὸ ὄνομα, τὸ ὁποῖον θὰ λάβῃ ἀργότερον τὸ παιδίον κατὰ τὴν βάπτισίν του. Τὸ εἰκόνημα τοῦτο φυλλάσσεται εἰς τὸ εἰκονοστάσιον τῆς οἰκίας μέχρι τοῦ χρόνου τοῦ γάμου τοῦ γεννηθέντος, ὅτε τοῦτο θὰ τὸ παραλάβῃ εἰς τὴν νέαν κατοικίαν του (χ/φον, σ. 128).

¹ Ἐκ τῶν λατρευτικῶν ἐθίμων σημειοῦμεν τὰ κάτωθι :

Κατὰ τὴν παραμονὴν τῆς Πρωτοχρονιάς λαμβάνουν χώραν μεταμφιέσεις, ὅπως κατὰ τὰς Ἀπόκρεως. Τὰ παιδιὰ εἰς τὸ χωρίον Ἁγ. Γεώργιος ἐνδύονται τότε «Ρογκατσάρια», χρησιμοποιοῦντα διαφόρους παλαιὰς καὶ ρυπαρὰς ἐνδυμασίας (χ/φον, σ. 167, 202 - 204), ἐκ τούτων δὲ κυρίως τὴν φουστανέλλαν². Περὶ τοῦ ἐθίμου τούτου τῶν μεταμφιέσεων ὑπάρχει εἰς τὸν λαὸν ὡς αἰτιολογία ὅτι «ἐπειδὴ τόσα χρόνια κάτω ἀπὸ τὸν ζυγὸν τῶν Τούρκων λίγες ἦσαν οἱ ἐλεύθερες στιγμῆς, εὗρισκαμε τότε τὰ παλιὰ χρόνια καὶ μᾶς ἄφισαν οἱ Τούρκοι νὰ μασκαρευτοῦμε. Ἔτσι λοιπὸν βάζαμε τὴν στολὴ τοῦ τσολιᾶ μὲ τὴν φουστανέλλα καὶ τὸ τσιγκούνη καὶ τὸ φέσι μὲ τὴν μακρὰ φούντα. Ἔτσι μασκαρευμένοι γυρίζαμε ἀπὸ σπῖτι σὲ σπῖτι... καὶ μᾶς δώριζαν χρήματα ἢ κανένα γλυκό. Τὰ χρήματα αὐτὰ τὰ μαζεύαμε στὰ παλιὰ τὰ χρόνια, τὰ δίναμε τοῦ παπᾶ καὶ τὰ πῆγαινε στὸ Δεσπότη, κάτω στὰ Γρέβενα, γιὰ

τῆς ὁποίας τὰ βουνὰ ἀπετέλεσαν ἰδιαιτέρον ἐνδιαίτημα τῶν Κλεφτῶν ἐπὶ τουρκοκρατίας (χ/φον, σ. 113 - 114, 122 καὶ 143). Περὶ τῶν ἡμερῶν τούτων ἐν προχείρῳ βλ. Χρ. Μ. Ἐνισλείδου, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 113 - 115. Ἔτι Φ. Δ. Παπανικολάου, ἐνθ. ἀνωτ., σ. 224 - 225, πρβλ. καὶ ἐν σελ. 237 ἐνθα ἀναφέρεται ὅτι εἰς τὸ Μεσολοῦριον δύο ἀρματολοὶ ἔκτισαν καὶ ἐκκλησίαν κατὰ τὴν παράδοσιν βλ. καὶ Χρ. Ν. Λαμπράκη, Τραγούδια τῶν Τζουμέρκων, Λαογρ. 5 (1915), σ. 62.

¹ Βλ. Ἰω. Μιχαήλ, Μακεδονικὰ ἢτοι νεότερα ἑλληνικὰ ἔθιμα ἐν Μακεδονίᾳ ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἀρχαῖα ὑπό—. Ἐν Ἐρμουπόλει Σύρου 1879, σ. 24 - 28.

² Περὶ τῆς χρήσεως τῆς φουστανέλλας ὡς ἐνδύματος εἰς τὴν Δυτικὴν Μακεδονίαν βλ. Ἁ. Δ. Κεραμοπούλλου, Ἡ φουστανέλλα, Λαογρ. 15 (1953), σ. 241, 243, πρβλ. καὶ ἐν σελ. 242 καὶ Φ. Δ. Παπανικολάου, ἐνθ. ἀνωτ., σ. 169. Περὶ τῆς συνηθείας ταύτης νὰ μασκαρευῶνται κατὰ τὸ Δωδεκαήμερον βλ. ἐκ τῆς Δυτ. Μακεδονίας καὶ Κ. Μαρίνη, Δωδεκαήμεριτικά πανηγύρια, [Ἀθῆναι 1958], σ. 87, ἴδιος δ' ἐν σελίδι 88 γράφει: «ἀπὸ τὴν Καστοριά, Ἀμύνταιο καὶ Σέρβια καὶ σήμερα ἀκόμα».

τὸν ἀγῶνα. Μετά, πὸν ἔφρευαν σιγὰ - σιγὰ οἱ Τοῦρκοι, τὰ χαλούσαμε τὰ λεπτὰ αὐτὰ γιὰ τὸ γλέντι τῆς Κυριακῆς, πὸν γλεντοῦσε ὄλο τὸ χωριὸ» (χ/φον, σ. 168).

Ἐκ τῆς παραμονῆς τῶν Χριστουγέννων ἀπαραιτήτως ὄλοι οἱ κάτοικοι θὰ ἀνάβουν τὸ ξύλο (κούτσουρον) εἰς τὴν φωτιάν, τὸ ὁποῖον θὰ καίη μέχρι τῶν Θεοφανείων πρὸς προστασίαν τῆς οἰκογενείας ἀπὸ τὰ δαιμονικά ὄντα, ἰδίᾳ τοὺς Καλικαντζάρους. «Μιά φορὰ ἕνας δὲν εἶχε βάλει στὸ σπῖτι του τὸ κούτσουρο καὶ ἦταν Χριστούγεννα. Αὐτὸς ἦταν πολὺ τσιγκούνης. Τὸ βράδυ πὸν κοιμόντανε, ἄκουσε θόρυβο μέσα στὸ σπῖτι. Κοιτάζει· τί βλέπει! Ἦταν κάποιος καὶ τὸν χაῖδενε. Τὸν χაῖδενε πολλὴ ὥρα. Σὲ κάποια στιγμή ἐκεῖ πὸν τὸν χაῖδενε, ἄρχισε καὶ αὐτὸς νὰ πονᾷ. Σηκώνεται ἀπάνου καὶ τί νὰ ᾄῃ! Εἶδε τοὺς Καλικαντζάρους, πὸν δὲν τὸν χაῖδεύανε, ἀλλὰ τὸν εἶχαν ἀλείψει ἀκαθαρσίες. Ὅλο τὸ σπῖτι ἦταν βρώμικο. Εἶχαν ρίξει στὰ νταβάνια, στὰ πατώματα, παντοῦ. Μετὰ ὁμως, μόλις λάλησαν οἱ πετεινοί, ἔφρυξαν». (Χ/φον, σ. 157 - 158. Πρὸβλ. καὶ ἐν σελ. 111).

Αἱ μεταμφιέσεις εἰς μικροτέραν ὁμως ἔκτασιν ἀπαντῶνται καὶ κατὰ τὰς Ἀποκρεῶς, ἔχουν δὲ καθαρῶς σκωπτικὸν χαρακτήρα (χ/φον, σ. 155, 165). Προσέτι ἀνάπτονται κατ' ἔθιμον καὶ πυραὶ εἰς ἐκάστην συνοικίαν (γειτονιάν) (χ/φον σ. 102) ἐπάνω ἀπὸ τὰς ὁποίας τὰ μικρὰ παιδιὰ μασκαρευμένα πηδοῦν (χ/φον, σ. 163) συγχρόνως δὲ λαμβάνει χώραν χορὸς εἰς τὴν κεντρικὴν πλατεῖαν τοῦ χωρίου, εἰς ὃν μετέχουν πάντα τὰ μέλη τῆς κοινότητος ἀδιακρίτως ἡλικίας (χ/φον, σ. 106). Ἐκεῖ «τὰ παιδιὰ ἔχουν μαζέψει πολλὰ ξύλα ἀπὸ δέντρα στὴ μέση ἀπὸ τὰ σπῖτια σὲ κάθε μαχαλά. Τὸ χωριὸ μας [Ἅγιος Γεώργιος] ἔχει ἑπτὰ μαχαλάδες. Μετὰ βάζουν φωτιά στὰ ξύλα καὶ γύρω-γύρω ἀπὸ τὴν φωτιά τραγουδοῦν ἀποκριάτικα τραγούδια ὅπως :

Μηλίτσα μ', πού 'σι στὸ γκρεμὸ
μὲ μῆλα φορτωμένη,
τὰ μῆλα σου λιμπίστηκα
καὶ τὸ γκρεμὸ φοβοῦμι.

Ἄν τὸ φοβᾷσι τὸν γκρεμὸ,
ἔλα στὸ μονοπάτι

νὰ σὶ χουρτάσ' γλυκὰ
καὶ μινουδάτα μῆλα» (χ/φον, σ. 155 - 156).

Εἰς τὸ χωριὸν Ἅγιος Γεώργιος (πρόην Τσοῦρχλι) τὴν 17ην Ἰανουαρίου, ἑορτὴν τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου, ἑορτάζεται καὶ ἡ μνήμη τοῦ νεομάρτυρος Γεωργίου. Οὗτος φέρεται γεννηθεὶς ἐνταῦθα κατὰ τὸ 1810¹, ἐκ τούτου δὲ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ

¹ Βλ. Χρ. Μ. Ἐνισλειδου, ἐνθ. ἄνωτ., σ. 74.

συνοικισμού. Πλείσται είναι αἱ καταγραφεῖσαι ὑπ' ἐμοῦ παραδόσεις σχετικαὶ πρὸς τὸν βίον καὶ τὸν μαρτυρικὸν θάνατόν του. Παρατίθεται ἐκ τούτων ἡ ἀκόλουθος:

«*Στὸ χωριὸ μας ἦταν ἓνα νεαρὸ παιδί καὶ πέραγε ἓνας πασῶς. Ἐκεῖ σὰ καραγάσια τὸ βρῆκε καὶ τὸ πῆρε σὰ Γιάννινα γὰ τσεράκι. Τὸ πῆρε μαζί του. Τὸ παιδί τό λεγαν Γιῶργο. Αὐτὸ μεγάλωσε καὶ ἤθελε νὰ παντρευτῆ. Τὸ παιδί δὲν δεχόνταν νὰ γίνῃ Τοῦρκος καὶ πήγαινε κρυφὰ στὴν Ἐκκλησία καὶ μεταλάβαινε. Ἐπῆρε χριστιανὴ γυναῖκα καὶ τὸν κρέμασαν οἱ Τοῦρκοι. Ἔγινε Ἄγιος. Ἐκεῖ σὰ Γιάννινα τρεῖς νύχτες καντήλι πάνω στὸν τάφο του χωρὶς νὰ ἔχουν βάλει καθόλου πάνω στὸν τάφο του καντήλι. Μετὰ ἡ ἐκκλησία τὸν ἔκανε νεομάρτυρα καὶ ὀνομάσθηκε τὸ χωριὸ Ἄγιος Γεώργιος. Τὸ χωριὸ παλιὰ λεγόταν Τσοῦρχλι».* (Χ/φον, σ. 97 - 98, πρβλ. καὶ ἐν σελ. 102 καὶ 169).

Τὸ ἔθιμον τῆς τελέσεως δημοτελῶν θυσιῶν κριῶν καὶ ἀμνῶν πρὸς ἀποτροπὴν κακῶν ἢ ἐξ εὐγνωμοσύνης πρὸς τὸ θεῖον ἐπιχωριάζει καὶ εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην. Ἐκ τούτων πρωτεύουσαν θέσιν κατέχει τὸ τελούμενον κατὰ τὴν 26ην Ἰουλίου, πανήγυριν τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς. Τότε μετὰ θρησκευτικῆς εὐλαβείας, τῇ συνοδείᾳ λαϊκῶν ἁσμάτων καὶ χορῶν, ἀκόμη καὶ σήμερον, ἐπὶ τοῦ λόφου ἄνωθεν τοῦ χωρίου Δοτσικόν, ἔνθα ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, τελεῖται τὸ ἔθιμον. Ἡ ἑορτὴ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς ἀποτελεῖ ἐνταῦθα διὰ τοὺς κτηνοτρόφους μεγάλην πανήγυριν (χ/φον, σ. 194), διὸ πάντες ἀπὸ τὰ γύρω μέρη, ποιμένες, τσελιγκάδες καὶ τυροκόμοι, συρροῦν ἐνταῦθα. Μετὰ τὸ πέρας τῆς λειτουργίας τελεῖται εἰς τὸν περίβολον τῆς Ἐκκλησίας ἀγιασμός, εἶτα δ' ἀρχίζει προετοιμασία διὰ τὴν σφαγὴν τοῦ ζώου, τὸ ὁποῖον σήμερον προσφέρεται ὑπὸ τινος ἐκ τῶν κατοίκων. Ἀφοῦ ἐψηθῆ τὸ κρέας καὶ τεμαχισθῆ, διανέμεται εἰς ὅλους τοὺς κατοίκους, ἐπακολουθεῖ κοινὴ συνεστίασις εἰς τὴν αὐλὴν τῆς Ἐκκλησίας, ἐν συνεχείᾳ δὲ ὁ μέγας χορὸς μέχρι τῶν ἀπογευματινῶν ὥρῶν, ὁ ὁποῖος χορεύεται εἰς τρεῖς σειράς. Αἱ δύο πρῶται σειραὶ ἀποτελοῦνται ἀπὸ ἀνδρας, ἡγουμένου τοῦ γηραιότερου (χ/φον, σ. 379 - 381) κατοίκου τοῦ χωρίου. Εἰς τὴν τρίτην σειρὰν, παράλληλον τῶν δύο προηγουμένων, πιάνονται εἰς τὸν χορὸν αἱ γυναῖκες, ἡγουμένης καὶ ἐνταῦθα τῆς πλέον ἡλικιωμένης (χ/φον, σ. 380, εἰκ. 33, 34, 36) (εἰκ. 6). Οὕτως ὅλοι μαζί οἱ πανηγυρισταὶ εἰς τρεῖς παραλλήλους σειράς ὑπὸ τοὺς ἤχους τῶν τοπικῶν μουσικῶν ὄργάνων χορεύοντες ἐκδηλοῦν τὰ κοινὰ συναισθήματα χαρᾶς εἰς ἀνάμνησιν τῆς σωτηρίας τοῦ χωρίου των ἀπὸ τὴν καταστροφὴν τοῦ Ἰσμαήλ Ἀγᾶ¹ τῇ ἐπεμ-

¹ Ἄλβανὸς τὴν καταγωγὴν ἐχρημάτισε κατὰ τὸ 1821 Βοεβόδας ἐν Κοζάνῃ καὶ εἶχεν ὑπὸ τὰς διαταγὰς του τὴν Φούρκαν καὶ τὴν Σαμαρίναν. Περὶ τούτου βλ. Μιχ. Ἀθ. Καλινδέρη, Αἱ συντεχνίαι τῆς Κοζάνης ἐπὶ τουρκοκρατίας, ἐν Θεσσαλονίκῃ 1958, σ. 9 - 10, ση-

βάσει τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, ἡ ὁποία ἐν ἐνυπνίῳ εἰδοποίησε τοὺς κατοίκους. Ἡ καταγραφεῖσα σχετικὴ παράδοσις ἔχει ὡς ἐξῆς. «*Στὸ χωριὸ μας ἐφορτάζουμε τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς.*» *Ἐχουμε πάνω στὸ ὕψωμα, στὴ Ράχη, ἐκκλησία τῆς Ἁγίας. Αὐτὴ ἔσωσε τὸ χωριὸ μας πολλὰς φορὰς ἀπὸ καταστροφὴ τῶν Τούρκων. Κάποτε εἶχαν σκεφτῆ οἱ Τούρκοι νὰ καταστρέψουν τὸ χωριὸ. Γιὰ νὰ μποῦν στὸ χωριὸ, ἔπρεπε ν'ἀνέβουν στὸ ὕψωμα, πὸν εἶναι ἡ ἐκκλησία.* [Πρβλ. χ/φρον, σ. 167 ἐνθα :

Εἰκ. 6. Χορὸς κατὰ τὴν πανήγυριν τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς εἰς Δοτσικόν.

«*τὸ Ντοτσικὸ περιβάλλεται ἀπὸ τὰ ὕψη Γομάρα καὶ Σμόλυγκα*»]. Μιὰ ἡμέρα πρὸ μπροστὰ ἤρθε στὸ χωριὸ ὁ καπετὰν Λούκας¹, μᾶς εἶπε, ὅτι τὸ εἶδε ὄνειρο καὶ τὸν εἰδοποίησε ἡ Ἁγία Παρασκευὴ νὰ πάη στὸ ὕψωμα νὰ ταμπουρωθῆ, γιὰ νὰ μὴ πατήσουν στὸ χωριὸ οἱ Τούρκοι. Ἔτσι καὶ ἔγινε. Ἦρθε, ταμπουρωθῆκε ἐκεῖ ἐπάνω καὶ ὅταν ἤρθαν οἱ Τούρκοι πολέμησαν ἄγρια, ἀλλὰ νικήθηκαν. Ἀπὸ τότε ἐφορτάζουμε τὴ χάρι τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς. Ἡ ἐκκλησία σφάζει ἓνα κριάρι καὶ μαζεύεται γύρω ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν ὅλο τὸ χωριὸ. Τὰ παλιὰ τὰ χρόνια ἐρχότανε μέσα ἀπὸ τὸ δάσος τὴν ἡμέρα τῆς ἐφορτῆς ἓνα ἐλάφι², καθότανε μόνον του καὶ τὸ ἔσφαζε ὁ

μειώσις 6. Περὶ τῆς δολοφονίας τούτου ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ὡς ἀναφέρει καὶ ἡ ἐνταῦθα δημοσιευομένη παράδοσις, εἰς τὴν τοποθεσίαν «*Μελίσσι*» τοῦ χωρίου Δοτσικοῦ τῆ βοηθείας τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς βλ. προχείρως Δημ. Λουκοπούλου, Σύμμεικτα Λαογραφικὰ Μακεδονίας, ἐνθ. ἄνωτ., σ. 166.

¹ Περὶ τούτου βλ. Φ. Δ. Παπανικολάου, ἐνθ. ἄνωτ., σ. 224 - 225.

² Βλ. Στίλπ. Π. Κυριακίδου, Θυσία ἐλάφου ἐν Νεοελληνικῇ παραδόσει καὶ συναξαρίοις, Λαογρ. 6 (1917), σ. 191. Ἐτι Δημ. Β. Οἰκονομίδου, Ἡ Ἁγία Παρασκευὴ εἰς τὸν βίον τοῦ Ἑλ-

παπᾶς ὁ ἴδιος καὶ μετὰ τὸ μαγεύρειε ἡ Ἐκκλησία καὶ τρώγαμε ὄλοι μαζί. Σήμερα σφάζουμε κριάρι." Ἔτσι καὶ ἐφέτος ἕνας ἐδώρησε τὸ κριάρι, τὸ ἔσφαξε ἡ Ἐπιτροπὴ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὸ ἐμαγεύρειε. Μετὰ τὸ χωριὸ ἦταν σὲ τρεῖς μεγάλες παρέες. Ἐπλησίασε κάθε ἕνας χωρικός καὶ ἐπῆρε ἕνα κομμάτι κρέας καὶ ἐφάγαμε ὄλοι μαζί. Τὸ δέρμα τὸ ἐβγάξαμε σὲ δημοπρασία». (Χ/φον, σ. 378, εἰκ. 28-29).

Ἐπὶ τούτους ἤχους τῶν μουσικῶν ὀργάνων οἱ κάτοικοι θὰ τραγουδήσουν κατ' ἀρχὰς τὸ ᾄσμα¹ τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὸν Ἰσμαήλ Ἀγᾶ, τὸ ὁποῖον καταγραφὴν καὶ ἠχογραφηθὲν ἔχει οὕτω :

Δὲ σ' ἄρξεε, Σμαήλ Ἀγᾶ, Φούρκα² καὶ Σαμαρίνα³,

μὸν ᾄγυρενες καὶ σιὸ Ντουτσ⁴ κὸ νὰ πᾶς ἀρματωμένους ;

Κὶ ἀπάνου Κλέφτις κάθουντιαν, κὶ ἀπάνου κλέφτις κάθουντιαν.

— *Σμαήλε, ρίξε τ' ἄρματα, ρίξε καὶ τὰ τζαπράζια*

— *Τὸ πῶς νὰ ρίξω τ' ἄρματα, τὸ πῶς καὶ τὰ τζαπράζια*

μ'ένα μὲ λέν' Σμαήλ Ἀγᾶ, σιὸν κόσμον ξακουσμένος (χ/φον, σ. 21-22).

Ἐκ τῶν περὶ τὴν κοινωνικὴν⁴ ὀργάνωσιν ἐθίμων παρατηροῦμεν ὅτι τὸ πρὸς τοὺς γονεῖς καὶ τοὺς πρεσβυτέρους σέβας τῶν νεωτέρων τὴν ἡλικίαν εἶναι ἱερὸν (χ/φον, σ. 104). Αἱ νεάνιδες ὡς καὶ αἱ ὑπανδροὶ γυναῖκες ἀπὸ τὸν φόβον τῶν Τούρκων δὲν ἐκυκλοφόρουν ἐλευθέρως ἐκτὸς τῶν οἰκιῶν των (χ/φον, σ. 111). Οἱ Τούρκοι μὴ δυνάμενοι νὰ ἐπιβάλουν τὴν τάξιν ἐδέχθησαν ὡς νόμιμον κατάστασιν

ληνικῶ καὶ ρουμανικῶ λαοῦ, Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχείου, τόμ. 9 - 10 (1955 - 57), ἐν Ἀθήναις 1958, σ. 90 καὶ Ἀμαλίας Κ. Παπασταύρου, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 46 - 47. Πρβλ. καὶ Δημ. Λουκοπούλου, Γεωργικὰ τῆς Ροῦμέλης, ἐν Ἀθήναις 1938, σ. 169 καὶ ἐκ τοῦ πλησίον τῆς ἐρευνηθείσης περιοχῆς κειμένου χωρίου Καισαριά τοῦ νομοῦ Κοζάνης ἐν Κ. Α. ἀρ. χειρ. 2959, ἐνθ. ἄνωτ., σ. 206.

¹ Παραλλαγὰς περὶ τοῦ ᾄσματος βλ. Δημ. Λουκοπούλου, Λαογραφικὰ Δυτικῆς Μακεδονίας, ἐνθ. ἄνωτ., σ. 166. Π. Ἀραβαντινοῦ Συλλογὴ, ἀρ. 55, σ. 44 καὶ Ἡπειρωτικὰ Δημοτικὰ Τραγούδια 1000 - 1958. Εἰσαγωγή — Σχόλια — Ἐπιμέλεια Ἀθανασίου Χ. Γιαμᾶ, Ἀθήναι 1958, σ. 119. Ἐπι Κ. Α., ἀρ. χ/φου 2895, σ. 245 - 246 (συλλ. Γ. Αἰκατερινίδου, Χωριστὴ Δράμας, ἠχογραφ. ἐκ γυναικὸς παρεπιδημοῦσης ἐνταῦθα καὶ καταγομένης ἐκ Σαμαρίνης).

² Περὶ τῆς Φούρκας ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Ἰσμαήλ Ἀγᾶ βλ. ἀνωτέρω ἐν σελ. 326, σημ. Ὡς λημέρι δ' αὕτη τῶν Κατσαντωνναίων καὶ ἄλλων ὀπλαρχηγῶν βλ. Δ. Λουκοπούλου, Στ' Ἀγραφα, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 179, ἐνθα ἡ Φούρκα ἦταν τὸ ἀγαπημένον κλεφτολήμερο ὄλων τῶν Κατσαντωνναίων>.

³ Περὶ τῆς Σαμαρίνης βλ. Ἀντ. Δ. Κεραμοπούλου, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 18, σημ. 3 καὶ Ἀπ. Ε. Βακαλοπούλου, Ἱστορικαὶ ἐρευναι ἐν Σαμαρίνῃ τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη 1937, σ. 31.

⁴ Πρβλ. Κ. Α. Τσιτσλίκη, Ἡ κοινωνικὴ ὀργάνωσις (τῆς Μακεδονίας) ἐπὶ τουρκοκρατίας, Μεγ. Ἑλλ. Ἐγκυκλοπαιδεία, τόμ. 16, σ. 501-503.

τὴν ἐπιβολὴν ὠρισμένων Ἑλλήνων εἰς τὴν ἐν λόγῳ περιοχὴν καὶ δὴ τῆς Ἐκκλησίας, πρῶγμα διὰ τὸ ὅποιον ἀκόμη καὶ σήμερον οἱ κάτοικοι τῆς περιοχῆς αἰσθάνονται ὑπερηφάνειαν (χ/φον, σ. 100). Κύριοι ἀρχηγοὶ καὶ τρόπον τινὰ διοικηταὶ ἦσαν ὁ ἱερεὺς καὶ ὁ Δεσπότης (χ/φον, σ. 100). Τὰς μεταξὺ τῶν κατοίκων διαφορὰς ἔλυον οἱ πρεσβύτεροι τὴν ἡλικίαν (χ/φον, σ. 140), μάλιστα δὲ οἱ ἱερεῖς (χ/φον, σ. 121) ἀποφεύγοντες οὕτω κατὰ τὸ δυνατόν προσφυγὴν εἰς τὰ τουρκικὰ δικαστήρια.

Μόνον ὁσάκις ἐπρόκειτο δι' ἀγορὰν ὀλοκλήρου περιουσίας κατέφευγον εἰς τὰς τουρκικὰς ἀρχὰς καὶ δὴ τὸν τοῦρκον δικαστὴν, ὅστις ἐλέγετο *χοκιμάτ*. Μετὰ ἀπὸ τὸν τοῦρκον αὐτὸν δικαστὴν ἦτο ὁ Βαλῆς, ὅστις εἶχε τὴν ἔδραν του εἰς τὰ «Μπιόλια» (Μοναστήριον) καὶ ἐν συνεχείᾳ τὸ μεγαλύτερον καὶ τελευταῖον δικαστήριον εἰς Κωνσταντινούπολιν (χ/φον, σ. 99). Πάντως οἱ Τοῦρκοι σεβόμενοι¹ κατὰ τινὰ τρόπον τὴν ἰδιοκτησίαν τῶν χωρικῶν ἀπέφευγον νὰ ἐπεμβαίνουν εἰς τὰς μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων διαφορὰς καὶ ἤρχοῦντο εἰς τὴν διά μέσου τῶν Κοτσαμπάσηδων καὶ Ἀγάδων εἰσπραξίν τῶν φόρων καὶ τὴν ἀποστολὴν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν (χ/φον, σ. 98-100). Τὰ συμβόλαια ὡς καὶ αἱ διαθήκαι (χ/φον, σ. 121) συνετάσσοντο ἐνώπιον τοῦ ἱερέως² ἄνευ συμμετοχῆς τινος τῶν τουρκικῶν Ἀρχῶν.

Τίτλοι ἰδιοκτησίας πολλάκις δὲν ὑπῆρχον, οὕτω δ' ἡ κυριότης ἀκινήτου ἐξηριτάτο ἀπὸ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐτῶν, καθ' ὃν ἕκαστος ἐνέμετο τοῦτο ἄνευ ὀχλήσεώς τινος. Πρὸς τοῦτο ἦτο ἀρκετὴ ἡ περίοδος ἐπὶ τῶν ἐτῶν διὰ νὰ θεωρηθῆ τις ἰδιοκτήτης αὐτοῦ. Οἱ συνάπτοντες δάνειον παρεχώρουν ἐν εἴδει τόκου εἰς τὸν δανειστὴν κτήματα πρὸς κάρπωσιν καθ' ὅλον τὸ διάστημα τοῦ δανεισμοῦ. Ὅτε παρήρχετο ὁ χρόνος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἶχεν ὀρισθῆ ἡ ἐπιστροφή τοῦ δανεισθέντος ποσοῦ, ὁ δὲ ὀφειλέτης δὲν ἦτο εἰς θέσιν νὰ ἀνταποκριθῆ εἰς τὴν ὑποχρέωσίν του, τὸ ὑπέγγυον κτῆμα περιόρχετο ὀριστικῶς εἰς τὸν δανειστὴν (χ/φον, σ. 140). Σημειωτέον ὅτι τὸ δανειζόμενον ποσὸν ἦτο πάντοτε χαμηλότερον τῆς ἀξίας τοῦ παραχωρουμένου κτήματος.

¹ Περὶ σεβασμοῦ ὑπὸ τῶν Τοῦρκων τῆς ἰδιοκτησίας κατὰ τοὺς πρώτους μετὰ τὴν κατάκτησιν χρόνους βλ. *N. Jorga, Geschichte der Osmanischen Reiches*, τόμ. Β', Gotha 1905, σ. 198 καὶ *K. Ἀμάντου, Οἱ προνομιακοὶ ὀρισμοὶ τοῦ Μουσουλμανισμοῦ ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν*, περιοδ. Ἑλληνικά, τόμ. 9 (1936), σ. 103-166.

² Οἱ ἱερεῖς ἐπὶ τουρκοκρατίας ἐμάνθανον τὰ παιδιὰ γράμματα «στὸ παραγάτι ἐκεῖ σιὴν» Ἐκκλησίᾳ. *Οἱ παπάδες ἔκαναν μάθημα τὸ Ψαλτήρι καὶ τὸ Φτωχίε [Ἐκτόκωχον]. Αὐτὰ ἦταν τὰ γράμματα τότες»* (χ/φον, σ. 112).

R É S U M É

**Mission folklorique dans la région de Grévéna
en Macédoine du sud-ouest (25 juillet - 16 août 1966)**

par Angélos Deftérios

Dans ce rapport l'auteur expose les résultats de ses recherches accomplies dans les villages de Dotsikon, de Messolouri et d'Agios Georgios de la région de Grévéna. Son introduction comprend des renseignements d'ordre géologique et économique sur le territoire en question.

Le matériel folklorique recueilli constitue un manuscrit de 393 pages. L'auteur insiste sur certaines légendes se rapportant à Alexandre le Grand et à son cheval Bucéphale, à savoir aux traces que les fers du cheval ont laissées sur les rochers, lors de son passage dans la région (pp. 318 - 320).

D'après une autre légende Bucéphale est venu mourir en ces lieux et l'on montre son corps pétrifié, voir photo n° 4.

Parmi les légendes datées de l'époque de la domination turque, l'auteur examine celles qui se rapportent au séjour et à l'activité patriotique de Cosmas Étolos, Apôtre du nationalisme grec, dans la région au 18e siècle. Cosmas avait le don de prophétiser et plusieurs légendes parmi celles recueillies par l'auteur nous parlent de ses prédictions concernant la libération de la nation hellénique du joug ottoman (pp. 320 - 322).

L'auteur nous donne aussi des renseignements sur le droit civil en vigueur dans cette région à l'époque de la domination turque, c.à.d. jusqu' en 1912. Il remarque ensuite que la foi populaire et les manifestations du culte sont généralement les mêmes que celles des autres régions de la Grèce, p. ex. les coutumes des douze jours entre Noël et l'Épiphanie, pendant lesquels les Καλιάντζαροι (êtres démoniaques) font leur apparition, les travestissements du carnaval, la fête de Pâques, le cult de St. Tryphon, protecteur de la vigne et des jardins, le culte de Ste Paraskévi, protectrice des bergers (26 juillet) (pp. 324 - 328) etc.

Parmi les croyances populaires relative à la naissance, l'auteur en mentionne une qui est très répandue et selon laquelle les Fées (Μοϊρες) fixent le destin du nouveau-né la troisième nuit après sa naissance. Il parle

ensuite de la dot (partie de la fortune paternelle) que la jeune fille qui va se marier reçoit de la part de son père.

Finalement l'auteur rapporte, parmi les coutumes magiques, celle qui consiste à tracer un cercle autour d'un quartier pour le protéger de maladies épidémiques.

L'auteur a en outre enregistré pendant sa mission 112 chansons folkloriques sur bandes sonores. La plupart d'entre elles se rapportent à la vie et à la lutte héroïque des Klephtes et des Armatoles de la région contre les Turcs (pp. 323 et 328).

ΣΤ'

ΕΚΘΕΣΙΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ
ΕΙΣ ΣΤΑΥΡΟΠΗΓΙΟΝ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ (24 · 31 ΙΟΥΛΙΟΥ 1966)
ΚΑΙ ΕΙΣ ΑΝΩΓΕΙΑ ΜΥΛΟΠΟΤΑΜΟΥ ΚΡΗΤΗΣ (25 ΑΥΓ. - 2 ΣΕΠΤ. 1966)

ΥΠΟ ΓΕΩΡΓ. Ν. ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΙΔΟΥ

I

Ὁ συνοικισμὸς Σταυροπήγιον, πρῶν Ἀμπλιανῆ¹, ὁ πλέον ὄρεινός τῆς Εὐρυτανίας (ὕψ. 1220 μ.) καὶ ἀπομεμονωμένος εἰς πλήρη ἐλάτων περιοχὴν τῆς κορυφογραμμῆς τῆς Ὀξυᾶς, κατὰ τὴν Ναυπακτιαν², κατοικεῖται ὑπὸ ποιμένων κατὰ τὴν θερινὴν μόνον περίωδον, κατὰ τὴν χειμερινὴν μετακινουμένων μετὰ τῶν οἰκογενειῶν των εἰς τόπους περὶ τὴν Λαμίαν, τὸ Μεσολόγγιον καὶ τὸ Αἰτωλικόν.

Ἡ Ἀμπλιανῆ ἦτο παλαιότερον γνωστὴ ἐκ τῆς ἐν αὐτῇ ἀκμαζούσης βιοτεχνίας ὑφαντῶν καὶ τῆς ἰδιοτύπου τοπικῆς γυναικείας ἐνδυμασίας³.

¹ Τὸ ὄνομα ἐκ τῶν πολλῶν ἐνταῦθα ἀμπλάδων (= μικρῶν πηγῶν) βλ. εἰς Αἰτωλοακαρνανικὴν καὶ Εὐρυταν. Ἐγκυκλ., τόμ. Α', ἐν λ. Ἀμπλιανῆ. Πρβλ. καὶ Δ. Λουκοπούλου, Γεωργικά τῆς Ροῦμελης. Ἐν Ἀθήναις 1938, σ. 98.

² Ἡ ἴδρυσις τοῦ χωρίου εἰς τὴν ἀπόμερον καὶ ἄγονον περιοχὴν ταύτην συνδέεται πρὸς λαϊκὴν παράδοσιν καθ' ἣν ὁ συνοικισμὸς εὐρισκόμενος νοτιώτερον μετετοπίσθη εἰς τὴν σημερινὴν θέσιν ἐκ τῆς ἀνευρέσεως εἰς αὐτὴν εἰκόνας τῆς ἁγίας Παρασκευῆς, ἡ ὁποία καίτοι ἐπανελημμένης μετεκομίσθη εἰς τὸ χωρίον, δηλ. εἰς τὴν παλαιὰν θέσιν, ἐπανήρχετο εἰς τὸν χῶρον τῆς εὐρέσεώς της. (Βλ. Δ. Λουκοπούλου, Αἰτωλικαὶ παραδόσεις. Λαογρ. τόμ. Δ' (1913), σ. 439 - 440).

³ Βλ. Δ. Λουκοπούλου, Πῶς ὑφαίνουσι καὶ ντύνονται οἱ Αἰτωλοί. Ἐν Ἀθήναις 1927, σ. 24. Τοῦ αὐτοῦ, Αἰτωλικαὶ παραδόσεις, ἐνθ' ἄν., σ. 442.

Κατὰ τὴν ἀποστολὴν μου εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην, ἀπὸ 24 - 31 Ἰουλίου 1966, πρὸς τὸν σκοπὸν εἰδικῶς τῆς ἀποτυπώσεως ἐπὶ κινηματογραφικῆς ταινίας ἐκδηλώσεων τοῦ λαϊκοῦ ἐνταῦθα βίου¹, ἐκινηματογραφήθησαν τὰ ἐπόμενα θέματα²:

Α' *Οἱ λαϊκοὶ χοροὶ*: α) τοῦ Στέγγου καὶ β) στὰ τρία.

Β' *Ἡ λαϊκὴ ἀρχιτεκτονικὴ*.

Γ' *Μορφαὶ ἐκ τοῦ φυσικοῦ βίου*.

Τῶν κινηματογραφήσεων τούτων σύντομον ἀνάλυσιν παρέχομεν κατωτέρω.

Α'. α) *Ὁ χορὸς τοῦ Στέγγου* ἐκτελεῖται τὸ ἀπόγευμα τῆς 26ης Ἰουλίου, ἑορτῆς τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, ἡμέρας τοπικῆς πανηγύρεως, τῇ συνοδείᾳ εἰδικῶν, ὡς κατωτέρω, ἁσμάτων, καλουμένων τοῦ Στέγγου³, ἄνευ μουσικῶν ὀργάνων, εἶναι δὲ τὰ ἄσματα ταῦτα κυρίως τὸ τραγούδι τοῦ γεφυριοῦ τῆς Ἄρτας καὶ τῆς Κερὰ Βδοκιᾶς, ἧτοι τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ.

Τοῦ πρώτου παρατίθεται ἡ μουσικὴ (βλ. σ. 333) κατὰ καταγραφὴν ὑπὸ τοῦ συντ. μουσ. Σπ. Περιστέρη.

Ὁ ἐν λόγῳ χορὸς εἶναι κύκλιος μὲ ὁμοιότητας πρὸς τὸν τσάμικον ἀλλ' ὅμως καὶ μὲ οὐσιώδεις διαφορὰς. Ἐκτελεῖται ὑπὸ τῶν δύο πρώτων χορευτῶν τοῦ κύκλου, ἰδίᾳ ὑπὸ τοῦ κορυφαίου, τῶν λοιπῶν χορευτῶν, ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, ἀκολουθοῦντων μὲ μικρὰ συνοδευτικὰ βήματα.

β) *Ὁ χορὸς στὰ τρία*, εὐρέως διαδεδομένος εἰς τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα, χορεύεται εἰς τρία βήματα πρὸς τὰ ἔμπρός, ἕξ οὗ καὶ ἡ ὀνομασία του, καὶ εἰς δύο πρὸς τὰ ὀπίσω⁴.

¹ Δυνάμει ὑπ' ἀρ. 54110/22.7.66 ἐντολῆς τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

² Τὰ θέματα ταῦτα κατεγράψαν εἰς τὸ εἰδικὸν βιβλίον εἰσαγ. κινημ. ταιν. ὑπ' αὔξ. ἀρ. 38-41, ἡ δὲ συλλεχθεῖσα διὰ καταγραφῆς ὄλη περιελήφθη εἰς χειρ. ἐκ σελ. 119, σχ. 8ου μεγ., τὸ ὁποῖον κατετέθη εἰς τὸ Κέντρον Ἑρεῦνης Ἑλληνικῆς Λαογραφίας (Κ.Λ.) ὑπ' ἀρ. εἰσαγωγῆς 3015. Εἰς τὸ χειρόγραφον τοῦτο περιλαμβάνονται: Περιγραφή τῶν κινηματογραφηθέντων θεμάτων μετὰ σχετικῶν πληροφοριῶν, εἰδήσεις περὶ ὕφαντικῆς, τοῦ τοπικοῦ ἐνδύματος, ἐκ τῆς λαϊκῆς λατρείας καὶ ἰδίᾳ ποιμενικοῦ βίου, πρὸς δὲ καὶ τὰ κείμενα 38 ἁσμάτων ὧν ἠχογραφήθη ἡ μουσικὴ; κ.ἄ. (Ἄρ. εἰσ. μουσ. 14028 - 14064, Η.Λ.Υ. 403).

³ Διὰ τῆς λ. Στέγγος δηλοῦται γενικῶς τὸ χοροσιάσι, δηλ. ὁ τόπος ὅπου χορεύουν. (βλ. χφον, σ. 17 καὶ χειρ. ἀρ. 2451, σ. 303 - 304 (συλλ. Σπ. Περιστέρη, περιοχὴ Εὐρυτανίας 1962). Σημειωτέον ὅτι ἡ λ. ἀπαντᾷ καὶ ὡς ἐπώνυμον εἰς τὴν περιφ. Λαοιδος (χωρίον Κλήμα).

⁴ Βλ. Γ. Κουσιᾶδου, Ἑλληνικοὶ καὶ εὐρωπαϊκοὶ χοροὶ. Ἀθῆναι (1959), σ. 28.

♩ ~ 112
ΟΜΑΣ ΑΝΔΡΩΝ

1 Χί- λιοι μα-στό- ροι δού- λευ- αν, μα - - - -

ΟΜΑΣ ΓΥΝΑΙΚΩΝ

τια- ι- μα - τά - κια, Χί- λιοι μα-στό- ροι δού- λευ -

ΑΝΔΡΕΣ

αν - μα - - - - - τια- ι- μα - τα α κια - - - - - στής

ΓΥΝΑΙΚΕΣ

τά- κια - - - - - λι - - - - - γω - μέ - ε - να - - - - - στής

ΑΝΔΡΕΣ

τά- κια λι - - γω - - μέ - να 2 'Ο - λη 'με-ρί- τσα

Τον.

Χίλιοι μαστόροι δούλευαν στής "Αρτίας τὸ γιοφύρι.

"Ὅλη μερίτσα δούλευαν, τὸ βράδυ γκρεμιζέταν.

Πουλάκι πήγε κ' ἔκατσε πίσω ἀπ' τὴν καμάρα

μουδὲ λαλοῦσε σὰ πουλί, σὰν τ' ἄλλα τὰ πουλάκια,

μόν' ἐλαλοῦσε κ' ἔλεγε μ' ἀνθρώπινη κουβέντα :

— Μαστόροι μ', μὴ πιδεύεστε καὶ μὴ χασομερᾶτε

ἂν δὲ στεριώσετε ἄνθρωπο γκαμάρα δὲν στεριώνει.

(Χειρ., σ. 49 - 50, ΕΜΣ ἀρ. εἰς. 14037, ταιν. 1040 Β.)

Β'. Αἱ παλαιότεραι ἐκ παραδόσεως οἰκίαι ἐνταῦθα εἶναι διώροφοι (εἰκ. 1), ἐκ κατωγείου καὶ ἀνωγείου. Τὸ κατώγειον, ἕξ ἑνὸς μόνον δωματίου, χρησιμεύει ὡς ἀποθήκη καὶ πρὸς ἐγκατάστασιν τοῦ ἀργαλειοῦ, τὸ δὲ ἀνώγειον, ἐκ δύο συνή-

θως δωματίων, ἀποτελεῖ τὸν κύριον χῶρον πρὸς διαμονὴν τῆς οἰκογενείας¹. Ἡ ἐπικοινωνία μεταξὺ ἀνωγείου καὶ κατωγείου ἐπιτυγχάνεται ἐξωτερικῶς μὲν διὰ λιθίνης κλίμακος, ἐσωτερικῶς δὲ διὰ τοῦ καταρράχτη, εἰδικοῦ ἀνοίγματος ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ ἀνωγείου, εἰς τὸ ὁποῖον τοποθετεῖται φορητὴ ξυλίνη κλίμαξ².

Εἰς τὴν τοιχοποιίαν ἐχρησιμοποιοῦντο λίθοι καὶ πηλὸς ἐκ χῶματος ἄνευ

Εἰκ. 1. Παλαιὰ οἰκία εἰς Σταυροπήγιον. Ἀριστερὰ ἡ λιθινὴ κλίμαξ.

ἀσβέστου, πρὸς δὲ καὶ ξυλοδεσές, ἥτοι δοκοὶ κέδρου τοποθετούμεναι εἰς τριπλῆν σειρὰν κατὰ τὸ μῆκος τοῦ τοίχου³. Χρησις ἐπιχρίσματος ἐγένετο μόνον διὰ τὸ ἐσωτερικὸν τῆς οἰκίας. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον, συντελούσης καὶ τῆς μακροχρονίου σήμερον ἐγκαταλείψεως των, αἱ παλαιαὶ οἰκίαι ὀσημέραι καταπίπτουν, οὕτω δὲ ὁ ἐκ παραδόσεως τύπος οἰκίας ἐνταῦθα τείνει εἰς παντελῆ ἀφανισμόν, δεδομένου ὅτι αἱ ἐκ νέου ἀνεγειρόμεναι οἰκοδομοῦνται βάσει συγχρόνων σχεδίων καὶ μελετῶν.

Ἡ γωνιά (ἐστία) εὐρίσκεται εἰς τὸ ἀνώγειον, παρὰ δὲ τὴν ὄνομασίαν τῆς, κεῖται πλησίον ἑνὸς τῶν τοίχων καὶ παρὰ τὸ μέσον αὐτοῦ. Ἀπλῆ ὀπὴ ἐπὶ τῆς στέγης, εἰς τὸ ἀντίστοιχον τῆς ἐστίας σημεῖον, χρησιμεύει ὡς καπνοδόχος.

¹ Πρβλ. Γ. Ἀ. Μέγα, Ἡ ἑλληνικὴ οἰκία. Ἀθήναι 1949, σ. 22 - 23.

² Πρβλ. Δ. Λουκοπούλου, Αἰτωλικαὶ οἰκίσεις, σκευὴ καὶ τροφαί. Ἐν Ἀθήναις 1925, σ. 16. Ὁμοίως: Τὸ ἑλληνικὸ λαϊκὸ σπίτι (ἐκδ. Ἐθν. Μετσοβ. Πολυτεχνείου), Ἀθήναι 1960, σ. 175.

³ Πρβλ. Δ. Λουκοπούλου, ἔνθ' ἄν., σ. 42 - 43.

Ἡ σκεπή (στέγη), ἐπικλινής, ἀποτελεῖται ἐκ σχιστολιθικῶν πλακῶν. Διὰ προεκτάσεως μέρους αὐτῆς σχηματίζεται ἡ *λόντζα*, ἥτοι προστώπων (εἰκ. 2), τὸ ὁποῖον χρησιμεύει ὡς βοηθητικὸν δωμάτιον.

Ἐπὶ τῶν τοίχων ὑπάρχουν ὁ *ντουλάπης* καὶ οἱ *παραθύρες*, κόγχαι μετὰ ἧ ἄνευ θυροφύλλων, πρὸς τοποθέτησιν διαφόρων ἀντικειμένων.

Εἰκ. 2. Παλαιὰ οἰκία εἰς Σταυροπόλιν. (Ἡ αὐτὴ τῆς εἰκ. 1). Ἀριστερὰ ἡ *λόντζα*.

Ἐκ τῶν σχετικῶν πρὸς τὴν οἰκοδομίαν ἐθίμων ἀναφέρομεν ὅτι ἡ ἀναγκαία ξυλεία κόπτεται *ὅταν τὸ φεγγάρι εἶναι σκληρό, δηλ. γεμάτο*, ἥτοι πανσέληνος, γιὰ νὰ βαστᾶνε τὰ ξύλα. Ἐπίσης: *Δευτέρα κόβανε τὰ θεμέλια. Σφάζανε ἀρνὶ ἢ κόκκορα*¹. *Τὸ σφάγιο τὸ φέρνανε δλόγυρα στὸ θέμελο γιὰ νὰ πέση τὸ αἷμα μέσα καὶ μετὰ ἔκανε ἀγίασμο ὁ παπᾶς. Ὅταν γινόταν ἡ σκεπὴ φέρνανε ἄλλος ἓνα μαντήλι, ἄλλος ἓνα σακκούλι, ὄλο τὸ συγγένειο αὐτουνοῦ πὺν ἔχιζε σπίτι καὶ αὐτὰ λεγότανε ζωσίματα... Αὐτὰ τὰ ἔπαιρναν οἱ μαστόροι*². (Χ/φον, σ. 20).

Γ'. Τὸ διὰ τὰς οἰκιακὰς ἀνάγκας ὕδωρ μεταφέρεται ὑπὸ τῶν γυναικῶν διὰ τῆς *βαρέλας*³, ἡ ὁποία ἐξαρθᾶται ἀπὸ τὴν ράχιν μὲ τὴν *τριχιάν*. Ἡ παρασκευὴ τοῦ

¹ Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις. Τόμ. Β', ἐν Ἀθήναις 1904, σ. 1052, 1054. Πρὸκειται περὶ πανελληνίου ἔθους.

² Τὸ ἔθιμον πολλαχού τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου. Βλ. προχείρως: Σ. Ἀκογλου, Λαογραφικὰ Κοτυώρων. Ἀθήναι 1939, σ. 331. Κ.Λ., χειρ. ἀρ. 2946, σ. 39 (συλλ. Γ. Ν. Αἰκατερινίδου, Ἄνω Ὀρεινὴ Σεργῶν, 1965).

³ Βλ. καὶ Δ. Λουκόπουλον, ἔνθ' ἄν., σ. 66-67.

άρτου γίνεται διὰ τῶν χειρῶν, ἡ ὄπτησις δ' αὐτοῦ ἐπιτυγχάνεται εἰς τὴν γάστραν, εἶδος φορητοῦ κλιβάνου, κωνικοῦ σχήματος ¹.

Δ'. Ἐκ τοῦ ποιμενικοῦ βίου ἐκινήματογραφήθησαν, εἰς τὴν τοποθεσίαν Κερασά (ὕψομ. 1700 μ. περ.), *λειβάδι* ² ἐπὶ τοῦ ὄρεινου ὄγκου τῆς Ὁξυᾶς, αἱ ἐκδηλώσεις: α) Βοσκή τοῦ ποιμνίου· β) ἀμελξίς τῶν αἰγοπροβάτων· γ) στάλισμα, ἥτοι ἀνάπαυσις τοῦ ποιμνίου κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς μεσημβρίας, τὸ θέρος καὶ δ) τυροκομία καὶ μεταφορὰ τυροῦ εἰς τὸ Σταυροπήγιον πρὸς ἀποθήκευσιν.

Κατὰ τὴν βραχείας χρονικῆς διαρκείας εἰδικὴν ἀποστολὴν ταύτην, κατεγράφη ἐπ' εὐκαιρίᾳ καὶ ἑτέρα ὕλη, πλὴν τῆς εἰς τὰ κινήματογραφικὰ θέματα ἀναφερομένης, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐλέχθη, οἷον: παραδόσις περὶ εὐλογίας τῶν προβάτων ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ (χειρ., σ. 34), τὸ ἔθος τῆς ἀποφυγῆς τοῦ σκουπίσματος τῆς οἰκίας καθ' ὃν χρόνον μέλος τῆς οἰκογενείας εὐρίσκεται εἰς ταξίδιον (χειρ., σ. 10), ἡ δεισιδαίμων πίστις καθ' ἣν ἡ συνάντησις ἐν τῇ ὁδῷ ὄφρων συμπλεκομένων σημαίνει θάνατον οἰκείου προσώπου (χειρ., σ. 11) καὶ τὸ ἔθιμον τῆς διανομῆς γάλακτος κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Ἀναλήψεως (χειρ., σ. 14), ἡ ὁποία ἐορτάζεται ἰδιαιτέρως ὑπὸ τῶν ποιμένων ³. Κατεγράφησαν ἐπίσης ἀρκεταὶ πληροφορίαι σχετικαὶ πρὸς τὴν ὕφαντικὴν καὶ δὴ τὴν διὰ τοῦ ἐκλείψαντος παντελῶς ἤδη ὄρθιου ἀργαλειοῦ (χειρ., σ. 7 - 10), καθὼς καὶ διὰ τὴν τοπικὴν ἐνδυμασίαν (χειρ., σ. 12 - 13, 16 - 17, εἰκ. ἀρ. 13 - 22, σελ. 84 - 93).

II

Ἡ ἑτέρα ἀποστολὴ ἐξετελέσθη ⁴ ἀπὸ 25 Αὐγούστου ἕως 2 Σεπτεμβρίου 1966 εἰς Ἀνώγεια Μυλοποτάμου Κρήτης ⁵, κωμόπολιν κειμένην εἰς τὰς βορείας ὑπορείας τοῦ Ψηλορείτου, ἐπὶ ὕψομ. 800 μ., συντηροῦσαν ζωηρῶς τὸν ἐκ παραδό-

¹ Βλ. καὶ Δ. Λουκοπούλου, ἔνθ' ἀν., σ. 52-53.

² *Λειβάδια* καλοῦνται γενικῶς αἱ ἐπὶ τῶν ὄρέων ἐκτάσεις μὲ χόρτον διὰ τὰ ποίμνια. (Βλ. Δ. Λουκοπούλου, Ποιμενικὰ τῆς Ρούμελης. Ἐν Ἀθήναις 1930, σ. 24).

³ Βλ. Δ. Λουκοπούλου, ἔνθ' ἀν., σ. 174 - 175. Πρβλ. καὶ Ἀγγελ. Χατζημιχάλη, Σαρακατσάνοι. Τόμ. Α1, Ἀθήνα 1957, σ. ρξξ'.

⁴ Κατόπιν τῆς ὑπ' ἀρ. 54110α/22.8.66 ἐντολῆς τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

⁵ Ἡ κωμόπολις αὕτη εἶναι περισσότερο γνωστὴ διὰ τοῦ ὀνόματος Ἀξικά Ἀνώγεια ἢ Σιγκανώγεια, ἐπειδὴ, κατὰ λαϊκὴν παράδοσιν, ἰδρυτὴς αὐτῆς φέρεται ποιμὴν τις ἐκ τῆς Ἀξοῦ, γειτονικῆς ἀρχαίας πόλεως, κειμένης ἔνθα σήμερον τὸ ὀμώνυμον χωρίον. (Βλ. Κ.Λ., χειρ. ἀρ. 2836, σ. 1 - 2, συλλ. Εὐαγγ. Καπαρουνάκη, Ἀξός 1963. Ὁμοίως χειρ. ἀρ. 2837, σ. 1, συλλ. Μ. Καλοκύρη, Ἀνώγεια 1963. Βλ. καὶ ἄρθρ. ὑπὸ Στ. Ξανθοῦδίδου, Ἡ Ἀξός, ἐν Ἐγκ. Λεξ. Ἐλευθερουδάκη).

σεως χαρακτήρα της, ὁ ὁποῖος διακρίνεται ἐκ τῶν λοιπῶν περιοχῶν τῆς νήσου διὰ τὰ ἰδιόμορφα εἰς τὸν βίον τοῦ λαοῦ στοιχεῖα, πολιτιστικά καὶ γλωσσικά¹.

Κυρίαν βιοτικὴν ἀπασχόλησιν τῶν κατοίκων ἀποτελεῖ ἡ κηνοτροφία ἀπὸ τὴν ὁποίαν προέρχεται τὸ ἔριον ὡς πρώτη ὕλη τῆς συντηρήσεως εἰς τὴν κώμην ταύτην ἀκμαίας βιοτεχνίας ὑφαντῶν, ὀνομαστῶν διὰ τὴν ποιότητα καὶ λεπτότητα τῆς κατασκευῆς, ὡς καὶ διὰ τὴν ποικιλίαν τῶν χρωματισμῶν καὶ τῶν εἰς αὐτὰ ποικιλιμάτων.

Τὰ Ἀνώγεια συνεχίζοντα μακρὰν ἡρωϊκὴν παράδοσιν, ἀνέπτυξαν ἐπίσης καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ τελευταίου παγκοσμίου πολέμου, ἐπὶ γερμανικῆς κατοχῆς τῆς Κρήτης, ζωηρὰν συμμετοχὴν εἰς τὸν κατὰ τοῦ κατακτητοῦ ἀγῶνα, διὸ καὶ ἐπυροπολήθησαν ὑπὸ τῶν Γερμανῶν καὶ κατεστράφησαν ἐκ θεμελίων τὴν 13^{ην} Αὐγούστου 1944². Ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τούτων ἀνφωκοδομήθη ἡ σημερινὴ κωμόπολις.

Κύριος σκοπὸς τῆς ἐν λόγῳ ἀποστολῆς μου ὑπῆρξεν ἡ κινηματογραφίσις μορφῶν τοῦ ἐνταῦθα λαϊκοῦ βίου, ἰδίᾳ δὲ τῆς τελετῆς τοῦ γάμου, ὁ ὁποῖος συνεχίζει νὰ τελεῖται κατὰ τὸ παραδοσιακὸν τελετουργικὸν τυπικόν. Ἐντὸς τοῦ προγράμματος τούτου ἐκινηματογραφήθησαν :

Α' Ἡ τελετὴ τοῦ γάμου.

Β' Τὸ ζύμωμα τῶν ψωμῶν τοῦ γάμου.

Γ' Ὁ χορὸς Σούστα.

Δ' Ὁ τρυγητὸς καὶ τὸ πάτημα σταφυλῶν³.

Ἐγένοντο προσέτι καὶ 14 ἡχογραφήσεις μουσικῆς χορῶν, γαμηλίων μελωδιῶν καὶ ἀσμάτων, πρὸς δὲ καὶ καταγραφή πληροφοριῶν σχετικῶν πρὸς τὸν γάμον⁴.

Α'. Ἐκ τοῦ ἑορτασμοῦ τοῦ γάμου ἐκινηματογραφήθησαν αἱ κάτωθι ἐκδηλώσεις :

¹ Βλ. καὶ *Εἰσαγγ. Φρονίμου*, Τὰ Ἀνώγεια. Κρητ. Ἑστία, χορόν. Η', τευχ. 62 (1956), σ. 9-10. Ὁμοίως *Στ. Σπανάκη*, Ἡ Κρήτη... Ἡράκλειον 1964, σ. 70-71.

² Βλ. Ἰ. Δ. Μουρέλλον, Ἡ μάχη τῆς Κρήτης. Ἐκδ. Β', Ἡράκλειον Κρήτης 1950, σ. 758. Σημειωτέον ὅτι τὸ χωρίον εἶχε καταστραφῆ καὶ ὑπὸ τῶν Τούρκων τὸ 1822 διὰ τὸν ἡρωϊσμόν τῶν κατοίκων του (βλ. Ἰ. Δ. Μουρέλλον, Ἱστορία τῆς Κρήτης. Ἐκδ. Β', Ἡράκλειον Κρήτης 1950, σ. 490-491. Πρβλ. καὶ † *T. Βενέση*, Τὸ Ἀρκάδι διὰ τῶν αἰώνων. Ἀθῆναι 1938, σ. 282).

³ Τὰ θέματα ταῦτα κατεγράφησαν εἰς τὸ βιβλ. εἰσαγ. κινήμ. ταιν. τοῦ Κ.Λ. ὑπ' ἀρ. 42-45.

⁴ Τὸ οἰκεῖον χειρόγρ. ἐκ σελ. 76, σχ. 8^{ον} μεγ., κατετέθη ὑπ' αὔξ. ἀριθμ. εἰσαγ. 3016, αἱ δὲ ἡχογραφήσεις κατεχωρίσθησαν ὑπ' αὔξ. ἀρ. 14065-14073, Η.Λ.Υ. 401-410.

α) Τὴν Παρασκευήν: τὸ ζύμωμα τῶν ψωμιῶν τοῦ γάμου καὶ τὸ σάκκισμα τῶν προυκιῶν (προικὸς) τῆς νύμφης μετὰ σχετικῶν συνηθειῶν μαγικοῦ, δεισιδαίμονος κλπ. χαρακτήρος. β) Τὸ Σάββατον: ἡ σφαγὴ τῶν ζῴων (αἰγοπροβάτων) διὰ τὸ γαμήλιον συμπόσιον. Ἐτοιμασίαι γενικῶς διὰ τὴν στέψιν. Προσφορὰ δώρων (*κανισκιῶν*) (εἰκ. 3). γ) Τὴν Κυριακὴν: ἡ ἀποστολὴ τῶν δώρων τοῦ γαμβροῦ πρὸς τὴν νύμφην καὶ ἡ μεταφορὰ τῶν προυκιῶν αὐτῆς εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ. Τὸ ντύσιμο τῆς νύμφης· ἡ παραλαβὴ αὐτῆς ὑπὸ τῆς συνοδείας τοῦ γαμβροῦ διὰ τὴν στέψιν εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Ὁ σχηματισμὸς τῆς γαμηλίου πομπῆς (*ψίκι*). Ἡ στέψις μετὰ σχετικῶν ἐθιμικῶν πράξεων. Τοπικοὶ χοροί. Ἡ ἄφιξις τῶν νεονύμφων εἰς τὴν νέαν κατοικίαν των· ἐθιμικὰ νόμιμα κατὰ τὴν εἴσοδον καὶ μετ' αὐτήν. Ὁ παστός. δ) Τὴν Δευτέραν: Ἡ ἀποστολὴ δώρων εἰς τοὺς παρανύμφους (*κουμπάρους*). ε) Τὴν Τετάρτην: Τὸ ξεσάκκισμα τῶν

Εἰκ. 3. Μεταφορὰ κανισκιῶν.

προυκιῶν· τὸ στρώσιμο τῆς νυμφικῆς κλίνης· ἀγιασμὸς καὶ σχετικαὶ ἐθιμικαὶ πράξεις.

Ἐπὶ τῶν γαμηλίων ἐνταῦθα ἐθίμων παρατηροῦμεν τὰ ἐπόμενα ἰδιάζοντα εἰς αὐτὰ χαρακτηριστικὰ¹:

¹ Περὶ τοῦ γάμου εἰς Κρήτην βλ. :

α) Φ. Κουκουλέ, Συμβολὴ εἰς τὴν κρητικὴν λαογραφίαν ἐπὶ Βενετοκρατίας. Ἐπετ. Ἐταιρ. Κρητ. Σπουδῶν, τόμ. Γ' (1940), σ. 12-17. (Διὰ τὴν περίοδον τῆς Βενετοκρατίας τῆς νήσου).

β) Π. Βλαστοῦ, Ὁ γάμος ἐν Κρήτη... Ἐν Ἀθήναις 1893.

γ) Μ. Λιουδάκη, Ὁ γάμος στὴν Κρήτη τῶρα καὶ παλιά. Ἐπετ. Ἐταιρ. Κρητ. Σπουδῶν, τόμ. Γ' (1940), σ. 327-411.

δ) Γιάννη Καταράκη (:Στεργιογιάννη), Ὁ γάμος στὴν Κρήτη. Ἡράκλειον Κρήτης 1959. (ἔμμετρος περιγραφὴ).

1. Περί συμμετοχῆς τῶν κατοίκων τῆς κωμοπόλεως εἰς τὸν πανηγυρισμὸν τοῦ γάμου, ὅτι εἶναι αὕτη καθολικῆ, ἄνευ ἰδιαίτερας πρὸς ἓνα ἕκαστον προσκλήσεως, ἐκδηλοῦται δ' αὕτη διὰ τῆς προσφορᾶς *κανισκιῶν* (εἰκ. 3), ἧτοι διαφόρων δῶρων¹.

2. Περί τῆς μεγαλοπρεπείας τὴν ὁποίαν παρουσιάζει ἡ γαμήλιος πομπή, καλουμένη *ψίκι*². Ταύτης προηγούνται οἱ παίζοντες τὰ μουσικὰ ὄργανα (λύρα, λαγοῦτο), ἐκτελοῦντες τὴν κατωτέρω μελωδίαν³ πρὸς τὴν ὁποίαν ἄδεται ὑφ' ὄλων τῶν μετεχόντων τῆς πομπῆς τραγούδι *τοῦ στράτας*⁴ (τοῦ δρόμου):

♩ ∼ 112-114

Τον

¹ Βλ. καὶ ἔφημ. «Καθημερινή» τῆς 4 Δεκ. 1966, σελ. 10.

² Πρβλ. Ν. Γ. Πολίτου, Ὁ γάμος παρὰ τοῖς νεωτέροις Ἑλλησιν. Λαογρ. Σύμμ. Γ' σ. 268.

³ Μουσικὴ καταγραφή ὑπὸ τοῦ συντε. - μουσ. Σπ. Περισιόρη. Κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ᾄσματος παρελείφθησαν οἱ πρῶτοι στίχοι του. Βλ. καὶ Γ. Ἀμαργιαννάκη, Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην τῆς δημώδους Κρητικῆς μουσικῆς. Ἡράκλειον Κρήτης 1967, σ. 10.

⁴ Βλ. Ἰδ. Παλαρχοροάκη, Τὰ Κρητικὰ ριζίτικα τραγούδια... Χανιά 1956-57, σ. 15-16.

*Μιά κόρη συναπόβγανε τὸν ἄντρα τῆς σὰ ξένα.
Βαστᾶ κεῖ καὶ φέγγει του, ποτήρια καὶ κερνᾶ τον,
κι ὄσα ποτήρια τὸν κερνᾶ, τόσα λόγια τοῦ λέει:*

- *Μισσεύγεις, ἀρχοντόπουλο, κ' ἐμένα ποῦ μ' ἀφήνεις;
— Στὴ μάννα καὶ στὸν κύρη σου καὶ σὰ γλυκὰ σ' ἀδέρφια
κι ἂν λείπω μῆνα, μὴ λουσθῆς, χρόνο νὰ μὴν ἀλλάξης
κι ἀπάνω στὸ τριαντάχρονο στὴ πόρτα νὰ προβάλλης.*

(Χειρ., σ. 23, 37, ΕΜΣ ἀρ. εἰσ. 14065, ταιν. 1042 Α1)

3. Σημειώνομεν περαιτέρω ἐκ τῶν τελετουργικῶν πράξεων, αἱ ὁποῖαι λαμβάνουν χώραν κατὰ τὴν εἴσοδον τῶν νεονύμφων εἰς τὴν νέαν αὐτῶν κατοικίαν, τὴν ἔμπηξιν ὑπὸ δύο ἀνδρῶν *μανρομάνικων μαχαιριῶν* ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου τῆς κυρίας εἰσόδου¹, τὸν σχηματισμὸν διὰ μέλιτος ὑπὸ τῆς νύμφης τοῦ σημείου τοῦ σταυροῦ ἐπὶ τοῦ ἀνωφλίου, κατωφλίου καὶ τῶν παραστάδων τῆς θύρας², τὴν διέλευσιν τῶν νεονύμφων κάτωθεν δοχείου ὕδατος καὶ τεμαχίου φυράματος (προζυμιοῦ), τὰ ὅποια γυνή τις, συγγενῆς τοῦ γαμβροῦ, κρατεῖ ὑπεράνω τῆς εἰσόδου, τέλος δὲ τὴν θραῦσιν ροδιοῦ ἐπὶ τοῦ δαπέδου τῆς νέας κατοικίας³. Μετὰ τὴν εἴσοδόν των οἱ νεόνυμφοι κατευθύνονται εἰς τὸν *παστόν*⁴, ἀνάκλιτρον μὲ διακεκοσμημένον τὸν ὄπισθεν αὐτοῦ εὐρισκόμενον τοῖχον διὰ βάτου, ἀνθέων καὶ τῆς εἰκόνας τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, κάθηνται ἐπὶ τούτου καὶ δέχεται ἡ νύμφη εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς ἄρρεν παιδίον πρὸς ἐπίτευξιν ἀρρενογονίας⁵ (εἰκ. 4-5)⁶.

4. Χαρακτηριστικὸν ἔτι στοιχεῖον ἀποτελεῖ ὁ μέγας ἀριθμὸς τῶν παρανύμφων, τεσσαράκοντα ἢ πενήκοντα παλαιότερον. Ἡ ἀρχὴ τοῦ ἔθιμου ἀνάγεται εἰς τοὺς χρόνους καθ' οὓς ἤκμαζεν ἡ ζυφοκλοπή, θεωρουμένη δειγμα εὐψυχίας καὶ ἀνδρείας⁷. Οἱ

¹ Πρβλ. καὶ Ἄννης Παπαμιχαήλ, *Τὰ μέταλλα εἰς μαγικὰς καὶ δεισιδαίμονας ἐνεργείας*. Ἐπετ. Λαογρ. Ἄρχ., τόμ. ΙΖ' (1964), σ. 79-80.

² Βλ. καὶ Κ. Ἀ. Ρωμαίων, *Τὸ ὄνι κατὰ τὸν γάμον*. Λαογρ. τόμ. Ζ' (1923), σ. 360-361, 365.

³ Βλ. Στ. Κυριακίδου, *Τὰ σύμβολα ἐν τῇ ἐλληνικῇ λαογραφίᾳ*. Λαογρ. τόμ. ΙΒ' (1938), σ. 513.

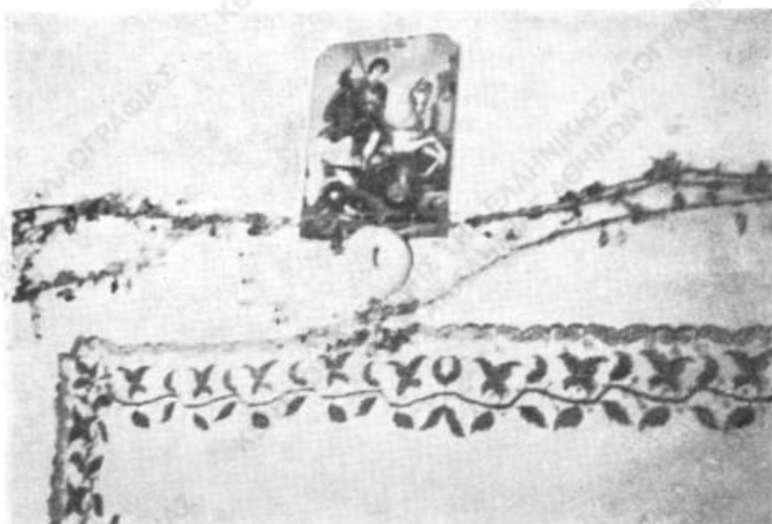
⁴ Πρβλ. Φ. Κονκουλέ, Β.Β.Π., τόμ. Δ', σ. 89-90 καὶ Γ. Κ. Σπυριδάκη, *Τὰ κατὰ τὴν γέννησιν, τὴν βάπτισιν καὶ τὸν γάμον ἔθιμα τῶν Βυζαντινῶν ἐκ τῶν ἀγιολογικῶν πηγῶν*. Ἐπετ. Λαογρ. Ἄρχ., τόμ. Ζ' (1962), σ. 145.

⁵ Ἡ συνήθης εὐχή πρὸς τοὺς νεονύμφους εἶναι: «*πέντε γιοὺς καὶ μιὰν κόρη*» (χειρ., σ. 13).

⁶ Αἱ εἰκόνας αὐταὶ ἐκ τοῦ σχετικοῦ κινημ. φίλμ τῶν 16 m/m.

⁷ Βλ. Γ. Ν. Αἰκατερινίδου, *Ὁ Ἅγιος Φανούριος εἰς τὴν λαϊκὴν παράδοσιν τῆς Κρήτης*. Κρητ. Πρωτοχρ. ἔτ. 1965, σ. 168 καὶ Στ. Κελαϊδῆ, *Ὁρκος ζυφοκλεπτῶν*. Κρητ. Ἐστία, τευχ. 64 (1956), σ. 11. Πρβλ. Ἐμμ. Ψαρρᾶ, *Ἡ κλεψιά. Κυκλαδικά, Α'* (1956), τευχ. 2, σ. 120-122.

ποιμένες ἐπεδίωκον οὕτω νὰ δημιουργήσουν δεσμούς πνευματικῆς συγγενείας μετὰ τῶν διασημοτέρων ζυφοκλεπτῶν τῆς περιοχῆς πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν ποιμνίων των.

Εἰκ. 4. Ὁ παστός. Ἡ διακόσμησις τοῦ τοίχου.

Εἰκ. 5. Ὁ παστός. Ἡ νύμφη κρατεῖ ἄρρεν παιδίον.

5. Οἱ νεόνυμφοι κατὰ τὸ ἐπικρατοῦν νόμιμον ἐπιτρέπεται νὰ διανυκτερεύσουν μόνοι ὡς ζεῦγος ἀπὸ τὸ ἐσπέρας τῆς Τετάρτης, μετὰ τὸ ξεσάκκισμα τῶν προυκιῶν, τὴν στρώσιν τῆς νυμφικῆς κλίνης καὶ τὴν τέλεσιν ἀγιασμοῦ εἰς τὸν νέον οἶκον.

6. Τέλος κατά τὸ ἑσπέρας τῆς ἰδίας ἡμέρας (Τετάρτης), μετὰ τὴν στρώσιν τῆς νυμφικῆς κλίνης, προσέρχονται οἱ φίλοι τοῦ γαμβροῦ, οἱ ὁποῖοι κροῦντες μεγάλους ποιμενικούς κώδωνας ἀπαιτοῦν παρὰ τοῦ γαμβροῦ δῶρα καὶ ἓνα γουρὸνι πρὸς ἰδίαν αὐτῶν εὐωχίαν, ἀπειλοῦντες, ἐὰν μὴ ἱκανοποιηθῇ τὸ αἴτημά των, νὰ ἐμποδίσουν τὸ ζεῦγος νὰ κοιμηθῇ.

Β'. Ἐκ τῶν ἐθίμων τοῦ γάμου ἐκινηματογραφήθη ἰδιαίτερος εἰς πάσας τὰς μορφάς του τὸ ζύμωμα τῶν ψωμιῶν, τὴν Παρασκευὴν, ἕνεκα τῆς ἰδιαίτερας σημα-

Εἰκ. 6. Ἡ διακόσμησις ψωμιῶν τοῦ γάμου.

Εἰκ. 7. Γαμοκούλλουρα.

σίας αὐτοῦ ἀπὸ ἐπόψεως εἰδικῆς διακοσμήσεως τῶν ψωμιῶν, τὰ ὁποῖα καλοῦνται γαμοκούλλουρα¹. Τὰ ἐπὶ μέρος διακοσμητικὰ σχέδια κατασκευάζονται κεχωρισμένως, ἀκολούθως δ' ἐπικολλῶνται ἐπὶ τοῦ κορμοῦ τοῦ ψωμοῦ (εἰκ. 6-7). Αἱ νεάνιδες αἱ μετέχουσαι εἰς τὸ ζύμωμα πρέπει νὰ εἶναι *μαννοκνρουδᾶτες* (=ἀμφιθαλεῖς)², αἱ δέ, τυχόν, παρευρισκόμεναι ὄρφαναὶ ἀπλῶς θεῶνται, ἀπαγορευομένης τῆς ἐνεργοῦ συμμετοχῆς των εἰς τὴν παρασκευὴν τῶν ψωμιῶν.

Γ'. Ἐπὶ ἐγχρόμου ταινίας ἐκινηματογραφήθη ὁ χορὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα *Σούστα*, ὡς χορεύεται εἰς τὸ πλησίον τῶν Ἀνωγείων χωρίων Ζωνιανά.

¹ Βλ. *Ἠλία Βενέζη*, Παλικάρια καὶ ὁμορφιά τῆς Κρήτης. Ἐφημ. «Ἀκρόπολις» τῆς 4 Σεπτ. 1966.

² Βλ. σχετικῶς *Γ. Κ. Σπυριδάκη*, Οἱ ἀμφιθαλεῖς εἰς τὸν βίον τοῦ λαοῦ. Ἄρχ. Θεσμ. Θησ., τόμ. ΙΓ' (1946-47), σελ. 193-208.

Δ'. Τέλος ἐκινηματογραφήθησαν καὶ σκηναὶ ἕκ τοῦ τρυγητοῦ καὶ τῆς ξηράσεως τῶν σταφυλῶν διὰ τὴν παρασκευὴν σταφίδος, πρὸς δὲ μεταφορὰ σταφυλῶν εἰς *πατηρία* (ληνοῦς), ἡ ἔκθλιψις αὐτῶν διὰ τῶν ποδῶν καὶ ἡ ἀποθήκευσις τοῦ γλεύκουσ εἰς εἰδικοὺς πίθους.

R É S U M É

Missions folkloriques: a) à Stavropighion (Eurytanie) du 24 au 31 juillet 1966 et b) à Anoghia Mylopotamou (Crète) du 25 août au 2 septembre 1966

par Georges Aicaterinidis

Le principal but des missions folkloriques susmentionnées était de cinématographier les divers aspects de la vie populaire; ainsi l'auteur a recueilli sur films de 16 m/m, les sujets suivants :

A) à Stavropighion:

- 1) Les danses populaires: a) de Stengos et b) danse «Sta tria» c.à.d qui est dansé en trois pas.
- 2) Architecture de l'habitation populaire.
- 3) Aspects de la vie domestique et pastorale.

B) à Anoghia:

- 1) Mariage selon le cérémonial traditionnel.
- 2) Le pétrissage du pain de la noce.
- 3) La danse «Sousta».
- 4) Vendage et pressurage des raisins.

Outre ces films l'auteur a enregistré sur bandes de magnétophone plusieurs chansons et danses populaires et a noté un matériel folklorique varié.

Ζ'.

ΜΟΥΣΙΚΗ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΣΤΟΛΗ
ΕΙΣ ΕΠΑΡΧΙΑΝ ΒΟΝΙΤΣΗΣ ΚΑΙ ΕΙΣ ΛΕΥΚΑΔΑ

(3-17 ΙΟΥΛΙΟΥ 1966)

ΥΠΟ ΣΠΥΡ. Δ. ΠΕΡΙΣΤΕΡΗ

Εἰς τὴν ἐπαρχίαν Βονίτσης καὶ εἰς τὴν νῆσον Λευκάδα εἰργάσθη ἀπὸ τῆς 3 μέχρι τῆς 17 Ἰουλίου¹ πρὸς ἠχογράφησιν καὶ μελέτην τῆς ἐνταῦθα δημώδους μουσικῆς, πρὸς δὲ καὶ σχετικῶν κοινωνικῶν ἐκδηλώσεων.

Τόποι εἰδικώτερον τῆς ἐργασίας μου ταύτης ὑπῆρξαν ἡ Βόνιτσα καὶ τὰ πέριξ χωρία Θύριον (πρόην "Ἅγιος Βασίλειος) καὶ Μοναστηράκιον, εἰς δὲ τὴν Λευκάδα τὸ χωρίον Καρνά².

Ἡ περισυλλεχθεῖσα δι' ἠχογραφήσεως μουσικὴ ὕλη ἀποτελεῖται ἀπὸ 167 δημῶδη ᾄσματα καὶ χορούς (βλ. βιβλίον εἰσαγωγῆς μουσικῆς ὕλης, ἀρ. 14339-14498 καὶ 14604-14611). Τὰ καταγραφέντα κείμενα τῶν ᾄσμάτων κατετέθησαν εἰς χειρόγραφον ὑπ' ἀρ. 3037, ἀποτελούμενον ἐκ 230 σελίδων μετὰ τῶν σχετικῶν φωτογραφιῶν. Πλὴν τῆς μουσικῆς ὕλης ταύτης συνέλεξα δι' ἠχογραφήσεως καὶ ἄλλην λαογραφικὴν ὕλην, ἀναφερομένην εἰς διαφόρους λαϊκὰς ἐκδηλώσεις: α) ἀφηγήσεις περὶ ἐθίμων τοῦ γάμου καὶ περὶ τῶν κατὰ τὴν τελευταίαν καὶ κατὰ τὴν τέλει τῶν μνημοσύνων· β) ἑπτὰ παραμῦθια· γ) ἀπαγγελία στίχων ἐκ τοῦ Ἑρωτοκριτοῦ· δ) διάφοροι τοπικαὶ παραδόσεις καὶ στ) εὐτράπελοι διηγήσεις· (βλ. εἰς βιβλίον ἠχογραφημένης λαογρ. ὕλης, ἀρ. 438 - 448).

¹ Συμφώνως πρὸς τὴν ὑπ' ἀρ. 54067/1966 ἐντολὴν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

² Εἰς τὴν ἐργασίαν μου ταύτην εἶχον τὴν πρόθυμον συμπαράστασιν α) εἰς Βόνιτσαν τῶν κ. Χριστοῦ Κατσιογιάννη προέδρου τῆς Κοινότητος, Γρηγορίου Πανταζοπούλου καὶ Θεοδώρου Πανταζοπούλου, ἀνωτέρου ὑπαλλήλου τοῦ Ὑπουργείου Ἐργασίας· β) εἰς Θύριον τοῦ ἱερέως τοῦ χωρίου κ. Λάμπρου Ζανδραβέλη· γ) εἰς Μοναστηράκιον τοῦ κ. Νικολ. Καρκαλή· δ) εἰς Καρνὰν τοῦ κ. Γιαννόστρατου Κακλαμάνη, προέδρου τῆς Κοινότητος, Διονυσίου Κακλαμάνη, προέδρου τοῦ μουσικοῦ Συλλόγου «Ἀπόλλων», καὶ τοῦ χορογράφου καὶ μουσικοῦ κ. Γ. Θάνου. Εἰς πάντας τοὺς ἀνωτέρω ἐκφράζω ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης τὰς εὐχαριστίας μου.

Ἡ ἠχογραφηθεῖσα, ὡς ἀνωτέρω, μουσικὴ ὕλη δὲν ἐξαντλεῖ τὸν μουσικὸν πλοῦτον τῶν ἐν λόγῳ τόπων, ἀφ' ἑνὸς ἕνεκα τοῦ περιορισμένου χρόνου τὸν ὅποτον εἴχομεν εἰς τὴν διάθεσιν ἡμῶν διὰ τὴν ἔρευναν ταύτην, ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ ἐκ τοῦ ὅτι δὲν ἐπεξετάθη αὕτη καὶ εἰς ἄλλους συνοικισμοὺς τῶν περιοχῶν τούτων.

Α'. Ἐκ τῆς ἐξετάσεως τῆς συλλεχθείσης ὕλης παρατηροῦμεν ὅτι αὕτη εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Βονίτισης ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῶν μουσικῶν καὶ ποιητικῶν στοιχείων παρουσιάζει ὁμοιότητα πρὸς τὴν δημώδη μουσικὴν τῶν γειτονικῶν περιοχῶν. Ὁ τρόπος ἐκτελέσεως αὐτῆς εἶναι μονοφωνικός. Δηλαδὴ ἐκτελοῦνται τὰ ἄσματα ὑφ' ἑνὸς τραγουδιστοῦ, ὡς μονωδία, ἢ καὶ ὑπὸ ὁμάδος τραγουδιστῶν ὁμοφωνικῶς.

Ἀπὸ ἐπόψεως ρυθμοῦ τὰ πλεῖστα τούτων εἶναι ἔρρυθμα μὲ ποικιλίαν μορφῶν. Συνήθεις ρυθμοὶ εἶναι: α) ὁ ἐπτάσημος, ὑπαγόμενος εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ἑτερογενῶν ρυθμῶν. Ἐκ τῶν τεσσάρων βασικῶν μορφῶν αὐτοῦ ἀπαντοῦν μόνον αἱ δύο, δηλ. ἡ τοῦ πρώτου, καλουμένου ἐπιτρίτου, μὲ τὴν ἐσωτερικὴν σύνθεσιν χρόνων $7/8 = \frac{3+2+2}{8} = \frac{1+2+2+2}{8}$ καὶ ἡ τοῦ δευτέρου ἐπιτρίτου μὲ τὴν ἐσωτερικὴν σύνθεσιν χρόνων $7/8 = \frac{3+2+2}{8} = \frac{2+1+2+2}{8}$. Εἰς πλεῖστα ἄσματα παρατηροῦνται ἔτι καὶ ἄλλαι δευτερεύουσαι μορφαὶ διὰ τῆς ἀναλύσεως τῶν συνθέτων χρόνων. Εἰς τὸν ἐν λόγῳ ρυθμὸν εἶναι προσηρμοσμένος, ὡς γνωστόν, ὁ πανελληνίως διαδεδομένος χορὸς: συρτὸς Καλαματιανός. Ἄλλοι ρυθμοὶ ἑτερογενεῖς, πλὴν τοῦ ὡς ἄνω ἀναφερομένου, ὡς εἶναι ὁ πεντάσημος, ὁ ἑννεάσημος, ὁ δεκάσημος μὲ τὴν μορφήν $8/8 = \frac{3+2+3}{8}$, εἰς τοὺς ὁποίους ὑπάγονται πολλὰ ἄσματα ἄλλων ἐλληνικῶν περιοχῶν, ἰδίᾳ χοροί, δὲν ἀπαντῶνται εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην.

β) Ὁ ἐξάσημος ρυθμὸς μὲ τὰς ἐξῆς δύο βασικὰς μορφάς:

$$6/4 = \frac{3+3}{4} = \frac{2+1+1+2}{4} \quad \text{καὶ} \quad 6/4 = \frac{3+3}{4} = \frac{1+2+2+1}{4}.$$

Αἱ βασικαὶ αὐταὶ ρυθμικαὶ μορφαὶ μεταβάλλονται πολλάκις διὰ τῆς ἀναλύσεως ἢ συμπτύξεως τῶν χρόνων¹. Εἰς τὸν ρυθμὸν τοῦτον εἶναι προσηρμοσμένος ὁ πηδηκτὸς χορὸς, ὁ καλούμενος καὶ Τσάμικος.

γ) Ὁ τετράσημος. Ἐκ τῶν τεσσάρων βασικῶν τοῦ μορφῶν ἀπαντῶνται αἱ δύο $4/4 = \frac{2+1+1}{4}$ καὶ $4/4 = \frac{1+1+1+1}{4}$. Εἰς τὸν ρυθμὸν τοῦτον εἶναι προσηρμοσμένος ὁ συρτὸς χορὸς, ὁ καλούμενος Στὰ τρὶ α, δηλαδὴ εἰς τρία βήματα.

Εἰς μικρότερον ποσοστὸν εὐρίσκονται τὰ ἄσματα τὰ ὑπαγόμενα εἰς τὴν κατη-

¹ Περὶ τοῦ ρυθμοῦ τούτου βλ. Σπ. Α. Περιστέρη, Ὁ ἐξάσημος ρυθμὸς εἰς τὰ ἐλληνικὰ δημοτικὰ τραγούδια. Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχείου, τόμ. 15/16 (1963-63), σελ. 202-229.

γορίαν τοῦ ἐλευθέρου ρυθμοῦ. Τοιαῦτα εἶναι τὰ τραγούδια τοῦ τραπεζιοῦ ἢ καθιστὰ καλούμενα, τὰ κλέφτικα κυρίως, ἢ καὶ ἱστορικά, τῶν ὁποίων ἢ μελωδία δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπαχθῇ εἰς κανονικὸν περιοδικὸν ρυθμὸν, ὡς ἐκ τοῦ τρόπου κατὰ τὸν ὁποῖον αὐτὴ ἐκτελεῖται.

δ) Εἰς ἔτι περιορισμένον ἀριθμὸν ὑπάρχουν τὰ ἄσματα τῆς κατηγορίας τῶν ρυθμοειδῶν (τούτων αἱ μελωδίαί ἀπτονται καὶ τοῦ περιοδικοῦ καὶ τοῦ ἐλευθέρου ρυθμοῦ). Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ἀνήκουν κυρίως τὰ μοιρολόγια καὶ τὰ ναυοῦρίσματα.

Ὅσον ἀφορᾷ τὰς μουσικὰς κλίμακας ἐπὶ τῶν ὁποίων βασίζονται αἱ μελωδίαί παρατηρήσαμεν ὅτι αὗται εἰς τὰ περισσότερα ἄσματα εἶναι διατονικαί, εἰς μικρότερον δὲ ποσοστὸν χρωματικαί, εἰς ἐλάχιστα μικταί, ἀποτελούμεναι ἐκ χρωματικῶν καὶ διατονικῶν τετραχόρδων. Κλίμακας πεντατονικὰς ἀνημιτονικὰς εἰς οὐδὲν ἄσμα παρατηρήσαμεν.

Ἐκ τῶν διατονικῶν κλιμάκων κυριαρχεῖ ἡ κλιμαξ τοῦ γέ με τὴν ἐξῆς ἀνιούσαν καὶ κατιούσαν διάταξιν φθόγγων:

Ὁ τρόπος οὗτος ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν κλίμακα τοῦ πρώτου καὶ πλαγίου πρώτου ἤχου τῆς Βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς.

Τῆς ὅλης, ὡς ἄνω, ἐκτάσεως τῆς κλίμακος δὲν γίνεται πάντοτε χρῆσις εἰς τὰ ἄσματα ταῦτα. Οὕτως ἢ ἕκτασίς τινων ἀποτελεῖται ἐκ πέντε ἢ καὶ ἕξ μόνον φθόγγων, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς ὑποτονικῆς.

Ἐκ τῶν χρωματικῶν κλιμάκων ἐπικρατεῖ ἡ ἔχουσα βάσιν τὸν φθόγγον γέ, ἣτις ἀποτελεῖται ἐκ δύο χρωματικῶν τετραχόρδων, διαχωριζομένων ὑπὸ τοῦ εἰς τὸ μέσον τῆς κλίμακος ὑπάρχοντος διαζευτικοῦ τόνου μὲ χρῆσιν τῆς ὑποτονικῆς ὡς ἐξῆς:

Συνήθως ὅμως ἡ κλιμαξ αὕτη ἀπαντᾶται μεικτή, τοῦ πρώτου τετραχόρδου παραμένοντος πάντοτε χρωματικοῦ καὶ τοῦ ὀξέος διατονικοῦ. Αἱ μελωδίαί δηλαδὴ κινοῦνται κατὰ τὴν ἐξῆς ἀνιούσαν καὶ κατιούσαν διάταξιν φθόγγων:

Ὑπὸ τὰς δύο μορφὰς ταύτας ἡ κλίμαξ αὕτη ἀπαντᾶται καὶ εἰς τὰς μελωδίας τοῦ πλαγίου δευτέρου ἤχου τῆς ἐκκλησιαστικῆς Βυζαντινῆς μουσικῆς. Εἰς ἔτι μικρότερον ποσοστὸν ἁσμάτων ἀπαντᾶται ὁ χρωματικὸς τρόπος τοῦ do ὑπὸ τὴν ἐξῆς ἀνιούσαν καὶ κατιούσαν σειρὰν φθόγγων :

Ἡ κλίμαξ αὕτη ἀνήκει μᾶλλον εἰς τὰς μεικτὰς κλίμακας. Τὸ πεντάχορδον do-sol διατηρεῖται χρωματικὸν εἰς ὅλας τὰς μελωδίας, οὐχὶ μόνον τῆς ὑπὸ ἐξέτασιν περιοχῆς ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἄλλας περιοχὰς τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος, ἔνθα ἀπαντᾶται ὁ τρόπος οὗτος, ἐνῶ τὸ τετράχορδον sol-do εἶναι διατονικόν, τοῦ φθόγγου si ἐκτελουμένου εἰς τὴν φυσικὴν του θέσιν κατὰ τὴν ἀνάβασιν, καὶ ἐν ὑφέσει πάντοτε κατὰ τὴν κατάβασιν τῆς μελωδίας.

Εἰς πολλὰ ἄσματα τὰ ὁποῖα ἀνήκουν εἰς τὸν τρόπον τοῦτον, παρατηρεῖται τὸ χαρακτηριστικὸν γνώρισμα, ὅτι ἐνῶ τὸ πλεῖστον μέρος τῆς μελωδίας διατηρεῖ τὴν τονικότητα τοῦ do, πρὸς τὸ τέλος καὶ ἰδίᾳ ἡ τελικὴ κατάληξις αὐτῆς γίνεται εἰς τὴν δευτέραν βαθμίδα, δηλαδὴ τὸν φθόγγον ré, ὅστις εἶναι βάσις ἑτέρου χρωματικοῦ τρόπου, τοῦ τρόπου τοῦ ré¹.

Λ α ῖ κ ἂ ὄ ρ ο γ α ν α ἐν χρήσει εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Βονίτσης εἶναι τὰ συνήθη καὶ εἰς τὴν ὑπόλοιπον ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα, ἤτοι τὸ κλαρίνο, τὸ βιολί, τὸ λαούτο, τὸ σαντούρι, ἡ κιθάρα, τὴν ὁποῖαν χορδίζουσι κατὰ τὸ σύστημα χορδίσματος τοῦ λαούτου, διὸ καὶ καλεῖται λαουτοκίθαρον, τέλος καὶ τὸ ἀκορντεόν.

Παραθέτομεν κατωτέρω τὴν μουσικὴν δύο χαρακτηριστικῶν ἁσμάτων ἐκ τῆς περιοχῆς ταύτης. Τὸ πρῶτον (βλ. κατ. σ. 355) εἶναι τὰ κάλαντα τοῦ Λαζάρου ἢ «ἡ Λαζάρου» ὅπως καλοῦνται εἰς τὴν Βόνιτσαν. Τὸ ἐτραγούδησεν ὁ Γεώργιος Λουριώτης ἐκ Βονίτσης, ἐτῶν 66, ἐργάτης, ἀγράμματος. Οὗτος ἀνέφερεν εἰς ἐμὲ ὅτι τὸ ἐτραγουδοῦσε μὲ τὴν συντροφίαν του περιερχόμενος τὰς οἰκίας, ὡς ἐσυνήθιζον εἰς τὴν Βόνιτσαν, τὴν Παρασκευὴν τὸ ἑσπέρασ ἀπὸ τῆς ἑνδεκάτης μέχρι τῆς πρωΐας τοῦ Σαββάτου. Ἐφερον εἰς χεῖρας ἓνα καλάθι στολισμένον μὲ ἄνθη καὶ κύπρους, δηλαδὴ κουδούνια αἰγῶν.

Ἀπὸ τῆς ἐπόψεως τοῦ τρόπου προσαρμογῆς μελωδίας καὶ ποιητικοῦ κειμένου παρατηροῦμεν ὅτι εἰς τὴν ὅλην μουσικὴν στροφὴν τοῦ ἁσματος τοῦ ὁποίου ἡ

¹ Βλ. πλείονα εἰς τὴν μουσικὴν εἰσαγωγὴν τοῦ δημοσιεύματος τοῦ Κέντρου: Ἑλληνικὰ δημοτικὰ τραγούδια, τόμ. Γ' (Μουσικὴ Ἑκλογή), ὑπὸ Γ. Κ. Σπυριδάκη καὶ Σπ. Περιστέρη, ἐν Ἀθήναις 1968, σελ. κβ' ἐξ.

μελωδία περιλαμβάνει ἕξ ἐν συνόλῳ μουσικά μέτρα ἑπτασήμου ρυθμοῦ, εἶναι προσηρμοσμένος δλόκληρος ὁ ἱαμβικός δεκαπεντασύλλαβος στίχος. Εἰς τὴν 6ην καὶ 12ην συλλαβὴν παρεμβάλλονται αἱ συνήθεις εὐφωνικαὶ συλλαβαὶ πρὸς συμπλήρωσιν ὠρισμένων φθόγγων. Ὡς πρὸς τὸν μουσικὸν τρόπον ἡ μελωδία ἀνήκει εἰς τὸν διατονικὸν τοῦ γέ, ὅστις ἔχει ἀντίστοιχον τὴν κλίμακα τοῦ πρώτου ἤχου τῆς Βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς.

Τὸ δεύτερον παρατιθέμενον ᾄσμα (βλ. κατωτ. σελ. 356) εἶναι μοιρολόι, τὸ

Εἰκ. 1. Γυναῖκες μοιρολογοῦσαι ἐπὶ τοῦ τάφου προσφιλοῦς προσώπου των εἰς Μοναστηράκιον Βονίτσης.

ὁποῖον ἠχογράφησα εἰς Μοναστηράκιον Βονίτσης ἀπὸ ὁμάδα γυναικῶν, αἱ ὁποῖαι ἐμοιρολόγησαν ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ ἀποβιώσαντος συζύγου μιᾶς ἐξ αὐτῶν (εἰκ. 1).

Ἐκ τῆς ἀπόψεως τὸ μοιρολόγιον ἀνήκει εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ᾄσμάτων ἐλευθέρου ρυθμοῦ. Ἡ μελωδία του, λίαν χαρακτηριστικῆ, βασιίζεται εἰς τὸν τρόπον τοῦ γέ, μετὰ δύο ἐναλλασσομένων χροῶν τῆς δευτέρας καὶ τετάρτης¹. Διὰ τῶν χροῶν τούτων ἐκφράζεται ἐντόνως ὁ ἀνθρώπινος ψυχικὸς πόνος. (Βλ. κατωτέρω μουσικά διαγράμματα κάτωθεν τῆς καταγεγραμμένης μουσικῆς).

Β') Ἡ εἰς Καρυνὰν Λευκάδος ἠχογραφηθεῖσα μουσικὴ ὕλη ἀποτελεῖται ἐκ πενήτηντα ᾄσμάτων διαφόρων κατηγοριῶν. Σημειωτέον ὅτι τὰ περισσότερα τούτων, καὶ ἰδίᾳ τὰ κλέφτικα, ἀπαντοῦν καὶ εἰς τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα, εἰς τὰς

¹ Περί χροῶν τοῦ τρόπου τούτου βλ. εἰς μουσικὴν εἰσαγωγὴν, ἔνθ' ἀν., σελ. κβ' ἐξ-περί (Κεφ. χροῶν τῶν τρόπων τοῦ γέ).

περιοχὰς τοῦ νομοῦ Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας καὶ ἐν μέρει εἰς τὰς τῆς νοτίου Ἡπείρου. Τὸ φαινόμενον τοῦτο ἐν Λευκάδι ἐξηγεῖται ἐκ τῆς γειτνιασεως καὶ ἐπικοινωνίας τῶν κατοίκων τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἡπείρου μὲ τὴν νῆσον καθ' ὅλην τὴν περίοδον τῆς τουρκοκρατίας. Ἡ Λευκάς, ὡς γνωστὸν, ὑπῆρξε καταφύγιον πολλῶν ἀρματολῶν καὶ κλεφτῶν καὶ κατὰ τὴν περίοδον τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγῶνος. Χαρακτηριστικὴν μαρτυρίαν περὶ τούτου ἀνευρίσκομεν εἰς τὸ γνωστὸν κλεφτικὸ τραγούδι τῆς τάβλας, τοῦ ὁποίου οἱ πρῶτοι στίχοι ἔχουν ὡς ἑξῆς:

*Κι ἂν πᾶς, πουλὶ μ', κατ' τὴ Φραγκιά, κι ἂν πᾶς σὴν Ἀγιο-Μαύρα¹
χαιρέτα μου τὴν κλεφτουριά καὶ τοὺς καπεταναίους²
πές τους νὰ κάτσουν φρόνιμα*

Ἐκ τῶν λοιπῶν κατηγοριῶν ἁσμάτων ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὰ παρουσιάζουν τὰ τραγούδια τοῦ γάμου, τὰ μοιρολόγια, πρὸς δὲ καὶ οἱ χοροί, ὄργανοὶ ἢ τραγουδιστοί.

Παραθέτομεν κατωτέρω μουσικὰ παραδείγματα μετὰ σχετικῶν παρατηρήσεων.

Τὸ πρῶτον (βλ. σελ. 357-358) εἶναι τραγούδι τοῦ γάμου. Ἄδεται τὸ ἐσπέρας τῆς Τρίτης πρὸ τῆς στέψεως εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμπροῦ, ὅταν κοσκινίζεται τὸ ἀλεύρι καὶ ἀναπιάνονται τὰ προζύμια διὰ τὶς κουλοῦρες τοῦ γάμου³. Τὸ κείμενον τοῦ ἁσματος ἀρχίζει μὲ ἐπίκλησιν πρὸς τὴν Παναγίαν τὴν Φανερωμένην⁴, ὅπως εὐχηθῆ καὶ εὐλογήσῃ τὴν χαρὰν τοῦ γάμου. Τὸ θέμα τοῦτο εἰς τὸ ἄσμα ἀποτελεῖ οὕτως εἰσαγωγὴν εἰς τὸ ἐπακολουθοῦν κύριον μέρος αὐτοῦ ἐκ τοῦ ὁποίου διαφέρει καὶ ὡς πρὸς τὸν ρυθμὸν καὶ τὴν μελωδίαν. Ὁ ρυθμὸς τούτου εἶναι ὁ τετράσημος 4/4 μὲ τὴν ποικιλίαν ρυθμικῶν μορφῶν. Ἡ μελωδία του ἀνήκει εἰς τὴν χρωματικὴν κλίμακα τοῦ γέ, ἣτις ἔχει ἀντίστοιχον τὴν κλίμακα τοῦ πλαγίου δευτέρου ἤχου τῆς Βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ἐκ τῆς ὁποίας χρησιμοποιεῖ ἐν πεντάχορδον καὶ τὴν ὑποτονικὴν⁵.

Ὡς πρὸς τὴν προσαρμογὴν τοῦ κειμένου εἰς τὸν ρυθμὸν καὶ τὴν μελωδίαν παρατηροῦμεν ὅτι ἕκαστος 15/σύλλαβος ἱαμβικὸς στίχος καλύπτει ὅλην τὴν μουσικὴν στροφὴν, ἣτις ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο μελωδικὰ μέρη Α + Β. Τὸ πρῶτον ἱαμ-

¹ Μὲ τὴν ὀνομασίαν αὐτὴν ἦτο παλαιότερον γνωστὴ ἡ Λευκάς.

² Ὁ στίχος οὗτος ἄδεται καὶ ἄλλως :

χαιρέτα μου τὴν κλεφτουριά κι αὐτὸν τὸν Κατσαντώνη.

³ Τὸ ἔθιμον τοῦτο ἀπαντᾶται εἰς ἄλλας περιοχὰς τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸ ἐσπέρας τῆς Τετάρτης.

⁴ Ὁμώνυμος μονὴ τῆς Πεφανερωμένης ἔξωθι τῆς πόλεως Λευκάδος.

⁵ Περὶ τοῦ τρόπου τούτου καθὼς καὶ τῶν ἄλλων τρόπων οὔτινες ἀπαντοῦν εἰς τὰ Ἑλληνικὰ δημοτικὰ τραγούδια βλ. εἰς Μουσικὴν εἰσαγωγὴν, ἐνθ' ἄν.

είναι ἡ κλίμαξ τοῦ τρίτου ἤχου τῆς Βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, ἣτις ἔχει ὡς γνωστόν, βάσιν τὸν φθόγγον Γα = fa.

Εἰς τὴν αὐτὴν περίπου μελωδίαν τοῦ κυρίου ἕσματος ἀλλὰ μὲ μικρὰς παραλλαγὰς εἶναι προσηρμοσμένον καὶ ἕτερον ἕσμα τοῦ γάμου (σελ. 359) τὸ ὁποῖον ἄδεται τὴν Παρασκευὴν, ὅτε γίνονται τὰ *καρφώματα* τῶν προικιῶν τῆς νύμφης. Ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἕσμάτων εἶναι ὅτι τοῦ πρώτου ἡ μελωδία καταλήγει εἰς τὴν τονικὴν, τοῦ δευτέρου εἰς μίαν τετάρτην κάτωθεν τῆς τονικῆς. Τὸ στοιχεῖον τοῦτο δημιουργεῖ ἀμφιβολίας διὰ τὴν κατάταξιν τοῦ ἕσματος ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τοῦ τρόπου εἰς ὃν ἀνήκει. Κατὰ τὴν γνώμην μου κυριαρχεῖ αἰσθητικῶς ἡ τονικότης τοῦ τρόπου τοῦ fa, διὸ καὶ κατετάχθη εἰς αὐτόν.

Τὸ παρατιθέμενον *μοιρολόϊ* (βλ. σελ. 360-361) μεῖδιάζοντα μουσικὰ χαρακτηριστικὰ ἀνήκει ἀπὸ ἀπόψεως ρυθμοῦ εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ἕσμάτων ἐλευθέρου ρυθμοῦ. Οὕτως ὁ ἀκριβὴς καθορισμὸς τοῦ χρόνου ἐκτελέσεως τῶν φθόγγων παρουσιάζει δυσκολίαν. Ἡ μετρίως γοργὴ χρονικὴ ἀγωγή εἶναι ἡ μᾶλλον ἐνδειγμένη διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τούτων, ἀλλὰ καὶ αὕτη μὲ σχετικὴν τινα ἐλευθερίαν λόγῳ τοῦ εἶδους τοῦ ἕσματος.

Ἡ μελωδία του βασιζέται εἰς τρεῖς κυρίως φθόγγους: Τὴν τονικὴν *πί*, τὴν ἐπιτονικὴν *fa* μετὰ διέσεως καὶ τὴν τρίτην *sol*.

Τοὺς ὑπολοίπους φθόγγους, δηλαδὴ τὴν ὑποτονικὴν μὲ ἔλξιν πρὸς τὴν τονικὴν, τὴν πέμπτην πρὸς τὰ ἄνω *si*, ἡ ὁποία μίαν μόνον φορὰν ἀκούεται κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν, ὡς λυγμός, καθὼς ἐπίσης καὶ τὴν τετάρτην κάτωθεν τῆς τονικῆς *si*, ἡ ὁποία ἀκούεται δῖς, θεωροῦμεν ὡς ποικίλματα τὰ ὁποία πλαισιώνουν τοὺς τρεῖς κυρίους φθόγγους τῆς μελωδίας. Ἡ προσαρμογὴ τοῦ κειμένου τοῦ ἕσματος (λαμβικὸς δεκαπεντασύλλαβος) πρὸς τὴν μελωδίαν αὐτοῦ γίνεται κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπον: Τὸ πρῶτον δσύλλαβον ἡμιστίχον διασπᾶται (τσακίζεται) εἰς τὴν ἕκτην συλλαβὴν διὰ νὰ ἐπαναληφθῇ ὁλόκληρον καὶ νὰ καλύψῃ οὕτω τὴν ἕκτασιν τοῦ Α' μέρους τῆς μελωδίας, ἣτις ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο μικροτέρας μελωδικὰς φράσεις $A = \alpha + \beta$. Ἀκολούθως ἐπαναλαμβάνεται καὶ πάλιν τὸ πρῶτον δσύλλαβον ἡμιστίχον διὰ νὰ καλύψῃ τὴν πρώτην μελωδικὴν φράσιν τοῦ Β' μέρους τῆς μελωδίας.

Ἡ δευτέρα μελωδικὴ φράσις τοῦ Β' μέρους τῆς μελωδίας $B = \alpha + \beta$ καλύπτεται ἀπὸ τὴν ἐπανάληψιν τοῦ δευτέρου 7συλλάβου ἡμιστίχου. Οὕτως ὁλόκληρος ὁ στίχος, προσαρμοζόμενος εἰς τὰς τέσσαρας μουσικὰς φράσεις τῆς ὅλης μελωδίας, λαμβάνει διὰ τῶν ἐπαναλήψεων τὴν ἐξῆς στροφικὴν μορφήν:

ὦχ! Τρεῖς ἀντρειωμένοι βού-,
τρεῖς ἀντρειωμένοι βούλονται,
τρεῖς ἀντρειωμένοι βούλονται, νά-
α-βγοῦν ἀπὸ τὸν Ἄδη.

Τὸ ἔκτον ᾄσμα (βλ. σελ. 361-362) τὸ ὁποῖον φέρει τὸν τίτλον Μ η λ ι ἄ , εἶναι χορευτικόν. Μὲ τὸν τίτλον τοῦτον εἰς Λευκάδα εἶναι γνωστὸς χορὸς μὲ διπλὴν χορευτικὴν μορφήν, δηλαδή διπλὸς χορὸς.

Ὁ πρῶτος χορὸς ἀνήκει εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν συρτῶν, εἰς ρυθμὸν 4/4 καὶ ὁ δεύτερος εἰς τὴν ἰδίαν κατηγορίαν, ἀλλὰ εἰς ρυθμὸν 7/8 εἰς τὴν μορφήν τοῦ συρτοῦ Καλαματιανοῦ.

Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως μουσικῶν τρόπων, ἡ μελωδία τοῦ πρώτου χοροῦ ἀνήκει εἰς τὸν διατονικὸν τρόπον τοῦ γέ, κατὰ μετάθεσιν τῆς φυσικῆς βάσεώς του γέ εἰς τὸν φθόγγον Ια, κατὰ μίαν πέμπτην ὀξύτερον. Ὁ τρόπος οὗτος ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν κλίμακα τοῦ πρώτου καὶ πλαγίου πρώτου ἤχου τῆς Βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς.

Τοῦ δευτέρου χοροῦ ἡ μελωδία ἀνήκει εἰς τὸν τρόπον τοῦ φα, κατὰ μετάθεσιν τῆς φυσικῆς του βάσεως ἐκ τοῦ φα εἰς τὸν φθόγγον δο κατὰ μίαν πέμπτην ὀξύτερον. Τὸ ποιητικὸν κείμενον, ἀνήκον εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν παραλογῶν, ἀπαντᾶται εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς Ἑλληνικὰς περιοχὰς μὲ διαφόρους μελωδικὰς καὶ ρυθμικὰς παραλλαγὰς.

Ἡ προσαρμογὴ τοῦ κειμένου πρὸς τὸν ρυθμὸν καὶ τὴν μελωδίαν παρουσιάζεται κατὰ τὸν ἑξῆς τρόπον: Τὸ πρῶτον μέρος τῆς μελωδίας τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖται ἐξ ὀκτὼ μέτρων καὶ ἐκ τετρασήμου ρυθμοῦ, καλύπτει ὀλόκληρον τὸν στίχον (ἱαμβικὸν 15/σύλλαβον). Εἰς τὰ τέσσαρα ἀρχικὰ μέτρα τῆς μελωδίας προσαρμόζεται τὸ πρῶτον ἡμίστιχον 8/σύλλαβον, εἰς δὲ τὰ ὑπόλοιπα τέσσαρα τὸ δεύτερον 7/σύλλαβον ἡμίστιχον, μὲ τὴν προσθήκην δύο ἀκόμη συλλαβῶν, αἵτινες εἶναι ἐπανάληψις τῆς λέξεως - μ η λ ι ἄ - διὰ νὰ καλυφθῇ τὸ ἀκροτελεύτιον τῆς μελωδίας,

Τὸ δεύτερον μέρος τῆς μελωδίας, ἀποτελούμενον ὡς καὶ τὸ πρῶτον ἐξ ὀκτὼ μουσικῶν μέτρων εἰς 7/σημον ρυθμὸν, καλύπτει τὸ πρῶτον 8/σύλλαβον ἡμίστιχον τοῦ δευτέρου στίχου. Εἰς τοῦτο παρεμβάλλονται τὰ τσακίσματα, γ ι ἔ μ', ἄ χ ! · μ η λ ι ἄ , πρὸς κάλυψιν ὠρισμένων φθόγγων τῆς μελωδίας. Οὕτω καὶ τὸ πρῶτον μέρος τῆς μελωδίας εἰς τὸ ὁποῖον προσαρμόζεται ὁ πρῶτος χορὸς, καὶ τὸ δεύτερον εἰς τὸ ὁποῖον προσαρμόζεται ὁ δεύτερος χορὸς, καλύπτουν ἓνα καὶ ἥμισυ ἱαμβικὸν 15/σύλλαβον στίχον, ὡς καὶ εἰς τὰ κλέφτικα τραγούδια τοῦ τραπεζιοῦ ἐλευθέρου ρυθμοῦ.

Ἡ τελευταία μουσικὴ καταγραφή εἶναι ἡ τοῦ ὀργανικοῦ χοροῦ ὁ ὁποῖος καλεῖται Θ ι α κ ὸ ς (βλ. σελ. 362 - 363). Οὗτος, ὡς δηλοῖ καὶ τὸ ὄνομά του, εἰσήχθη προφανῶς ἐξ Ἰθάκης¹. Πρόκειται περὶ διπλοῦ χοροῦ. Ὁ μὲν πρῶτος εἶναι προσηρ-

¹ Ὡς γνωστὸν ἡ Ἰθάκη ὀνομάζεται κοινῶς Θιάκι.

σμένος εις τὸν ρυθμὸν τῶν 4/8, μετρουμένων εις δύο κινήσεις καὶ εἰς χρονικὴν ἀγωγὴν γοργήν, ὁ δὲ δεύτερος εἰς τὸν ρυθμὸν τῶν 2/4, ἐκάστου χρόνου διαιρουμένου εἰς τρία μέρη, δηλαδὴ εἰς τὴν μορφήν τοῦ τριήχου¹. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῶν μουσικῶν τρόπων αἱ μελωδίαὶ ἀμφοτέρων τῶν χορῶν ἀνήκουν εἰς τὸν διατονικὸν τρόπον τοῦ γέ.

Εἰς Καρυὰν Λευκάδος ἠχογραφήθη παρ' ἡμῶν ἡ μουσικὴ δέκα λαϊκῶν χορῶν κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῶν ὑπὸ τοῦ τοπικοῦ μεικτοῦ χορευτικοῦ ὀμίλου, διευθυνο-

Εἰκ. 2. Μεικτὸς χορευτικὸς ὄμιλος τῆς Λευκάδος μὲ τοπικὰς ἐνδυμασίας.

μένου ὑπὸ τοῦ μουσικοῦ Γ. Θάνου (εἰκ. 2). Ἡ μουσικὴ αὕτη ἐξετελέσθη ὑπὸ τεσσάρων ἐντοπίων λαϊκῶν ὀργανοπαικτῶν².

Ἐκ τῶν χορῶν τούτων ἄλλοι χορεύονται τῇ συνοδείᾳ μόνον ὀργάνων: ὀργανικοὶ χοροὶ, ἄλλοι δὲ συνοδείᾳ ἕσματος καὶ ὀργανικῆς μουσικῆς: τραγουδιστοὶ χοροὶ.

Α) Εἰς τὴν πρώτην κατηγορίαν, δηλ. τῶν ὀργανικῶν χορῶν, ἀνήκουν:

α) Ὁ Λευκαδίτικος μπάλλος. Οὗτος, ἀποτελῶν παραλλαγὴν χορευτικὴν καὶ μελωδικὴν τῶν νησιωτικῶν μπάλλων, προσαρμόζεται εἰς τὸν ρυθμὸν τῶν 4/8 εἰς γοργὴν χρονικὴν ἀγωγὴν. Τὸ ἰδιαιτέρον χαρακτηριστικὸν τούτου εἶναι ὅτι πρὸς τὸ τέλος ὁ μὲν ρυθμὸς μεταβάλλεται εἰς 7/8, ὁ δὲ χορὸς λαμβάνει τὴν μορφήν τοῦ συρτοῦ Καλαματιανοῦ.

¹ Ὁ ρυθμὸς οὗτος θὰ ἠδύνατο νὰ ἀποδοθῇ διὰ τοῦ μουσικοῦ μέτρου 6/8, εἰς δύο κινήσεις ἐκτελουμένον.

² Τῶν: Νικολ. Βρυώνη, κλαρίνο, Γεώργ. Βερικίου, βιολί, Νικολ. Κατωπόδη, ἀκορντεόν, καὶ Σταύρου Κατωπόδη, λαοῦτο.

Ἡ ἀλλαγὴ αὕτη εἰς οὐδένα ἐκ τῶν μάλλων τῶν ἄλλων νησιωτικῶν περιοχῶν παρατηρεῖται.

β) Τὸ κ ο φ τ ό. Ἡ ὀνομασία τοῦ χοροῦ τούτου προέρχεται ἐκ τῆς ἀποτόμου στάσεως τῶν χορευτῶν καὶ τῆς μελωδίας, ἣτις γίνεται εἰς ἕν ὠρισμένον σημεῖον τούτου. Ὁ χορὸς οὗτος εἶναι προσηρμοσμένος εἰς τὸν ρυθμὸν τῶν 4/4 μὲ γοργὴν χρονικὴν ἀγωγὴν. Ἡ μελωδία του ἀνήκει εἰς τὸν τρόπον τοῦ fa καὶ τὸν τοῦ ré.

γ) Τὸ κ α ρ α β á κ ι. Πρόκειται περὶ χοροῦ συρτοῦ διπλοῦ. Ἡ πρώτη του μορφή εἶναι προσηρμοσμένη εἰς τὸν ρυθμὸν τῶν 4/4 καὶ εἰς μετρίαν χρονικὴν ἀγωγὴν, ἡ δὲ δευτέρα εἰς τὸν ρυθμὸν τῶν 7/8 καὶ εἰς τὴν χρονικὴν ἀγωγὴν τοῦ συρτοῦ Καλαματιανοῦ.

δ) Ὁ Θ ι α κ ό ς. Περὶ τούτου ἐγένετο ἤδη λόγος ἀνωτέρω (βλ. σελ. 352-53).

ε) Τὰ π α λ α μ á κ ι α. Χορὸς συρτός, προσηρμοσμένος εἰς τὸν ρυθμὸν τῶν 4/4 καὶ εἰς σύντομον χρονικὴν ἀγωγὴν. Ἡ ὀνομασία του προῆλθεν ἐκ τοῦ κτυπήματος ὑπὸ τῶν χορευτῶν τῶν παλαμῶν τῶν χειρῶν εἰς ὠρισμένον σημεῖον τῆς ἐκτελέσεως αὐτοῦ, συμφώνως μὲ τὸν ρυθμὸν τῆς μελωδίας.

Β) Οἱ τραγουδιστοὶ χοροὶ φέρονται μὲ τὰ ἐξῆς ὀνόματα: α) Ὁ Γ ι á ν ν η ς ὁ Μ α ρ α θ ι α ν ό ς. Χορὸς διπλός. Ἡ πρώτη του μορφή χορεύεται ὡς ὁ συρτός Καλαματιανός εἰς τὸν ρυθμὸν τῶν 7/8, ἡ δὲ δευτέρα ὡς ὁ πηδηκτός ἢ τσάμικος, προσηρμοσμένος εἰς τὸν ρυθμὸν τῶν 6/4.

Ὁ χορὸς οὗτος εἶναι γνωστός εἰς τὰς περιοχὰς Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας ἀπὸ τὰς ὁποίας φαίνεται ὅτι εἰσῆχθη εἰς τὴν Λευκάδα.

β) Ἡ μ η λ ι á. Περὶ τοῦ χοροῦ τούτου ἐγένετο ἀνωτέρω (σελ. 352) λόγος.

γ) Ἡ λ ε μ ο ν ι á ἢ κ α θ ι σ τ ό ς χ ο ρ ό ς. Καλεῖται οὕτως ἐκ καθιστικῶν κινήσεων τῶν χορευτῶν εἰς ὠρισμένα χρονικὰ σημεῖα αὐτοῦ. Εἶναι καὶ οὗτος χορὸς διπλός. Ἡ πρώτη μορφή ἔχει ρυθμὸν 4/4, ἡ δὲ δευτέρα ρυθμὸν 7/8. Ὁ χορὸς οὗτος φαίνεται μᾶλλον ὅτι προέρχεται ἐκ τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος.

δ) Τὸ μ π α ρ μ π ο υ ν á κ ι. Διπλὸς χορὸς. Ἡ πρώτη μορφή εἶναι προσηρμοσμένη εἰς τὸν ρυθμὸν 4/4, ἡ δὲ δευτέρα εἰς τὸν ρυθμὸν 7/8.

ε) Ἡ Δ ι α μ á ν τ ω. Εἶναι χορὸς πηδηκτός, καλούμενος καὶ τσάμικος, γνωστός εἰς ὅλας τὰς περιοχὰς τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος καὶ Πελοποννήσου, προσηρμοσμένος εἰς τὸν ρυθμὸν τῶν $6/4 = \frac{3+3}{4}$.

Α' Ἡ Λαζάρα¹.

124

1) Ἐ - δῶ δια - βαί - νειό - λά - να - ζα -
 ρος μέ - δῶ - δι - κ' Ἄ - να - πο - στό - λους
 2) καί - πάλι - ξα - να - γύ - νυ - ρι - σε - μέ
 δε - κα - τρεῖ - νεις Ἄγ. γέ - ε - λους. 4) Πέν - τε κρα -
 τοῦν τὸ μα - ναῦ - ρο - σου πέν - τι τὸ κα - να - λλι -
 γῶ - νω - νουν κι ἄλ - λοι πέν - τι πε - ρι -
 νι - κα - λουῖν γ. ἄ - φέν - τη κα - να - βαλ - λί - νι - κα

Τον

¹ Ἐδῶ διαβαίνει ὁ Λά-να-ζαρος με δῶδικ' Ἄ-να-ποστόλους
 καὶ πάλι ξαναγύ-νυ-ρισε με δεκατρεῖ-ν-εις Ἄγγέλους.

² Ἀφέντη μ', ἀφιντάκι μου, πέντι βουλές ἀφέντη.

Πέντι κρατοῦν τὸ μαῦρο σου, πέντι τὸ(ν) καλλιγώνουν
 κι ἄλλοι πέντι περικαλοῦν, ἀφέντη, καβαλλίκα.

¹ Κ.Α. χ/φον ἀριθ. 3037, σελ. 29 - 33, Ε.Μ.Σ., ἀρ. εἰς. 14494, ταιν. 1064 Αἰ. Τραγ.
 Γεώργιος Λουριώτης, ἔτων 66, Βόνιτσα.

Β' Μοιρολόι ¹.

Ἐλευθέρου ρυθμοῦ. Χρόνος μέτριος.

1) ν' Ἐ - ψές τὸ - - - βρά - - - α - - - τοῦ
βρά - δυ πέ - ρα - - - α - - - σα - - -
ἄ - - - ι, ν. ἄ. πό - ζ' ἄ. πού - - -
ου - - - τού φλού - ρι - - - που. λά - κι
ι - - - μου - [2] κι ἄ. ι. κῶ τήν - - - πέ - - -

Τον. Χρόα 3° Τον. Χρόα 4°

N- ἔψες τὸν βράδν πέρασα, ἄ - ν - ἀπόξ' ἀπὸν τὸν φλούρι²
κι ἄ - ι - κῶ τήν πέτρα πὸν βογγεῖ, τὸ χῶμα νὰ στενάζη, μαννούλα μου.
T' ἔχεις, μνήμα μου, κὶ βογγᾶς, τ' ἔχεις κι ἀναστενάξεις, τὸν ἔρημο,
μὴν εἶν' τὸ χῶμα σου βαρὸν κ' ἡ πέτρα σου ριζίμι;

¹ Κ.Λ. γ/φον ἀριθ. 3037, σ. 176, Ε.Μ.Σ. ἀρ. εἰσ. 14494, ταιν. 1074 Αι. Τραγ. ὁμᾶς γυναικῶν. Μοναστηράκιον Βονίτισης

² φρούριον.

Γ' Γαμήλιον¹.

α' Εἰσαγωγή

♩ ~ 109

ὦχ! Κυ. ρὰ Φα. νε - ρω - μέ - ε - - - νη
 μου ³ μέ
 τὸ - μο - - νο - , μέ
 τὸ - μο. νο - - γε - ⁽¹⁾ νῆ
 σου. ὦχ! - Τού - τη χα - ρὰ - - πού
 κά - α - - νου. με
 νά ³ 'ναι μέ
 τή - , νά 'ναι μέ τὴν
 εὐ - χή σου.
 Τον.

ὦχ! Κυρὰ Φανερωμένη μου με τὸ μονογενῆ σου.

ὦχ! τούτη χαρὰ ποὺ κάνουμε νά 'ναι με τὴν εὐχή σου.

¹ Κ.Λ. χ/φον ἀριθ. 3037, σ. 94. Ε.Μ.Σ. ἀρ. εἰς. 14417, ταιν. 1066 Β₁₁. Τραγ. Ἑλένη Ζαβιτσιάνου, ἐτῶν 62, Καρὴν Λευκάδος.

(¹) Ἡ τραγουδίστρια ἐκ λάθους δὲν ἐκτελεῖ ὅλους τοὺς χρόνους τοῦ μέτρου.

β' Κυρίως ᾠσμα

♩ = 224

Φέρ-τε σῆτ-τες με τὰ
 ξέ-νιες νὰ ξε-στί-σω
 με τὰ λεύ-ρι

Ton

Φέρετε σῆττες μεταξένιες
 νὰ ξεστίσωμε τ' ἀλεύρι.
 Ποταμέ μου κι ὄχλιανέ μου,
 γι' ὄχλιανέ τα τὰ νερά σου
 καὶ τὰ καλορρίζικά σου,
 ν' ἀναπιάσωμε προζύμι
 τοῦ καλοῦ γαμβροῦ κουλλούρι.

Φκήσου με, μαννούλα μου,
 τώρα σὶ ὄριο μου προζύμι
 καὶ σὶ καλορρίζικό μου.
 Τὴν εὐχή μου, βρὲ παιδί μου,
 κι ὁ Θεὸς νὰ σὲ προκόψη.
 Φκήσου με, πατέρα μου

.....

Δ' Γαμήλιον¹.

$\text{♩} \sim 200$ Δ]

1 Τώ - ρα - - - - - στά καρ - - - - -

B) φώ - μα - - - - - τά μου - - - - -

καί - - - - - στά - - - - - κα - - - - - λο - - - - - ρι - - - - - ζι - - - - -

κά - - - - - μου - - - - - 2 φκῆ - - - - - σε - - - - - με - - - - -

μαν - - - - - νού - - - - - λα - - - - - μου - - - - -

τώ - - - - - ρα - - - - - στά - - - - - καρ - - - - - φώ - - - - - μα - - - - -

τά - - - - - μου - - - - - 3 τήν - - - - - εὐ - - - - - χί μου - - - - -

νάης, παι - - - - - δί μου, τῆ - - - - - δι - - - - -

κιά μ' - - - - - καί - - - - - τοῦ - - - - - Χρι - - - - - στοῦ - - - - - μου - - - - -

*Τώρα στά καρφώματά μου
καί στά καλορρίζικά μου*

¹ Κ.Λ. χ/φρον ἀριθ. 3037, σ. 122. Ε.Μ.Σ. ἀρ. εισ. 14436, ταιν. 1068 Β₅. Τραγ. Σπυριδ. Κατωπόδη, ἐτῶν 46. Καρὰ Λευκάδος.

φκῆσε με, μαννούλα μου,
 τώρα σὰ καρφώματά μου.
 Τὴν εὐχή μου γὰ ἴης, παιδί μου,
 τὴ δικιά μ' καὶ τοῦ Χριστοῦ μου.
 Φκῆσε με, πατέρα μου,
 τώρα σὰ καρφώματά μου,
 τώρα σὰ καρφώματά μου
 καὶ σὰ καλορρίζικά μου.
 Φκῆστε με, δικοὶ καὶ ξένοι,
 κι ὅσοι εἶστε καλεσμένοι.

Ε' Μοιρολόι¹.

Ἐλευθέρου ρυθμοῦ. Χρόνος μέτριος

1 ὦχ! — Τρεῖς ἀν. τρεῖ. ω. μέ. νοιέ. βού. — τρεῖς ἀν.
 τρεῖ. — γιω. μέ. — νοι βού. λον.
 ται — τρεῖς ἀν. τρεῖω. μέ. νοι βού.
 σου. λον. — ται γὰ — α βγοῦν ἀ — ποῦ — τὸν —
 Ἄ — α — δη — 2 ὦχ! — μιὰ νέ. α
 τίς πα. ρα — μιὰ νέ. — α τίς —
 πα. ρα. κα. λεῖ, ὦχ! μιὰ νέ. α τίς πα. ρα. —

¹ Κ.Α. γ/φον ἀρ. 3037, σ. 118. Ε.Μ.Σ. ἀρ. εἰσ. 14434, ταιν. 1068 Β₂. Τραγ. Μαρία Ζαβιτσιάνου ἐτῶν 76. Καρὰ Λευκάδος.

να. κα - λεί - γο - ο -
να - τι - στή - τής - λέ - ε - ει - ει - ει -

*Τρεῖς ἀντρωμένοι βούλονται νά βγοῦν ἀπὸ τὸν Ἄδη.
Μιά νέα τὶς παρακαλεῖ, γονατιστὴ τὶς λέει:
Πάρ' τε καὶ μ', ἀντρωμένοι μου, γιὰ τὸν ἀπάνου κόσμο.
.....*

Γ' Ἡ Μηλιά¹.

Μη. λιά —, πού'σαι στὸν έ —, στὸν έ γκρε —
μὸ — τὰ — μῆ. λα — φορ. τω —
μέ — νη — μη — λιά — λιά —
χιέ μ', τὰ — μῆ —, ἄχι! τὰ μῆ — λα — σου —
μη — λιόμ', μη — λιόμ', ρε — μπέ — σο — μαι —

¹ Κ.Λ. χ/φον ἀριθ. 3037, σ. 139. Ε.Μ.Σ. ἀρ. εἰσ. 14458, ταιν. 1070 Α. Τραγ. Ξενοφ. Βρεττός, ἐτῶν 63. Χωρίον Ἀλέξανδρος Λευκάδος.

μαι — τὰ μῆ-λα σου ρε-μπέ-ρε ρεμπέ-δο-

A) τον. B) τον.

- A) Μηλιά πού 'σαι στὸν ἔ-, στὸν ἐγκρεμὸ
τὰ μῆλα φορτωμένη, μηλιά.
- B) γιέ μ', τὰ μῆ-, ἄχ τὰ μῆλα σου,
μηλιά μ', μηλιά', ρεμπέβομαι.
- 2) Τὰ μῆλα σου ρεμπέβομαι
τὸν ἐγκρεμὸ φοβᾶμαι.
Κι ἄνι φοβᾶσαι τὸν γκρεμὸ
ἔλα τὸ μονοπάτι¹.
-

Ζ' Χορὸς Θιακὸς¹.

¹ Κ.Λ., γ/φον ἀρ. 3037, σ. 137. Ε.Μ.Σ. ἀρ. εἰσ. 14453, ταιν. 1069 Β₁₁. Ὅμας ὄργανο-
παικτῶν ἐκ Καρυᾶς καὶ Ἁγ. Πέτρου Λευκάδος.

RÉSUMÉ

Mission musicale et folklorique dans la province de Vonitsa et dans l'île de Lefkas (Leucade) du 3 au 17 juillet 1966.

par Spyr. Peristéris

L'auteur a travaillé pendant deux semaines à Vonitsa et dans deux villages de cette province Monastiraki et Thyrión et de même dans le village de Karyà à Lefkas, où il s'est occupé principalement à collectionner des chansons folkloriques et des danses populaires, ainsi que des coutumes se rapportant aux différentes manifestations sociales de ces régions.

Pendant cette mission l'auteur a réalisé 167 enregistrements sur bandes magnétiques, et publie ici ses remarques musicologiques sur ce matériel, qui comprend des chansons de différentes catégories.

Ces chansons sont exécutées soit par une seule voix, c.à.d. en solo, soit par un groupe de chanteurs à l'unisson.

Du point de vue rythmique, la plupart des ces enregistrements appartiennent aux rythmes suivants: a) $7/8 = \frac{3+2+2}{8}$, b) $4/4 = \frac{2+1+1}{4}$, ou $\frac{1+1+1+1}{4}$, c) $6/4 = \frac{3+3}{4}$ ou $\frac{1+2+2+1}{4}$ ou $\frac{2+1+1+2}{4}$.

Une petite partie de ces chansons appartiennent à la catégorie du rythme libre (ad libitum) des chansons dites de la table, comme les chansons cleptiques ou les moirologues (chansons funèbres) voir. pp. 345-347).

La plupart de ces chansons appartiennent aux modes musicaux diatoniques et une petite partie seulement aux modes chromatiques ou aux modes mixtes diatoniques et chromatiques. L'auteur mentionne également l'équivalence de ces modes aux modes ecclésiastiques Byzantins. De ce matériel musical réuni, l'auteur publie sept exemples, avec les remarques musicologiques correspondantes: a) Le 1er exemple est une chanson de «calende de Lazare» qu'on chante pendant la fête de la résurrection de Lazare, c.à.d. le Samedi, qui précède le Dimanche des Rameaux et est liée au culte populaire, et appartient au mode diatonique de ré, qui est l'équivalent du 1er mode plagal de la musique byzantine, vue que la technique de la chanson de Lazare, jusqu'à un certain point, ressemble à celle de la mélodie ecclésiastique. Le rythme est de 7/8 irrégulier et a la forme du deuxième Epitrite de la métrique ancienne: $7/8 = \frac{3+2+2}{8}$ (voir pp. 347-48, 355).

b) La 2ème chanson est un moirologue de la région de Vonitsa, en ré. Les altérations des IVe et Ve degrés ne changent point la structure de ce mode, car ce sont des «χοροί», qui permettent d'exprimer avec plus d'intensité les sentiments de douleur du chanteur. Le rythme est libre (ad libitum) voir pp. 348, 356.

c) La 3ème chanson est nuptiale; on la chante avant la célébration du mariage, le Mardi soir lorsque les parents de la mariée tamisent la farine pour préparer la pâte qui servira à la confection des gâteaux du mariage. La chanson est constituée de deux mélodies indépendantes. Le premier motif est comme un prélude et le second est la chanson proprement dite.

La 4ème partie est exécutée dans le rythme de 4/4 et appartient au mode chromatique de ré. La seconde mélodie est chantée dans le rythme de 7/8, et est dans le mode de fa, transposée sa tonique naturelle, dans

la tonalité de ré. Le texte poétique (octosyllabe trochaïque), est adapté au rythme de la mélodie principale et présente une originalité qui se rencontre rarement dans le rythme de 7/8 (voir la forme rythmique de cette chanson à la p. 350).

d) La 4ème chanson est également nuptiale et est chantée le Vendredi avant le mariage, lorsque les parents de la mariée préparent sa dot.

La mélodie est la même que celle de la deuxième partie du No 3, avec des changements minimes. Elle diffère seulement par la cadence qui se termine au 4e degré sous la tonique de fa. Cela peut créer de doutes quant à la juste classification du mode de cette mélodie. Mais de toute façon c'est le mode de la qui prédomine malgré la note finale voir p. 351, 359).

e) La 5e chanson est un moirologue de Karyà, Lefkas.

Le trait principal de cette mélodie est sa faible étendue, qui se base sur trois notes: la tonique, la sus-tonique diésée et la médiante, sans la tonique. Les autres notes sont des ornements. Le rythme est libre. L'adaptation du texte au rythme et à la mélodie avec les répétitions des hémistiches et l'intercalation des «tsakismata» prend une forme strophique (voir cette forme à la pp. 351, 360-61).

f) La 6e chanson, accomagne la double-danse qu'on appelle à Lefkas «Milia» (Le pommier). Il s'agit de deux «syrtos» dont le premier est dans le rythme de 4/4 et le second dans celui de 7/8. Le mode pour la rère danse est de ré diatonique (ré=la) et pour la seconde de fa (fa=do). Cette chanson est connue dans toute la Grèce mais avec d'autres mélodies et formes rythmiques et adaptée à d'autres danses (voir pp. 352, 361-62).

g) La dernière chanson est une danse dite «Thiacos» provenant de l'île d'Ithaque. Il s'agit d'une double-danse, dont la première est à 4/8 en deux temps, allegro, et la deuxième à 2/4 avec des triolets. Les deux mélodies appartiennent au mode de ré (voir pp. 352-53, 362-63).

L'auteur mentionne également les instruments populaires en usage dans cette région qui sont le violon, la clarinette, la guitare, accordée en luth et depuis un certain temps, l'accordéon. Il commente aussi les danses populaires régionales (voir pp. 353-354).

Η'

ΜΟΥΣΙΚΗ ΚΑΙ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΕΙΣ ΣΑΜΟΝ

(17 ΣΕΠΤ. - 7 ΟΚΤ. 1966)

ΥΠΟ ΣΤ. ΚΑΡΑΚΑΣΗ

Εἰς τὴν ἐκτελεσθεῖσαν ὑπ' ἐμοῦ μουσικὴν καὶ λαογραφικὴν ἀποστολὴν ταύτην εἰς τὰ χωρία: Πάνδροσον (πρῶτον Ἄνω Ἀρβανῖτες), Μανρατζαῖοι, Κουμαραδαῖοι, Παγώνια, Καρλόβασι (Διμένος) καὶ Πλάτανος, ἐπέτυχον τὴν ἠχογράφησιν ἐπὶ ταινιῶν μαγνητοφώνου 131 δημοτικῶν τραγουδιῶν καὶ λαϊκῶν χορῶν (βλ. εἰς τὸ βιβλίον εἰσαγωγῆς μουσικῆς ὕλης ὑπ' ἀριθμ. 14210-14338 πρὸς δὲ καὶ δύο ἄλλας ἠχογραφήσεις λαογραφικῆς ὕλης. Παρὰλλήλως κατέγραψα καὶ ἄλλην λαογραφικὴν ὕλην εἰς σελ. 322, σχ. 8ου μεγ., ἡ ὁποία κατετέθη εἰς τὸ Κέντρον Λαογραφίας ὑπ' αὐτῆς ἀριθμ. εἰσαγ. 3038.

Τὸ 1964 εἶχε πραγματοποιηθῆ ἑτέρα λαογραφικὴ ἀποστολὴ εἰς τὴν νῆσον ταύτην ὑπὸ τοῦ συντάκτου Στεφ. Ἡμέλλου, ὅστις προέβη εἰς ἔρευναν εἰς τὰ χωρία Πυθαγόρειον (πρῶτον Τηγάνι), τὴν Χώραν, τοὺς Μυτιληνοὺς καὶ τὸ Παλαιόκαστρον¹.

Εἰς τὴν ὡς ἄνω ἠχογραφηθεῖσαν μουσικὴν ὕλην περιλαμβάνονται: κάλαντα τραγούδια ἀποκριάτικα, λατρευτικά, τοῦ Κλήδονα, τῆς καύνιας, τοῦ γάμου, ἐρωτικά, μοιρολόγια κ.ἄ. Παρὰλλήλως πρὸς τὴν συλλογὴν μουσικῆς ὕλης συνέλεξα καὶ διάφορα ἔθιμα τοῦ κοινωνικοῦ βίου, ὡς ἐκ τῶν κατὰ τὴν τελευταίαν, τὰς ἀπόκρεως, τὴν λαϊκὴν μαντείαν κ.ἄ., προσέτι δὲ πληροφορίας περὶ τῆς βιοτεχνίας, τῆς ἀγγειοπλαστικῆς τέχνης, ποὺ ἄλλοτε ἠκμαζεν εἰς τὴν νῆσον, καθὼς καὶ περὶ τῆς κατασκευῆς τῶν ξυλανθράκων (καμίινι).

Δημοσιεύομεν ἑπτὰ ἄσματα, χαρακτηριστικὰ τῆς δημοτικῆς μουσικῆς τῆς Σάμου:

α) Κάλανδρα (ἀριθμ. 1). Πρόκειται περὶ τῶν καλάνδων, τὰ ὁποῖα τείνουσιν νὰ λησμονηθοῦν, διότι δὲν ἄδονται πλέον. Παλαιότερον ἤδοντο κατὰ τὰ Θεοφάνεια ὑπὸ ὁμίλων ἀνδρῶν μὲ συνοδείαν τσαμπούνας. Οἱ τραγουδισταὶ περιήρχοντο τὰς φιλικὰς οἰκίας καὶ τὰ καταστήματα καὶ ἐτραγουδοῦσαν ἐπαίνους διὰ τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας, ἐλάμβανον δὲ συνήθως ὡς φιλοδώρημα χρηματικόν τι ποσὸν ἢ εἶδη τροφίμων. Εἰς τοὺς ὁμίλους οἱ ὁποῖοι ἔψαλλον τὰ κάλαντα εἰς τὰ ποιμνιοστά-

¹ Βλ. εἰς Ἐπετ. τοῦ Λαογρ. Ἀρχείου, τόμ. 17 (1964), ἐν Ἀθήναις 1965, σελ. 190-203.

σια (στάνες) προσεφέροντο ὑπὸ τοῦ βοσκοῦ (τσέλιγκα) ἀμνὸς ἢ μία γίδα ὡς δῶρον¹. Πρὸ τοῦ 1922 μετέβαινον καὶ εἰς τοὺς ἀπέναντι εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν οἰκοῦντας Ἕλληνας.

Ἡ κατωτέρω μουσικὴ τῶν καλάνδων τούτων ἀνήκει εἰς τὸν τρόπον τοῦ γέ (Α' ἤχος τῆς Βυζαντινῆς Ἐκκλησ. μουσικῆς). Τονικὴ $fa^2 = γέ^2$. Ἡ μελωδία εἰς 12 μέτρα τῶν 4/8 (πλὴν ἑνὸς τῶν 3/4) ἀντιστοιχεῖ εἰς ἓνα 15σύλλαβον στίχον καὶ ἔχει ἕκτασιν μιᾶς πέμπτης.

Ἄς τὸ καλημερῆσωμε κι αὐτὸ τ' ἀντροῦνάκι,
 ρήσω με κι' αὐτὸ κι' αὐτὸ τ' ἀντροῦνάκι.
 Τὸ ὠρέ.

* 3^η στροφή

Τον.

Ἄς τὸ καλημερῆσωμε κι αὐτὸ τ' ἀντροῦνάκι,
 τὴν πέριδικα καὶ τὸν αὐτὸ καὶ τὸ περιστεράκι,
 πῶχε τὰ σπίτια τὰ ψηλά, τὰ μαρμαροχτισμένα.
 Τρεῖς Ἕλληνες τὰ χιτίζανε, τρεῖς καλαντριωμένοι.
 Βάζουν τὴν πέτρα μάλαμα, γιὰ λάσπη βάζαν' ἀσήμι,
 γι' ἀντὶ γιὰ λιανοχάλικα ψιλὸ μαργαριάρι.

Καὶ μέσ' τῆ μέσῃ τοῦ σπυριοῦ ἀφέντης μας κοιμᾶται κλπ.²

β) Τραγοῦδι τοῦ γάμου (ἀρ. 2). Ἀνήκει εἰς τὸν διατονικὸν τρόπον τοῦ sol, ὁ ὁποῖος ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸν Δ' ἤχον τῆς Βυζαντινῆς Ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, τὸν λεγόμενον «Ἄγια», ποὺ εἶχε βάσιν τὸ Δῆ (= sol). Ἡ τονικὴ $fa^2 = sol^2$. Ἡ μελωδία εἰς 8 μέτρα τῶν 4/8 (εἰς δύο κινήσεις) ἀντιστοιχεῖ εἰς ἓνα 15σύλ-

¹ Βλ. Ἐ. Ἰ. Σταματιάδου, Σαμιακά, τόμ. Ε', ἐν Σάμῳ 1887, σ. 329-364. Ν. Ἰ Ζαφειρίου, Τὰ Θεοφάνεια (τὰ Φῶτα) στὴ Σάμο. Ἀρχεῖον Σάμου, τόμ. 3, σ. 232-234.

² Βλ. συνέχειαν τοῦ ᾄσματος εἰς γ/φον, ἀρ. 3038, σ. 7. Ε.Μ.Σ. ἀρ. εἰς. 14211, ἀριθμ. ταιν. 1049 Α₂. Τραγουδεῖ ὁμάς ἀνδρῶν ἀπὸ τοὺς Ἄνω Ἀρβανίτες.

λαβον στίχον και ἔχει ἕκτασιν μιᾶς ἐβδόμης. Τὸ γύρισμα εἰς ἕξ μέτρα ἀντιστοιχεῖ εἰς δύο ὄσουλάβους στίχους¹.

¹ Ἀρχισες, γλῶσσα μ', ἄρχισες, τραγοῦδια ν' ἀραδιάσης (δix)

τὸν ἄγγελο μὲ τὸ σπαθὶ νὰ τότε κατεβάσης.

— ἄρχισες, γλυκειά μου γλῶσσα,

ἴπε, παινέματα καμπόσα.

Γαμπρέ μου, βέργα μάλαμα, νυφούλα μ', βέργ' ἄσημι, (dix)

ταιριάσατε στήν ἔμορφιά και στήν ταπεινοσύνη.

— Σένα τὰ λέγω κι ἄκουσ' τα,

χαρὶ πᾶρε και γράψε τα κλπ.²

¹ Τὴν ἐπανάληψιν ἔκτελει ὁμᾶς γυναικῶν μὲ μικρὰς μελωδικὰς παραλλαγὰς. Οἱ φθόγγοι τούτων τίθενται ἐντὸς παρενθέσεων.

² Βλ. συνέχειαν εἰς χ/φον, σελ. 163. Ε.Μ.Σ. ἀρ. εἰσ. 14326, ἀρ. ταιν. 1062 Β₁. Τραγουδεῖ ἡ Ἑλένη Μενέγα και ὁμᾶς γυναικῶν ἀπὸ τὸν Πλάτανον.

γ) Τραγούδι τοῦ γάμου εἰς ἄλλον σκοπὸν(ἀρ. 3). Ἐκτελεῖται εἰς τὸν τρόπον τοῦ μι, ἀντίστοιχον τοῦ Δ' ἤχου ἢ Λεγέτου τῆς Βυζαντινῆς Ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Ἡ τονικὴ fa=mi². Ἡ μελωδία εἰς 8 μέτρα τῶν 4/8 καλύπτει ἓνα Ἰσούλλαβον στίχον καὶ ἔχει ἕκτασιν μιᾶς ἐβδόμης.

— "Ομορφα πὸν τραγούδησε αὐτὴ ἡ παντρεμένη, κάνει γιὰ δέκα λεύτερες καὶ πάλι κερδισμένη.

— "Ἐνα τραγούδι θέ' νὰ πῶ ἐπάνω στὸ κεράσι, τ' ἀντρογόνο πὸν θὰ γενῆ, νὰ ζήση, νὰ γεράση.

— "Ἀκου, νυφούλα, νὰ σοῦ εἰπῶ τί θὰ σοῦ μολογήσω, σὰν τὰ ματάκια σου τὰ δυὸ νὰ ἔχης τὸ πουλί σου κλπ.¹

δ) Νανούρισμα (ἀρ. 4). Τοῦτο εἶναι ρυθμοειδές, ἀνήκει δὲ εἰς τὸν τρόπον τοῦ γέ (γέ=sol) Α' ἤχον τῆς Βυζαντινῆς Ἐκκλησ. μουσικῆς, μὲ τονικὴν sol³. Ἡ ἕκτασις τῆς μελωδίας εἶναι μία τετάρτη. Τὸ α' μέρος καλύπτει ἓνα δούλλαβον στίχον καὶ τὸ β' ἓνα Ἰσούλλαβον.

¹ Βλ. συνέχειαν τοῦ κειμένου εἰς χ/φον, σελ. 164. Ε.Μ.Σ. ἀρ. εἰς. 14327, ἀρ. ταιν. 1062, Β., Τραγουδεὶ ἡ Δέσποινα Μόρου καὶ ὁμάς γυναικῶν ἀπὸ τὸν Πλάτανον.

Νά. νι του Ρή. γα τό παι. δί — του Βα. σι. λιᾶ —
 — τ' ἄγ. γό. νι — νὰ του ξερ' ἡ βα. σί. λισ. σα — πὼς ἔ.
 χει τέ — τοῖ ἄγ. γό. νι — νὰ τό στελνε χρυ. σῆ φασ. κιᾶ — κι ἔ.
 να χρυ. σό — σεν. τό. νι — ἔ — ἔ — ἔ — ἔ!

Τον.

Νάνι του Ρήγα του παιδί, του βασιλιά τ' ἄγγόνι,
 νὰ τό 'ξερ' ἡ βασίλισσα πὼς ἔχει τέτοι' ἄγγόνι.
 Νὰ τό 'δινε χρυσὴ φασκιὰ κι δλόχρυσο σετιόνι
 ἔ, ἔ, ἔ, ἔ, ἔ νὰ κἀν' νάν, νάν, νάρ,
 νάνι, νάνι, νάνι, νάνι ὥσπου νά'ρι' ἡ μάνα του
 νὰ του φέρῃ ἀπ' οὔλα, οὔλα,
 τὰ φλουριά μὲ τὴν σακκούλα κλπ.¹

ε) Τραγούδια τῆς κούνιας (ἀρ. 5-6). Τὸ ἔθιμον τῆς κούνιας (αἰώ-
 ρας) ἐσυνηθίζετο παλαιότερον εὐρέως εἰς τὰ χωρία τῆς Σάμου. Κατὰ πληροφορίας
 τοῦ Δημ. Βούρα ἐκ τοῦ χωρίου Ἐνω Ἀρβανῖτες ὑπῆρχον δύο εἰδῶν κούνιες: «ἡ
 ἀνεμόκλα» καὶ ἡ «σανιδόκλα». Ἡ ἀνεμόκλα ἀπετελεῖτο μόνον ἐκ κρεμαμένου
 διπλοῦ σχοινίου, χωρὶς κάθισμα, ἠδύνατο δὲ νὰ καθίση ἐπ' αὐτοῦ ἓνα μόνον ἄτο-
 μον. Ἡ σανιδόκλα εἶχεν εἰς τὴν βᾶσιν τῆς πλατὺ ξύλον ὡς κάθισμα, ὅπου ἐκά-
 θηντο δύο νεάνιδες, εἰς δὲ τὰ ἄκρα τῆς σανίδος ἴσταντο δύο νέοι. Κατὰ τὴν αἰώ-
 ρησιν ἤδοντο πρῶτον ὑπὸ τῶν κορασίδων δίστιχα, τὰ ὅποια ἐπανελάμβανον οἱ
 νέοι. Εἶναι ἐν χρήσει δύο μελωδίαί τῆς κούνιας: ὁ μόνος σκοπὸς καὶ ὁ διπλός. Ὁ

¹ Βλ. συνέχειαν τοῦ κειμένου εἰς τὸ χ/φρον, σελ. 21. Ε.Μ.Σ. ἀρ. εἰσ. 14217, ἀρ. ταν. 1050 Α5. Νανουρίζει ἡ Μελοπομένη Λάνδρου, ἐτῶν 70, ἀπὸ τοὺς Ἐνω Ἀρβανῖτες.

σκοπός (ὕπ' ἀρ. 5) ἀνήκει εἰς τὸν χρωματικὸν τρόπον τοῦ sol με̄ τονικὴν sol². Ἡ μελωδία ἀντιστοιχεῖ εἰς 8 μέτρα τῶν 3/4 εἰς ἓνα στίχον 15σύλλαβον καὶ ἔχει ἕκτασιν μιᾶς ἑβδόμης.

1) ~ 84

Πά - - - λε στήν - - - κού - νια - - -
 ἔ - κα - - - τσα, πά - - - λε θά - - -
 τρα - γου - - ου - δὴ - - - σω - - -
 Τον.

*Πάλε στήν κούνια ἕκατσα, πάλε νὰ τραγουδήσω,
 ἔ' ἀγγελικό σου τὸ κορμὶ θὰ τὸ παυολογήσω.
 Τῆς κούνιας εἶναι τὸ σκουρί, τῆς κούνιας τὸ κλωνάρι,
 κ' ἐκεῖνος πὸν τὴν ἔκανε νὰ ζήσ' νὰ κἀνη κι' ἄλλη κλπ.¹*

Ὁ διπλὸς σκοπὸς (ὕπ' ἀρ. 6) εἶναι ρυθμοειδής, ἀνήκει δὲ εἰς τὸν χρωματικὸν τρόπον τοῦ sol με̄ τονικὴν sol². Ἡ πρώτη μουσικὴ περίοδος ἀντιστοιχεῖ εἰς ἓνα 15σύλλαβον στίχον ἄνευ παρεμβολῶν, ἡ δὲ δευτέρα καλύπτει ἓνα 12σύλλαβον, ἕξ ἐνὸς ὀκτασυλλάβου στίχου, προστιθεμένων 4 συλλαβῶν ἐπὶ πλέον. Τελικῶς ἐπαναλαμβάνεται ὀλόκληρος ὁ 15σύλλαβος ἄνευ παρεμβολῶν. Ἡ ἕκτασις τῆς μελωδίας εἶναι μιᾶς ὀκτάβας.

¹ Βλ. συνέχειαν εἰς γ/φον, σελ. 87. Ε.Μ.Σ. ἀρ. εἰς. 14256, ἀρ. ταιν. 1056 Α₂. Τραγουδεὶ ἡ Διαμαντούλα Μανωλάρα ἀπὸ τοὺς Μαυρατζαίους

ὅστις εἶναι ὁμοιος μὲ τὸν fa μείζ. τῆς Εὐρωπαϊκῆς. Ἡ τονικὴ sol³ = fa⁷. Ἡ μελωδία εἰς 12 μέτρα τῶν 2/4 καλύπτει ἓνα 15σύλλαβον στίχον καὶ ἡ ἐπιφθόσ, εἰς 4 μέτρα, ἓνα 8σύλλαβον.

Ἡ ἔκτασίς της εἶναι μία πέμπτη.

♩ ~ 124

[1] ἄχ! — τί μοι-ρο-λό-ι — νὰ — σοῦ
 πῶ — — — καὶ τί — — — νὰ — — — σοῦ — — —
 ταιρ- — — — γιά- — — — σω. [2] ἄχ! — Πού ἄ-φη- — — — κες — — — τὸ
 σπί- — — — τι σου — — — καὶ τὰ — — — νοι- — — — κο-
 κυ- — — — ριά — — — σου. ν'ἄ- — — — λή- — — — δεια κρῖ- — — — μα πού 'τα- — — — νε.

Τον
 (x)

Ἄχ! τί μοιρολόι νὰ σοῦ πῶ καὶ τί νὰ σοῦ ταιριάσω,
 ἄχ! πὸν ἄφηκες τὸ σπίτι σου καὶ τὰ νοικοκυριά σου,
 ν-ἀλήθεια κρῖμα πὸν ἔκαμες!

Ἄχ! τί μοιρολόι νὰ σοῦ πῶ καὶ τί νὰ σοῦ ἐντίσω,¹
 ἄχ! πὸν ἄφηκες τὸ σπίτι σου καὶ ἔχασες τὴ ζωὴ σου,
 κόρη γιὰ καὶ κατενιά κλπ.²

¹ οὐνιτίζω=ταιριάζω (λ. τουρκ.).

² Βλ. συνέχειαν εἰς γ/φον, σελ. 157. Ε.Μ.Σ. ἀρ. εἰς. 14322, ἀρ.ταιν. 1062 Α7. Μοιρολο-
 γεὶ ἢ Ἀγγελινῶ Ρήγα ἀπὸ τὸν Πλάτανον.

**Mission musicologique dans l'île de Samos
(17 septembre - 7 octobre 1966)**

par St. Caracassis

L'auteur a travaillé dans les villages de Pandrosson (ex-Ano Arvani-tes), Mavratzéi, Koumaradéi, Payonda, Karlóvassi et Plátanos où il a réalisé 133 enregistrements de chansons populaires sur bandes magnétiques. Il a recueilli également un matériel folklorique varié (légendes, coutumes, etc).

Parmi les chansons enregistrées, les chants funèbres (mirologues), les calandes (chansons de quête) les chansons de la balançoire et celles du carnaval présentent un intérêt particulier.

L'auteur nous donne ci-dessous la musique de sept mélodies populaires recueillies dans la région.

La première est une chanson de quête chantée par des groupes de jeunes gens le jour de l'Épiphanie dans la maison de leurs amis. Le mode est en ré (équivalent du 1er mode de la musique ecclésiastique byzantine) et la tonique fa² est transposée en ré². La mélodie correspond à un vers de 15 syllabes.

La deuxième chanson est un chant nuptial en sol (4ème mode ecclésiastique) et la tonique de fa² est transposée en sol². La mélodie de cette chanson correspond à un vers de 15 syllabes et le refrain (tsakisma) à deux vers de 8 syllabes.

La chanson n° 3 est également un chant nuptial dans le mode de mi (équivalent du 4ème mode ecclésiastique). La tonique fa=mi². La mélodie correspond à un vers de 15 syllabes.

La chanson n° 4 est une berceuse en rythme libre, en ré (ré=sol). Le premier motif correspond à un vers de 8 syllabes et le deuxième à un vers de 7 syllabes.

Les chansons n° 5 et 6 sont des chansons de la balançoire. La première est en sol chromatique et sa mélodie correspond à un vers de 15 syllabes. La seconde est en rythme libre et dans le mode chromatique, également en sol. Le premier motif correspond à un vers de 15 syllabes et le deuxième au second vers de 15 syllabes avec des répétitions.

La dernière chanson est un chant funèbre (mirologue) en fa et correspond au 3ème mode ecclésiastique qui est le même que le Fa majeur de la musique occidentale. La tonique sol²=fa². La mélodie couvre un vers de 15 syllabes et le refrain un vers de 6 syllabes.

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑΙ ΣΥΛΛΟΓΑΙ ΚΑΤΑΤΕΘΕΙΣΑΙ
ΕΙΣ ΤΟ ΚΕΝΤΡΟΝ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1965 ΚΑΙ 1966

(Collections de matériel folklorique, déposées au Centre de Recherches
du Folklore Hellénique (ex Archives de Folklore)
pendant les années 1965 et 1966)

Α'. ΕΤΟΥΣ 1965 (ANNÉE 1965)

1. Δημήτρ. Σταματόπουλος, Συλλογή παραμυθιών μέσω των μαθητριών του Γυμνασίου Μεσοίτης, από την πόλιν και την επαρχίαν Μεσοίτης, Μεσοίτη 1964, 4ον, σελ. 263 (Α.Ε. 2934).

2. Ίωάννης Σταμάτογλου, Έλληνικές γιορτές στην Ύπαιθρο, Άμυδαλέα Κοζάνης 1965, 4ον, σελ. 63 (Α.Ε. 2935).

3. Άστέριος Άθ. Παπανικολάου, Λαογραφικά περιφερείας Έλασσόνας, Έλασσόν 1965, 4ον, σελ. 44 (Α.Ε. 2936).

4. Γεώργ. Ν. Αϊκατερινίδης, Λαϊκά λατρευτικά τελεταί εις Μακεδονίαν. Λαογραφική συλλογή εξ αποστολής εις Καλήν Βρύση Δράμας, 1965, 8ον μέγα, σελ. 80 (Α.Ε. 2937).

5. Γεώργ. Ν. Αϊκατερινίδης, Λαϊκά παραστάσεις την Δευτέραν της Τυρονης εις Άγίαν Έλένην Σερρών. Λαογραφική συλλογή εξ αποστολής, 1965, 8ον μέγα, σελ. 30 (Α.Ε. 2938).

6. Δέσποινα Παπαδοπούλου, Ήθη και έθιμα της κομοπόλεως Πρώτης Σερρών, έν Παναγία Θηβών, 4ον, σελ. 168 (Α.Ε. 2939).

7. Γεώργ. Ταουκτοόγλου, Λαογραφική συλλογή εκ της περιοχής Κύκνου Ωρταίου Ξάνθης, Ξάνθη 1964, 4ον, σελ. 105 (Α.Ε. 2940).

8. Δημήτρ. Παππάς, Το Μεγάλο Περιστέρι Ίωαννίνων. Μελέτη ιστορική και λαογραφική συλλογή, Μεγάλο Περιστέρι 1964, 4ον, σελ. 106 (Α.Ε. 2641).

9. Γεώργ. Ν. Θεοδώρου, Λαογραφική και κοινωνιογραφική μελέτη του χωρίου Φιτέρη Φθιώτιδος, Άνω Φιτέρη 1954, 4ον, σελ. 67 (Α.Ε. 2942).

10. Ellen Frye, Συλλογή δημοδών άσμάτων εκ διαφόρων τόπων, 1964, 8ον μικρ., σελ. 212 (Α.Ε. 2943).

11. Νικόλ. Παπακωνσταντίνου, Έορταστικά έκδηλώσεις κατοίκων Παππαδαιών Πρεβέζης, έν Παππαδάταις 1965, 4ον, σελ. 16 (Α.Ε. 2944).

12. **Θωμάς Κυρίτσης**, *Λαογραφική μελέτη Μορφοβουνίου Καρδίτσας*, ἐν Καρδίτση 1965, 4ον, σελ. 70 (Α.Ε. 2945).
13. **Γεώργ. Ν. Αίκατερινίδης**, *Λαογραφική συλλογή ἐξ ἀποστολῆς εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ νομοῦ Σερρών*, 1965, 8ον μέγα, σελ. 201 (Α.Ε. 2946).
14. **Ἡλ. Χουρζαμάνης**, *Λαογραφική συλλογή ἐξ ἀποστολῆς εἰς τὸν συνοικισμὸν Μετὶ Μεγάρων Ἀττικῆς*, 1965, 8ον μέγα, σελ. 202 (Α.Ε. 2947).
15. **Χρήστος Βασιλῆς**, **Ἄθαν. Ζέρβας**, *Τὸ χωριὸ Τρίκκερι. Ἱστορική καὶ λαογραφική μελέτη*, [Τρίκκερι] 1965, 4ον, σελ. 43 (Α.Ε. 2948).
16. **Ἄνδρέας Βολταίρας**, *Ἦθη, ἔθιμα καὶ τραγούδια σωσμένα ἀπὸ στόμα σὲ στόμα ἀπὸ τὸ Βασιλικὸν Πρωγωνίου Ἰωαννίνων*, Δελβινάκι 1965, 4ον, σελ. 25 (Α.Ε. 2949).
17. **Ἑλπινίκη Σταμούλη - Σαραντῆ**, *Λαογραφικὰ σύμμεικτα*, 1963/1965, 4ον, σελ. 37 (Α.Ε. 2950).
18. **Δημ. Σέττας**, *Μουσική λαογραφική συλλογή ἐξ ἀποστολῆς στὴ Βόρεια Εὔβοια καὶ στὴ περιοχὴ Αἰδηγοῦ*, 1962, 8ον μέγα, σελ. 220 (Α.Ε. 2951).
19. **Ἡλ. Χουρζαμάνης**, *Λαογραφικὴ ἔρευνα εἰς τὰ ἐκ προσφύγων τοῦ Πόντου χωρία Μαυρότοπος, Νέα Σεβάστεια καὶ Πλατανιά Δράμας*, 1965, 8ον μέγα, σελ. 462 (Α.Ε. 2952).
20. **Ἡλ. Χουρζαμάνης**, *Λαογραφικὴ ἀποστολὴ εἰς τὰ χωρία Λασωτόν, Μανροτόπος, Μανρολεῦκη Δράμας*, 1965, 8ον μέγα, σελ. 461 (Α.Ε. 2953).
21. **Γεώργ. Ν. Αίκατερινίδης**, *Λαογραφικὴ συλλογὴ ἐξ ἀποστολῆς εἰς περιοχὰς τοῦ νομοῦ Ρεθύμνης*, 1965, 8ον μέγα, σελ. 349 (Α.Ε. 2954).
22. **Γεώργ. Ν. Αίκατερινίδης**, *Λαογραφικὴ συλλογὴ ἐξ ἀποστολῆς εἰς Κρύαν Βρύσην Ἁγίου Βασιλείου Ρεθύμνης Κρήτης*, 1965, 8ον μέγα, σ. 336 (Α.Ε. 2955).
23. **Δημήτρ. Β. Οἰκονομίδης**, *Λαογραφικὴ συλλογὴ ἐξ ἀποστολῆς εἰς περιοχὴν Πρωγωνίου Ἠλείου*, 1965, 8ον μέγα, σελ. 474 (Α.Ε. 2956).
24. **Στέφ. Ἡμελλος**, *Λαογραφικὴ συλλογὴ ἐξ ἀποστολῆς εἰς Θήραν καὶ Ἀνάφην*, 1965, 8ον μέγα, σελ. 357 (Α.Ε. 2957).
25. **Σταῦρ. Καρακάσης**, *Μουσικὴ συλλογὴ ἐξ ἀποστολῆς εἰς Ζάκυνθον*, 1965, 8ον μέγα, σελ. 348 (Α.Ε. 2958).
26. **Ἄγγ. Ν. Δευτεραῖος**, *Λαογραφικὴ συλλογὴ ἐξ ἀποστολῆς εἰς νομὸν Κοζάνης*, 1965, 8ον μέγα, σελ. 526 (Α.Ε. 2959).
27. **Ἄννα Ἰ. Παπαμιχαήλ**, *Λαογραφικὴ συλλογὴ ἐξ ἀποστολῆς εἰς τὴν ἐπαρχίαν Καρδίτσας*, 1965, 8ον μέγα, σελ. 629 (Α.Ε. 2960).
28. **Σταμάτ. Ἄ. Ἀποστολάκης**, *Λαογραφικὰ Καμπανοῦ. Τὸ κνήγιον, Καμπανὸς Σελίνου [Χανίων]* 1965, 8ον μικρ., σελ. 10 (Α.Ε. 2961).

29. **Καντάς Κ. Καντάς**, *Ὁ γάμος στὸ Ζέλι Λοκρίδος ἄλλοτε καὶ τώρα. Συλλογὴ δημοτικῶν τραγουδιῶν ποὺ λέγονται στὸ χωριό*, [Ἀθήναι 1965], 8ον μικρ., σελ. 426 (Α.Ε. 2962).

30. **Γεώργ. Ἡλιάδης**, *Λογογραφικὰ σύμμεικτα Κύπρου. Συλλογὴ μαθητῶν Γυμνασίου Πάφου*, [1965], 8ον μικρ., σελ. 187 (Α.Ε. 2963).

31. **Γεώργ. Ἡλιάδης**, *Λογογραφικὰ σύμμεικτα Κύπρου. Συλλογὴ μαθητῶν Γυμνασίου Πάφου*, [1965], 4ον, σελ. 132 (Α.Ε. 2964).

32. **Στέλιος Στυλιανίδης**, *Λογογραφικὴ συλλογὴ τοῦ χωρίου Περιστερώνας Πάφου Κύπρου*, 1965, 4ον, σελ. 301 (Α.Ε. 2965).

33. **Χρυσόστομος Βαρλάμης**, *Λογογραφικὰ Ὀσοῦς Λαγκαδᾶ, ἐν Ὀσοῦ* 1965, 4ον, σελ. 19 (Α.Ε. 2966).

34. **Δημήτρ. Τουλούπης**, *Μιά ξερνενα γύρω ἀπὸ τὴ ζωὴ τῶν Πομάκων. [Λεπτοκαρυὰ Πιερίας]* 1965, 4ον, σελ. 87 (Α.Ε. 2967).

35. **Κων/τῖνος Βασιλείου**, *Λογογραφικὴ συλλογὴ τοῦ χωρίου Ἑλληνικοῦ (Λοζετσιοῦ) Ἰωαννίνων, ἐν Ἀγίῳ Κοσμῷ* 1965, 4ον, σελ. 78 (Α.Ε. 2968).

36. **Κων/τῖνος Παπαμιχαήλ**, *Συλλογὴ δημοτικῶν τραγουδιῶν. [Θεσπρωτικὸν Πρεβέζης]* 1965, 8ον μικρ., σελ. 73 (Α.Ε. 2969).

37. **Ἰωάννης Ἀρχιμανδρίτης**, *Λογογραφικὴ συλλογὴ περιοχῆς Σιδηροκάστρου Μακεδονίας, ἐν Ἀθήναις* 1965, 4ον, σελ. 224 (Α.Ε. 2970).

38. **Κων/τῖνος Π. Λαζαρίδης**, *Λογογραφικὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὸ χωριό μου Κουκούλι τοῦ Ζαγοριῶ. Κουκούλι* 1965, 4ον, σελ. 182 (Α.Ε. 2971).

39. **Θεοφ. Χαλέμης**, *Ἠχογραφημένα ἄσματα, Νέον Σούλιον Σερρών* 1965, 4ον, σελ. 66 (Α.Ε. 2972).

40. **Σπυρ. Δημητρίου**, *Χειρόγραφον γιατροσόφι ἀγνώστου κομπογιαννίτου ἐκ Ζίτης Ἰωαννίνων [ἀντίγραφον]. Θεσσαλονίκη* 1965, 8ον μέγα, σελ. 160 (Α.Ε. 2973).

41. **Ἰωάννης Κλουκίνας**, *Λογογραφικὰ τῆς Ὀλυμπίας. [Γραῖκα Ὀλυμπίας]* 1965, 8ον, σελ. 184 (Α.Ε. 2974).

42. **Ἡλ. Χουρζαμάνης**, *Λογογραφικὴ συλλογὴ ἐξ ἀποστολῆς εἰς περιοχὴν τοῦ νομοῦ Δράμας*, 1965, 8ον μέγα, σελ. 379 (Α.Ε. 2975).

Β'. ΕΤΟΥΣ 1966 (ANNÉE 1966)

1. **Δημ. Σεϊτανίδης**, *Τὸ Σουφλί ἄλλοτε καὶ τώρα, Σουφλίον* 1966, 4ον, σελ. 88 (Α.Ε. 2976).

2. **Τρισεύγενη Τρυποσκούφη**, *Λογογραφικὸν ὑλικὸν τῶν χωρίων Διοπράσου Τρικάλων (Θεσσαλίας) καὶ Λεήμονα Λακεδαιμόνος. Ἐν Λεήμονι* 1963, 4ον, σελ. 117 (Α.Ε. 2977).

3. **Γ. Καλαμπόκης**, *Λογογραφική συλλογή ἐκ τοῦ συνοικισμοῦ Παρασπορίου Ἀχλαδίων Σητείας*, ἐν Παρασπορίῳ 1963, 4ον, σελ. 10 (Α.Ε. 2978).

4. **Εὐαγγελία Νικολαΐδου**, *Συλλογή λογογραφικοῦ ὕλικου ἐκ τοῦ χωρίου Σταυροχωρίου Σητείας*, Σητεία 1963, 4ον, σελ. 49 (Α.Ε. 2979).

5. **Μιχαὴλ Δρακάκης**, *Συλλογή λογογραφικῆς ὕλης ἐκ τοῦ χωρίου Παπαγιαννάδες Σητείας*. Παπαγιαννάδες 1963, 4ον, σελ. 14 (Α.Ε. 2980).

6. **Νικ. Καραβιτάκης**, *Συλλογή λογογραφικοῦ ὕλικου τοῦ χωρίου Χαμεζίου Σητείας*, [Χαμέζιον 1963], 4ον, σελ. 22 (Α.Ε. 2981).

7. **Ἰωάνν. Ζουριδάκης**, *Στοιχεῖα λογογραφικὰ ἐκ τοῦ χωρίου Σταυρωμένω Σητείας*, ἐν Σταυρωμένῳ 1963, 4ον, σελ. 40 (Α.Ε. 2982).

8. **Ἰωάνν. Τσαντάκης**, *Λογογραφικὰ τοῦ χωρίου Λάστρου τῆς ἐπαρχίας Σητείας*, ἐν Λάστρῳ 1963, 4ον, σελ. 15 (Α.Ε. 2983).

9. **Μαρία Μαρκάκη**, *Λογογραφικὰ Χαμεζίου Σητείας*, Χαμέζιον 1963, 4ον, σελ. 32 (Α.Ε. 2984).

10. **Γεώργ. Ἀγκιναροσταχάκης**, *Λογογραφική συλλογή ἐξ Ἀπιδίων Σητείας* [Ἀπίδια] 1964, 4ον, σελ. 17 (Α.Ε. 2985).

11. **Δημ. Σεϊτανίδης**, *Τοπωνυμίες Σουφλίου καὶ περιοχῆς του ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς Τουρκοκρατίας*, Σουφλί 1966, 4ον, σελ. 5 (Α.Ε. 2986).

12. **Ἐλπιν. Σταμούλη - Σαραντῆ**, *Συλλογή λογογραφικῆς ὕλης περὶ τῆς λατρείας ἐν γένει τοῦ Ἁγίου Γεωργίου εἰς διαφόρους τόπους*, 4ον, σελ. 219 (Α.Ε. 2987).

13. **Ἀντών. Γαϊτάνης**, *Λογογραφική συλλογή ἐκ τοῦ χωρίου Βασιλισίω Πυλίας*, ἐν Χίῳ 1966, 4ον, σελ. 198 (Α.Ε. 2938).

14. **Ἄθαν. Κουστένης**, *Συλλογή λογογραφικοῦ ὕλικου ἐκ τοῦ χωρίου Καρπερῆς Σερρών*, [1966], 4ον, σελ. 3 (Α.Ε. 2989).

15. **Νικόλ. Κυριακάκης**, *Τὰ κατὰ τὸν γάμον ἔθιμα εἰς τὸ χωρίον Ἀμαριανὸ Πεδιάδος Ἡρακλείου Κρήτης*, ἐν Ἡρακλείῳ 1966, 4ον, σελ. 15 (Α.Ε. 2990).

16. **Νικ. Ρουσσομουστακάκης**, *Συλλογή λογογραφικοῦ ὕλικου ἐκ τῆς Ἀνατολικῆς Κρήτης*, 1964 - 65, 4ον + 8ον, σελ. 75 (Α.Ε. 2991).

17. **Joy (Χαρὰ) Κουλεντιανοῦ**, *Τραγούδια καὶ χοροὶ Σκύρου*, Ἀλονήσου καὶ Κέας, 1965, 8ον μέγα, σελ. 170 (Α.Ε. 2992).

18. **Δόμνα Σαμίου**, *Χοροὶ καὶ τραγούδια Ἀστυπαλαίας*, [Ἀστυπάλαια] 1964, 8ον μέγα, σελ. 44 (Α.Ε. 2993).

19. **Ἡλ. Χουρζαμάνης**, *Λογογραφική συλλογή ἐξ ἀποστολῆς εἰς τὸν συνοικισμὸν Μελλί (πρόσφυγες) παρὰ τὰ Μέγαρα*, 1966, 8ον μέγα, σελ. 83 (Α.Ε. 2994).

20. **G. Winterberg**, *Μουσική ἔλη ἐκ Μαρόκου καὶ Τουρκίας*, [1964], 4ον, σελ. 10 (Α.Ε. 2995).
21. **Ἀναστ. Ν. Γεωργαντζής**, *Λογογραφικὰ στοιχεῖα τῆς περιοχῆς Ζαλόγγου*, ἐν Λούρω 1966, 4ον, σελ. 107 (Α.Ε. 2996).
22. **Ἰωάνν. Θ. Γωγοβίτης**, *Μονογραφία τοῦ χωρίου Μεγαλοβρούσου Ἁγιάς Λαρίσης*, ἐν Μεγαλοβρούσω 1959, σελ. 38 (Α.Ε. 2997).
23. **Σπυρ. Κουντούρης**, *Στοιχεῖα λογογραφίας ἐκ τοῦ χωρίου Κριεζὰ Καρυστίας*, ἐν Κριεζοῖς 1966, 4ον, σελ. 25 (Α.Ε. 2998).
24. **Νικ. Β. Κοσμᾶς**, «*Ὁ Λαγκαδάς*», 1966, 4ον, σελ. 172 (Α.Ε. 2999).
25. **Βασίλ. Παυλίδης**, *Προλήψεις, δεισιδαιμονία, ξόρκια καὶ μάγια στὴν περιοχή Παραμυθίας*, Ἀθήναι 1966, 8ον μικρόν, σελ. 79 (Α.Ε. 3000).
26. **Δημήτρ. Νοτόπουλος, Σπυρίδ. Περιστέρης**, *Ἠχογράφησις μουσικῆς ἔλης*, 1953, 8ον μέγα, σελ. 110 (Α.Ε. 3001).
27. **Εὐάγγ. Ζορμπᾶς**, «*Ὁ γάμος στὸ χωριὸ Τσοῦκα Φθιώτιδος*», Τσοῦκα 1966, 4ον, σελ. 23 (Α.Ε. 3002).
28. **Βασίλ. Γ. Βετσόπουλος**, *Παραλλαγὰ δημοικῶν τραγουδιῶν*, 1966, 4ον, σελ. 624 (Α.Ε. 3003).
29. **Ἀπόστ. Δ. Ψαθάς, Βασιλικὴ Μητρακλή - Ψαθά**, «*Ὁ Σκοπὸς Ἀνατολικῆς Θράκης*», 1966, 4ον, σελ. 202 (Α.Ε. 3004).
30. **Πέτρος Π. Πανταζόπουλος**, *Νανουρίσματα περιοχῆς Λογγᾶς Πυλίας*, 1966, 4ον, σελ. 9 (Α.Ε. 3005).
31. **Κωνστ. Χρ. Σιόντης**, *Λογογραφικὰ Μουζακαίων Ἰωαννίνων. Μουζακαῖοι* 1966, σελ. 48 (Α.Ε. 3006).
32. **Σωκρ. Δ. Γεωργούλας**, *Λογογραφικὰ περιφερείας Ἀνατολικοῦ Ξερροβουνίου. Ξερροβούνιον Ἠλείου* 1966, 4ον, σελ. 125 (Α.Ε. 3007).
33. **Μανώλης Ἰ. Καλοκύρης**, *Συλλογὴ λογογραφικοῦ ἔλικου ἐκ τῆς περιοχῆς Ἀνωγείων Ρεθύμνης*, [Ἀνώγεια] 1966, 4ον, σελ. 172 (Α.Ε. 3008).
34. **Ὀνούφριος Καραγιάννης**, «*Τὸ Γιωργιὸ παντρεύεται*». Ἀπὸ τῆς Λογογραφίας τῆς Σύμης. Περούλαδες Κερκύρας 1966, 4ον, σελ. 50 (Α.Ε. 3009).
35. **Νικόλ. Β. Ζάγκος**, «*Ἡ λογογραφία ἐνὸς χωριοῦ τοῦ χωριοῦ Λακκιά νομοῦ Θεσσαλονίκης*», ἐν Λακκιά 1966, 4ον, σελ. 25 (Α.Ε. 3010).
36. **Εὐάγγ. Ζορμπᾶς**, *Λαϊκὰ στιχογραφήματα*, 1966, 4ον, σελ. 7 (Α.Ε. 3011).
37. **Γεώργ. Τσίλης**, *Ἠχογραφημένα μοιρολόγια καὶ τραγούδια χωρίου Πραμάντων Ἰωαννίνων*, ἐν Ἀθήναις 1966, σελ. 20 (Α.Ε. 3012).
38. **Γεώργ. Τσίλης**, *Συλλογὴ λογογραφικοῦ ἔλικου χωρίου Πραμάντων Ἰωαννίνων*. Πράμαντα 1966, 8ον μικρ., σελ. 170 (Α.Ε. 3013).

39. Δημ. Β. Οικονομίδης, *Λαογραφική έρευνα εις Μονοδένδριον και Βίτσαν Ζαγοριού Ἡπείρου*, 1966, 8ον μέγα, σελ. 332 (Α.Ε. 3014).

40. Γεώργ. Ν. Αίκατερινίδης, *Λαογραφική αποστολή εις Σταυροπήγιον Εύρωταίας πρὸς κινηματογράφησιν ἐκδηλώσεων τοῦ ἐκ παραδόσεως λαϊκοῦ βίου*, 1966, 8ον μέγα, σελ. 119 (Α.Ε. 3015).

41. Γεώργ. Ν. Αίκατερινίδης, *Ἀποστολή εις Ἀνόγεια Μυλοποτάμου Κρήτης πρὸς κινηματογράφησιν τελετῆς τοῦ γάμου*, 1966, 8ον μέγα, σελ. 76 (Α.Ε. 3016).

42. Δημήτρ. Δάνος, *Ἐκεῖνα τὰ χρόνια*. Ἀθήναι 1966, 4ον, σελ. 109 (Α.Ε. 3017).

43. Κων/ντίνος Λαζαρίδης, *Ἐτὸ χωριό μου Κουκούλι τοῦ Ζαγοριοῦ και ἡ λαογραφία του*, τόμ. Β', *Τὰ παραμῦθια τοῦ χωριοῦ. Κουκούλι*, 1966, 4ον, σελ. 182 (Α.Ε. 3018).

44. Γεώργ. Κουκλινός, *Λαογραφικὰ σημειώματα Ἄνδρου, Γιαννισαῖοι* 1966, 4ον, σελ. 39 (Α.Ε. 3019).

45. Καλλιόπη Τζανιδάκη, *Λαογραφικὰ Ἀνατολικῆς Κρήτης, Ἱεράπετρα* 1966, σελ. 99 (Α.Ε. 3020).

46. Ἄνδρ. Β. Μπούτσικας, *Λαογραφική έρευνα εις Βούστριον Ξηρομέρου, Τρίκορφον Ναυπακτίας, Σαγαίικα καὶ Ἱτέαι Πατρῶν*, Πάτραι 1966, σελ. 256 (Α.Ε. 3021)

47. Ἰωάνν. Τριανταφυλλίδης, *Ποιτικὴ λαογραφία. Νάουσα* 1966, 4ον, σελ. 236 (Α.Ε. 3022).

48. Δημήτρ. Παππᾶς, *Συλλογὴ λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ Μεγάλου Περιστερίου Λαδώνης Ἰωαννίνων. Μέγα Περιστερίον* 1965, 4ον, σελ. 484 (Α.Ε. 3023).

49. Κων/τίνος Τσοῦχλος, Θωμαῖς Τσοῦχλου, *Τσακόνικη λαογραφία, Βλαχιώτης* 1966, 4ον, σελ. 175 (Α.Ε. 3024).

50. Στέφ. Ἡμελλος, *Λαογραφικὴ συλλογὴ ἐξ ἀποστολῆς εις τὰς νήσους Σίτινον καὶ Φολέγανδρον*, 1966, 8ον μέγα, σελ. 251 (Α.Ε. 3025).

51. Ἄννα Ἰ. Παπαμιχαήλ, *Λαογραφικὴ συλλογὴ ἐξ ἀποστολῆς εις τὴν ἐπαρχίαν Καρδίτσας*, 1966, 8ον μέγα, σελ. 321 (Α.Ε. 3026).

52. Ἄγγ. Δευτεραῖος, *Λαογραφικὴ συλλογὴ ἐξ ἀποστολῆς εις χωρία τοῦ ρομοῦ Γρεβενῶν*, 1966, 8ον μέγα, σελ. 391 (Α.Ε. 3027).

53. Παρθένης Ἀλβανός, *Συλλογὴ λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ Λισβορίου Λέσβου, ἐν Λισβορίῳ* 1996, 4ον, σελ. 18 (Α.Ε. 3028).

54. Γ. Σ. Ἡλιάδης, *Λαογραφικὸν ὕλικὸν ἀπὸ τὴν ἐπαρχίαν Πάφου Κύπρου, Συλλογὴ μαθητῶν Γυμν. Πάφου. Πάφος* 1966, 4ον + 8ον, σελ. 86 (Α.Ε. 3029).

55. **Ἰωάννης Νασιόπουλος**, *Λαογραφικά Ἐρατύρας Βοίου Κοζάνης*. Ἅγιος Ἄντωνιος Θεσσαλονίκης 1966, 4^{ον}, σελ. 238 (Α.Ε. 3030).

56. **Ἀνάργ. Σβολόπουλος**, *Μέρος Α', Λαογραφική συλλογή ἐκ τῆς κοινότητος Πλατέος Καλαμῶν. Μέρος Β', Συλλογή γλωσσικοῦ κ.λ.π. ὄλικοῦ (τοπωνυμ. μετὰ λαογρ. στοιχείων ἐξ 60 κοινοτήτων τῆς ἐπαρχ. Καλαμῶν)*. Καλάμαι 1961-1964, 4^{ον}, σελ. 167 (Α.Ε. 3031).

57. **Γεώργ. Πουρανόπουλος**, «*Ἡ Πέρνη*». *Ἱστορία-Λαογραφία τῆς κόμης*, 1966, 4^{ον}, σελ. 72 (Α.Ε. 3032).

58. **Γεώργ. Κολιός**, *Λαογραφική συλλογή περιφ. Παππαδατῶν Πρεβέζης*, Παππαδάται 1966, 4^{ον}, σελ. 53 (Α.Ε. 3033).

59. **Δημήτρ. Ν. Παπαναούμ**, *Λαογραφική μελέτη. Ἡθῆ καὶ ἔθιμα Σιατίστης καὶ ὁ παραλληλισμὸς τους μετὰ τὰ Βυζαντινά*. Σιάτιστα 1966, 4^{ον}, σελ. 99 (Α.Ε. 3034).

60. **Γεράσ. Ἰ. Καφύρης, Ἰωάνν. Γ. Καφύρης**, *Λαογραφικὸν ὄλικόν ἐκ Παξῶν*. [Ἀθήναι] 1966, 8^{ον} μέγα, σελ. 414 (Α.Ε. 3035).

61. **Κων/τίνος Λαζαρίδης**, «*Τὸ χωριό μου Κουκκούλι τοῦ Ζαγοριοῦ καὶ ἡ λαογραφία του*», τόμ. Γ', *Ποικίλα λαογραφικά*, Κουκκούλιον 1966, 4^{ον}, σελ. 225 (Α.Ε. 3036).

62. **Σπυρ. Περιστέρης**, *Μουσική καὶ λαογραφική ἀποστολὴ εἰς χωριά ἐπαρχ. Βονίτσης καὶ Λευκάδος*, 1966, 8^{ον} μέγα, σελ. 231 (Α.Ε. 3037).

63. **Σταῦρ. Καρακάσης**, *Μουσική ἀποστολὴ εἰς Σάμον*, 1966, 8^{ον}, σελ. 328 (Α.Ε. 3038).

64. **Κων/τίνος Ρωμαῖος**, *Λαογραφική συλλογὴ ἐξ ἀποστολῆς εἰς Μυρσίνη Λακωνίας*, 1966, 8^{ον} μέγα, σελ. 220 (Α.Ε. 3038Α).

65. **Ἰωάννης Γουρίδης**, «*Βρυσικά Διδυμοτείχου Ὀβρον*». *Λαογραφική ἔρευνα*. Βρυσικά 1966, 4^{ον}, σελ. 110 (Α.Ε. 3039).

66. **Ἀθηνᾶ Παπαδήμου, Μαρία Παπαδοπούλου, Σωτήρ. Δεμερτζῆς**, *Ἡθῆ καὶ ἔθιμα τοῦ χωριῶν Ἀσπρονερίου Διδυμοτείχου*, [Ἀσπρονερίου] 1966, 4^{ον}, σελ. 31 (Α.Ε. 3040).

67. **Βάγια Δουλούδη, Δημήτρ. Κτενίδης, Γεώργ. Κοτίνης, Χαράλ. Γκιούρδας, Βασίλ. Θεοδόσιογλου**, *Λαογραφικά Θουρίου*, Θούριον 1966, 4^{ον}, σελ. 52 (Α.Ε. 3041).

68. **Νικὸλ. Δούκας**, *Λαογραφικά στοιχεῖα γιὰ τὸ Σουφλί*, Σουφλίον 1966, 4^{ον}, σελ. 6 (Α.Ε. 3042).

69. **Μεταξία Τσακμάκη**, *Ἐρωτας, ἀρρ'βώνας, γάμος στὸ Σουφλί*, [Σουφλίον] 1966, 4^{ον}, σελ. 30 (Α.Ε. 3043).

70. **Παρασκευᾶς Παληᾶτσος**, *Λαογραφικά Σουφλίου*. [Σουφλίον] 1965, 4^{ον}, σελ. 5 (Α.Ε. 3044).

71. **Τριάς Μέρμηγκα**, *Ἀπὸ τὴν λαογραφίαν τῆς πόλεως Σουφλίου*. Σουφλίον 1966, 4^{ον}, σελ. 6 (Α.Ε. 3045).

72. **Χρῖστος Μπαμπαλίτης**, *Ἡ δημώδης ἰατρικὴ στὸ Σουφλί Ἐβρου*, ἐν Σουφλίῳ 1966, 4^{ον}, σελ. 9 (Α.Ε. 3046).

73. **Παράσχος Κουντουράκης**, *Στοιχεῖα λαογραφικῆς ἐρεῦνης τοῦ χωρίου Ἀβδέλλας Διδυμοτείχου*, [Ἀβδέλλα] 1966, 4^{ον}, σελ. 21 (Α.Ε. 3047).

74. **Στέφ. Παπαναστασίου**, *Λαογραφικὴ ἐρευνα τοῦ χωρίου Ἀλεποχωρίου*, ἐν Ἀλεποχωρίῳ 1966, 4^{ον}, σελ. 18 (Α.Ε. 3048).

75. **Χαράλ. Καβάζης**, *Λαογραφικὴ μελέτη Ἀλεποχωρίου*, ἐν Ἀλεποχωρίῳ 1965, 4^{ον}, σελ. 16 (Α.Ε. 3049).

76. **Δημήτρ. Βασιλούδης**, **Ἑλένη Ἀμπατζῆ**, **Δημ. Καπουσουζης**, **Ἑλένη Φυντάνη**, *Λαογραφικά Ἀσημενίου*, [Ἀσημένιον] 1966, 4^{ον}, σελ. 14 (Α.Ε. 3050).

77. **Θεόδ. Κυρανούδης**, *Συλλογὴ λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ Σοφικοῦ*, [Σοφικόν] 1966, 4^{ον}, σελ. 15 (Α.Ε. 3051).

78. **Ἰωάνν. Παρασκευόπουλος**, **Ἰουλία Κοντογδῆ**, *Λαογραφικά Διδυμοτείχου*, ἐν Διδυμοτείχῳ 1966, 4^{ον}, σελ. 8 (Α.Ε. 3052).

79. **Εὐστ. Καρανικολαΐδης**, *Λαογραφικά στοιχεῖα Διδυμοτείχου*, ἐν Διδυμοτείχῳ 1966, 4^{ον}, σελ. 7 (Α.Ε. 3053).

80. **Χρυσὴ Χρηστίδου**, *Συλλογὴ λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ τοῦ χωρίου Λαγοῦ Ἑλληνοχωρίου Διδυμοτείχου*, ἐν Λαγοῦ 1966, σελ. 65 (Α.Ε. 3054).

81. **Δημήτρ. Πατρώνας**, **Θεόδωρ. Καραγεωργίου**, *Λαογραφικά στοιχεῖα τοῦ χωρίου Κισσαρίου σπονδικισμοῦ κοινότη. Λαβάρων Διδυμοτείχου*, ἐν Κισσαρίῳ 1966, 4^{ον}, σελ. 32 (Α.Ε. 3055).

82. **Πασχάλης Μπαλτζῆς**, *Συλλογὴ λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ Καρωτῆς Διδυμοτείχου*. [Καρωτῆ] 1966, 4^{ον}, σελ. 12 (Α.Ε. 3056).

83. **Ἀθανάσ. Παύλης**, *Λαογραφικά στοιχεῖα Κοτρωνιάς*. [Κοτρωνιά] 1966, 4^{ον}, σελ. 7 (Α.Ε. 3057).

84. **Παναγ. Γκαψάλα**, **Κυριακὴ Δεληγιώργη**, **Βασιλικὴ Μπόζιου**, *Λαογραφικὸ ὕλικὸ χωρίου Λύρας Φυλακτοῦ Σουφλίου*. Ἐν Λύρα 1966, 4^{ον}, σελ. 21 (Α.Ε. 3058).

85. **Δέσποινα Τσιαντούκα**, *Συλλογὴ λαογραφικοῦ ὕλικου Κιανῆς Διδυμοτείχου*, [Κιανῆ] 1966, 4^{ον}, σελ. 15 (Α.Ε. 3059).

86. **Νικ. Χατζηπαναγιώτης**, *Λαογραφική συλλογή χωρίου Πολιάς Διδυμοτείχου*. [Πολιά] 1966, 4ον, σελ. 16 (Α.Ε. 3060).

87. **Χρήστος Χριστούδης**, *Συλλογή λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ Κορνοφωλεᾶς Σουφλίου*, [Κορνοφωλεᾶ] 1966, 4ον, σελ. 32 (Α.Ε. 3061).

88. **Γεώργ. Τσομπανλιώτης**, *Συλλογή λαογραφικοῦ ὕλικου Κυανῆς Διδυμοτείχου*. Κυανή 1966, 4ον, σελ. 18 (Α.Ε. 3062).

89. **Σοφία Κρυσταλλίδου**, *Συλλογή λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ Καρωτῆς Διδυμοτείχου*, Καρωτῆ 1966, 4ον, σελ. 43 (Α.Ε. 3063).

90. **Δημήτρ. Τοταρίδης, Παναγ. Νιανιάκας, Εὐαγγελία Ταντισιούκα, Χρήστ. Μπογιατζῆς**, *Λαογραφική συλλογή ἐκ Λαβάρων Διδυμοτείχου*. Λάβαρα 1966, 4ον, σελ. 30 (Α.Ε. 3064).

91. **Βιργινία Τσαβδαρίδου**, *Συλλογή λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ Κυανῆς Διδυμοτείχου*, ἐν Κυανῆ 1966, 4ον, σελ. 41 (Α.Ε. 3065).

92. **Πηνελόπη Βογιατζῆ, Οὐρανία Πατσιᾶ, Ἄθανάσ. Τσουτσουμάκας**, *Λαογραφικά Κουφοβουνίου*. [Κουφοβούνιον] 1965, 4ον, σελ. 43 (Α.Ε. 3066).

93. **Δημ. Γιαννακίδης**, *Λαογραφικά Διδυμοτείχου*, [Διδυμοτείχον] 1966, 4ον, σελ. 9 (Α.Ε. 3067).

94. **Παῦλος Παπαλεξανδρῆς**, *Λαϊκά-δημοτικά τραγούδια κατοίκων Γιαννούλης καταγομένων ἐκ περιοχῆς Τριγώνου καὶ ἐκ Σουφλίου*. [Γιαννούλη] 1966, 4ον, σελ. 22 (Α.Ε. 3068).

95. **Εὐτυχία Προῦτου, Σταῦρος Κυρανούδης, Νίκη Καλαφατζῆ**, *Λαογραφικά στοιχεῖα χωρίου Λαδιάς*, [Λαδιά] 1965/1966, 4ον, σελ. 28 (Α.Ε. 3069).

96. **Ἑλένη Σιναπίδου - Νταντσάκη**, *Λαογραφικά Διδυμοτείχου*, [Διδυμοτείχον] 1966, 4ον, σελ. 23 (Α.Ε. 3070).

97. **Βασίλ. Κ. Βοζατζῆς**, *Λαογραφικά στοιχεῖα Διδυμοτείχου*. Διδυμοτείχον 1966, 4ον, σελ. 16 (Α.Ε. 3071).

98. **Ζωὴ Κυργιαλάνη**, *Λαογραφικά στοιχεῖα Διδυμοτείχου*, ἐν Διδυμοτείχῳ 1966, 4ον, σελ. 8 (Α.Ε. 3072).

99. **Ἀναστασία Χατζηπαυλίδου**, *Στοιχεῖα λαογραφικῆς ἐρεῦνης ἐκ τῆς περιφ. Διδυμοτείχου*, [Διδυμοτείχον] 1966, 4ον, σελ. 9 (Α.Ε. 3073).

100. **Ραλλοῦ Παπακωνσταντίνου**, *Λαογραφικά στοιχεῖα Διδυμοτείχου*, ἐν Διδυμοτείχῳ 1966, σελ. 6 (Α.Ε. 3074).

101. **Δέσποινα Βλαΐδου**, *Λαογραφικά στοιχεῖα Μουσουλμάνων κατοίκων πόλεως Διδυμοτείχου*, [Διδυμοτείχον] 1966, 4ον, σελ. 9 (Α.Ε. 3075).

102. **Ἄλκμήνη Μούτλια**, *Λαογραφικά στοιχεῖα ἀσχολίες γυναικῶν τῶν Λαγυνῶν καὶ τραγούδια*, ἐν Λαγυνοῖς 1966, 4ον, σελ. 13 (Α.Ε. 3076).

103. **Ἀβράμης Χριστοδούλου**, *Λαογραφικὴ ἐργασία διὰ τὸν Σιδηροδρομικὸν Σταθμὸν Πυθίου*, [Σταθμὸς Πυθίου] 1966, 4^{ον}, σελ. 3 (Α.Ε. 3077).

104. **Χρῆστος Γιαννόπουλος**, *Ἵλικὸς βίος καὶ τέχνη τοῦ λαοῦ*, [Διδυμότειχον] 1966, 4^{ον}, σελ. 8 (Α.Ε. 3078).

105. **Σταματ. Μουχταρίδου**, *Ἔθιμα τοῦ λαϊκοῦ ἐορτολογίου εἰς Σουφλίον Ἐβρον*, ἐν Σουφλίῳ 1966, 4^{ον}, σελ. 7 (Α.Ε. 3079).

106. **Ἰωάνν. Κουφός, Βασιλικὴ Σιγγούνα**, *Ἦθη καὶ ἔθιμα τοῦ χωρίου Ἐλαφοχωρίου Διδυμοτείχου*, [Ἐλαφοχώριον] 1966, 4^{ον}, σελ. 9 (Α.Ε. 3080).

107. **Ἀρχοντούλα Ἀναγνωστοπούλου**, *Λαογραφικὸν ἕλικὸν τῆς πόλεως Διδυμοτείχου, Βιοτεχνία - Ἐνδυμασία*, [Διδυμότειχον] 1966, 4^{ον}, σελ. 9 (Α.Ε. 3081).

108. **Χρυσούλα Κηπουροῦ-Βολανίου**, *Λαογραφικὴ συλλογὴ ἐκ Διδυμοτείχου*. Διδυμότειχον 1966, 4^{ον}, σελ. 15 (Α.Ε. 3082).

109. **Ὀδυσσ. Ἀμαξόπουλος, Παναγιώτα Μπόουλου**, *Ἔθιμα καὶ τραγούδια εἰς τὸ χωριὸ Ἀσβεσιᾶδες Διδυμοτείχου*, [Ἀσβεσιᾶδες] 1966, 4^{ον}, (Α.Ε. 3083).

110. **Μαρία Μούτλια**, *Συλλογὴ λαογραφικοῦ ἕλικου ἐκ Λυκόφωτος Σουφλίου*, ἐν Λυκόφωτι 1966, 4^{ον}, σελ. 11 (Α.Ε. 3084).

111. **Ἰωάνν. Λαζάρου, Ἀπόστολ. Κουρτέσης, Κυριακὴ Μαργαριτίδου, Δημήτρα Χατζηγιαννέλη**, *Λαογραφικὰ χωρίον Πετράδων περ. Διδυμοτείχου*, Πετράδες 1966, 4^{ον}, σελ. 30 (Α.Ε. 3085).

112. **Δημήτρ. Διάκου, Μαργαρίτα Πρωϊκοπούλου, Ζωὴ Δεμερτζή**, *Ἦθη καὶ ἔθιμα τῶν Ρωμηοκατσιβέλλων τοῦ Διδυμοτείχου*, Διδυμότειχον 1966, 4^{ον}, σελ. 40 (Α.Ε. 3086).

113. **Μαρία Καλλιτσάρη**, *Λαογραφικὴ συλλογὴ ἐκ Μάνδρας Διδυμοτείχου*, [Μάνδρα] 1966, 4^{ον}, σελ. 6 (Α.Ε. 3087).

114. **Ἄννα Τιάμαρου**, *Λαογραφικὰ χωρίον Λυκόφωτος*, ἐν Λυκόφωτι 1966, 4^{ον}, σελ. 15 (Α.Ε. 3088).

115. **Παναγ. Κερεζούδης**, *Λαογραφικὰ Πυθίου Διδυμοτείχου*, Πύθιον 1966, 4^{ον}, σελ. 232 (Α.Ε. 3089).

116. **Δωροθέα Μισόπαπα, Ἄγγελος Καρατζᾶς**, *Συλλογὴ λαογραφικοῦ ἕλικου ἐκ Πρωτοκκλησιῶν Διδυμοτείχου*, ἐν Πρωτοκκλησιῳ 1966, 4^{ον}, σελ. 23 (Α.Ε. 3090).

117. **Θ. Φυλλαρίδης**, *Ἱστορημα τοῦ χωρίου Σιδηροῦς*, ἐν Σιδηροῦ 1966, 4^{ον}, σελ. 13 (Α.Ε. 3091).

118. **Θεοδ. Τσιακίρης**, *Λαογραφικὰ στοιχεῖα Μεγάλου Λερείου Διδυμοτείχου*. [Μέγα Δέρειον] 1966, 4^{ον}, σελ. 8 (Α.Ε. 3092).

119. Βασίλ. Μανάβης, *Λογογραφικά στοιχεία χωρίου Νέων Ψαθάδων Διδυμοτείχου*, Ψαθάδες 1965, 4^{ον}, σελ. 11 (Α.Ε. 3093).

120. Εύστρατία Τακτικού, Βασιλική Κούτρα, Παναγιώτα Κουμουλδάκη, *Λογογραφικά στοιχεία τοῦ χωρίου Ρηγίου*, ἐν Ρηγίῳ 1966, 4^{ον}, σελ. 32 (Α.Ε. 3094).

121. Ζουμπουλιά Παπαδάκη, Εύάγγ. Τερζοῦδης, *Λογογραφικά στοιχεία τοῦ χωρίου Μικροῦ Δερείου Διδυμοτείχου*, [Μικρὸν Δέρειον] 1966, 4^{ον}, σελ. 12 (Α.Ε. 3095).

122. "Όλγα Αὔγουστίνου, *Συλλογὴ δημοτικῶν ᾄσμάτων ἐκ Νέων Ψαθάδων Διδυμοτείχου*, Νέοι Ψαθάδες 1965, 4^{ον}, σελ. 8 (Α.Ε. 3096).

123. Νικὸλ. Καρελλᾶς, *Συλλογὴ λογογραφικοῦ ὕλικου ἐκ Σαύρας Βρουσιῶν Διδυμοτείχου*, ἐν Σαύρα 1966, 4^{ον}, σελ. 59 (Α.Ε. 3097).

124. Χρυσὴ Τσαλίκη, Ἄποστολία Ἄραμπατζῆ, *Λογογραφικὴ συλλογὴ ἐκ Σουφλίου*. [Σουφλίον] 1966, 4^{ον}, σελ. 17 (Α.Ε. 3098).

125. Χριστόδ. Γλύστρας, *Συλλογὴ λογογραφικοῦ ὕλικου ἐκ Σουφλίου*, Σουφλίον 1965, 4^{ον}, σελ. 4 (Α.Ε. 3099).

126. Μόρφω Τυφορίδου, *Συλλογὴ λογογραφικῆς ὕλης ἐκ Σουφλίου*, ἐν Σουφλίῳ 1966, 4^{ον}, σελ. 20 (Α.Ε. 3100).

127. Ἄννα Θεοφανούδη, *Λογογραφικὴ συλλογὴ ἐκ Σουφλίου*, ἐν Σουφλίῳ 1966, 4^{ον}, σελ. 11 (Α.Ε. 3101).

128. Παναγ. Παππᾶς, Χρυσὴ Δεμερτζῆ, Σμαρῶ Στεργιοῦδη, *Λογογραφικά στοιχεία Παλιουρίου Διδυμοτείχου Ἔβρον*. ἐν Παλιουρίῳ 1966, 4^{ον}, σελ. 21 (Α.Ε. 3102).

129. Παναγ. Δουδός, Λεμονιά Κουφάκη, Βασιλικὴ Βράνη, *Συλλογὴ λογογραφικοῦ ὕλικου ἐκ Πραγγίου Διδυμοτείχου*, Πραγγίον 1966, 4^{ον}, σελ. 21 (Α.Ε. 3103).

130. Ἄνδργ. Ἐσκιτζόγλου, *Λογογραφικὴ μελέτη Σιταριάς Διδυμοτείχου*, Σιταριά 1966, 4^{ον}, σελ. 58 (Α.Ε. 3104).

131. Γεώργ. Κομνίδης, *Λογογραφικὴ ὕλη συνοικισμοῦ Γιατράδων κοινότητος Ἄσπρονερίου*, ἐν Γιατράδες 1965-1966, 4^{ον}, σελ. 53 (Α.Ε. 3105).

132. Χαράλ. Μισαρίδης, Δημήτρ. Σταθάκης, Σταυρούλα Σαμψούνη, Ἰωάννα Μιχαλεντζάκη, Ἄγγελικὴ Παυλιόγλου, *Λογογραφικὴ μελέτη Μάνης Ἔβρον*, Μάνη 1966, 4^{ον}, σελ. 42 (Α.Ε. 3106).

133. Ἐλένη Γραμματίκογλου, *Λαϊκὴ λατρεία εἰς Πύθιον Διδυμοτείχου*, Πύθιον 1966, 4^{ον}, σελ. 26 (Α.Ε. 3107).

134. **Δημ. Καμπασακάλης**, *Συλλογή λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ Σοφικοῦ*, [Σοφικόν] 1966, 4^{ον}, σελ. 12 (Α.Ε. 3108).
135. **Μαρία Παπαμαυρουδή**, *Συλλογή λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ Σοφικοῦ*, [Σοφικόν] 1966, 4^{ον}, σελ. 15 (Α.Ε. 3109).
136. **Ξανθή Τσουγγαράκη**, *Συλλογή λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ Σοφικοῦ*, [Σοφικόν] 1966, 4^{ον}, σελ. 19 (Α.Ε. 3110).
137. **Στ. Ἀθανασόπουλος**, *Συλλογή λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ Σοφικοῦ*, [Σοφικόν] 1966, 4^{ον}, σελ. 6 (Α.Ε. 3111).
138. **Ἀντωνία Τζεδάκη**, *Συλλογή λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ Σοφικοῦ*, [Σοφικόν] 1966, 4^{ον}, σελ. 23 (Α.Ε. 3112).
139. **Πέτρο. Σισμανίδης**, *Συλλογή λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ Σοφικοῦ ἐν Σοφικῷ* 1966, 4^{ον}, σελ. 19 (Α.Ε. 3113).
140. **Ἐλισάβετ Τερζοῦδη**, *Συλλογή λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ Σουφλίου*, ἐν Σουφλίῳ 1966, 4^{ον}, σελ. 7 (Α.Ε. 3014).
141. **Ἀχιλλεὺς Τζιαμτζής**, *Συλλογή λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ Σουφλίου*, Σουφλίον, 4^{ον}, σελ. 3 (Α.Ε. 3115).
142. **Μαργαρίτα Μούτλια**, *Παραμῦθια Σουφλίου*, ἐν Σουφλίῳ 1966, 4^{ον}, σελ. 12 (Α.Ε. 3116).
143. **Ἀπόστολ. Σαπουντζής**, *Λαογραφικά τοῦ χωρίου Μαυροκκλησίου Διδυμοτείχου*, Ἐν Μαυροκκλησίῳ 1966, 4^{ον}, σελ. 86 (Α.Ε. 3117).
144. [Ἄνωνύμου], *Μνημεῖα τοῦ λόγου ἐκ Πραγγίου Διδυμοτείχου*, [Πράγγιον] 1966, 4^{ον}, σελ. 16 (Α.Ε. 3118).
145. **Χριστόδ. Ἀθανασόπουλος**, *Συλλογή λαογραφικῆς ὕλης ἐξ Ἀμορίου Διδυμοτείχου*, [Ἀμόριον] 1966, 4^{ον}, σελ. 8 (Α.Ε. 3119).
146. **Ἀπόστολ. Παπάξογλου**, *Λαογραφικὴ μελέτη. Τὰ «Ρουγκάτσια» τῶν Λαβάρων*, Ἀγριάνη 1966, 4^{ον}, σελ. 19 (Α.Ε. 3120).
147. **Πασχάλης Κοντός, Μεταξία Λασπίδου, Ἐλισάβετ Βαρβατζίκη**, *Λαογραφικά Ἰσαακίου Διδυμοτείχου*, Ἰσαάκιον 1966, 4^{ον}, σελ. 82 (Α.Ε. 3121).
148. **Ἀγγελικὴ Τσακίρη**, *Συλλογή λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ Διδυμοτείχου*, [Διδυμοτείχον] 1966, 4^{ον}, σελ. 42 (Α.Ε. 3122).
149. [Ἄνωνύμου], *Συλλογή λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ τῆς περιοχῆς Διδυμοτείχου*, [Διδυμοτείχον] 1966, 4^{ον}, σελ. 3 (Α.Ε. 3123).
150. **Χρῆστος Ἀραμπατζής**, *Λαογραφικά στοιχεῖα ἐκ Λάδης Διδυμοτείχου*, Λάδη 1966, 4^{ον}, σελ. 5 (Α.Ε. 3124).
151. **Μ. Καραμανλῆ**, *Συλλογή λαογραφικῆς ὕλης ἐκ Λάδης*, Λάδη 1966, 4^{ον}, σελ. 11 (Α.Ε. 3125).

152. [Ἄνωνύμου], *Συλλογὴ λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ Πραγγίου Διδυμοτείχου*, [Πραγγίον] 1966, 4^{ον}, σελ. 17 (Α.Ε. 3127).

153. Πασχάλης Παπαδόπουλος, Σουλτάνα Κалаϊτζή, *Συλλογὴ λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ Κορύμβου Μαυροκκλησίου Διδυμοτείχου*, [Κόρυμβος] 1966, 4^{ον}, σελ. 11 (Α.Ε. 3127).

154. Ἄννα Ἀραμπατζή, Ἀσπρούδα Σταμπολίδου, *Συλλογὴ λαογραφικοῦ ὕλικου ἐξ Ἀμορίου Διδυμοτείχου*, [Ἀμόριον] 1966, 4^{ον}, σελ. 37 (Α.Ε. 3128).

155. Αἰκατερίνη Ἀθανασιάδου, Ἀπόστ. Κορνιανός, Αἰκατερίνη Ἀσλάνη, Γεώργ. Ἐφέκωστης, *Λαογραφικὸν ὕλικὸν ἐκ τοῦ χωρίου Ἀδελφικοῦ Σερρών*, [Ἀδελφικόν] 1964-1965, 4^{ον}, σελ. 10 + ε' (Α.Ε. 3129).

156. Θεοφ. Μυρωνίδης, Γεωργία Παπαστρατάκου, Ἰωανν. Καραμανίδης, Ἀναστάσ. Μυρωνίδης, Ναυσικᾶ Φαρσάρη, Ἀναστασία Φωστηροπούλου, *Λαογραφικὰ στοιχεῖα Ἀμμουδιάς Σερρών*, Ἀμμουδιά 1965, 4^{ον}, σελ. 14 + η' (Α.Ε. 3130).

157. Μενέλ. Γκαριπής, Θεοφ. Κουταλοπούλου, Ἐλένη Κοσκινίδου, *Λαογραφικὸν ὕλικὸν ἐκ τοῦ χωρίου Ἀναγεννήσεως Σερρών*, [Ἀναγέννησις] 1966, 4^{ον}, σελ. 20 + ζ' (Α.Ε. 3131).

158. Σ. Ἀλεξιάδου, Λ. Μπακάλης, *Λαογραφικὸν ὕλικὸν Ἄνω Καμήλας Σερρών*, ἐν Ἄνω Καμήλα 1965, σελ. 14 + θ' (Α.Ε. 3132).

159. Παναγ. Πούλος, Μαρία Μπαμπαλίτη, Ἰωάνν. Σουρουτζίδης, Φανή Ἀγγελίδου, Δαμιανός Παυλίδης, *Λαογραφικὰ τοῦ χωρίου Ἄνω Μητροσίου*, ἐν Ἄνω Μητροσίου 1965, 4^{ον}, σελ. 9 + η' (Α.Ε. 3133).

160. Δημήτρ. Ἀραμπατζής, *Λαογραφικὰ στοιχεῖα Ἄνω Χριστοῦ Μελενικισίου Σερρών*, 4^{ον}, σελ. 4 (Α.Ε. 3134).

161. Ἰωανν. Στιβαρός, Φωτεινὴ Θεμελῆ, Ἀργυρῶ Σταματίου, Ἄθαν. Ἀλεξίου, Σάββας Χρυσανθίδης, Πελοπ. Ἑλληνούδης, Ἀλέξανδ. Βενέτης, *Λαογραφικὰ στοιχεῖα Βαλτεροῦ Σερρών*, ἐν Βαλτεροῦ 1965, 4^{ον}, σελ. 11 + δ' (Α.Ε. 3135).

162. Γεώργ. Καρνοῦσκος, Εὐαγγελία Τενεκετζή, Δημήτρ. Τσελεκίδης, Γλυκερία Κατσάρη, Μαρία Λεύκα, Νικήτας Παπαγεωργίου, *Λαογραφικὰ στοιχεῖα Βαμβακοφύτου Σερρών*, Βαμβακόφυτον 1965, 4^{ον}, σελ. 14 + δ' (Α.Ε. 3136).

163. Μιλτιάδης Πασχαλίδης, *Λαογραφικὰ στοιχεῖα Βαμβακιᾶς*, [Βαμβακιά 1966], 4^{ον}, σελ. 4 (Α.Ε. 3137).

164. Γεώργ. Ἀναγνώστου, Εὐφροσύνη Κωνσταντᾶ, Χρυσούλα Δημη-

τριάδου, Παρασκευή Ζαρογιάννη, *Συλλογή λογογραφικοῦ ὕλικου κοινότητος Γεφυρουδίου*, Ἐν Γεφυρουδίῳ 1965, 4ον, σελ. 12 + γ' (Α.Ε. 3138).

165. Παναγ. Νταχορῆς, Κυριάκος Γιαννούλης, Ἑλένη Χαλκιά, Σπυρ. Παπᾶς, Εὐαγγελία Τριανταφύλλου, *Λογογραφικά στοιχεῖα ἐκ Δασοχωρίου Σερρῶν*, [Δασοχώριον] 1966, 4ον, σελ. 7 + γ' (Α.Ε. 3139).

166. Ἰωάνν. Παπαναστασίου, Ἡλίας Χατζηηλιού, Λουκᾶς Μπακάλης, Δήμητρ. Γαβρίλη, *Λογογραφικὸν ὕλικὸν χωρίου Καλὰ Δένδρα Σερρῶν* Ἐν Καλὰ Δένδρα 1965, 4ον, σελ. 8 + ζ' (Α.Ε. 3140).

167. Δημήτρ. Καταράκης, Ἑλένη Ρῆγα, Ἀλεξάνδρα Τσικούρη, Ἄδμαντία Ἀνδρούτσου, *Λογογραφικά στοιχεῖα Κάτω Καμήλας Σερρῶν*, [Κάτω Καμήλα] 1965-1966, 4ον, σελ. 5 + 4 (Α.Ε. 3141).

168. Σωτήρ. Παναγιώτου, Καλλιόπη Δασούτη, Μαρία Μπάνδα, Ἐλευθερία Χαριζάνη, *Λογογραφικά στοιχεῖα Κάτω Μητροσύσιου Σερρῶν*, [Κάτω Μητροσύσιον] 1965, 4ον, σελ. 10 + ε' (Α.Ε. 3142).

169. Δημήτρ. Παπαδημητρίου, *Λογογραφικά στοιχεῖα Λευκῶνος Σερρῶν* [Λευκῶν] 1966, 4ον, σελ. 11 + ε' (Α.Ε. 3143).

170. Γεώργ. Πετειναράκης, Γεώργ. Σουγλῆς, Ἰωάννα Σταματάκη, Γεωργία Καραμπουναργιώτου, Σιδέρης Σταματόπουλος, Εἰρήνη Στεργιάδου, Ἄθαν. Κουτσώνης, Στυλιαν. Πλατανιώτης, Χρυσή Καραδέτου, Ἀλίκη Τσαντούλα, Εἰρήνη Κανελλοπούλου, *Λογογραφικά στοιχεῖα Κοιμήσεως Σερρῶν*, [Κοιμήσις] 1965, 4ον, σελ. 18 + ε' (Α.Ε. 3144).

171. Τασία Μανδάλου, Ἰωάνν. Σολωμίδης, Βασ. Ἀνδρούτσος, Μαρία Πουλῆ, *Λογογραφικά στοιχεῖα Κουμαριάς Σερρῶν*, [Κουμαριά] 1966, 4ον, σελ. 6 (Α.Ε. 3145).

172. Παναγ. Τσορτανίδης, Δημήτρ. Μέρμηγκας, Νικόλ. Ἀσημακόπουλος, Βαλασία Ἀμπατζῆ, *Λογογραφικά στοιχεῖα Λιθοτόπου Σερρῶν*, [Λιθοτόπος] 1966, 4ον, σελ. 10 + ε' (Α.Ε. 3146).

173. Μαρία Πλουμάκη, *Λογογραφικά στοιχεῖα Μονοκκλησιάς Σερρῶν*, [Μονοκκλησιά] 1966, 4ον, σελ. 13^α (Α.Ε. 3147).

174. Κων/τίνος Ψυχογιός, Βασιλική Γεροδήμου, *Λογογραφικὸν ὕλικὸν ἐκ Νέας Τυρολόης Σερρῶν*, [Νέα Τυρολόη] 1966, 4ον, σελ. 7 + ε' (Α.Ε. 3148).

175. Ἀναστάσ. Τζιβελόπουλος, Μαρία Πασχαλέρη, *Λογογραφικά στοιχεῖα Ἡράκλειας Σερρῶν*, [Ἡράκλεια] 1966, 4ον, σελ. 11 + ζ' (Α.Ε. 3149).

176. Ἰωάνν. Ἀδαμόπουλος, Κωνστ. Παπαδημητρίου, Γεωργία Μέρμηγκα, *Λογογραφικά στοιχεῖα Ξηροτόπου Σερρῶν*, Ξηροτόπος 1965, 4ον, σελ. 22 + ε' (Α.Ε. 3150).

177. Σωτήρ. Παππᾶς, Νικόλ. Παπαστεφάνου, Βασ. Ντάμπος, Ἴθραν. Δούκας, Μαρία Τσαλικίδου, Γαρυφαλλιά Κώτη, *Λογογραφικά στοιχεία Ποντισμένου Σερρών*, ἐν Ποντισμένῳ 1965, 4ον, σελ. 15 + ζ' (Α.Ε. 3151).

178. Ζαφείριος Ἄναγνωστίδης, *Λογογραφικά στοιχεία χωρίου Προβατῶ Σερρών*, [Προβατῶς] 1966, 4ον, σελ. 23 + η' (Α.Ε. 3152).

179. Βασίλ. Χορτομάνης, Χρήστ. Ξουράφης, Δημήτρ. Κηπουρίδης, *Λογογραφικά στοιχεία πόλεως Σερρών*, ἐν Σέρροις 1966, 4ον, σελ. 8 (Α.Ε. 3153).

180. Περικλῆς Κοντογιάννης, Στυλιανὴ Παπαδάκη, *Λογογραφικά στοιχεία Τριάδος Σερρών*, [Τριάς] 1966, 4ον, σελ. 14 + ε' (Α.Ε. 3154).

181. Παῦλος Καραγιαννίδης, Σταυρούλα Ζωηροῦ, Ἰωάνν. Μιχαηλίδης, Ἄννα Κεγιαδάκη, *Λογογραφικά στοιχεία Χειμάρρου Σερρών*, ἐν Χειμάρρῳ 1965, 4ον, σελ. 13 + ια' (Α.Ε. 3155).

182. Δημ. Σαββίδης, *Λογογραφικά στοιχεία Χρυσοχωράφων Σερρών*, Χρυσοχώραφα 1965, 4ον, σελ. 12 + δ' (Α.Ε. 3156).

183. Μιχ. Καραμιχαηλίδης, Δήμητρα Τσέλιου, *Λογογραφικά στοιχεία Ψωμοτοπίου Σερρών*, ἐν Ψωμοτοπίῳ 1965, 4ον, σελ. 10 + δ' (Α.Ε. 3157).

184. Γεώργ. Τζανακάκης, *Λογογραφικά στοιχεία τοῦ χωρίου Σιμωνός*, [Σιμωνών] 1966, 4ον, σελ. 16 (Α.Ε. 3158).

185. [Ἄωνύμου], *Λογογραφικά στοιχεία Καρπερῆς Σερρών*, [Καρπερῆ] 1966, 4ον, σελ. 13 + δ' (Α.Ε. 3159).

186. Στυλ. Μυστακίδης, Κλεοπάτρα Θεοδωρίδου, *Λογογραφικά στοιχεία τῶν κατοίκων τοῦ συνοικισμοῦ Κάτω Χριστός*, [Κάτω Χριστός] 1965, 4ον, σελ. 13 + ζ' (Α.Ε. 3160).

187. Γρηγόρ. Τσακίρης, *Λογογραφικά στοιχεία Μετόχιου Σερρών*, [Μετόχιον] 1966, 4ον, σελ. 14 + ζ' (Α.Ε. 3160Α).

188. Ἀλέξανδρος Σ. Μποκαϊμης, *Λογογραφικά Λαμασκηναῖς Βοῖου Κοζάνης*, Κοζάνη 1966, 4ον, σελ. 86 (Α.Ε. 3161).

189. Ἰάκωβος Ἀ. Ἡλίας, Ὁ τρυγητός, ὁ θερισμός, τὸ ἄλώνισμα καὶ τὸ μάζεμα τῆς ἐλιᾶς τὰ παλιὰ χρόνια εἰς τὰ Μέγαρα, Ἀθῆναι 1966, 4ον, σελ. 79 (Α.Ε. 3162).

190. Ἰάκωβος Ἀ. Ἡλίας, *Λιάφορες σημειώσεις καὶ παρατηρήσεις διὰ τοὺς ρυθμοὺς τῶν δημοτικῶν Ἑλληνικῶν χορῶν καὶ τραγουδιῶν*, Ἀθῆναι 1966, σελ. 96 (Α.Ε. 3163).

ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΗΣΕΙΣ ΕΚΔΗΛΩΣΕΩΝ ΤΟΥ ΛΑΪΚΟΥ ΒΙΟΥ
ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1965 - 1966

(Archives de Cinematographie. Materiel folklorique cinematographié
pendant les années 1965 - 1966).

Ἡ περιουλλογὴ ἐκδηλώσεων τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ διὰ κινηματογρα-
φήσεως, ὡς ἀναφέρεται εἰς τὸν ΙΖ' (1964) τόμον τῆς Ἑπετηρίδος,
σελ. 251, συνεχίσθη καὶ κατὰ τὰ ἔτη 1965 καὶ 1966 ὡς κατωτέρω.

Α') ΕΤΟΥΣ 1965' (ANNÉE 1965)

1. — *Λαϊκὰ λατρευτικὰ τελετὰ εἰς τὴν Μακεδονίαν (χωρίον Καλὴ Βρύση τοῦ νομοῦ Δράμας) ἀπὸ 5-8 Ἰανουαρίου.*

α') 5 Ἰανουαρίου (παραμονὴ Θεοφανείων): Ἀποπομπὴ ἐκ τῶν οἰκιῶν τῶν Καλικαντζάρων, δαιμονικῶν ὄντων. Ραντισμὸς ἀμπέλων δι' ἁγιασμοῦ. Τελετουργικὸν δεῖπνον τῆς οἰκογενείας. β') 6 Ἰανουαρίου (Θεοφάνεια): Ἁγιασμός. Διάφοροι ἐθιμικὰ πράξεις. Μεταμφιέσεις («μπαμπούγεροι»). γ') 7 Ἰανουαρίου (Ἁγ. Ἰωάννου): Μεταμφιέσεις. δ') 8 Ἰανουαρίου (Ἁγ. Δομνίκης «ἡμέρα τῆς μαμμῆς»): Μεταμφιέσεις καὶ παράστασις ὑπὸ τῶν μετημφιεσμένων τελέσεως γάμου.

Κινηματογράφησις εἰς Καλὴν Βρύσην Δράμας τὴν 5-8 Ἰανουαρίου 1965. Ταυνία ἠχητικὴ (μαγνητικῆς ἐγγραφῆς), μήκους 284 μ. Ἄρ. εἰσαγ. βιβλ. κινημ. ταιν. 27. Ἄρ. χ/φου περιγραφῆς 2937, σελ. 7-19.

2. — *Λαϊκὰ παραστάσεις «Καλόγερος» τὴν Δευτέραν τῆς Τυρινῆς ἐβδομάδος εἰς Ἁγίαν Ἐλένην Σερρών.*

Μεταμφιέσεις. Τελετουργικὴ σπορὰ δημοτικῶν. Θανάτωσις τοῦ πρωταγωνιστοῦ καὶ ἀνάστασις αὐτοῦ.

Κινηματ. τὴν Δευτέραν τῆς τυρινῆς ἐβδομάδος (1ην Μαρτίου) 1965 εἰς Ἁγίαν Ἐλένην Σερρών. Ταυν. 220 μ. Ἄρ. εἰσ. 28. Ἄρ. χ/φου 2938, σελ. 7-17.

¹ Αἱ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο κινηματογραφήσεις ἐξετελέσθησαν ὑπὸ τοῦ φιλολόγου Γ. Ν. Αἰκατερινίδου ἐντὸς τῶν πλαισίων τοῦ προγράμματος Λαογραφικῆς ἐρεῦνης, ἐκτελουμένου ἐν τῷ Λαογραφικῷ Ἀρχεῖῳ (νῦν Κέντρῳ Ἑρεῦνης τῆς Ἑλλην. Λαογραφίας) ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Καθηγητοῦ, Διευθυντοῦ τοῦ Ἀρχείου, Γ. Κ. Σπυριδάκη, διὰ τῆς οἰκονομικῆς ἐνισχύσεως τοῦ Βασιτικοῦ Ἰδρύματος Ἑρευνῶν (Β.Ι.Ε.).

3. — *Άγερμοὶ κορασιῶν τὸ Σάββατον τοῦ Λαζάρου εἰς Ἁγίαν Ἐλένην Σερρῶν.*
 α') Κορίτσια ἐκ τῶν ἐντοπιῶν κατοίκων, φέροντα ἔνδυμα ἐνγλίκων γυναικῶν, περιέρχονται καθ' ὁμάδας τὰς οἰκίας τοῦ χωρίου τὴν πρωίαν τοῦ Σαββάτου τοῦ Λαζάρου καὶ τραγουδοῦν εἰδικὰ τραγούδια μετὰ ἐκτελέσεως χορῶν. β') Εἰς τὸ αὐτὸ χωρίον κοράσια ἐκ προσφύγων ἀπὸ τὸ Κωστὶ Ἄνατ. Θράκης, φέροντα εἰς χεῖρας ὁμοίωμα τοῦ Λαζάρου, τὸν «Λάζαρη», τραγουδοῦν ὁμοίως εἰδικὰ τραγούδια.
 Αἱ ὁμάδες αὗται λαμβάνουν φιλοδώρημα ἀπὸ τὴν οἰκοκυρὰν κάθε οἰκογενείας.
 Κινηματ. κατὰ τὸ Σάββατον τοῦ Λαζάρου (17 Ἀπριλίου 1965) εἰς τὴν Ἁγίαν Ἐλένην Σερρῶν. Ταινία ἠχητικὴ (μαγνητικῆς ἔγγραφ.) 60 μ. Ἄρ. εἰσ. 29. Ἄρ. χ/φου 2946, σ. 155.
4. — *Άγερμοὶ κορασιῶν τὴν Κυριακὴν τῶν Βαΐων εἰς Βαμβακόφυτον Σερρῶν.*
 Κοράσια εἰς ὁμάδας, ἐνδεδυμένα μὲ τὸ τοπικὸν φόρεμα, περιέρχονται τὰς οἰκίας τοῦ χωρίου ἕδοντα καὶ χορεύοντα.
 Κινηματ. τὴν Κυριακὴν τῶν Βαΐων (18 Ἀπριλίου 1965) εἰς Βαμβακόφυτον Σερρῶν. Ταινία ἠχητικὴ (μαγνητ. ἔγγραφης), 30 μ. Ἄρ. εἰσ. 30. Ἄρ. χ/φου. 2946, σ. 156.
5. — *Θερισμὸς (κοπή) τῆς σικάλεως εἰς Ἁγίαν Ἐλένην Σερρῶν.*
 Κινηματογράφησις τῆς ἐργασίας τῆς κοπῆς τῆς σικάλεως μὲ τὴν «κόσσα», ἥτοι διὰ μεγάλου δρεπάνου μὲ μακρὸν στελεῶν, καὶ τῆς μεταφορᾶς αὐτῆς εἰς ἀποθήκην διὰ τετρατρόχου ἀμάξης, συρομένης ὑπὸ βοῶν.
 Κινηματ. εἰς Ἁγίαν Ἐλένην Σερρῶν κατ' Ἀπρίλιον 1965. Ταινία 60 μ. Ἀριθμ. εἰσ. 31. Ἄρ. χ/φου 2946, σ. 157.
6. — *Θρησκευτικὰ λαϊκὰ ἔθιμα τὴν Μεγάλην Παρασκευὴν εἰς Βαμβακόφυτον Σερρῶν.*
 Διανυκτέρευσις καὶ ἐγκοίμησις εἰς τὴν ἐκκλησίαν παρὰ τὸν Ἐσταυρωμένον. Τοποθέτησις ἀναθημάτων ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ. Διέλευσις τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου κάτω ἀπὸ τὸν Ἐπιτάφιον.
 Κινηματ. τὴν Μεγ. Πέμτην καὶ Μεγ. Παρασκευὴν (22-23 Ἀπριλίου 1965) εἰς Βαμβακόφυτον Σερρῶν. Ταινία 30 μ. Ἄρ. εἰσ. 32. Ἄρ. χ/φου 2946, σ. 157.
7. — *Λαϊκὸς πανηγυρισμὸς τῆς εορτῆς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου εἰς Νέον Σούλι Σερρῶν τὴν Τρίτην τῆς Διακαινησίμου.*
 Ἡ λαϊκὴ πανήγυρις αὕτη τελεῖται τὴν ἐπομένην πάντοτε τῆς ἐκκλησιαστικῆς εορτῆς τοῦ Ἁγίου. Μετὰ τὴν λειτουργίαν τελεῖται ἁγιασμός, εἶτα δὲ γίνεται περιφορὰ τῶν εἰκόνων καὶ τῶν λαβάρων τῶν ἐκκλησιῶν κύκλῳ εἰς τὰ σύνορα τῆς ἀγροτικῆς περιφερείας τοῦ χωρίου καὶ τοποθέτησις ὑψώματος (ἀντιδώρου) ἐπὶ τοῦ κορμοῦ 4 θαλερῶν δένδρων πρὸς τὸν σκοπὸν

τῆς προστασίας τοῦ χωρίου ἐκ πτώσεως χαλάζης. Εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ χωρίου ἄδονται εἰδικὰ ἄσματα, ἐκτελουμένων συγχρόνως καὶ χορῶν. Ἀκολούθως λαμβάνει χώραν ἀναπαράστασις τοῦ θαύματος τῆς δρακοντοκτονίας ὑπὸ τοῦ Ἀγίου, ἐν συνεχείᾳ δὲ τελοῦνται ἀγῶνες δρόμου κ.ἄ. ἀγωνίσματα. Κινηματ. τὴν Τρίτην τῆς Διακαιησίμου (27 Ἀπριλίου 1965) εἰς Νέον Σοῦλι (πρῶην Σουμπάσκιω) Σερρῶν. Ταινία 170 μ. Ἀρ. εἰς. 33. Ἀρ. χ/φου 2946, σελ. 158-160.

8. — *Περιφορὰ εἰκόνων καὶ δημοτελῆς θυσία («κουρμπάνι») τὴν Πέμπτην τῆς Διακαιησίμου εἰς τὸ χωρίον Κάτω Ὁρεινῆ Σερρῶν.*

α') Ἡ περιφορὰ τῶν εἰκόνων λαμβάνει χώραν μετὰ τὴν λειτουργίαν κύκλω εἰς τὰ σύνορα τῆς ἀγροτικῆς περιοχῆς τοῦ χωρίου, κατὰ τὸν πρὸ μεσημβρίας χρόνον, ἀποβλέπει δὲ εἰς τὴν προστασίαν τῆς παραγωγῆς ἐκ πτώσεως χαλάζης. β') Ἡ δημοτελής θυσία τελεῖται κατὰ τὰς ἀπογευματινὰς ὥρας. Πᾶσαι αἱ οἰκογένειαι τοῦ χωρίου λαμβάνουν τεμάχιον ἐκ τοῦ ἐψημένου κρέατος τοῦ σφαγιασθέντος ζῴου.

Κινηματ. τὴν Πέμπτην τῆς Διακαιησίμου (29 Ἀπριλίου 1965) εἰς Κάτω Ὁρεινῆ Σερρῶν. Ταιν. 120^μ. Ἀρ. εἰς. 34. Ἀρ. χ/φου 2946, σελ. 160-163.

9. — *Μουσικὰ καὶ ἠχητικὰ ὄργανα εἰς Κρήτην.*

Κινηματογράφησις τῆς κατασκευῆς καὶ τῆς ἠχητικῆς ἢ μουσικῆς ἀποδόσεως: α) τοῦ *θιαμπολιού* (αὐλοῦ) κατασκευαζομένου ἐκ καλάμου, ποιμενικοῦ μουσικοῦ ὄργανου. β) τῆς *μουνούρας*, ἀποτελουμένης ἐκ κελύφους κοχλίου καὶ ἴστοῦ ἀράχνης καὶ γ) τῆς *μουγκρινάρας* (ἥμισυ στάμνου μὲ τεταμένον ἐπὶ τοῦ ἀνοίγματος αὐτῆς εἰδικῶς κατεργασμένον δέρμα). Γίνεται χρῆσις τοῦ ὄργανου τούτου πρὸς ἀποδιῶξιν τῶν ἀρκάλων (ἀσβῶν) ἐκ τῶν ἀμπέλων.

Κινηματ. εἰς Κρούαν Βρύσην Ρεθύμνης κατ' Ἰούλιον 1965. Ταιν. 30 μ. Ἀρ. εἰς. 35. Ἀρ. χ/φου 2955, σ. 307.

10. — *Χοροὶ Κρήτης.*

α) Σιγανὸς Πεντοζάλης. β) Πηδηκτὸς Πεντοζάλης. γ) Συρτὸς Ρεθεμνιώτικος. δ) Σούστα Ρεθεμνιώτικη.

Κινηματ. εἰς Κρούαν Βρύσην Ρεθύμνης κατ' Ἰούλιον 1965. Ταιν. 120 μ. Ἀρ. εἰς. 36. Ἀρ. χ/φου 2955, σελ. 308-309.

11. — *Οἱ Πιθαράδες τοῦ χωρίου Θραψανὸν Κρήτης.*

Κατασκευὴ πίθων καὶ ἄλλων πηλίνων σκευῶν ὑπὸ πιθαράδων ἐκ Θραψανοῦ τοῦ νομοῦ Ἡρακλείου εἰς ὑπαίθριον ἐργαστήριον, ἐγκατεστημένον παρὰ τὴν Γεωργικὴν Σχολὴν Ἀσωμάτων Ἀμαρίου Ρεθύμνης.

Κινηματ. παρὰ τὴν Γεωργικὴν Σχολὴν Ἀσωμάτων Ρεθύμνης τὴν 17-20 Αὐγούστου 1965. Ταιν. 280 μ. Ἀρ. εἰς. 37. Ἀρ. χ/φου 2954, σελ. 233-236.

Β' ΕΤΟΣ 1966¹ (ΑΝΝΕΣ 1966)1. — *Χοροὶ Εὐρυτανίας.*Οἱ λαϊκοὶ χοροὶ: α) τοῦ *Στέγγου*, β) *στά τρία*.Ὁ πρῶτος (τοῦ *Στέγγου*) ἐκτελεῖται εἰς τὸ χωρίον Σταυροπήγιον (πρόην Ἀμπλιανην) κατὰ τὰς ἀπογευματινὰς ὥρας τῆς 26 Ἰουλίου, ἐκκλησ. πανηγύρεως τῆς Ἀγ. Παρασκευῆς, συνοδεῖα εἰδικῶν ἡσμάτων, τὰ ὅποια καλοῦνται «τραγούδια τοῦ *Στέγγου*».

Κινηματ. εἰς Σταυροπήγιον Εὐρυτανίας τὴν 26 καὶ 28 Ἰουλίου 1966. Ταιν. 90 μ. Ἀρ. εἰσ. 38 Α-Β. Ἀρ. χ/φου 3015, σ. 115.

2. — *Λαϊκὴ οἰκοδομία εἰς Σταυροπήγιον Εὐρυτανίας.*

Κινηματογράφησις τῆς ἐξωτερικῆς καὶ ἐσωτερικῆς ἀπόψεως παλαιᾶς οἰκίας.

Κινηματ. εἰς Σταυροπήγιον κατ' Ἰούλιον 1966. Ταιν. 30 μ. Ἀρ. εἰσ. 39. Ἀρ. χ/φου 3015, σ. 116.

3. — *Ἐκ τοῦ φυσικοῦ βίου εἰς Σταυροπήγιον Εὐρυτανίας.*Κινηματογράφησις μεταφορᾶς ὕδατος διὰ τῆς *βορέλας* καὶ παρασκευῆς τοῦ ἄρτου (ζύμωσις καὶ κατασκευὴ, εἶτα ὄπτησις αὐτοῦ εἰς τὴν *γάστραν*).

Κινηματ. εἰς Σταυροπήγιον Εὐρυτανίας κατ' Ἰούλιον 1966. Ταιν. 30 μ. Ἀρ. εἰσ. 40. Ἀρ. χ/φου 3015, σ. 116.

4. — *Ἐκ τοῦ ποιμενικοῦ βίου εἰς Σταυροπήγιον Εὐρυτανίας.*

Κινηματογράφησις βοσκῆς αἰγοπροβάτων, ἀμέλξεως καὶ τυροκομίας.

Κινηματ. εἰς τὴν τοποθεσίαν Κερασά τοῦ ὄρειου ὄγκου τῆς Ὁξυᾶς (ὕψ. 1700 μ.), τὴν 29 Ἰουλίου 1966. Ταιν. 150 μ. Ἀρ. εἰσ. 41. Ἀρ. χ/φου 3015, σ. 117.

5. — *Τελετουργικὸς ἑορτασμὸς τοῦ γάμου εἰς Ἀνώγεια Μυλοποτάμου Κρήτης.*

Κινηματογράφησις τῶν διαφόρων φάσεων τῆς τελετῆς καὶ τοῦ ἑορτασμοῦ τοῦ γάμου ἐπὶ θήμερον, ἤτοι πρὸ, κατὰ καὶ μετὰ τὴν ἡμέραν τῆς στέψεως.

Κινηματ. εἰς Ἀνώγεια Μυλοποτάμου ἀπὸ τῆς 26-31 Αὐγούστου 1966. Ταιν. 460 μ. Ἀρ. εἰσ. 42. Ἀρ. χ/φου 3016, σελ. 5-16, 70-72.

6. — *Παρασκευὴ ψωμῶν τοῦ γάμου εἰς Ἀνώγεια Μυλοποτάμου Κρήτης.*Τὴν Παρασκευὴν πρὸ τῆς στέψεως κατὰ τὴν Κυριακὴν, γίνεται ἡ ζύμωσις καὶ παρασκευὴ τῶν εἰδικῶν γαμηλίων ἄρτων (*γαμοκούλουρων*) μὲ εἰδικὰς ἐπ' αὐτῶν διακοσμῆσεις διὰ ζύμης.

Κινηματ. εἰς Ἀνώγεια Μυλοποτάμου τὴν 26 Αὐγούστου 1966. Ταιν. 30 μ. Ἀρ. εἰσ. 43. Ἀρ. χ/φου 3016, σ. 73.

¹ Αἱ κινηματογραφῆσεις ἐξετελέσθησαν ὑπὸ τοῦ συντάκτου *Γεωργ. Ν. Αἰκατερινίδου*. (Βλ. καὶ ἐκθεσὶν ἀνωτέρω, σελ. 331-343).

7. — *Χοροὶ Κρήτης.*

Ὁ χορὸς *Σούστα*, ὡς χορεύεται εἰς τὸ χωρίον Ζωνιανὰ Ρεθύμνης.

Κινηματ. τὴν 28 Αὐγούστου 1966 εἰς Ἀνώγεια Μυλοποτάμου. Ταινία ἔγχρωμος, 30 μ.

Ἄρ. εἰσ. 43. Ἄρ. χ/φου 3016, σ. 74.

8. — *Τρυγητὸς καὶ πάτημα (ἔκθλυμις) σταφυλῶν εἰς Κρήτην.*

Κινηματ. εἰς Ἀνώγεια Μυλοποτάμου κατ' Αὐγούστον 1966. Ταιν. 120 μ. Ἄρ. εἰσ. 45.

Ἄρ. χ/φου 3016, σ. 75.

9. — *Ἀγερωτοὶ παίδων τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων εἰς τὸν Δῆμον Νικαίας Ἀττικῆς.*

Παῖδες ψάλλουν τὰ Χριστουγεννιάτικα κάλαντα, κρούοντες ρυθμικῶς σιδηρᾶ τρίγωνα.

Κινηματ. τὴν 24 Δεκεμβρίου 1966 εἰς τὸν Δῆμον Νικαίας, τέως Διοικ. Πρωτευούσης.

Ταιν. 40 μ. Ἄρ. εἰσ. 46. Ἄρ. χ/φου 3167, σ. 9.

10. — *Ἀγερωτοὶ μαθητῶν κατὰ τὴν παραμονὴν τῆς Πρωτοχρονιάς εἰς Κορωπὶ Ἀττικῆς, Ψάλλονται τὰ Πρωτοχρονιάτικα κάλαντα.*

Κινηματ. τὴν 31 Δεκεμβρίου 1966 εἰς Κορωπίον τοῦ Δήμου Κορωπίας Ἀττικῆς. Ταιν.

40 μ. Ἄρ. εἰσ. 47. Ἄρ. χ/φου. 3167, σ. 10.

ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΩΝ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΡΕΥΝΗΣ
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝ. ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ (ΠΡΩΗΝ ΛΑΟΓΡ. ΑΡΧΕΙΟΥ)
ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1965 ΚΑΙ 1966

(Exposés sur l'activité du Centre de Recherches du folklore Hellénique
(ex Archives de Folklore) pendant des années 1965 et 1966).

Α', ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1965 (ANNÉE 1965).

Εἰς τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον συνεχίσθη καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1965 τὸ ἐκτελούμενον εἰς αὐτὸ ἐπιστημονικὸν ἔργον διὰ τοῦ αὐτοῦ προσωπικοῦ, ὡς ἀναφέρεται περὶ τούτου εἰς τὴν προηγουμένην ἔκθεσιν τοῦ ἔτους 1964. (Βλ. Ἐπετηρ., τόμ. ΙΖ' (1964) σελ. 255).

Α'. Εἰσαγωγὴ λαογραφικῆς ὕλης

1. Ἀπὸ ἐπόψεως πλουτισμοῦ τοῦ Λ.Α. δι' ἀνεκδότου ὕλης ἐστάλησαν 24 νέαι συλλογαὶ ἐκ σελίδων 8449. Ἐκ τούτων 25 προέρχονται ἐξ ἐκπαιδευτικῶν λειτουργῶν, 3 κατηρίσθησαν ὑπὸ μαθητῶν καὶ ἄλλων, ἑννέα δὲ κατετέθησαν ὑπὸ τοῦ Διευθυντοῦ, Καθηγητοῦ, Γ.Κ. Σπυριδάκη ἐκ τῆς ἐκτελουμένης ὑπ' αὐτοῦ εἰδικῆς λαογραφικῆς ἐρεύνης διὰ τῶν συνεργατῶν του, φιλολόγων, Γεωργίου Αἰκατερινίδου καὶ Ἡλία Χουρζαμάνη, μισθοδοτουμένων πρὸς τοῦτο ὑπὸ τοῦ Βασιλικῆς Ἰδρύματος Ἐρευνῶν. Εἰς τὰς ἐν λόγῳ συλλογὰς περιέχεται ὕλη ἐκ περιοχῶν τῆς Δυτικῆς Κρήτης (χ/φα 2954-2955), τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας (νομῶν Σερρῶν καὶ Δράμας, χ/φα 2937, 2938, 2946, 2952, 2953, 2975) καὶ ἐκ τοῦ συνοικισμοῦ εἰς Μέγαρο Ἀττικῆς (προσφύγων ἐκ Μελί Μικρᾶς Ἀσίας (ἀρ. χ/φου 2947). Αἱ ὑπόλοιποι 5 συλλογαὶ κατετέθησαν ὑπὸ τοῦ προσωπικοῦ τοῦ Ἀρχείου, καταρτισθεῖσαι ὑπ' αὐτοῦ κατὰ τὰς κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο σχετικὰς λαογραφικὰς ἐρεῦνας τοῦ Λ.Α., ἧτοι: α) ὑπὸ τοῦ Δ/ντοῦ Γ. Κ. Σ π υ ρ ι δ ά κ η εἰς τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον Π. Βλαστοῦ, ἀποκείμενον εἰς τὸ Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Κρήτης εἰς Χανιά, ἐργασθέντος ἐνταῦθα ἀπὸ 5-11 Αὐγ. (ἀρ. χ/φου 2890). β) ὑπὸ τοῦ συντ. Δημ. Οἰκονομίδου ἐξ ἀποστολῆς του εἰς τὴν περιοχὴν Πωγωνίου Ἠλείου ἀπὸ 8 Ἰουλ.—7 Αὐγ. (ἀρ. χ/φου 2956). γ) ὑπὸ τοῦ συντ. Στ. Ἡμέλλου ἐξ ἀποστολῆς του εἰς τὰς νήσους Θήραν καὶ Ἀνάφη ἀπὸ 3 Ἰουλ.—3 Αὐγ. (ἀρ. χ/φου 2957). δ) ὑπὸ τῆς συντ. Ἀννης Παπαμιχαήλ ἐξ ἐργασίας αὐτῆς εἰς τὴν Δυτ. Θεσσα-

λίαν ἀπὸ 18 Αὐγ. — 17 Σεπτ. (ἀρ. χ/φου 2960). ε) ὑπὸ τοῦ ἐκτ. συντ. Ἀγγ. Δευτεραίου ἐξ ἀποστολῆς του εἰς τὰ χωρία Μηλιά (Ἄνω καὶ Κάτω), Κώμη, Κρόκον, Καισαριὰ καὶ Αἰανὴ τοῦ νομοῦ Κοζάνης ἀπὸ τῆς 9 Αὐγ. — 8 Σεπτ. (ἀρ. χ/φου 2959) καὶ στ) ὑπὸ τοῦ ἐκτ. μουσ. Στ. Καρακάση ἐξ ἀποστολῆς του εἰς Ζάκυνθον ἀπὸ 5 Αὐγ. — 4 Σεπτ. (ἀρ. χ/φου 2958).

2. **Μουσικὴ ὕλη.**—Εἰς τὸ Τμήμα τῆς Ἐθνικῆς Μουσικῆς Συλλογῆς εἰσῆχθησαν 1347 ἠχογραφήσεις μουσικῆς ἑλληνικῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν καὶ λαϊκῶν χορῶν, πρὸς δὲ καὶ 41 δημῶδους μουσικῆς ὕλης ἐκ Τουρκίας καὶ Μαρόκου (12 ἐκ Μαρόκου καὶ 29 ἐκ Τουρκίας) ἐξ ἀνταλλαγῆς πρὸς ἑλληνικὴν μουσικὴν ὕλην μετὰ τοῦ Ἰνστιτούτου Μουσικολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Βασιλείας τῆς Ἑλβετίας.

Ἡ ὡς ἄνω ὕλη δημῶδους ἑλληνικῆς μουσικῆς προῆλθεν α') ἐκ τῶν ὡς ἄνω ἀποστολῶν τοῦ προσωπικοῦ τοῦ Ἀρχείου, ἤτοι ἠχογραφήσεις: 41 ἐκ Πωγωνίου Ἡπείρου, 61 ἐκ Θήρας καὶ Ἀνάφης, 83 ἐκ τοῦ νομοῦ Κοζάνης, 154 ἐκ Δυτ. Θεσσαλίας, 319 ἐκ Ζακύνθου β') 448 ἐκ τοῦ ὡς ἄνω εἰδικοῦ προγράμματος Λαογρ. ἐρεύνης ὑπὸ τοῦ Δ/ντοῦ Γ. Κ. Σπυριδάκη γ') 241 ἠχογραφήσεις ἐκ Σκύρου ἐξ ἠχογραφήσεως ὑπὸ τῆς Κατ. Ἰ. Κολεντιανοῦ ἐκ Νέου Σουλίου Σερρῶν ἐξ ἠχογρ. ὑπὸ Θεοφ. Χαλέμη ἐκ Πραμάντων Ἡπείρου ὑπὸ Θεοφ. Τσίλη ἐξ Ὀλυμπίας ὑπὸ Ἰ. Κλουκίνα καὶ ἐκ Κύπρου ὑπὸ Σ. Χατζησολωμοῦ.

3. Εἰς τὴν Δισκοθήκην τοῦ Ἀρχείου προσετέθησαν ἐξ ἀγορᾶς 28 δίσκοι δημῶδους μουσικῆς.

4. **Κινηματογραφικὸν Ἀρχεῖον.** Τὸ ἔργον τῆς ἀποτυπώσεως ἐπὶ κινηματογραφικῆς ταινίας μορφῶν τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ πρὸς διάσωσιν καὶ ἐπιστημονικὴν ἐξέτασιν αὐτῶν συνεχίσθη ἐντὸς τοῦ προγράμματος εἰδικῆς Λαογραφικῆς ἐρεύνης τοῦ Διευθυντοῦ Γ. Κ. Σπυριδάκη διὰ τῆς οικονομικῆς ἐνισχύσεως τοῦ Βασιλ. Ἰδρύματος Ἐρευνῶν. Οὕτως ἐκινηματογραφήθησαν ὑπὸ τοῦ συνεργάτου του φιλολόγου Γεωργ. Ν. Αἰκατερινίδου αἱ κάτωθι λαϊκαὶ ἐκδηλώσεις.

1) Λαϊκὰ λατρευτικὰ τελετὰ μετὰ μεταμφιέσεων εἰς τὴν Μακεδονίαν (χωρὶον Καλὴ Βρῦση νομοῦ Δράμας) ἀπὸ 5-8 Ἰανουαρίου.

2) Λατρευτικὰ τελετὰ μετὰ μεταμφιέσεων (Καλόγερος) κατὰ τὴν Δευτέραν τῆς ἑβδομάδος τῆς Τυροφάγου εἰς Ἁγίαν Ἑλένην Σερρῶν.

3) Ἀγεροὶ κορασίων τὸ Σάββατον τοῦ Λαζάρου εἰς Ἁγίαν Ἑλένην Σερρῶν.

4) Ἀγεροὶ κορασίων τὴν Κυριακὴν τῶν Βαῖων εἰς Βαμβακόφυτον Σερρῶν.

5) Θερισμὸς τῆς σικάλεως εἰς Ἁγίαν Ἑλένην Σερρῶν.

6) Λαϊκὰ λατρευτικὰ ἔθιμα κατὰ τὴν Μεγάλην Παρασκευὴν εἰς Βαμβακόφυτον Σερρῶν.

7) Ἑορτασμός, ἐκκλησιαστικὸς καὶ λαϊκός, τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τὴν Τρίτην τοῦ Πάσχα εἰς Νέον Σούλι Σερρών.

8) Περιφορὰ εἰκόνων καὶ τέλεισι δημοτελοῦς θυσίας (κουρμπάνι) τὴν Πέμπτην τῆς Διακαινησίμου εἰς Κάτω Ὀρεινὴν Σερρών.

9) Ἦχητικὰ καὶ μουσικὰ ὄργανα εἰς Κρήτην: Ἡ νιουνιούρα, ἡ μουγκρινάρα καὶ τὸ χαμπιόλι. (Τρόπος κατασκευῆς, ἠχητικῆς καὶ μουσικῆς ἀποδόσεως αὐτῶν).

10) Χοροὶ Κρήτης: α) Σιγανὸς πεντοζάλης. β) Πηδηκτὸς πεντοζάλης. γ) Συρτὸς Ρεθυμνιώτικος δ) Σούστα Ρεθυμνιώτικη. (Ἐκνηματογραφήθησαν εἰς τὸ χωρίον Κρύα Βρύση τοῦ νομοῦ Ρεθύμνης).

11) Ἡ τεχνικὴ τῆς κατασκευῆς πύθων, κεραμικῶν ἀγγείων κλπ. εἰς Θρασηνὸν Κρήτης.

Β'. Βραβεύσεις

Ἐκ τῶν 134 λαογραφικῶν συλλογῶν (σελ. 6672) αἱ ὁποῖαι ἐστάλησαν εἰς τὸ Λαογρ. Ἀρχεῖον ὑπὸ ἐκπαιδευτικῶν λειτουργῶν, ἰδίᾳ τῆς στοιχειώδους ἐκπαίδευσσεως, κατὰ τὸ ἔτος 1964 ἔτυχον τιμητικῶν διακρίσεων μετ' εἰσήγησιν τοῦ Διευθυντοῦ τοῦ Ἀρχείου, πρότασιν τῆς Ἐφορευτικῆς Ἐπιτροπῆς καὶ ἀπόφασιν τῆς Συγκλήτου τῆς Ἀκαδημίας, συμφώνως πρὸς τὴν ὑπ' ἀρ. 27761/1952 ἐγκύκλιον αὐτῆς, οἱ κάτωθι συλλογεῖς:

α) Πρῶτος ἔπαινος μετὰ χρηματικῆς ἐνισχύσεως 3.000 δρχ.

1) **Κωνστ. Τρούκης**, διὰ λαογραφικὴν του συλλογὴν ἐκ τοῦ χωρίου Γεωργανάδες Τρικάλων (ἀρ. χ/φου 2781).

2) **Ἀστέριος Παπανικολάου**, διὰ τὰς λαογραφικὰς συλλογὰς του ἐξ Ἐλασσόνοιο (ἀρ. χ/φου 2792, 2879).

3) **Ἐμμαν. Ἰ. Καλοκύρης**, διὰ τὴν συλλογὴν λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ τῆς κωμοπόλεως Ἀνωγείων Ρεθύμνης (ἀρ. χ/φου 2837).

4) **Σωτήριος Φάσσας**, (Ἐπιθεωρητὴς Στοιχ. Ἐκπαιδ. περιφ. Βισαλτίας) διὰ τὴν συλλογὴν λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ τῆς ἐκπαιδ. περιφερείας Βισαλτίας νομοῦ Σερρών (ἀρ. χ/φου 2897).

(Ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἐπιθ/τοῦ συμβραβεύονται καὶ οἱ δημ/λοι τῆς περιφερείας του, οἱ ὅποιοι, συμφώνως πρὸς δδηγίαις του, εἰργάσθησαν εἰς τὸν καταρτισμὸν τῆς ὑποβληθείσης λαογραφικῆς συλλογῆς).

β) Δεύτερος ἔπαινος μετὰ χρηματικῆς ἐνισχύσεως δρχ. 2.000

1) **Βασίλειος Γ. Ματαυτσῆς**, διὰ τὰς συλλογὰς του «Λαογραφικὰ ἐκ Κασσάνδρας Χαλκιδικῆς» καὶ «Λαϊκὰ παιγνίδια» (ἀρ. χ/φου 2794, 2878).

- 2) Παῦλος Ἀντωνιουδάκης, διὰ τὴν συλλογὴν τοῦ «Λαογραφικὰ ἐκ τοῦ χωρίου Ἀκτοῦντα τῆς ἐπαρχίας Ἀγ. Βασιλείου Ρεθύμνης» (ἀρ. χ/φου 2844).
 - 3) Ἐλπιδοφόρος Πελεκανάκης, διὰ τὴν λαογραφ. συλλογὴν τοῦ ἐξ Ἁρδάκτου Ρεθύμνης (ἀρ. χ/φου 2845).
 - 4) Νικόλ. Ἀν. Γακίδης, διὰ τὴν συλλογὴν τοῦ «Λαογραφία Πευκοφύτου Καστορίας» (ἀρ. χ/φου 2877).
 - 5) Δημήτριος Σάκκας, διὰ τὴν συλλογὴν τοῦ «Ἡ Βερδικούσια Ἐλασσόνας, Γεωγραφικά, Ἱστορικά καὶ Λαογραφικά στοιχεῖα αὐτῆς» (ἀρ. χ/φου 2933Α).
 - 6) Χρῆστος Τσώτσης, (πρόην κοινοτ. Γραμματεὺς) διὰ τὴν συλλογὴν τοῦ «Λαογραφικὰ ἐκ Βυθοῦ Κοζάνης» (ἀρ. χ/φου 2793).
- γ) Τρίτος ἔπαινος μετὰ χρηματικῆς ἐνισχύσεως δρχ. 1.500
- 1) Ἐμμαν. Νικηφοράκης, διὰ τὴν συλλογὴν τοῦ «Λαογραφικὰ στοιχεῖα ἐκ τοῦ χωρίου Σγουροκεφάλι Πεδιάδος Κρήτης» (ἀρ. χ/φου 2866).
 - 2) Δημήτριος Β. Φούρλας, διὰ τὴν συλλογὴν τοῦ «Λαογραφικὰ σημεῖωματα ἀπὸ τὸ Νεοχώρι Ναυπακτίας» (ἀρ. χ/φου 2870).
 - 3) Χαράλαμπος Μ. Τζουμπές, διὰ τὴν λαογραφ. συλλογὴν τοῦ ἐξ Ἰσόματος Κιλκίς (ἀρ. χ/φου 2871).
 - 4) Ἀριστείδης Σ. Μπακαῖτης, διὰ τὴν συλλογὴν τοῦ «Λαογραφία Ζώνης Βοῦτου Κοζάνης» (ἀρ. χ/φου 2899).
 - 5) Σωκράτης Δ. Γεωργούλας, διὰ τὴν συλλογὴν τοῦ «Λαογραφικὰ Ἄμμουδιας Πρεβέζης καὶ Πλατανούσσης ἐπαρχ. Δωδώνης» (ἀρ. χ/φου 2902).
 - 6) Σταῦρος Κουτίβας (δικηγόρος), διὰ τὰς συλλογὰς τοῦ δημοτικῶν τραγουδιῶν Θυρέας καὶ Κυνουρίας (ἀρ. χ/φου 2784).
 - 7) Εἰρήνη Κυδωνάκη-Μαστοράκη, διὰ τὴν λαογραφικὴν συλλογὴν τῆς ἐκ τῆς ἐπαρχίας Ἱεραπέτρας Κρήτης (ἀρ. χ/φου 2802).
 - 8) Ἀθανασία Τυράκη, διὰ τὴν λαογραφ. συλλογὴν τῆς ἐκ Καλαμαύκας Ἱεραπέτρας (ἀρ. χ/φου 2804).
 - 9) Μαρία Σκανδάλη, διὰ τὴν λαογραφ. συλλογὴν τῆς ἐξ Ἀρμενῶν Ἀποκορῶνου Χανίων (ἀρ. χ/φου 2828).
 - 10) Ζαχαρίας Κασσωτάκης, διὰ τὴν συλλογὴν τοῦ «Λαογραφικὰ Μυριοκεφάλων Ρεθύμνης» (ἀρ. χ/φου 2838).
 - 11) Ἀριστοφάνης Γεωργ. Χουρδάκης, διὰ τὴν συλλογὴν τοῦ «Λαογραφικὰ ἐκ τοῦ χωρίου Ἀγ. Παρασκευῆ τῆς ἐπαρχίας Πεδιάδος Κρήτης» (ἀρ. χ/φου 2863).
 - 12) Χρῆστος Θ. Παππᾶς (φοιτητῆς Ὀδοντιατρικῆς), διὰ τὴν συλλογὴν τοῦ «Λαογραφικὴ ὕλη ἐξ Ἀδλοποτάμου Σουλίου» (ἀρ. χ/φου 2904).

δ) Ἐπαινος ἄνευ χρηματικῆς ἐνισχύσεως

- 1) Ἀριστοτέλης Ν. Μαντρατζῆς, διὰ τὴν λαογραφ. συλλογὴν τοῦ ἐκ τοῦ χωρίου Ξινὸ Νερὸ Ἀμυνταίου (ἀρ. χ/φου 2785).
- 2) Ἰωάννης Φωτιάδης, διὰ τὴν συλλογὴν τοῦ «Λαογραφικὰ στοιχεῖα Ἀχλιάδας Φλωρίνης» (ἀρ. χ/φου 2786).
3. Καλλιόπη Τζανιδάκη, διὰ τὴν συλλογὴν λαογρ. ὕλης ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν Σητείας καὶ Ἱεραπέτρας (ἀρ. χ/φου 2803).
- 4) Γεώργιος Ἐ. Παπαδάκης, διὰ τὴν συλλογὴν λαογρ. ὕλης ἐκ Μακρυλιᾶς Ἱεραπέτρας (ἀρ. χ/φου 2805).
- 5) Αἰκατερίνη Ἐμμ. Δανδουλάκη, διὰ τὴν λαογραφ. συλλογὴν τῆς ἐκ Σφακίας Σητείας (ἀρ. χ/φου 2807).
- 6) Νικόλ. Ρουσομουστακάκης, διὰ τὴν λαογραφ. συλλογὴν τοῦ ἐκ τῆς ἐπαρχίας Σητείας (ἀρ. χ/φου 2808).
- 7) Ἰωάνν. Ἀπιδιανάκης, διὰ τὴν λαογρ. συλλογὴν τοῦ ἐξ Ἀρμένων Σητείας (ἀρ. χ/φου 2809).
- 8) Ἀνδρέας Ἀλ. Κασσωτάκης, διὰ τὴν λαογρ. συλλογὴν τοῦ ἐκ τοῦ χωρίου Γρηγοριά Ἡρακλείου (ἀρ. χ/φου 2814).
- 9) Ἰωάννης Σμυρνωτάκης, διὰ τὴν συλλογὴν τοῦ «Κρητικὲς παροιμίαις Νεροχωρίου Ἀποκορώνου» (ἀρ. χ/φου 2825).
- 10) Μιχ. Χαλκιαδάκης, διὰ τὴν λαογρ. συλλογὴν τοῦ ἐκ Στροβλῶν Σελίνου (ἀρ. χ/φου 2829).
- 11) Γεώργ. Ἰ. Χριστοφάκης, διὰ τὴν συλλογὴν τοῦ «Λαογραφικὰ ἐκ Πλώρας Καινούργιου Κρήτης» (ἀρ. χ/φου 2850).
- 12) Γεώργιος Κ. Κονταξάκης, διὰ τὴν λαογρ. συλλογὴν τοῦ ἐκ Φουρνοφαράγγου τῆς ἐπαρχίας Μονοφατισίου Ἡρακλείου Κρήτης (ἀρ. χ/φου 2857).
- 13) Ἐ. Κογκάκης, διὰ τὴν λαογραφικὴν συλλογὴν τοῦ ἐκ τῆς περιοχῆς Κουμάσας Μονοφατισίου Ἡρακλείου (ἀρ. χ/φου 2858).
- 14) Μιχ. Παπαδάκης, διὰ τὴν λαογραφικὴν συλλογὴν τοῦ ἐκ τοῦ χωρίου Βαρβάρον Ἀγίων Παρασκιῶν Πεδιάδος Ἡρακλείου (ἀρ. χ/φου 2859).
- 15) Ἀνδρέας Π. Στεφόπουλος, διὰ τὰς λαογραφ. συλλογὰς τοῦ ἐκ Χρυσῆς Καστορίας (ἀρ. χ/φω 2873, 2887).
- 16) Ἀπόστολος Γιωτάκος, διὰ τὴν συλλογὴν αἰνιγμάτων καὶ τὴν πραγματείαν περὶ τοῦ νερομύλου εἰς Σοφάδες καὶ τὰ περὶχωρα νομοῦ Καρδίτσης (ἀρ. χ/φου 2874).
- 17) Δημήτριος Ε. Λαμπαδάρης, διὰ τὴν συλλογὴν τοῦ «Λαογραφικὰ Πηλίου» (ἀρ. χ/φου 2880).

- 18) Χαρίλαος Ἡρ. Φίτζιος, διὰ τὴν συλλογὴν τοῦ «Λεχοβιτικά» (ἀρ. χ/φου 2881).
- 19) Χρῖστος Γ. Ροντογιάννης, διὰ τὴν συλλογὴν τοῦ «Ὁ θησαυρὸς τοῦ χωριοῦ μου (Τσουκαλάδων Λευκάδος)» (ἀρ. χ/φου 2882).
- 20) Κων/νος Γ. Δεληζώνας, διὰ τὴν συλλογὴν τοῦ «Λαογραφικὴ ἐργασία ἐκ Κρανιαῦς Ἐλασσόνος» (ἀρ. χ/φου 2898).
- 21) Κων/νος Χινοβίτης, διὰ τὴν συλλογὴν τοῦ «Λαογραφία καὶ ἱστορία τῆς κωμοπόλεως Βλάστης Ἑορδαίας» (ἀρ. χ/φου 2903).
- 22) Γεώργιος Γεωργιάδης, διὰ τὴν συλλογὴν τοῦ «Ἱστοριολαογραφικά ἐκ περιοχῶν τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας» (ἀρ. χ/φου 2900).
- 23) Ἰωάννης Κ. Θεοδώρου, διὰ τὴν λαογρ. συλλογὴν τοῦ ἐκ τοῦ χωρίου Δοξαοῦ Θεσσαλίας (ἀρ. χ/φου 2901).
- 24) Περικλῆς Ἰ. Μπάρκας, διὰ τὴν συλλογὴν τοῦ «Λαογραφικά στοιχεῖα Χώρας Τριφυλίας» (ἀρ. χ/φου 2906).

Γ' Ἀποδελτίωσις καὶ ἀρχειακὴ κατάταξις λαογραφικῆς ὕλης

1. Ὑπὸ τῶν γραφῶν ἀπεδελτιώθη ἐκ χειρογράφων συλλογῶν καὶ ἐντύπων ποικίλη λαογραφικὴ ὕλη, ἧτοι: ἄσματα 1957, δίσκ. 50, παραδ. 61 καὶ ἄλλη ὕλη, ἀναφερομένη εἰς τὴν λαϊκὴν λατρείαν, εἰς δεισιδαίμονας δοξασίας, εἰς τὴν μαγείαν, τὴν δημῶδη ἱατρικὴν καὶ ἄλλας ἐκδηλώσεις τοῦ λαϊκοῦ βίου ἐπὶ 6326 δελτίων.

2. Ἐκ τῆς ἀποδελτιωμένης ὕλης ἐγένετο ἀρχειακὴ κατάταξις μετὰ σχετικὴν ἐπεξεργασίαν ὑπὸ τῶν συντακτῶν Δημ. Οἰκονομίδου καὶ Ἄννης Παπαμιχαήλ ποικίλων ἐκδηλώσεων ἐκ τοῦ φυσικοῦ, κοινωνικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου, καταγεγραμμένων ἐπὶ 4749 δελτίων, ὑπὸ δὲ τῶν συντ. Κ. Ρωμαίου καὶ Στεφ. Ἡμέλλου 2025 δημοφδῶν ἄσμάτων.

3. Εἰς τὸ τμήμα τῆς Ἐθνικῆς Μουσικῆς Συλλογῆς κατεγράφη ὑπὸ τοῦ συντ. Σπ. Περιστερῆ ἐκ ταινιῶν μαγνητοφώνου ἡ μουσικὴ 173 ἄσμάτων, πρὸς δὲ συνεχίσθη ὑπ' αὐτοῦ, ἰδίᾳ δὲ ὑπὸ τοῦ ἐκτ. μουσ. Στ. Καρακάση, ἡ καταγραφή τῶν στοιχείων ἠχογραφηθείσης νέας μουσικῆς ὕλης εἰς τὸ Βιβλίον Εἰσαγωγῆς Μουσικῆς ὕλης.

Δ'. Δημοσιεύματα

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐπερατώθη ἡ ἐκτύπωσις τῶν μουσικῶν κειμένων τῆς Μουσικῆς Ἐκλογῆς, ὡς ἐπίσης καὶ τῆς Ἑπετ. τοῦ Λαογρ. Ἀρχείου, τῶν τόμων 15/16 (1962-63) εἰς διπλοῦν τόμον, ἐγένετο δ' ἑναρξίς τῆς ἐκτύπωσης τοῦ 17

(1964). Πρὸς τούτοις ἐξετυπώθη εἰς τὴν σειρὰν τῶν δημοσιευμάτων τοῦ Ἀρχείου τὸ βιβλίον τοῦ Στίλπ. Κυριακίδου, «Ἑλληνικὴ Λαογραφία», Μέρους Α΄, εἰς δευτέραν ἔκδοσιν, βελτιωμένην κυρίως εἰς τὰ κεφάλαια: εἰσαγωγή καὶ ἄσματα, πρὸς δὲ καὶ εἰς τὰς βιβλιογραφικὰς ἀναγραφὰς τῶν λοιπῶν κεφαλαίων τοῦ βιβλίου.

Ε΄. Βιβλιοθήκη

Ἡ Βιβλιοθήκη τοῦ Ἀρχείου ἐπλουτίσθη διὰ 246 ἐν συνόλῳ τόμων βιβλίων, περιοδικῶν καὶ φυλλαδίων (ἴρ. εἰσαγ. 3894-4140). Ἐκ τούτων 135 προέρχονται ἐξ ἀγορᾶς, 25 ἐξ ἀνταλλαγῆς πρὸς τὴν Ἐπετηρίδα τοῦ Ἀρχείου καὶ 86 ἐκ δωρεᾶς τῶν συγγραφέων ἢ ἐκδοτῶν.

ΣΤ΄. Μουσειακὴ Συλλογὴ

Εἰς τὴν Μουσειακὴν Συλλογὴν προσετέθησαν 85 νέα λαογραφικὰ ἀντικείμενα ὡς ἑξῆς:

α) Ἐκ δωρεᾶς 49, ἦτοι: 1 ἐκ Σίφνου (δωρ. Πόπης Ζώρα), 16 ἐκ Κοζάνης (δωρ. Ἀριστ. Μπακαΐμη), 9 ἐξ Ἐλασσόνοιο (δωρ. Ἀστ. Παπανικολάου), 2 ἐκ Μεγάρων (δωρ. Δ. Σάκκα), 1 ἐκ Πωγωνίου Ἡπείρου (δωρ. φροντίδι Δ. Β. Οἰκονομίδου), 5 ἐκ Καρδίτσας (δωρ. φροντίδι Ἄννης Παπαμιχαήλ), 1 ἐκ Κεφαλληνίας (δωρ. φροντίδι Γ. Κ. Σπυριδάκη), 7 ἐκ Ρεθύμνου Κρήτης (δωρ. φροντίδι Γ. Αἰκατερινίδου), 2 ἐξ Ἀνάφης (δωρ. φροντίδι Στ. Ἡμέλλου), 1 ἐκ Ζακύνθου (δωρ. φροντίδι Στ. Καρακάση), 1 ἐξ Ἀττικῆς (δωρ. Ἀν. Καρανασάση), 2 ἐκ Σερρών (δωρ. φροντίδι Γ. Αἰκατερινίδου) καὶ 1 ἐκ Δράμας (δωρ. φροντίδι Γ. Αἰκατερινίδου). β) Ἐξ ἀγορᾶς 39, ἦτοι: 1 ἐκ Δράμας, 4 ἐκ Πωγωνίου, 4 ἐκ Καρδίτσας, 1 ἐκ Κοζάνης, 3 ἐκ Βονίτσας, 8 ἐκ Χανίων καὶ 18 ἐκ Ξάνθης.

Ζ΄. Ἐπιστημονικὰ Συνέδρια καὶ γενικωτέρα ἐπιστημονικὴ δρᾶσις τοῦ Ἀρχείου

Τὸ ἴδρυμα τοῦτο τῆς ἐπιστημονικῆς μελέτης τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ μὲ ἀρτίαν ἐπιστημονικὴν ὀργάνωσιν, δυστυχῶς ὅμως μὲ ἀνεπαρκῆ μέσα διὰ τὴν ἀπρόσκοπτον λειτουργίαν του, παραλλήλως πρὸς τὸ ἐκτελούμενον εἰς αὐτὸ συστηματικῶς ἔργον, προσφέρει προθύμως ἐπιστημονικὰς ὑπηρεσίας οὐ μόνον εἰς Ἕλληνας λαογράφους ἐρευνητάς, ἀλλὰ καὶ εἰς ἀλλοδαπούς. Οὕτως εἰργάσθησαν εἰς τὸ Κέντρον πολλοὶ εἰδικοὶ ἐρευνηταὶ μεθ' ὧν 2 ξένοι διὰ τὴν σύνταξιν ὑπὸ τῶν τελευταίων ἐναισίμων διατριβῶν.

Εἰς Ἐπιστημονικά συνέδρια δὲν ἀντεπροσωπεύθη ἐπισήμως τὸ Λαογρ. Ἀρχεῖον. Ὁ Διευθυντὴς μόνον Γ. Κ. Σπυριδάκης, κληθεὶς προσωπικῶς, μετέσχε τοῦ Γ' Πανιονίου Συνεδρίου, ἐνώπιον τοῦ ὁποίου προέβη εἰς ἀνακοίνωσιν μελέτης του ὑπὸ τὸν τίτλον: «Συνθετικὰ στοιχεῖα τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα». ¹

Ἐν Ἀθήναις τῇ 31 Δεκεμβρίου 1965.

Β'. ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1966 (ANNÉE 1966)

Κατὰ τὸ ἔτος 1966 τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον μετωνομάσθη διὰ τοῦ Νομοθ. Διατάγματος ὑπ' ἀρ. 4545 εἰς «Κέντρον Ἑρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας», συνεχίσθη δ' εἰς αὐτὸ ἡ ἐργασία διὰ τοῦ αὐτοῦ ὡς καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1965 ὀλιγαριθμοῦ μονίμου καὶ ἐκτάκτου προσωπικοῦ, ἐνισχυθέντος ἀπὸ τοῦ Ἰουλίου διὰ τοῦ διορισμοῦ ὡς συντάκτου τοῦ φιλολόγου Γεωργ. Ν. Αἰκατερινίδου, ὅστις εἶχεν ἐργασθῆ εἰς τὸ Κέντρον ἀπὸ τοῦ Μαΐου 1963 μέχρι τοῦ Ἰανουαρίου 1966 ὡς ἐπιστημονικὸς συνεργάτης τοῦ Διευθυντοῦ Γ. Κ. Σπυριδάκη εἰς τὴν ἐκτέλεσιν ὑπ' αὐτοῦ εἰδικοῦ προγράμματος Λαογραφικῆς ἐρεῦνης διὰ τῆς οἰκονομικῆς ἐνισχύσεως τοῦ Βασιλικοῦ Ἰδρύματος Ἐρευνῶν.

Α'. Εἰσαγωγή λαογραφικῆς καὶ μουσικῆς ὕλης

1. Εἰς τὸ Κέντρον εἰσήχθησαν 189 νέαι χειρόγραφοι ἢ δακτυλογραφημένα συλλογαὶ λαογραφικῆς ὕλης ἐκ σελίδων ἐν συνόλῳ 9912. Ἐκ τούτων 172 ἀπεστάλησαν κυρίως ὑπὸ δημοδιδασκάλων, ἐκ δὲ τῶν ὑπολοίπων 17 ἐδωρήθησαν 7 ὑπὸ διαφόρων λογίων, φίλων τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ, 1 προῆλθεν ἐκ τοῦ ἐρευνητικοῦ προγράμματος τοῦ Διευθυντοῦ δι' ἐνισχύσεως τοῦ Βασιλ. Ἰδρύματος Ἐρευνῶν, καταρτισθεῖσα ὑπὸ τοῦ φιλολόγου Ἡλ. Χουρζαμάνη (ἀρ. χ/φου 2994), αἱ δ' ὑπόλοιποι 9 συνετάχθησαν ὑπὸ τοῦ ἐπιστημονικοῦ προσωπικοῦ τοῦ Κέντρου κατὰ τὰς εἰδικάς, ὡς κατωτέρω, ἐρευνητικὰς ἀποστολάς αὐτοῦ, ἧτοι 1) τοῦ Δημ. Οἰκονομίδου εἰς Ζαγόριον Ἠπείρου (ἀρ. χ/φου 3014). 2) τοῦ Κωνστ. Ρωμαίου εἰς Λακωνίαν (ἀρ. χ/φου 3038Α). 3) τοῦ Σπυρ. Περιστερῆ εἰς Βόνιτσαν καὶ Λευκάδα (ἀρ. χ/φου 3037). 4) τοῦ Στεφ. Ἡμέλλου εἰς τὰς νήσους Σίκινον καὶ Φολέγανδρον (ἀρ. χ/φου 3025). 5) τῆς Ἀννης Παπαμιχαήλ εἰς Δυτ. Θεσ-

¹ Βλ. εἰς Πρακτικά τοῦ ἐν λόγω Συνεδρίου, σελ. 353-364.

σαλίαν (ἀρ. χ/φου 3026). 6) τοῦ Γεωργ. Αἰκατερινίδου εἰς Σταυροπήγιον Εὐρυτανίας (ἀρ. χ/φου 3015) καὶ Ἀνώγεια Κρήτης (ἀρ. χ/φου 3016). 7) τοῦ ἐκτ. συντ. Ἀγγ. Δευτεροαίου εἰς τὴν περιοχὴν Γρεβενῶν (ἀρ. χ/φου 3027) καὶ 8) τοῦ ἐκτ. μουσικοῦ Σταύρου Καρακάση εἰς Σάμον (ἀρ. χ/φου 3038).

2) **Συλλογὴ δημῳδους μουσικῆς.** Τὸ Μουσικὸν ἀρχεῖον ἐπλουτίσθη διὰ 755 νέων ἠχογραφῆσεων μουσικῆς δημοτικῶν τραγουδιῶν καὶ λαϊκῶν χορῶν καὶ διὰ 47 ἠχογραφῆσεων ἄλλης λαογραφικῆς ὕλης (παραμυθιῶν κλπ.).

Ἐκ τῶν ἠχογραφῆσεων τούτων μουσικῆς δημοτ. τραγουδιῶν 710 ἐγένοντο ὑπὸ τοῦ Κέντρου κατὰ τὰς ὡς ἄνω ἀποστολὰς μὲ τόπους προελεύσεως αὐτῶν ὡς ἑξῆς: ἠχογρ. 52 ἐκ Ζαγορίου, 66 ἐκ Σικίνου, 69 ἐκ Γρεβενῶν, 53 ἐξ Εὐρυτανίας 15 ἐξ Ἀνωγείων, 136 ἐκ Καρδίτσας, 134 ἐκ Σάμου, 192 ἐκ Βονίτσας καὶ Λευκάδος, τέλος δὲ 8 ἐκ τῶν συνοικισμῶν Νικαίας καὶ Κοροπίου Ἀττικῆς. Ἐκ τοῦ προγράμματος ἐρεύνης διὰ τῆς ἐνισχύσεως τοῦ Β.Ι.Ε. προήλθον 16 ἠχογραφῆσεις, τέλος δὲ 29 ἐκ δωρεᾶς τοῦ κ. Κώνστα ἐκ τῆς περιοχῆς Μεσολογγίου.

3) **Δισκοθήκη.** Ἡ Δισκοθήκη ἐπλουτίσθη δι' ἑνὸς μόνον δίσκου, περιέχοντος οὐγγρικὴν μουσικὴν ἐκ δωρεᾶς τοῦ κ. Szozzi Balint.

4) **Κινηματογραφικὸν Ἀρχεῖον.** Ὑπὸ τοῦ συντ. Γ. Ν. Αἰκατερινίδου ἀπετυπώθη ἐπὶ κινηματογραφικῆς ταινίας 16 m/m ἢ κάτωθι ὕλη:

α) Ἐξ Εὐρυτανίας (χωρ. Σταυροπηγίου): α) χοροὶ: 1) τοῦ Στέγγου. 2) σὰ τρία. β) λαϊκὴ οἰκοδομία καὶ γ) ἐκδηλώσεις τοῦ φυσικοῦ ποιμενικοῦ βίου.

β) Ἐκ Κρήτης (Ἀνώγεια Μυλοποτάμου): 1) τελετὴ γάμου. 2) παρασκευὴ τῶν ψωμιῶν γάμου. 3) χοροὶ: Σούστα (χωρ. Ζωνιανὰ Ρεθύμνης). 4) τρυγητὸς καὶ πάτημα (ἐκθλιψις) σταφυλῶν εἰς Ἀνώγεια.

γ) Ἀγεροὶ παῖδων: 1) κατὰ τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων εἰς τὸν συνοικισμὸν Νικαίας Ἀττικῆς. 2) κατὰ τὴν παραμονὴν τῆς Πρωτοχρονιάς εἰς Κοροπὶ Ἀττικῆς.

Β'. Ἀπονομὴ ἐπαινῶν εἰς συλλογεῖς λαογραφικῆς ὕλης.

Συμφώνως πρὸς τὴν ὑπ' ἀρ. 27761/1952 ἐγκύκλιον τῆς Ἀκαδημίας ἀπενεμήθησαν ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας ἔπαινοι μετὰ χρηματικῆς ἐνισχύσεως ἢ μὴ, κατόπιν εισηγήσεως τοῦ Διευθυντοῦ τοῦ Κέντρου καὶ πρότασιν τῆς Ἐφορευτικῆς Ἐπιτροπῆς αὐτοῦ εἰς τοὺς κάτωθι ἐκπαιδευτικοὺς λειτουργοὺς:

α) Πρῶτος ἔπαινος μετὰ χρηματικῆς ἐνισχύσεως δρχ. 3000

1. Ἰωάννην Ἀρχιμανδρίτην, συντ. ἐκπαιδευτικόν, διὰ λαογραφικὴν συλλογὴν αὐτοῦ ἐκ τῆς περιοχῆς Σιδηροκάστρου Μακεδονίας, σελ. 224 (ἀρ. χ/φου 2970).

2. **Καντάν Κ. Καντάν**, διδάσκαλον, διὰ τὴν λαογραφικὴν συλλογὴν αὐτοῦ «Ὁ γάμος στὸ Ζελὶ Λοκρίδος ἄλλοτε καὶ τώρα» καὶ συλλογὴν δημοτικῶν τραγουδιῶν, σελ. 426 (ἀρ. χ/φου 2962).

3. **Ἰωάννην Κλουκίαναν**, διδάσκαλον, διὰ τὴν λαογραφικὴν αὐτοῦ συλλογὴν ἐξ Ὀλυμπίας, σελ. 184 (ἀρ. χ/φου 2974).

4. **Κωνσταντῖνον Π. Λαζαρίδην**, διδάσκαλον, διὰ τὴν συλλογὴν αὐτοῦ «Λαογραφικὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὸ χωριό μου Κουκούλι τοῦ Ζαγοριοῦ», σελ. 182 (ἀρ. χ/φου 2971).

5. **Δημ. Παππᾶν**, διδάσκαλον, διὰ τὴν λαογραφικὴν συλλογὴν αὐτοῦ «Τὸ Μεγάλο Περιστέρι Ἰωαννίνων», σελ. 106 (ἀρ. χ/φου 2941).

6. **Δέσποιναν Παπαδοπούλου**, διδασκάλισσαν, διὰ τὴν συλλογὴν αὐτῆς «Ἡθῆ καὶ ἔθιμα τῆς κωμοπόλεως Πρώτης Σερῶν», σελ. 168 (ἀρ. χ/φου 2939).

β) Δεύτερος ἔπαινος μετὰ χρηματικῆς ἐνισχύσεως δρχ. 2000

1. **Κωνσταντῖνον Βασιλείου**, διδάσκαλον, διὰ τὴν συλλογὴν λαογρ. ὕλικου ἐκ τοῦ χωρίου Ἑλληνικοῦ (Λοξετισοῦ) Ἰωαννίνων, σελ. 78 (ἀρ. χ/φου 2968).

2. **Ἰωάννην Σταμάτογλου**, διδάσκαλον, διὰ τὴν συλλογὴν του «Ἑλληνικὲς γιορτὲς στὴν ὑπαιθρον» ἐξ Ἀμυδαλέας Κοζάνης, σελ. 63 (ἀρ. χ/φου 2935).

3. **Δημήτριον Σταματόπουλον**, φιλόλογον, διὰ τὴν συλλογὴν 90 παραμυθιῶν, διὰ τῶν μαθητριῶν αὐτοῦ εἰς τὸ Γυμνάσιον Μεσσήνης ἐκ τῆς πόλεως καὶ τῆς ἐπαρχίας ταύτης. (Ὁ ἔπαινος οὗτος ἀφορᾷ συγχρόνως καὶ εἰς τὰς συνεργασθείσας μαθητρίδας τῆς Α΄ τάξεως τοῦ Γυμνασίου τούτου διὰ τὴν περισυλλογὴν τῆς ὡς ἄνω ὕλης), σελ. 263 (ἀρ. χ/φου 2934).

4. **Γεώργιον Ταουκτσόγλου**, διδάσκαλον, διὰ τὴν λαογραφικὴν συλλογὴν αὐτοῦ ἐκ τῆς περιοχῆς Κύκνου Ξάνθης, σελ. 105 (ἀρ. χ/φου 2940).

5. **Δημήτριον Χ. Τουλούπην**, διδάσκαλον, διὰ τὴν λαογρ. συλλογὴν αὐτοῦ ὑπὸ τὸν τίτλον «Μιά ἔρευνα γύρω ἀπὸ τὴ ζωὴ τῶν Πομάκων», σελ. 87 (ἀρ. χ/φου 2967).

3) Τρίτος ἔπαινος μετὰ χρηματικῆς ἐνισχύσεως δρχ. 1500

1. **Θωμᾶν Κυρίτην**, διδάσκαλον, διὰ τὴν λαογραφικὴν συλλογὴν αὐτοῦ ἐκ Μορφοβουνίου Καρδίτσας, σελ. 70 (ἀρ. χ/φου 2945).

2. **Γεώργιον Ἡλιάδην**, καθηγητὴν Γυμνασίου εἰς Κτῆμα τῆς ἐπαρχίας Πάφου Κύπρου, διὰ δύο συλλογὰς ποικίλης λαογρ. ὕλης ἐκ σελ. ἐν συνόλῳ 319, τὰς

ὁποίας οὗτος κατήρτισε διὰ τῶν μαθητῶν του καὶ ἀπέστειλεν εἰς τὸ Κέντρον Ἐρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας (ἀρ. χ/φων 2963, 2964). (Ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ καθηγητοῦ ἐκφράζεται ἔπαινος συγχρόνως καὶ εἰς τοὺς συνεργασθέντας μαθητὰς αὐτοῦ).

δ) Ἐπαινος ἄνευ χρηματικῆς ἐνισχύσεως

1. **Σπυρίδωνα Δημητρίου**, διδάσκαλον, διὰ τὸ ὑποβληθὲν ἀντίγραφον ἱατροσοφίου, «Χειρόγραφον γιατροσόφι ἀγνώστου κομπογιαννίτου ἐκ Γουργιανίτης Ζίτσης Ἰωαννίνων», σελ. 160. (ἀρ. χ/φου 2973).

2. **Γεώργιον Θεοδώρου**, διδάσκαλον, διὰ τὴν συλλογὴν του «Λαογραφικὴ καὶ κοινωνιογραφικὴ μελέτη τοῦ χωρίου Φτέρη Φθιώτιδος», σελ. 67. (ἀρ. χ/φου 2942).

3. **Στυλ. Στυλιανίδην**, διδάσκαλον, εἰς Περιστερῶνα Κύπρου, διὰ τὴν ὑποβληθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ συλλογὴν λαογραφικῆς ὕλης ἐκ τοῦ ὡς ἄνω χωρίου, σελ. 301 (ἀρ. χ/φου 2965).

Γ'. Ἀποδελτίωσις καὶ κατάταξις λαογραφικῆς ὕλης

1) Ὑπὸ τοῦ βοηθητικοῦ προσωπικοῦ τοῦ Κέντρον (γραφέων) ἀπεδελτιώθη ἐξ 86 χ/φων συλλογῶν καὶ ἐντύπων ποικίλη λαογραφικὴ ὕλη, ἥτοι ἄσματα 1393, παραδόσεις 39, παροιμίαι 1709, εὔχαι 31, αἰνίγματα 45 καὶ ἄλλη ὕλη τοῦ φυσικοῦ, κοινωνικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου ἐπὶ δελτίων 7330.

2) Ἐξ ἀποδελτιώσεως ὕλης ἐγένετο ἀρχειακὴ κατάταξις καὶ τοποθέτησις εἰς οἰκεῖα ἀρχεῖα: α) δημοδῶν ἄσματων 1455 (ὑπὸ τοῦ συντ. Κ. Ρωμαίου 755 καὶ ὑπὸ τοῦ συντ. Στεφ. Ἡμέλλου 700). β) Ὑλης περὶ διαφόρων ἐκδηλώσεων τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ, ἀποδελτιωμένης ἐπὶ 8255 δελτίων, ἐγένετο ἀρχειακὴ κατάταξις καὶ τοποθέτησις ὑπὸ τῶν συντ. Δημ. Οἰκονομίδου (6295 δελτίων) καὶ Ἄννης Παπαμιχαήλ (1960 δελτίων).

3) Εἰς τὸ Μουσικὸν τμήμα ἐγένετο ὑπὸ τοῦ συντ. μουσ. Σπ. Περιστέρη ἡ καταγραφή ἐκ ταινιῶν μαγνητοφώνου τῆς μουσικῆς 71 ἄσματων, ὑπὸ δὲ τοῦ ἐκτ. μουσ. Στ. Καρακάση συνεχίσθη ἡ καταγραφή τῶν στοιχείων περισυλλεχθεῖσης δι' ἠχογραφήσεως, ὡς ἀνωτέρω, μουσικῆς ὕλης εἰς τὸ Βιβλίον Εἰσαγωγῆς (ἀρ. 13606-13621, 13841-14506, 14604-14611, 14629-14657).

Δ'. Δημοσιεύματα

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἤχθη εἰς πέρας ἡ ἐκτύπωσις τοῦ ΙΖ' (1964) τόμου τῆς Ἐπετηρίδος τοῦ Ἰδρύματος, εἰς τὸν ὁποῖον περιλαμβάνονται μελέται τοῦ ἐπιστημονικοῦ προσωπικοῦ, ἐκθέσεις περὶ τῶν λαογραφικῶν ἀποστολῶν του, πρὸς δὲ καὶ ἡ λαογραφικὴ βιβλιογραφία τοῦ ἔτους 1963 κ.ἄ.

Ε' Βιβλιοθήκη

Ἡ εἰδικὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Κέντρου ἐπλουτίσθη δι' 185 τόμων, φυλλαδίων καὶ περιοδικῶν. Ἐκ τούτων 117 προήλθον ἐξ ἀγορᾶς, 12 ἐξ ἀνταλλαγῆς καὶ 56 ἐκ δωρεῶν ὑπὸ τῶν συγγραφέων.

ΣΤ' Μουσειακὴ Συλλογὴ

Εἰς τὴν Μουσειακὴν Συλλογὴν εἰσῆχθησαν 110 λαογραφικὰ ἀντικείμενα: α) ἐκ δωρεᾶς 50, ἦτοι: 2 ἐξ Ἀθηνῶν (δωρ. Στ. Καρακίση), 5 ἐκ Θεσσαλίας (δωρ. Εὐαγγελίας Παπαδάμ), 2 ἐκ Μήλου (δωρ. Κ. Παπαγεωργίου), 2 ἐκ Κοζάνης (δωρ. Χρ. Τσώτση), 1 ἐξ Ἰωαννίνων (δωρ. Γ. Τσίλη), 1 ἐξ Εὐρυτανίας (φροντίδι Γ. Αἰκατερινίδου), 7 ἐκ Σύμης Δωδεκανήσου (φροντ. Ἄννης Παπαμιχαήλ), 5 ἐκ Σικίνου καὶ Φολεγάνδρου (φροντ. Στ. Ἡμέλλου), 1 ἐκ Πατρῶν (φροντ. Γ. Σπυριδάκη), 2 ἐξ Ἠπείρου (φροντ. Ἐλευθερίας Δήμου - Παπαδοπούλου), 1 ἐκ Σάμου (δωρ. Ν. Θάνου), 1 ἐκ Σάμου (φροντ. Στ. Καρακίση), 1 ἐξ Ἀθηνῶν (δωρ. Κ. Παπαγεωργίου), 3 ἐκ Μεγάρων (δωρ. Ἰακώβου Ἡλία) καὶ 16 ἐκ Κρήτης, ἐξ ὧν 11 ἐκ δωρεᾶς τῆς Εὐαγγελίας Φραγκάκη, 1 ἐκ δωρεᾶς τοῦ Ἀκαδημ. Ἡλ. Βενέζη, 1 φροντ. Κ. Ρωμαίου, 1 δωρ. Ἀριάδνης Βεληβασάκη καὶ 2 φροντ. Γ. Αἰκατερινίδου. β) ἐξ ἀγορᾶς 60, ἦτοι: 2 ἐξ Εὐρυτανίας, 5 ἐκ Νάξου, 10 ἐκ Σάμου, 14 ἐκ Καβάλας, 21 ἐκ Ξάνθης, 4 ἐκ Θάσου, 1 ἐξ Ἠπείρου, 1 ἐκ Θεσσαλίας, 1 ἐκ Μεγάρων καὶ 1 ἐκ προσφύγων Μ. Ἀσίας.

Ζ' Ἐπιστημονικὰ Συνέδρια καὶ γενικωτέρα δρᾶσις

Τὸ ἐπιστημονικὸν προσωπικὸν μετέσχεν εἰς τὰ κάτωθι διεθνῆ συνέδρια μετ' ἐπιστημονικῶν ἀνακοινώσεων εἰς αὐτά:

α) Ὁ Διευθυντής, Καθηγητής, Γ. Κ. Σπυριδάκης, ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Ἰδρύματος, εἰς εὐρωπαϊκὴν σύσκεψιν εἰς Ζάγκρεμπ ἀπὸ τῆς 8 - 10 Φεβρουα-

ρίου πρὸς ἐξέτασιν τοῦ θέματος τῆς συντάξεως Λαογραφικοῦ Ἐπιπέδου τῆς Εὐρώπης μετὰ παρασκευῆς ἀντιστοίχως σχετικοῦ Ἐπιπέδου εἰς ἐκάστην εὐρωπαϊκὴν χώραν.

β) Ὁ Διευθυντὴς Γ. Κ. Σπυριδάκης καὶ οἱ συντάκται Δημ. Οἰκονομίδης, Κ. Ρωμαῖος, Στέφ. Ἡμελλος καὶ Ἄννα Παπαμιχαήλ εἰς τὸ συγκροτηθὲν ἐν Χανίοις ἀπὸ τῆς 12-17 Ἀπριλίου Βον Διεθνὲς Κρητολογικὸν Συνέδριον.

γ) Ὁ Διευθυντὴς Γ. Κ. Σπυριδάκης εἰς Βαλκανικὴν σύσκεψιν εἰς Τίρανα (17 - 18 Ἰουνίου) πρὸς ἐξέτασιν τοῦ θέματος τῆς ἐκδόσεως δημοδῶν ἡσμάτων, παραδόσεων καὶ ἄλλων ἐκδηλώσεων τοῦ λαϊκοῦ βίου, αἱ ὁποῖαι ἀπαντῶνται ὁμοίως εἰς τοὺς λαοὺς τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου.

δ) Ὁ Διευθυντὴς Γ. Κ. Σπυριδάκης καὶ ὁ συντ. Δημ. Οἰκονομίδης, ὡς ἀντιπρόσωποι τοῦ Κέντρου, ἐκ τοῦ ἐπιστημονικοῦ προσωπικοῦ δ' ἔτι καὶ οἱ Στέφ. Ἡμελλος καὶ Σταῦρος Καρακάσης, εἰς τὸ ἐν Σόφια ἀπὸ 25 Αὐγ. - 1 Σεπτ. Αον Διεθνὲς Συνέδριον τῶν Βαλκανικῶν Σπουδῶν καὶ τῶν σπουδῶν τῶν λαῶν τῆς Νοτιανατολικῆς Εὐρώπης.

ε) Ὁ Διευθυντὴς Γ. Κ. Σπυριδάκης, κληθεὶς εἰς τὸ ἐν Ὁξφόρδῃ ἀπὸ 5 - 10 Σεπτ. συγκροτηθὲν XIII Διεθνὲς Βυζαντινολογικὸν συνέδριον, μὴ δυνηθεὶς δὲ νὰ μετᾶσῃ, προέβη διὰ τῆς Κας Ἐρας Βρανούση εἰς ἀνακοίνωσιν εἰς αὐτὸ ὑπὸ τὸν τίτλον «Περὶ τὰ δημοδῆ ἡσματα τῶν Ἀνδρονίκου καὶ Κωνσταντίνου Δούκα (Νέα παραλλαγή ἐκ Νάξου)»¹.

Τὸ Κέντρον τῆς Λαογραφίας εἰς τὸν κύκλον τῆς ἐπιστημονικῆς δραστηριότητός του ἐχορήγησεν ὕλην πρὸς ἐπιστημονικὰς μελέτας, παρέσχε δ' ἔτι ἀπ' εὐθείας ἢ δι' ἀλληλογραφίας καὶ ἐπιστημονικὰς πληροφορίας εἰς ἡμεδαπούς, κυρίως δὲ εἰς ἀλλοδαποὺς ἐπιστήμονας, ὡς καὶ εἰς εἰδικὰ Ἰνστιτούτα καὶ ὑπηρεσίας (χορήγησις δημοδῶν μουσικῆς εἰς τὸν ραδιοφωνικὸν σταθμὸν τοῦ Ἰσραήλ, εἰς τὴν Βαν Ἀρχιεπισκοπικὴν περιφέρειαν τῆς Ἀμερικῆς ἐν Σικάγῳ κ. ἄ.). Εἰς τὸ Κέντρον εἰργάσθησαν ἔτι πρὸς σύνταξιν ἐναισίων διατριβῶν δύο ἀλλοδαποὶ ἐπιστήμονες ὁ κ. Michel Saunier ἐκ Παρισίων καὶ ἡ δνὶς Monique Fizez ἐκ Βελγίου, πρὸς δὲ καὶ ἄλλοι ξένοι δι' εἰδικὰς μελέτας αὐτῶν.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 31 Δεκεμβρίου 1966

Ὁ Διευθυντὴς

Καθηγητὴς: Γεώργ. Κ. Σπυριδάκης

¹ Βλ. εἰς Ἐπετηρ. τοῦ Κέντρου τῆς Ἑλλ. Λαογραφίας, τόμ. ΙΗ'/ΙΘ' (1965/66), ἐν Ἀθήναις 1967, σελ. 3-10.

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ ΛΗΦΘΕΝΤΑ ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1965 ΚΑΙ 1966
ΕΞ ΑΝΤΑΛΛΑΓΗΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΠΕΤΗΡΙΔΑ, ΔΩΡΕΩΝ ΚΑΙ ΑΓΟΡΑΣ

(Revue reçues pendant les années 1965 et 1966 par donations,
achat et en échange de l'Annuaire du Centre de Recherches du
Folklore Hellénique (ex Archives de Folklore)

Α' ΕΛΛΗΝΙΚΑ
(en langue grecque)

Ἀθηνᾶ. Σύγγραμμα περιοδικὸν τῆς ἐν Ἀθήναις Ἐπιστημονικῆς Ἐταιρείας. Ἐν Ἀθήναις, τόμ. 68 (1965).

Ἀρχεῖον Εὐβοϊκῶν Μελετῶν, τόμ. ΙΒ' (1965), ΙΓ' (1966).

Ἀρχεῖον Πόντου. Σύγγραμμα περιοδικόν. Ἐκδιδόμενον ὑπὸ τῆς Ἐπιτροπῆς Ποντιακῶν Μελετῶν, ἐν Ἀθήναις, τόμ. 27 (1966).

Ἐπετηρὶς Ἐταιρείας Κυκλαδικῶν Μελετῶν. Ἐν Ἀθήναις, τόμ. Δ' (1964).

Ἐπετηρὶς τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχεῖου. Ἐκδιδομένη ἐπιμελείᾳ τοῦ Διευθυντοῦ αὐτοῦ, Ἀθῆναι 1961, τόμ. 8-9 (1958-1959).

Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ἐν Ἀθήναις, τόμ. ΙΣΤ' (1965-66).

Ἡὼς. Μηνιαία εἰκονογραφημένη ἐπιθεώρησις, ἐκδιδομένη ἐν Ἀθήναις, ἔτ. 8 (1965).

Ἰκαριακά. Μηνιαία ἔκδοσις τῆς Πανικαριακῆς Ἀδελφότητος Ἀθηνῶν. Ἀθῆναι, τεύχη 35 (1965), 36 (1965-66), 37 (1966).

Κρητικὴ Ἔστια. Μηνιαῖο ἱστορικὸν, λαογραφικὸν καὶ λογοτεχνικὸν περιοδικόν. Χανιά, χρόν. ΙΕ' - ΙΖ' (1963-65).

Κυπριακαὶ Σπουδαί. Δελτίον τῆς Ἐταιρείας Κυπριακῶν Σπουδῶν. Ἐν Λευκωσίᾳ Κύπρου, τόμ. Α' (1966).

Λακωνικά. Διμηνιαία Ἐπιθεώρησις, ὄργανον τοῦ Συνδέσμου τῶν ἐν Ἀττικῇ Λακεδαιμονίων, ἔτ. Α - Δ' (1964-1967).

Λαογραφία. Δελτίον τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφικῆς Ἐταιρείας. Ἐν Ἀθήναις, τόμ. ΚΒ' (1965).

Μαθητικὴ Ἔστια. Περιοδικὸν τῶν μαθητῶν τοῦ Παγκυπρίου Γυμνασίου. Λευκωσία Κύπρου, φ. 40-42 (1966).

Μικρασιατικὰ Χρονικά. Τόμοι 10 (1963), 12 (1965).

B' ΞΕΝΑ

(en langues étrangères)

Arts et Traditions Populaires, Année XIII (1965) Paris.

ALBERT COLOMBET, Le folklore de la vigne et du vin en Cote-d'Or (Ἡ λαογραφία τῆς ἀμπέλου καὶ τοῦ οἴνου εἰς τὴν Cote-d'Or), σ. 181-214.

Περιγράφονται ποικίλα περὶ οἴνου ἔθιμα, συνδεδεμένα μὲ τὴν βάπτισιν, τὸν γάμον, τὴν τελευταίαν καὶ τὴν λαϊκὴν λατρείαν. Ἐπίσης ἀναφέρονται ἔθιμα τοῦ τρυγητοῦ καὶ ἄσμάτια, παροιμιώδεις ἐκφράσεις καὶ παραδόσεις ἐκ Cote-d'Or.

FRANÇOISE LAPADOU-HARGUES et GEORGES HENRY RIVIÈRE, Imagerie, cartes à jouer, toiles imprimées: problèmes d'évolution et d'interdépendance des styles (Ἐργαστηριακὴ παραγωγή εἰκόνων, παιγνιόχαρτα καὶ ἐκτυπώσεις ἐπὶ ὑφασμάτων: προβλήματα ἐξελιξέως καὶ ἀλληλεξαρτήσεως τῶν μορφῶν), σ. 217-228.

Ἐξετάζονται τὰ εἶδη παραγωγῆς εἰκόνων ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ μεσαίωνα μέχρι τοῦ 19ου αἰῶνος. Ἰδιαιτέρως σημειοῦται ἡ ἀκόλουθος ἐξέλιξις: ἡ ἐμφάνισις τῶν εἰκόνων ἐπὶ τοῦ χαλκοῦ προεκάλεσε κατ' ἀρχὰς μίαν σχετικὴν πτώσιν τῆς ξυλογραφίας καὶ ἐν συνεχείᾳ τὴν ἐξαφάνισιν τῆς ἐκτυπώσεως ξυλογραφιῶν ἐπὶ ὑφασμάτων. Κατὰ τὸ τέλος τοῦ 18ου αἰ. παρατηρεῖται προσωρινὴ ἀνθησις τῆς ξυλογραφικῆς ἐκτυπώσεως.

GYULA ORTUTAY, Les recherches sur les contes populaires en Hongrie. Essai de méthodologie (Αἰ ἐν Οὐγγαρίᾳ ἔρηναι διὰ τὰ λαϊκὰ παραμύθια. Δοκίμιον μεθοδολογίας), σ. 229-237.

Μεθοδολογικαὶ παρατηρήσεις, ἀναφερόμεναι εἰς τὴν ἔρηναν τοῦ λαϊκοῦ παραμυθιοῦ ἐν Οὐγγαρίᾳ.

MYRIAM DUTTON et MARIE-LOUISE TENÈZE, Bibliographie d'Ethnologie Française 1963-1964 (Βιβλιογραφία τῆς Γαλλικῆς ἐθνολογίας 1963-1964), σ. 300-402.

Bulletin folklorique d'île-de-France, Nos 29-36, Paris 1965, 1966.

Σημειοῦμεν τὰ ἄρθρα: α) «Rabelais» τοῦ M. Françon (σελ. 868). β) «Ἡ χλωρίς τῆς Ile-de-France» τοῦ André-Louis Mercier (σελ. 869-870, 907-909, 940-942). γ) «Δημώδης θρησκευτικὴ νομισματικὴ» τοῦ R. Lecotté (σελ. 871-872). δ) «Ἐκθεσις περὶ τοῦ 24ου Συνεδρίου τοῦ Rambouillet ἐν Chartres» (σελ. 899-903). ε) «Ὁ Δημήτριος Λουκάτος ἐν Ἰωαννίνοις» τοῦ R. Lecotté (σελ. 930). ζ) «Προσωπογραφία τοῦ Patrice Coirault» τῆς Simone Wallon (σελ. 931-934). η) «Ὁ «πατὴρ ἑκατὸν» εἶναι νεκρὸς» τοῦ R. Lecotté (σελ. 935-938). θ) «Ποῖος εἶναι ὁ Bineau?» τοῦ R. Lecotté (σελ. 965-967). ια) «Ταφὴ τοῦ «πατρὸς ἑκατὸν» τοῦ R. Lecotté (σελ. 968-970). «Ἐνας σύντροφος τοῦ Ἁγίου Mathurin τοῦ Larchant: Ὁ Ἅγιος Pipe, προσάτης τῆς Beaune-la-Roland» τοῦ M. Verdier (σελ. 1027-1039, 1091-1096). «Τὰ ἡμερολόγια τῆς τάξεως» τοῦ R. Lecotté (σελ. 1041-1044) καὶ «Ἡ Ἁγία Παρασκευὴ εἰς τοὺς κρεσπόλας Mel-dois» τοῦ M. Perrin (σελ. 1097-1098).

Fabula. Zeitschrift für Erzählforschung, hrsg. von Kurt Ranke, Berlin, Band 7 (1964-65).

KYRIEL HORA'LEK, Ein Beitrag zur volkskundlichen Balkanologie, σ. 1-32.

Συμβολή εις τὴν λαογραφίαν τῶν βαλκανικῶν χωρῶν. Ἐξετάζεται ἐνδεικτικῶς τὸ αἰγυπτιακὸν παραμῦθι τῶν δύο ἀδελφῶν, ὅπερ εὐρέθῃ ἐπὶ παύρου τοῦ 1250 π.Χ. (ιδὲ σχετικῶς J. BOITTE - G. POLIVKA, Anmerkungen IV, 1930, σ. 95 κ.έξ.), ἡ σχέση τῶν ἑλληνικῶν παραλλαγῶν του πρὸς τὰς τῶν ἄλλων βαλκανικῶν χωρῶν καὶ δὴ πρὸς τὰς τουρκικὰς κ.ἄ.

GENEVIERE MASSIGNON, L'enfant qui devait être pendu à l'âge d'homme, σ. 53-67.

Τὸ παιδί τὸ ὅποιον ἔπρεπε νὰ κρεμασθῇ εἰς ἀνδρικήν ἡλικίαν. Γαλλοαμερικανικὸς μῦθος μὴ περιλαμβανόμενος εἰς τὸν κατάλογον τῶν ΑαTh.

GERHARD KUBIK, Die Erschaffung der Welt. Mythe der Warangwa, Tanganjika, σ. 68-75.

*Ἡ δημιουργία τοῦ κόσμου κατὰ τοὺς μῦθους τῶν Warangwa τῆς Ταγκανίκας.

HEDA JASON, Types of jewish-Oriental Oral Tales, σ. 115-224.

8. Band (1966)

ISIDOR LEVIN, Etana, Die keilschriftlichen Belege einer Erzählung. Zur Frühgeschichte von AaTh 537 (=AaTh 222 B* + 313 B). Eine textkritische Ertörderung, σ. 1-63.

Αἱ ἀποδείξεις ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς σφηνοειδοῦς γραφῆς περὶ τοῦ ἀρχαίου Ἀσσυροβαβλωνιακοῦ μῦθου τῆς Etana. Κριτικὴ συζήτησις ἐπὶ τῶν κειμένων.

NAI - TUNG TING, The Holy Man and the Snake-Woman. A Study of a Lamia Story in Asian and European Literature, 145-191.

MAJA BOŠKOVIĆ - STULLI, Beitrag zur Diskussion über die Katalogisierung der Volkssagen, σ. 192-207.

FRITZ HARKORT, Volkserzählungstypen und -motive und Vorstellungsberichte, σ. 208-223.

*Ἀμφότερα τὰ ἀμέσως ἀνωτέρω ἄρθρα ἀναφέρονται εἰς τὸ θέμα τῆς συντάξεως καταλόγου τῶν δημοδῶν παραδόσεων κατὰ τοὺς τόπους αὐτῶν.

Σ. Δ. Η.

Folklore, τόμ. 76 (1965).

ELMER G. SUHR, An interpretation of the Medusa, σ. 90-103.

Περιλαμβάνονται στοιχεῖα συγκριτικῆς ἐθνολογίας, προερχόμενα τόσοσ ἀπὸ τὴν ἀρχαῖότητα ὅσον καὶ ἀπὸ νεωτέρας ἐποχᾶς.

ROBERT A. GEORGES, Richard M. Dawkins, σ. 202-212.

*Ἐπὶ τῇ συμπληρώσει δεκαετίας ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ R. M. Dawkins γίνεται λόγος διὰ τὸ συλλεκτικόν, μεταφραστικόν καὶ ἰδίῃ τὸ σχετικόν μὲ τὴν παραμυθιολογίαν ἔργου του.

VENETIA NEWALL, Decorated eggs, σ. 266-272.

Ποικίλαι πληροφορίες διὰ τὸ λατρευτ. ἔθιμον τῆς διακοσμῆσεως τῶν πασχαλινῶν αὐγῶν.

MARGARET ROBINSON, Some fabulous beasts, σ. 273-287.

Μεταξὺ τῶν μυθολογικῶν θηριῶν γίνεται λόγος καὶ δι' ἑλληνικά, εἰκονιζόμενα ἐπὶ ἀρχαίων ἀγγείων.

Vol. 77 (1966)

E. F. COOTE LAKK, The dance of the spirit of the new corn in Cattaro, σ. 31-40.

Ἐποικιακὰ ἔθιμα σχετικὰ μὲ τὴν βλάστησιν εἰς περιοχὴν τῆς Δαλματίας.

THEO BROWN, The triple gateway, σ. 123-131.

Ἐθνολογικὰ κυρίως στοιχεῖα καὶ ἄλλαι παρατηρήσεις, σχετικαὶ πρὸς τὴν σημασίαν τοῦ σταυροδρομίου εἰς τὸν λαϊκὸν βίον.

R. W. HUSCHINSON, The little lady, σ. 222-227.

Ἐξετάζονται διάφοροι ὀνομασῖαι καὶ δοξασῖαι ἀναφερόμεναι εἰς τὴν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καλουμένην γαλῆν.

K. P.

Journal of American Folklore, τόμ. 78 (1965).

ALIXA NAFF, Belief in the evil Eye among the christian Syrian-Lebanese in America, σελ. 46-51.

Ἐξετάζονται προλήψεις καὶ δοξασῖαι χριστιανῶν, μεταναστῶν εἰς Ἀμερικὴν ἐκ τῆς Συρίας καὶ Λιβάνου, σχετικαὶ μὲ τὴν βασκανίαν (κακὸ μάτι). Παρουσιάζουν κοινὰς ὁμοιότητας πρὸς ἀντιστοιχοὺς ἑλληνικάς, τὸ δὲ γεγονός ὀφείλεται προφανῶς εἰς τὴν κοινὴν καταγωγὴν τῶν ἰδεῶν αὐτῶν ἐκ τοῦ Βυζαντίου.

ROBERT A. BARAKAT, John the Giant Killer in Mexico, σ. 158-159.

Παραμῦθι εὐρωπαϊκὸν διὰ τὸν Γιάννην ποῦ ἐσκότωσε τὸν Γίγαντα. Ἔχει μεταφερθῆ εἰς τὸ Μεξικὸν διὰ τῆς προφορικῆς παραδόσεως.

BRUCE JACKSON, Prison folklore, σ. 317-329.

Ὁ συγγραφεὺς συνέλεξεν ὕλικὸν ἀπὸ κρατουμένους εἰς φυλακὰς ἐν Ἀμερικῇ καὶ ἐξετάζει τὴν ἰδιορρυθμίαν μιᾶς παραδοσιακῆς μορφῆς λαογραφικοῦ ὕλικου, σχετιζομένου μὲ τοὺς φυλακισμένους (κοινωνία τῆς φυλακῆς, τρόπος ὁμιλίας καὶ ἀφηγήσεως, προσφωνήσεις, παρωνύμια, γλωσσικὸν ἰδίωμα φυλακῆς, ὕλικὸν λαογραφικόν).

Vol. 79 (1966)

WILLIAM A. LESSA, «Discoverer of the Sun». Mythology as a reflection of culture, σ. 3-51.

Ἐξ ἀφορμῆς ἑνὸς παραμυθιοῦ ἐξετάζονται οἱ λόγοι διὰ τοὺς ὁποίους προκαλεῖται εἰς τοὺς μύθους συσχετίσεις μυθικῶν ἐπεισοδίων καὶ στοιχείων πολιτισμοῦ διαφόρων βαθμίδων.

ERNST S. DICK, The Bridesman in the Indo-European tradition. Ritual and myth in marriage ceremonies, σ. 338-347.

Εἰς τὸ ἄρθρον ἐξετάζεται ὁ ρόλος τοῦ παρανύμφου κατὰ τὴν τελετὴν τοῦ γάμου καὶ ὑποστηρίζεται ὅτι ἡ τελετὴ εἶναι ἀπομίμησις μυθολογουμένων περὶ θεῶν ἢ περὶ οὐρανοῦ καὶ γῆς.

FRANCIS LEE UTLLEY, The song of EM-EL and UNRRA, σ. 371-372.

Πρόκειται περὶ νεοελληνικοῦ λογίου σατυρικοῦ τραγουδιοῦ, τὸ ὁποῖον ἦτο γνωστὸν κατὰ τὰ ἔτη 1945-1950 ἐν Ἀθήναις καὶ διὰ τοῦ ὁποίου παρφοῦνται αἱ γραφειοκρατικαὶ δυσκολαὶ εἰς τὴν παρὰ τοῦ Διεθνoῦς Ἐρυθροῦ Σταυροῦ διανομὴν δωρεὰν ἱματισμοῦ εἰς ἀπόρους.

ROBERT A. GEORGES, Addenda to Dorson's «The sailor who went inland», σ. 373-374.

Ένα άμερικανικόν παραμύθι έχει την ιδίαν υπόθεσιν μέ ὅσα ὁ Τειρεσίας συμβουλεύει τὸν Ὀδυσσεά (Νέκυια, Ὀδ. 11) καὶ ὅσα περιέχει ἡ νεοελληνική παράδοσις περὶ τοῦ Ἁγίου Ἡλία, ὁ ὁποῖος πιστεύεται ὅτι ἤτο νάυτης καὶ διὰ ν' ἀποφύγη τὴν θάλασσαν κατέφυγεν εἰς τὰς κορυφὰς τῶν ὄρεων.

LINDA DEGH, Approaches to folklore research among immigrant groups, σ. 551-556.

Συζητεῖται ἡ ἀξία τῆς ἐρεύνης τῶν λαογραφικῶν στοιχείων τῶν μεταναστῶν καὶ ἡ πιθανὴ ἐπίδρασις τῶν εἰς τὴν διαμόρφωσιν ἐθνικῶν στοιχείων τοῦ ἀμερικανικοῦ πολιτισμοῦ.

K. P.

Journal of the International Folk Music Council, τόμ. XVII, 1965.

Ὁ τόμος ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο μέρη. Τὸ πρῶτον περιλαμβάνει βιβλιοκρισίας περιοδικῶν καὶ ἄλλην ὕλην. Εἰς τὸ δεύτερον, ἐκ σελ. 358, ἐκδοθὲν ἐν Βουδαπέστη εἰς τὴν σειράν τῶν *Studia Musicologica* (tomus VII) ὑπὸ τῆς Οὐγγρικῆς Ἀκαδημίας Ἐπιστημῶν, δημοσιεύονται αἱ ἀνακρινώσεις τοῦ XVIIου ἐτησίου Συνεδρίου τῆς IFMC, τὸ ὁποῖον συνήλθεν ἐν Βουδαπέστη ἀπὸ 17 ἕως 25 Αὐγούστου. Ἐκ τῶν περιεχομένων τοῦ τόμου τούτου σημειοῦμεν τὰ ἑξῆς.

V. BELAÏEV, Folk Music and the History of Music (= Δημῶδες μουσικὴ καὶ ἡ ἱστορία τῆς μουσικῆς), σελ. 19-23.

Ὁ συγγρ. ἐξετάζει συνοπτικῶς τὰ βασικά προβλήματα τῆς ἱστορίας τῆς μουσικῆς τέχνης καὶ συμπεραίνει ὅτι αὕτη ἐξειλίχθη ἐκ τῆς πρωταρχικῆς περιόδου τῆς ἀγράφου παραδοσιακῆς μουσικῆς.

P. COLIAER, Lyrisme baroque et tradition populaire (= Λυρισμὸς baroque καὶ λαϊκὴ παράδοσις), σ. 25-40.

Συζητεῖται τὸ θέμα τῶν σχέσεων τῆς λαϊκῆς παραδοσιακῆς μουσικῆς πρὸς τὴν ἔντεχνον καὶ τῶν διαφορῶν μεταξὺ τούτων ἐξ ἐπιδράσεως διαφορῶν πολιτιστικῶν καὶ πνευματικῶν συντελεστῶν, ὡς καὶ τὸ ζήτημα τῆς γενέσεως τῆς ὄπερας baroque.

A. DANIELOU, Le folklore et l'histoire de la musique (= Ἡ λαογραφία καὶ ἡ ἱστορία τῆς μουσικῆς), σελ. 41-45.

Ἐκ λόγων κοινωνικῶν, πολιτικῶν καὶ τουριστικῶν παρατηρεῖται σήμερον ἔντονον διαφῆρον πρὸς τὴν δημῶδη μουσικὴν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν παρελθόντα αἰῶνα, κατὰ τὸν ὁποῖον αὕτη ἐθεωρεῖτο ὡς εἶδος ὑποτυπώδους αὐτομάτου δημιουργίας. Τὰ θεωρούμενα ὡς τραυλίσματα τῆς παιδικῆς ἡλικίας τῆς μουσικῆς οὐδεὶς ἐφαντάζετο ὅτι ἤτο δυνατόν ν' ἀναγνωρισθῶν ὡς πολύτιμα μνημεῖα ἀρχαίας τέχνης, τῶν ὁποίων ἡ αἰσθητικὴ ἀξία εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὴν τῆς πολυθορύβου ὀρχήστρας τῆς μεταβαγνερικῆς μουσικῆς. Πρὸς ὀρθὴν δ' ἐκτίμησιν τῆς ἀξίας τῶν διαφορῶν μορφῶν τῆς δημῶδους μουσικῆς πρέπει νὰ παραμερισθῶν ὠρισμέναι προκαταλήψεις ὡς πρὸς τὴν ἐξέλιξιν, τὴν πρόοδον, τὴν γραφὴν, τὴν πολυφωνίαν κ.ἄ.

V. HADZIMANOV, Les melodies funèbres du seisme de Skopie (= Τὰ μοιρολόγια τοῦ σεισμοῦ τῶν Σκοπίων), σελ. 71-77.

Ὁ συγγρ., ἠχογραφῆσας ἐπιτοπίως εἰς τὸ νεκροταφεῖον τῶν Σκοπίων θρήνουσ καὶ μοι-

ρολόγια διά τούς χιλιούς και πλέον νεκρούς ἐκ τῶν σεισμῶν τοῦ 1963, προβαίνει εἰς σχετικὰς μουσικολογικὰς παρατηρήσεις.

Μ. ILIJIN, Influences réciproques des danses urbaines et traditionnelles en Yougoslavie (= Ἀλληλεπιδράσεις τῶν ἀστικῶν καὶ παραδοσιακῶν χορῶν εἰς Γιουγκοσλαβίαν), σελ. 85 - 89.

Ἐξετάζονται αἱ ἀλληλεπιδράσεις τῶν χορῶν τῶν ἀστικῶν κέντρων καὶ τῶν χορῶν τῆς ὑπαίθρου.

Ρ. ΡΕΤΡΟΝΙΔ, The oldest Notation of Folk Tunes in Yougoslavie (= Ἡ ἀρχαιότερα μουσική καταγραφή δημοτικῶν μελωδιῶν ἐν Γιουγκοσλαβίᾳ), σελ. 109-114.

Ἐξετάζεται ἡ μουσική δύο ἀσμάτων ἐξ ἐντύπου τοῦ ἔτους 1555, καταγραφεῖσα ὑπὸ τοῦ Petar Hektorovič. Πρόκειται περὶ τῆς ἀρχαιότερας καταγραφῆς δημῶδους Γιουγκοσλαβικῆς μουσικῆς. Ἡ πρώτη μελωδία εἶναι ἐνός ἐπικουῦ, μονοφωνικοῦ ἁσματος, ἀνήκουσα εἰς τὸν τόνον τοῦ Fa μεῖζ. Ἡ δευτέρα λυρική, εἰς κείμενον ἐξ στροφῶν, καλύπτουσα μίαν ἐνάτην.

Ε. STOCKMANN, Towards a History of European Folk Music Instruments (= Περὶ τὴν ἱστορίαν τῶν παραδοσιακῶν μουσικῶν ὀργάνων), σελ. 155-164.

Ὁ συγγρ., ἐπισημαίνων εἰς τὸ κεφάλαιον τῆς δημῶδους μουσικῆς τὴν ἔλλειψιν ἐιδικῶν μελετῶν διὰ τὰ μουσικὰ ὄργανα, προτείνει, ὅπως ἡ ἔρευνα δι' αὐτὰ περιλάβῃ τοὺς ἐξῆς σχετικούς τομεῖς. α) Ἐξέτασιν τῆς τεχνολογικῆς δομῆς τῶν λαϊκῶν μουσικῶν ὀργάνων, τῆς κατασκευῆς των καὶ τοῦ ὕλικου ἐν γένει διὰ τοῦ ὁποίου παράγονται οἱ ἦχοι. β) Τὴν μουσικὴν δυνατότητα παραγωγῆς ἤχων καὶ τὴν χρῆσιν αὐτῶν ὑπὸ τῶν ἐκτελεστῶν (ὄργανοπαικτῶν). γ) Τὴν κοινωνικὴν λειτουργίαν, ἧτοι τὴν χρῆσιν, τὸν σκοπὸν καὶ τὴν σημασίαν τῶν μουσικῶν ὀργάνων εἰς τὰς ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς τοῦ λαοῦ.

Ἐν συνεχείᾳ σημειώνονται αἱ πηγαι ἀπὸ τὰς ὁποίας εἶναι δυνατὴ ἡ ἀντιληψὶς τῶν σχετικῶν πληροφοριῶν.

Β. SZABOLCSI, Folk Music - Art Music - History of Music (= Δημῶδης μουσική - ἔντεχνος μουσική - ἱστορία τῆς μουσικῆς), σελ. 171-179.

Ἐξετάζονται αἱ διαφοραὶ μεταξὺ δημῶδους καὶ ἐντέχνου μουσικῆς, ἧτοι οἱ σκοποί, αἱ λειτουργαὶ καὶ ὁ κοινωνικὸς ρόλος. Ἡ δημῶδης μουσική δημιουργεῖται ἀνωνύμως εἰς μίαν κοινότητα, διαδίδεται εἰς αὐτὴν διὰ τῆς προφορικῆς ὁδοῦ καὶ ἀπευθύνεται εἰς τὸν λαόν. Παραμένει ἄγραφος, οὕτω δ' ὑπόκειται εἰς μεταβολάς. Ἀντιθέτως ἡ ἔντεχνος μουσική εἶναι ἀτομικὴ σύνθεσις, διαδίδεται διὰ τῆς γραπτῆς παραδόσεως, μένει δ' οὕτω ἐπὶ πολὺν χρόνον γνωστὴ μόνον εἰς στενὸν κύκλον ἀτόμων. Ἐὰν ὁμως ὁ προσωπικὸς συνθέτης δὲν ζῇ ἔξω τῆς λαϊκῆς κοινωνίας του, δηλ. εἰς τὸ κενόν, τότε ἡ μουσική του δημιουργία διαδίδεται εἰς αὐτὴν, διαμορφώνεται ἐντὸς αὐτῆς, καὶ ἀσκεῖ ἐπιδράσεις εἰς τὴν λαϊκὴν μουσικὴν. Ὁ συγγρ. ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης ἐξετάζει τὰς σχέσεις λαϊκῶν μουσικῶν παραλλαγῶν πρὸς σχετικὰς τῆς προσωπικῆς μουσικῆς, τῆς ἐντέχνου, τῆς κλασσικῆς καὶ τοῦ μελοδράματος.

W. WIORA, Ethnomusicology and History of Music (= Ἐθνομουσικολογία καὶ ἱστορία τῆς μουσικῆς), σελ. 187-193.

Εἰς τὸ κεφάλαιον ὑπὸ τὸν τίτλον «Ὁλοκλήρωσις ἢ ἀπομόνωσις» (σ. 188-189) ὑποστηρί-

ζεται ότι ή έθνομουσικολογία και ή ιστορία τής μουσικής εύρισκονται εις στενήν έξάρτησιν. Παρ' όλας όμως τās προσπάθειάς πρὸς συγχώνευσιν τῶν δύο τούτων τμημάτων τής μουσικολογίας ταύτα έξακολουθοῦν νά παραμένουν άνεξάρτητα άλλήλων. Ό συγγρ. έξετάζει έν συνεχείᾳ τὰ αίτια τής διαφοροποιήσεως ταύτης και τήν άνάγκην τής ιστορικῆς έθνομουσικολογίας.

S. BAUD-BOUV, Le systématisation des chansons populaires (=Ή συστηματοποίησης (άρχειακή κατάταξις) τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν), σ. 213-229.

Ό συγγρ., άναφερόμενος εις τήν έλληνικήν δημόδη μουσικήν, ύποστηρίζει ότι δι' ώρισμένας κατηγορίας τραγουδιῶν τὸ παλαιὸν σύστημα κατατάξεως κατ' είδη δύναται άκόμη νά εἶναι χρησιμοποιήσιμον. Έκει όπου ή μουσική προσαρμόζεται εις κείμενα και θέματα τύπων καθωρισμένων πρέπει νά γίνῃ εις τήν κάθε κατηγορίαν μία άνακατάταξις μουσικολογική, έσωτερική. Έν συνεχείᾳ σχολιάζει τὸ σύστημα τοῦ Μ. Kerényi διά τὰ ούγγρικά παιδικά τραγούδια, συγκρίνων ταύτα πρὸς άνάλογα έλληνικά.

Ή κατάταξις κατὰ ρυθμούς μετ' τήν μεγάλην ποικιλίαν τούτων κατὰ χώρας δέν δύναται επίσης νά ικανοποιήσῃ, άν και εις πίναξ θά έβόηθει πολὺ εις τήν άνακατάταξιν των. Ούτε ή κατάταξις κατὰ τρόπους παρέχει καλύτεραν βάση κατατάξεως, πράγμα τὸ όποιον είχε πιστοποιήσει και ὁ Bartok, ὅτε έμελέτα τὰ σερβοκροατικά τραγούδια (1951). Έν κατακλείδι όμως εις πίναξ κατατάξεως, συμφώνως πρὸς τās κυρίας βαθμίδας, εις τās όποίας καταλήγει ή μελωδία, θά εἶναι πολὺ χρήσιμος (classement par les cadences). Ή κατάταξις τέλος κατὰ τήν μετρικήν δομήν, καιτοι παρουσιάζει πλεονεκτήματα, έν τούτοις δέν καλύπτει τās άνάγκας τελείου συστήματος άρχειακῆς κατατάξεως.

Έν συμπεράσματι ύποστηρίζεται ότι διά τήν μουσικήν άρχειακήν κατάταξιν ούτε ὁ ρυθμός και ὁ τρόπος, ούτε ή διαδογή τῶν πώσεων (cadences) ή ή δομή τοῦ κειμένου τῶν στροφῶν εἶναι κριτήρια άπόλυτα, παρέχουν όμως ταῦτα πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον χρήσιμους διευκολύνσεις

HOSHONS' KYJ V, The experiment of Systematizing and Cataloguing Folk tunes, following the Principles of Musical Dialectology and Cybernetics (=Πείραμα συστηματικῆς κατατάξεως και καταλόγου δημοτικῶν μελωδιῶν συμφώνως μετ' τās άρχάς τής μουσικῆς διαλεκτολογίας και κατευθύνσεως), σελ. 273-286.

Ή μουσικολογία θεωρεῖται ὡς ή επιστήμη, ή όποία άποκαλύπτει τοὺς νόμους τής μουσικῆς σκέψεως ενός λαοῦ, έξετάζουσα και προσδιορίζουσα τὸ ὕφος και τὸν χαρακτήρα τῶν δημοτικῶν μελωδιῶν και τὰ προβλήματα τής έθνογενέσεως. Οὕτω μόνον αἱ παραδοσιακαὶ μελωδία τής υπαίθρου (χωρικῶν), εις τās όποίας ένυπάρχει ή ὁμαδική μουσική σκέψις ενός λαοῦ, εἶναι κατάλληλοι ὡς ὕλικὸν έρεῦνης.

RAINA KATZAROVA-KOUKUDOVA, La classification des mélodies populaires en Bulgarie (=Ή κατάταξις τῶν λαϊκῶν μελωδιῶν εις τήν Βουλγαρίαν), σελ. 293-299.

Ή συγγρ. άναφέρει ότι τὸ πρόβλημα τής κατατάξεως τῶν λαϊκῶν βουλγαρικῶν μελωδιῶν έτέθη εις τοὺς μουσικολόγους τής χώρας ταύτης κατὰ τὸ 1926. Προηγουμένως αἱ διάφοροι συλλογαὶ κειμένων, πού εἶχον δημοσιευθῇ άπὸ τοῦ 1762 κ. έξ., έβασίζοντο εις μερικὰς μόνον άρχάς. Όρισμένα τραγούδια κατετάσσοντο συμφώνως πρὸς τήν λει-

τουργίαν των και άλλα κατά κατηγορίας των κειμένων, ό κάθε δέ συλλέκτης προέκρινε κατάταξιν, τήν όποιαν έθεθερίε ώς καλύτεραν, άνευ έπιστημονικων κριτηριων.

Αί πρώται μουσικαι καταγραφαι βουλγαρικων τραγουδιων εγενοντο προ της απελευθερωσεως της χωρας απο τους Τουρκους (1878) εις την βυζαντινην μουσικην γραφήν. Η πρώτη συλλογή περιείχε 215 τραγούδια, τα όποια κατετάχθησαν αναλόγως της χρησιμοποίησης αυτών (ερωτικά και λυπητερά, ευθυμια και σατυρικά, τραγούδια του θερους των Χριστουγεννων, του Λαζάρου κλπ.).

Ο Stoin εις την συλλογήν του «Λαϊκά τραγούδια από το Timok του Bican» εφηρμοσε πρώτος μουσικολογικην κατάταξιν των τραγουδιων, αναλόγως των μουσικων ιδιοτήτων και στοιχειων της μελωδίας. Το σύστημά του όμως ητο πολύπλοκον, περιλαμβάνον περι τας 10 κατηγορίας. Έκ της κατόπιν πείρας απεδείχθη ότι τρία δελτία περιέχοντα τας κατωτέρω ένδειξεις είναι αρκετά: 1) δελτίον διά την γεωγραφικην προέλευσιν, 2) τήν αλφαβητικην σειράν (ό πρώτος στίχος του ζσματος), 3) το βασικόν μουσικόν δελτίον, όπου αναγράφονται αναλυτικώς αι ιδιότητες και τα μουσικά στοιχεία του τραγουδιού (ρυθμός, τρόπος, έκτασις μελωδίας κλπ.).

GY MARTIN, Considerations sur l'analyse des relations entre la danse et la musique des danses populaires (= Σκέψεις επί της ανάλυσεως των σχέσεων μεταξύ χορού και μουσικής λαϊκων χορων), σελ. 315-338 + 1 πίν.

Ο συγγρ. παρατηρεί ότι έχει παραμεληθη ή ανάλυσις των σχέσεων, που υπάρχουν μεταξύ των λαϊκων χορων και της μουσικής αυτων, ητοι της μουσικής συνοδείας ωρισμένων τύπων χορού. Ουτως αι μελωδία έχουν αποσπασθη από το πεδιον της χρησιμοποίησης των και έχουν καταταχθη εις διαφόρους κατηγορίας έν ύψει της μελωδικής των (φωνητικής) κατατάξεως. Έκ τούτου δέν κατέστη δυνατόν ν' αποτελέσουν αυται ανεξάρτητον ομάδα, συμφώνως προς τας λειτουργικάς των σχέσεις, τήν όμοιομορφίαν και δη τους ρυθμικούς των συντελεστας.

Η ταυτόχρονος εξέτασις του μουσικου ύλικου και της γενικής αυτού διατάξεως θα διευκόλυνε τήν λύσιν ωρισμένων προβλημάτων με τήν βοήθειαν της μουσικής, ως π.χ. του σχετικου προς τον χορόν και της βοήθειας αυτού προς λύσιν προβλημάτων, που άφορουν εις τήν μουσικήν.

Vol. XVIII (1966).

ERNST EMSHEIMER, A Finno-Ugric. — Flute type (= Ένας τύπος Φιλλανδο-ουγγρικού αυλού), σελ. 29-35.

Έκ διαφόρων τύπων αυλων, τινες των οποίων ανάγονται ιστορικώς εις τήν παλαιολιθικήν εποχήν, εξέταζονται δύο, ό mantyhulla, μήκους 30-35 εκ., κατεσκευασμένος εκ ξύλου πεύκης και με 4 όπας, και ό shialtyoh, ό όποιος έχει μήκος 400-500 χιλιοστών. Εις τον πρώτον τύπον ό εκτελεστής χρησιμοποιεί τήν γλώσσαν του ως σφήνα, ένω εις τον δεύτερον ύπάρχει σφήν, όπως εις το ελληνικόν σουραύλι.

ALICA ELSCHKEKOVA, Methods of Folk-Tunes (= Μέθοδοι κατατάξεως δημόδους μουσικής) σελ. 56-76.

Τό πρόβλημα της ήχογραφίσεως, συλλογής, μεταγραφής, αριθμώσεως της λαογραφικής και μουσικής ύλης αποτελεί από τας άρχάς του αιώνος μας διαρκές θέμα συζητήσεως μεταξύ των έθνομουσικολόγων.

Ἡ ἐκπόνησις μιᾶς μεθόδου κατατάξεως εἶναι κυρίως πρόβλημα ἀναλυτικὸν τοῦ μουσικοῦ ὄργανισμοῦ, ὃ ὁποῖος πρέπει νὰ χρησιμεύσῃ ὡς κριτήριον δι' ἓν λογικὸν καὶ ἐπιστημονικὸν σύστημα κατατάξεως. Ἡ συγγρ. ἐξετάζει ἐνταῦθα διάφορα συστήματα κατατάξεως.

СВЈЕТКО РИХТМАН, *Mehrstimmigkeit in der Volksmusik Jugoslawiens* (= Πολυφωνία εἰς τὴν δημώδη μουσικὴν τῆς Γιουγκοσλαβίας), σελ. 23-28.

Ὁ συγγρ. τονίζει τὴν παραδοσιακὴν τάσιν εἰς τὸν λαὸν τῶν χωρίων τῆς ἐκτελέσεως τραγουδιῶν μὲ πολυφωνίαν, διακρίνει δὲ τὰς μορφὰς αὐτῆς κατὰ περιοχὰς μετὰ παραθέσεως μουσικῶν παραδειγμάτων εἰς δύο κυρίας κατηγορίας καὶ ἄλλας.

Εἰς τὴν πρώτην κατηγορίαν ἢ πρώτη (ὑψηλότερα) φωνὴ εἶναι τοῦ παρ τῆ, ἢ ὁποία ἐκτελεῖ τὴν μουσικὴν, ἢ δὲ ἑτέρα ἔχει δευτερεύουσαν σημασίαν.

Εἰς τὴν δευτέραν μορφήν ἢ πρώτη φωνὴ κινεῖται ἐνίοτε κάτωθεν τῆς συνοδευτικῆς, τῆς δευτέρας, φωνῆς καὶ μάλιστα κατὰ μουσικὰ διαστήματα. Πλὴν τῶν μορφῶν τούτων μουσικῆς ἐκτελέσεως ὑπάρχουν καὶ ἕτεροι ἰδιόμορφοι τρόποι πολυφωνικῆς ἐκτελέσεως, ὡς ὃ τῆς διασταυρώσεως τῶν φωνῶν καὶ τῆς κατ' ἀντίθετον φορὰν κινήσεως αὐτῶν κλπ.

Σ. Κ.

L'Homme. Revue française d'Anthropologie. Paris, tome IV, No 1-3

ALAN LOMAX (en collaboration avec EDITH CROWELL TRAGER). *Phonotactique du chant populaire* (Φωνοτακτικὴ τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ) No 1, σ. 5-55.

Μουσικολογικὴ μελέτη ἀφορῶσα εἰς δημώδη ᾄσματα τῆς Ἰσπανίας, Ἰταλίας, Ἑλλάδος (σελ. 14-16), Γιουγκοσλαβίας, Βουλγαρίας, Λιθουανίας, Γερμανίας, Ἰσλανδίας, Ἀγγλίας καὶ Ἀμερικῆς.

JEAN CUISINIER, *Matériaux et hypothèses pour une étude des structures de la parenté en Turquie* (Ἦλη καὶ ὑποθέσεις διὰ μίαν μελέτην τῆς δομῆς τῆς συγγενείας ἐν Τουρκίᾳ) No 1, σ. 73-89.

Ἡ μελέτη ἀναφέρεται εἰς τὰς μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας σχέσεις, τὰς μεταξὺ αὐτῶν προσφωνήσεις καὶ εἰς τὸν γάμον ἐν Τουρκίᾳ.

Tome V (1965), No. 1-4.

ROBERT CRESSWELL, *Un presoir à olives au Liban: Essai de technologie comparée* (Ἐν ἔλαιοτριβεῖον εἰς τὸν Λίβανον: Δοκίμιον συγκριτικῆς τεχνολογίας) No 1, σ. 33-63. Περιγραφή τῆς λειτουργίας ἐνὸς ἔλαιοτριβεῖου εἰς Λίβανον μετὰ παραθέσεως σχετικῶν σχεδίων καὶ εἰκόνων.

ÉMILE BENVENISTE, *Termes de parenté dans les langues Indo-européennes*. (Προσωνυμιαί τῆς συγγενείας εἰς τὰς Ἰνδοευρωπαϊκὰς γλώσσας), No 3 καὶ 4, σ. 5-16.

Ἡ μελέτη ἀφορᾷ εἰς τὸ κεφάλαιον τῆς κοινωνικῆς ὀργανώσεως: «προσωνυμιαί καὶ προσφωνήσεις» τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας.

J. CUISINIER et A. ΜΙΟΥΒΙ, *La terminologie Arabe de la parenté*. (Ἡ Ἀραβικὴ ὄρολογία τῆς συγγενείας), Αὐτόθι, σ. 17-59.

Ἐξετάζονται αἱ προσωνυμιαί τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας.

MICHEL PANOFF, *La terminologie de la parenté en Polynésie*. *Essai d'analyse for-*

- melle (Ἡ ὁρολογία τῆς συγγενείας ἐν Πολυνησίᾳ. Δοκίμιον μορφολογικῆς ἀναλύσεως), Αὐτόθι, σ. 60-87.
- MICHEL IZARD, La terminologie de parenté Bretonne. (Ἡ ὁρολογία τῆς συγγενείας τῶν Βρετονῶν), Αὐτόθι, σ. 88-100.
- LUCIEN BERNOT, Lévirat et sororat en Asie du Sud-Est, Αὐτόθι, σ. 101-112.
Τὸ *levirat* εἶναι ἔθιμον ἀνατολικῶν τινων λαῶν, κατὰ τὸ ὅποιον νυμφεύεται ὁ ἀδελφὸς τὴν χήραν τοῦ ἄνευ κληρονόμου ἀποθανόντος ἀδελφοῦ του.
- JOSEPH CHELHOD, Le mariage avec la cousine parallèle dans le système Arabe. (Ὁ γάμος μεταξὺ δύο πρώτων ἐκ πατρὸς ἐξαδέλφων ἐν Ἀραβίᾳ), Αὐτόθι, σ. 113-173.
Πραγματεῖα λαογραφικῆ καὶ κοινωνιολογικῆ.
- CLAUDE TARDITS, Stratification sociale et parenté chez les Bamoum (Κοινωνικὰ στρώματα καὶ συγγένεια εἰς τοὺς Bamoum), Αὐτόθι, σ. 174-188.
- LOUIS BERTHE, Aînés et cadets. L'alliance et la hiérarchie chez les Baduj (Java occidentale) (Πρωτογενεῖς καὶ δευτερογενεῖς. Συγγένεια καὶ ἱεραρχία παρὰ τοῖς Baduj), Αὐτόθι, σ. 189-223.

Α. Β. Οἱ.

Laos, tome I [1951].

- SIGURD ERIXON, Ethnologie régionale ou folklore, σ. 9-19. Περὶ τῆς λαογραφίας γενικῶς ὡς ἐπιστήμης.
- RAFFAELE CORSO, La coordination des différents points de vue du folklore, σ. 20-27.
Ἐξετάζεται τὸ πρόβλημα τῆς συνδιατάξεως τῶν διαφόρων θεωριῶν, τῶν ἀφορῶσων εἰς τὸ πεδῖον καὶ τὸν σκοπὸν τῆς λαογραφίας.
- SIGFRID SVENSSON, Tradition und Veränderung in der Volkskultur, σ. 32-47.
Ἐξετάζεται ἡ παράδοσις καὶ αἱ ἀλλαγαὶ εἰς αὐτὴν εἰς τὸν λαϊκὸν πολιτισμὸν. Οἱ νεωτερισμοὶ (ἐξελίξεις) ἀφοροῦν ἰδίᾳ εἰς τὸ λαϊκὸν ἔνδυμα κ.ἄ.
- LEOPOLD SCHMIDT, Pelops und die Haselhexe. Ein sagenkartographischer Versuch, σ. 67-78.
Ἐνδιαφέρουσα μελέτη, ἀποτελοῦσα μέρος κύκλου ἐρευνῶν, ἀναφερομένου εἰς τοὺς μύθους τῶν βοσκῶν τῶν παρὰ τὴν Αὐστρίαν Ἄλπεων. Σημειῶν γενικώτερον ὁ συγγρ. ὅτι μῦθοι ὡς ὁ τοῦ Σιούφου καὶ τῆς ἐν τῷ Ἄδῃ τιμωρίας του, ὁ τῆς ὑπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος ἐκδορᾶς τοῦ Μαρσίου κ.ἄ. ἔχουν τοὺς παραλλήλους τῶν εἰς τὴν μνημονευθεῖσαν περιοχὴν, ἀσχολεῖται εἰδικώτερον μὲ τὴν διάδοσιν τοῦ περὶ Πέλοπος ἀρχαίου μύθου εἰς αὐτὴν.
- WILHELM PESSLER, Die Zeit als volkskundliches Problem, σ. 83-95.
Ὁ χρόνος ὡς λαογραφικὸν πρόβλημα.
- RICHARD WEISS, Sprachgrenzen und Konfessionsgrenzen als Kulturgrenzen. Auf Grund des Atlases der schweizerischen Volkskunde (ASV), σ. 96-110.
Γλωσσικὰ καὶ θρησκευτικὰ σύνορα εἰς τὸν πολιτισμὸν, ἐξεταζόμενα ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Λαογραφικοῦ ἄτλαντος τῆς Ἑλβετίας.
- ÅKE CAMPBELL, Notes on a Swedish contribution to the Folk Culture Atlas of Europe, σ. 111-120.

Παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς σουηδικῆς συμβολῆς εἰς τὴν σύνταξιν ἄτλαντος τοῦ εὐρωπαϊκοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ.

JORG E. DIAS, Die portugiesischen und spanischen Pflüge (auf Grund eigener Forschung und der Literatur), σ. 121-138.

Πραγματεία περὶ τῶν πορτογαλικῶν καὶ ἰσπανικῶν ἀρότρων.

GUSTAV RÄNK, Baltic Farm-House types, their regional distribution and historical stratification, σ. 139-153.

Τύποι βαλτικῶν ἀγροτικῶν οἰκιῶν, ἡ διάδοσις καὶ ἱστορικὴ στρωματογραφία τῶν.

ANDRÉ VARAGNAC, Folklore et civilisation traditionnelle dans le monde moderne, σ. 165-168.

Ἀναφέρεται εἰς τὴν λαογραφίαν καὶ τὸν παραδοσιακὸν πολιτισμὸν εἰς τὸν σύγχρονον κόσμον.

Tome II (1952).

JULIO CARO BAROJA, Le moulin à vent en Espagne, σ. 38-43

Ἐξετάζεται ἐν συντόμῳ ἡ ἱστορία καὶ αἱ ἐν τῇ Ἰβηρικῇ ἰδίᾳ χειρσονήσῳ μορφαὶ τοῦ ἀνεμομύλου.

SIGURD ERIKSON, Quelques contributions nordiques à l'histoire des moulins à vent, σ. 41-45.

Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἀνεμομύλων. Συμπληροῦται τὸ προηγούμενον ἄρθρον δι' ἱστορικῶν παρατηρήσεων, βιβλιογραφίας κ.ἄ. περὶ τῶν ἀνεμομύλων τῶν Σκανδιναυικῶν χωρῶν.

HELMUT PETRI, Ethnologie im gegenwärtigen Deutschland, σ. 46-50.

Σύντομον ἄρθρον περὶ τῆς θέσεως τῆς Ἐθνολογίας ἐν τῇ σημερινῇ Γερμανίᾳ.

BRANIMIR BRATANIĆ, On the Antiquity of the One-Sided Plough in Europe, Especially among the Slavic Peoples, σ. 51-61.

PAUL G. BREWSTER, «Zarika in Sončica», a Slovenian ballad (with some Croatian and greek analogues), σ. 79-86.

Ὁ συγγρ. ἐξετάζει σλοβενικὴν παραλογὴν ἐν συγκρίσει καὶ πρὸς ἀνάλογα θέματα ἀπαντῶντα εἰς ἑλληνικὰ δημόδη ᾠσματα.

Tome III (1955).

International dictionary of Regional European Ethnology and Folklore, σ. 18-47. Προτάσεις περὶ συντάξεως διεθνoῦς κατὰ περιοχὰς λεξικοῦ εὐρωπαϊκῆς ἔθνολογίας καὶ λαογραφίας.

International maps of folk culture, σ. 48-86.

Προτάσεις, συμπεράσματα συνεδρίων κ.ἄ. περὶ συντάξεως διεθνῶν χαρτῶν τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ.

Αὐτόθι, σ. 93 εἰδήσεις σχετικαί, ἀναφερόμεναι εἰς τὴν Ἑλλάδα.

The position of Regional Ethnology and Folklore at the European Universities, σ. 108-144.

Ἡ θέσις τῆς Ἐθνολογίας καὶ Λαογραφίας εἰς τὰ εὐρωπαϊκὰ Πανεπιστήμια. Ἐν σ. 134-136 τὰ ἀφορῶντα εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Narodno Stvaralawtvo Folklor. (Folklore de l'Union des associations des Folkloristes de Yougoslavie), Beograd, **vol. 13-16 (1965).**

KIRIL PENUŠLISKI, Nepoznato predanie za Marko Kraljevik' i cekyla detenue, σ. 991 - 999, 1115.

Δημοσιεύεται άγνωστος παράδοσις περί τῆς νίκης, τὴν ὁποίαν κατήγαγεν ὁ Sekula κατὰ τοῦ θείου του Μάρκου Κράλιεβιτς καὶ ἐρμηνεύεται ἡ προέλευσίς της ἐκ τοῦ συμφυροῦ μᾶς παλαιότερας παραδόσεως μὲ ἓν ἐπικὸν ἄσμα.

ZLATKO ŠPOLJAR, Dvije narodne pjesme o Kraljeviču Marku iz Podravine, σ. 1000 - 1002, 1115.

Γίνεται λόγος περί τῆς διαδόσεως τῶν ἐπικῶν διὰ τὸν Μ. Κράλιεβιτς ἁσμάτων ἐν Γιουγκοσλαβίᾳ, δημοσιεύονται δὲ δύο ἐξ αὐτῶν ἐκ Υγροvska Drenovica τῆς Podravina.

CHARLES HYART, Srpske narodne pesme i chansons de geste, σ. 1008 - 1016, 1115.

Ὁ συγγρ., παρακινήθεις ἐκ τῶν ἀναλογιῶν τῆς δομῆς, αἰτινες ὑπάρχουν μεταξὺ τῶν «pjesme» καὶ τῶν ἐπικῶν ἁσμάτων (chansons de geste), ἐπιχειρεῖ νὰ ἀνεύρη τὰς εἰς τὰ ἄσματα αὐτὰ ἐπικρατούσας τεχνικὰς μουσικοσυντακτικὰς μεθόδους.

DRAGOSLAV ANTONIJEVIĆ, Vuk Karadžić kmuseju brate Grim, σ. 1022 - 1029, 1116.

Δημοσιεύεται σκιτσογράφημα τῆς μορφῆς τοῦ Karadžić, ἀποκείμενον εἰς τὸ ἐν Kassel μουσεῖον τῶν ἀδελφῶν Grimm. Ἡ εἰκὼν αὕτη, κατὰ τὸν συγγρ., πιθανῶς ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Epile Grimm. Παρατιθεται ἔτι καὶ ἀνέκδοτος σημειώσις τοῦ Jakob Grimm διὰ τὸ σερβικὸν παραμῦθι «τῆς σταχτοπούτας», τὸ ὁποῖον τοῦ εἶχε διηγηθῆ ὁ Karadžić. Τὸ τελευταῖον θέμα ἐξετάζεται εἰδικώτερον ὑπὸ τῆς Maja Boskonvić Stulli κατωτέρω ἐν σελ. 1197 - 1204.

SAVO OROVIĆ, Poroditsna sadruga i folklor, σ. 1036 - 1039, 1116.

Ἐξετάζεται ἡ στενὴ σχέσις πρὸς τὴν λαογραφίαν τῆς «ζαντρούγκας», ἐκφραζούσης τὴν ζωὴν καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ. Ζαντρούγκα σημαίνει πολυμελῆ οἰκογένειαν ἢ πατριάν.

ZMAGA KUMER, Potujoči verzi, σ. 1153 - 1159.

Ἐρευνᾶται τὸ ὄφος τοῦ Σλοβενικοῦ δημῶδους ἁσματος.

KIRIL PENUŠLISKI, Dsenidba sa mrtvatcem u Makedonckom folklori, σ. 1063 - 1068, 1117.

Ἡ μελέτη ἀφορᾷ εἰς τὸ θέμα λαϊκῆς διηγήσεως περί γάμου μετὰ τεθνεῶτος, τὸ ὁποῖον περιέχεται εἰς δημῶδες ἄσμα τῶν κατοίκων τοῦ Ciflik τοῦ Maleševno. Ὁ συγγρ. παρέχει μίαν ἱστορικοκοινωνικὴν ἐρμηνείαν περί τῆς προελεύσεως καὶ τοῦ περιεχομένου τοῦ θέματος τούτου.

ERICH SREMANN, Das Shwellied von den Tieren, die sich auffressen, σ. 1144 - 1152.

Μελετᾶται συγκριτικῶς τὸ δημῶδες ἄσμα, τὸ ὁποῖον παρ' ἡμῖν ἀρχίζει μὲ τοὺς στίχους: Πῆγε τὸ ποντίκι | κ' ἔκλεψε τὸ φυτόλι | 'πὸ μέσ' ἀπ' τὸ καντήλι | ποὺ ἔφεγγε κ' ἐκέντα | ἢ κόρη τὸ μαντήλι. | Πῆγε καὶ ἡ γάτα | κ' ἐπνίξε τὸ ποντίκι ..

Ὁ συγγρ. παραπέμπει καὶ εἰς ἑλληνικὰς γνωστὰς εἰς αὐτὸν παραλλαγὰς τοῦ ἁσματος (σ. 1148).

ROLF WILH. BREDNICH, Alexanders Zug nach dem Lebenswasser in der südosteuropäischen Volksüberlieferung, σ. 1179 - 1191.

Ἐξετάζονται δημώδεις παραδόσεις περὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου κατὰ τὴν πορείαν πρὸς ἀνεύρεσιν τοῦ ἀθανάτου νεροῦ. Αὗται ἀπαντῶνται εἰς τὴν λαϊκὴν παράδοσιν τῶν λαῶν τῆς Νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης, ἀπέρρευσαν δὲ πολλαὶ τούτων ἐκ τῆς μυθιστορίας τοῦ ψευδο - Καλλισθένους.

MILKO MATIJEVIĆ, Pitanje vetra pri Slovencih, σ. 1211 - 1214.

Ἐξετάζεται τὸ θέμα τῆς προσφορᾶς ὑπὸ τῶν Σλοβένων τροφῶν εἰς τὸν ἄνεμον.

SILOVODAN ZEŽENIĆ, Odredivanje sudbine pri rodenju u Južnih Slovena, σ. 1215 - 1222.

Μελετᾶται συγκριτικῶς τὸ ζήτημα τῆς προορήσεως τῆς Μοίρας κατὰ τὴν γέννησιν παρὰ τοῖς Νοτιοσλάβοις.

ROBERT WILDHABER, Formen der Besitzergreifung im Volksrecht, im Volksglauben und in der Volksdichtung, σ. 1228 - 1239.

Μορφαὶ τῆς ἰδιοκτησίας διὰ χρησικτησίας εἰς τὸ λαϊκὸν δίκαιον, τὴν λαϊκὴν πίστιν καὶ τὴν δημώδη ποίησιν.

Δ. Β. Οἱ.

Objets et Mondes. La revue du Musée de l'Homme. Paris: Tome V (1965).

CATHERINE HERNÉ, Collecte d'Objets au Béoutchistan, σελ. 39 - 54.

Ἐκ συλλογῆς ἐθνογραφικῶν ἀντικειμένων ὑπὸ τῆς συγγρ. τῷ 1963 - 1964 εἰς τὸ νότιον Βελουχιστῶν δημοσιεύονται παρατηρήσεις αὐτῆς μετὰ ἐνδιαφερουσῶν σχετικῶν εἰκότων περὶ τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος καὶ τοῦ βίου ἐν αὐτῷ τοῦ λαοῦ.

JOSEPH CHELHOD, Surnaturel et guérison dans le Négueb, σελ. 149 - 173.

Εἰς τοὺς Tihyâha, μίαν ἐκ τῶν πέντε ἀραβικῶν ομάδων τῆς ἐρήμου Négueb ἀνατολικῶς τῆς χερσονήσου Σινᾶ, ὑπάρχει εὐρέως διαδεδομένη ἢ πίστις ὅτι αἱ ἀσθένειαι προέρχονται ἐκ τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς ἐπενεργείας κακοποιῶν χθονίων δαιμόνων. Ἡ συγγρ. ἐξετάζει τὰς δοξασίας ταύτας περὶ δαιμόνων, τὰ προφυλακτικὰ κατ' αὐτῶν μέσα τῶν Βεδουίνων καὶ τὰ ἐν χρήσει μαγικά καὶ ἄλλα μέσα ἀποδιώξεως αὐτῶν καὶ θεραπείας τῶν ἀσθενῶν.

JACQUES MILLOT, Vacances albanaises, σελ. 245 - 280.

Ἐντυπώσεις τοῦ συγγρ. ἐξ Ἀλβανίας τῷ 1965, γενικαὶ πληροφορίαι περὶ τῆς ἱστορίας τῆς χώρας καὶ τῶν λαογραφικῶν ἐργασιῶν εἰς αὐτὴν (σ. 245 - 254). Ἐν συνεχείᾳ παρατηρήσεις αὐτοῦ περὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς καὶ τῆς διακοσμῆσεως τῆς ἀλβανικῆς οἰκίας καὶ περὶ τοῦ ἐνδύματος (ἀνδρικοῦ καὶ γυναικείου) μετὰ παραθέσεως ἀρκετῶν σχετικῶν φωτογραφιῶν.

Tome VI (1966)

JOSEPH CHELHOD, L'Orient arabe un secteur délaissé de l' Ethnologie française, σ. 31 - 48.

Ἄο συγγρ. παρατηρῶν περὶ τῆς συνεχῶς ἐνισχυομένης θέσεως τῆς Ἐθνολογίας εἰς τὰ Πανεπιστήμια τῆς Γαλλίας καὶ τοῦ ἐνδιαφέροντος κυρίως τῶν σπουδαστῶν πρὸς τοὺς πολιτισμούς τῆς Ἀφρικῆς, ἐπιζητεῖ ἐνταῦθα νὰ ἐπισύρῃ τὴν προσοχὴν πρὸς τὸν λαϊκὸν βίον τῆς ἀραβικῆς Ἀνατολῆς (Ἰράκ, Ἰορδανία, Λίβανος, Συρία καὶ Ἀραβικὴ χερσονήσος), ἢ ὅποια, ὡς γνωστόν, ἤσκησεν ἐπιδράσεις εἰς τοὺς ἀφρικανικοὺς πολιτισμούς. Πρὸς τοῦτο προβαίνει εἰς σύντομον ἀνάλυσιν γενομένων σχετικῶν ἐργασιῶν, πρὸς δὲ καὶ τῶν σκοπῶν τῆς Ἐθνολογίας κλπ.

MONIQUE ROUSSEL de FONTANES, L'Affiquet un accessoire du tricotage, σ. 49 - 55.

Ἐξετάζονται τρία καλτσόξυλα προελεύσεως ἐξ Ἑλλάδος, κατατεθειμένα εἰς τὸ Musée de l'Homme. Ταῦτα εἶναι διακεκοσμημένα μὲ γλυπτὰς γυναικείας παραστάσεις. Ὁμοιομόρφους διακοσμήσεις ἀναφέρει ὁ συγγρ. εἰς τρεῖς ἡλακάτας ἐκ Καλαβρίας.

NADIA KOSSIAKON, Un rétroiroire modèle de tatouage Égyptien, σ. 263 - 278.

Πρόκειται περὶ διαστίκτου διακοσμήσεως εἰς ξύλινον δίπτυχον παραπέτασμα (παραβάν), προελεύσεως ἐξ Αἰγύπτου, τὸ ὁποῖον εὑρίσκεται εἰς τὸ Musée de l'Homme.

Ὁ συγγρ. ἐξετάζων τὴν σειρὰν τῶν διαστίκτων μορφῶν (ιχθύες, ὄφεις, λέοντες, πτηνὰ, πολεμισταί, γυναικεῖαι μορφαί, παραστάσεις συμβολικαὶ ἀντικειμένων, μνημείων, φυτῶν, γεωμετρικῶν σχημάτων) συζητεῖ περὶ τοῦ συμβολικοῦ χαρακτῆρος των, εἰς ἱστορικῆς καὶ ἐθνογραφικῆς ἀρχῆς αὐτῶν κλπ.

CHRISTIAN MERLO et PIERRE VIDAUD, Le symbole dahoméen du serpent Queue - en - Gueule, σ. 301 - 328.

Εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Ἀβομένης, πρωτεύουσος ἄλλοτε τοῦ βασιλείου τῆς Λαχομέης εἰς τὴν Δυτ. Ἀφρικὴν παρὰ τὴν Νιγηρίαν, ἀπαντᾶται ὡς διακοσμητικὸν θέμα τῆς κεντητικῆς, τῆς ξυλοτεχνίας καὶ τῆς μεταλλοτεχνίας ἡ μορφή τοῦ ὄφεως ἐστραμμένου κυκλικῶς. ὥστε ἡ οὐρά του νὰ εὑρίσκεται εἰς τὸ στόμα. Τοῦ θέματος τούτου ἐξετάζεται ἡ θρησκευτικὴ ἀρχικῶς σημασία, προτοῦ τοῦτο καταστῆ ἀπλῶς διακοσμητικόν.

Γ. Κ. Σ.

Oesterreichische Zeitschrift für Volkskunde, Neue Serie, Bd XIX (1965).

HERMANN STEININGER, Über das «Abbeten» oder «Wenden» in der nordöstlichen Steiermark. Ein Beitrag zur Volksmedizin, σ. 1 - 36.

Ὁ συγγρ. πραγματεύεται περὶ τῆς, διὰ τῆς μεθόδου τῆς μαγείας, τύπου ἐμφθῆς, διὰ τῶν ὄρων Abbeten (= ἀποσοβῶ τι διὰ τῆς προσοχῆς) καὶ Wenden (μεταβάλλω), ἐπιδικωμένης, κατὰ παλαιὰν παράδοσιν, θεραπείας νόσων εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ τὰ ζῷα.

MARIA KANDEGRABER, «Ist wirklich alles Aberglaube?» Ein Beitrag zur Volksmedizin in der Gegenwart.

Ἐκ συλλογῆς δεισιδαιμόνων καὶ μαγικοῦ χαρακτῆρος σινηθειῶν, αἱ ὁποῖαι ἐδημοσιεύθησαν τῷ 1964 εἰς τοπικὸν περιοδικὸν τῆς Αὐστρίας, ὁ συγγρ. συζητεῖ τὸ θέμα περὶ τῆς πίστεως τῆς διὰ τῆς προσευχῆς προσώπου τινός ἐπιτεύξεως ἰάσεως νοσήματος, ὡς π.χ. τῆς ἀροχορδόνης (μυρμηκιάς) ἐπὶ τῶν χειρῶν.

LEOPOLD SCHMIDT, Vor einer neuen Ära der Sagenforschung, σ. 53 - 74.

Ὁ συγγρ. προβαίνει εἰς ἀναλύσεις καὶ ἐνδιαφερούσας παρατηρήσεις τῶν ἀνακινώσεων ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς μελέτης τῶν δημοδῶν παραδόσεων εἰς τὸ εἰδικὸν συνέδριον τῷ 1962 εἰς Antwerpen. Αἱ ἐν λόγῳ ἀνακινώσεις ἐδημοσιεύθησαν εἰς τόμον ὑπὸ τὸν τίτλον «3. Tagung der International Society for Folk Narrative Research in Antwerp (6 - 8. September 1962). Bericht und Referate. Antwerpen 1963.

KLAUS BRITL, IV. Internationaler Kongress der Volkserzählforscher in Athen vom. 1. bis 6. September 1964, σ. 75 - 80.

Σύντομος ἔκθεσις περὶ τοῦ ἐν Ἀθήναις τῷ 1964 συγκροτηθέντος Δ' Διεθνούς συνεδρίου

τῶν ἐρευνητῶν τῶν λαϊκῶν διηγήσεων, τῶν γενομένων εἰς αὐτὸ ἀνακοινώσεων καὶ τῆς ἐν γένει ὀργανώσεως αὐτοῦ.

KLAUS BEITL, «Der Brotsegnende Heiland». Beschreibung eines Grünerdonnerstags- und Wallfahrtbrauches aus Mariazell, Steiermark., σ. 105 - 150, 168 - 169.

Ἐκτενὴς περιγραφή τελετουργικοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἔθιμου εἰς τὴν πόλιν Mariazell εἰς Steiermark κατὰ τὴν Μεγάλην Πέμπτην, κατὰ τὸ ὅποιον γίνεται ἀναπαράστασις τῆς νίψεως τῶν ποδῶν τῶν Ἀποστόλων ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ Μυστικοῦ δειπνοῦ.

RUDOLF Schenda, Das Onuphrius - Fest in Sutera, Sizilien, σ. 151 - 167.

ἌΟ συγγρ. ἐξετάζει τὸ θέμα τῆς προελεύσεως τῆς λατρείας τοῦ Ἁγίου Ὀνουφρίου εἰς Sutera τῆς Σικελίας, τῆς μεταφορᾶς ἐκεῖ τῶν λειψάνων του, τῆς λιτανεύσεως αὐτῶν καὶ τῆς λαϊκῆς ἐκ παραδόσεως λατρείας τοῦ Ἁγίου.

Band XX (1966).

FRIEDRICH JOHANN FISCHER, Masken und rituelle Androgynie in Salzburg im 17. und 18. Jahrhundert, σ. 1 - 36.

Εἰσαγωγικῶς ἀναφέρεται περὶ τοῦ ἑορτασμοῦ τῶν Ἀπόκρεων εἰς Σάλτσμπουργκ τῆς Αὐστρίας κατὰ τὸν 17ον καὶ 18ον αἰῶνα μὲ μεταμφιέσεις τῆς μὲ τελετουργικὸν τυπικὸν παραστάσεως τῆς Androgynie, τῆς ἐν χρήσει μουσικῆς χορῶν, διασκεδάσεων κλπ. Ἐν συνεχείᾳ γίνεται λόγος περὶ τῆς εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς χρήσεως τῆς μεταμφιέσεως εἰς μαγικὰς πράξεις, συζητεῖται δ' εἰδικώτερον τὸ τυπικὸν τῆς μεταμφιέσεως ἀνδρῶν εἰς γυναῖκας καὶ γυναικῶν εἰς ἄνδρας (Androgynie), τὸ ὅποιον εἶχε συμβολικὸν χαρακτῆρα. Τὸ εἶδος τοῦτο τῆς μεταμφιέσεως ἀπαντᾶται διαδεδομένον καὶ εἰς τὴν θρησκευτικὴν λατρείαν, τὸ ὅποιον συνδέεται οὕτω πρὸς τὴν μεταμφίεσιν εἰς θεότητας, σχετιζομένης ἀπὸ παναρχαίων χρόνων πρὸς τὴν γονιμότητα τῆς γῆς καὶ τὴν παραγωγὴν.

HERMANN STEININGER, Die Kummetskämme in Niederösterreichischen Landesmuseum in Wien. Ein Beitrag zur Volkskunde der Fuhrleute in Niederösterreich, σ. 81 - 102.

Συλλογὴ ἐκ τοῦ 18ου αἰ. καὶ τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ 19 αἰ. τεσσαράκοντα ὀκτὼ κτενίων μετὰ κοσμημάτων, τοποθετημένων ἐπὶ τῆς λαιμοπέδης (λαιμαριάς τοῦ ἵπλου), ἀποκειμένη εἰς Niederösterreichisches Landesmuseum τῆς Βιέννης. Αὕτη ἐξετάζεται ἐνταῦθα πλὴν τῆς πρακτικῆς χρήσεως τῶν ἀντικειμένων τούτων καὶ ἀπὸ ἐπόψεως ἔτι τῶν ἐν αὐτοῖς θεμάτων διακοσμῆσεως, πρὸς δὲ καὶ τῆς ἀρχικῆς μαγικῆς σημασίας αὐτῶν ὡς μέσων ἀποκρούσεως κακοῦ ἐκ δαιμονικῶν ὄντων.

LEOPOLD SCHMIDT, Maskenwesen, Maskenbrauch, Maskenspiel. Neuere Maskenliteratur seit 1960, σ. 103 - 125.

ἌΟ συγγραφεὺς προβαίνει ἐνταῦθα εἰς κριτικὴν ἀνάλυσιν δημοσιευμάτων ἀπὸ τοῦ 1960, σχετικῶν πρὸς τὴν ἱστορικὴν ἔρευναν τῆς χρήσεως, σημασίας καὶ προελεύσεως τοῦ προσώπειου εἰς μεταμφιέσεις καὶ τῶν κατ' ἔθιμον παραστάσεων μετημφισμένων, ἀναφέρει δ' ἔτι περιουλλογὴν τοιούτων προσώπειων εἰς μαντεῖα καὶ ἐκθέσεων αὐτῶν κυρίως εἰς τὴν γερμανόφωνον καὶ τὰς γύρω αὐτῆς περιοχάς.

ZOLTA'N UJVA'RY, Das Begräbnis parodierende Spiele in der ungarischen Volksüberlieferung, σ. 267 - 275.

Ἀναπαραστάσεις κηδειῶν ἦσαν παλαιότερον εἰς τὰς οὐγγρικὰς περιοχὰς πολὺ διαδεδομένη εἰς διαφόρους περιστάσεις τοῦ λαϊκοῦ βίου. Τὸ ἔθιμον τοῦτο διατηρεῖται ἀκόμη σήμερον εἰς τινὰς τόπους τῆς χώρας. Τοσαύτη δὲ ἦτο παλαιότερον ἢ δημοτικότης αὐτοῦ, ὥστε, ὡς ἀναφέρεται, ἐτελεῖτο κατὰ τὸν 17 αἰ. μετὰ μουσικῆς καὶ χοροῦ καὶ πέραξ πραγματικοῦ νεκροῦ, νέου τὴν ἡλικίαν, εἰς τὴν οἰκίαν καὶ εἰς τὸ νεκροταφεῖον. Τὸ ἔθιμον τοῦτο τὸ ὅποῖον συνίσταται εἰς παράστασιν θανάτου, κηδείας καὶ εἰς δεδομένην στιγμὴν ἐπιπόνησον εἰς τὴν ζωὴν τοῦ παριστώμενου τὸν νεκρὸν ἀπαντᾶται κυρίως κατὰ τὸν ἑορτασμὸν τοῦ γάμου, τὴν νύκτα τῶν Ἀπόκρσεων καὶ κατὰ τὸν θερισμὸν πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς προκλήσεως εὐθυμίας. Ὁ συγγρ. προβαίνει περαιτέρω εἰς σύγκρισιν τῆς συνηθείας ταύτης πρὸς ὁμοίαν εἰς τοὺς Νοτιοσλάβους καὶ τοὺς Οὐκρανοὺς.

Γ. Κ. Σ.

Revista de Etnografie si Folclor, tomul X, 1965.

MIHAI POP, Caractere naționale și stratificări istorice în stilul basmelor populare (Ἐθνικὰ χαρακτηριστικὰ καὶ ἱστορικὰ ἐπάλληλα στρώματα εἰς τὸ ὕψος τῶν λαϊκῶν παραμυθιῶν), σ. 3 - 11.

Μεθοδολογικὴ ἐξέταση τοῦ λαϊκοῦ παραμυθιοῦ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν τελευταίων ἐρευνῶν.

E. MOLDOVEANU - NESTOR, Cunoaștea - sărbătoarea a secerișului II. (Στεφάνωσις - ἑορτὴ τοῦ θερισμοῦ), σ. 43 - 79.

Μουσικολογικὴ μελέτη περὶ τῶν ᾠμάτων τοῦ θερισμοῦ ἐκ Νασαούτ Τρανσυλβανίας.

RADU NICULESCU, Considerații pe marginea anonimatului creației populare (Παρατηρήσεις εἰς τὸ περιθώριον τῆς ἀνωνυμίας τῆς λαϊκῆς δημιουργίας), σ. 119 - 150.

Μελέτη θεωρητικὴ περὶ τῆς ἀνωνυμίας τῆς λαϊκῆς δημιουργίας καὶ δὴ τῆς δημόδου ποιήσεως.

GH. CIOBANU, Circulația tamburei în țările române în perioada medievală (Κυκλοφορία τοῦ ταμποῦρᾶ εἰς τὰς ρουμανικὰς χώρας κατὰ τὴν μεσαιωνικὴν περίοδον), σ. 205-210. Ἐξετάζεται ὁ ταμποῦρᾶς ἀπὸ τοιχογραφίας ἐκκλησιῶν (εἰκ. 1 - 3) καὶ ἀπὸ κείμενα κατὰ τὴν περίοδον τῆς τουρκοκρατίας.

CONST. ZAMFIR, Contribuții la cunoașterea istoriei muzicii poporului român (Συμβολαὶ εἰς τὴν γνῶσιν τῆς ἱστορίας τῆς μουσικῆς τοῦ ρουμανικοῦ λαοῦ), σ. 363 - 373.

Μουσικολογικὴ μελέτη.

ANCA GIURCHESCU, Observații asupra structurii arhitectonice a dansurilor cu formă fixă. (Παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς δομῆς τῶν χορῶν μὲ καθωρισμένην μορφήν), σ. 389 - 397.

EMILIA COMIȘEI, Structura melodică a dansurilor populare (Μελωδικὴ δομὴ τῶν λαϊκῶν χορῶν), σ. 399 - 414.

Μουσικολογικὴ καὶ χορογραφικὴ μελέτη.

GHEORGHE CIOBANU, Culegea și publicarea folclorului muzical român. (Συλλογὴ καὶ δημοσίευσις τῆς ρουμανικῆς μουσικῆς λαογραφίας), σ. 549 - 583.

Ἱστορική ἀνασκόπησις περὶ τῶν συλλογῶν καὶ τῆς δημοσιεύσεως τῆς ρουμανικῆς λαϊκῆς μουσικῆς.

Tomul II (1966).

CORN. BARBULESCU, Analiza istorică a basmului românesc «fața cu miinile tăiate» (ΑTh. 706). Ἱστορική ἀνάλυσις τοῦ ρουμανικοῦ παραμυθιοῦ «χορῖτσι μὲ τὰ κομμένα χέρια», σ. 27 - 40.

Τὰ σπουδαιότερα ἐπεισόδια τοῦ παραμυθιοῦ (Ath. 706) ἀπαντοῦν, κατὰ τὸν συγγραφεὺς εἰς τοὺς λαοὺς τοῦ κελτικοῦ πολιτισμοῦ καὶ εἰς τὸν ρουμανικὸν λαόν.

MARIANA KAHANE, Un aspect al legăturii dintre text și melodie în cîntecul popular românesc (Μία ὄψις τῆς σχέσεως μεταξὺ κειμένου καὶ μελωδίας εἰς τὸ ρουμανικὸν δημῶδες ᾄσμα), σ. 123 - 151.

Μουσικολογικὴ μελέτη.

ANCA GIURCHESCU, Filmul ca instrument al cercetării folclorice. (Τὸ φιλμ ὡς μέσον λαογραφικῆς ἐρεύνης), σ. 251 - 258.

T. BRILL, Principiile clasificării legendelor populare românești. (Αἱ ἀρχαὶ κατατάξεως τῶν ρουμανικῶν δημῶδων παραδόσεων), σ. 259 - 271.

Ἰδιοσημασιεῖται ἢ κατάταξις ὡς ἑξῆς: α) παραδόσεις αἰτιολογικαί, β) μυθολογικαί, γ) θρησκευτικαί, δ) ἱστορικαί, ε) αἱ ἀναφερόμεναι εἰς ἱστορικὰ καὶ τοπικὰ γεγονότα.

N. RĂDULESCU, Lazăr - o versiune românească a eroului vegetațional (Λάζαρος - μία ρουμανικὴ παράδοσις (ἔθιμον) τοῦ φυτικοῦ ἥρωος), σ. 319 - 339.

Ἐξετάζεται τὸ ᾄσμα καὶ τὸ ἔθιμον τῆς νεκρυναστάσεως τοῦ Λαζάρου, συσχετιζομένου πρὸς τοὺς Ὅσιον, Ἄτιν καὶ Ἀδωνιν.

Δ. Β. Οἰ.

Revue des Études Sud - Est Européennes, tome II. Bucarest, 1964, No 1-4. (Editions de l'Académie de la République Populaire Roumaine).

ANDRÉ MIRAMBEL, Les sources populaires du roman néo - grec (Αἱ λαϊκαὶ πηγαὶ τοῦ νεοελληνικοῦ μυθιστορήματος), σ. 3 - 15.

Ἐξετάζονται αἱ λαϊκαὶ πηγαὶ τοῦ Νεοελληνικοῦ μυθιστορήματος ὑπὸ ἔποψιν περιεχομένου καὶ ἐκφράσεως.

GHEORGHE CIOBANU, Altertümliche Elemente in der rumänischen und bulgarischen Volksmusik (Ἀρχαιοπινῆ στοιχεῖα ἐν τῇ ρουμανικῇ καὶ βουλγαρικῇ λαϊκῇ μουσικῇ), σ. 71 - 91.

Μουσικολογικὴ μελέτη.

A. GRAUR, Noms de femmes roumains provenant de vocatifs grecs (Ρουμανικὰ ὀνόματα γυναικῶν προερχόμενα ἀπὸ ἐλληνικὰς κλητικὰς πτώσεις (αὐτῶν)), σ. 215 - 216. Πρόκειται περὶ τῶν ρουμανικῶν βαπτιστικῶν ὀνομάτων Petre, Petrea, Ioane, Ion, Simioane, Simion, Ioana, Elencu, Catinca, Costanda, Despa, Frosa, Manda, Mara, Smara καὶ Stasa, τὰ ὅποια προέρχονται ἐκ κλητικῶν πτώσεων τῶν ἀντιστοιχῶν ἐκ τῆς ἐλληνικῆς.

EMILIA COMIȘEI, Éléments folkloriques balkano-roumains dans les musiques du

rituel nuptial (Βαλκανικό - ρουμανικά λαογραφικά στοιχεία εις τὴν μουσικὴν τῆς γαμηλίου τελετῆς), σ. 511 - 525.

Μουσικολογικὴ μελέτη γαμηλίων ἑσμάτων.

PAUL HENRI STAHL, Les vieilles maisons à étage de Roumanie. Les facteurs balkaniques (Αἱ παλαιαὶ μονόροφοι οἰκίαι ἐν Ρουμανίᾳ. Βαλκανικοὶ παράγοντες), σ. 527 - 546.

Μελέτη περὶ τῆς ρουμανικῆς μονορόφου οἰκίας μετὰ 11 εἰκόνων.

ANDEI BUCȘAN, Similitudes entre les danses populaires roumaines et balkaniques (Ὁμοιότητες μεταξὺ τῶν ρουμανικῶν καὶ τῶν βαλκανικῶν λαϊκῶν χορῶν), σ. 607 - 613.

Τομὸς III, 1965, No 1 - 4.

ADRIAN FOCHI, Das Doitschin - (Doicin -, Дојцин - Дочин -). Lied in der Südosteuropäischen Volksüberlieferung. (Τὸ ἄσμα Doicin εις τὴν παράδοσιν τῶν λαῶν τῆς Νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης), σ. 229 - 268, 465 - 511.

Λεπτομερὴς συγκριτικὴ μελέτη τῶν παραλλαγῶν τῆς δημώδους παραλογῆς «τοῦ Ντοϊτσίν» ἐν Ρουμανίᾳ, Βουλγαρίᾳ, Γιουγκοσλαβίᾳ καὶ Ἀλβανίᾳ.

PAUL HENRI STAHL, La dendrolatrie chez les Turcs et les Tatares de la Dobroudja. (Ἡ δεινδρολατρία παρὰ τοὺς Τούρκους καὶ Τατάρους τῆς Δοβρουτσᾶς), σ. 297 - 303.

Ἐξετάζεται ἡ λατρεία τοῦ δένδρου καὶ τοῦ ὕδατος εις τοὺς Τούρκους καὶ Τατάρους, τοὺς ἐγκατασταθέντας εις τὴν Δοβρουτσάν ἐν μέσῳ τοῦ γηγενοῦς ρουμανικοῦ πληθυσμοῦ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ μέχρι τοῦ 19ου αἰ. Ἡ ἐν λόγῳ δεινδρολατρία ἐμφαίνεται εις τὰ ἔθιμα καὶ τὴν τέχνην τῶν ἐπηλύδων τούτων καὶ τῶν χριστιανῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς.

NICOLAE AL. MIRONESCU, Mandra, senuna et Simbra. Trois termes pastoraux au Nord et au Sud du Danube (Μάνδρα, σενούνα καὶ σούμπρα. Τρεῖς ποιμενικοὶ ὄροι βορείως καὶ νοτίως τοῦ Δουνάβεως), σ. 651 - 655.

Γλωσσικὴ μελέτη περὶ τῆς λέξεως «μάνδρα», τοῦ τοπωνυμίου «Σενούνα» (ἐκ τοῦ λατιν. sel) καὶ λ. simbra (σεμπριάς, συνεταιρισμοῦ διὰ ποιμενικὰς ἢ ἀγροτικὰς ἐργασίας). Οἱ τρεῖς οὗτοι ὄροι ἀναφέρονται εις τὸν κατὰ παράδοσιν βίον τῶν βορείως καὶ νοτίως τοῦ Δουνάβεως ποιμενικῶν πληθυσμῶν.

Τομὸς IV, 1966, No 1 - 4.

N. AL. MIRONESCU, Contributions à la connaissance du Sud - Est Européen, apportées par l' ethnographie et le folklore Roumains. Session d' Ethnographie et de Folklore, Bucarest, 5 - 8 octobre 1965) (Συμβολαὶ εις τὴν γνῶσιν τῆς Νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης προσφερόμεναι ὑπὸ τῆς ρουμανικῆς ἐθνογραφίας καὶ λαογραφίας. Συνεδρία τῆς ἐθνογραφίας καὶ λαογραφίας, Βουκουρέστιον, 5 - 8 Ὀκτωβρίου 1965), σ. 247 - 249.

Ἀναφέρονται ἐν περιλήψει αἱ ἀνακρινώσεις : α) τοῦ P. H. Stahl διὰ τὰ κατὰ παράδοσιν ἐνυπάρχοντα βαλκανικὰ στοιχεῖα εις τὰς μονορόφους ἐν Ρουμανίᾳ οἰκίας· β) τοῦ R. - O. Maier διὰ τὰ ἀρχαῖα συστήματα τοῦ διὰ θάβδου ἄλωνισμοῦ· γ) τοῦ A. Fochi διὰ μερικὰ προβλήματα συγκριτικῆς ἐρεῦνης τῆς δημώδους ἐπικῆς ποιήσεως ἐν τῇ Νοτιοανατολικῇ Εὐρώπῃ, δ) τοῦ M.O. Birlea διὰ τὴν παραλογὴν τῆς «Υδρας»· ε)

του Ι. Μουζlea διά τās συμβολάς εις τήν μελέτην του ἔσματος τῆς «Miorita». Ἐπίσης γίνεται λόγος διά τās μουσικολογικὰς καὶ χορογραφικὰς ἀνακωνώσεις του Μ. Ν. Rădulescu, του Ν. Ursu, του G. Ciobanu καὶ του C. Eretesu.

ADRIAN FOCHT, Die rumänische Volksballade «Uncheseii» und ihre südosteuropäischen Paralelen. (Das Thema der Rückkehr des Gatten zur Hochzeit seiner Frau). (Ἡ ρουμανικὴ δημόδης παραλογή «Uncheseii» καὶ τὰ νοτιοευρωπαϊκά της παράλληλα. Τὸ θέμα τῆς ἐπιστροφῆς του συζύγου κατὰ τὸν γάμον τῆς γυναίκος του), σ. 533 - 574 + 1 χάρτ.

Ἐξετάζεται τὸ τραγοῦδι «τῆς ἐπιστροφῆς του ξενιτεμένου» ἐν Ρουμανία, Βουλγαρία, Γιουγκοσλαβία, Ἀλβανία, Τουρκία καὶ Ἑλλάδι.

EUGEN STĂNESCU, Le second congrès International d'études crétoises. (Τὸ δεύτερον διεθνὲς Κρητολογικὸν συνέδριον), σ. 617 - 619.

Γενικαὶ πληροφορίες περὶ τῶν ἐργασιῶν του ἐν λόγῳ Συνεδρίου.

Δ. Β. Οἱ.

Schweizerisches Archiv für Volkskunde. Band 61 (1965).

INA-MARIA GREVERUS, Heimweh und Tradition, σ. 1 - 31. (Νοσταλγία καὶ παράδοσις).

Ἡ λέξις Heimweh (= νοσταλγία) ἀρχικῶς διαλεκτικὴ ἐν Αὐστρία, ἐπολιτογραφηθῆναι εἶτα ἐν Γερμανία. Τὸ θέμα ἐρευνᾶται ὑπὸ τῆς συγγρ. ἀπὸ γερμανικῆς καὶ αὐστριακῆς ἀπόψεως. Ἐπιχειρεῖται ἐιδικώτερον ὁ προσδιορισμὸς τῆς σημερινῆς ἐν γένει σημασίας αὐτοῦ, ἥτοι τῆς ἱατρικῆς, ψυχολογικῆς κ.ἄ.

MILKO MATIČEVOV, Peto Abano, Racconto resiano del tipo ATh 756B, σ. 32 - 59.

RICHARD WEISS, Grundzüge einer protestantischen Volkskultur, σ. 75 - 91.

Στοιχεῖα λαϊκῆς λατρείας τῶν Διαμαρτυρομένων ἐξεταζόμενα ἀπὸ λαογραφικῆς ἀπόψεως.

Band 62 (1966).

HANS TRUMPY, Similia similibus, σ. 1 - 6.

Ἐξετάζεται διὰ βραχυτάτων ἢ «ἀρχή» «similia similibus curantur» εἰς τήν λαϊκὴν ἱατρικὴν καὶ τὰς δεισιδαιμονίας, ἥτις, κατὰ τὸν συγγρ., ἔχει ἀρχικῶς ἀποτρεπτικὴν καὶ οὐχὶ θεραπευτικὴν δύναμιν. Ἡ χρησιμοποίησις τῶν ὁμοίων πρὸς θεραπείαν τῶν ὁμοίων ἐξηγεῖται ἐκ του γεγονότος ὅτι προφύλαξις καὶ θεραπεία συγγέται ὑπὸ του λαοῦ.

WALTER HEIM, Die «Spende» in der Urschweiz, σ. 29 - 48.

Ὁ συγγραφεὺς ἀσχολεῖται μὲ τὸ ἄλλοτε ἐν τῇ παλαιᾷ Ἑλβετίᾳ εὐρέως διαδεδομένον ἔθιμον του ἐξ ἀφορμῆς ἐνός θανάτου ἀφιερώματος διὰ τοὺς πτωχοὺς ἢ τὴν ἐκκλησίαν ἄγρου κ.ἄ. ὑπὸ τῶν οἰκείων του θανάτου. Του ἔθιμου κατάλοιπά τινα ἀπαντοῦν καὶ σήμερον.

MILKO MATIČEVOV, Un nuovo anello nelle trazioni sulla corsa per il confine, σ. 62-76.

Ὁ συγγρ. πραγματεύεται τὰς παραδόσεις μὲ τὸ θέμα «ὁ δρόμος πρὸς τὰ σύνορα», αἵτινες εὗρηται καὶ εἰς ἀρχαίους συγγραφεῖς, ὡς ὁ Σαλλούστιος κ.ἄ.

ROLF WILH. BREDNICH, Erich Seemann (1888 - 1966) in memoriam, σ. 77 - 81.

Γίνεται λόγος περὶ του βίου καὶ του ἐν γένει ἔργου του μεγάλου Γερμανοῦ λαογράφου

Erich Seemann, ὅστις γνωρίζων τὴν νεοελληνικὴν γλῶσσαν ἠσχολεῖτο πρὸς τοὺς ἄλλοις καὶ μὲ ἑλληνικά θέματα εἰς βιβλιοκρισίας του ἢ ἄλλας μελέτας.

Σ. Δ. Η.

Rheinisches Jahrbuch für Volkskunde, Jahrgang 10. (1959).

ERICH SEEMANN, Die Gestalt des kriegerischen Mädchens in den europäischen Volksballaden, σελ. 192 - 212. Προτάσσειται ἱστορικὴ εἰσαγωγή, εἰς ἣν προσάγονται ἀποδείξεις ἐκ τῆς Ἀρχαιότητος καὶ τῶν κατόπιν χρόνων περὶ γυναικῶν λαμβανουσῶν μέρος εἰς πολεμικὰς συγκρούσεις ὡς ἀρχηγοὶ ἀντὶ τῶν ἀνδρῶν. Ἐν συνεχείᾳ γίνεται λόγος περὶ τῶν τοιούτων πολεμικῶν γυναικῶν, ὡς αὐταὶ ἐμφανίζονται εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς παραλογάς, μεθ' ὧν καὶ ἑλληνικαί, ὡς καὶ σχετικὰ κλέφτικα ἄσματα.

Jahrgang 12. (1961).

LEOPOLD SCHMIDT, Die goldene Henne mit den sieben Küchen. Das Motiv des Theodelinden - Schatzes in der Volkserzählung, σ. 23 - 46.

Ἐξ ἀφορμῆς χρυσοῦ τεμαχίου, τοῦ καλουμένου θησαυροῦ τῆς βασιλίσσης τῶν Λαγγοβάρδων Θεοδουλίνδης εἰς Monza τῆς Ἰταλίας, ὅπερ εὗρεθὲν ἐντὸς τῆς σαρκοφάγου τῆς χαρακτηρίζεται ὡς «ἡ ὄρνις μετὰ τῶν ἑπτὰ νεοσσῶν», ὁ συγγρ. προβαίνει εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ θέματος τούτου, ὅπερ εἶναι γνωστὸν εἰς τὴν λαϊκὴν πίστιν καὶ διήγησιν. Συζητεῖται ἰδίᾳ τοῦτο εἰς τὰ παραμύθια, μεθ' ὧν καὶ ἑλληνικά, τὰς παραδόσεις καὶ τὰς ἄλλας διηγήσεις μετ' ἐξέτασιν τῶν μέχρι τοῦδε ἐξενεχθεισῶν ὑπ' ἄλλων σχετικῶν γνωμῶν. Ἡ «χρυσὴ ὄρνις μετὰ τῶν ἑπτὰ νεοσσῶν» τοῦ μνημονευθέντος θησαυροῦ εἶναι κατὰ τὸν συγγραφέα παράστασις τῆς Πλειάδος, συμβολίζουσα δύσμιμν καὶ κυριαρχίαν.

ERICH SEEMANN, Die Gottscheer «Kate» - Ballade. Ein Beitrag zu den Liedern von der «Meererin», σ. 63 - 79. Πρόκειται περὶ ἐξετάσεως ἄσματος, τοῦ ὁποίου τὸ κύριον περιεχόμενον εἶναι ἡ προτίμησις ὑπὸ νεάνιδος τῆς ἐπανάδου ἐκ τοῦ πολέμου τοῦ ἀδελφοῦ τῆς ἐναντι τοῦ μνηστῆρος τῆς. Ὁ βασικὸς πυρὴν αὐτοῦ εἶναι γνωστὸς ἤδη ἀπὸ τῆς Ἀρχαιότητος, ἀπαντῶν εἰς διήγησιν παρ' Ἡροδότῳ (III, 19).

RUDOLF KRISS und Hubert KRISS - HEINRICH, Beiträge zum religiösen Volksleben auf der Insel Cypern mit besonderer Berücksichtigung des Wallfahrtswesens, σ. 135 - 210.

Περιγράφονται 50 κήρινα καὶ 44 ἀργυρᾶ κυπριακὰ ἀναθήματα, κομισθέντα ὑπὸ τῶν συγγρ. εἰς τὸ ἐν Βαυαρίᾳ Ἐθνικὸν Μουσεῖον, τὰ προσκυνήματα (ναοὶ) τῆς νήσου, εἰς τὰ ὅποια ταῦτα ἀφιερῶνται, οἱ αὐτόθι λαμβάνουσαι χώραν πανηγύρεις ὡς καὶ τὰ συνημμένα πρὸς αὐτὰς γενικώτερον ἦθη καὶ ἔθιμα.

Jahrgang 13. u. 14. (1963).

WILLY KROGMANN, Die Wurzeln des Weihnachtsbaumes, σ. 60 - 80.

Ὁ συγγρ. συζητῶν περὶ τῆς ἱστορικῆς ἀρχῆς τοῦ ἐθίμου τοῦ δένδρου τῶν Χριστουγέννων ἀναφέρει τὰς σχετικὰς γνώμας ἄλλων ἐρευνῶν, συμφωνῶν ἐν πολλοῖς πρὸς ἐκείνας τοῦ Otto Lauffer, ἐκφέρει δὲ καὶ ἰδίᾳ ἀπόψεις.

KARL MEISEN, St. Michael in der volkstümlichen Verehrung des Abendlandes, σ. 195 - 255.

Ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαὴλ εἰς τὴν λαϊκὴν λατρείαν τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης.

Jahrgang 15. u. 16. (1965).

LEANDER RETZOLDT, Besessenheit in Sage und Volksglauben, σ. 76-94.

Ὁ δαιμονισμὸς εἰς τὴν παράδοσιν καὶ τὴν λαϊκὴν πίστιν. Ἐξετάζεται ὁ τρόπος, δι' οὗ εἰσέρχεται ὁ διάβολος εἰς τὸν δαιμονιζόμενον, οἷον δι' ὠρισμένων τροφῶν κ.ἄ., αἱ μορφαὶ ὑπὸ τὰς ὁποίας οὗτος ἐμφανιζόμενος βλάπτει τοὺς ἀνθρώπους, ὡς καὶ οἱ τρόποι ἐκδιώξεως αὐτοῦ κατὰ τὴν λαϊκὴν ἀντίληψιν.

ANTON DÖRRER, Erinnungen an St. Barbara, σ. 95 - 116. Ὁ συγγρ. ἐξετάζει γενικῶς τὴν λατρείαν, τῆς ὁποίας τυγχάνει εἰς τὰς χώρας τῆς Δυτ. Εὐρώπης ἢ Ἑλλάδος καὶ τὸν χρόνον, τὴν ὁδὸν ὡς καὶ τοὺς λόγους διαδόσεως αὐτῆς καὶ τοῦ συναξαρίου τῆς Ἁγίας κ.ἄ. Λατρεία καὶ συναξαρική διήγησις ἐκκινήσασαι ἐκ τῆς Ἀσίας διεδόθησαν διὰ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν Δύσιν, ἔνθα ἡ μάρτυς κατέστη προστάτις πολλῶν τάξεων ἀτόμων, οἷον τῶν μεταλλωρύχων, βοηθὸς κατὰ τοῦ πυρετοῦ, τῆς πανώλους καὶ παντὸς ἔχοντος ἀνάγκην. Ἐκ τούτου ἄσματα, ποιήματα καὶ ἄλλα λαϊκὰ δημιουργήματα ἐποιήθησαν πρὸς τιμὴν τῆς, τῆς λατρείας τῆς καταστάσεως ἐξαιρετικῆς παρὰ τῷ λαῷ.

WOLFGANG BRÜCKNER, Ross und Reiter im Leichenzeremoniell. Deutungsversuch eines historischen Rechtsbrauches, σ. 144 - 209. Ἴππος καὶ ἵππεὺς εἰς τὴν τελετὴν τῆς κηδείας. Ἔρευνα τῆς σημασίας ἐνὸς ἱστορικοῦ ἐθίμου δικαίου.

SANDOR BALINT, Religiöse Volksbräuche in Ungarn, σ. 239 - 255.

Μελέτη ἀφορῶσα εἰς τὴν καθολικὴν λειτουργίαν ἐν Οὐγγαρίᾳ, ἣτις ἔχει καὶ ἐνταῦθα διαδραματίζει λαϊκὸν, παραδοσιακὸν καὶ κοινωνικὸν ρόλον, καὶ τὴν σχετικὴν λαϊκὴν παράδοσιν. Ἐξετάζονται κατ' ἐκλογὴν εἰδικώτερα θέματα ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς σχέσεως καὶ τῆς ἀλληλεπιδράσεως αὐτῶν.

Σ. Δ. Η.

Studia Fennica. Revue de linguistique et d'ethnologie Finnoises, tome Xe, Helsinki MCMLXIII.

Tome X₂.

EINO NIEMINEN, Finnisch Kantele und die damit verbundenen Namen baltischer Musikinstrumente. (Ἡ Φιλλανδικὴ καντέλε (εἶδος κιθάρας) καὶ τὰ μετ' αὐτῆς συνδεόμενα ὀνόματα βαλτικῶν μουσικῶν ὄργάνων), σ. 3 - 43.

Μουσικολογικὴ γλωσσικὴ μελέτη.

Tome XI₁.

MARTTI HAAVIO, A la mémoire de Kaarle Krohn lors dn 100e anniversaire de sa naissance (Εἰς μνήμην τοῦ Karle Krohn ἐπὶ τῇ 100^ῃ ἐπετείῳ ἀπὸ τῆς γεννήσεως αὐτοῦ), σ. 3 - 13. Βλ. ἔτι καὶ εἰς τόμ. XI₂, σ. 3 - 72. XI₄, σελ. 3 - 22, XI₅, σελ. 3 - 18. XI₆, σελ. 3 - 33.

Δ. Β. Οἰ.

ΠΙΝΑΞ ΤΟΠΩΝΥΜΙΩΝ

- *Άγιοι Σαράντα (κοινῶς Σκά-
 λωμα) 206
 *Άγιος 'Ακάσιος (π. Γόλτσα)
 236, 237, 239, 241 — Βασι-
 λειος' βλ. Θύριον—Γεώργιος
 316, 319, 321, 322, 323, 324,
 325, 326, 330 — Λέων 261,
 262
 *Αγόριανη 20
 *Αθήναι 13, 42
 Αϊανή 247, 249, 251, 255, 257,
 321
 Αἰγαίου νῆσοι 41
 Αἶνος 53
 Αἰτωλία 11
 Αἰτωλικόν 193
 *Αλιάκμων 253
 *Αμπλιανη 331
 *Ανατ. Θυράκη' βλ. Θυράκη.
 *Ανεράϊδα 301
 *Ανω Βολίμες 261—Βίτσα 272,
 273
 *Ανώγεια Κρήτης 336, 337
 *Ανω Μαχαλάς' βλ. Μονοδέν-
 δριον
 *Ανω Μεριά Φολεγάνδρου 304
 *Αξικά 'Ανώγεια 336
 *Απάνου Βιλανιδιά 239
 *Απείρανθος Νάξου 5, 12, 19, 22
 *Αράχοβα Παρνασσίδος 11, 14,
 15
 *Αργιθεά (Κνίσσοβον) 308
 *Αρσαλιά 322
 *Αση Γωνιά (Κρήτης) 49
 Βάτακας 294
 Βελαν'διά τοῦ Γκουρλίγκα 239
 Βίτσα 271, 276
 Βογατσικόν Μακεδονίας 23, 33
 Βόνιτσα 344
 Βοστίνα 202, 203
 Βούρβουρα Κυνουρίας 23, 33
 Βρέστενα Λακωνίας 15
 Βρούς' 238
 Γαλαράκι 294
 Γέρικο 320
 Γιαννίτσι Μεσσηνίας 14
 Γκόβλιτσα 247
 Γκουβέρι 206
 Γκουρλίγκα' βλ. Πηγή
 Γόλτσα' βλ. *Άγιος 'Ακάσιος
 Γομάρα 327
 Γουριά 193
 Γουρίτσα 237
 Γριζι Πυλίας 14
 Δελβινάκιον 204, 206
 Δελβινακιώτικο Χάνι 206
 Δέλιβινον 321
 Δεπαλίτσα 202, 203
 Δερβέκιτσα 188, 189
 Δολός 206
 Δοτσικόν 316, 319, 326, 330
 Δράκου πατημασιά 242
 Δωδεκάνησος 13, 41, 54
 *Έμπορειόν 226
 *Έξω Γωνία 226
 *Έξωχώρα 261
 *Έφτά Πλατάνια 248, 251, 321
 Ζίτσα 320
 Ζυγός 188, 191, 192
 Ζωνιανά 342
 Γρένεπα 330
 *Ήπειρος 11, 12, 13, 20, 23,
 35, 45, 48
 Θάσος 53
 Θερινόν 308
 Θεσσαλία 12
 Θεσσαλονίκη 13, 42
 Θυράκη 13, 41, 53
 Θύριον 344
 *Ίκαρία 52
 *Ίμβρος 53
 Καισάρεια 247, 248
 Καισαριά 328
 Κάλλιανη 247
 Καλλίστρατον 253
 Καλόγηρος 251
 Κανάλια 236
 Καλάβρυτα 53, 62
 Καλάμι 233
 Καμποχώρια 279
 Κάλυμνος 11
 Καππαδοκία 53
 Καρδίτσα 49, 308
 Καρία 28
 Καρλόβασι 366
 Κάρπαθος 15, 19, 25, 52
 Καρούα 344, 348, 353
 Καστάνια της Μελιτίνης 291
 Καστελλόριζον 15
 Καστορία 15
 Κάστρον τοῦ Πασαβᾶ 290
 Κάτου Βιλανιδιά 239
 Κάτω Βάνιτσα 247 — Βίτσα
 272
 Κάτω Κώμη 247, 251, 253,
 321
 Κάτω Μαχαλάς' βλ. Κάτω Βί-
 τσα
 Κερασιά 336
 Κερὶ 261
 Κεφαλόβρυσον 203
 Κλείσοβα 187, 189, 191
 Κοζάνη 62
 Κόκκινο Λιθάρι 206
 Κόνιτσα 202
 Κορσική 17, 32
 Κορώνη 14
 Κοσμάς Κυνουρίας 47, 48.
 Κουμαραδαῖοι 366
 Κρήτη 13, 22, 23, 41, 45, 50
 Κρόκος 247
 Κρουσών Μαλεβιζίου 52
 Κτένιον 248

- Κυδωνία Μ. Ἀσίας 18
Κυκλάδες 13, 226
Κύπρος 13, 45, 52, 62
Κῶς 52
Λασιθι 49
Λευθεροχώρι 319
Λευκάς 344
Λήμνος 18
Λιθακιά 261
Λοξάδα 236, 238, 242
Λυγερέα 294
Magne (Péloponnèse) 298
Μακεδονία 13, 20, 35, 45, 59
Μάνη 13, 16, 19, 21, 22, 31, 291, 292, 297
Μαριές 261
Μαυρατζαίοι 366
Μαχαιράδο 261
Μεγαήσι Λευκάδος 49, 62
Μελίσι 327
Μέσες Βολίμες 261
Μεσιός βλ. Ἄνω Βίτσα
Μεσολόγγιον 181, 185, 187, 188, 189, 190, 192
Μεσολούριον 316, 324, 330
Μηλέα 247
Μηλιά 250
Μηλωτίνη 248
Μολυβδοσκεπάστου μονή 203
Μοναστηράκιον 344
Μονοδένδριον 271, 276
Μουζάκιον 261, 308
Μπάφρα Ἰωαννίνων 12, 14, 18
Μπιτόλια (Μοναστήριον) 329
Μπογιατό 261
Μπούτηδες 294
Μπουτσικόν 203
Μποχώριον 189
Μπρίνος 271
Μύλια 237
Μυρσίνη 290, 294, 297, 298
Μυτιλήνη 23
Νάξος 5, 9, 10, 15, 45, 52
Νεοχώριον 193
Νεστόριον Καστοριάς 12
Νίσυρος 11
Ντοτσικόν 317, 327, 328
Ντουτσ'κό βλ. Ντοτσικόν
Ξηρόμερον Ἀκαρνανίας 14
Ξικανώγεια βλ. Ἄξικα Ἄνωγεια
Ἵμαλός Χανίων 51
Ἵσαντίτσα 202, 203
Παγώντα 366
Πάνδροσον 366
Παντοκράτωρ 261
Πάτραι 13
Παφλαγονία 5, 9
Πειραιεύς 42
Πελοπόννησος 59
Πηγὴ 239
Πλάκα 244
Πλάτανος 366
Πολυάραβος 290
Ποντικάτες 206, 221
Πόντος 12, 23
Πυλία 30
Πύργος Δράμας 50 — Θήρας 226
Πωγωνί 202, 222
Πωγωνιανή 202, 203, 206
Ράχη 327
Ρεβίτσα 206
Ροδιανή 251
Ρούμελη 59, 62
Σαγιάδες 250
Σαλαμίς 27
Σαμαρίνα 328, 326
Σάμη Κεφαλληνίας 14
Σάμος 52, 293
Σαντορίνη 226
Σέρρα 53
Σίκινος 299
Σκάλωμα βλ. Ἅγιοι Σαράντα
Σκοπός Ἀνατολ. Θράκης 14
Σκουφομύτης Λυγερέα 291
Σμόλικας 327
Σουφλίον Θράκης 18
Σπάρτη 26
Σφακιά 22
Σωπική 204
Τελώνια Λέσβου 13
Τριφυλία 24
Τρόδος 253
Τσιράκιον 321
Τσοῦρχλι 326 βλ. καὶ Ἅγιος Γεώργιος
Φανάριον 236, 238, 239, 242, 244
Φολέγανδρος 299
Φούγκα 326, 328
Φούτσι βλ. Αἰανή
Χαλκιδική 53
Χίος 52
Χωριστή Δράμας 328

ΠΙΝΑΞ ΛΕΞΕΩΝ, ΚΥΡΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ

- Actions nuisibles 114
 αγαθός 56· βλ. και τσαμπούνα
 αγάπη 84 — γυναικός 81, 82
 'Αγαρηνά βλ. 'Αγερική
 'Αγ. 'Αρσαλιά (Μεσοπενηκο-
 στή) 322
 άγγεϊον 57· βλ. και τσαμπούνα
 *Άγγελος 250
 'Αγερική 301
 άγερομός 255
 'Αγία: 'Αγάθη 193 — Βαρβάρα
 322 — 'Ελένη 249 — Ζώνη
 322 — Παρασκευή 193, 255,
 322, 327 — Τριάς 191, 322
 άγιασμός 326, 255, 335
 *Άγιος: 'Αθανάσιος 252, 254,
 255, 322 — 'Ακάκιος 242 —
 'Αντώνιος 325 — Γεώργιος
 254, 303, 322, 325 — Δημή-
 τριος 242, 255, 322 — 'Ιωάν-
 νης ό Κλήδονας 234 — Κο-
 σμάς 337 — Κωνσταντίνος
 254 — Λάζαρος 278 — Μάμας
 255 — Μηνάς 254, 255 — Νι-
 κάνορ 253, 254, 255 — Νικό-
 λαος 283, 322, 323 — Σερα-
 φείμ 242, 244 — Συμεών βλ.
 *Αι Συμώς — Τρύφων 254,
 255 — Χαράλαμπος 232, 254
 *Άγιου: Γρηγορίου προσευχή
 102 — Συμεώνος μονή 181,
 188 — πανήγυρις 181, 188
 άγκαρά 58· βλ. γκάιντα
 άγκοπόν 57· βλ. τσαμπούνα
 άγκώμι· βλ. μοιρολόγι
 άγρυπνία 86
 άδελφοποιία 314
 αίμα 93
 αίμοστατικόν μέσον 244
 *Αι Συμώς 181, 187, 188, 189,
 191, 192, 193
 αίτός 96
 αιώρα 303
 άκκορντεόν 42, 43, 63, 347
 άλογον 95—'Αγίου Κοσμά 321
 — Μεγαλέξανδρου 317, 318,
 319
 άλλωνι 208
 άλλώπηξ 95-96
 άμάρι 276
 άμπελος 255
 άμπλάς 331
 άμφιθαλής παϊς 282
 amulette 114, 308
 άνάδεμα 209
 άνακάλημα· βλ. μοιρολόγι
 'Ανάληψις 336
 Andidotes contre l'ivresse
 115
 άνδρογύνου λύσιμον 105, 106,
 107 — χωρισμός 86
 'Ανδρόνικος 5
 'Ανδροῦτσος 'Οδυσσεύς 259
 άνεμόκλα 370
 άνεμοπύρωμα 104
 'Ανεραΐδες 301
 Angelina 31
 animaux 114
 άντζα 210
 άουδοί 8
 άποδεμένος άνθρωπος 90
 'Αποκριά 284, 291
 άράπ'ς 237
 άρβάλι 276
 άργαλειός δρθιος 336
 'Αρέθας 8
 άρέκια 262
 arekia 269
 άρίδα 253
 άρχλα 276
 άρματα 181
 armatomenoi 193
 άρματολός 259
 άρματωμένος 181, 182, 183,
 185, 192
 άρμυροπίτταρο 234
 άργος 291, 293
 άρχάγγελος Μιχαήλ 257
 άρχιτεκτονική λαϊκή 332
 άσημοκούμπουρο 182
 άσημοσουγιές; 182
 άσθένεια 254, 255
 άσκηταριά 254
 άσκι 57· βλ. και τσαμπούνα
 άσκοζαμπούνα 57· βλ. και τσα-
 μπούνα
 άσκός 58· βλ. και γκάιντα
 έσματα 277, 279, 297, 325, 339,
 346, 349, 367, 369, 370 —
 αιώρας 303 — άκριτικά: τών
 'Ανδρονίκου και Κωνσταντί-
 νου Δούκα 3-10 — του υιού
 του 'Ανδρονίκου 8—των έν-
 νέα υιών του 'Ανδρονίκου 8
 — του μικροῦ Βλαχόπουλου
 213—του Κάστρου της 'Ωρι-
 άς 213 — Κώσταντας 218
 Πορφύρης 8 — 'Επί μέρους:
 'Αμπέλι μου, πλατύφυλλο 279
 — *Άμοιση 266 — Γεφυριού
 της 'Αρτας 279 — Γράβας
 279 — Γρίβας 279 — έργα-
 τικά 259 — έρωτικά 278 —
 Ζήδρον 323 — 'Ηλιε μ',
 γιαν' άργησες να βγής 265
 — ίστορικά 259 — Κάλανδα
 366 — Καραμπεριά 279 — Κερά
 Γιώργαινα 279 — Κλέφτικα
 278 — Κρητικά 196 — Κων-
 σταντής 279—Λαζαρικά 278
 — ληστρικά 278 — Μιά κόρη
 ρόδα μάζευε 264 — Μηλιά
 352, 354 — Μπεράτι 279 —
 νανούρισμα 346, 369 — *Ο-
 μορφος γιαντίσαρος 213 —

- Ὁ ξένος ἀποφάσισε νὰ πᾶν
 νὰ στεφανώσῃ 263 — Πάπιγ-
 γο 279 — Παραλογαί 297
 — Σάλανα 279 — Σαμαντά-
 κας 279 — Στέγγου 332 —
 Τίνος ἀμπέλια χλιβονται 267
 — Τριανταφυλλιά 279 —
 Φράσα 279 — Χελιδόνος
 257· βλ. καὶ τραγούδια.
 ἀστήρ 94
 ἀτεκνία 79
 αὐλός (οὐρήσεως) 78
 αὐλός (ἀερόφωνα, ἰδιόφωνα)
 41, 42, 44, 45, 46, 47, 48, 49,
 50, 51, 52, 53, 63, 64.
 αὔπνια 79
 αὐτοσπαραγμός 36, 37
 ἄφουλκας 56· βλ. καὶ τσαμπού-
 να
 avloi 67

 βαβὰ 239
 βαγενάδες 204
 βαένι 276
 βάλ' (=βουβάλι) 239
 Βαλῆς 329
 ballades 224, 289
 ballatī 16
 βαρβάγκα 49· βλ. καὶ αὐλός
 βαρέλα 335
 βεργινάδα 218
 βιασμός γυναικός 292
 bibiki 66, 68
 βιβλιογραφία τῆς Ἑλληνικῆς
 λαογραφίας τῶν ἐτῶν 1964-
 1965 116-180
 βιολι 41, 42, 43, 48, 63, 277,
 347
 βιολιτζῆς 43, 277
 βίος: μελισσοκομικός 277
 βλαμάδης 314
 Βλαστός Παῦλος Γ. 195
 Βλαχόπουλο μικρό· βλ. ἄσματα
 βλεσίδι 279
 βόθρα 56· βλ. καὶ τσαμπούνα
 βοτάνι: Αἰγοκέρου 99 — Ἄρη
 θεοῦ 100 — Διδύμων 97 —
 Ἐρμῆ 100 — Ζυγοῦ 98 —
 ἠδορχίου (ἠδορχόου) 99 —
 ἠλίου 96 — Ἰχθύα 99 —
 Καρκίνου 97 — Κριοῦ 97 —
 Λέων 98 — Παρθένου 98 —
 Σελήνης 99 — Σκορπίου 98
 — Ταύρου 97 — Τοξότη 99
 βοῦβες 229
 βούδ' 239
 Βουκέφαλος 317, 320
 βουργάρα 45· βλ. καὶ αὐλός
 broderie 315
 bucium 33

 Calamatianos (danse) 269
 caramouza voir : journas
 carnaval 290, 308, 330
 Caval 67
 Chansons acritiques d'An-
 dronic et de Constantin,
 Ducas 9 - 10, 289; d'amur,
 du culte, d'émigration;
 héroïques, funébres, de la
 noce, satiriques 223, 224,
 289, 299
 Chasse 289
 Charon 39.
 Cheval de la Vierge 246-
 247 ou de St. Démétrios
 clarinette 70
 Collections de materiel fol-
 cloriques 375
 Contribution à l'histoire des
 instruments populaires
 grecs
 couronnes de feuilles, nupti-
 les 307
 coutumes: du culte 289, 315
 — matrimoniales 289 —
 de travestissements 290 —
 agricoles 307, 308 — ma-
 giques 331.
 culte 289, 307
 Crète voir Folklore
 croyances magiques 289

 γαβάθα 276
 γαβάλι, γαβάλ' 53· βλ. καὶ
 αὐλός
 gaïda 68
 γαϊδάρα 276
 γαϊτάνι 212
 γαλατόπιττα 209, 255
 γαμοκουλούρα 342
 γάμος 257, 281, 282, 304, 305
 γάστρα 336
 γεμενιά 212
 γέννα 78, 80
 γεφύρ' τ'ς Ἄρτας 237
 Γαλλοῦδες 233
 Γιάννης ὁ Μαραθιανός· βλ.
 Χορός
 Γιαργιτός· βλ. χορός
 γιλέκο 212
 γκάϊδα 57· βλ. καὶ γκάϊντα
 γκάϊντα 42, 58, 59
 γκαϊτανίτσα 58· βλ. καὶ γκάϊντα
 γκαϊτανιτζῆς 58
 γκαρνέτου (τό) 64
 γκιούμα, γκιούμι 276
 γκροτσιά 253
 Γκούτας Κων/τίνος 323
 γλαρουνέτου (τό) 64
 γλωσσα 56· βλ. καὶ τσαμπούνα
 γνώσις παρθενίας 85
 Γονοκκλησά (Κυριακῆ Πεντη-
 κοστῆς) 313
 γόος 25
 Γοργόνα 302
 Γούτας Στέργιος 323
 grenade 308
 Γρίβας Θεοδωράκης 323
 guitare 65
 γυναικες εἰς τὴν Μάνην 292
 γυριστής 213
 γωνιά 334

 δάγκαμα φιδιοῦ, σκορπίου 91
 δαιμονιάρης 81
 δαιμονικά 251, 294
 δάνειον 329
 danses 289
 darvira 66
 décoration des etoffes 315
 defi (tambourin) 224
 δένδρα ἱερά 252, 253 — στοι-
 χεωμένα 251
 δέρμα ὄφεως 306
 diable 224, 289
 Διάβολος 281
 διάγνωσις ὕδατος 103
 διακοσμητικῆ ὑφασμάτων 309
 Διαμάντω· βλ. χορός
 divination 114

- διπλοσάμπ'νο 57· βλ. και στα-
μπούνα
δισαύλι 45· βλ. και αὐλός
djamàra 67
djiṛadi 67
δοντίτσα 210
dot 331
Δούκας Κωνσταντῖνος 4, 5, 10
douze jours entre Noël et
l'Épiphanie 330
dragon 247
δράκων 240
droit civil 330
Ducas Const· βλ. Δούκας
Κωνσταντῖνος
*Εβραῖος 234
ἐγκοίμησις 255, 322
*Εκθέσεις λαογραφικῶν ἀπο-
στολῶν κατὰ τὰ ἔτη 1965-
1966 195 — *Ερευνα : εἰς
τὸ Ἀρχεῖον Παύλου Βλα-
στοῦ ἐν τῷ Ἱστορικῷ Ἀρ-
χεῖῳ Κρήτης 195-200 — εἰς
τὸ Πρωτόνιον Ἠπείρου 202-
222 — Ἀποστολὴ εἰς Θήραν
καὶ Ἀνάφη 225-234 — *Ε-
ρευνα εἰς τὴν ἐπαρχίαν Καρ-
δίτσης 236-245 — εἰς περιο-
χὰς τοῦ νομοῦ Κοζάνης 247-
259 — εἰς Μονοδένδριον καὶ
Βίτσαν 271-288 — εἰς Μυρ-
σίνην Λακωνίας 290-298 —
*Αποστολὴ εἰς Σίκανον καὶ
Φολέγανδρον 299-307 — *Ε-
ρευνα εἰς ἐπαρχίαν Καρδί-
τσης 308-315 — εἰς περιο-
χὰς νομοῦ Γρεβενῶν 316-
329 — Ἀποστολὴ εἰς Σταυ-
ροπήγιον Εὐρυτανίας καὶ εἰς
Ἀνώγεια Μυλοποτάμου Κρή-
της 331-343.
ἐλάφι 327
élucidation 114
ἐμποδισμένον ἀνδρόγυνον 90,
108
enterrement 246
*Ἐπάνω κόσμος 24
*Ἐρωτόκριτος 284
*Ἐρωφίλη 284, 285
étoffes tissées 315
Εὐλογημένη 232
Εὐλογία 232
εὐρεσις ἀπολεσθέντος 105
ἔχεντρα 231
ἐχθρός 87, 88
Exposés sur l'activité du
Centre du Folk. Héll. 395
Fées (Nérides)
235, 260, 289, 307, 330
femmes: viol 298
Fête populaire au couvent
de St. Syméon, près de
Messolonghi, pendant la
Pentecôte 193 - 194
fête de Pâques 330
feuilles de noyer 316
fissitari 68
floyera 66, 67
Folklore: Rapport de recher-
ches effectués aux Archi-
ves Paul G. Vlastos dans
l'Archive Historique de
Crète à Khanià 201 — Re-
cherche folklorique à Po-
gonion (Epire) 223, 225 —
Rapport de la mission fol-
klorique dans quelques
villages du département
de Kozani 259, 261 — Re-
cherches folkloriques dans
la région de Zagorion (E-
pire) 288, 290
ζαμπούνα 57· βλ. και τσα-
μπούνα
Ζαφείρης 285, 286 — μοιρω-
λοί 286 — παγνίδι 286.
Ζιάκας (κλέφτης) 323
ζουρνάδια φιλά· βλ. φιλά ζουρ-
νάδια
ζορνάς, ζορνές 62· βλ. και
ζορνάς
ζουμάρ' 58· βλ. και γκάνιτα
ζούπα 209
ζουρλάς 53· βλ. και αὐλός 62·
βλ. και ζορνάς
ζορνάς 42, 45, 59, 60, 61, 62,
63, 262
ζουρνιτζίς 43
ζυα βιολιά· βλ. ζυγιά
ζυγαριά 258
ζυγιά 42, 62, 181, 183, 185
187, 277
ζυγίζω 258
ζωοκλοπή 292, 340
ζωσίσματα 335
habitation 223, 235, 289
herbes zodiacales 114
herborisation des racines
114
ἦσκα 212
ἦσκιουμα 237
θαῦμα 254
θέρμη 84, 85, 102, 109
θηλειαστά 309, 310
θησαυρός 89, 279
θιαμπόλι 49, 51, 53· βλ. και
αὐλός
θρηῆνος τοῦ νεκροῦ 11 - 38,
297
θρηνοῦριν 13· βλ. και μοιρο-
λόγι
θουλακούρι 57· βλ. και τσα-
μπούνα
θυροπούλα 208
θυσία δημοτελῆς 233
ιατροσοφικά ἐκ Θεσσαλικοῦ
κώδικος 71 - 115
icône miraculeuse 308
incubation 255
instruments musicaux 289
institutions sociales 316
ἵππος 255 - ἵππος Μέγ' Ἀλέ-
ξανδρου 317· βλ. και ἄλλογον
Ἰσαήλ Ἀγᾶ; 326, 328
ἰσοκράτης 213
ἰσχανδικός 112
ἴχνος 241, 242
jazz 65
jeux de société 114
journas 69· βλ. ζορνάς

- καβάλι 53· βλ. και αυλός
 καβουράς 209
 καδί 276
 καζάνια 276
 κάθισμα· βλ. κλάψιμο
 καλαμάρι 212
 Kalami 66, 67
 καλάμι 44, 46, 47, 63· βλ. και αυλός· βλ. και ζουρνάς
 Καλαμιώτισσα· βλ. Παναγία
 Καλαμιώτισσα 235 — Κρη-
 μνιώτισσα 232
 καλέμι 62· βλ. και ζουρνάς
 Καλικάντζαρος 48, 231, 233,
 280, 325
 καλογιατροί 71.
 καλπάκι μαύρο 212
 καλύβα 208
 κάμαρα 229, 237
 καμπάτ - ζουρνάς 61· βλ. και
 ζουρνάς
 κανέλι 60· βλ. και ζουρνάς
 κανίσκια 338, 339
 κανόνι 42
 καντάρι 258
 καπετάνιος 181
 καράβια 276
 καραμούζα 57, 58· βλ. και
 τσαμπούνα — 59, 61, 63, 64·
 βλ. και ζουρνάς
 Karamberia (chanson) 289
 Καρατόλιος 323
 κάρα Όσιου Νικάνορος 254
 καρβελάς 276
 καρδάρι 276
 καρνέττο 64
 καρυδόφυλλον 314
 κάρφωμα προικός 351
 κασόπιττα 209
 καταλόγι 13· βλ. και μοιρολόγι
 καταλογίστρα· βλ. μοιρολο-
 γίστρα
 καταρράχτης 334
 κατοικία 228, 275
 κατασαμπούνα 53· βλ. και αυ-
 λός
 Κατσαντωναίοι 328
 Κατσαντώνης 259
 Κάτω Κόσμος 20, 21, 24
 κεμεντζές 42
 κεφαλάρια 58· βλ. και γκάνιτα
 κεφαλόδεσμος 209, 210
 κιθάρα 43, 347
 Κινηματογραφήσεις έκδηλώ-
 σεων του λαϊκού βίου κατά
 τὰ έτη 1965 - 1966· 332, 336,
 390 — 391
 Cinematographié. Materiel
 cinematographié pendant
 les années 1965-66 390
 κιοουστέκι 182
 κλάμμα· βλ. κλάψιμο
 κλαρίνο 42, 45, 61, 63, 64. 277,
 347
 κλαριντζής, κλαριτζής 43, 63,
 64, 277
 κλαύτρουσα· βλ. μοιρολογί-
 στρα
 κλάψιμο 16
 Klephtes 194
 κλέπτης 93
 κλειδωνιά 312
 κλεισμα 276
 κλέφτης 259
 Κλήδονας 244
 κλήμα 305, 311
 κλίτσος 276
 κλόσσα 210, 212
 κλουβιού στήσιμο 276
 κλωστή κόκκινη 323
 κλώσμα (τραγουδιού) 257
 κλώστης 213
 κοκκινομαλλούσες 250, 251
 κόλιαντα 220
 κομπογιανίτες 71
 κόνις 244
 κορκούτι 209
 κορνέτα 43
 Κοσμάς ό Αιτωλός 254, 320,
 321
 κουλλούρα 220, 251.
 κουρκουτόπιττα 209
 κουρούνα 96
 κούτσουρο 257, 325
 κοφτόπιττα 209
 κρασοπαπάρα 209
 κρεασόπιττα 209
 κύκλος μαγικός 322
 κυριότης άκινήτου 329
 λαβούτο· βλ. λαούτο
 λαγγίτες 259
 λαγκόνι 89
 λάγυνος τύχης 244
 λαδερό 276
 λαένι 276
 Λαζάρα 347, 355
 Λάζαρος 234
 λαιμαριά 210
 λάκκος του άλόγου 318
 Λαογραφία: κρητική 197, 199
 — τουρκική 199
 λαούτο 42, 43, 54, 277
 λαουτοκιθάρα, λαουτοκιθαρον
 43, 347
 λαούτο 347
 λάσια 311
 λαχανομπούρεκο 209
 Lazare 235
 Λεβαντινικός· βλ. χορός
 légendes 235, 260 — légendes:
 dualistes 289 — d'une
 icône de la Vierge - de
 Phoque 307 — de Linos et
 d'Adonis 290 — populaires
 289 — de Cosmas Étoles
 330
 λειβάδι 336
 λεμονιά· βλ. χορός
 Levantinikos (danse) 269
 λιγκέρα 276
 λίθος 323
 λιμπα 276
 Λιούλιος· βλ. χορός
 λιτανό 209
 littérature populaire 289
 λόντζα 335
 Λούκας 323
 λύρα 41, 42, 54
 λυράρηδες 42
 μαγαζιά 183
 μάγγα 181
 μαγεία 83
 μαγικά έκ Θεσσαλικού κώδι-
 κος 71, 113
 μάγισσες 287
 μάγος 250, 251
 μαδούρα 66
 Μάγος 306· βλ. και στέφανος
 Πρωτομαγιάς

- μακρονοσία 86
maladies 235
μάμμης γηραιάς θέσις ἐν τῇ οἰκογενεῖα 293
μανδραγόνα 91
μανικωτή 211
μαννοκυρουδάτη 342
μαντανιές 310
μαντούρα 45, 50, 51, 53· βλ. καὶ αὐλὸς
μαργαρίτα 311
Μαργιώλα 218
μάρθα 56· βλ. καὶ τσαμπούνα
mariage 307
μαρμάρωμα 320
Μάρτης 256
μασιὺς 276
μάστορης 62
μαστραπάς 276
ματζουκάδες 71
μάτσελο 209
μαίρη γῆ 31
μαυρομάνικο μαχαίρι 340
Μέγας Ἀλέξανδρος 249, 250, 302, 317, 319, 320
Μελᾶς Παῦλος 323
Μελέαγρος 257
μέλι 251
μέρα κακιὰ 238
μεργιολόν· βλ. μοιρολόγι
μεσανύχτης 232
μεταμφίσεις 306
μετημφιεσμένος 284
mets 223
μήτρα 93
μυρμίλω 209
mirologue de Zafiri 290
miso
Mission folklorique: aux îles Thera et Anafi 234-235 — dans la province de Karditsa (Thessalie) 246, 247 — dans quelques villages du département de Kozani 259 - 261 — à Myrsini, de Laconie 298-299 — dans les îles de Sikinos et Foleghandros (Cyclades) 307-308 — à Karditsa en Thessalie 315 - 316 — dans la région de Grévéna 330-331 — à Stavropighion d'Eurytanie et à Anoghia Mylorpotamou (Crète) 343
μισοκέφαλον 78
miscellanea 115
misped 29
Mission musicale: dans l'île de Zakynthos (Zante) 268-270 - dans la province de Bonitsa et dans les îles de Leucada et Samos 344, 366
Mita 31
Μιχαήλ 258
Μοῖρα 257, 324
μοιριολόγημα, μοιριολόγι, μοιρολόγημα· μοιρολόγι· βλ. μοιρολόγι
μοιριολογῶ 11· βλ. καὶ μοιρολόγι
μοιριολοῦμαι· βλ. μοιριολογῶ
μοιρολόγι 11, 13, 14, 33, 258, 283, 348, 349, 351, 392 — τῆς ἀγῆς 34 — τοῦ ἐλάτου 34 — τῆς Μάνης 295, 296 — τοῦ νεκροῦ 372
μοιρολογίστρα 11, 14
μοιρολότι· βλ. μοιρολόγι
μοιρολοῖστρο βλ. μοιρολογίστρα
μοιρολότι· βλ. μοιρολόγι
μοιρουλουίστρα· βλ. μοιρολογίστρα
μονὸς σκοπὸς 370
μονόσπιτο 317
mortualia 29
μουσικαὶ ἀποστολαί: εἰς Ζάκυνθον 261-268 — εἰς ἐπαρχίαν Βονίτης καὶ εἰς Λευκάδα 344· 363 — εἰς Σάμον 366 - 373
mort 289
μουσικὴ κλιμαξ 346
μουσικὴ κρητικὴ 196
μουσικὴ ὕλη 258
μουτσοῦνες 221
μπαγλαμάς 43
μπαζίτινα 209
μπαϊράκι 276
μπάκακας 239
μπάλλος 353
μπαμπιόλι 50, 51· βλ. καὶ αὐλὸς
μπάσο 58· βλ. καὶ γκάνιτα
μπατσαρία 209
μαχαῖτες 311
μπεροῦτσα 212
μπιμπίκι 45, 56, 61· βλ. καὶ τσαμπούνα
μπιμπικομάννα 56· βλ. καὶ τσαμπούνα
μπινιότα 276
μπιστικοὶ (βοσκοί) 272
μπόκαλο 58· βλ. καὶ γκάνιτα
μπόλια 222
μποσκοτσάμπουνο 57
μπουζούκι 43
μπουκουβάλα 209
Μπουκουβάνος Δῆμος 259 — Θανάσης 259
μπουλουκτῆς 181
μπουλπουλ 45· βλ. καὶ αὐλὸς
μπουρι 58· βλ. καὶ γκάνιτα
μπράσκα 239
μπριάμι 209
μπρικολιέني 276
nabrajati 31
νάι, νέι 45· βλ. καὶ αὐλὸς
νανούρισμα· βλ. ἄσματα
ναρθήγια 311
Ναούμης Καθημακάκης 259
naricati 31
Νεράιδες 231 250, 251, 294, 300
νιάκαρο 60, 263· βλ. καὶ ζουρνάς
pourriture 223
νταβάς 276
ντα(γ)ούλι 62· βλ. καὶ νταούλι
νταῖρες (ντέφι) 277.
νταούλι 42, 43, 48, 59, 62 - μικρὸ 262.
νταρβίρα 44, 46, 47
νταχερές 59· βλ. καὶ ντέφι.
ντέφι 43, 48, 59.
Ντελῆ - Δῆμος 259, 323
ντζαμποῦνι 57· βλ. καὶ τσαμπούνα
ντομάτα (κέντημα) 311
ντουλαμάς 182, 210 - 211

- ντουλάπης 335 - ντουλάπι 229
 νουντούκα 53· βλ. και αὐλός
 ντρομπολίτσα 276
 ντρομπουλόξυλο 276
 νύμφης λούσιμον 323
- Ξενιτειά 259
 Ξεσάκκισμα προικιῶν 341
 Ξιδοπαπάρα 209
 Ξόδι - Ξόδι νεκρικό - Ξότι· βλ.
 μοιρολόγι
 Ξυλοδεσιά 334
 Ξύστρα 276
- ὀλιαβίρι, ὀλιαύρι 53· βλ. και
 αὐλός
 οἰκία 333
 Ὀλυμπιοποίηση Ἐλασσόνος
 μονὴ τῆς Παναγίας 71, 73
 ὄμποε 45, 61
 ομπροία 223
 ὀμπόλια· βλ. φακιόλι
 ὄνειρο 327
 Ὀνοσκελὶς 231
 ὄργανα 277· βλ. και βιολιτζῆς
 Ὅσιος: Διονύσιος 254 — Νι-
 κάνωρ· βλ. Ἄγιος Νικάνωρ
 ὄφις 306
- παγιαύλι, παγιαύλιν 52· βλ.
 και αὐλός
 παιν 299
 πάλιουρα 253
 πάλλα 182
 παμπούνα 57· βλ. και τσα-
 μπούνα
 Παναγία 232, 242, 323 — Ἄγ.
 Ἄρσαλιά 322 — τοῦ Καρμού
 252.
 Πανάρατος 285
 πανδούριον 50· βλ. και αὐλός
 πανήγυρις τοῦ ἁγίου Συμεῶ-
 νος εἰς Μεσολόγγιον κατὰ
 τὴν Πεντηκοστὴν 181 - 193
 — Ἄγιας Παρασκευῆς 326
 πανούκλα 108
 Παντανάσσης εἰκόν 301
 πάντες 310
 παντούρα 50· βλ. και αὐλός
 Παπαγιώργης (κλέφτης) 323
- παραδόσεις: περὶ δαιμονικῶν
 ὄντων 293· ἐκκλησιῶν 253,
 254· περὶ εὐλογίας 336· θρη-
 σκευτικὴ 252· ἱστορικὴ 249·
 περὶ Μοιρῶν 257· Νεραΐδων
 281, Παντανάσσης 301 —
 Φώκης 301
 παραθύρες 335
 παράπονο· βλ. κλάψιμο
 παρέγα 181, 183
 παρθένος 257
 πάρτης, παρτῆς 213
 πασουμάκια 211
 παστός 338, 340
 παστουρμάς 209
 πατημασιά 319, 337 - πατησιά
 321 - πατ'μασιά 238
 πατητήρια 343
 Παφλαγόνες ἄιδοι· βλ. ἄιδοι
 payàvli 67
 pèche 114
 πεθαμένου χορός 187, 192· βλ.
 και χορός
 pentecôte 315
 Πεντηκοστὴ 181, 192 255, 314
 πέπανος 6
 πέρδιξ 276
 περικάθισμα· βλ. κλάψιμο
 περνιαύλι 44, 52· βλ. και αὐλός
 personnae funerae 37
 πετεινός 250
 πέτρα 320
 phoque: légendes 307
 πηγονία πιγονία 90, 94, 95
 phantômes 260
 philtres d'amour 114
 physiologie 113
 πιδιαύλι, πιδκιαύλιν, πινιαύλι
 52, 53· βλ. και αὐλός
 πινακωτὴ 276
 pipiza noir: journas
 πίπιζα, πίπιντζα, πίπιτσα 59,
 60, 61, 62, 63, 262· βλ. και
 ζουρνάς
 πισλι 212
 πιστιάλα 50· βλ. και αὐλός
 πιστόπονος 86
 πιστρόφια 257
 πίττα 255, 259
 πλαγιαύλι 44· βλ. και πιδιαύλι
- πλάκα 276
 Rogonissios: danse populai-
 re en Epire 224, 289
 ποιμίνα 255
 Πόλη 249
 πολύσπειρα 222
 πονο(ν)κέφαλος 83
 πόνος κορμίου και κοκκάλου
 95
 ποτούρι 211 - 212
 Πορφύρης 5, 8
 ποταμός 56· βλ. και τσαμπούνα
 πουκάμισο 182
 πούτινα 276
 praeficae 29
 preventifs 114
 προβασκάνια 287
 προγνωστικά γένους ἔμβρύου
 80, 86
 προῖξ 257, 323
 προμαδόρος 62
 προπόδια 211
 Προσφύρης· βλ. Πορφύρης
 προυσκέφαλα 311
 πρὸβόλο 212.
 Πρώτη Μαρτίου 255
 Πρωτομαγιά 244 — πρωτομα-
 γιάς στέφανος 306
 πυραὶ 324
 πυρομάδες 209
- qinâ 29
- Razdelina 31
 recherche folklorique; à Po-
 gonion (Epire) 223 - 225;
 aux îles Thera et Anafi
 234 - 235; dans la provin-
 ce de Karditsa (Thessalie)
 246-47; dans quelques vil-
 lages du département de
 Kozani 259-261; à Mirsini
 de Laconie 298 - 99; dans
 les îles Sikinos et Folé-
 ghandros 307 - 8; dans la
 région de Karditsa 315-16;
 dans la région de Gréné-
 na 330 - 31; à Stavropighi-
 d'Eurytanie et à Anoghia
 de Crète 343

- relations conjugales 115
 rencontres des démons 114
 reputatrici 32
 ρίγος (θέριμη) 112
 ρινορραγία 79
 ρογκατσόρια 324
 ρόδι 306
 ρόμπολο 276
 ροσινίτσες 209
 ρούσα 211
 ρουτί 210
 ρούχα 210
 ρυθμοειδές βλ. ἄσματα 346
 ρυθμός 345 — ρυθμός ἐλεύθερος 346 — τετράσημος, ἔννε-
 ἄσημος, ἐξάσημος, ἑπτάση-
 μος, ὀκτάσημος 345
- σαϊάδα 250
 σαϊτάνια 287
 σακκουλιαραῖοι 71
 σάνι 276
 σανιδόκλα 370
 Σαμασιώτης Μίχος 323
 σαμπούνα, σαμπούνια 57· βλ.
 καὶ τσαμπούνα
 σαντοῦρι 42, 347
 σαπικάτα· βλ. μπατσαριά
 saxophone 65
 σαξόφωνο 43
 Σαραντάπηχοι 233
 σαχάνι 276
 σεγκούνι 210
 σεληνιασμένος 112
 σελιάχι 212,
 σελλάχι 182
 σεντοκάμαρ· 229
 serpent 308
 signification magique des
 lettres de l'alphabet 114
 σιλίρα 209
 σάλτσες 182
 σκαλτσοδέτες 182
 σκαφίδ· 276
 σκήτη 253, 254
 σκορτσάμπουνο 57· βλ. καὶ
 τσαμπούνα
 σκουλλάτου 311
 σκούπισμα 336
 σκούφια 182
- σ' νι 276
 société paysanne 298
 Σολομώντος ἡ βούλλα 83
 σουβλιάρα, σουβλιαράκι, σου-
 βλιάρι, σουβριάλι, σουλιαύριν,
 σουράβλι σουραυλάκι, σουρ-
 γάλ', σουρνάβλι, 42, 44, 47,
 52, 53, 63, 262
 σουγκλος 276
 σουμάδια 280
 σουραϊ 276
 souravli 66, 67
 σουρτάς 53· βλ. καὶ αὐλός
 σουστά 342· βλ. καὶ χορός
 Σπανός Βαγγέλης 259
 σπηλιά 228 — σπηλιά τοῦ Γά-
 σπαρη 301
 σπιτάκια 272
 σπίτι 229
 σπλήν 77
 σπορᾶς ἔθιμον 306
 σταυραδελφοί 314
 σταυροδρομί 251
 Σταυρός 249, 251
 Σταυροῦ ξύλον 249
 σταύρωμα τοῦ μοιρολογιοῦ·
 σταυρώνουμε τὸ μοιρολόγι
 295· βλ. καὶ μοιρολόγι
 σταυρωτὸ (κέντημα) 312
 σταυρωτός· βλ. χορός
 stavrotos (danse) 269
 στάχτη Χριστουγέννων 287
 Στέγγος· βλ. χορός
 στέφανα γάμου· βλ. γάμος
 στέφανος Πρωτομαγιάς· βλ.
 Πρωτομαγιά
 στηθοκόπημα 259
 στοιχεῖα· βλ. στοιχειό
 στοιχειό 239, 240, 250, 251,
 323 — τοῦ δένδρου 253
 στόπι 58· βλ. καὶ γκάιντα
 Ste Paraskévi 330 — St.
 Seraphim 247 — St. Try-
 phon 260, 330
 strotos (danse populaire en
 Épire) 224
 Συγρόπουλος 8
 συδικό 210
 σύθηνο· βλ. μοιρολόγι
 συλλογαὶ λαογραφικαὶ κατατε-
- θεῖσαι εἰς τὸ Κέντρον Ἐρεῦ-
 νης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογρα-
 φίας κατὰ τὰ ἔτη 1965 καὶ
 1966 375 - 389
 συνεστίασις 255
 superstitions populaires 290
 syrtyos (danse) 269
 σφαγή ζώου 326
 σφολιστρα 52, 53· βλ. καὶ αὐ-
 λός
 σφραγίς 321· βλ. καὶ πατημα-
 σιά
 σφυρίγλα 50· βλ. καὶ αὐλός
 'σώκελλα 229
 'σώλοντρα 229
 'σώσιπτα 229
- ταμπάκος 212
 ταμπουρλονιάκαρα 262
 ταξιμ 186
 ταπάκια 310
 ταραμπούκα 58, 59
 ταμποῦρλο 60
 ταμπουρλονιάκαρο 262
 teinturerie 315
 τελευτή 283
 textes magiques et recettes
 de médecine pratique ti-
 rés d'un manuscrit du
 couvent «Olympiotissa»
 en Thessalie 113 - 115
 τεπι 276
 thrènes funèbres en Grèce.
 (Le mirologue et son cé-
 némonial) 38, 40
 τζάζ 43
 τζαμάρα 44, 46, 48, 49, 53, 277·
 βλ. καὶ αὐλός
 τζορός 277
 τζοτζοβίγκηδες 232
 τζουρός 61· βλ. καὶ κλαρίνο
 τζουρλάς 47, 48, 53, 63· βλ.
 καὶ αὐλός
 τζουρνάς 62, 61· βλ. καὶ ζουρ-
 νάς
 tissage 315
 Τότσκας 323
 τουλούμ· 57· βλ. καὶ τσαμπού-
 να — τουλούμι 58· βλ. καὶ
 γκάιντα

- τουμπί 54· βλ. και τσαμπούνα
 Τουρκομπαρδουινιώται 290
 τουτούκιν 53· βλ. και αὐλὸς
 τραγούδια: ἀποκριάτικα 325—
 γάμου 277, 279, 349, 367,
 369 — κούνιας 370 — Κρη-
 τικά — νεκροῦ ἀδελφοῦ 297
 — τῆς στρατάς 339· βλ. και
 ἔξματα
 τραγουδιστὸς 353· βλ. και χο-
 ρὸς
 traitements des maladies
 113
 trésor 114
 τριχιά 335
 τσακιστὸ (τραγουδιοῦ γύρισμα)
 217
 τσαμπούνα (ἄσκαυλος) 42, 54,
 56, 57, 58 — 53· βλ. και αὐ-
 λὸς — τσαμποῦνι 60, 61·
 βλ. και ζουρνάς
 τσαμπουνάσκιο 57· βλ. και τσα-
 μπούνα (ἄσκαυλος)
 τσαμπονουφύλακας 57· βλ. και
 τσαμπούνα (ἄσκαυλος)
 tsafàri 67
 tsamicos (danse) 289
 τσαρούχια 182, 211, 212
 τσαφάρ', τσαφλιάρι, τσιαφλι-
 άρ', τσιαφλιάρι 47, 53· βλ.
 και αὐλὸς
 tsambouna 65, 67
 τοιγγέλ' 276
 τοιγκούνι (ένδυμασίας) 324
 τσ'κάλ' 276
 τσορβίσι 209
 τσουμπλέκι (σιφάδο) 209
 tsourlas 67
 Τυρινή 284
 τυρομπούρεκο 209
 ὕφαντική 309
 ὕψωμα 253
 φαινομηρίς 209
 Φάκας Μητρος 323
 φακιόλι 210, 211
 φαντάσματα 253
 φάσουλας 60
 φεγγάρι 287, 335
 φεγγίτζ' 276
 φέρμελη 182
 φέσι 324
 φιαμπιόλι 50· βλ. και αὐλὸς
 φιδ' μιγάλου 239
 φλάουτο 45
 φλεβούρα 53· βλ. και αὐλὸς
 φλογέρα, φλογερίτσα, φλουέρα
 44, 45, 46, 47, 48, 49, 63, 64·
 βλ. και αὐλὸς
 φλοκάτα 212
 φοῦντα 182, 211
 φούρα 61· βλ. και ζουρνάς
 φουστανέλλα 183, 324
 φροῦτα 259
 φτερούγα 56· βλ. και τσαμπούνα
 φ'τσέλα 276
 φτώχη 329
 φυλακτὸν 287, 306
 φύλλα ἀποῦ καρυ'ά 313 —
 φραγκοσουκιᾶς 306
 φουσαλλίς 57· βλ. και τσα-
 μπούνα
 φυσάρι 58· βλ. και γκάντα
 φωταρίδες 234
 φωτιά 287 325
 Φωτοκάλαντα 302.
 Χαβούζ' 238
 χαλβάνι (ἀτεκνίας) 104
 χαμπιόλι 51· βλ. και αὐλὸς
 χαρμπι 182
 χάρος 12, 20, 21, 22, 23
 χαρτοπαίξια 292
 χελιδονίου πέτρα 111
 χελιδόν, χιλιδών 96, 255, 256
 χιρὸμ' 312
 χοκιμάτ 329
 χορός: γενικά 279, 326, 345 —
 ἐπὶ μέρους: αὐτὸς 279 —
 Ἄρβανίτικος 279 — βαρὺς
 στρωτὸς 279 — Γιάννης ὁ
 Μαραθιανὸς 354 — Γιαργι-
 τὸς 262 — Διαμάντω 354 —
 διπλὸς 370 — Ζαγορησίος
 279 — Ζακυθινὸς 262 —
 Θησέως· βλ. Γιαργινὸς —
 Θιακὸς 352, 354, 363, —
 Καθιστὸς· βλ. λεμονιά —
 караβάκι 354 — Κοφτὸ 354
 Λεβαντίνικος 262 — λεμονιά
 354 — Λιούλιος 279 — μπαρ-
 μπουνάκι 354 — ὄργανικός
 353 παλαμάκια 354 — τοῦ
 πεθασμένου 187, 192 — Πω-
 γωνήσιος 279 — στὰ τρία
 332, 345 — Στέγγου 332 —
 σούστα 337, 342 — σταυρω-
 τὸς 262 — συρτὸς 262, 279
 — συρτὸς Καλαματιανὸς 345
 — τραγουδιστὸς 353 — τσά-
 μικος 278, 279
 χορμαί 210
 Χριστόδουλος (κλέφτης) 323
 Χριστὸς 48
 Χριστόψωμα 220.
 χτένι 257
 ψαλτήρι 329
 ψάνι 209
 Ψευδο - Καλλιस्थένης 250
 ψίκι 338, 339
 ψιλὰ ζουρνάδια 62· βλ. και
 ζυγιά
 ψυχαί ἐπὶ τῆς γῆς 314 — ψυχή
 251, 257 — ψυχή νεκροῦ 255
 ψυχοσάββατον 255
 Varghitos (danse) 269
 varvànga 67
 vanàli 67
 vie agricole, pastorale, so-
 ciale du village 298
 Vlastos· voir Folklore
 vipère petrifiée par la Vi-
 erge 235
 vol de bestiaux 298
 Zaghorissios (danse) 289
 Zakynthinos (danse) 269

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α
(TABLE DES MATIÈRES)

	σελ.
Γ. Κ. Σπυριδάκης: Περί τὰ δημόδη ἄσματα τῶν Ἀνδρονίκου καὶ Κωνσταντίνου Δούκα. (Νέα παραλλαγή ἐκ Νάξου) (A propos des chansons acritiques d'Andronic et de Constantin Ducas. Une nouvelle variante de l'île de Naxos)	2— 10
Δημ. Β. Οἰκονομίδης: Ὁ θρῆνος τοῦ νεκροῦ ἐν Ἑλλάδι. (Τὸ μοιρολόγι καὶ ἡ ἐθιμοτυπία του). (Thrènes funèbres en Grèce. Le mirologue et son cérémonial)	11— 40
Στ. Καρακάσης: Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν λαϊκῶν μουσικῶν ὄργάνων. (Ὀργανολογικὴ καὶ λαογραφικὴ μελέτη). (Contribution à l'histoire des instruments populaires grecs... Étude organologique et folklorique).	40— 70
Β. Σκουβαράς: Μαγικά καὶ ἰατροσοφικά ἔρανόσματα ἐκ Θεσσαλικῶν κώδικος. (Textes magiques et recettes de médecine pratique tirés d'un manuscrit du couvent «Olympiotissa» en Thessalie. 71—115	71—115
Γεώργ. Ν. Αἰκατερινίδης καὶ Ἄγγ. Ν. Δευτεραῖος: Βιβλιογραφία τῆς Ἑλληνικῆς λαογραφίας τῶν ἐτῶν 1964-1965. (Bibliographie du folklore grec des années 1964-1965)	116—180
Γεώργ. Ν. Αἰκατερινίδης: Ἡ λαϊκὴ πανήγυρις τοῦ Ἁγίου Συμεῶνος εἰς Μεσσολόγγιον κατὰ τὴν Πεντηκοστήν. (La fête populaire au couvent de St. Syméon, près de Messolonghi, pendant la Pentecôte)	181—194

Ἐκθέσεις περὶ τῶν λαογραφικῶν ἀποστολῶν κατὰ τὰ ἔτη 1965-1966.
(*Rapports sur les missions folkloriques pendant les années 1965-1966*),

I. Τοῦ ἔτους 1965. (Année 1965).

Γ. Κ. Σπυριδάκης: Ἐκθέσεις ἐρεῦνης κατὰ τὰ ἔτη 1964 καὶ 1965 εἰς

- τὸ Ἀρχεῖον Παύλου Βλαστοῦ ἐν τῷ Ἱστορικῷ Ἀρχεῖῳ Κρήτης εἰς Χανιά. (Rapport de recherches effectués aux Archives Paul G. Vlastos dans l'Archive Historique de Crète à Khanià (Crète). 195—201
- Δημ. Β. Οικονομίδης:** Λαογραφικὴ ἔρευνα εἰς τὸ Πωγώνιον Ἡπείρου (8 Ἰουλ. - 7 Αὐγ. 1965). (Recherche folklorique à Pogonion (Epire) du 8 juillet au 7 août 1965). 202—225
- Στεφ. Δ. Ἡμελλος:** Λαογραφικὴ ἀποστολὴ εἰς Θήραν καὶ Ἀνάφην (3 Ἰουλ. - 1 Αὐγ. 1965). (Mission folklorique aux îles Thera et Anafi du 3 juillet au 1 août 1965). 225—234
- Ἄννα Παπαμιχαήλ:** Ἐκθέσεις λαογραφικῆς ἐρεύνης εἰς τὴν ἐπαρχίαν Καρδίτσης (18 Αὐγ. - 18 Σεπτ. 1965). (Mission folklorique dans la province de Karditsa (Thessalie) du 18 août - 18 septembre 1965). 236—247
- Ἄγγ. Ν. Δευτεραῖος :** Ἐκθέσεις λαογραφικῆς ἐρεύνης εἰς περιοχὰς τοῦ νομοῦ Κοζάνης (Δυτ. Μακεδονίας) (9 Αὐγ. - 9 Σεπτ. 1965). (Rapport de la mission folklorique dans quelques villages du département de Kozani (Macédoine Occidentale) du 9 août au 9 sept. 1965). 247—261
- Σταῦρος Καρακάσης:** Ἐκθέσεις μουσικῆς ἀποστολῆς εἰς Ζάκυνθον ἀπὸ 5 Αὐγούστου ἕως 3 Σεπτεμβρίου 1965. (Mission musicale dans l'île de Zakynthos (Zante) du 5 août au 3 septembre 1965). 261—270
- II. Ἐκθέσεις ἀποστολῶν τοῦ ἔτους 1966. (Année 1966).
- Δημ. Β. Οικονομίδης:** Λαογραφικὴ ἔρευνα εἰς Μονοδένδριον καὶ Βίτσαν Ζαγορίου Ἡπείρου (14 Ἰουλ. - 4 Αὐγ. 1966). (Recherches folkloriques dans la région de Zagorion (Epire) du 14 juillet au 4 août 1966). 271—290
- Κ. Ρωμαῖος:** Ἐκθέσεις λαογραφικῆς ἐρεύνης εἰς Μυρσίνην Λακωνίας (19 Ὀκτ. - 2 Νοεμβρ. 1966). (Mission folklorique à Myrsini Laconie, du 19 octobre au 2 novembre 1966). 290—299
- Στέφ. Δ. Ἡμελλος:** Λαογραφικὴ ἀποστολὴ εἰς τὰς νήσους Σίκινον καὶ Φολέγανδρον (5 - 20 Ἰουλ. 1966). (Mission folklorique dans les îles de Sicinos et Foléghandros (Cyclades) du 5

- au 20 juillet 1966). 299—308
- Ἄννα Ἰ. Παπαμιχαήλ:** Ἐκθέσεις λαογραφικῆς ἐρεῦνης εἰς τὴν ἐπαρχίαν Καρδίτσης (10 - 24 Ἰουλίου 1966) (Mission folklorique dans la province de Karditsa en Thessalie (10-24 juillet 1966). 308—316
- Ἄγγ. Ν. Δευτεραῖος:** Ἐκθέσεις λαογραφικῆς ἐρεῦνης εἰς περιοχὰς νομοῦ Γρεβενῶν (25 Ἰουλ. - 15 Αὐγ. 1966). (Mission folklorique dans la région de Grévena en Macédoine du sud-ouest (25 juillet - 16 août). 316—331
- Γεώργ. Ν. Αἰκατερινίδης:** Ἐκθέσεις λαογραφικῶν ἀποστολῶν α) εἰς Σταυροπήγιον Εὐρυτανίας (24-31 Ἰουλίου 1966) καὶ β) εἰς Ἄνωγεια Μυλοποτάμου Κρήτης (25 Αὐγ. - 2 Σεπτ. 1966). (Missions folkloriques: a) à Stavropighion (Eurypatie) du 24 au 31 juillet 1966 et b) à Anoghia Mylopotamou (Crète) du 25 août au 2 septembre 1966). 331—343
- Σπυρ. Δ. Περιστέρης:** Μουσικὴ λαογραφικὴ ἀποστολὴ εἰς ἐπαρχίαν Βονίτσης καὶ εἰς Λευκάδα (3 - 17 Ἰουλίου 1966). (Mission musicale et folklorique dans le province de Vonitsa et dans l'île de Lefkas (Leucade) du 3 au 17 juillet 1966). 344—365
- Στ. Καρακάσης:** Μουσικὴ καὶ λαογραφικὴ ἀποστολὴ εἰς Σάμον. (17 Σεπτ.-7 Ὀκτώβρ. 1966). (Mission musicologique dans l'île de Samos (17 sept. - 7 oct. 1966). 366—374
- Λαογραφικαὶ συλλογαὶ κατατεθεῖσαι εἰς τὸ Κέντρον Ἐρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας κατὰ τὰ ἔτη 1965 καὶ 1966. (Collections de matériel folklorique, déposées au Centre de Recherches du Folklore Hellénique (ex Archives de Folklore) pendant les années 1965 et 1966). 375—389
- Κινηματογραφῆσεις ἐκδηλώσεων τοῦ λαϊκοῦ βίου κατὰ τὰ ἔτη 1965 - 1966. (Archives de Cinématographié. Matériel folklorique cinématographié pendant les années 1965 - 1966) 390—394
- Γ. Κ. Σπυριδάκης:** Ἐκθέσεις πεπραγμένων τοῦ Κέντρου Ἐρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας (πρόην Λαογρ. Ἀρχείου) κατὰ τὰ ἔτη 1965 καὶ 1966. (Exposés sur l'activité du Centre de Recherches du Folklore Hellénique (ex Archives de Folklore) pendant les années 1965 et 1966). 395—407

ΕΞΕΔΟΘΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑΙ ΤΟΥ ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΓΕΩΡΓ. Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΗ
Η ΕΚΤΥΠΩΣΙΣ ΕΠΕΡΑΤΩΘΗ ΤΟΝ ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΝ ΤΟΥ 1968

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ
(ΠΡΩΗΝ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ)

- 1) Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ, Λαογραφικά σύμμεικτα. Τόμ. Α'. 'Εν 'Αθήναις 1920, 8ον, σελ. 304. Δραχμ. 100
- 2) Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ, Λαογραφικά σύμμεικτα. Τόμ. Β'. 'Εν 'Αθήναις 1921, 8ον, σελ. 375 [Ἐξηνητήθῃ]
- 3) ΣΤΙΑΠ. Π. ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ, Ἑλληνικὴ Λαογραφία, Μέρος Α'. Μνημεῖα τοῦ λόγου. 'Εν 'Αθήναις 1922, 8ον, σελ. 446 [Ἐξηνητήθῃ].
- 5) ΔΗΜ. ΛΟΥΚΟΠΟΥΛΟΥ, Αἰτωλικαὶ οἰκήσεις, σκευὴ καὶ τροφαί. Μετὰ 77 εἰκόνων καὶ σχεδίων. 'Εν 'Αθήναις 1925, 8ον, σελ. η' + 145 [Ἐξηνητήθῃ].
- 6) Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ, Λαογραφικά σύμμεικτα. Τόμ. Γ'. 'Εν 'Αθήναις 1931, 8ον, σελ. 393 Δρχ 100
- 7) (Γ. Κ. ΣΠΥΡΙΑΔΗ, Γ. Α. ΜΕΓΑ, Δ. Α. ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΥ), Ἑλληνικὰ δημοτικὰ τραγούδια, (Ἐκλογή). Τόμ. Α'. 'Εν 'Αθήναις 1962, 8ον, σελ. λβ' + 517 Δρχ. 150
- 8) ΣΤΙΑΠ. Π. ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ, Ἑλληνικὴ Λαογραφία, Μέρος Α'. Μνημεῖα τοῦ λόγου. Ἐκδ. Β'. 'Εν 'Αθήναις 1965, σελ. η' + 433. Δρχ. 100.
- 9) Ἑλληνικὰ δημοτικὰ τραγούδια, (Ἐκλογή). Τόμ. Β'. [Παρασκευάζεται].
- 10) ΓΕΩΡΓ. Κ. ΣΠΥΡΙΑΔΗ ΚΑΙ ΣΠΥΡ. Δ. ΠΕΡΙΣΤΕΡΗ, Ἑλληνικὰ δημοτικὰ τραγούδια. Τόμ. Γ'. (Μουσικὴ ἐκλογή). 'Εν 'Αθήναις 1968, 4ον, σελ. μθ' + 417 + 5 δίσκοι μουσικῆς

ΕΠΕΤΗΡΙΣ ΤΟΥ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ, ἔτ. Α'	(1939)	'Εν 'Αθήναις 1939	Δρχμ. 60
» » » » Β'	(1940)	» » 1940	» 60
» » » » Γ'-Δ'	(1941-1942)	» » 1951	» 60
» » » » Ε'-ΣΤ'	(1943-1944)	» » 1948	» 100
» » » » τόμ. 5	(1945-1949)	» » 1950-1951	» 60
» » » » 6	(1950-1951)	» » 1951	» 60
» » » » 7	(1952)	» » 1953	» 60
» » » » 8	(1953-1954)	» » 1956-1957	» 60
» » » » 9/10	(1955-1957)	» » 1958	» 100
» » » » 11/12	(1958-1959)	» » 1960	» 100
» » » » 13/14	(1960-1961)	» » 1962	» 100
» » » » 15/16	(1962-1963)	» » 1964	100
» » » » 17	(1964)	» » 1965	60

ΕΠΕΤΗΡΙΣ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΡΕΥΝΗΣ
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ
(ΠΡΩΗΝ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ)

τόμ. 18/19 (1965 - 1966) » » 1967 » 100

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΛΛ. ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ

Γ. Α. ΜΕΓΑ, Ζητήματα Ἑλληνικῆς Λαογραφίας. Τεύχ. Α'-Γ'. (Ἀνατύψεις ἐκ τῆς Ἑπετ. τοῦ Λαογρ. Ἀρχείου, ἔτ. 1939, σ. 99-149, ἔτ. 1940, σ. 118-205. ἔτ. 1941-1942, σ. 77-115, ἔτ. 1943-1944, σ. 86-144). [Ἐξηγτηλήθη].

Γ. Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΗ, Ὁδηγία πρὸς συλλογὴν Λαογραφικῆς ὕλης. Ἐν Ἀθήναις 1962. [Ἀνατύπωση ἐκ τῆς Ἑπετηρ. τοῦ Λαογρ. Ἀρχείου, τόμ. ΙΓ'/ΙΔ' (1960/61), σ. 73-147]

ΕΝΤ. ΛΥΝΤΕΚΕ, Ἑλληνικά δημοτικά τραγούδια. Ἐκλογή καὶ μετάφρασις εἰς τὴν γερμανικὴν. Μέρ. Α'. Ἑλληνικά κείμενα. Ἀθήναι 1943-1947, 8ον, σελ. 367. Δραχ. 90

HEDWIG LÜDEKE: Neugriechische Volkslieder. Auswahl und Übertragung ins Deutsche von Hedwig Lüdeke. Zweiter Teil, Übertragungen. Herausgabe im Auftrag der Akademie Athen besorgt von prof. Dr. G. A. Megas, Athen 1964. 8ον S. XV + 344. Δραχμ. 150.